MATICE LIDU

OSVĚTOU K SVOBODĚ

1873

A173.

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Apoštol svobody.

Napsal

Karel Tůma.

Matice lidu ročníku VII. číslo 1.

(Běžné číslo 37.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1873.

891.86
M427
1873

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze 1873.

Úvod.

Nevím, co by člověku dobrému a myslícímu bylo k radosti ušlechtilejší a útěše vyšší nežli pohled na národ, který po staletém zemdlení a omrácení smrtelném nenadále znova procitne, znova počne dýchat i vstávat, — a trhaje rubáš i ty okovy zrezavělé, v kterých jej byli uložili v hrob, s omládlých údův svých, — vůčihledě se sbírá a zdatně přičiňuje, aby dokázal, že má ještě dosti životní síly v sobě, že chce a dovede být ještě platným pracovníkem v rodině člověčenstva, že zná zde ještě svůj úkol svatý a hodlá jej vyplnit . . .

Národ vstávající z hrobu! Vítězství života nad smrtí, vítězství osvěty nade tmou! Lid přicházející k vědomí své důstojnosti, svého člověčství, probouzející se ku vědomí své síly, svého práva, své svrchovanosti! Znáte-liž vznešenějšího obrazu?

Hřbitov plný žalu a slz mění se u veselý, úrodný sad; hrobové ticho v jarý ruch, mdloba v sílu, morová rána zoufalosti v zdravotu naděje a činurodého nadšení. —

Vzkříšení! — Z mrtvých vstání národa! Které srdce *české* nezabuší mocněji při hlaholu těch slov? Ano, známe ten zázrak, známe to zjevení, které vyzářilo národům potlačeným v zoři devatenáctého století!

Procitli jsme i my z omračného sna dvou věků, procitli sice plni těžkých ran, v nouzi a bídě největší, — ale procitli přece a — žijeme! A pracujeme i bráníme se s nadšením v prsou a skalopevnou vůlí v těch svých lebkách českých, abychom dokázali světu, že jsme hodni života, že máme právo býti národem před bohem i před lidmi, že jsme si vědomi svého úkolu a povolání v práci člověčenstva! —

Však těžký je náš boj a drahé vítězství. Musíme býti bojovníky silných, statečných srdcí, potřebí nám nezdolné víry a neumořitelného nadšení pro svatou věc. Čím menší vlast, tím větší musí pro ni míti srdce, čím slabší národ náš počtem, tím silnější musí býti synové jeho duchem i vůlí, horlivostí i obětovností. Čím tužší nám boj, tím větší udatnost, čím těžší zkoušení, tím větší vytrvalost naše!

Nuže, všem jarým, poctivým srdcím českým k naději, všem odhodlaným bojovníkům k utužení, ale také všem unaveným bratřím k posile a povzbuzení píšu tuto knihu.

V knize té vypravovati hodlám *boj národa, vstávajícího z mrtvých, za život a svobodu.* Boj to, který vedl národ italský od roku 1820 až do roku 1870 — tedy plných *padesáte* let s vytrvalostí a obětovností hrdinnou, ažtě za dnův našich *dodělal se vítězství nejdokonalejšího a nejslavnějšího*, stav se svobodným a neodvislým pánem

v krásné vlasti své, stav se národem uznaným a váženým od celého vzdělaného světa.

Duší, silou a živlem toho boje byl ale muž, který byť rodem Vlach, nenáleží pouze národu italskému nýbrž — *všemu lidstvu.*

Kdo vypravuje dějiny osvobození národa italského, vypravuje spolu život velikého člověka — vzneseného apoštola svobody lidské — *Josefa Mazzinia.*

Nazývám jej velikým; nazývám jej tak tváří v tvář všem oněm pomluvačům lichým, všem oněm duším otrockým, ježto po drahná léta hyzdily ušlechtilou tu jeho tvář, líčíce jej s veškerou jedovatostí záští svého co vtělenou zlobu, co krvolačného tygra, který toliko vše rozsápati a převrátiti hodlá, slovem co největšího zlosyna, jaký kdy zahrával s city, krví a budoucností národův... A zatím všickni ti, kteří jej nenáviděli jako zlé svědomí, kteří jej pronásledovali kraj světa a odsuzovali na smrt, věděli sami velmi dobře, že není šlechetnější povahy, že není ryzejšího vlastence a lidumila nad Giuseppa Mazzinia.

Neboť že dnes jsou Italiané národem mocným a svobodným, že nehynou více pod jařmem bezsrdečných cizinců, že vybojovali tak šťastně a slavně ten svůj veliký, svatý boj za neodvislost a jednotu vlasti: za to mají co děkovati jedině Mazzinimu a nikomu než Mazzinimu! Neboť *on* je probudil, *on* je roznítil, *on* je — vychoval k životu! Byltě Mazzini *první*, který za dob nejhorší poroby, když unavenost, znemravnělost a zoufání umořovaly ducha lidu italského, zmužile povstal, aby s neohrožeností, láskou a horlivostí v pravdě

apoštolskou zubožený národ svůj k novému životu pozvedl, hlásaje mu den vítězství jeho práva a uče jej *věřit v sílu vlastní!* On byl první, který po staletích opět vrátil Italům vědomí, že všickni, od Alp až po Etnu jsou jedno tělo, jedna krev, slovem jeden národ, jenž má dosti síly a plné právo, aby mohl být samostatným a svobodným ve vlasti své.

On vrátil lidu italskému, co mu poroba věkův byla odňala: cnost a lásku k svobodě. Vychovával jej pak netoliko plamennou mluvou srdce zníceného pro věc šlechetnou, alebrž i mluvou — hrdinného *příkladu — oběti* a *činu*. On naučil jej pro vlast netoliko bojovat a trpět, ale i rekovně umírat. On pravil k Italům: „*Nezapomínejtež, že pouze ten národ uzří vlast svou svobodnu, jehož synové dovedou pro svobodu její umříti.*“ A jako naučil rodákův svých, kterak se osvobozuje vlast, naučil je také, kterak si národ zachovává svobodu: „*Lepšími musíme se státi*“ znělo stále volání jeho, „*potom teprv budeme v pravdě svobodni.*“ Budit *občanskou* cnost a *statečnost* — zušlechťovat srdce lidu, aby se rozplamenalo svatým žárem pro pravdu a dobro, učit jej, *kterak má milovat druh druha*, kterak naproti tyranstvu a křivdě *jeden má státi za všecky a všichni za jednoho*, kterak má člověk *překonati sobství své a povýšiti se k sebezapření* a *k oběti pro blaho bratří svých*, anať *oběť jest cnosti největší*, slovem kterak každý *z povinnosti své lidské* má pracovati ku založení říše *lásky, pravdy* a *spravedlnosti* na tomto světě a tudíž k osvobození národův ode *všeho bezpráví a porobenství . . . : toť byla práce jeho života: tak vychovával Mazzini národ svůj.* — —

Ale probouzeje jednoho národa utlačeného, pobuzoval všecky. Otřásaje zlobou a nemravností tyranstva na poloostrově italském: otřásal lešením veškeré tyranie světa a pracoval k napravení křivd a bludů u veškerém lidstvu. Neboť co pravil Archimedes o mechanice, to u míře ještě mnohem větší platí o pravdě a *svobodě*: „Udej mi jediné místo, kde bych opřel sílu svou a pohnu světem!“ Pracujž který koliv uhnětený národ pro právo a svobodu svou a — pracuje pro všecky. Myšlenka svobody rozlétne se v šíř a dál, probudí na tisíce spících a zanítí na miliony srdcí. Vidouce utlumený národ, jak statečně zdvihá se k boji za právo a volnost svou, všichni ostatní národové divadlem tím nabývají mysli, srdce jejich mohutněji tepou, mysl jejich zdvihá i hotuje se k bojům podobným.

Již tím tedy, že bezmála po celý věk lidský Mazzini národ svůj volal a poháněl v svatý boj proti porobě, prokázal dojista pokroku všeho lidstva službu velice platnou a vzácnou. Avšak on i upřímo bojoval za svobodu a blaho všeho lidstva — a to právě *učením*, — *myšlenkami* svými; myšlenkami to, kteréž budou teprv vítězně žíti když tělo jeho již dávno bude zpráchnivělé.

Ony zásady, kterými vychovával národ svůj ku cnosti, svobodě a velikosti, hodí se pro všecky národy, neboť jsou to zásady vyvážené z pravěkých zákonův přírody, z hlubiny dějin, ze svatyně ryzího svědomí a zdravého rozumu lidského.

A což nejvíce váží: zásady ty mluveny jsou z duše! Mazzini nelže. Jak vroucně zná mluvit k srdci našemu, tak vroucně cítil sám; celý život jeho jest nám toho dokladem. On povrhne veš-

kerým pohodlím a všemi příjemnostmi života, on obětuje síly své, jmění své, léta svá, — slovem, vše co člověk má, blahu bratří svých, blahu vlasti své, — on zůstává věren svému přesvědčení až do těch šedin, až do té smrti! On trpí ze všech nejvíce a přece jest on jediný, který má víru skalopevnou, když zoufají všickni. *On nedeře se v popředí*, když národu zasvitne den štěstí, ale on stojí tu samojediný udatně na stráži, *když jest nejhůře*, on jej neopouští, on necouvá a netřese se, když burácejí hromy a všechno vůkol zbaběle se rozprchává . . .

Taková jest povaha muže, o němž troufali si námezdní panošové poroby, nepřátelé to svobody lidské vůbec aneb nepřátelé věci národa italského, zvláště mluvit a psát jako o lotru nejohavnějším! Bylo jich hojně, těch i oněch, a byli neunávni ve své zlovolnosti. A přece — nedovedli ničeho! Přece byly marny všechny ty jejich pomluvy, marna všechna ta svědectví křivá, marna ta vražedná zášť: Mazzini byl a zůstal národu svému po všechen čas učitelem a vůdcem nejmilejším; jeho slovo platilo, jeho myšlenky rozechvívaly veškerá srdce, a paže tisícerá zdvihaly se, když zavolal k činu! — Národ italský znal svého apoštola! A když pak dne 10. března 1872 rozezvučela se z Pisy ona žalostná zvěst, že to srdce spanilé přestalo bíti, . . . tu zaplakal veškeren italský lid jako by otec jemu byl zemřel, ale také po všem světě truchlilo nesčíslné množství mužův nejlepších, nejvzdělanějších pro hrdinného toho bojovníka svobody.

A prvé než složeno to tělo velikého vyhnance italského v rodnou zem, prvé než vděčný národ prokázal jmenu jeho čest největší: postaviv sochu Mazziniovu na místo vlasti nejpamátnější, ve řím-

ský kapitól: ejhle již nastoupila *pravda* v plné právo své, již veškerým světem rozlehl se toliko jediný hlas obdivu a úcty k vznešenému tomu člověku našeho století. Netoliko časopisectvo italské všech stran bez rozdílu, alebrž poctivé časopisectvo *všech vzdělaných národův* spravedlivě a hlasitě uznalo jeho neskonalou zásluhu o svobodu Italie i o pokrok lidstva.

A bývalí oni vrahové Mazzinia? Odmlčeli se v hanbě své a zmizeli. — Aneb obrátili a přiznávají alespoň již, že v Mazzinim zhynul Italii vlastenec nenahraditelný! —

Ejhle takové jest vítězství pravdy! — Oni tyrani, kteří jej odsuzovali do žalářů, do vyhnanství a na popraviště, ač věděli, že odsuzují muže na nejvýš šlechetného, muže, který jest vzorem občanské cnosti a lidské poctivosti: oni despotové sami pak bloudili a pohynuli u vyhnanství. Jak bídně padl na př. i ten nejmocnější z nich a spolu největší nepřítel Mazziniův — Ludvík Napoleon! Domnívalť se ve svém pychu, že křivda věčně zůstane panující a pravda věčně utlačena. A pravda zatím trpíc, *toliko vyčkává času.* A když ten čas přijde, tu bleskem vyrazí na vrahy a porážejíc je silou zdrcující, zjednává slavné zadostučinění těm, kdož zůstali jí věrni. —

Nuže ten bude předmět vypravování našeho: poznáme, kterak národ pohroužený v bídu největší a odsouzený na pohled ku žalostné smrti, nicméně vysvobodí se vítězně a šťastně ze všech těch běd a protivenství, jakmile jen *opravdově chce*, t. j. *jakmile nemá „vlasť“ a „svobodu“ jen na jazyku* alebrž v *srdci* a v *duši* své a volí za ně bojovat celou silou, celou vřelostí této duše, nelituje ani statkův ani krve nejdražší. — Poznáme

ale zároveň, kterak vznešený příklad i jen jediného člověka může neskonale působit na celý národ, kterak jediná v pravdě velká povaha svou ctností, svou energií budí a stvořuje na sta jiných statečných povah, jediný čin rekovný na sta jiných zmužilých činův. —

Soudím, že jedno i druhé poznání může nám býti k užitku.

I.

Vy všickni, kdož v chvílích chmurných tesklivě pohlížíte v budoucnost a s povzdechem duše ptáte se: „Co z nás bude? Co z nás bude?“ — Vy všichni, kdož bojíte se o život této drahé, svaté vlasti české a želíte, že jsme národem tak malým, aniž byste se mohli utěšiti vírou, že nejlepší hradbou a ochranou života i svobody národa jest vlastní jeho duševní chrabrost a statečnost, že nesejde na počtu ani na opevněných hranicích, alebrž toliko na bohatýrských prsou — této jediné baště bezpečné: Vy všickni rozevřetež knihu dějin a utrpení národa italského. A čeho se v ní dočtete? Co tu spatříte? Spatříte tu obraz nad míru podivný a poučný. Spatříte tu národ pětkráte tak veliký jako národ náš, — národ slynoucí uměním i dary ducha a obývající vlast, již ohradila příroda hradbami největšími a nejsilnějšími: horstvem nebetyčným a břehy mořskými. — A nastojte! Přece živoří národ ten od věkův pod jařmem cizího panstva, a nemůže se ho zbavit; ač od strání Alp až po Etnu jedna krev, jeden jazyk — přece těch 25 milionův lidí nemohou si podati ruce a říci: buďme národem; rodná jejich vlast jest rozervána a rozkouskována na množství království a knížetství, a vládcové ti toliko stejnou nenávistí k lidu ubohému spůsobují jakous jednotu v osudech národa. Dnes patří

ubohý lid tomu, zejtra onomu pánu. V daleké cizině, na stolech diplomatův cizákův vrhají se kostky o krev italskou, země i lid se prodávají, zaměňují a v dědictví vydávají jako pouhé zboží. Nikdo se netáže po vůli toho lidu, nikdo si nevzpomíná, že ten lid také cítí...

Duchovní a světští mocnářové, papežové a císařové němečtí potýkají se o nadvládu nad ubohým národem; a nepodaří-li se těmto žezla svého zde upevnit, toť opět nevlastenecká závist a řevnivost větších měst dopomáhá četným tyranům domácím, aby se podělili o panství nad roztrhanou uštvanou zemí...

Hlavními strůjci a živiteli bídy té byli od jakživa *papežové* římští. Od věkův ukájeli tito ctihodní „nástupcové Kristovi“ svou lakotu a žízeň po panství *tohoto* světa na těle nešťastného národa italského. Již před třemi sty lety naříká si proslulý státník italský *Macchiavelli*, že „*blaho Italie* a *papežství* jsou — protivy nesmířitelné.“ „Našim *kněžím* a naší církvi“ — praví — „máme my Vlachové co děkovat, že jsme *tak zkaženi*, *tak bídní* ve vlasti své! *Kněží římští rozsápali naši vlast a oni jsou, kteří ji podnes v rozervanosti té udržují.* Žádný národ nemůže se státi velikým, jestliže nesjednotí svou moc buďsi v republice anebo v panovníku. Však že Italie toho cíle nikdy nedosáhla, že není sjednocena ani co republika ani co monarchie, *tím vinna jest jediná církev římská*, kteráž sídlíc v Italii a toužíc po moci světské přece neměla nikdy ani té síly ani té schopnosti, aby rozšířila panství své nad celou nedílnou vlastí naší. Za to ale nebyli pohříchu papežové římští nikdy tak slabí, aby nebyli dovedli jinému panovníku zabránit, by on Italii nesjednotil pod žezlem svým, aniž tak upřímni k ná-

rodu, aby nebyli proti němu volali kteréhokoliv cizáka na pomoc, kdykoliv zdálo se jim, že jejich panství světské mohlo by škody bráti . . . Takto církev římská, *nepřejíc jinému, čeho sama nemohla dosíci, od věkův dbala o to, aby Italie zůstala roztrhána na množství málomocných knížectví, aby ji poroučelo množství malých tyranův, z nichž žádný moci papežské škoditi ani nemohl ani nechtěl.* Odtud pošla ta naše mdloba a rozervanost, za kteréž krásná naše vlast vydána jest na kořist všem velkým cizím potentátům, ano každému dobrodruhu, jenž má chuť ji napadnout. Tento stav věcí nezavinil nikdo jiný než církev římská.“

Staletí dějin italských potvrzují hlubokou pravdu těchto slov. Měl narod italský hodinu své slávy skorem současně s národem naším. Tou dobou, když otcové naši povznešeni hrdinným mučennictvím Husovým a Jeronýmovým, podnikli onen věkopamátný boj za právo rozumu proti autoritě, když my Čechové pro svobodu svědomí lidského radostně prolévali krev srdcí svých, — tou dobou tolikéž Italiani, šťastnější nás, jiným způsobem přičiniti mohli hřívnu svou ku pokroku člověčenstva: pracovalit tehda udatně na poli ducha, předstihujíce celý souvěký svět uměním a věděním. Ano, tehdaž, v oněch *republikánských obcích, které daly světu příklad novověké svobody národův*, vyšlehla síla ducha italského, — těmto středověkým svobodným obcím Italie má Evropa co děkovat za znovuzrození vědy, písemnictví a umění! — Než, pohříchu, ani naše ani italská hvězda neměla svítiti na dlouho. Řím nemohl snésti světla nikdy a nikde. Jako dovedl nás udolati pomocí zbraní španělských, tak podařilo se mu také zlomiti mocně se probouzející sílu národa italského násilím téhož despotismu španělského. V sto-

letí šestnáctém spatřujeme již skorem celou Italii pod jařmem španělské inkvisice. Pisa, Florencie, Siena upadají v podruží malých tyranův odvislých na libosti Španělska a papeže. Benátky hasnou i republika Janovská upadá; bylyť obě ty svobodné obce ztratily vládu nad mořem a bohaté jejich měšťanstvo chtělo již jen pokojně požívat. Duch statečnosti občanské mizel vůčihledě pod olověným žezlem papežství a španělských jezovitův. Malí vladařové hýřili a zaváděli zámožnější třídy k podobnému rozkošnictví a nízkému blahobytnictví. Lid nevychovávaný více ku péči o blaho veřejné ztupěl a zanedbal se a nežli století minulo, byla síla národní — zlomena . . . Nechť ten neb onen pán zmocnil se země, nechť upadali v moc Španělův nebo Rakušanův, — Italiané zůstávali již lhostejni ku všemu . . . Ve vlasti Bruta nebylo více vlastencův, ani mužův, ani jonákův svobodomyslných! A ten římský lid již dávno ničeho nevěděl o hoře Aventínské, na kterou vyšli statečnější praotcové jeho, aby uhájili svého dobrého práva jednosvorným odporem proti tyranii. — Slovem, národ italský byl asi tak mrtev, jako byl mrtev národ náš od bitvy bělohorské do časův císaře Josefa II. — Jako nás nedovedla vyburcovat ze smrtelného spánku ani záře první veliké revoluce francouzské, tak byla i strnulost Italiánův tak dokonalá, že veškeří jejich panovníci mohli okázale sbírati pole proti revoluční Francii, aniž by jen ruka proti tomu byla se pozvedla. Tenkráte mohlo se právem říci: „Italie jest již jen pouhým zeměpisným pojmem.“

Než, všeho do času: i té mdloby národův! Žádná noc ještě netrvala věčně. A když pověstné to slovo o Italii pronesl Metternich *o dvacet let později*: — **nebylo** *více pravdou*!

II.

Podivnými a různými cestami brává se pokrok lidstva; co mnohdy právě největším neštěstím národův a nejhorší překážkou jich rozvoje býti se podobá, na konec v pravý opak toho se obrací a pozdější pokolení častěji shledávají, že bez těch ran, bez těch protivenství, kterými byli navštíveni otcové jejich, sotva byl by se národ kdy dodělal toho zdaru a té síly, z jaké nyní se těší. Největší poroba bývá zhusta matkou největší svobody. A ten tyran, který nejkrutěji řádí a ni stín volnosti v zemi své nestrpí, právě tou bezuzdností svou nejvýdatněji, ač ovšem bezděčně pomáhá pokroku a volnosti lidské. „Svoboda v okovech se rodí," praví Mirabeau a dějiny dávají mu za pravdu.

Žádnému z oněch despotův italských, kteří roku 1789 plni zpupnosti a bojechtivosti vyhrnuli se v pole proti republikánské Francii, dojista ani ve snu nepřišly na mysl ty následky, jakých způsobil tento jejich krok pro budoucnost národa italského. Vytrhli v boj proti myšlénce svobody hlásané zmužile národem francouzským, a ten ubohý lid italský dával jim bez reptání svou krev, své syny k tomu vraždění bratří pracujících o vykoupení lidstva z otroctví. —

Aby v tu chvíli byl tak onomu králi sardinskému, onomu papeži Piu Sedmému, onomu Ferdinandu Neapolskému nějaký věstec řekl: „Bláhoví, co hodláte? Ubíti svobodu Francie? Ubijete jen svůj vlastní despotism a přivábíte sami dech svobody na půdu italskou!" — Buď by se mu byli vysmáli, anebo by jej byli co zločinného rouhače a urážeče majestátu krutě ztrestali.

Až do roku 1796 štěstí válečné pořád kolísalo nepřejíc rozhodně ani té, ani oné straně. Avšak

tou chvílí, co geniální vojevůdce Napoleon Bonaparte postavil se v čelo republikánských pluků, francouzských vypravených proti despotům Italie obrátil se list. Trojbarevná korouhev svobodného národa francouzského zdvíhala se od vítězství ku vítězství — zpupní druhdy despoti bledli a chvěli se a počali ty „rebelly“, s nimiž před tím ani mluvit nechtěli, žebrat pokorně o milost a mír. A když uslyšeli, že republikáni nedávají milost tyranům, tu zbaběle rozprchli se na vše strany ostavivše lid svůj pánu bohu a — vítězné revoluci.

Takto spatřoval se jednoho dne umdlený národ vyrušena ze svého staletého umírání. Události nevídané dorážely na něho — hodina spásy jeho zdála se býti na blízku . . . a on se chvěl, on byl tak malým! „Ten lid není hoden svobody,“ zasmál se nevrle Napoleon Italiánům, — „jest jako těsto, lze z něho udělat všechno.“

A v skutku z nich také dělal všechno. Z počátku, dokud byl bojovníkem revoluce — republiky, — potom už jen francouzské poddané, — konečně když se učinil císařem — svoje království. Téměř dvanácte let duněla půda Italie vřavou válečnou a v těch dvanácti letech neklidný duch vítězného Korsikána neustále bořil a stavěl na půdě italské. Nejprvé si umínil předělati několik milionů Italianův na — Francouze. Byli to zejmena Piemontští, Janované, pak Toskanští a konečně Římané. Všickni měli být francouzskými poddanými, otčiny jejich francouzskými provinciemi. Uprostřed této „francouzské“ Italie zbudoval ale Napoleon I. dosti silný a souvislý stát, spojiv Lombardsko, Parmu, Modenu, Benátky, Istrii a Dalmacii v tak zvané „království italské“, kteréž čítalo tudíž na půl šesta milionu lidí a mělo svého vlastního místokrále, ovšemť Francouze. Tolikéž Ne-

apolsko bylo samostatné, pod francouzským vladařem. Nastaly odtud prapodivné poměry v Italii. Druhdy byli všickni Italiani stejně potlačeni. Říman tak dobře jako obyvatel Piemontska, Neapolitán tak dobře jako Janovan. Nyní ale panoval stav takový, že co na jednom břehu řeky bylo zapovídáno, na druhém bylo dovoleno, ano přikázáno: co zde bylo zločinem, tamto bylo cností a zásluhou.

Mluviti o neodvislosti Italie v *Turině* byl zločin, v Miláně však, co v hlavním městě „království italského“ počítáno to za cnost vlasteneckou. Ve „francouzské“ Italii bylo všecko úřadnictvo francouzské; mluva italská v úřadech byla opovržena, lid byl sužován a vydírán od francouzských berních úřadníkův, mládež italská byla tam odváděna k vojsku francouzskému. Za řekou ale už bylo jinak. Žili tam sice titéž Italiané, mluvící týmže jazykem, pocházející z téže krve, ale že byli příslušníky „království italského“, dařilo se jim zcela jinak: měli své národní vojsko, jazyk jejich byl ctěn a vážen, na úřady dosazováni toliko rodáci a v čele zeměsprávy stáli nejlepší vlastenci a pečovali o vychování lidu pro svobodu. Na sněmu tohoto království zasedal Benátčan vedle Bolognéza, Modenský vedle Milančana — všickni naplněni stejným duchem, stejnou péčí o blaho vespolné. Druh poznával druha, a čím více se poznávali, tím více utvrzovali se v přesvědčení, že není žádných podstatných rozdílův mezi nimi, že jsou všickni syny jediného národa italského. Odtud vznikla v nich touha, aby i „francouzské“ Italii byly sňaty okovy, — vždyť byli tam také bratří, také synové téhož národa . . .

Takto se přirozeně a znenáhla v horní Italii rodila myšlénka národnosti italské, takto bez-

děčně despota Napoleon I. přičinil se, aby idea sjednocení národa italského utkvěla a ujala se alespoň v hlavách myslitelů a vzdělanců v italských.

Ale i tomu *lidu* počínaly se znenáhla otevírat oči. Choval sice zášť proti Francouzům, poněvadž mu s počátku byli slibovali hory doly, pak ale jen o jeho kapsy dbali, přetěžujíce jej berněmi a kontribucemi až do úpadu. Pohlížel k nim co k cizákům plný nedůvěry a neupřímnosti žehraje na jich pánovité si počínání a vydíračnost. Avšak když ti cizinci jali se odklizovat všechny ty nešvary bývalé poroby starých pánův, když zlomili kněžskou libovládu, zrušili inkvisici a policii papežskou, když na sta klášterův jest vyzdviženo a v ústavy dobročinné proměněno, když Francouzové zrušili všechny výsady panstva a biskupův, všechny roboty a desátky, a prohlásivše *rovnost* všech stavův, každému, ať nízkému ať bohatému stejně vyměřovali právo i břímě; slovem, když místo někdejší sveřepé libovůle tyranův světských a kněžských nyní panoval toliko zákon a lid viděl, že na soudech soudí se spravedlivě bez ohledu na stav a rod; a když konečně i toho „všemohoucího“ druhdy papeže uviděl nyní ve vyhnanství, bez moci a síly: tu ovšemť počalo svitat i v hlavách ubohého toho lidu; prsa jeho oddychovala volněji a cosi mu říkalo: „Hanba, jakýms to býval dosud otrokem!“ — Dejte jen lidu příležitost, aby mohl porovnávat, aby viděl ten rozdíl mezi životem otroka a mezi životem člověka svobodného a — uhlídáme, dlouho-li ten lid snese ještě pout těch otročích?

Není podnes na jisto postaveno, co vlastně obmýšlel Napoleon I. s Italiany. Projevil se sice nejednou v ten smysl, jakoby kdysi chtěl celou Italii sjednotit v jediné království samostatné, a

jakoby nyní jen proto ji činil poddanou Francii, „aby lid italský přivyknul stejným zákonům.“ Avšak skutky jeho odporují tomu. Jinak by nebyl mohl nikdy postoupit Benátsko Rakousku, čímž zadal bez odporu nadějem Italiánův nejcitelnější ránu. Spíše lze za to míti, že chtěl Italii považovat za pouhý statek svůj, jímž by dle libosti mohl podělovat členy svého rodu, své přátely a příbuzné, kdežto mu na budoucnosti *národa* italského sešlo právě tak málo jako vůbec na citech národův.

Však buďsi jak buď: přece jen dvanáctiletá ona bouře doby napoleonské byla národu italskému dobrodiním: přece všechny ty svízele a krutosti války byly vyváženy jistým účinkem dobrým: Italie byla vytržena ze svého strnutí, byla vyburcována ze staletého spaní. Ale poněvadž nebyl to žádný spánek zdravý, žádné odpočinutí, alebrž spánek choroby a mdloby, tož také procitnutí nebylo ještě vrácením síly. *Ta nedá se národu vštípiti zvenčí; ta musí se roditi a vzrůstati z vlastního lůna jeho.* A nad to byl Napoleon despotou; to jest ctižádostivým samovládcem, který nechce, aby národ kdy přišel ku síle, nýbrž naopak celým systémem svým k tomu míří, aby národ zůstal děckem, občané nesamostatnými, podajnými loutkami, aby se dali pohodlně řídit a vodit podle jeho libosti a rozmarův. On ničím nepřispěl k tomu, aby Italiané nabyli ducha samostatného, on ničím nepodněcoval mravní síly národa, naopak spíše je dusil bráně všeliké samostatnosti občanské, neodovoluje nikde a nikdy, aby občané spravovali si svoje záležitosti sami, aby se naučili sami myslet a jednat.

A to bylo neštěstím pro Italii. To mělo za následek, že v hodině osudné, když totiž panství Napoleonovo se zkácelo a v celé vlasti italské nastati měl nový věcí pořádek, Italiané zůstali trp-

nými, chabými a nestatečnými diváky a mlčky toho snesli, aby všichni předešlí jejich trapičové a utlačovatelé znova se navrátili a znova dosedli ku vládě nad nimi.

Lid nebyl se poznal ještě v síle své a tudíž neověřil v sebe, nebyl ještě mužem, byl posud nedospělcem, slabým dítětem.

Ale v hlavách *vzdělanějších* byla se zatím udála veliká proměna. Tím tábořením francouzských vojínův a úřadníkův na půdě italské, tím zavedením nových rozumných zákonův a lidštější správy — přivedeny také ony vznešené myšlenky o důstojnosti a právech člověka, o právu volného sebeurčení jednotlivce i národův, o rovnosti všech lidí a o nárocích jejich na život svobodný — do této vlasti, která od věkův nevídala než všeho toho opak pravý, — než porobu, tmu, nerovnost a šlapání důstojnosti lidské. Soudnější lidé prohlédli v tajemství tyranie. Poznali, čím vlastně byla celá ta církev papežův římských a čím ty jejich předešlé vlády světské. Dnes již zcela jinak rozumovali o „božském původu“ oněch vlád potlačujících všakou volnost svědomí lidského, všaký hlas pravdy, všakou myšlenku . . . Slovem, símě svobody upadlo v novou půdu a počalo klíčit . . .

Despotická tvrdost a libovolné přechmaty Napoleonovy jen urychlovaly jeho zrůst. Naznačili jsme již svrchu, kterak Italiané právě tím nesmyslným rozkouskováním vlasti na království, republiky a provincie francouzské, z nichž každá byla jinak spravována, přirozeně přicházeli k vědomí společného původu svého, své národnosti. Odtud ale rodila se bezdečně druhá myšlenka: je-li to po právu, aby kterýkoliv cizinec mohl se národa zmocniti a jemu poroučeti? Když každý jednotlivec má od přírody nezadajné právo, aby sám po-

dle svého vlastního rozumu určoval povolání své a osud svůj, což tím více národ, kterýž jest rodinou rodin, kterýž si vzdělal svou vlast a žije v ní od věkův? Mnohé to zřízení, mnohý ten zákon a řád, který jim byli Francouzové dali, byl rozhodně dobrý. Avšak neměli Italiané právo dávati si na dále zákony podobné — *sami?* Byli ti Francouzové nějakým vyšším plemenem, jemuž snad dal Bůh právo, aby panovali Italianům? Neměli spíše tito obyvatelé Italie zrovna tolik práva, aby se spravovali po vlastní vůli své, jako se spravuje národ francouzský v domově svém?

Takové myšlenky začaly prošlehovat v hlavách bystřejších a účinek toho byl, že v jižní Italii, a sice v Neapolsku, kdež vládl tehda švakr Napoleonův Joachim *Murat*, zřídil se *tajný politický spolek*, v kterémž shromáždili se všickni probudilí a vzdělaní vlastenci italští, hodlající vlast italskou *sprostit především panství cizincův.* Spiklenci zvali se „*karbonáři*“. Spolek týž rozšířil se po celé Italii a měl členy i v kruzích aristokratických i ve vojsku i v měšťanstvu. Rozlišoval se tudíž národ italský ve dvě části: na spoustu prostého *lidu*, který ve své nevzdělanosti jak omámen díval se na všechny ty bouře a zmatky nerozumějе jim a nemaje jiného citu, leda zášť proti Francouzům, jimž přezdíval neznabohů a vydíračův; a na několik tisíc vzdělancův, kteří již procitli a roznítili se vlastenectvím, kteří již pochopili, že Italiané nejsou pouhým zbožím a lidem zrozeným k otroctví — kteří ale posud neznali, jak vyprostiti vlast z té bídy, kteří posud nevěděli, odkud by se vzala ta síla divotvorná, jež by mohla odolati všemu násilí despotův a učiniti národ svobodným. Hledali ji u dvorův, v kabinetech ministerských, ve vojsku, hledali ji v spi-

knutích, do kterých byli zasvěceni „svobodomyslní“ princové, ctižádostiví generálové, vysocí úřadníci dychtiví po vládě a jiní mocní a bohatí lidé, — slovem, hledali ji u všech dosavadních držitelův moci, a — *nenašli ji nikde* . . .

Nebylť ještě Italii přišel den vykoupení. Nebylo tu ještě onoho věštce, který by pozvedl srdce národa k nové víře, který by rozvázal ducha jeho a udeřiv mocně ve skálu odvěké poroby objevil to zřídlo *pravé síly* osvobozující národy.

Ale věštec ten měl Italii přijíti, — ano věštec ten *byl již Italii narozen!* A jmeno jeho — *Giuseppe Mazzini!*

III.

V lůně výborné rodiny, v lůně nejprobudilejší tehda obce italské počalo tlouci to srdce, nad něž Italie neměla míti věrnějšího.

Republikánská byla ta půda, na které se dne 12. června 1805 narodil Josef Mazzini. Staroslavné přístavní město *Janov*, druhdy po Benátkách nejslavnější republika vlašská, byla jeho rodištěm. Rodičové jeho byli zámožní a vzdělaní měšťané. Otec byl lékařem a spolu profesorem na vysokých školách janovských; muž to poctivý a svobodomyslný. Matka pak, jmenem *Marie*, byla žena v každém ohledu vzorná, paní jemného srdce, ducha bystrého a spanilého. Ona vštípila záhy v útlou duši miláčka svého zárodky těch cností vzácných, kterými právě Mazzini stal se člověkem tak velikým. Pokud národ italský bude národem, měl by dobrořečiti vznešené ženě té! „Bezděčná, prostá cnost otcova,“ vypravuje Mazzini sám, „vedla mne k tomu, že jsem zvyknul obdivovati se více

cnosti mlčící, v úkrytu se obětující a trpící, nežli učenosti okázalé a pyšně v popředí se deroucí. Avšak *matka má vštípila mi záhy lásku k člověčenstvu* učíc mne, abych *v bližním svém spatřoval člověka a nikoliv boháče nebo pána. Matka má byla republikánkou.*“ Pod svatýma křídloma lásky také, již sdílel s dvěma mladšími sestrami, prospíval bujarý hoch. Jistý Angličan, který matku Mazziniovu spatřil roku 1850, tedy již co stařenku, zachoval nám v listu příteli psaném obraz té ženy výtečné.

Píšeť: „Ona jest posud krásna navzdor svému stáří a podobá se velice synu svému. Nemohu ti ani vyjádřit, jaká to žena duchaplna a ušlechtilá i jak něžně cítiti zná! Seděl a poslouchal bych ji celé hodiny, počne-li vypravovat o své minulosti a o těch krušných zkouškách svého života. Když pak mluví o *synu* svém, tu nemluvívá než slovy nadšení a plamenné lásky; jona věří v jeho veliké povolání s pevností a vroucností víry náboženské. Rozkošné jest podívání na tu stařenku, když vypravuje o jeho dětství, i kterak dospíval v mladíka, ana se v jeho čistých prsou rozněcovala láska k uhnětému národu a touha osvoboditi nešťastnou vlast. Tu zářívá oko její leskem nejživějším a všecka její tvář jjakoby zmládla a znova zkvétla. Nikdy nemůže jej dosti vynachválit, jaký to býval hoch rozmilý, srdečný a přítulný, jak rád meškával v kruhu rodinném i jak jej všickni milovali. „Vidím jej pořád ještě,“ vzpomíná, „kterak mi z rána den co den přinášíval květiny a slyším jej pořád, jak mi večer zpívával, když ostatní mladý lid se bavil po kavárnách a divadlech.“ — Když matka někam odjela a otec musil za svým povoláním, zakazoval oběma dcerám svým, aby neopouštěly domu, by hospodářství nezůstalo pone-

cháno čeledínům. Tehda také mladistvý Mazzini pokládal za svou povinnost zůstati se sestrami doma, ano bývalo mu k radosti největší, když mohl je v té osamělosti bavit a potěšovat. „Vždyky“ — zpomíná matka jeho — *„pamatoval více na jiné než na sebe sama.“* — Nadobyčejné vlohy a schopnosti, jimiž příroda obdařila budoucího bojovníka za pokrok lidský, počaly se jevit ku podivu ranně. Svědectvím toho list, jejž psal jistý příbuzný rodiny Mazziniovy, jmenem Giuseppe Patroni dne 12. srpna 1812 matce Mazziniově o hochu tehda *sedmiletém*; čteme v něm: „Věřte mi, drahá sestřenice, toto rozmilé dítě bude hvězdou první velikosti, která vychází v září nejjasnější, aby se jí jednou obdivoval všecek vzdělaný svět; pročež by měl každý pokládat za svou povinnost, aby dle sil svých přičinil se k tomu, by znamenité ty dary, jimiž příroda tak štědře obmyslila dítě Vaše, co nejpečlivěji byly pěstovány a zvelebovány; nelitujte žádné oběti, obraťte vše na dobré jeho vychování. Neboť ten hoch má podivuhodnou, neklamnou paměť a jeví úžasné vlohy při učení se. Nad to jest pilný a ducha tak živého, že nelze se obávat, aby jej učení kdy unavilo.“

Vzdělaná matka ovšem ani nepotřebovala té rady a těch pokynutí. Poznala dávno, že v hochu cos neobyčejného vězí, i dbala tudíž o řádné jeho vzdělání co nejhorlivěji. Chlapci nebylo ještě čtrnácte let a již čítal proslulé dějiny Tacitovy, tuto bibli svobody. Mimo to byl nalezl v knihovně otcově několikero svazkův francouzských novin z veliké revoluce francouzské a rázné články těchto bývaly mu pak čtením nejmilejším.

Tak již sám rodinný ten život poskytoval vnímavé duši mladistvé dosti paprskův, aby v prsou

čilého hocha záhy mohla vyklíčit nejčistší láska ku vlasti a svobodě.

Než i mimo otcovský dům dosti bylo vláhy a tepla žádoucího. Druhdy býval Janov obcí svobodnou, samostatnou, občané jeho byli svými vlastními pány, spravujíce se dle zákonův, kterých sobě dávali sami ze svobodné vůle své. Však po pádu Napoleonově cizí mocnosti na kongresu vídenském rázem zrušily republiku janovskou, zbavily občany její n avždy politické samosprávy a přivtělily obec jejich přese všechno protestování Janovanů jako kus mrtvého zboží k *Piemontsku*. Ubozí Janované do včíra svobodnými a samostatnými pány v domě svém, nyní stali se proti své vůli poddanými rodu Savoyského. Toho ovšem nenesli snadno. Staré republikánské vědomí nechtělo se zlomit a vrozená všem námořníkům láska k volnosti jen bujněji se ozývala pod útiskem.

A u prostřed tohoto pokolení, jemuž co do probudilosti nebylo tím časem v Italii rovného, uprostřed těchto mužův nezvyklých ještě porobě a nevražících hlasitě proti tyranstvu, uprostřed tohoto tesknéhо vzpomínání na někdejší svobodu a slávu: vyrůstal Mazzini do věku jinošského . . .

Jakž nemělo vše to působiti rozhodně na jeho povahu?

Mladík plný dobré vůle, plný svatého ohně pro právo a pravdu, s tím srdcem otevřeným a plným něžnosti a lásky: mohl-liž zůstati netečným vůči tomu obrazu neskonalé bídy, v niž viděl pohrouženy své bližní, své bratry — sta a tisíce rodákův?

V dějinách vlasti četl o bohatýrských činech otcův, o svobodách země, o slavné veliké minulosti Říma, o květu svobodných obcí italských, o slávě italského jmena . . . a dnes? Kdeže byli

ti Italiané? Kde že byla ta vlast? Kdeže byla ta sláva?

Lid sešlý, zanedbaný na duchu i na těle, zkažený porobou, neupřímný, podlízavý, tupý, nezvyklý přemýšlet a zvyklý toliko žalovat a snášet otrocky všelikou křivdu a všeliké bezpráví. Vzdělanější třídy buď porušené, nebo plné bázně před silou tyranstva, — místo mužů statečných šepotající tichošlápkové, místo občanův hrdých a sebevědomých kořící se loutky a místo šlechty dbalé o slávu vlasti ulízaní tatrmani tancující na dvorech despotův . . .

Takový obraz poskytovalo rozhlížejícímu se mladíku to souvěké pokolení italského národa. V Janově samém, jak jsme již vytkli, bylo ovšem lépe, ale za to od Benátek až po Sicilii jaký to pohled neskonale žalostný. Čím byla ta hrdá druhdy královna moře, — čím byl dnes ten věkoslavný Řím? . . . Po celé Italii rozepjatý řetěz jediné poroby, jediné bídy, jediného utrpení. Jezovité, inkvisitoři, policajti a žoldnéři despotismu spínali řetězem tím všechen životní ruch, vlastenectví bylo zločinem, otroctví bylo zákonem. —

Co musilo se díti v té ryzí, bujaré duši rozkvétajícího junáka? Jakými city musilo zabouřiti to srdce plné vznešených snah pro dobro lidské? Na čem musila se ustáliti ta vůle silná, jaký cíl života mohla si vůči tomu obrazu vytknouti taká povaha, jako byla Mazziniova?

To srdce nemohlo mluviti jinak nežli: „bojuj proti bídě!“ — ta vůle nemohla se rozhodnouti na jiném, nežli: „vysvoboď bratry své!“ — A povaha mladíka toho mohla býti Italii rukojemstvím, že to srdce nebude co živo jináče mluvit, ta vůle že se co živa nezvrátí!

„Vždycky myslíval už co chlapec více na jiné, nežli sám na sebe.“

IV.

Napoleonovo panství s rachotem sřítilo se v nivec a zpátečnictví světa zajásalo. — Vítězná „svatá alliance“, uzavřená ode tří absolutistických mocnářův dne 25. září 1815, zasedla k soudu nad národy. Vše mělo být uvedeno do starých předrevolučních kolejí, — ani sledu, ani stínu nemělo potrvati ze všech oněch proměn a pokrokův, které se byly udály v životě národův a státův evropských za posledního čtvrt století vlivem myšlenek veliké revoluce francouzské. Celá ta doba měla být vyhlazena ze skutečnosti i z paměti lidské; rafie na číselníku věků měla býti pošinuta o celých těch pětadvacet let *nazpět*, nic jinak, než jakoby po roce 1789 bezprostředně byl následoval rok 1815 . . .

Tak předsevzali si vítězové od Waterloo, skromáždění nyní na hlučném hodování ve Vídni, tak dekretovali všemohoucí jejich ministři, a milion bodákův byl pohotově, aby dodal svrchované vůli nových pořadatelův Evropy patřičného důrazu. Nebylo bez mála země, která by nebyla zkusila síly nového toho poručnictví. Všady dosazováni bývalí panovníci, jež byl Napoleon vyhnal a sesadil, všady odstraňovány časové opravy a svobodomyslnější zřízení zatím zavedená — všude obnovován starý nešvar, starý zlořád. „Vyhladiti ducha revolučního až do posledního dechu, až do posledního zákoutí Evropy“, — tenť byl výslovný účel a cíl „svaté“ alliance vítězných mocnářův, a „duchem revolučním“ rozumělo se všeliké snažení národův

za pokrokem a osvětou, všaké domahání se rozumnějších a spravedlivějších zřízení ve společnosti lidské. Všecek ten myšlenkový proud, jenž nesl se z Francie k ostatním národům probouzeje jich k sebevědomí a životu lepšímu, — nyní rázem měl být zastaven a zdušen na věky. Pánové na vídeňském kongresu byli pevně přesvědčeni, že se tak stane a že to tak potrvá do skonání světa. Vždyť byli povalili toho jediného nepřítele, který jim mohl odolávat, a nyní byli samotnými pány světa a vládli silou vojska, kterou mohli všechno rozdrtit, co by se jim postavilo na odpor . . . A proč že ta alliance zvala se „svatou“? Také to mělo svůj dobrý důvod: Účastníci její byli pevně přesvědčeni, že veškerý ten pokrok lidský, není než dílem ďábelským, že povstal toliko z neznabožství lidu.

My dnes ovšem víme, že právě opak toho jest pravdou: že zapírá, ano vraždí boha ten, kdo v člověku nebo národu dusí a potlačuje tu božskou sílu, ježto nás pudí k ustavičnému pokroku a zdokonalování se; že utlačuje boha ve stvoření jeho, kdo utlačuje svobodu svědomí lidského, právo člověka k volnému skoumání rozumem svým, kdo brání člověku, aby nemohl myšlenky ducha svého volně vyjádřit ať slovem živým ať slovem psaným nebo tištěným. My víme, že právě ony vznešené zásady a pravdy, které hlásala veliká revoluce francouzská a které lze vyjádřit slovy: *volnost*, *rovnost*, *bratrství* . . . nikterak se nepříčí učení Kristovu, nýbrž naopak právě z učení toho byly vyváženy, že zrovna tomu chtěl onen veliký demokrat ukřižovaný na Golgatě, když učil: „Co sám nechceš, aby se tobě činilo, nečiň jinému,“ — když kázal: „Miluj bližního jako sebe samého,“ když pravil: „Jsme synové jednoho otce“ a tudíž bratři sobě rovni vespolek; že chtěl svobodě a rov-

nosti lidí, an proklínal toho, kdož ukřivdí „nejmenšímu z Vás“ a přísně odsuzoval těch, kdož chtějí se nad bratry své povyšovat, řka: „i budou posledními a služebníky všech!“

Avšak tyto ryzí zásady původního, nezkaženého křesťanství nikterak nehodily se ani libovládcům světským ani papežům římským. Kdyby v den „svaté alliance“ byl Kristus povstal a tyto své zásady znova lidstvu hlásal, byli by jej ti Metternichové, Nesselrodové a kardinálové papeže římského dali bezpochyby znovu odpravit. —

Despotismus světský i církevní potřeboval ku svému životu zcela jiného „křesťanství“. On nechtěl viděti těch prvotních svatých jeho zřídel, jemu se hodily pouze ony kalné, zašeralé myšlenky *středověku*, prohlašující tiché, *trpné* snášení všech křivd a příkoří za nejvyšší cnost a povinnost křesťana, přikazující slepou poslušnost k vrchnostem od boha prý lidstvu ustanoveným a tvrdící, že moudrá vůle samého boha chce takovému řádu na světě, aby byli jen pokorní poddaní a nad nimi neobmezení páni . . .

To pokládáno za — „pravé“ křesťanství! Na základě *takovéto* nauky chtěli míti založené ty své „staty křesťanské“. — Však ještě podnes v táboře neomylníkův a zpátečníkův po ničem vřeleji netoužívá se než po obnovení těchto „křesťanských základů státu“. Vidíme, co se tím rozumělo a rozumí: holá protiva svobodné vlasti, — pouhý stát policejní, absolutistický, kde občanu sice dopřávají se všechna práva — na *onom světě*, a to arci třeba „na nejširším základě“, — za to ale popírají a zadržují se mu všechna práva *zde na zemi*, poněvadž prý hříšnost člověka a vrozená lidem zlá vůle snadno by to boží stvoření mohla svésti na bezcestí, jakmile by se mu nechala svobodná vůle . .

Aby tedy zachránily duši naši od věčného zatracení, k tomu jsou prý vlády od věčné prozřetelnosti povolány, by držely lidstvo na úzdě a poutaly ducha jeho strachem a hrůzou.

Takovýto bídný názor byl tedy dnes před padesáti lety prohlášen v Evropě za jedině platný a panující, tak měla zníti na dále mravná zásada a zákon světa! — To slulo „pravověrností katolickou“, k tomu účelu podali si mocnářové tohoto světa s papežstvím ruku. —

Odkud můžeme se domysliti, jaký osud čekal od nynějška národy evropské vůbec a národy probudilejší zvlášť! Od Petrohradu až dolů do Palerma rozepjala železná panna despotismu hroznou náruč svou. Po celé Evropě odzváněly nadějem a ruchu národův umíráčkem. Avšak dvě byly zejmena země, kteréž měly nejbolestněji zakusit požehnání svaté alliance: jedna slovanská, druhá románská, jedna na severu, druhá na jihu Evropy: *Polska* a *Italie*.

Čeho zakusila nešťastná země polská, — kteréž srdce slovanské neznalo by toho?! Však vizmež osudy Italie!

Jak potichu se byli vytratili před dvanácti lety. tak hlučně, tak okázale vraceli se nyní zpět všickni ti bývalí pánové, všickni ti dvořané, všickni ti staří dobrodinci. Nepotřebovali se bát, že je lid umačká láskou — vracelit se pod ochranou četných bodáků Metternichovského Rakouska. Teď teprv chtěli si nahradit, co byli zameškali, teď teprv chtěli dáti okusit lidu svou — sílu. Nikde neobjevila se mstivost reakce tou měrou jako tentokráte na půdě ubohé Italie. Především mělo býti všechno vyvráceno z kořene, co pocházelo z dob Napoleonových. A tím se nerozuměly pouze zákony a řády zemské, tím se rozumělo vůbec vše,

cokoliv byli Francouzové za svého panování v Italii vykonali. Tak na př. byli v papežských státech Francouzové hojné ladem ležící pozemky vzdělali a v úrodná rýžová pole obrátili. Nyní kněži štvali luzu tak dlouho, až pole ta zničila a opět v poušť obrátila. I osvětlování ulic od Francouzův zavedené papež opět zakázal. Ano i ta vláda piemontská ve svém šíleném vzteku tak se zapomínala, že ani nechtěla dovolit jezdit po silnicích, které byli Francouzové vystavěli, a šmahem vypověděla ze země všecky Francouze tu osedlé (počtem asi 5000), nic nedbajíc, že tím vypovídá nejdovednější průmyslníky a největší továrníky.

Tato zášť proti všemu francouzskému byla překonávána toliko záští obnovených těch vlád proti všeliké osvětě a všemu pokroku. Péro lidské nemá té síly, aby vypsalo všechny ty nesmyslnosti, všechno to blbství, kterých dopouštělo se vítězné zpátečnictví po svém návratu od května roku 1814. Vždyť i ten král sardinský, který platil za nejmírnějšího ze všech, neváhal zavésti do země opět všechny ony dávno zapomenuté zlořády feudalismu, všechny ony rozdíly a výsady šlechty, klášterů a kněží, všechny ony hrozné středověké tresty, jako: čtvrcení, kolem lámání a t. p. Francouzové byli zrušili všechny kláštery v Piemontsku a mniši i jeptišky z nich dávno byli se vpravili v život občanský. Nyní všecky ty kláštery znova jsou zřízeny, a bývalí ti řeholníci a řeholnice opět přinuceni do nich se navrátit! Vojsko zřízeno opět podle starého copu, ze škol vypuzeni všickni svobodomyslnější učitelé, z úřadů všickni úřadníci, kteří byli usazeni od Francouzův.

Když takové věci dály se v zemi poměrně ještě nejšťastnější, jakž teprv vyhlíželo to v zemích, kde vládli jezovité a Bourboni! A vskutku

čteme-li dnes o těch událostech ve státě církevním, ani nedovedeme sobě pomyslit, že je to možné v Evropě v století devatenáctém. Jedním z prvních skutků „nástupce Kristova“ papeže Pia VII. po jeho návratu do Říma (24. května 1814) bylo, že nařídil velikou honbu po všech lidech podezřelých ze svobodomyslnosti a vlastenectví. O kom policie papežská se dověděla, že náleží k tajnému spolku jakémus, ten byl beze všeho souzení uvržen do hrozných žalářův a — *mučen*, aby z něho bylo vynuceno přiznání se! Ano před padesáti lety ještě hlava křesťanstva *obnovila mučírny!* Panství zákona všude zrušeno a pověstné patrimonální soudnictví opět zavedeno; a to znamenalo tolik, že největší darebáci, nejznámější zloději a nejpověstnější loupežníci nikdy nepotřebovali se báti odsouzení, jakmile jen měli nějakého mocného orodovníka a přímluvce. A těch mocných přímluvčích bylo vždy na snadě: potřeboval se mu takový lotr jen nabídnauti, že skolí nějakého muže svobodomyslného, kterého se ten a onen pán bál ... a měl vyhráno. Za nějaké to církevní pokání byl propuštěn na svobodu a mohl vraždit dále. A jako se zločinec nemusil bát trestu, tak se opět člověk v právu jsoucí marně dovolával spravedlnosti, jestliže nemohl soudce podplatit aniž měl jakéhos mocného patrona. Tak byla opatřena spravedlnost ve státu církevním! A máme vyprávět, kterak to vypadalo se školstvím a vzděláním lidu? Povíme jen to jediné faktum: R. 1816 papež zvláštní bullou zakázal převáděti bibli na jazyky zemské, proklínaje to co „vynález ďábelský“, který prý podkopává základy křesťanského náboženství! Pod vládou takového ducha víme už také jaké mohlo být vzdělání. Obyvatelstvo papežských států stalo se za nedlouho pro svou mravní a duševní sešlost pověst-

ným po celém světě. Nikde nebylo tolik žebráctva, nikde tolik loupežnictva jako v zemích papežských. Na každých 30 obyvatelův přišel jeden kněz, jeden žebrák. Tulákův a loupežníkův bylo zrovna tolik jako panských povalečů, jako zahálejících aristokratův. Když Pius VII. roku 1800 byl dosedl na stolici papežskou, měl ročních důchodův tři miliony zlatých a dluh státův církevních obnášel 74 miliony. Francouzové za ten čas, co hospodařili v Římě, vládli tak moudře, že uplatili ten dluh až na 33 milionův. Nyní ale, co bylo papežství opět vítězoslavně se chopilo vlády nad ubohou zemí, dluhy státní množily se až běda a papežské pokladny neměly nikdy dosti důchodův. Tak alespoň vymlouváno se vždy, kdykoliv mělo se něco dáti na potřebné dobré opravy v zemi, na podporu školství, průmyslu nebo orby. *Dvůr papežský slavil hody, ale lid byl ožebračený.* Rolnictvo bylo na mizině. Vůčihledě pustla vzdělávaná druhdy pole a obracela se v pouhá pastviska. Rolníkův ubývalo a pastuchův — nejsurovějšího to lidu — přibývalo. A kdo ještě nebyl žebrákem, měl vyhlídku státi se jím co nejdříve, neboť mizerní pochopové despotismu vyssávali lid jako ty píjavice a kdo ceknul proti tomu hospodářství, pykal v mučírnách...

Nejinak bylo v *Neapolsku.* I tu vrátila se s bývalou vládou Ferdinanda IV., který si nyní co „král Sicilie a Neapolska“ dal příjmí „Ferdinand první, král obou Sicilií,“ — i tu vrátila se hloupost a mstivost despocie na trůn. I tu školy spuštěny, soudnictví porušeno a svobodné snažení pod censuru a policii postaveno. I tu žaláře plnily se politickými vězny, co zatím zloději a loupežníci v zemi volný měli průchod. Veta bylo po svobodnějším zřízení Siciliánův, která jim byli vymohli

za dob Napoleonských Angličané, když týž Ferdinand, vyhnán z Neapole, na Sicilii hledal útulku. Veta po všech svobodách Neapolitánův, kterým se těšili za vlády Francouze Murata, jehož dal nyní Ferdinand zastřelit. Možno-li ještě nesnesitelnější než sama tato tyranie bylo pak řádění oné zvrhlé šlechty dvorní, která byla Ferdinanda zprovázela do vyhnanství a nyní s ním se vrátila. Ti hejskové špatní myslili, že jim nyní projde všechno. A prošlo jim. Naproti jejich prostopášnosti nebylo žádného dovolání se spravedlnosti. Nechať usvědčeni ze zločinův sebe horších, vždycky byli jisti milosti. — Mnohý z čtenářův, který byl častěji slýchal o horkokrevné povaze Vlachův, zejmena Neapolitánův, podiví se asi, kterak vše to mohl snášeti ten týraný lid? Na vysvětlení toho musíme doložit, že Ferdinand I. neapolský nevrátil se do lůna „svého“ národa sám, alebrž přišel jako papež v průvodu rakouských bodákův, které mu byl všemohoucí Metternich na „ochranu trůnu jeho“ ochotně na tři léta zapůjčil. Na sílu tohoto vojska cizího spolehali i tedy vsickni ti trapiči neštastného lidu neapolského. A což tomu říkalo vojsko domácí? Vojsko neapolské zřízené za vlády Francouzův? Naproti tomu obrátil se hněv králův nejprvé. Kde mohl, všude urážel ty důstojníky domácí, až konečně také všecky „podezřelé“ odstranil a novou armádu si zřídil, většinou z pouliční chatry a loupežníkův. Jen málo starých plukův a důstojníkův obstálo před královým hněvem. Jaká ta nová armáda byla, viděti z toho, že ustavičně musela před kasárnami státi nabitá děla a při nich dělostřelci hotovi k výstřelu; a přes to přese všechno co chvíli bývaly rvačky mezi tou sběří a celé houfce se rozutíkávaly od praporů.

Pokud rakouské bodáky byly v zemi, bylo despotismu neapolskému blaze. Od srdce rád podepsal král neapolský pověstnou tu smlouvu s Metternichovským Rakouskem (dne 12. června 1815), mocí které se obě mocnosti zavazovaly, že „nedopustí v Italii nižádným změnám, které by se neshodovaly se starým monarchickým zřízením aneb se zásadami, jakými ovládá Rakousko své italianské provincie.“

Jaké ty zásady byly, nepotřebujeme vykládat. Zásady absolutismu všude a za všech věků jsou tytéž. Dostačí, když povíme, že na podporu těch zásad musilo Metternichovské Rakousko udržovat v těch svých italianských provinciích, totiž v Lombardsku a Benátsku neustále hojnost uherských plukův, že muselo tam vládnout ustavičným stavem obležení. Takové bylo požehnání „svaté alliance“ pro Italii i pro Rakousko. Odtud také pochopí každý, proč Rakousku záleželo tak velice na tom, aby po celé ostatní Italii udržen byl týž řád strnulosti a zpátečnictva jako v Lombardii a Benátsku. Poznalo, že to jest jediný spůsob, jakým své panství v Italii může udržet. Prohnaný Metternich věděl velmi dobře, že národ politicky tak rozkouskovaný a rozdrobený, jakmile jedenkráte v některé haluzi své se probudí ku sebevědomí, brzy také to ostatní tělo své ku vědomí přivede, a kterak za voláním po opravách a konstituci brzy ozve se volání „jsme jedním národem a máme právo žít samostatně a nikoliv pod vládou cizincův.“ Každým dnem byl nátlak Metternichovského Rakouska na Italii patrnější. Jedna vláda podruhé podrobovala se vlivu jeho, vláda vídenská hleděla udělat z Italie svůj statek. Dějiny posledních desítiletí daly Rakousku trapné naučení, kam tato neblahá politika vedla. Ale nežli k tomu došlo, — za Metternicha, za

Bacha nesměl se nikdo opovážit proti této moudrosti absolutismu se ozvat. Což pak vážila tehda národnost, což vůle národa? Diplomaté největších mocností byli podpisem svým na závěrečné smlouvě kongresu vídenského dne 9. června 1815 panství nad Italií přiřknuli absolutistickému Rakousku a — na tom bylo dosti: od nynějška myslil mudrc Metternich, že může v Italii dělat co chce. A dělal. Osudy Italie rozhodovaly se od nynějška v jeho kabinetu ve Vídni. Žádný z těch malých panovníkův italských nebyl samostatným pánem země své, nýbrž vázán na vůli mocného Metternicha. I kdyby byl chtěl ulevit lidu, nesměl a nemohl pro strach před bodáky žehrající Vídně.

Co byl předpovídal ministr piemontský *d'Agliè* ve svém pamětním spisu poslaném na výstrahu vládě anglické roku 1814, vyplnilo se doslovně. Bystroduchý ten státník italský totiž napsal: „Horní Italie čítá 10 milionův lidí. Má znamenité přirozené hranice a obyvatelstvo dosti vzdělané i průmyslné. Až do roku 1792 rozpadala se v devatero států. Než všecky tyto státy byly slabé. Toliko státy krále sardinského vyznačovaly se větší mocí a silou. Dům rakouský býval nám již tenkráte sousedem mocným, ale přece méně nebezpečným, poněvadž držel pouze vévodství milánské *odloučené a vzdálené od dědičných zemí rakouských*, a poněvadž měl v této své zemi italské málo vojska. Nechválím to někdejší rozdělení Horní Italie naprosto. Ale rozdělení, které nyní nastati má, bylo by přímo nesnesitelné. Zhotovte jen mapu dle svých usnešení a shledáte na první pohled, kterak vyjma Piemont někdejší státy italské jsou *zničeny* a *kterak vláda vídenská stává se absolutní panovnicí celé země italské*. Snaré poměry Horní Italie byly příčinou její slabosti; co ale nyní

nastati má, bude míti za následek její úplnou — *porobu*. Od staletí bývaly trváním rozličných italských států, zejmena republiky benátské, — državy Španělska a Rakouska v Italii osamělými a tudíž méně hrozícími. Zničením těchto samostatných států zničena vůbec samostatnost celé Italie."

Jakž neměli tudíž vlastenci italští pokládati přivtělení Lombardska a Benátska k Metternichovskému Rakousku za nejosudnější ránu, za největší nehodu, jakáž mohla jen potkati vlasť italskou? A měli pravdu potud, *pokud skutek ten byl hlavní příčinou jejich málomyslnosti, jejich beznadějnosti.* „Se svými malými, domácími despoty, naříkali jedni, „přece bychom byli s pomocí boží jednou nějak hotovi; ale kterak pomýšleti na to, abychom se kdy stali národem proti takové síle, proti takové velmoci, jako jest Rakousko? Kterak té odoláme, když za ní nad to ještě stojí armády ruské a pruské?" A druzí, ještě málomyslnější, odpovídali: „Co blouznítе o sjednocení, a vytlačení rakouské moci z půdy italské? Šťastnými bychom byli, kdybychom se jen dodělali nějaké svobody v *nitru*; ale pohleďte, jakmile se jen hneme, již jsou tu vojska rakouská na pomoc despotismu a na zlomení našich slabých sil!"

A mluvíce takto, s bolestným povzdechem ukazovali — na *události neapolské* a *piemontské*.

Co se tam bylo stalo?

V.

Na pátý rok již drželi zřízenci „svaté alliance" svá žezla opět nad Italií. Na pátý rok již řádila opět stará zlovláda ve státech papežských, v Neapolsku, na Sicilii i v ostatních částech země. Ale

v pátém tom roce spozorovali despoti jakási děsná znamení na čele ujařmeného lidu a zdálo se jim, jako by země počínala se pod nimi třásti. Símě francouzských myšlenek počínalo vzcházet . . . Lid již nesklánělo tak tupě šíje své, již prošlehl tu onde z oka jeho blesk hněvu a pěst křečovitě svírala se. Všude tajemné pohyby, všude ona tajemná mluva pohledův srozuměných, proti nimž nelze policií zakročit, jež nelze stíhat a pokutovat.

Karbonáři patrně hotovili se k činu. Ale v čem ten čin měl záležet, kdo jej měl vykonat? Vše to zůstávalo vládám italským tajno. Zostřily svou bdělost, zatýkaly podezřelé osoby, ale nevypátraly ničeho. Věděly toliko, že jich počet vůčihledě se zmáhá po celé Italii, že jich v samotném Neapolsku jest na osmkrát sto tisíc a že mají členy i tam, kde by se toho nikdo nenadál, na nejvyšších úřadech občanských, vojenských, ano i na blízku samých trůnův. Tím byli karbonáři nejvíce kryti. Či měl snad ten podřízený nástroj policie u své horlivosti pátrat po členech spiknutí tak dlouho, až by snad naposled vypátral mezi nimi — svého vlastního představeného a policmistra? Po salonech šeptala se jmena princův a generalův zasvěcených v tajnosti karbonárů.

A bylo tomu v skutku tak. V Piemontsku na př. byl sám bratr králův princ Karel Albert zasvěcen v účely karbonářův; v Ankoně zvolen Lucian Bonaparte za velmistra karbonářů ve státech papežských, a tolikéž Ludvík Napoleon, potomní císař Francouzův, byl činným karbonářem. —

Horlivost vlastenecká svedlať prvotní členy spolku k tomu, že hleděli všemožně získávat členy tak zvaných vyšších kruhův. Myslili si, že takový velký pán může za deset jiných působit pro dobro vlasti. A v skutku našli také hojně přívr-

ženců v kruzích šlechtických, úřadnických, vojenských i dvorních — lidi to většinou etižádostivé, kteří nejčastěji jen z osobních příčin byli nespokojeni s nynějším stavem věci a doufali se vyšinout na bedrách spolku, o jehož neobsáhlé moci denně slýchali báje nejpodivnější.

Následek toho byl přirozeně ten, že karbonarismus znenáhla nabýval povahy ať tak dím aristokratické, že více si liboval v diplomacii než v práci národní, t. j. že dělal revoluce místo z dola nahoru *s hora dolů*, které ale ještě nikdy žádnému národu nedobyly trvalé svobody.

Nyní tedy karbonáři rozvinovali neobyčejnou činnost po veškeré Italii: v zemích papežských tak dobře jako v Lombardii, v Neapolsku jako v Piemontsku. Policie rakouská byla tím ruchem nejprvé vyplašena. Na plesu, jejž dával hrabě Porcia v Rovigu, objevili se nenadále rakouští policajti a zatkli pět osob ze společnosti. Denna to pak prohlašovala vláda každého za velezrádce, kdo by se přidal ku karbonářům. Hned na to počala se činit vláda papežská. Pozatýkala množství osob ve státech svých, na něž měla domnění, a nutila je mučírnou k přiznání se; pět jich podlehlo mukám a přiznali se; jsou postříleni. Ostatní odsoudila justice papežská buď doživotně v otroctví galejní aneb na deset let do žalářův.

Karbonáři vidouce se takto stíhanými buď musili se přikrčit, anebo odvážit k ráznému činu. Podobalo se chvíli, jako by byli na rozpacích, když tu nenadálá událost zahraničná dodala jim rázem odvahy. O Nový rok 1820 pozdvihl ve Španělsku hrdina *Riego* směle prapor svobody proti tyranstvu, lid se zdvihl jako příval moře a pověstný věrolomec Ferdinand sedmý musil vrátiti národu španělskému svobodnou jeho ústavu z roku 1812 a

složiti na ni slavnou přísahu. Žaláře politických věznův otevřely se a daly Španělsku ministerstvo.

Zpráva o tomto slavném činu Španělův zatřásla veškerou Italií. Bylať to jedna z oněch událostí velkých, které mocí divotvornou dojmou srdce lidské tak, že jest všecko jimi rozníceno a pobouřeno. Byl to jasný blesk uprostřed neskonalé, duchamorné tmy, blesk vulkanický, při němž třásla se země v šíř i dál. A v Neapoli zatřásla se nejmocněji. Karbonáři užili chvíle té a dali znamení k revoluci — vojenské. Ano stálého vojska použili k vydobytí svobody! Bylotě přese všechno špehounství a pronásledování zbylo u vojště neapolském dosti živlův svobodomyslných v mužstvu i důstojnictvu, mezi prostými i generály. Dne 2. července 1820 vytrhli dva důstojníci jízdeckého pluku, — Morelli a Silvati — se 127 vojáky z Noly, kdež leželi posádkou a sesílení tlupou karbonářův táhli do městečka Avellina deset mil vzdáleného, kdež měla je očekávat větší síla karbonářů. „Bůh, král a konstituce!“ provolávali pochodem a lid všude s jásotem je pozdravoval a od vesnice k vesnici houfněji k nim se přidával. Dne 3. července dorazili do Avelina, kamž zatím odevšad byla se shrnula národní obrana, tak že v následujících dvou dnech vítězně odolali vyslaným proti sobě vojům královským; a když brzy na to sám nejvyšší velitel vojska královského, generál Vilém Pepe přešel k povstalcům, — bylo vítězství lidu rozhodnuto. Však vítězní karbonáři byli skromní. Nežádali více nežli konstituci, jakou si právě byli vydobyli Španělé. Despota, vida nezbytí, svolil k tomu (7. července); konstituční vojsko vedené generálem Pepem slavilo vítězný vjezd do Neapole a dne 13. července přísahal král Ferdinand i se synem svým před tváří všeho lidu věrnost této konstituci.

Odříkav přísežní formuli dodal Ferdinand ještě z vlastního popudu svého: „Všemohoucí bože, Ty jenž neskaleným zrakem svým vystihuješ duše hlubiny a pronikáš temnotu budoucna, sešli v tu chvíli blesky své pomsty na hlavu moji, jestliže lhu a jestliže kdy zruším tutu přísahu svou.“ — Kdyby bůh byl vyslyšel prosbu tu, byl by musil boží posel v tu chvíli rozdrtit lebku tomu lháři. Ale lid věřil v tu přípověď a jásal. Dne 1. října zahájen v chrámu sv.-dušním v Neapoli po létech poroby opět sněm zemský a Ferdinand se synem svým, vévodou kalabrézským — *přísahal podruhé* slavně na svobody země. — Zatím ale již se byl prolhaný despota tajně obrátil na mocnosti sv. alliance o pomoc proti vlastnímu národu a byv od nich vyzván, aby přišel k zastavenička, jež byla si dala sv. alliance do *Lublaně*, neměl jiného na mysli, než kterak by se vykradl dovedně z Neapolska. A když to nikterak nešlo, když parlament a lid, netušíce nic dobrého, třebas i mocí zadržet jej hodlali, neváhal Ferdinand lháti *do třetice* v hrdlo. Poslalť dne 7. prosince 1820 sněmu vlastnoruční list, ve kterém poznovu přísahá, že chce tuto španělskou ústavu stůj co stůj národu v platnosti udržet, že jde na kongres lublaňský pouze proto, aby reptající mocnáře sv. alliance ukonejšil, však pro případ, že by se ukonejšit nedali a na něm jen zrušení této konstituce žádali: tu že hotov jest postaviti se sám v čelo vojska proti nim a brániti ústavu i neodvislost země až do toho hrdla. — Trojnásobnou touto přísahou ubezpečen, sněm Ferdinanda propustil na cestu. Nuže, za nedlouho již zvěděl ubohý lid, jak král jeho zná držet přísahu. Vyslanec, kterého konstituční vláda vyslala za králem, jest v Gorici od rakouské policie zadržán a

nepropuštěn dříve do Lublaně, až tam vše bylo dokonáno. Přišel, a Metternich jej uvítal s urážející hrubostí. Vysmál se mu v oči a ohlásil mu, že král Ferdinand na zejtří vrátí se do Neapolska, avšak v čele 50.000 rakouských vojákův, aby osvobodil své věrné z toho jařma, v které byli prohlášenou tam svobodou uvrženi. Po tři leta že zůstane země obsazena vojskem rakouským! kteréž bude vydržováno na útraty obyvatelstva.

A když uděšený vyslanec spěchal po té ku svému králi, uvítal jej věrolomec s podobnou příkrostí: „Jsem se svými spojenci sjednocen. Nemeškej a kliď se odtud, nemám s tebou co mluvit!“ — Na to dne 9. února 1821 dostal místodržitel neapolský od krále vlastnoruční list, ve kterém tento zemi prostě oznamuje, že mocnosti sv. alliance nechtějí o ústavním zřízení ani slyšet, že vše musí být uvedeno do bývalého stavu, jaký panoval před druhým červencem 1820, pročež ať se národ poddá dobrovolně v osud svůj a uvítá rakouské vojáky co své přátele. —

Možno si pomyslit, jaký dojem způsobilo toto hrozné překvapení. Tak viděl lid odměněnou svou důvěru v slovo královo! Nevýslovné rozčilení zmocnilo se všech vrstev, lid chápal se zbraně a byl hotov brániti svobodu životy svými. V parlamentě povstal vlastenec Remi a zvolal: „Mají-li Neapolitané padnout, tož padnou co rekové, zůstavujíce dětem svým v dědictví pomstu národa, padnou s přesvědčením, že z popele jejich povstane fénix znovuzrozené svobody! Však nikoliv. Ten bůh míru a lásky, ten mstitel utlačených národů vezme v ochranu spravedlivou naši věc a svalí hrůzy války na hlavy těch, kdož nemohouce ani tomu červíčku života dáti, hodlají život bráti celým národům!“

Kdyby tehda v čele lidu byli stáli mužové velcí, byla by se věštba šlechetného vlastence dojista vyplnila. Avšak velká chvíle přikvačila na lidi malé víry. Proti domácí despotii troufali si karbonářští oni vůdcové vždy ještě bojovat; než jakmile uslyšeli, že vojsko sv. alliance táhne na ně, od té chvíle měli věc svou za ztracenu a většina jich už jen více pečovala o zachránění svých osob nežli o obranu svobody národa. Se všech končin Italie hrnuli se na zvěst o těch dějích hrdinní mladíci do Neapole nabízejíce své paže k obraně ohrožené svobody národa. Avšak zástupcové tohoto hrubě už ani nestáli o tu pomoc; nezřizovali žádných legií dobrovolnických, spolehali se jen na vojsko pravidelné. Za nedlouho měli doznati následky této své chabosti a nečinnosti svrchovanou měrou.

Dne 7. března byli Rakušané na hranicích; vojsko Neapolitánův poraženo u Rieti na hlavu a dne 19. března již rozcházel se za obecného zděšení lidu parlament neapolský s protestem na rtech a smrtí na tváři.

Dne 24. března 1821 vtrhli Rakušané co vítězové do zoufající Neapole . . . Za nimi přišel dne 15. května ctihodný král Ferdinand sám, když byl před tím svého syna za jeho příliš upřímnou konstituční hru vlastnoručně v Římě zpoličkoval . . . Krátký sen o svobodě byl ten tam — a místo něho šklebila se strašná skutečnost nesnesitelného útisku. — Tyran chtěl se mstíti za svou věrolomnost. Nařídil neslýchané, vražedlné stíhání strany svobodomyslné. Nejšlechetnější vlastenci, nejvzdělanější mužové všech stavů vykrváceli pod sekerou a dosténali v moru žalářův. Vojsko rakouské vyslané do Neapole záleželo také z českých pluků. I našlo by se snad podnes

v Čechách vysloužilcův, kteří mohli by vypravovat, kterak zneužívala tehda vláda tyrana neapolského vojákův rakouských k službám pochopův a katanův, kterak musili krajané naši sloužící v c. k. vojsku na rozkaz neapolské vlády jímat a zastřelovat vlastence italské! . . .

A bezpochyby aby dokázal, že přišel domů z rady „*svaté*“ alliance, hnedle po návratu svém povolal Ferdinand nazpět vyhnané jezovity, kteří podporováni vyšším kněžstvem uvázali se v úlohu „obracet lid zase na starou víru“. K tomu konci zavedli tam novou soustavu učební v nižších i vyšších školách, založenou na zásadách jezovitských, vyhnali všecky svobodomyslnější učitele a nahradili svými vycvičenci. Tma měla nastat v hlavách lidu, egyptská tma! . . . Všem mladým lidem bylo vládou přísně nakázáno, aby dvakráte za týden navštěvovali veřejné katechizování v kostelích o mravouce a dogmatice, jakož i jiná duchovní cvičení, kdo se tomu nepodrobil, nedostal povolení k ženění se, nýbrž byl vyhlášen za tuláka („vagabunda“) a postaven pod policejní dohlídku. Pro každou ulici hlavního města ustanoven zvláštní jezovitský soudce mravův.

Jezovitům strkaly se i peníze i domy ku zakládání nových klášterů a kollejí, i jiné ještě řády mnišské byly přivolány. Kázaní misionářské odbývaly se na vše strany a rozličné obrazy Matky boží jaly se tak štědře zázraky dělat, že to až samé policii už zdálo se přílišným a semotam proti těm skandálním podvodům zakročovati musila. Zatýkání a procesy z politických příčin jakož i špehounství přesáhlo všecky meze. Policejní ministr Kanosa vybral si k tomu za nástroje hejno nejničemnějších lidí, padouchův a lotrův, kteří včera byli vyšli buď z Abruzz nebo z káznice. Pro

sebe menší provinění určen byl trest bití holemi; těžší provinění trestána smrtí a sice zavedl zpomenutý divoch Kanosa trest smrti *umrskáním!* Vězení byla za nedlouho tak přeplněna politickými věznı, že král dal rozkaz, aby k vůli získání místa kratčeji se soudilo, „aby se to stalo sumárně“. Konečně když vojsko rakouské strojilo se k odchodu (poslední pluky odtahly až r. 1827), najal si tyran proti vlastnímu lidu žoldáky irské, švýcarské i Arnauty.

Také v *Piemontsku* byli se karbonáři pokusili o vydobytí národu svobody konstituční. Sám nejmladší bratr králův ctižádostivý „princ z Carignanu“ *Karel Albert* byl zasvěcen v záměry jejich, což mnohým zdálo se býti největší zárukou zdaru, v pravdě ale bylo nejvlastnější příčinou nezdaru celého odvážení. Neboť jak veliká byla ctižádost Karla Alberta, který spůsobem takovým doufal nejspíše dojít k trůnu, na nějž by jinak byl dosedl starší bratr jeho Felix, rovněž tak veliká byla opět vrtkavost a nestatečnost tohoto „Hamleta mezi králi“, jak jej byl později Mazzini trefně pojmenoval. Kdyby zajisté karbonáři v Piemontsku byli povstali zároveň se Španěly, Neapolitány a Siciliany, — kdož ví, nebyla-li by se, příklady tolikými zmužena, zdvihla rázem veškerá Italie? Neapolsko na jihu, Piemontsko na severu, v církevních státech vření sotva utlačitelné: nic možnějšího a podobnějšího k pravdě, nežli, že by včasné a rázné provolání konstituce v Piemontsku bylo hnulo celým národem. — Avšak karbonáři piemontští dali se neustále zdržovat váhavostí Karla Alberta, který ještě pořád „neviděl chvíli příhodnou“ — pro sebe, ažtě samým otálením propásli dobu příznivou. Promařivše plných osm měsícův, konečně dali heslo k povstání; dali je právě v chvíli, když už

Rakušané poráželi Neapolitány! Dne 9. března 1821 propukla bouře zároveň v Alessandrii a ve Fossanu. Jako v Neapolsku, tak i zde vyšlo povstání z *vojska*. V Alessandrii byl to plukovník *Anseldi*, který se zmocnil pevnosti, odzbrojil posádku a provolal španělskou ústavu. Ve Fossaně namluvil plukovník *Ulocozza* svým vojákům, že Rakušané chtějí donutit krále k rozpuštění vojska, a takto roznítil vojáky pro — konstituci! Dne 10. dal kapitán Palma svolati pluk *janovský* do zbraně a provolal vůči vojsku: „Ať žije král a konstituce španělská!“ O dva dni později v pravé poledne zaslechli obyvatelé Turina z citadely tři rány dělové — znamení to, že pevnost je v rukou povstalců, kteří ihned také vztyčili trojbarevny prapor a provolali ústavu. Celé povstání mělo tedy původně ráz pouhého spiknutí vojenského a nijakého povstání lidu.

Starý král sardinský byl obmezené hlavy, ale člověk poctivý. Jsa zavázán slibem sv. allianci, která jej byla dosadila znovu na trůn, že nedá národu svému nikdy konstituci, nechtěl nyní lid obelhat. Vzdal se tedy trůnu, postoupiv korunu bratru Felixovi, který v tu dobu meškal v Modeně. Zatím Karel Albert hrál si v Turině na vladaře. Po dosti dlouhém váhání *prohlásil konstituci španělskou za zákon země*, zvolil z mužů vlasteneckých nové ministerstvo a vypravil posly ku bratru Felixovi se zprávou o všem, co se bylo v zemi událo. Avšak Karel Felix byl zarytý zpátečník. Nechtěl o svobodě národa ani slyšet, přísahal pomstu všem „rebellům“ i prohlásil za rebella každého, kdož by držel ke konstituci a nepřisáhl jemu neobmezené poslušenství. Snadno každý se domyslí, jaké pobouření myslí nastalo v Piemontsku když zvědělo se, jaké úmysly nový král

k lidu a jeho věci chová. Karel Albert měl co činit, aby utišil rozlícené davy ubezpečováním, že všeho příčinou jest pouze vzdálenost krále a neznalost poměrů, že ale králi všechno náležitě vyloží a s novým stavem věcí jej smíří. Zatím ale sám již byl teskliv o vlastní osobu i sebrav na rychlo nejvěrnější pluky vytratil se s nimi dne 21. z Turina spěchaje nejprvé do Novarry, odtud pak přímo do hlavního tábora — Rakušanův, kteří na rozkaz Metternichův již táhli ku hranicím Piemontským, „aby zašlápli saň revoluce.“ Nyní teprv ubozí karbonáři piemontští poznali, že zahřívali na prsou svých hada. Marně namáhal se statečný ministr války Santa Rosa, — jeden to z nejpoctivějších vlastenců, — zdvihnouti brannou sílu země k uhájení samostatnosti a svobody. Zradou Karla Alberta bylo vojsko nakaženo, důstojníci i prostí přebíhali od národa ku Karlu Felixovi. Nastala sice ještě chvíle velikého rozplamenění duchův; když totiž dne 23. března statečný *Janov* okázale se prohlásil pro věc lidu piemontského; tu ještě jednou Santa Rosa volal všechen zmužilý lid do zbraně a dokazoval, že v krátce může národ postaviti osmdesát tisíc mužů, — avšak již bylo *pozdě*.

Již stálo 14.000 Rukušanů pod generálem Bubnou na březích Tičina a k nim přidalo se vojsko, jež byl Karel Albert zrádně odvedl s sebou z Turina . . . Dne 4. dubna počaly boje. Trvaly až do desátého. Obranci piemontští statečně se bili, než bylo jich málo; všude byla proti nim přesila. Po čtyrdenních bitkách jsou přemoženi a již dne 10. dubna 1821 vjel general La Torre vítězoslavně do bran Turina. Bez boje již vzdala se Alessandria a zbytkové povstalcův houfně prchali na Janov. Tak v několika dnech všechny naděje vlastenců krutě byly zničeny a ubohá země

měla nyní zažiti podobných hrůz rozdivočené reakce jako Neapolsko. Po krátkém prosvitnutí slunéčka opět čirá tma po veškeré vlasti . . . noc temnější a hroznější všech předešlých, plna krve, slz a vzdechův.

Avšak nevystížné jsou zákony pověčné prozřetelnosti, jimiž řídí osudy národův. Kdož byl by v této chvíli osudné tušil, že právě toto neštěstí vlasti, které srdce nejlepších vlastenců naplňovalo hořem a zoufalstvím nevýslovným, že *právě tato pohroma děsná — probudí Italii srdce, kterého potřebovala*, že umírající ta svoboda vtiskne poslední své políbení na jedno mladé čelo, kteréž za nedlouho bude postrachem tyranstvu, že svatým tím políbením svým rozplamení čistou duši šestnáctiletého mladíka, z kterého vzroste Italii pravý muž — apoštol a osvoboditel — *Josef Mazzini!*

VI.

„Bylo kterési neděle v dubnu roku 1821," — vypravuje Mazzini sám, — „když jsem s matičkou svou a starým přítelem rodiny naší Ondřejem Gambicim procházel se ulicemi janovskými. V těch dnech bylo právě povstání piemontské povaleno. Padlo zradou prince Alberta, padlo slabostí vůdcův, padlo zbraněmi Rakouska. Povstalci prchali houfně na Janov k břehu mořskému, unaveni, hladovi, chudi; chtěli se odtud přeplaviti do Španěl, kde posud revoluce vítězila. Lid janovský jevil živý soucit k nešťastným bojovníkům svobody; ano domlouváno od mnohých vůdcům jejich *Santa Rosovi* a *Ansaldimu*, aby se v Janově soustředili, město opevnili a odtud znova podnikli boj. Však poněvadž nebylo v Janově zbraně, ani střeliva, aniž

na hradbách děl, povstalci nesvolili, nýbrž děkujíce Janovským pravili: „Zachovejtež se pro dobu příznivější!“ Nezbývalo tudíž nežli ubohým těm vlastencům rychle peníze na cestu opatřit; což se také stalo. Kdekoliv povstalci se objevili, všude lid radostně je obdarovával. Když jsme se tedy řečenou ulicí brali, přistoupil k nám muž vážného a statného vzezření, zarostlý, snědé pleti a jiskrných zrakův, na které, co živ budu, nezapomenu. Držel v rukou bílý šátek; přistoupiv k nám, rozestřel jej a pravil toliko: „Pro vyhnance italské.“ Matka má a přítel náš hodili něco peněz do šátku a muž odstoupil, aby se obrátil na jiné. Dověděl jsem se později jmena jeho. Byl to jistý Rini, setník národní obrany, kteráž byla se utvořila v Piemontě hned na počátku hnutí. I on šel s sebou do vyhnanství a nemýlím-li se, zahynul jako mnozí z rodákův našich v boji za svobodu Španělův . . . *Ten den byl první, kterého vzešla v duši moji — nedím: myšlénka vlasti a svobody, ale myšlenka, že pro svobodu vlasti dlužno bojovat a třeba-li i umřít!*“

Tehda bylo, jak jsme již podotkli, Mazzinimu šestnácte let. Studoval školy latinské, načež postoupil na vysoké školy janovské co posluchač práv. Po celou dobu studií měl dva věrné, šlechetné druhy: Jakuba Ruffiniho a Bedřicha Campanellu. Prvního ztratil roku 1830, Campanella však zůstal mu přítelem nejvěrnějším po celý život, ano i za hrob. Byl při jeho lůžku smrtelném a zatlačil mu oči; nad rakví Mazziniovou měl pak starý věrný druh řeč k mládeži italské, při níž žádné oko nezůstalo bez slzí . . . Záhy ztracenému Ruffinimu, který zhynul co hrdinný mučeník vlasti, věnoval později Mazzini ve svých zápiskách tuto srdečnou vzpomínku: „Jacopo Ruf-

fini byl mým prvním nejlepším přítelem. Od dětinství až po universitu v roce 1830, kde žalář a vyhnanství nás roztrhli, žili jsme co bratři. Naše rodiny bydlely spolu, naše duše neustále splývaly v jednu. On studoval lékařství, já práva. Naše vycházky, naše záliba v písemnictví vlasteneckém a především soulad našich duší spojoval nás vždy vroucněji, až vzrostlo mezi námi srdečenství, jakého jsem nikdy více nenašel a také nenajdu! . . . V letech 1827 a 1828 zabývali jsme se nejvíce písemnictvím.“ —

Zde musíme vypravování Mazziniho přerušit. Neboť skromnost jeho zamlčuje nám velikou událost v životě národa italského. „Zabývali jsme se písemnictvím,“ praví prostě Mazzini. Kdož by si z toho vybral, co to vlastně znamená? Dějepisec národního tisku italského Piero Cironi na štěstí dává nám žádoucí poučení. „Až dosud — vypravuje, — neměl národ italský ani jediného listu národního. Bylo to jedním z největších neštěstí Italie, jedním z největších hříchův její tyranův, kteří železnou rukou censury bránili každému projevení volnější myšlenky. Tím větším obdivem, tím větším vděkem naplňovati nás musí dnes čin vlastenecké statečnosti *tří mladíkův*, kteří, podavše si ruce ku společné práci, roku 1828 počali spisovati a vydávati *první národní časopis Italii* . . . Dne 5. června 1828 počal v Janově *Josef Mazzini*, tehda třiadvacet roků stár, psáti a vydávati týdenník „Indicatore Genovese“ (Věstník Janovský). — *A tento týdenník byl první jiskrou, ze které vzplanul později veliký plamen neodvislého národního tisku italského.* — Netrvalo ovšem dlouho a list propadl násilí tyranstva. Avšak již následujícího roku nahražen jest novým výtečným věstníkem, vydávaným v Livorně spo-

lečnou péčí tří druhův výtečných, tří srdcí plných čisté horoucí lásky pro vlast a pokrok lidský; a tito tři spisovatelé byli: F. D. *Guerazzi*, Carlo *Bini* a nejznamenitější z nich — *Josef Mazzini*.

List vycházel do 25. února r. 1830, když opět násilnická vláda jej bez udání zákonních důvodův zhola potlačila.“ ...

Netřeba snad ani podotýkat, že oba listy byly nepolitické. Však jsme se tuším již s důstatek obeznámili s tehdejším stavem Italie. V době, která slyšela denně toliko zvuk umiráčku vyzvánějícího ubohým obětem reakce na cestu ku popravišti — v době, kde již pouhé to slovo: „Italie“, bylo zločinem trestaným prachem a olovem, jakže bylo by bývalo lze vydati i jen jediné číslo politického časopisu národního? Avšak, poslyšmež, jak uměl mladistvý Mazzini pod rouškou rozpravy čistě vědecké a literární vrhati jaré myšlenky volnosti a pokroku v obecnou tu zmořenost, s jakou odvahou znal budit v národě lásku ku svobodě a budit kleslého ducha jeho! — Poněvadž o záležitostech vlasti nesmělo se promluvit, zabývali se vzdělanci italští tehda povznešením písemnictví vlasteneckého. I povstal tu velmi zajímavý a plodný spor o básnictví vlastenecké. Naříkáno, že Italie nemá více pěvcův; naříkáno, že mládež italská nemá toho žádoucího nadšení, té horoucí záliby ve velikosti a kráse, alebrž klesá v bařiny všedního, materialistického snažení. Bylo v tom pohříchu mnoho pravdy, kterouž nikdo neznal trapněji, nežli Mazzini, jenž proto také neustával mladé své druhy rozněcovat a budit veškerou silou k směrům vyšším, k snažení vznešenějšímu. Ale nebylo pravdou, když odpovídali zpátečníci: „Příčinou všeho toho jest ten hříšný, bezbožný směr nové doby. Dokud lidský duch nechtěl

jísti se stromu poznání, dokud oltář a trůn bývaly mu svatými, dokud posvátné, tajemné šero zahalovalo starožitné kostely, kláštery a hrady, dotud také byla poesie na světě, — tenkráte také bývali pěvci, neboť bylo o čem zpívat, čím se nadchnout. Ten život rekův a bohatýrův, velebných mnichův a králův sámtě byl básní. Ale dnes jest poesie mrtva. Vymřela s tou zbožností lidu, vymřela tím ruchem všedního klopotivého života novověkého. Marně by kdo hledal zřídla nadšení v souvěkosti. Do minulosti nechť tedy básníci pohrouží mysl svou, ty dávné děje slavné minulosti nechť opěvují; v oněch památkách lepšího pokolení, v oněch zříceninách a hrobech dávnověkosti, nechť čerpají nadšení a lásku k písním svým."

Proti těmto nábledům lidí chabých duchem nepovstal nikdo horlivěji nežli *Mazzini*.

„Cože pravíte?" — ozval se těm velebitelům dávnověkosti, — „poesie že jest mrtva? Že jest vyhoštěna ze staré Evropy? Vy oplakáváte poesii? Vy truchlíte pro ty slavné, věkem vyrudlé barvy, pro ty kláštery a hrady, žalujíce, že vše to zmizelo, svět že spustnul a že tu není více, než širé prázno, ve kterém bolest, nevěra a zmatek vespolek zápasí? Ne ne! Pravím Vám: poesie není mrtva! Poesie jest nesmrtelna jako láska, jako svoboda, jako tato věčná zřídla, z nichž čerpá ona nadšení; poesie jest drahokam přírody a příroda nespočívá na nějakém trůnu nebo na oltáři nějakého kláštera. Poesie vyhostila se ze staré Evropy, avšak jen aby oživila Evropu mladou, tu novou, sličnou Evropu *národův*. *Ona prchla* od osamělého trůnu králů *v širé zápasiště národů, v řady mučedníků vlasti, na popraviště hrdinného občana, v žalář zrazeného reka.*

Báseň novověká zahlaholila v *řadách oněch*

republikánských vojsk Francie, když navzdor rozbrojům vnitřním, navzdor hrůze a bídě, čtrnácte zástupův bojovných spěchalo na hranice, bosí, v rozedraném šatě s heslem svobody na rtech, nemajíce na světě ničeho nežli tu vlasteneckou kokardu na hlavě, v rukou bodák, v srdcích *nevyhladitelnou víru* ve svatou věc národa! . . Báseň novověká zašuměla tam *na horách Španělska* nadchnoucí prosté horaly k činům bohatýrským, učíc je vítěziti nad světobornými vojsky Napolenovými učíc je *umírati pro vlast s písní svobody na rtech*, s písní, která se rozléhala od hory k hoře, od úvalu v úval a budila muže a tiskla jim v ruku zbraň na vraha cizáka! *A tato poesie myšlenky*, — myšlenky to *svobody*, — *vlasti*, — *člověčenstva*, — *pokroku obecného* — ta že nemá budoucnosti? Ta že nenajde pěvce? Ono hnutí duchův k pokroku neobsáhlému, ona moc, která pobízí pokolení lidská, aby se vrhala budoucnosti vstříc, tato touha po všeobecném sblížení a sbratření, tato korouhev mládeže, jež nad Evropou vlaje; tento rozmanitý všestranný, nekonečný odboj, jenž všude zdvihá se proti tyranstvu; *toto volání národův povstávajících z prachu, v němž hynuli, aby svých vyhrabaných práv znova dosáhli* a na svých vladařích počet žádali pro staleté, nespravedlivé to utlačování; toto prokletí starých bludův a pověr a toto neklidné dychtění po nové víře; tato nová Evropa, která se vybavuje ze staré jako motýl ze své slupiny — to vlnobití života v lůně smrti, — to vše že není poesie? Nikoliv, poesie není mrtva! *Lid* ji vzbudí, lid ji vzkřísí z mrtvých *svou vírou, svými myšlénkami, svými činy!*

A ona vstane dnes, zejtra a zapěje píseň člověčenstva, píseň znovuzrození, zapěje ta krásná jmena: *Vlast — láska, pokrok — svoboda!* Pěvci!

Bratři světla, miláčkové přírody, ejhle, kamkoliv pohlednete vůkol sebe, před vámi — všude ruch, všude hnutí velebné: tuto rozechvěte struny své! . . . *Život národův* a *hymny mučedníkův*, ty jsou živlové poesie, která přežije naše dny. Pohleďte před sebe, slyšte ty vzdechy, ty modlitby, to proklínání: a pějte lidu nešťastnému píseň útěchy. Popatřte do výše, pozorujte ta znamení na nebesku, ty mraky a ten blankyt a buďte věstci budoucnosti! Pozorujtež, kterak se tvoří nový svět: *svět svobody*! Hlásejte z plna srdce zásady *práva*, *rovnosti* a *nezměnitelné spravedlnosti*, které ovládnou nový tento svět. Nezoufejte, ó jen nezoufejte! My mladíci, my vás potřebujeme. Vy nám musíte kvítím nevadnoucím pěstit, krášlit a věnčit onu poesii, kteráž bouří v našich prsou, aniž by uměla se vyjádřit. My žádáme vaše písně, my jsme dychtivi naslouchati vaší hymně uprostřed toho boje, jemuž kráčíme vstříc!

My potřebujeme té jistoty, že píseň vaše nás utěší při posledním našem vzdechu, jejž věnujeme vlasti, že píseň vaše co paprslek světlý spočívati bude na hrobech našich. Básníci, vy spoluobčané naši, připravujtež nám píseň válečnou pro svatý ten boj, a píseň ta nechť přežije statečnou naši mládˇ, která jí zahřmí vrahům tváří v tvář!“ — Takto psal Mazzini v době nejtvrdšího útisku . . .

Hlava, v níž rodily se takové myšlenky, ovšem nemohla ujíti očím tyranův.

„Dejte si pozor na svého syna,“ varoval důvěrně jakýs dobromyslný policejní úřadník matku Mazziniovu: — „ten hoch blouzní o svobodě a má takový živý, ba plamenný sloh, že články jeho spůsobují pohnutí.“ — A v skutku, netrvalo dlouho a čtyř a dvacetiletý jinoch náš měl připojiti jmeno

své k těm bojovníkům hrdinným, kteří mezi popravištěm a vyhnanstvím kráčejíce, poznamenávali národu dráhu vedoucí k osvobození Italie . . . Byltě nadešel rok 1830. Zatím co v Italii dusno útisku absolutistického dostupovalo vrchole svého, co na tisíce mužův nejlepších hynulo po žalářích neapolských, římských a sardinských anebo i mimo vlast italskou na pevnostech rakouských, — co v Neapoli vládla surovost švýcarských žoldákův a mstivost všemohoucích jezovitův, co v Římě papež Leo Dvanáctý držel inkvisiční soudy a dával mrskat občany udané, že se nepostí dle předpisův církve, co všelijací mniši provozovali lidu zázraky činíce z pečených křepelek živé a co papež zvláštní bullou (z r. 1826) vyzýval všechno duchovenstvo katolické, aby se postavilo v čelo zpátečnictví, aby všude, na kazatelně jako ve zpovědnici hřímalo proti svobodě, a co v Sardinii nesměl nikdo dítě své posýlati do školy, leč kdo byl zámožnější a mohl se vykázati, že platí jistou výšku daní . . . ve Francii duněla země a červencové slunce nerozpalovalo pouze tu dlažbu pařížskou, alebrž i krev v žilách národa francouzského, ažtě se zpěnila varem a zlovládný trůn Karla Desátého bouří rozhněvaného lidu přes noc jest odmeten.

Po tom co jsme dosud byli viděli, nikdo nepodiví se, že zpráva o červencové revoluci francouzské nikde nespůsobila větší ruch a mocnější dojem nežli v Italii.

Vždyť bylo tolik nesmířené viny, tolik ran, tolik roztrpčených srdcí. Kdyby jen ty rodiny, kterým zuřivost reakce byla zničila klid duší, kterým odervala buď syna, buď bratra, buď manžela, otce nebo milence — pravím: kdyby jen rodiny ty byly se zdvihly: věru četný by to byl býval voj mstitelův!

I bylo přirozeno, že probudilí Janované byli mezi předními, kteří dali znamení života, jakož opět mezi mládeží janovskou nikdo nebyl činnější nežli *Mazzini*. Ruch ten ovšem byl teprv v počátcích, bez určitého programu, beze cíle; nebylo to zatím než sbíráním sil odhodlaných, než počítáním se srdcí milujících vlast a svobodu.

Ale nebylo také bdělejší vlády nad sardinskou. Jedva Karel Felix znamenal, že ve státech jeho hnutí francouzské budí jakýs ohlas, nařídil pochopům svým, aby zatýkali vše, co koliv by se jim zdálo jen poněkud podezřelým. A pochopové porozuměli tomu rozkazu. Aniž by měli sebe menších důkazův o vině jakési, na pouhé mrzké raporty placených udavačův zatýkali nejlepší muže, nejpoctivější vlastence.

A na udání takové zmocnili se i Mazzinia. Našelť se bídák, který se uvolil k zrádě nejhanebnější. Vydávaje se za karbonáře, vetřel se do kruhův studentských, aby najímal členy. Počínal si tak dovedně, že nechováno proti němu žádného podezření. Nadšení mladíci vidouce karbonarism stíhaný po celé Italii, pokládali za povinnost svatou rozmnožovati řady jeho. Zrádce vylákal na nich slib a podpis a potom je — udal. Mezi oběťmi zrády té byl též Mazzini. Jest přepaden v lůně rodiny své a zavlečen do žaláře na pevnost *savoňskou*. —

Pochopové despotismu sardinského uvrhnuvše takto do žalářův kde o kom věděli, „že mu hlava vře myšlenkami svobodnějšími“, myslili, že mají vyhráno.

V skutku také země zůstala ticha. Však, měli tak vědět, *koho* to vězní klenby žaláře savoňského! Aby tak byli mohli tušit, jaké to myšlenky rodí se v hlavě uvězněného toho mladíka, jejž pokládali za nepatrného horkokrev-

ného snílka, který brzy se ochladí v samotě žaláří. —

Aby jim byl tak někdo řekl, že tento mladík jemný za nedlouho bude postrachem všech utlačovatelův Italie, ano že bude se před silou ducha jeho třásti veškerá tyranie světa! —

VII.

Navštivme Mazzinia v jeho žaláři. Těsné to sklepení a těsné to okénko, jímž nemůže paprslek sluneční prodrati se než prosmyky hustých železných prutův. Ale skrze ty mříže černé usmívá se na mladého vězně krásné italské nebe a vyhlédne-li ven, rozpíná se před zrakem vězňovým neskonalé moře.

Nebe a moře! Jiného neviděl. Však čím byl duši Washingtonově ten prales americký, v němž strávil léta mladistvá, tím bylo duši Mazziniově to moře a to nebe, jež vídal mřížemi svého žaláře: otevřenou knihou plnou velikých pravd neskonalé síly a hloubky. A on četl v knize té a rozuměl mluvě její. Vůči tomu hvězdnatému nebi, vůči tomu neobsáhlému moři rovněž tak velkolepému v klidu jako v bouření svém — jak nepatrnou a nízkou zdála se mu ta zloba mučitelův jeho národa, usilujících stavěti se na odpor zákonům a tvůrčí práci přírody, věčného boha Tvořitele! Mladík pětmecítmaletý ponořil ducha svého v hlubiny díla toho, a pátral v dějinách lidstva po písmenách věčného zákona, jímžto řídí se život člověka i celých národů; tázal se, k čemu jest člověk a národ stvořen — je-li žití jeho snad pouhým mrzutým snem bez účelu rozumného, čiliž má zde člověk a národ nějaký úkol a cíl hodný

práce, hodný snažení a obětí? A ty hvězdy na nebesku a ten příboj vln mořských odpovídaly mu, že nemohla příroda stvořiti člověčenstvo, aniž by mu vykázala zákona a účelu života jeho a ty dějiny lidstva zjevovaly mu staletími svými slabyku za slabykou toho zákona a znícená duše Mazzininova četla a poznala, že zákon ten zní — *pokrok!*

Ano, k pokroku že jest člověk stvořen a pud po sdružení a spolčování se, že není zbůhdarma vložen do prsou lidských, nýbrž dán jest člověku co prostředek, aby mohl snáze vyplňovati ten vznešený úkol svůj, aby pospolitým přičiněním lidstvo stále se mohlo zušlechťovat a zdokonalovat. A vystihnuv pravdu tu, věděl všechno! Věděl, že jsou bojovníky božími ti, kdož usilují o zlepšení osudu bratří svých, o jich vyproštění z nevědomosti a bídy duševní jako tělesné, a že nejsou v právu, alebrž v hříchu ti, kdož brání takému snažení, kdož hledí zadržovat jednotlivce nebo celé národy v jejich touze po lepším, volnějším, světlejším bytu a životu. A obraz neskonale smutný rozestřel se před duší jeho. Viděl, ty nešťastné davy lidu bojovného v porobě a tmě viděl, kterak netoliko tupě dávají se jímati v pouta od několika lidí zlé vůle, ale kterak i sami v strachu a bázni své oněm několika uchvatitelům podávají statky své i krev svou, aby učinili je silnými a zveličili jejich moc. A viděl, kterak těchto několik lidí tvrdých, opásavše se tou mocí a silou z lidu vylstěnou, vítězně porážejí hloučky bojovníkův svobody a pravdy, i kterak se na bíledni spojují mezi sebou, aby zabránili všemu pokroku toho lidu, všaké myšlence zdravé, aby udusili i to nejslabší hnutí duchův, poněvadž dobře vědí, že by tím dnem, kteréhož by ty davy lidstva přišly k rozumu a poznaly svůj úkol života, veta

bylo po jejich moci nezřízené, nerozumné a nemravné.

I vzrušila se bolestně duše jeho pohledem tím a — nový Hannibal přísahal — stvořiteli svému přísahu svatou a velikou. Klenby žaláře savoňského slyšely to zaslíbení. Lidstvu nový vstával bojovník se znakem božím na čele a heslo jeho znělo: boj na život a na smrt té zvrhlosti a nemravnosti, která zpotvořuje tvář člověka, snižujíc jej na otroka zhovadilého, když byla ubila duši jeho. Boj nevědomosti a podlosti: příčinám i účinkům tyranstva! *Pokrok! — sbratření se lidstva!* Toto souhvězdí vzplálo na nebi myšlenek jeho. Ten zákon četl jasně, v ten uvěřil veškerou horoucností duše své.

Probíral se letopisy tyranstva, a černé i krvavé ty listy jen utvrzovaly jej ve víře jeho. Četl z nich, kterak nezrodila se a nežila tyranie jinak nežli *z hlouposti*, *strachu* a *sobeckosti* lidí, i znamenal, kterak od nepaměti lidské všickni despotové toho světa předně o to dbali, aby udrželi lid v nevědomosti a kterak dále v nevědomém lidu tom živili všechny zlé vásně ziskuchtivosti a sobství, aby nikdy se nepoznal a nesdružil ve vůli a v citech a touhách svých spřízněných a pospolitých.

Než odkud to, že posud za všecka ta tisíciletí rozum lidstva nezvítězil, že přese všechny zkušenosti, přese všechny apoštoly, reky a mučedníky, národové posud většinou živoří v tupém snášení té bídy, toho nerozumu, té nespravedlivosti? Jakéž to kouzlo strašné poutá jejich ducha a schromuje jejich srdce, že nedovedou se srozumět, alebrž hněte a napadá druh druhého, ani zatím všickni mají jařmo na šijích? Či jest podobno k pravdě, že by ten lid nikdy nebyl přemýšlel o svém nehodném osudu? Že by jej nikdy

nebylo tížilo to pouto otročí, že by v srdci jeho nic se nebylo ozvalo, když mluvívali k němu buditelé jeho, ani tehda, když jest vyslán na potření druhých a on místo vrahův poznal v nich národ, jakýmž byl sám, místo supův a dravcův bližní a bratry? Nikoliv. Ozvalo se nejednou to srdce, rozbřesklo se nejednou v myslích. Ale vezdy opět mrzká bázeň schromila tu sílu ducha jasněji prozírajícího a červ sobectví znovu zahlodal se do těch srdcí lidských a tyranie byla možna dále. Byla možna a jest možna — poněvadž lidstvu schází ta pravá síla činorodá a divotvorná: ta síla veliké myšlenky mravné, ta síla mohutné, nás všecky uchvacující víry. Stará víra zhynula, — musila zhynout, poněvadž duch lidský musel dál a ona nemohla mu stačit. Nepokračujíc stala se modloslužbou a lidstvo odvrátilo srdce svého od modly, které se rozum jeho musel smát. Ale srdce lidské potřebuje víry. Práhne po ní jako lupen po vláze a dokud jí nemá, nenabude síly. V prsou všech národův zeje jakési prázno. Autorita, ta *pravá*, *dobrá*, *svatá autorita*, kterouž mnozí matou se lží a klamným stínem domnívajíce se zapírati boha, ani zapírají modly: tato svrchovaně mravná, svědomím člověčenstva se ozývající vůle zmizela jim a proto v žádném národě nežije dnes síla činorodá, proto žádný nemá odvahy k velikým obětem a hrdinným podnikům pro právo a pravdu. Slovem, *lidstvu schází nové náboženství*, které by je povzneslo z jeho bídy o stupeň výše, tak jako před osmnácti sty lety je bylo povzneslo křesťanství. A lidstvo dojde k tomuto náboženství vznešenějšímu a první zákon jeho bude: *pokrok člověčenstva* a *sbratření lidstva*. Zákon to *pravdy*, kterýž bude učiti, že *národ jest tlumočníkem vůle boží na zemi*, že

každý národ má zde svoje mravné povolání, svůj úkol v úkolu člověčenstva, pročež musí býti *svobodným*, aby mohl síly své vyvinovati na zdar všech; zákon to lásky, který nad myšlenku *práva* povýší myšlenku vespolné *povinnosti* k podporování a zušlechťování se a tudíž budez řídlem *rovnosti všech lidí jako národův.*“ A hlasatelem tohoto náboženství? Měla být osvobozená „znovuzrozená Italie!“

„O tom všem“ — vypravuje Mazzini, — „přemýšlel jsem za večerních výslechův žalářníka Antoniettia a za blbého domlouvání velitele pevnosti Fontany, když přicházíval ke mně do vězení, „aby mne polepšoval“ . . . „A tak“ — dokládá po letech co muž 52letý — „smýšlím i dnes; leta, studie a utrpení nemohly mi vyvrátit myšlenku tuto, naopak utvrdily ji v duši mé a posvětily na víru. Ano tak soudím i dnes, ovšemť důkladněji a zraleji ve své komůrce (v Londýně), která není o nic větší než tehdejší mé vězení. A to my vyneslo v životě výčitky, že jsem prý blouznivcem a ztřeštěncem, proto mne uráželi a zrazovali tak, že jsem věru mnohdy v trpkosti chvíle přál si býti raději ve svém žaláři na Savoně mezi nebem a zemí podál všech lidí . . . *Budoucnost však rozhodne, zdali jsem snil anebo — předvídal.*“

Však vraťme se opět k *mladíku* Mazzinimu a ty čtenáři laskavý, již promiň nám malou tu úchylku, která se nám viděla pro poznání povahy apoštola našeho zde právě býti na místě.

Takové myšlenky tedy kolotaly tou hlavou, která byla zřela teprv pětadvacet jar, an se nad ní vznášel meč katanův. I mohlo-liž to vzorné srdce jeho zůstati klidno, an duch jeho takýmito mohutnými rázy křídel svých ku předu vesloval?

Přemýšleje o vysvobození lidstva mohl-liž co

věrný syn přeubohého národa italského nemysliti *především na rodné bratry své?* Oni umírali v bídě nejhroznější, oni potřebovali nejprvé té víry spasitelné; — ta zdrcená, zoufající vlast italská, neměla-li propadnouti neuprosné záhubě, potřebovala především ostatními křisitele, — vychovatele — apoštola. Však zdaliž tušil již tehda Mazzini, že *on* sám jest prozřetelností určen k tomuto nejvznešenějšímu povolání, jaké může zde vykonati člověk smrtelný? Nesnadno rozhodnouti. Ale spíše bychom řekli ano, než ne. Tolik aspoň jest jisto, že již v žaláři savoňském rozhodl se pro tuto dráhu života, že *zde* se *zaslíbil národu svému službou* doživotní co věrný jeho učitel a vychovatel; že zde si řekl: „Lidu italskému jest zapotřebí nové víry, nových zásad mravných a já mu tu víru chci hlásat až do dechu posledního, já jej těmi zásadami chci vychovávat veškerou horoucností duše své, veškerou silou přesvědčení svého.“ — Položím zde vlastní slova památníku jeho: „Z těchto myšlenek, píše, vážil jsem naučení, že nová práce naše *především* směřovati musí k *mravnému* pozdvižení lidu; že nesmí přestati v oboru politiky, nýbrž sestoupiti v *hlubiny svědomí lidského*; že nesmíme lidu bořiti toliko staré jeho pověry a předsudky, jež on zove vírou, ale že musíme stavěti v prsou jeho nové svatyně, novou víru; slovem — že snažení naše musí spočívati na zásadách mravných, že musíme ten dobrý ale porobou otrávený a zhyzděný lid opět učiti *cnosti*, *přímosti*, *poctivosti*, že musíme mu říci: dbej hlasu svědomí svého, které ti vždy poví, kde pravda a kde lež, kde zločin a kde dobro — a podle hlasu toho jednej zmužile, neohroženě, nadšeně! Slovem, že musíme jej naučit milovat *spravedlnost*, *tuto matku svobody*, že musíme jej naučit sebe sama ctít, aby

nedal šlapati svého práva lidského, že musíme mu vštípit to přesvědčení: kterak jest sobě i dětem i všemu rodu lidskému *povinen* o to dbáti, by mohl se vzdělávat a prospívat, *pročež není boj za svobodu* jeho právem, alebrž jeho *nejvyšší povinností!*“

Taková předsevzetí, takové úmysly zrály za mříží hustou, v níž krátkozrací despotové doufali „blouznivého toho hocha“ — „obrátiti na víru!“

Šest měsícův jej věznili, aniž by ho byli vyslechli. „V těch měsících“ — vypravuje Mazzini prostě, — „vymyslil jsem si plán *ku spolku — „Mladé Italie“* (Giovine Italia); přemýšlel jsem o zásadách, o kteréž by se strana naše opírala; o cíli, jakýž bychom si vytknouti měli. Přemýšlel jsem o tom, jak věc počíti, kdož by asi mohli býti prvními, ježto bych vyzval k podniknutí díla toho; i uvažoval jsem, nebylo-li by prospěšno, kdybychom v práci své spolčili se s veškerými bajovníky svobody po ostatní Evropě? ... *Byli jsme mladí a bylo nás málo;* vládli jsme nesmírně skrovnými prostředky a neměli takměř žádného vlivu. Avšak mně zdálo se, že všechno záleží na tom, abychom nalezli a vyjádřili onu *pravdu*, kterou italský *lid* od věkův jaksi *pudem vrozeným tušil*, která doutnala pod popelem naší minulosti a hýbala se v srdcích Italův, ale dosud němá byla. Z této pravdy musila nám vzejíti síla. *Sjednocení a republika Italie* slula ta pravda. *Dějiny, povaha lidu*, společenské poměry vlasti, vše k ní ukazovalo. Ten musil být *cíl* našeho spolku!“ —

Mnohý z čtenářův, slyše tu mluviti o „zařazení spolku“, snad nevrle odloží knihu. Ano tak daleko přivedli jsme to tím ukvapeným zakládáním spolkův jalových a mrtvých, že člověka myslícího

bezmála již nechuť pojímá slyšeti mluvit o založení spolku jakéhos.

Však prosím o strpení. Docela jiný byl ten spolek, jejž tehda, za doby největší poroby srdnatý ten vězeň měl na mysli. To nemělo být žádné mrtvé dítě udusené planými obřady a formalitami, tak že o působení jeho vlast nezví, leda když volí nový výbor či prapor světí. *To měl býti tábor nejodhodlanějších bojovníkův a učitelův národa, to mělo být ohnisko nejusilovnější vlastenecké práce — práce* neokázalé sice, ale opravdové *až do sebezapření člověka, až do oběti života pro zdar a osvobození národa! — Myšlenka a čin* — ten měl býti odznak spolku toho! I uzříme za krátko, kterak Mazzini předsezetí to uvedl ve skutek. Zatím ještě prodleme v dílně myšlenek jeho: v klenbách žaláře savoňského.

Po celý ten čas nespatřil ze svých známých a přátel nikoho. Jediná matka směla s ním ob čas mluvívat, leč ani to ne beze svědkův. Však muka žalářní činí lidi vynalezavými. Láska mateřská uměla si toho vymoci, aby směla synu svému aspoň někdy posýlati jídla. V těch pokrmech ale nalezl Mazzini bezpečně vždy zapečený maličký lísteček, psaný rukou na světě mu nejdražší — rukou — matčinou. Skrovné tyto dopisy způsobovaly Mazzinimu v žaláři jeho chvíle nejsladší. Však když jednou v listopadu r. 1830 otevřel lístek a na něm četl pouze pozdrav a dvě slova latinská: „Polonia insurrexit“ (*„Polska povstala“*) — tenkráte zdál se mu ten žalář věčným býti, to nemohl se ani dočkati nejbližší návštěvy matčiny, a jakmile ji byl zulíbal ruce, byla první jeho otázka: „Jak to vypadá v Polsce? Daří se povstání?“ —

Konečně, počátkem roku 1831, nemohše na něm nalézti viny, propustili jej; ale nikoliv na

svobodu, nýbrž toliko ze žaláře do — *vyhnanství!* Ano „vyhnanství“ zněl ten hrozný rozkaz tyranstva odsuzujícího bez soudu. Sotva že mu dopřáli na tři hodiny prodlíti v náruči plačící matky . . .

S bolestným ostnem v prsou, však s duší nezlomenou a plnou bouřné síly, opouštěl mladý vyhnanec vlast.

Uchýlil se do Marsilie.

VIII.

V chvíli, když mladý vyhnanec žehnal se s rodnou vlastí svou, tato velikým událostem krátčela vstříc.

Každý den přinášel zvěsti, které rozdíraly ty staré rány v prsou, rozpalovaly krev a vlévaly nový život do toho vězení ohromného, jež slulo — *Italii*. Francouzové skáceli trůn Karla X., Belgičané se zdvihli proti nespravedlivým Holanďanům, v Německu to vřelo, v sousedstvu Švýcaři si zakládali svobodnou federaci, ba i ta Polska vstávala z mrtvých, řinčíc okovy svými. — Mohli v také době vlastenci italští snášeti déle to jařmo snižující? Deset let bylo uplynulo od revolucí roku 1820. Deset let hrůzy a útisku nesnesitelného. A čím dále tím horší ta zpupnost nástrojův reakce, tím přísnější pronásledování všech vzdělanějších a vlastenecky smýšlejících lidí.

Nikoliv, tu nedalo se déle váhat! Bylo by bývalo s hříchem propásti tu chvíli šťastnou, bylo by bývalo zločinem zdusit samovolně ten žár svatého hněvu, který nyní mocněji vyšlehoval z tisícerých srdcí. Od propuknutí červencové revoluce pařížské karbonáři byli si této své povinnosti vě-

domi a připravovali se k ní. Měli nejlepší vůli. Avšak osudná kletba, která zničila jejich namahání před desíti lety, tížila je i dnes. Vůdcové byli mužové staří, odchovanci školy Napoleonovy, více diplomaté než bojovníci. Jako tenkráte věřili i nyní, že lze svobodu vybojovat pomocí dvořanův a princův, jako tenkráte spolehali i nyní mnohem více na přízeň a moc některých ministrův a „urozených pánův“ nežli na sílu lidu. Věřili ve vítězství své, poněvadž syn Ludvíka Filipa s nimi si dopisoval a je pomocí francouzskou ubezpečoval, věřili ve vítězství své, když poctivý vlastenec a karbonář Menotti, kterýž tehda zastával úřad policejního ředitele v Modeně, přinášel jim radostné zvěsti o samém vévodovi, kterak jest tělem duší nakloněn jejich věci, kterak v rozhodné chvíli přísahá postaviti se v čelo jejich a bojovati za svobodu Italie; a když konečně sám nový, konstituční král Francouzův tajně je podněcoval, slibuje jim, že Francie nikdy tomu nedopustí, aby vojsko rakouské poznovu vtrhlo do států italských a zdusilo povstání národa jako roku 1820: tu byli v osudném bludu svém již dokonale utvrzeni a podnikli veliký boj za svobodu opět tím starým převráceným spůsobem, *překvapujíce výstřelem svým netoliko despotism ale sám — lid.* Opět domnívali se dělati revoluci, ani nedělali než veliké spiknutí. Opět měla vzpoura vyšlehnouti z úkrytu výborův jejich, opět měli zasvěcení důstojníci nejprvé strhnouti vojsko, a příkladem tohoto teprv měl býti vyburcován dřímající ten lid ku síle a činnosti rekův! Z osudného toho klamu vyrušeni jsou karbonáři nejprvé mrzkou zradou vévody modenského. Pozdě poznal nešťastný Menotti, jak ďábelský jej byl pan vévoda obelstil. Zarytý ten despota s prohnaností

a licoměrností v skutku úžasnou po celý čas přetvařoval se Menottimu, jako by byl nejvěrnějším vlastencem a nejnadšenějším milovníkem svobody. Získal tím spůsobem jeho důvěru, vylákal z něho všechna tajemství karbonářův a když věděl všechno — odhodil přetvářku a přepadl v noci na 4. února 1831 Menottiho v jeho domě, právě když odbývala se tam poslední porada 40 spiklenců o konečném vydání hesla k povstání. Po krátkém boji všickni jsou zjímáni a do žalářův zrádného vévody uvrženi. Však také zrádce se přepočítal. Lid vida tu ohavnost vzbouřil se, za Modenou povstala i Bologna a trojbarevný prapor Italie letěl jako jasně plamenající meteor od města k městu až pod samé hradby Říma. Den po své zradě již prchal vévoda Modenský do Mantovy pod ochranu rakouských děl, vleka ovšem ubohého Menottiho s sebou. Všechen lid ve státě církevním, v Parmě a ve městech Ravenně, Rimini, Ferraře atd. byl vzhůru — dva miliony Italův byli osvobozeni. Dne 26. února r. 1831 shromáždili se v Bologně poslancové všech těch zemí, aby prohlásili jejich neodvislost od vlády papežské a zřídili z nich nový svobodný stát. Vše to provedeno za nejlepšího pořádku a za obecné radosti národa a nikdy více by ani papež, ani vévoda Modenský, ani vévodkyně Parmanská v těch zemích nebyli mohli zatknouti žezla svého, kdyby vláda francouzská byla dostála svému slovu a nebyla Metternichovi dovolila hráti si v Italii opět na svrchovaného poručníka.

Ale Ludvík Filip byl i se svým synem „karbonářem“ plný licoměrnosti a podvodu. Mezitím co sliboval Italům pomoc a obranu proti Rakousku, smlouval se s Metternichem o cenu, za jakou by Italii — zradil. — Karbonáři neměli o tom všem

pořád ještě ani tušení. Jejich mysl, ba lze říci mysli všeho národa byly tehda zaměstnány jinou věcí. Podobalo se, jako by jarý ten vánek svobody, který zavál poznovu světem, tyranům Italie byl větrem usmrcujícím: despota neapolský, středověký fanatik papež Pius Osmý a zarytý zpátečník Karel Felix, král sardinský — skoro současně skláceni jsou do hrobu. Největší význam pro věc Italie mělo úmrtí Karla Felixe († 26. dubna 1831); neboť po něm dosedl na trůn nejmocnějšího státu severní Italie známý „král-karbonář“ Karel Albert, který byl musil mnoholetým vyhnanstvím pykat za tu chvíli svobodomyslného vlastenčení svého v roce 1821

Národové snadno zapomínají a snadno odpouštějí. Jakkoliv byl tehda Karel Albert svou nestatečností věci národní velice ublížil, přece nevzpomínáno mu toho, když nyní z vyhnanství na trůn se vracel, — naopak zraky všeho lidu, naděje všech vlastenců v nanovo upialy se na muže toho, jakmile rozhlásilo se, že Carlo Alberto jest — posud upřímným Italem — poctivým vlastencem. Omlouváno jeho chování z roku 1821 co pouhý čin nezbytnosti; musil prý tak jednat, nechtěl-li si sám zavříti cestu k trůnu, na nějž určoval bratr jeho již jakéhosi prince rakouského; však v duši své zůstal prý Karel Albert vždy věrným synem vlasti a osvobození Italie jest prý dnes jako před desíti lety jedinou myšlenkou života jeho.

A v skutku nový král sardinský počínal si tak statečně, tak vlastenecky, že mínění lidu zdálo se být podstatným. Ku své korunovaci dal raziti pamětní peníz, na kterémž spatřovala se po lícní straně jeho podobizna, na zadní straně pak Savojský lev a sice jakoby na skoku, jakoby toliko

číhal na chvíli, v které by roztrhal hada pod tlapou jeho se svíjícího. Kolem významného vyobrazení toho pak četl se nápis neméně výmluvný: „Očekávám hvězdu svou.“ — Však více ještě působilo na veřejné mínění, když rozhlásilo se, kterak král s nejosvědčenějšími vlastenci o budouc nosti Italie radu brává, i kterak se ani svou láskou k Italii, ani svou nenávistí k Rakousku před nimi netají. Hlasitě pojmenován Karel Albert od lidu co příští vykupitel nešťastné země a nastolení jeho spůsobilo radost po veškeré vlasti.

To vše viděl a slyšel *Mazzini* ve svém vyhnanství. Byl blíže licoměrnosti Ludvíka Filipa než důvěřiví krajané jeho a proto nemohl pohlížet v budoucnost tak bezstarostně jako karbonáři. Tito myslili, že národu italskému nadešla slavná hodina jeho z mrtvých vstání, — Mazzini ale předvídal hrozné to zklamání.

Co lehkověrní krajané jeho se radovali, jemu bylo teskno o ubohou vlast. Viděl ji v duchu opět povalenu v bídu předešlou, viděl již v duchu ty řady Metternichových bodákův opět prorážeti srdcem jejím, aniž by bylo lze více tomu uvarovati. Či, snad přece? Či byl by ten hlas lidu, ukazující tak určitě na *Karla Alberta*, snad přece *„hlasem božím“?*

Mazzini sám neměl v Karla Alberta přílišnou důvěru. Nepochyboval sice o jeho vlastenectví, ale pochyboval o jeho horlivosti a síle duševní. Avšak znal také, že Karel Albert jest podivínem. Nemohla se v člověku tom náhle snad probuditi vášeň šlechetné ctižádosti? Nemohla se té zádumčivé hlavy v skutku zmocniti myšlenka, že by to bylo činem neskonale slavným osvoboditi a sjednotiti Italii? A nebývá při podobných povahách, že pak

téměř silou obrovskou ženou se za myšlenkou nebo bludem svým? Možné jest všechno, ale národ musil míti *jistotu*. Národ to musil zvědět, zda-li Karel Albert je skutečným mužem anebo pouhým mluvkou, zdali skutečně *chce a dovede jednat?!* A nebylo času k zmaření: národ té jistoty musil nabyti záhy; musil znáti pravdu prvé, než by duše jeho nasytila se pověrou osudnou, prvé než by zklamání bylo usmrcením. Měl-li Karel Albert v skutku té vůle dobré, tož byl zrovna nyní čas nejsvrchovanější, aby ji dokázal činem. Byl-li v skutku tím, zač jej národ pokládal, tož teď byla chvíle jeho — teď musil vzbudit a roznítit všechen národ, aby jako jeden muž povstal a přispěl na pomoc ohroženým bratřím svým v Modeně, Parmě a církevním státu. Až Ludvík Filip zradí Italii, až vojsko rakouské ji zaplaví, až reakce opět bude slavit hody, — pak bude pozdě, pro vždy pozdě . . .

Takové myšlenky kolotaly hlavou, takové otázky lomcovaly duší Mazzinia. I odhodlal se — *Karlu Albertovi psáti*. Chtěl jej vyskoumat. Napsal mu list, jakých neznají dějiny mnoho. Byla to mluva, jakou ozývá se v dobách vznešených svědomí lidské; mluva pravdy nevýslovně důstojná i dojemná zároveň. Mluva plná vroucího nadšení a přesvědčující síly.

„Pane!“ — psal Karlu Albertovi, — „kdybych Vás pokládal za krále nízkého a tyranského ducha, nemluvil bych k Vám slovy svobodného občana. Proti králům takového druhu sluší občanům toliko mluva zbraně nebo mlčení. Avšak nemám Vás za takého. Ta příroda, která Vás stvořila k trůnu, stvořila Vás také k vznešeným předsevzetím a smělým myšlenkám. Proto k Vám mluvím, proto Vám chci pověděti pravdu. Vím, že jí neslýcháte

často. Pravda není řečí dvořenínů. Pravdu neuslyšíte leda z prsou muže, jenž ani nedoufá ani nechví se před mocí cizí.

Vy jste nevsedl na trůn co člověk neznámý. Víte sám, že bývaly chvíle, kde všecek národ pohlížel k Vám co k jediné naději své, kdy žehnal jmenu Vašemu jako jmenu příštího spasitele a osvoboditele svého. A opět že nadešly chvíle, kde jméno Vaše bylo proklínáno ode všech, kde slzy matek a kletby otcův nešťastných stíhaly kroky Vaše, kde Italie Vaše jmeno vyslovovala s nejtrpčím povzdechem. Však dojista chováte sám tyto chvíle vážné v živé paměti. I hledali jsme v srdci Vašem černou plíseň zrady, hledali jsme ve tváři Vaší znamení tyrana. Však nenalezli jsme jich. Nebylo možná, aby člověk, který takým slovem svatým se byl zavázal, který k myšlence tak vznešené se byl pozdvihl, mohl sklesnouti v hlubinu zrady a věrolomství. Nebyl tehda nikdo vinen než osud sám. Italie necítí více tu ránu, alebrž ráda ji zapomíná a upírá znova nadějnou zřítelnici svou na hlavu Vaši. Milliony srdcí italských opět ve Vás mají víru, opět na Vás spolehají, poněvadž nemohou pomyslit, aby ten, který před desíti lety přísahal vlasti věčnou věrnost, dosednuv na trůn dovedl jí přísahati věčnou smrt. Ano, není srdce v Italii, které by Vám nepřálo, které by ve Vás neskládalo všechny své touhy, všechny své naděje posvátné . . . A zraky Evropy upírají se bádavě na čelo Vaše. Řeknu Vám přímo, pane, Vaše dráha je nesnadná a drsná. Vstupujete na trůn v době, že nebylo nad ni ve světě ještě osudnější a povážnější. Na dva tábory rozděluje se Evropa. Bojovně, nepřátelsky stojí právo proti násilí, ruch proti strnulosti, svoboda proti despotismu. Tuto živlové

světa starého, tamto živlové světa nového: oba nesmířitelní, poněvadž vědí, že nemůže jíti jeden vedle druhého, že nemůže býti noc a den zároveň. I sbírají síly a hotují se k boji, k boji zoufalému, ohromnému, ku zápasu na život a na smrt. Zde pluky národův, tamto pluky despotův postupují proti sobě a srazí se dnes nebo zejtra, ale srazí se dojista a bitva bude hrozná! . . . V takých okolnostech tedy vstupujete na trůn; na trůn, jejž nezdobí žádný lesk minulosti, jenž není zvýšen nižádnou pamětí slavných činů; na trůn, který nikdy nehledal sílu v národě, nýbrž vždy zůstával mu cizím, ba nepřátelským.

Nuže, co hodláte, pane, činit?

Chcete býti pouze jedním ze sta? Chcete pouze jmeno své připojit k oněm zašlým vládcům, jež lidstvo sprovodilo buď kletbou nebo zapomenutím? Dvě cesty se Vám otvírají. Dvě dráhy, po kterých brávali se králové od čtyřiceti let. Dva systémy, mezi kterými ustavičně kolísal despotism.

První jest cesta *hrůzovlády*.

Hrůzovlády, pane! Nezachvělo se Vám srdce při zvuku tom? Dráha zločinu a krve! . . . Pomněte ž, co to znamená! Milliony lidstva vzhlížejí k Vám plni důvěry, plni doufání, plni lásky volajíce k Vám: „Otče! Osvoboditeli!“ A vy? Vy byste jim chtěl dáti pouta? Vy byste dovedl zbroditi tu půdu kolem svého trůnu krví tohoto lidu? Vy doufáte utopit v krvi minulost i přítomnost a zadržeti lidstvo, aby nekráčelo své budoucnosti vstříc?

Pane, lidstvo se nedá zadržet sekerou a špalkem! Ono se toliko pozastaví na — chvilku. Na chvilku, pravím, kolik totiž potřebuje času, aby zvážilo krev prolitou. A když ta chvilka prchne, zadáví ono pochopy, tyrana i kata. —

Za oněch dob, kdy nevědomost a pověra v pouta jímaly ducha lidského, kdy nikdo nehleděl ani v minulost ani v budoucnost, tenkráte lůza ještě pokládala hrůzovládu za sílu. Však dnes jinak jest, můj pane! Dnes ví každý, že hrůza povznešená na systém bývá toliko důkazem slabosti, toliko odleskem strachu, jakýž trápí duši onoho, jenž chápe se takových prostředkův; dnes ví každý, že hrůzovláda jest pouhou nutností pro člověka zoufalého a ztraceného, který ku svému zotavení nezná už jiné cesty než tuto pochybnou. Dnes pouhá hrozba více nestačí. Dnes musíte se v skutku ničemným státi, co tyran žíti a co tyran umříti, oči si zavázati a na slepo v pravo a v levo mečem mávaje ku předu se vrhati! Slovem, musíte svrhnouti škrabošku člověka a brodit se v krvi jako ten Nero. Ale co dokázal Nero? Dokázal a dotvrdil toliko, že tyranie jest — nemožností!

Neboť krev žádá krev. Z každé oběti povstává mstitel. Sražte deset, dvacet, padesáte hlav: tisíce se Vám jich zprotiví znova! Hydra pomsty neumírá v národech ani v jednotlivcích; a ocel spiklencova nikdy není strašnější nežli když broušena jest na náhrobku mučedníka. — Aneb chcete lid udolati lstivostí? Trudné a hořké to podnikání.

Vy skoupíte lůzu zlatem, vojsko důstojnostmi; vy rozešlete své špehy do rodin a uspíte nádherou a zkažeností zámožné třídy občanstva; vy udržujete záští mezi vojskem a občanstvem a špehujete každé hnutí, každé slovo, každý pohled, a sice bez ustání, aniž byste jen na krok se omeškal před stínem zrazených: neboť jste ztracen, jakmile otrokům i jen chvilky dopřejete, aby se dorozuměli! . . . Avšak vzpomeňte na ony duše

ze železa, které nepovažují žádného tyrana za tak mocného, aby se před ním třásly, aniž za tak bohatého, aby je mohl koupiti, na ty duše mužův, kteří toliko *myšlence* a toliko *smrti* se poddávají. Či snad není mužův takových? Málo jest jich, ovšem; ale přece *jsou* a *budou*. A posvěceni neštěstím k svatému poslání, mužové ti budou míti sílu ohromnou a vliv strašný, poněvadž pravá síla na lid magneticky působí. Ty bodáky, které dnes protknou jejich prsa, zítra obrátí se na prsa Vaše; nesmíte totiž zapomenout, že pod uniformou vojáka také ještě tluče srdce, a to srdce bratra, syna, přítele . . . Však přes to přese všecho snad přece podaří se Vám zástupy lidu zaraziti, a vzpouru v počátcích udusiti.

Avšak, pane, jest jedno slovo, tvrdé k poslyšení a ještě tvrdší k vyslovení tomu, kdo nenávidí zločinu. Dovolíte mi však přec, abych je vyslovil! Kdo uchrání Vás před dykou? . . . Či se rouháte i této? Nuž mějtež se za nesmrtelna! Avšak *kletba potomstva?* A hanba věkův? Kdo vás ochrání, pane, před těmito dykami ducha? Žaláře, vyhnanství, pronásledování? — Ale svět je veliký, příliš veliký, aby neostal na něm spisovateli aspoň kouteček; a ten spisovatel vštípí Vaše zločiny v paměť lidskou, a tuto nedovede zahladit žádná tyranie, žádná poroba světa!

Nedal-liž onen starořímský senát dějiny Kremucia Korda spáliti na hranici? A ejhle, veliká duše Tacitova vyňala z oněch plamenů jiskru, která v jeho letopisech na věky vypálila tyranům Říma na čelo znamení hanby. I stala se snad již hanba pro čela králův tak lehkou, že byste jí dovedl nedbati?

Druhá cesta jest, na kterou Vám ukazují dvořané a která slove *drahou povolnosti.*

Změny ve správě, — opravy v hospodaření, zlepšování zákonníkův, — odstraňování některých nezřízeností, — popouštění uzdy; slovem, opravování znenáhlé, skrovné, nepříliš citelné, však bez *zaručení svobody*, bez základního zákona, beze slova, kterýmž by *národu* přiznalo se právo, národu svrchovanost a moc. Čeho tím dokážete? Národa tím neuspokojíte; neboť dnes nespokojí se národové více darem milosti, který jim na zejtří opět může být v nemilosti odňat. Dnes žádá sobě lid *právo*; plné, upřímné uznání svého přirozeného práva, kteréž jest starší všech Vašich zákonníkův, všech Vašich rodokmenův královských. Vaše povolnost bude mu toliko důkazem, že znáte to svaté právo příslušící národu, že mu je ale přece, pokud Vám jen lze, hledíte zadržovat. Neustane tudíž nalehat na Vás, a Vy nechtěje být tyranem, musíte být — slabochem.

Ano tato dráha jest toliko drahou slabosti. Kráčeje po ní budete se jen neustále chvíti. Budete váhat a rozpakovat se mezi prospěchem trůnu, mezi právem lidu a mezi požadavky šlechty. Lid k Vám bude volati za rovnost občanských práv, šlechta za výsady; vzdělanci za svobodu svědomí a myšlenky; kněžstvo za spoutání obou. Povoluje jedněm, urazíte a rozhněváte si ostatní. Nikdy nepodaří se Vám uspokojiti všecky třídy, nikdy nepodaří se Vám získati lásku všech vrstev národa.

A přece Vám jí bude zapotřebí; nezbytně zapotřebí, neboť za hranicemi každá ta Vaše povolnost vzbudí nevoli a rozmnoží počet Vašich nepřátel.

A kde, pane, naberete času k těm znenáhlým opravám, k tomu povlovnému propouštění? Jediný neprozřetelný výstřel z pušky na Rýně nebo

na Alpách — a to dílo Vaše, ten cíl Vašich snah a úkol Vašeho života jest zničen. —

Opakuju, pane, nemáte k tomu ani času! Času, kterého se nedostávalo i samému Bonapartovi! Či můžete čas zastaviti a zvolati: „Postůj a počkej na mne?“

Vaše podnikání, pane, jest prací míru. Ale která moc, ať světská ať božská může dnes v Evropě dekretovati mír, — nedím na rok, ale i jen na měsíc, i jen na jediný den?

Ani touto drahou tedy nedojdete nikam! Umdlíte a sklesnete v polou cesty: tent osud všaké polovičatosti. Avšak, pane, neprobleskla duší Vaší nikdy myšlenka vyšší, smělejší — velkolepější?! Nepohlédl jste nikdy ještě zrakem orlím na tuto krásnou vlast, na niž i příroda se usmívá a která již po dvacet století stkví se v dějinách člověčenstva památkami největšími? Nikdy, nikdy jste nepohlédl na tuto vlast velikých duchův, na tento národ vládnoucí neskonalými silami, kterým nic jiného neschází než toliko spojení? Ejhle, zdaž není ta naše krásná Italie samou přírodou střežena takými mohutnými hradbami, že dostačí pouhá *silná vůle* a několik *nadšených prsou*, aby ji uchránili proti všem nájezdům cizáctva! — Což nepravil jste ještě nikdy sám u sebe: hle, ona stvořena jest k velikým úlohám! Neviděl jste ještě nikdy onen lid, jenž tam přebývá? Onen lid, který je i ve své porobě tak vznešený, který přese všechna muka posud má tolik síly k životu, přese všechno utrpení přece tolik vytrvalosti a pružnosti ducha, přese všechnu bídu přece tolik hrdosti a sebevědomí, slovem který obsahuje v sobě všechny živly, z jakých tvoří se národové. A Vám ještě hlavou neprobleskla myšlenka: utvoř jako bůh z chaosu, z těchto roztříštěných živlů

krásný, veliký svět; spoj tyto rozmetené údy Italie a budeš moci zvolati: Jest celá má a jest šťastna! A budeš velikým jako bůh stvořitel a dvacet milionů šťastných lidí zvola: Bůh na nebi, Carlo Alberto na zemi!

Anebo více nemilujete Italii? Nemáte více srdce pro ten dobrý lid? Pane, býval jste druhdy spiklencem a srdce Vaše říkávalo Vám: není na světě povolání světějšího nad pomstění šlapaného práva, šlapané lidskosti! Mluví dnes srdce Vaše jinak? Dovedlo těch deset let a jediná ta koruna zničiti tu spanilou myšlenku Vašeho mládí? Ten krásný sen Vašich probdělých nocí? Deset let a jediná koruna dovedly zlomiti tu sílu duše, která se pnula nade všecky krále Evropy? O hanba Vám! Potomstvo bude klnouti králi lháři; a jak že pojmenovati člověka, který *mohl* býti velikým a nechtěl? Jakže pojmenovati toho, k němuž doba i lidstvo volá: „Tys zrozen k věcem velikým!“ který ale zbaběle prchá před velikostí a sklání se pod hůl německou? Nikdy Vám nenadejde chvíle příhodnější. Dnes Rusko zadrženo vzbouřenou Polskou, Prusko třesoucí se na všech údech a plno ran, Anglie odsouzena k nečinnosti, Francie nám nakloněna: koho se strachujete? Toho obra Německa? Toho obra, který je složen z tolikerých různých a nesrovnalých částí, který je ohrožen v Haliči, v Uhrách, v Čechách, ba i v Tyrolsku?

Odvahu, pane, odvahu! Vrhněte obru tomu rukavici svou s jmenem Italie; a toto staré jmeno bude konati divy! Odvolejte se ke všemu, což velikého a šlechetného v této vlasti naší! Postavte se v čelo celého národa! Napište na prapor svůj: „*Jednotu*, *svobodu*, *neodvislost*“; prohlaste se za mstitele a vykonavatele práva národův, nazvete se

vzkřisitelem Italie! Osvoboďte ji od cizinců a budete žít věčně! Zbudujte jí budoucnost! Jediné slovo Vaše, jediné slovo k této zemi, která pohltila již tolik barbarských vojsk, a miliony lidí se zvednou jako bouře nebeská! *Staňtež se Napoleonem naší svobody!* Celé lidstvo bylo provolalo: „Králové nejsou při straně mé!“ A dějiny potvrdily mínění to skutky. Usvědčte dějiny, usvědčte lidstvo ze lži; donuťte je, aby pod jmena *Washingtona a Kosciuska*, těchto rozených občanův napsalo: „Jest ještě jeho jmeno větší těchto obou; byltě trůn zřízen od dvaceti milionův lidí *svobodných*, kteří napsali na základy jeho: Karlu Albertovi rozenému králi — jím znovuzrozená Italie!“

Pane, zavolejte do zbraně! Zavolejte do zbraně tu statnou, ohnivou mládež rozechvěnou nenávistí i slávou: těmito dvěma vášněmi, z kterých rekové se rodí — zavolejte ji do zbraně tu mládí, která již drahnou dobu toliko jediné myšlence žije a toliko sténá po chvíli, která by ji povolala k činu. Zavolejte a ona přijde! A měšťanům svěřte ochranu měst a tvrzí a takto prost veškeré péče, kromě o vítězství, shromažděte kolem sebe všecky, kdož silnou silou ducha a silou srdce, — všecky ty povahy prosté sobectví, prosté ctižádosti nízké, všecky ty bojovníky svobody.

A věřte, pane, Italie čítá již hojně těch mužův, kteří milují svobodu tak, že jsou hotovi pro ni umřít!

Řekl jsem Vám pravdu, pane! Mužové svobody očekávají od Vás odpověď; a sice odpověď *činy*.

Však budiž tato odpověď Vaše jakákoliv, tím buďte jist, že potomstvo zasedne nad Vámi k soudu a pojmenuje Vás buď *prvním z lidí*, anebo — *posledním z tyranův Italie*. Volte!“ —

Veškeren národ italský s úžasem četl tuto mluvu. List vyšel tiskem v Marsilii — a byl podepsán pouze: „Jistý Ital.“

„Nechtěl a nemohl jsem se podepsati jmenem svým (dokládá Mazzini ve svých vzpomínkách) — na list, který nevyjadřoval mé city a náhledy pouze osobní, nýbrž který tlumočil naděje a tužby veškerého národa.“

Tak tomu v skutku bylo. Dojem listu toho v národě italském byl nevýslovný: toť konečně bylo lidu promluveno z *duše!* Ten vyhnanec neznámý našel tu pravou mluvu pro city národa, ten jediný dovedl je vyjádřit slovem pravým, ten jediný věděl, kde Ital srdce má!

„A kdo jest ten tlumočník italský? Kdo jest, jenž takto králům psáti zná?“ Tak ptal se druh druha, až z Marsilie ostatní vyhnanci italští vyzradili to tajemství. Nejprvé si to jmeno šeptali vlastenci nejdůvěrnější, pak se neslo dále v širší kruh vzdělanců italských, až konečně proniklo v lid a zaznívalo od města k městu, širým krajem, širošírou vlastí, velebeno a nadšeně vyslovováno: *Josef Mazzini*! — A Karel Albert?

Pařížský „Constitutionnel“ napsal: „List ten učinil na krále sardinského veliký dojem. Karel Albert četl jej několikráte a chvěl se při tom čtení.“

Nějaký den na to dal však Karel Albert odpověď. Vládní noviny turinské odtušily: „Žádný dojem list ten nespůsobil na krále. Králové se nechví před papírem. Král list přečetl klidně a — *hodil do ohně.*“

Těchto několik surových, despotickým pychem prosáklých slov rozhodlo nad osudem Karla Alberta. „Volil!“ zaznělo celou Italií, — „chce býti tyranem!“ A smutek rozložil se veškerým národem.

Karbonáři zoufali. Noboť touže dobou byl

také Ludvík Filip dokonal svou zradu na Italii. Netoliko že dovolil Metternichovi, aby vojska rakouská vtrhla do Modenska a Parmy, nabídl se ještě nad to sám papeži, že mu dopomůže opět k panství nad státy církevními. Nyní teprv zrazení karbonáři nahlédli strašný omyl svůj; avšak bylo již pozdě: Rakušané již postupovali; již rachotily bubny jejich na půdě modenské, co zatím zuřivé žoldáctvo kardinála Albaniho, tohoto katana v rouše kněžském, drancovalo v církevních státech. Nikým nepřipraven, nikým nevychován ostatní národ italský s hrůzou a ustrnutím sice, avšak i se strachem v srdcích díval se na vše to a opuštěný lid „svobodných spojených zemí“ středoitalských musil se vzdáti papeži i vojskům Metternichovým na milost.

Dne 28. ledna 1832 vtrhnul rakouský generál Grabowski do mlčící Bologny. —

Tím bylo celé povstání Italie z roku 1831 povaleno. — Co po tom následovalo, každý sobě domyslí. Opět žaláře a kazamaty rozevřely jícny své, aby pohltily ve strašlivou svou tmu nejlepší síly národa; opět celé pokolení zbaveno srdcí nejvýtečnějších, hlav nejprobudilejších. Všechny pevnosti Rakouska naplněny nešťastnými syny Italie, a ještě rok 1848 zastal v lidomornách Špilberku vlastence italské z revoluce roku 1830. V žalářích papežských ale jsou nešťastníci mučeni nejvybranějšími mučidly, tak že mnozí bolestmi zšíleli, většina pak brzy mukám podlehla.

Takový byl pohled na ubohou vlast italskou počátkem let třicátých: květ národa v železích a vyhnanství — národ v zoufalém strnutí a v bídě poroby: tak skončilo úsilí karbonářův, tak ztrestány osudné *chyby* jejich. Z celého toho hnutí byl národu toliko jediný zisk: že vyveden jest záhy z nového sladkého klamu, že poznal v čas,

do čí rukou byl by svěřoval slepě osud svůj, vzhlížeje ku králi Karlu Albertovi co k příštímu osvoboditeli svému. Trpké bylo to poznání, ale bylo poznání — *pravdy!* Což ale může být národu zubožénému lékem spasitelnějším a zdravějším nežli když pozná *pravdu v čas?*

A tento lék podal mu mladý, neznámý vyhnanec marsilský: to byl první čin Mazziniův.

Jmeno Karla Alberta potuchlo v srdcích, jmeno Mazzinia utkvělo na rtech nešťastného národa. —

IX.

Útočištěm vyhnanců italských byla tenkráte Marsilie. Každým dnem jich sem přibývalo. Ubohá Italie pořád hojněji svěřovala svůj květ šťastnější sestře Francii. Od časův Tarkvinových tyranie neuměla jinak než stíhati ranami svými hlavy nejvýtečnější. Srážela jich tou dobou v Italii množství ukrutné, však přece ještě nezurážela všecky. Hojně jich dosáhlo ochranného pobřeží francouzského nesouce v srdci svém nadšenou lásku k vlasti a zášť proti despotismu. Nejstatečnější jonáci, nejpevnější občané ze všech krajin italských zde si podávali ruce. Což přirozenejšího nežli že stulili se k sobě, že sdružili se všickni jakoby u jedinou rodinu. A duší toho družstva italského, hlavou té rodiny zahnané bouří na půdu cizinskou byl pětadvacetiletý vyhnanec janovský, vězeň žalářův savoňských — spisovatel světoslavného listu Karlu Albertovi: Josef *Mazzini.*

Nevtíral se jim za vůdce, nedral se do popředí; nic nebylo mu protivnější nežli lačnění po osobní slávě; ale jeho výmluvnost, jeho mohutnost víry ve spásu vlasti, jeho ráznost a jeho cnost od první chvíle samy sebou zjednávaly mu přední místo v táboře vyhnanců. Všickni sou-

věcí svědkové souhlasí v tom, že duchem svým přesahoval vysoko všecky druhy osudu svého a že byla již osobnosti jeho vrozena jakás síla vnitřní, která označovala jej na první pohled za vůdce srdcí lidských a člověka mohutného.

Sám jeden z úhlavních protivníkův Mazziniových, jistý Mariotti doznává o něm, že „v pohledu a v celém vzezření Mazzinia bylo cosi vznešeného, čím každého sobě získal a myšlence své podmanil.“ Tenkráte přišel do Marsilie též jistý Benátčan, jmenem *Foresti*; byl to horlivý vlastenec a trpěl později pro přesvědčení své dlouhá léta v rakouských žalářích. Muž ten zanechal nám první podobiznu Mazzinia z těch let. Podobiznu kreslenou slovem, ale podobiznu živou a pravdivou. Byltě tehda Mazzinia ponejprv spatřil a vypsal vřele dojem, jakýž naň učinila osobnost jeho: „Přišel jsem na střelnici v Marsilii, kdež se tehda (r. 1831) vyhnanci italští cvičívali ve střelbě do terče. Když jsem se byl poněkud porozhlédnul, spočinul zrak můj na mladíku, který nedaleko mne o pušku opřen stál, čekaje, až dojde na něho řada výstřelu. Byl štíhlého vzrůstu, prostřední mužské výšky, oděn v černý aksamitový kabátec, jaký tehdáž v Janově byl oblíben; hlavu stínil mu širostřechý klobouk republikánský. Dlouhý, černý vlas kadeřavě splýval mu až na ramena a svěžest ubledlých jeho tváří, jakož i jemnost rysův dodávaly obličeji jeho téměř ženského vzezření. Ale když mladík ten pozdvihnul ty své velké, černé oči, plné lesku a jiskrného žáru a obnažil to svoje vznešené, hrdé čelo: tu shledal jsem, že mám před sebou jonáka v prvním rozkvětu mužné síly, v němž jest cosi neobyčejného. Rty a bradu stínil mu černý, lesklý vous, krátce zastřižený, pevně sklenuté obočí téměř spínalo se nad nosem ryze

italským: ne, ne — to nebyla již žádná měkkost ženské tváře, to byla hlava plna ohně a síly, to byl vzor mladého Itala. Byl jsem o něm již četl a slyšel; a jak jsem jej uviděl, pravil jsem sám u sebe: To nemůže býti nikdo jiný nežli Mazzini! A byl to.“

Podobně vyličují nám osobnost Mazziniovu všickni, kdož jej v pozdějších letech byli poznali. Příroda štědřic mu duchem velikým a srdcem nejšlechetnějším, nelakomila při něm půvabem tělesným. Spanilá duše v spanilém bytovala těle. Dívky italské snily o jeho krásných očích a sama nepřátelská zášť nemohla se dosti vynadiviti tomu kouzlu ducha i srdce, jímžto poutala bytost jeho. „Svou duchaplností a výmluvností uchvacující, svou něžností a prostomilostí muž ten všude rázem dobývá srdce, stává se duší a paprskem zahřívajícím každé společnosti, ve které volí prodlíti. Jest neobyčejně vzdělaný, něžný, upřímný a zná mluviti tak krásně, že každého sobě nakloní, každého přesvědčí a získá. Ve všech kruzích, kdekoliv obcuje, působí onou zvláštní silou přítažlivou, která bývá *při mužích celých, pevného přesvědčení* a *silné vůle*. Hovoří řečí tak květnatou, jako by básnil. A mluví tak, že cítíš, kterak jde mu to ze srdce, kterak je o tom, čeho hájí, v hloubi duše své přesvědčen.“

Tak musí svědčiti o Mazzinim sám jeho nepřítel, — vyslanec to bývalého německého buntu v úřadní zprávě své.

Nuže, a tento mladý muž odříkal se všech radostí života, ba utlumil i tu lásku k dívce v srdci svém, aby je obětoval jedině národu svému! To srdce plné lásky nemělo, kde by oddechlo sobě kromě na srdci matčinu. A když pak i dobrá ta matka mu zesnula, žilo již jen zcela pro vlast

a člověčenstvo. Od první chvíle, co byl nastoupil trudnou pouť vyhnanství, nepřemýšlel o jiném, než kterak by uskutečnil předsevzetí, které v žaláři savonském bylo uzrálo v duši jeho. A každý den víc a více utvrzoval jej v úmyslu tom. Kam to mělo s ubohým národem dospěti, kdyby to pořád chodilo jako dosaváde? Co byl platen Italii ten spolek karbonářův, jakkoliv čítal členův na tisíce a shromažďoval nejlepší síly národa pod praporem svým? Řada nešťastných pokusův, nečinnost a otupělost lidu dávaly odpověď. Strojíce útoky a povstání karbonáři nikdy nepomýšleli na to, aby nadchli lid nějakou myšlenkou, poněvadž vůdcové jejich vůbec nevěřili *v sílu toho lidu*, nýbrž ustavičně spoléhali na *pomoc cizí*. Ale ta cizina krok za krokem věc Italie zrazovala, ti princové a velmožové přestávali na jalových slibech, a to vojsko získané toliko přípovědmi vlasteneckých důstojníků při první nešťastné bitvě pozbývalo mysli a zbaběle se rozprchávalo. — Však i když tu a onde věc národní zvítězila: jakže uměli karbonáři z vítězství toho kořistit? Tu teprv okázalo se, kterak nespočívá síla spolkův v četnosti údův, alebrž pouze v tom, jsou-li všickni členové nadchnuti jednou a touže myšlenkou, mají-li všickni jeden a týž cíl.

A to právě karbonářům scházelo. Všickni sice chtěli národ svůj osvoboditi, ale tomu osvobození každý z nich rozuměl jinak. Jeden si myslil, že dostačí pouhé vyhnání cizincův, druhý, že netřeba nežli zřídit aspoň jeden mocnější stát v Italii s národním panovníkem v čele; ti chtěli španělskou ústavu, oni francouzskou, třetí toužili zase po republice. V den po vítězství objevila se tudíž pokaždé rozervanost a řevnivost v táboře vlastencův italských, jeden překážel druhému, ne-

bylo žádného velkého muže, žádného ducha mohutného a tvořícího, byla jen hašteřící se slabost. A z toho ovšem uměl zahnaný despotismus výborně kořistit. Obrátil se k tomu zanedbanému, nevědomému lidu, namluvil mu, že ti, kdož nyní v čele jeho se postavili, jsou bohomrzcí lupiči a odírači, kteří toliko o vlastní svůj zisk dbají; sliboval lidu úlevy hmotné, klid a blahobyt . . . až ten ubohý lid uvěřil a sám ochotně despotii za nástroj se propůjčoval! Mělo tak zůstati věčně? Mělo tak zůstati, až by zoufalost a omrzelost překonala i tu jedinou dosud zelenou ratolest národa: až by i ten svatý zápal *mládeže* pohasnul a potuchnul ledem a nezdravotou této nešťastné politiky? —

„Ne ne!“ pravil Mazzini sám u sebe — „takto nemůžeme déle obstáti! To činurodé, svaté nadšení, které bouří v našich mladých srdcích, to naše toužení po vlasti a svobodě, po boji a slávě: to nesmí zůstati déle podrobeno vůdcovství mužův sice poctivých, ale mužův vychladlých srdcí, ochablé vůle a povah malých, kteří odchováni v názorech doby napoleonské nedovedou chápati ducha doby nové a místo aby věřili ve slavnou naši budoucnost, spíše tu víru našich srdcí dusí a nás k nečinnosti odsuzují!“ „Tito naši vůdcové staří domnívají se, že lze národu dobývati svobody diplomatickou opatrností a ne silou víry a nezlomitelnou odvahou. Oni schvalují zásady naše, ale důslednosti jejich odmítají od sebe. Oni naříkají, že tyranie vyspěla k největší síle, a jsou proti nejsilnějším lékům, jimiž neduh ten jedině dal by se překonat. Oni by národy vedli ku svobodě nejraději chytrostí a nikoliv ukrutenstvím tyranie. Odrostlí a vychovaní v době, kdy uvědomělost národní byla v Italii toliko při několika málo lidech, nedůvěru síle *lidu*, kterýž povstává,

aby sobě znova dobyl svého života, svých práv a své slávy; nedůvěřují nadšení a nedůvěřují vůbec všemu, vyjma slibům vlád, které nás byly již tisíckráte prodaly, vyjma cizím zbraním, které nás byly již tisíckráte zradily. Oni neznamenají, kterak již od půl století v Italii pučí živlové znovuzrození jejího, oni nevědí, kterak to v lidu samém vře a kvasí, a jak marná jest jeho touha po dobách lepších. Oni nevědí, že národ, který od staletí porobou a otroctvím jest *kažen, jedině cnostmi a příkladem hrdinné oběti k novému životu vzkříšen býti může!* Oni nevědí, že šest a dvacet milionův lidí, *jakmile jen nadchnou se pro věc spravedlivou, jakmile jen podnítí se jejich vůle k odhodlanosti a vytrvání: jsou — nepřekonatelní!* Oni zoufají nad možností roznítiti kdy v těch milionech tu vůli a touhu společnou. Avšak zkusili kdy toho? Ukázali kdy lidu, že jsou hotovi padnouti pro věc svou? Provolali kdy křižácké tažení národa italského za svobodu? Poučili kdy ten lid, že jest toliko tato jediná cesta spásy? Řekli mu kdy: ty musíš netoliko pro právo své povstat jako jeden muž, ale ty musíš věc svou i vytrvale umět uhájit? Řekli mu kdy, že válka jest nezbytná, i že musí býti tudíž boj náš zoufalý, bez přestání, bez oddechu až do smrti nebo do vítězství?

Nikoliv! Ztrnuli nad velikostí díla takého a couvali před ním váhajíce, nic jinak než jako by zločinu se dopouštěli! Klamali lid budíce v něm naději, že vlády konečně přece budou šetřiti těch práv, které byly Italii na různých kongresech zaručeny a nyní práchnivěly po archivech a kabinetech; uspávali mysli rozjitřené a srdce prahnoucí po činech, utěšujíce lid věrou v pomoc cizí; mařili nečinností a neplodným rokováním čas, který měl býti věnován jedině činům velkým

anebo zbraní. Pak ale, když viděli všecky své výpočty zrušené, když viděli se od diplomatův zrazenými, když vrah stál před branami a oni neměli v srdcích svých než strach a neviděli před sebou nežli jediné cesty: vytrvati na místech svých a smýti krví svou ty skvrny osudných bludův a dlouholetých chyb: ejhle tu zapřeli i tuto poslední jiskru mužné síly a — prchli.

Než, budiž s nimi mír! Mělť vůli poctivou, nechybovali ze špatnosti. Avšak můžeme jim ještě na dále svěřovati osud svůj? Jednali jsme moudře, že jsme jim svěřili otěže ještě v tomto posledním podniknutí, když oni ani neuměli vystíhnouti jeho velikosti a dosahu?

Ale národové již neučí se jinak než neštěstím. Každé pochybení jest stupněm ku pravdě. Poslední události poučily dorůstající pokolení italské lépe, než mohly by celé svazky nauk státních. Revolucí roku 1831 dokonalo se veliké, spasitelné odpoutání sil národních: *my mladší bojovníci* vybavili se z neblahého poručnictví mužův minulosti! — Bylo snad potřebí tohoto posledního příkladu; musilo se snad sbořiti pronevěrou a slabosti vůdcův to dílo vykoupené životy sedmi tisícův občanův italských . . . bylo snad všech těch zkušeností přebolestných potřebí, aby Italiané konečně přesvědčili se, že bůh a štěstí toliko *silným* přejí, a že vítězství závisí na pádných mečích a nikoliv na lstivých protokolech. Bylo nám snad zapotřebí zkusiti všecku tu potupu, všecky ty zrády, všecko to naše ponížení nynější, když nám ani události desíti století, ani ten výkřik našich, s kletbou na rtech klesajících otcův nestačil k naučení, *že národ nemá očekávati svobodu svou od lidí cizích.* Teď konečně vědí všickni myslící, probudilí Italové, kterak přední a jedinou pod-

mínkou veškeré spásy jest *sjednocenost v podnikání;* že revoluce jest vypovězením boje na život a na smrt mezi dvěma zásadami a že boj ten nelze vybojovat bez *lidu.* Ano dnes Italie konečně ví, že *v lidu jediném spočívá všecka její síla a moc, její vítězství i její budoucnost!* Pročež není povinnosti vyšší a přednější nežli tuto silu pěstit, nežli tento zanedbaný lid k sebevědomí, *ku cnosti, statečnosti a svobodě* vychovávat. Italie dnes ví, že v čele toho lidu musí státi muži, kteří dovedou i umírat i vítězit, *že nové události nových vymáhají lidí,* a to nikoliv takových, kteří jsou nasyceni zvyklostmi starých řádů a myšlenkami dob zašlých, — alebrž lidí *čistých duší, prostých sobství, mocných ve hněvu i v lásce* a srostlých s myšlenkou svou; Italie dnes ví, že tajemství síly spočívá ve víře v sebe, tak jako *pravá cnost v oběti* a pravá politika v *mravnosti zásad* a v *srdnatém* jich *provádění!*"

To bylo první promluvení Mazzinia k národu italskému. Ta byla slova manifestu, kterým na konci roku 1831 oslašoval zoufajícím rodákům svým, že mladí vyhnanci italští v Marsilii podali si ruce ku společné práci, že přísahali si pracovati k osvobození Italie jinou cestou, než po které kráčeli karbonáři, — že *spolek „Mladé Italie" jest — skutkem!*

„Mladá Italie! — Kdo to je?" smáli se farizeové a zákonníci despotismu. „Jakýsi Mazzini z Janova a několik mladíků, kteří jsou co vyhnanci italští trpěni na ten čas na půdě francouzské!"

Ale tisícové soudných, poctivých lidí v Italii nesmáli se, nýbrž plni radostného úžasu upřeli zraků svých na neobyčejného toho jonáka v emigraci italské, „který zná psáti takové *pravdy krá-*

lům a takové *pravdy národům.*“ A kteréž bujaré srdce italské mohlo zůstati nepohnuto, kteréž oko jinošské nezableskло žárem plamenějším, ano četlo to provolání „Mladé Italie“: „*Vlast padla, ale my ji opět zdvihneme!* Tak přísaháme při tisícerých těch obětích, kteréž od desíti let bez přestrže po sobě následovaly na důkaz, že *mukami přesvědčení nelze vyhladit, ale že ono pronásledováním toliko se sílí!* Tak přísaháme onomu duchu, jenž pobádá lidstvo ku pokroku, tak přísaháme památce mladíkův, kteří bojovali u Rimini, tak přísaháme při krvi mučedníkův modenských. Jest celé náboženství v té krvi; žádná moc nemůže sílu svobody zhubiti, neboť vyklíčilo z krve silných. Dnes ještě jest náboženství naše věrou mučedníkův; ale zejtra již bude náboženstvím vítězným!“

Provolání to rukama tajnýma rozšířeno po celé Italii. A hnedle na to týmže spůsobem tajemným sdělil Mazzini rodákům stanovy „Mladé Italie“. V čele jich četla se slova: „*Svoboda. — Rovnost. — Člověčenstvo.*“ Pod tím: „*Neodvislost. — Jednota*“. Po té vyložen účel a ráz spolku:

Čl. 1. „Mladá Italie jest bratrstvím všech Italův, kteří věří v zákon *pokroku* a *povinnosti.* Všech těch Italův, kteří jsou *přesvědčeni*, že Italie jest povolána, aby byla *národem*, jímžto může se ale státi *jen silami vlastními;* že dosavadní nezdar její pokusův nebyl zaviněn slabostí, nýbrž špatným vedením lidu a že tajemství moci spočívá ve *vytrvalosti* a *sjednocení sil.* „Mladá Italie“ jest tedy *spolkem všech Italův, kteří jsou hotovi zasvětiti myšlení i konání své* velikému tomu cíli, aby Italie *znovuzrodila se v sjednocený, neodvislý a svéprávný národ* synův svobodných a rovných.

Čl. 2. Národem italským rozumíme veškerý

italský lid sjednocený ve *spolek* a živoucí pod společným zákonem.

Čl. 3. Kdožkoliv volá lid k boji, musí mu povědět, *zač* má bojovat. *Kdožkoliv podniká dílo znovuzrození, musí míti víru.* „Mladá Italie“ *věříc v sílu i poslání* Italie poví tedy národu otevřeně, co vidí se jí pravdou býti; objeví cíl, ku kterému chce národ *vychovávat*, i ukáže cestu, kterou po přesvědčení jejím Vlachové dáti se musí, chtějí-li dojíti cíle.

„Mladá Italie“ bude pracovati k tomu, aby Italie byla sjednocenou a republikánskou.

Republikánskou proto, poněvadž zkušenost učí, že Italie nemá žádných živlů pro monarchii; totiž žádné domácí, staroslavné a o národ zasloužilé rodiny panovničí, a žádné mocné šlechty; republikánskou proto, poněvadž se lid různých těch států italských snáze podvolí společné zásadě nežli společnému vladaři dědičnému; republikánskou konečně proto, že chce pozdvihnouti lid k rovnosti, svobodě a bratrství, což vidí se jí nejspíše možným pod touto podobou vlády.

„Mladá Italie“ jest pak zároveň pro *jednotu* vlasti, poněvadž bez sjednocenosti není v pravdě žádného národa, žádné síly. Avšak hlásajíce sjednocení veliké rodiny italské *nevyrozumíváme* tím onen systém centralizace čili administrativního despotismu, kterýž nemá s jednotou národní co činit, nýbrž chceme, aby naše jednota byla jednotou *srdcí* a *myslí italských*, *svornosti* a *spolčením* se všech, slovem abychom sdružili rozmetané údy své, abychom stali se *národem*.

Svata budiž svoboda i samospráva obcí a krajin našich, ale na *venek* stůjmež zde všickni co jediný stát, společnou, jednotnou silou.

Tyto své zásady bude Mladá Italie hlásat,

vykládat a hájit přiměřenými *spisy*. Prvotní zasvěcenci budou o zásadách těch poučovati ty, kteří mají teprv zasvěceni býti a tito, stanouce se našimi druhy budou ze všech sil poučovati lid. Zasvěcenci Mladé Italie nezapomenou nikdy, že přední a hlavní věcí jest, aby *mravnosti zásady* odpovídal *mravný čin*; že bez mravnosti není *žádných občanův*, že počátkem a základem všakého činu posvátného jest posvěcení *duše člověka cností*; že bratří Mladé Italie ničím jiným než toliko *mužnou cností a statečností* svou získati mohou lid pro učení své, že *kdybychom my nebyli lepšími těch, kdož naše zásady* popírají, nebyli bychom než malichernými sektáři. Avšak Mladá Italie není ani sektou, ani stranou jakousi, nýbrž věrou i apoštolstvem. My předchůdcové italského znovuzrození musíme položiti základ jeho náboženství.

Čl. 4. Prostředky, jimiž hodlá Mladá Italie dostihnouti cíle, jsou *vychování* a *pozdvižení lidu*. Oba ty prostředky musí se snoubit a podporovat na vzájem. Vychování, pěstované *spisy* prostonárodními, příkladem hrdinné, obětovné cnosti a živým nadšeným *slovem* přesvědčení nejhlubšího, musí stále a povždy národu dokazovat nutnost všeobecného, opravdového povstání italského; musí je kázat a hlásat; a když udeří hodina, v které všeobecné zdvižení Italův bude možností, musí i toto povstání býti provedeno tak, aby z něho opět plynula myšlenka mravná a vznešená zásada pro vychování národa. Toto vychování lidu v Italii samé pro panující tu despotismus musí býti tajným. Ale mimo Italii budeme pracovati veřejně, tak jako veřejně vykládáme cíl a účel našeho spolku. Členové spolku našeho budou přispívat, aby ustřádal se fond *na vydržování časopisův* a na jich rozšiřování. Každý vypovězenec italský

staniž se apoštolem naším. Povstání pak musí osvědčovati vezdy jasně náš cíl, že chceme býti neodvislým, sjednoceným a svobodným *národem italským*. Kdekoliv propukne, všude mějž na čele svém svatý znak národnosti italské: italský prapor, italský účel, italskou řeč. Určeno, aby vychovalo lid, bude jednati jmenem lidu, bude se *právě* o ten dosud zanedbaný *lid* opírati.

Přesvědčeni pak, že Italie může a *musí* se osvobodit *vlastní silou svou*, budeme z událostí zahraničných sice vždy *kořistit*, *neučiníme na nich ale ani hodinu*, *ani povahu* svého osvobození závislou.

„Mladá Italie“ ví, že těm dvaceti šesti milionům Italův k osvobození se *neschází síla*, *nýbrž toliko víra*: *víra to v sebe*, *ve vlastní skrytou tu sílu ducha národního v neodolatelnou*, *vítěznou moc věci spravedlivé hájené chrabrým národem*, — *víra ve vlastní určení své v lidstvu*, *víra v Boha ochrance utlačeného práva*.

Tuto víru jim tedy Mladá Italie vdechne nejprvé slovem, — pak písmem, posléze silou směléhо činu.

Čl. 7. Každý, kdož přistupuje k Mladé Italii, složí před přijetím svým tento závazný slib: „Jmenem Boha a Italie; jmenem všech mučedníkův svaté věci italské, kteříž padli pod ranami domácí a cizí tyranie, — při povinnostech, kteréž mne vížou ku vlasti, v níž jsem zrozen a k bratřím, kteréž mi dal Bůh, při té lásce, vrozené každému člověku k onomu místu, kde matka moje se zrodila, i kde děti moje živy budou, — při té nenávisti, vrozené každému člověku proti nespravedlivosti, zlovůli a násilnosti, — při tom rumění studu, jejž cítím před tváří občanů jiných národův, že nemám ani jmena, ani práv občana, ani

vlasti, ani praporu národního, — při té touze duše mé, stvořené pro svobodu a přece sepiaté v pouta, — při památce dávné slávy a při vědomí nynějšího ponížení vlasti, — při těch slzách italských matek pro syny zemřelé na popravištích, v žalářích, ve vyhnanství, — při té bídě milionův:

dávám já — N. N., *kterýž věřím v poslání Italie* a *v povinnost* každému Italu vrozenou, aby přispěl ku splnění tohoto poslání jejího; kterýž jsem přesvědčen, že tam, kde Bůh chtěl, aby národ žil, také jsou síly, které by jej utvořily, a že *lid* jest vládcem těch sil; kterýž jsem přesvědčen, že cnost záleží v *činu* a v *obětování* se, jakož opět moc ve svornosti a vytrvalosti vůle: dávám tímto jmeno své Mladé Italii, bratrstvu to mužův *stejné* se mnou víry a *přísahám*:

že chci se věnovati *celý* a *povždy* té úloze učiniti z Italie národ *neodvislý*, *sjednocený* a *svobodný*;

že budu vychovávati své bratry rodné k tomuto cíli Mladé Italie a ku *cnosti* veřejné, kterouž jedině cíl ten národu zůstane zajištěn; a že budu tak činiti všemi prostředky slova, písma i činu; — že budu bratřím spolku našeho radou i skutkem napomocen, a že zachovám tajnosti spolku našeho, byť mne to i život stálo. — *Nyní* a *vždycky!* —

Tak přísahám svolávaje na hlavu svou hněv boží, opovržení lidí a hanbu křivopřísežníkův, kdybych se měl této přísaze své celkem nebo částečně zpronevěřit.“

Ty byly stanovy „Mladé Italie“. Kdežto karbonáři stíhávali zrádce své dykou, Mazzini opovrhoval takouto odvetou. „Nenávidím krev,“ píše na vysvětlení toho sám, „jakož vůbec každou hrůzu povýšenou na systém; spatřuji v tom ukrutný,

nespravedlivý a *neplodný* prostředek proti neduhům, kteréž dají se zhojit toliko volným šířením myšlenek. Pomsta i odveta špatnostmi se mi býti zdají a neschvaluju tudíž proti moci násilné, kteráž uráží právo a povinnost lidskou, žádného jiného boje, nežli *boj veřejný, přímý a poctivý*, vyjma případ jediný, když totiž tyranie zabraňuje vůbec všecko hnutí veřejné, když nedopustí ani sebe skrovnější projevení pravdy, když jest naprosto nemožné vychovávati lid ku cnosti občanské slovem veřejným. Tenkráte jedině dlužno podniknouti boj tajný, neskonale trudné dílo spiknutí. Avšak „Mladá Italie“, která chce na rozdíl od karbonářstva pracovati co možná veřejně, která volí práci tajnou pouze tam, kde okolnosti nezbytné ji k tomu nutí, nehodlá také křivopřísežného zrádce stíhati smrtí, nýbrž odpovídá každému, kdož jí radí ku skolení vrahův a zrádcův: „*Poznamenejte všecky ty Jidáše národa, nechať hanba veřejná udusí je!* Na tom přestávejž naše pomsta!“

První Ital, který složil přísahu „Mladé Italii,“ byl Mazzini sám. „Mnozí,“ — píše o třicet let později — „tehda přísahali se mnou a dnes jsou — dvořeniny, nástroji „mírných“, třesoucí se sluhové politiky Napoleonovy, pomlouvači a stihači někdejších bratří svých . . . Opovrhuju jimi. Nechť mne nenávidí co svědka, který je upomíná na víru, na niž byli přísahali, avšak oni nemohou ani jediného skutku uvésti, který by dokazoval, že já přísaze svojí zpronevěřil se. Dnes jako tehda věřím v posvátnost a v budoucnost těchto zásad — žil jsem a žiju co republikán a co takový též zemru, vyznávaje víru svou až do vzdechu posledního.“

X.

Mladá Italie byla založena. — Prapor života, ruchu a činu byl vztýčen! Vztýčen v době nejhorší, v době největšího rozzuření se reakce, v době, kde při slově „*vlast*“ sekery katanův se zdvíhaly a stěžeje dveří žalářních skřípaly. Mazzini dobře vycítil, čeho Italii jest zapotřebí. On jediný nezoufal nad tím *lidem venkovským*, který platil až dosud za otroka podajného každému tyranu, za živel skrz na skrz zkažený a otupený pro všelikou myšlenku. Ukazováno trpce k tomu, jak jinde právě v rolnictvu bývá dobré jádro síly národní, kdežto v Italii jedině na městský lid, a to sice jen na některé třídy spoléhati se lze: chudina měst a rolnictvo venkova že jest naprosto neschopno nějaké myšlenky, nějaké cnosti občanské a zápalu pro věc svobody. A v skutku: ten lid choval se za všech dosavadních povstání — bídně! Nehnul se, neroznítil se, když ostatní národ povstával k boji proti svým utlačovatelům; než jakmile tito počali vyhrávat, tu byl otrocky poslušen jejich volání a houfně přidával se k nim zrazuje vlastní bratry, vlastní svou krev.

Nuž a tuto neskonale žalostnou skutečnost chtěl nyní Mazzini odčinit! Právě ten lid chtěl získat pro myšlenky nejvznešenější, ano hlásal, že není spásy národu, dokud zrovna z *tohoto lidu* nevzejde hnutí, dokud zrovna z těch chýší chudiny nezavzní první a nejhlasitější výkřik po svobodě.

Každý přizná, že bylo to dílo, které vyžadovalo síly a vytrvalosti nesmírné. Toho že dovésti mohl toliko muž neobyčejného ducha a neobyčejného srdce, pravý to apoštol, plný víry a lásky, plný odvahy a vytrvalosti hrdinné.

Než, jakož vidíme, muž taký šťastnému národu žil. Mazzini neklamal se o nesmírnosti a obtížnosti úkolu svého; ale on také znal sílu svou a měl ve svou myšlenku *víru* nevyhladitelnou.

Ano Italii vstával pravý apoštol svobody její! *Pravý přítel lidu*, který měl dosti odvahy, aby mu pověděl pravdu, i dosti lásky, aby mu nezpomínal nevděku jeho; pravý *vychovatel*, který slovem moudrosti a přísnosti mravné tepal vady a necnosti toho lidu, an zároveň veškerou vřelostí přítele tiskl jej na to poctivé srdce své.

Však aby toho mohl, nestačilo pouhé nadšení a zřízení mládeže k dílu takovému, nestačilo pouhé založení *spolku*, který by se prostíral svými bojovníky a vychovateli lidu po celé Italii. Musilo býti *orgánu*, musilo býti ještě *listu*, kterým by neustále ti bojovníci „Mladé Italie“ byli pobádáni k činnosti, bylo zapotřebí stálého působení živého slova pravdy, aby zápal nehasnul dobou, nýbrž přibýval, bylo potřebí evangelia, zvěstujícího ustavičně lidu brzké jeho vykoupení a tyranstvu jistý jeho pád. Jedině pomocí tištěného slova mohly se myšlenky Mladé Italie šířiti v kruhy pořád větší a větší, jedině rozšiřováním takéhoto listu mluvícího neohroženým slovem prava a pravdy mohla práce mladých apoštolův se dařiti a prospívati.

V týž den, kdy zarážel tedy v Marsilii řečený spolek, zarazil Mazzini spolu také časopis, věstník toho spolku, jemuž dal tolikéž jméno „Mladá Italie“. List ten založil Mazzini z vlastních prostředkův. Místo aby peněz, kterých mu rodiče s důstatek posýlali, užil ku příjemnostem vezdejšího života, Mazzini obracel je všecky na práci vlasteneckou, na list, kterýmž hodlal národu svému dobyti slavnější budoucnosti. Však nebyl pouhým zakladatelem toho listu, nýbrž i jeho spi-

sovatelem, jeho duchem nejplodnějším a nejpracovitějším. Do pozdní noci vídáno jej psáti aneb tiskové archy opravovati. A jakmile číslo bylo hotovo, nastala práce nová, neméně obtížná, neméně důležitá: jeho rozšíření. Neboť jak se samo sebou rozumí, list ten nemohl býti posýlán do Italie poštou; nuže i tuto tajnou dopravu, i toto obtížné rozšiřování obstarával Mazzini většinou sám a sám.

V listu tom umínil si Mazzini dvojí: předně posilňovati a zdvihati poklesléhо ducha národního tím, že neustále Italiány přesvědčoval, kterak *osvobození jejich jest jisté a neodvratné*, kterak jen na nich samých záleží, aby byli samostatným a svobodným národem, kterak potřebují jen *všickni chtíti*, odhodlaně, rekovně chtíti.

Spolu ale jal se v listu tomto odhalovati bezohledně všecky ty mrzké zločiny italských soudních a policejních úřadův a vůbec všecky ohavnosti, jichž dopouštěly se tehdejší vlády italské naproti národu. Žádné ukrutné tajemství žalářův nezůstalo více lidu tajno, a každé mučednictví, jež podstupovali věrní synové národa, bylo v listu Mazziniově ohlášeno národu co následování hodný příklad vznešenosti a cnosti lidské.

Účinek listu, který takto psal, byl ovšem ohromný. Tato ryzost snahy, toto plamenné nadšení vlastenecké, jež dýchalo zde z každého slova, tato řeč mužné pravdy a nezlomitelné, vítězné víry, tento planoucí hněv proti tyranstvu a všelikému bezpráví a tato veliká láska k lidu, ta upřímná mluva, tento půvab myšlenek vyjádřených slovem nejkrásnějším: vše to bylo událostí národu italskému a „Mladá Italie“, tento „hlasatel pravdy“ uvítán ode všech uvědomělých Italův, ode všech

poctivých lidí, jako vítává poutník žíznící pramen zdravé vody na poušti.

S druhé strany ovšem i zděšení vlád italských bylo ohromné. Ledva vyšlo první číslo v Marsilii, již lítaly po kabinetech od Neapole až do Vídně depeše, v nichž zračilo se mrzuté překvapení despotismu. Metternich ihned psal vyslanci rakouskému v Turině, aby mu stůj co stůj opatřil výtisk toho „nebezpečného pamfletu“ a v krátce po té byla „Mladá Italie“ stíhána po veškeré Italii s horlivostí a přísností ještě větší než druhdy karbonáři. Vlády středoitalské stíhaly *smrtí* každého, kdo by list ten rozšiřoval a posýlaly na galeje, při kom nalezeno třeba jen jediné číslo „Mladé Italie“.

Přes to přese všechno se list Mazziniův šířil a četl po celé Italii. Obyčejní podloudníci nechtěli jej sice za žádnou cenu přepravovat z Francie přes hranice italské; avšak našli se lidé stateční, odvážní jonáci, hotovi jíti za věc národa na smrt, a ti se postarali, aby slovo apoštola vnikalo v lid!

Každý ten šiřitel Mladé Italie byl hrdinou. Věděli, že jde tu neustále o život a přece neváhal nikdo. Jakmile zásylka došla do Italie, již čekali tu další její roznašeči. Stateční mladíci rozhazovali celé balíčky listu Mazziniova po veřejných procházkách, v divadlech, po kostelích i domech. A touže cestou dostával opět Mazzini rychle zprávy z vlasti o každém novém bezpráví, o každé tajné ukrutnosti tyranstva, tak že neustále věděl o všem, co se v Italii osnuje se strany utlačovatelův lidu, tak že neustále mohl žasnoucí veřejnosti odhalovat strašlivé věci o řádění soudův římských a neapolských, o policajtství v Modensku a státech papežských. Slovem „Mladá Italie“ stala se v krátce nejkrutější metlou tyranstva, kdežto lid vítal ji jako své evangelium.

Vůčihledě bylo znamenati, kterak skleslost a zoufalost mizí ze srdcí vlasteneckých, ba kterak i ten zanedbaný, porobou ztupělý a zotročilý lid začíná se probouzet ze své otrlosti. Kam dosud nevnikly než modlitbičky jezovitské, tams mohl nyní nalézti, ovšem v dobrém úkrytu, číslo „Mladé Italie“.

Mazzini sám vypravuje o šíření se spolku i listu „Mladá Italie“ takto:

„Z počátku stálo to mnoho práce a mnoho peněz. Však záhy poznali jsme, že v *plavcích* italských máme výborné pomocníky. Tento statečný lid učinil podniknutí naše možným; podniknúť odvážný úkol svůj s nadšením. Na lodích kupeckých rozváželi všechen náklad našeho listu do veškerých končin Italie; přistavše pak k břehům vlastenským svěřovali balíky chrabrým jinochům, aby je tito odvedli na místa určená. Odtud pak rozšiřována Mladá Italie dále v lid, a to přese všechno špehounství a přes mnohou neopatrnost s výsledkem nejznamenitějším. Nebylo krajiny italské, kde by nebyli o „Mladé Italii“ zvěděli. Tudíž byl také účinek veliký. My učinili řetěz sdílnosti od jednoho konce vlasti k druhému, a všude hlásány jsou zásady „Mladé Italie“ a všude prapor její s jásotem pozdravován. Počet přívržencův našich stále se množil, zřízenci naši chodili z kraje do kraje a zařizovali shromáždění, zřizovány jsou tiskárny, které buď otiskovaly, co z Marsilie posíláno bylo, aneb zvláštní spisy pro místní potřeby vydávaly. Nikdo neznal bázně, všickni měli víru v úspěch. To bylo ovoce zásad, které od hrstky mladých lidí bez prostředkův, bez vlivu a bez důstojností hlásány a hájeny byly.“

Jak krásně a úchvatně znal Mazzini mluvit, tak mohutně znal též psát. Nikdo nedovedl s ta-

kým básnickým vzletem, s takou výmluvností nadšenou, s takou mohutností pravdy mluvit a psáti o *vlasti*, *svobodě* a *právu národnosti* jako on. „Hledáte vlast“ — pravil k rodákům svým: „Jakýsi pud, jejž Bůh vštípil vašim srdcím, jakýsi hlas, který k vám proniká z hrobův vašich otcův velkých, jakési znamení, ježto mocná příroda Italie vtiskla na vaše čela, do vašich zraků, praví vám, že jste bratři povolaní míti jediný společný prapor, jediný spolek, jediný chrám, na jehož báni by zářilo písmenami všemu světu patrnými *poslání Italie*, *onen to úděl práce*, *jejž bůh pro blaho člověčenstva vykázal našemu národu.*

A proto každý z vás vyslovuje to svaté jmeno *vlast* buď odhodlaně a hlasitě, anebo šepce je tajně. Proto od půl století nejlepší z nás umírají co *mučedníci myšlenky* na šibenicích, v žalářích a povlovným vysílením u vyhnanství. A umírají s jmenem *Italie* na rtech a s úsměvem člověka šťastného, jenž nazřel v budoucnost.

Proto čas od času bouří se Italiané, nadzvedají ten kámen z hrobu, ve kterýž je byli papežové a králové uzamkli; pak ale unaveni opět klesají nazpět, aby po nějaké době klidu odvážili se k novému pokusu.

Vlast jestiť tlukotem každého ušlechtilého srdce, vlast jesti snem a tajnou touhou všaké spanilé duše ježto se vtělila na půdě naší.

Jako dítě v spánku se pohne a hledá ňader matčiných, jako ony květiny, ježto za noci tmavé obracejí se v tu stranu nebes, kde z rána vstane planoucí slunce: tak hledáte vy v nepokojném spánku poroby a tmy společnou tu matku, jíž jesti jmeno *vlast* a pozíráte tesklivě k obzoru, v které asi straně vzplane slunce vašemu národu.

Avšak proč že hledáte vlast a nenalezáte jí?

Proč že vám všechno to mučednictví, všechno to zkoušení drahné nepřináší vítězství? Život boží mocněji než kde jinde šumí v lůně vaší země. Obrazy největší krásy a síly střídají se na této půdě, kde slunce podpaluje sopky a kterouž lidé pozdravují co zahradu Evropy. Příroda usmívá se na vás půvabným úsměvem ženy. Věčné hory Alpské shlížejí na vás velebně s pokraje vlasti, jako by k vám mluvily: *Buďte velcí!* A na úpatí toho horstva vzírají k vám nejspanilejší kvítka, jakých jen člověk spatřiti může, kamkoliv kročíte, vzírají k vám nevinnými těmi očkami svými, jako by vám říci chtěla: *Buďte dobří!*

A mezi oněmi Alpami a těmito květy zaznívají zvuky jako šepotání andělů, zní ta lahodná hudba písně národní, kteráž je ohlasem řeči boží.

Zářící jako ty hvězdy vašich nocí byli skutkové velduchův vašich: zářící *myšlenkou* i *činem*. Sílu, ducha, nejspanilejší přírodu a nevýslovně sladký úsměv nebe: vše to vám dal bůh.

Proč ale nedal vám žádné vlasti? Proč nemůžete vy, kdežto každý jiný obyvatel země na otázku, odkud je rodič, odpoví vám hrdě: „Jsem Španěl! Jsem Francouz! Jsem Angličan!“ — proč nemůžete jedině vy, leda s bolestným vzdechem tužby odpověděti: Jsem *Italian?* — —

Poněvadž vám *scházela víra* a schází posud; *víra to v sebe sama, ve vlastní právo, v celistvý život, a v poslání národa.* Bůh ve vás stíhá starý hřích otcův. Otcové vaši neměli vědomí vlasti. V každém z nich bouřil tak mocný život vlastní, že vždycky jen myslívali a říkávali „já — já„ a nikdy „*my!*“ Vy ale pášete ten hřích otcův dále. Nepamětlivi toho boje bratrovražedného, jenž po tři sta let krví zbrocoval vaši vlast, nepa-

mětlivi tě třistaleté němé poroby, nepamětlivi těch naučení vašich mučedníkův a rekův, kteří pro vás trpěli a padli, aby vám vnukli vědomí vaší síly národní: očekáváte podnes jako ti žebráci vlast od milosti ciziny. Proto vám bůh zadržuje vlast, proto vás odsuzuje, abyste klesali ze spánku do spánku, z klamu do klamu, vy bloudící Israelité národův *až do toho dne, kterého všickni podáte si bratrsky ruce*, až do toho dne, kterého duše všech Italianův vzplane vědomím: „všickni jsme jediným národem, a silným a mohutným národem!“ až do toho dne, kterého nade hroby těch otcův velkých, jižto zemřeli, aby vás naučili bojovat a vítězit, všickni se zapřisáhnete řkouce: „Zde stojíme, ó Pane, se svou krví, se svou zbrojí, — bratří mezi sebou, a ve jmenu *práva* i *povinnosti* Italie křižujeme ty meče své před tváří Tvou, abys požehnal našim svatým bitvám!“

„Pak teprv budete míti vlast. Neboť ta prostora, po které kráčí noha vaše, kterou příroda vykázala vám za rodiště, a milý ten jazyk, který prostorou tou hlaholí — vše to ještě není vlastí, vše to jest pouhá viditelná *forma* vlasti, do které teprv vy musíte vpravit *život národa*, ve které musíte vyjádřit a skutkem učinit tu myšlenku boží, to poslání zvláštní, ježto rodině italské vykázáno jest v životě člověčenstva. A jestli že tou svatyní žití vašeho, kteráž slove *svědomím*, nebude prochvívat *duše* vlasti: pak zůstane ona forma pouhou mrtvolou a *vy pouhým houfem*, — *žádným národem*; pouhými *lidmi*, žádným lidem. Slovo vlast napsané rukou cizince na prapor váš nemá smyslu; tak jako nemělo smyslu, když někteří z otcův vašich psávali slovo: „svoboda“ nade dvéře žalářův. Vlast jestiť — věřením ve vlast. Teprv až každý z vás bude proniknut

tou věrou *a hotov spečetiti ji vlastní krví svou: pak teprv budete míti vlast;* dříve ne. Víra pak musí se jevit skutky. *Víra jest myšlenka a čin.* Víra beze skutkův jest mrtva. Ale největší počet z vás miluje vlast — toliko myšlenkou; ani vám nepřijde na mysl, že jste povinni osvobodit tu vlast činy. Spoléháte se na pomoc cizí, jakoby který cizí národ nebo panovník mohl vám dáti života. Doufáte v slova knížat a diplomatů a hynete v mdlobě. A vlast vám prchá a rok za rokem mění se naděje vaše v trpká sklamání, neboť slova knížat od věkův podobna jsou oněm jablkům Asfaltida: *Krásná na pohled, ale uvnitř popel.* A když Bůh pravil k člověku: „Budeš si *v potu tváře dobývati* chleba svého“, tu nerozuměl tím pouze pokrm těla, ale i pokrm *ducha, svobody* a *vlasti.* Ano vlast i svoboda samým Bohem jsou vám přiřknuty. Ale každý národ v potu krvavém musí jich sobě dobývat a bránit. Svoboda náleží vám, poněvadž jste lidmi. Jest tudíž *povinností* vaší, si jí dobývat. Však vy jste i národem; máte život vlastní, máte svoje povolání velké, ježto máte vyplnit. K tomu ale potřebí vám vlasti, *svobodné* vlasti. Neboť což by vám prospěla vlast nesvobodná, ve které byste nemohli svůj život volně rozvinouti, ve které byste nemohli pracovat, jak vám svědomí káže? Jste povinni Tvůrci splniti jeho myšlenku; jste *povinni* zjednati si život *národa důstojný, vybojovati si svobodu* vlasti! A vy jí dobudete. Ano, čtu jasně tu pravdu přírody a věřím v ni věrou skalopevnou: *Italie bude svobodna!*

„Jen tuto víru, jen k myšlence čin! Tuto víru hlásejte všemu lidu italskému, vy jonáci naši, buďte apoštoly a vojáky zároveň! Vypravujte tomu lidu našemu o *svobodě* a doveďte toho, aby nevi-

děl ji toliko napsanou na pergaménu, alebrž *cítil ji* každého dne a každou hodinou života svého; zušlechťujte srdce jeho, čiňte jej jemným a bodrým, zjevte mu *lásku*, a přidružte se k němu co bratří svorní a milující; rozněcujte v lidu *víru* ve vítězství pravdy a dokažte mu, že věříte v ně. Proslovte k němu „pokrok!“ a ukažte mu, že upřímně dbáte o lepší vychování dětí jeho. Řekněte mu, miluj *pravdu* a nebuďte proti němu nikdy neupřímnými, nikdy pokryteckými, aniž mu jezovitsky zamlčujte a zatajujte čehos. A konečně zvolejte k němu *jednej!* a učiňte se vůdci jeho zástupův, s úsměvem vítěze na tváři, a s odhodlaností hrdiny v duši. Buďte mu apoštoly, buďte mu bratry! A vyvážíte z toho lidu divy *cnosti a síly*, nad nimiž užasne svět.

„Jen *vy buďte silni* a posvěťte duše své *cností* nejryzejší! Jen vy, *jinoši* italští, *vyhlaďte z duší svých veškerou otravu sobectví* a staňte se hodnými *věčného* toho věnce vavřínového, jejž složí *lidstvo* na hroby oněch vítězův silných, *kteří nemyslíce na sebe, až do posledního dne bojovali toliko pro svatou pravdu a pro právo národův!*“

„A čímže jsme, abychom v chvíli, kde nás volá vlast, tázali se: jaké to může míti pro nás jednotlivce následky, co se nám může státi za naše skutky? Žijeme v době, která zvolala ku polským kopiníkům: „Nechať kopinníci padnou, ale Polska musí žíti!“

„*Myšlenka a čin* totě život, totě pravý život pro nás: *vznešená myšlenka*, vdechnuta nám onou mocí, ježto stvořila člověka, aby byl velikým, *aby vládl bleskem zdravého rozumu a mořem hlubokého citu — vznešená myšlenka*, když mladistvá, čistá, bujará naše duše, neznající strachu, prosta nízké vášně, volně rozhlíží se po horách budoucnosti, které anděl nadšení ozařuje nehasnoucím

paprskem svým, — a pak opět *vytrvalá, pilná, neomrzelá práce* za uskutečněním myšlenky té, *práce* pěstovaná v poměrech života nejmenších rovněž jako v oněch chvílích vzácných, které jsou hodny celých věkův, — v listu rodinném, rovněž jako v obsáhlém spisu, v tajnostech spiknutí jako ve veřejném svědectví na — popravišti! *Takový život* má cenu, tenť jedině člověka povznáší, a za tuto cenu on radostně kráčí v boj za svatou věc a což mu po všem ostatním!"

Tak mluvil Mazzini svou „Mladou Italií" k druhům svého mládí, takové povahy chtěl vychovávat národu z mladého toho pokolení, s takovými bojovníky přísahal — osvobodit a sjednotit Italii.

XI.

Včera ještě se byli tyrani italští Mladé Italii posupně smáli, dnes již trnuli a bledli, na zejtří již zuřili. — Vyřítili se širočinami katův na novou — myšlenku! Staří Neronové vstávali z hrobův, aby v zárodku zdrtili to nové náboženství, ježto hlásali nadšení bojovníci „Mladé Italie". A nejzuřivějším, nejhorlivějším ze všech pronásledovatelův byl — *Karel Albert.* Neboť nepřítelem nejnesmířitelnějším bývá vždy ten, jemuž svědomí činí výčitky: „tys jednal mrzce". Jezovité a zpátečníci byli již srdce jeho naklonili sobě a nyní žárlivě střežili slabocha a vrtkavce, aby se jim nevymknul více. Což kdyby v těch bezesných nocích svých opět se vzchopil, opět se rozpomenul na své přísahy jinošské, opět se roznítil šlechetnou ctižádostí a chtěl dbáti pokynutí Mazziniových? Kdož mohl vědět, vzdal-li se ten neupřímný a nepevný člověk v skutku svých snův

o korunu italské? A nevzdal-li se jich, toť nepotřeboval než chvíli jasněji myslit a byl by musil sobě říci: „Mazzini má pravdu, knížata italská neudělají mne nikdy králem svým, jedině pomocí *lidu* bych mohl koruny té dosáhnout.“

Aby tudíž rozklenuli mezi ním a mezi národem co možná záhy nejhlubší propast, řečení dvořenínové co den vymýšleli si nových a nových děsných historií, aby slabou mysl jeho uděsili a srdce jeho co možna proti „Mladé Italii“ pobouřili. Bylo přirozeno, že Mazzini z vyhnanství svého nejprvé počal působit na své rodiště, na *Janov*. Tu žili nejdůvěrnější jeho přátelé *Campanella* a Jakub *Ruffini*, tu byl lid poměrně nejstatečnější, tu měla tedy od prvopočátku „Mladá Italie“ svůj nejčinnější odbor.

Za krátko všickni statečnější vzdělanci Piemontska byli šiřiteli a hlasateli zásad Mazziniových. Věrní vytknutému programu „Mladé Italie“ nečinili z počátku více, nežli že budili lid, rozněcujíce v prsou jeho lásku ku svobodě a vnukajíce mu víru v lepší budoucnost. Pracovali ve všech třídách a ve všech vrstvách společenských. „Mladá Italie“ četla se tak dobře v schůzích studentův, jako v kasárnách v kruzích uvědomělejších vojínův. Jednoho dne ale dva vojáci přišedše v hospodě spolu do hádky, vzájemnými výčitkami vyzradili tajemství. To byla voda na mlýn zpátečníkův. „Jest na čase, aby král okusil krve!“ pravil jeden z těch vrahův v podobě vrchního soudce, a ještě téhož dne uslyšel Karel Albert, kterak prý se odhalilo veliké spiknutí mezi vojskem, kteréž má za účel svrhnouti jej s trůnu a složiti mu hlavu k nohoum. Lháno a přepínáno, podezříváno a udáváno Karlu Albertovi, ažtě byl celý zdivočilý. Dal udavačům plnou moc, aby vinníky

náležitě ztrestali. Zřízen mimořádný vojenský soud v Turině, aby řídil všecka muka vlastenců piemontských. A tu objevilo se poznovu, že sice bývají chvíle, kde tyranům nedostává se katův, ale „soudců“ že nalezli tyranové ještě vždycky. Jeden důstojník, který taktéž byl povolán co člen do toho soudu vojenského, otázal se nejslovutnějšího právníka turinského, má-li právo soudit, když není soudcem, nýbrž vojákem.

„Vojenský soud dle zákonův země,“ zněla odpověď poctivého muže, „nikdy nemá práva soudit *občany*. Prohlašte, že jste k tomu neoprávněnými!“ „To není možné,“ odtušil důstojník, „*generál nám poručil*, abychom se prohlásili oprávněnými.“

Tak tedy stal se rozkaz generálův zákonem země! . . .

První, jenž krví svou zbarvil purpur nového krále, byl desátník Tamborelli; byl zastřelen od zadu, poněvadž dopustil se toho zločinu, že vojákům svým předčítával „Mladou Italii“. Druhý na řadě byl důstojník obviněný, že věděl o členech spolku Mladé Italie, aniž by je byl udal. I on byl od zadu zastřelen. Byl to ušlechtilý vynález zloduchův, učiniti trest zastřelením podobný trestu provazem. Nechtěli pouze zabíjet, chtěli i zneuctívat. Dne 15. června 1833 tímto spůsobem odpraveni opět vojínové Miglio, Josef Reglia a Antonio Garotti. Všickni tito jonáci zemřeli hrdinsky. V Janově zatčen Jakub *Ruffini* a uvržen v hrozné vězení do věže janovské. Hleděno zlomiti sílu jeho všemi možnými prostředky; nedáno mu jísti, nedáno mu spáti. Nešťastný jonák znamenal, k čemu to mučení: chtělit na příteli Mazziniovu vynutit zrádu. I vida, kterak den za dnem mukami těmi hyne na duchu i na těle, odhodlal

se, nevyčkati té chvíle, až nezbude mu volba než mezi smrtí či hanbou. Utrhl kus železa s dveří žaláře svého, a přiostřiv je na kameni, k němuž byl přikován, podřezal si hrdlo . . . V zápasu smrtelném měl však ještě tolik síly, aby prstem a krví svou napsal na stěnu žaláře: „Touto závětí odkazuju Italii svou pomstu.“ Když ráno katané vstoupili do žaláře jeho, našli již jen mrtvolu mučedníka. —

V Janově jsou zastřeleni Luccano Ravenza a L. Turffo; — v Alessandrii: Domenico Ferrari, Giuseppe Menardi, Giuseppe Rigano, Amandi Costa, Giovanni Marini. Po těch došla řada na Ondřeje *Vocchieri-ho*, jednoho to z nejstatečnějších vlastenců a přívrženců „Mladé Italie“. Když jej byli po několik neděl trápili v tmavé lidomorně, aniž by bylo lze na železné té povaze vynutit přiznání, odsoudili jej na smrt. Ale před smrtí tou ještě jedna hrozná zkouška čekala nešťastníka: bezcitní katanové naschvál vedli jej ku popravišti cestou nejdelší, a sice kolem domu, v němž přebývala jeho manželka, jeho obě děti a sestra jeho. Otroci tyranie doufali, že pohledem na vše to, což mu na světě nejdražšího, Vocchieri pozbude mysli a všechno vyzradí, jen aby zachránil život svůj. Než zmýlili se! Vocchieri kráčeje kolem domu, za jehož okny vyzíraly ty drahé, na smrt ubledlé tváře, — toliko bolestně se pousmál a pravil: „Oni nezpomněli, že jest cosi na světě, co miluji ještě nad ženu, dítě i sestru . . . a to jest Italie! Ať žije Italie!“ A obrátiv se k holomkům katovským velitelsky jim pokynul: „Ku předu!“

O čtvrt hodiny později klesl k zemi prostřelen šesti kulemi. — Ti byli *první mučedníci Mladé Italie.* Ruce Karla Alberta byly zbroceny krví vlastního lidu . . .

Avšak právě z té krve vyvstával mstitel. Právě tou dobou byla ku břehu marsilskému přistála loď vracející se z Cařihradu a na lodi té byl mladý, šestadvacítiletý Italian kapitánem. Cestou kolem pobřeží italského byl mladý ten muž slyšel o ukrutných popravách v Janově, v Alessandrii a v Turině. Ryzí jeho duše vzbouřila se pohledem na tu krev, srdce jeho mocněji zabušilo a on přísahal sám sobě, že veškerý svůj život zasvětí myšlence svobody, pro kterou zhynuli tito mučedníci. Přistav u Marsilie, spěchal do města, aby vyhledal vyhnance italské. Seznámil se s jistým Covim, a tento jej uvedl k *Mazzinimu*. Pohlédli si vzájemně v ty poctivé, jiskrné oči, stiskli si pravice — a bratrský *svazek mezi dvěma největšími muži Italie byl uzavřen pro celý život.* Neboť statný ten kapitán italský, přišlý z Orientu, nebyl nikdo jiný nežli *Josef Garibaldi.*

„Tenkráte," — píše Garibaldi ve svých pamětích — „když jsem ponejprv spatřil Mazzinia, věru netušil jsem, o jakém díle velikém budeme my dva pracovati spolu po celý život svůj! Málo kdo ještě tehdáž znal tohoto vážného, neoblomného *myslitele*, jejž nic nedovede překonat, nic sklíčit a odradit od vzneseného cíle jeho, ani lidský nevděk ne!"

Tak, hle, tyranstvo ortelujíc poctivost a cnost samo nad sebou prohlašuje ortel smrti. Myslí, že kopá hroby svobodě každou tou jamou, do níž vhodí těla odpravených vlastenců, a *zatím tolik brázdí půdu a ukládá v ni sémě budoucích hrdin* a *mstitelův svobody.*

Mazzini a *Garibaldi!* — Člověk *myšlenky* a člověk *činu*; *apoštol* a *bojovník* podali si ruce a *touto chvílí památnou počíná onen třicetiletý velkolepý boj probouzejícího se vědomí italského, jehož*

skončení slavného a vítězného všickni jsme svědkové a vrstevníci.

Výkřik hněvu, který se rozlehl veškerou Italií nad zuřivostí Karla Alberta, došel v „Mladé Italii“ bouřného výrazu: „Italiané!“ psal Mazzini . . . „slyšeli jste ty výstřely v Alessandrii, v Janově, po všem Piemontsku? Četli jste ten krvavý odkaz Ruffinia? Slyšeli jste ta slova hrdiny Vocchieria, když vedli jej na popravu? Bratři! Chceme-li býti hodni jmena svého, tož nyní nadešel den, od kterého jsme povinni smísiti krev svou s krví oněch mučedníkův piemontských!“

Taká řeč ovšem nebyla vládě Ludvíka Filipa k libosti; svoboda byla tehda již také ve Francii v posledním tažení. Nenadále jest Mazzini policií francouzskou týrán a znepokojován, která i z jakés politické vraždy jej nařkla. Mazzini bránil se jak mohl; žádal sám za soud a dostaviv se objevil celou ničemnost a prolhanost policie Ludvíka Filipa. Musili jej uznat nevinným, avšak poražená policie mstila se, vypověděvši jej z Francie.

Až do podzimu roku 1833 Mazzini ještě tajně prodléval na půdě francouzské, ale když již nebylo možno ujíti zrakům slidičův, odebral se do Švýcar a sice do Ženevy, kamž ovšem i ostatní vyhnanci italští z Marsilie nyní přestěhovali se.

Svobodná vlast Švýcarův hostila tehdáž vyhnance téměř všech národův evropských. Bylť to jediný koutek svobody na celé pevnině evropské! Každý z těch mužův přišel sem s nadšenou láskou ku své uhnětené vlasti a s planoucí nenávistí proti tyranstvu. Mužové takých srdcí snadno se sdruží. Mazzini byl za krátko po svém příchodu do Ženevy miláčkem všech vypovězencův, kteří s nadšením naslouchávali jemu, kdykoli vpřipomínal jim, že „věc každého utlačeného národa jest věcí mužů

svobodných.“ „Kdekoliv lidé úpí v okovech, tam že jest nám spěti a pomáhati.“

Netrvalo dlouho a kolem Mazzinia stál pluk nejstatečnějších jonákův, nejlepších duchův a srdcí. Ze všech končin Italie spěli sem mladíci i mužové, jimž nebylo lze déle vydržeti v tom vězen tam doma a ukazujíce mu svá chrabrá prsa, své silné paže volali: „Veď nás k činu!“

A Mazzini cítil nejlépe sám, kterak jest toho svrchovaná potřeba, aby se unavenému národu ukázal smělý čin. Či nepečovala tyranie všemi prostředky o to, aby uspala lid, aby zdusila všechen život veřejný a svedla národ opět v bařiny nízkých vášní, ziskuchtivosti a rozkošnictví?

Či nechlubila se zpupně svou silou, negratulovali si ti despotové veřejně, že i tu „Mladou Italii“ ušlapali v krvavé bláto? Lhali ovšem, neboť národ ještě se chvěl láskou a hněvem — láskou k těm mučedníkům vznešeným, kteří právě byli položili hlavu svou za novou víru Italie, a hněvem k těm katanům bezcitným, kteří apoštoly lidu dávali zastřelovati a věšeti.

Avšak na dlouho-liž potrvá paměť vznešené té oběti, na dlouho-liž potrvá ten planoucí hněv, na dlouho-liž vůbec potrvá síla nové idey, jestliže národ neuzří čas od času nových činův hrdinských? Mazzini nemohl sobě tajiti, že pouhé obětování-se za myšlenku nestačí, nýbrž že potřebí, aby se *přímo bojovalo* za pravdu, poněvadž jediný ruch boje rozpaluje krev, tuží síly a nedá národu usnouti.

„*Jediný čin vlastní síly jest národu padlému k většímu* zisku mravnému než deset zahraničnými vlivy vyhraných bitev. „Mladá Italie“ slíbila národu, že bude jej vychovávat netoliko slovem, nýbrž i činem. Nuže tedy k činu! Musíme tyranii dokázat, že nehodláme se dívati mlčky

k jejímu prostopášení, musíme národu dokázat, že Italie má ještě mužův, kteří dovedou pomstít každou tu oběť drahou, každého toho mučedníka svaté věci národní. Naproti tyranu nesmí národ obmeziti se na pouhé mlčení a trpění. Otrlé čelo Neronův, kteří vědí, že dosud mají dosti spolehlivých nástrojův své zvůle, dosti bičičův a katův, necouvne před cností mučedníka, neskloní se před mravnou silou odporu trpného. Jedině srdnatý čin dovede je zaleknouti, jedině bouřný výbuch hněvné síly lidu vštípiti jim může naučení, že — jsou smrtelní. Jest nám potřebí znovuzrození. Znovuzrození žádá víru; víra ale žádá skutky a sice skutky vlastní. Tedy k činům, rodáci!"

Mazzini měl tehda všeho jmění svého 40,000 franků. Za ty peníze nakoupil zbraně, vtiskl je těm statečným jonákům kolem sebe do rukou a ukázal jim na Piemont. Prvního února roku 1834 vtrhli ti hoši do Savojska pod vedením polského generála Ramorina. Mazzini, s puškou na rameně, jako obyčejný vojín mezi nimi. Garibaldi nebyl s nimi; tenť měl jiný úkol. Jakožto námořník vstoupil do služby na vojenskou loď krále sardinského, která se chystala z Marsilie na cestu do Janova. Mužstvo na lodi bylo veskrze italianské. Garibaldi měl je tedy cestou získati tajně pro věc národní, aby přistáli u Janova již co — hotoví bojovníci národa. V Janově ale byl se již Campanella postaral o to, aby na první zvěst o úspěchu dobrovolníků Ramorinových mládež janovská přepadla zbrojnici a vynesla odtud lidu zbraně. Pokud na Mazzinim záleželo, bylo vše s největší opatrností a důmyslností připraveno. Avšak chyba byla, že emigranti proti radě Mazziniově zvolili sobě onoho polského generala Ramorina za vůdce. Byltť to ničema, jenž se byl dal

koupiti zlatem králi francouzskému Ludvíku Filipovi a celé tajemství zradil. Prvé nežli první z těch bojovníkův nadšených vkročil na půdu italskou, vláda sardinského krále věděla o celé výpravě a očekávala povstalce v dobré záloze. Ramorino sám pak z úmyslu vodil ty bodré hochy nepravými cestami, nechal je v hladě a žízni spáti na sněhu na úpatí Montblanku, až konečně přivedl je — do kruhu číhajících vojákův Karla Alberta.

Mazzini vypsal později sám hroznou tu chvíli, v které ponejprv poznal zrádu lidskou v celé její ohavnosti tváří v tvář. Vypravuje: „Žádal jsem na své tělesné síle přes příliš. Ohromná práce, kterou jsem se od měsícův zabýval, vyčerpala je dokona. Celý poslední týden ani jsem do postele nepřišel, pospal jsem vždy jedině čtvrt nebo půl hodiny sedě v lenošce. Nepokoj, nedůvěra, jakási předtucha zrády, nepředvídané sklamání a při tom potřeba, abych ostatním objevoval se stále s úsměvem důvěry, kterouž jsem neměl, abych povzbuzoval, an jsem sám pochyboval: vše to mým silám dodalo. Když jsem vstoupil do řad, lomcovala mnou palčivá horečka. Nejednou jsem myslil, že sklesnu a musil jsem se o druhy své podpírati. Noc byla mrazivá a já ve své rozervanosti zapomněl jsem si bůh ví kde svůj plášť. Postupoval jsem na polo dřímaje a chvěl jsem se zimou, až mi zuby drkotaly. Tu jsem ucítil, kterak mi jakýs kamarád, — byl to dobrý Scipione Pistrucci — dává plášť od zadu na ramena; avšak neměl jsem tolik síly, abych se obrátil a jemu poděkoval. Čas po čase hleděl jsem s největším napnutím sebrati své klesající síly a když jsem znamenal, že nás vede jinou cestou, než bylo určeno, napnul jsem je naposled a letěl k němu,

abych jej zapřisáhl, by nás vedl cestou umluvenou. Ramorino mne utěšoval, že jdeme dobře. Za chvíli dorazili jsme do osady Carra. „Zde přenocujeme!“ velel Ramorino a my dva vstoupili do jakés jizby. Ramorino přisedl k ohnisku a zahalil se ve svůj plášť; já sklesl opodál na židli au přel jsem na něho svůj hněvný, nedůvěřivý zrak. „Že bychom touto cestou přepadli nepřítele, nezdá se mi,“ pravím, „a přece jste nám slíbil, že nás povedete tam, kde budeme moci osvědčiti chrabrost svou. Byť i vítězství bylo nemožné, tož přece aspoň dokažme Italii, že známe bojovat a umřít.“

„K tomu nám bude ještě hojná příležitost,“ odpověděl nevrle Ramorino, „já ale pokládal bych si za zločin, abych květ mládeže italské bez potřeby vrhal v nebezpečenství.“ „A já opět míním, že není žádného náboženství bez hrdin a bez mučedníkův. Založme náboženství své, a byťsi i krví svojí!“ — Jedva jsem domluvil ta slova, zazněla venku střelba. Ramorino vyskočil, já se chopil pušky a děkuje z hlubin duše bohu, že konečně udeřila hodina rozhodnutí, vyrazil jsem ven. To byla ale také poslední chvíle mého vědomí. Oči se mi zakalily, skráně mi hořely, půda se mi houpala pod nohama, — sklesl jsem bez sebe k zemi. Když jsem se probudil, ociťoval jsem se v jakýchsi kasárnách obklopen cizími vojáky. Toliko přítel Angelo Usilio stál při mně. „Kde to jsme?“ ptám se udiven; a on s bolestným vzdechem: „Ve Švýcarsku.“ — První doba Mladé Italie byla u konce.“

K zajímavému tomu vypsání zbývá nám tolik o doložit: Ona střelba v osadě Carře byla toliko klamným poplachem. Zrádce Ramorino pak, vida Mazzinia ve mdlobách ležeti, užil toho a prohlásil, že za takých okolností nezbývá než vrátiti se do Švýcar. Vzdal se velení a propustil ubohé jo-

náky v čiré noci na hranicích savojských. Jiné oddělení však padlo do zálohy vojska sardinského a jest asi po dvouhodinném boji potřeno. Sardinští učinili dva zajaté: Angela Volontieriho a Josefa Borrela; odvlékli je do Chambèry, odsoudili k smrti a oba jsou zastřeleni na témž místě, na kterém ještě nebyla vystydla krev vlasteneckého jonáka Efficia Tolla . . .

A co Garibaldi? Poctivý tento hrdina ovšem splnil svou úlohu svědomitě; nežli přistála královská loď „Eurydika“ do přístavu janovského, nebylo na ní než bojovníkův národa. Ale Janov sám nemohl se hnouti. Vláda vědouc o všem, byla dobře připravena, — všude vojska i policie, všude nabitá děla. Za takých okolností viděl Garibaldi, že nezbývá mu, než aby již jen pamatoval na vlastní spásu. Ještě téže noci byl na pouti z vlasti své, kterouž teprv po čtrnácti letech měl opět spatřiti! — —

Tak skončila první výprava „Mladé Italie.“ Ten byl výsledek práce mnohaměsíčné, strastí, probdělých nocí, nadšenosti a obětovnosti nejšlechetnější! . . .

XII.

Oněmělí a jako bez ducha chodili jonáci, kteří před týdnem ještě planuli bojovností, jež byla by stačila na dobývání světů. Všickni byli sklíčeni, všickni zoufale pohlíželi v budoucnost, všickni — vyjma *Mazzinia.* — Muž to podivuhodné síly!

Podobalo se, jakoby ani nebylo na světě té moci, která by dovedla zdrtiti tu jeho duši. Pohromy ještě mnohem krutější v létech pozdějších zničovaly práci a naděje jeho, ale *zoufati neviděl ho nikdo!* Ba naopak. Po každé takové ráně

jakoby omládlo to srdce jeho, každý ten osten jakoby jen k mocnějšímu tlukotu je pobádal, a každé nové protivenství toliko utužovalo tu vůli jeho železnou. Kdykoliv tyranie domnívala se, že zadala Mazziniovi ránu smrtelnou: právě tehda mohl býti každý jist, že co nevidět Mazzini vyrazí na vrahy své činností a silou zdvojnásobenou a splatí jim ránu i s úroky.

Tak i nyní. „Co počít?“ tázali se zoufalí druhové. „Dáti se znova do práce!“ zněla odpověď jeho.

A mezi tím co Karel Albert přijímal blahopřání od ostatních vlád italských, že prý podařilo se mu „šlápnouti řsani revoluční na hlavu“ — mezitím co dal od svých katanův-soudcův odsouditi *Mazzinia k smrti* in contumaciam (v nepřítomnosti): duch Mazziniův již pracoval o nové veliké myšlence o — *organisování čili zřízení revolučních živlů a sil mezi všemi národy evropskými.*

Jakož jsme již byli pravili, přebývali tehda na půdě švýcarské nejlepší vlastenci, nejčinnější mužově všech těch národův, kteří za posledních let byli vedli boje za svobodu. Mazzini svolal je všecky na společnou poradu a pravil k nim: „Viztež, jak nás despotismus udolává jednoho po druhém! Nepřátelé a utiskovatelé lidu všude dobře jsou spolu srozuměni, pásmo společného prospěchu víže je k sobě, jeden pomáhá druhému proti snahám národův. Což jiného zbývá těmto, než *aby učinili podobný* spolek, podobnou allianci mezi sebou proti tyranii?

„Jsme všickni utlačeni; bojujeme všickni za tutéž svatou, vznešenou myšlenku: za pokrok a svobodu lidstva. K čemu tedy bojujeme každý o sobě? Podejme si pravice, abychom stáli pevnější,

uchopmež se za ruce a takto postupujme! Až všickni budeme jednat v srozumění, až každý z nás bude jist podporou druhého, až nebude více osaměle krvácet tamto Polák, zde Vlach, onde Francouz, Švýcar nebo Belgičan . . . nýbrž až bude mezi námi všemi shoda, umluvení a společný plán: to bude pak zcela jiný, pevnější a vítěznější pochod národův!“

Všickni s nadšením přizvukovali, všickni se zavázali psáti votčiny své mužům nejlepším a nejspolehlivějším, aby jich povzbudili k této práci veliké: a takž založen již v dubnu 1834 v Ženevě spolek *Mladé Evropy*. Zřízení jeho bylo takto promyšleno: V každé porobené vlasti sestuptež se bojovníci svobody a zaražte spolek ku vychování lidu na *způsob Mladé Italie*. Všickni ti spolkové mějtež ve Švýcarsku své důvěrníky a tito dohromady činí ústřední radu, čili hlavu a ředitelství všech. Sem střádejtež se příspěvky členův, aby byl stálý značný fond ku *zřízenému*, *ustavičnému* vedení boje proti despotismu na všech stranách, ve všech končinách. —

Hlavou a nejčinnějším pracovníkem Mladé Evropy byl ovšem Mazzini sám. Psal všem mužům, kteří byli prosluli poctivostí a svobodomyslností v posledních bojích národa italského, francouzského, polského, belgického a švýcarského listy, v kterých zračila se všecka velikost duše jeho žijící toliko pro lidstvo a věřící pouze v pokrok a vítězství jeho. Jeden z těch listův zvláště jest pozoruhodný, poněvadž jednak poznáváme z něho, jak *nezlomitelna* byla víra Mazziniova v *poslání a vítěznou budoucnost Italie* i v této době svrchované bídy, jednak slyšíme jeho soud o papežství, soud to, jehož pravdu dějiny našich dnův potvrzují co nejvýmluvněji. Slovutný Francouz *Lamen-*

nais, spisovatel znamenité básně: „*Slova věřícího*“ a neméně znamenité „*Knihy lidu*“, byl mužem právě tak svobody milovným jako zbožným, ale tenkráte ještě věřil v papežství a očekával od věrouky římské osvobození lidstva! Ctil a miloval Mazzinia, v kterémž byl poznal ducha sobě příbuzného, nadšeného bojovníka za práva národův, pod jehož krunýřem tlouklo srdce vřelého citu náboženského. Jakéž bylo tudíž podivení Lamennaisovo, když uslyšel, kterak týž Mazzini ve své Mladé Italii *vypovídá papežstvu římskému válku na život a na smrt!* Nemeškal a psal Mazziniovi list plný tklivého varování, netaje svého podivení nad tím „nenadálým neznabožstvím“ aniž své pochybnosti, že by Italiané znepřátelivše se s papeži římskými, kdy mohli dobyti sobě neodvislosti a svobody.

K těmto pochybnostem a k těmto výčitkám Mazzini mu tedy nyní (12. října 1834) odpověděl listem veřejným. „Vyčítáte nám, ctěný pane, že vypovídáme papežství válku, čímž prý bereme lidu víru a podkopáváme mravnost jeho. Činíte nám křivdu, pane. Ani víra ani mravnost není více při papežství; aniž my je odsuzujeme, nýbrž — bůh sám. Ano ten bůh, který volá k lidu, aby povstal a sjednotil se k novému životu a v *nové* víře. My nečiníme ničeho více, nezli že vyjadřujeme myšlenku doby. Doba nepřijímá žádného prostředkování; ona se cítí hodna, aby se postavila před tvář boží a jako Mojžíš na Sinaji žádala od něho *nový zákon pro lidstvo*. Doba naše *opouští papežství*, obracejíc se ku koncilu *národův*. Papežství musí zahynout, poněvadž nesplnilo, nýbrž sfalšovalo poslání své; musí zahynout, poněvadž zapřelo zároveň i otce svého i syny své, poněvadž od tří století bránilo a překáželo obecnému tomu poslání, jež bůh určil člověčenstvu. Papežství

usmrtilo víru materialismem, kterýž ještě mnohem hroznější a opovržlivější jest, nežli onen předešlého století, poněvadž tento alespoň měl odvahu veřejně všechno popírati, kdežto materialismus papežství plíží se pokrytecky v hávu jezovitském. *Papežství utopilo lásku v moři krve; ono chtělo svobodu vyhnati ze světa a bude od ní vyhnáno.* Ano, pane! Papežství jest mrtvo! Ono zemřelo v krvi, v kalu, ono zemřelo, poněvadž zradilo své poslání: chrániti slabého proti silnému, který jej utlačuje; ono zemřelo, poněvadž déle tří století s tyrany se pojímalo; ono zemřelo, poněvadž před dvory všech špatných vlád ve jmenu sobectví podruhé ukřižovalo Krista, zapírajíc svobodu lidskou a důstojnost nesmrtelné duše naší; ono zemřelo, poněvadž odsuzovalo v *Galileovi* vědu, v *Giordanu Brunovi* rozumové skoumaní, v Janu *Husovi* a *Jeronymu* pražském svobodu svědomí lidského! Ono zemřelo, poněvadž veřejný život národů klatbami stíhalo, občanský život jezovitstvím, hrůzami inkvisice a příkladem porušenosti pronásledovalo, ano i rodinný život otravovalo a rušilo, učinivši ze zpovědi špehounství, aby rozsévalo nesvár mezi otce a syna, bratra a sestru, muže a ženu. — Opětuji: papežství a katolictví jsou mrtvy, aniž by pro ně bylo jakéhos vzkříšení a to z té příčiny jednoduché, poněvadž zemřelo ještě cosi třetího, co bylo duší jejich: zásada víry katolické, podklad papežství čili dogma. Zásada ta, z které papežství čerpalo život i sílu, slula *pád člověka a vykoupení jeho;* to jest učení, že člověk přijde na svět co tvor zatracený a bídný, který toliko pomocí orodovníka a prostředníka jakéhos dojde milosti u boha, i že bůh zjevuje se čas od času vyvolencům svým. Z toho přirozeně plynulo právo té „vyvolené třídy“, totiž papežstva a kněžstva,

aby se pokládali za tvory vyšší a žádali od lidstva podrobení se a slepou víru. A lidstvo v skutku věřilo v ně po dlouhá století, až ti orodovníci a prostředníci svou lakotou po panství světském, svou marností a zpupností sami otevřeli lidu oči. Duch lidský se probudil, nová doba svitala člověčenstvu, a od té doby papežství se zvrhlo dokona a vypověděvši boj všemu pokroku, všemu snažení národův, ba spolčivši se s utlačovateli a tyrany jejich proti nim, samo nad sebou vyřklo ortel smrti. Posledním papežem byl v pravdě Inocenc Třetí; on byl poslední, který pracoval o to, aby *mravný zákon byl povýšen nad hrubou moc* světských vlád, duch nad hmotu, bůh nad císaře. Toť bylo posláním papežstva, toť oním tajemstvím, jež mu po staletí dobývalo srdce trpícího lidstva. Ale od těch dob, co papežství proti lidstvu se spiklo s tyranií světskou, co stalo se jejím pomocníkem, ba jejím otrokem, od těch dob pozbývalo vůčihledě své velebnosti a posvátnosti a klesalo, až skleslo dnes na málomocného popírače všeliké vzdělanosti, všeliké vědy, všeliké svobody a všeho života národův, bez vědomí povinnosti, bez síly k oběti, bez víry v sebe, udržováno toliko cizími zbraněmi, třesoucí se před národy, odštěpeno od lidstva, — bez základu, beze cíle, bez posvěcení — *bloudící lež a mrtvola.* Ano papežství není dnes více, nežli lží náboženství a následkem toho jako každá lež náboženská neustálým zdrojem záhuby a nemravnosti pro národy, obzvláště pak pro národ náš, kterému tento balvan lží přímo na srdci tíží. Proto máme my, kteří chceme pokroku lidstva a životu národa italského, za přední a svatou povinnost bojovati proti papežství za všech dob boj na život a na smrt...“

„A ještě jedna myšlenka listu Vašeho za-

rmoutila mne. Vy tvrdíte, že Italie v nynějším nešťastném položení svém neschopna jest, aby se vlastními silami osvobodila. A právě tato neblahá pochybnost odnímala nám při všech dosavadních pokusech potřebné síly.

Vy tedy odsuzujete šestadvacet milionů lidí, aby se nezdvihli za život svůj, aby neměli tři tisíciletí velikých upomínek! Vy berete Italii všeliké poslání na světě, poněvadž bez vlastní vůle svobodné není žádného poslání, bez vlastního osvobození se žádné svobody.

Avšak jste na omylu, pane; Italii neschází síla; ona jí má dosti, aby zmohla ještě jednou tak velké překážky, než jaké se jí staví v cestu dnes. Italii schází toliko víra; nikoli víra ve svobodu, rovnost a lásku, — tuto víru osvědčili Italiané ustavičnými protesty svými, — ale víra v možné uskutečnění oněch zásad, víra v boha mstitele utlačeného práva, víra ve vlastní skrytou sílu, víra ve vlastní meč. Italie neměla až dosud žádné víry ve vlastní lid, jejž nikdy nezavolala k činu, žádné víry v tu jednotu tužeb, bolův a nadějí, kterouž lze jako mocnou pakou po prvním vítězství pozdvihnouti veškerou vlast; ona nemá žádné víry v zásady, kteréž nikdy nezářily před tváří lidu. Avšak tato víra, tento jediný nedostatek Italie dnes již národu italskému jako jitřenka vzchází.

Vzešla z naučení revoluce z let 1830 a 1831, o němž Italie přemýšlí a počíná se jevit skutky v řadách vzdělané mládeže, ze kterých znenáhla rozšíří se v lid; a ona bude pokračovat, věřte mi, pane, bude se rozmáhat, poněvadž má do sebe povahu víry náboženské. Jen pozorujte, pane, to snažení za myšlenkou, pozorujte, s jakou odvahou ta mládež bodrá nejstrašnějšímu nebezpečí vzdoruje, jen aby četla, co my píšeme, pozorujte to na-

dšení, jaké vzbuzuje každý spis, zvěstující národu italskému osvobození co věc možnou, ba jistou: pozorujte ta naše povstání, ty naše apoštoly, naše mučedníky! Od staletí umírali nejlepší synové Italie pro jakýs vrozený pud po neodvislosti, po odboji proti křivdě a lži; ale ode dvou let umírají Italové v Savojsku, v Janově, v Turině, v Alessandrii a v Neapoli pro *Mladou Italii*, pro přísahy lidu složené, pro *přesvědčení*, že Italie může býti znovuzrozena *vlastní silou* svou. A tato víra, tato zásada povýšena na prapor všeho sjednoceného národa, že by mohla podlehnouti? Nemůže, pane, nemůže! Vy sám musíte říci: nemůže! Neboť vy sám jste pravil národům: Až každý ze synův vašich sám sobě řekne: „já chci býti svoboden“, — až každý z vás bude hotov obětovati vše a podnikouti všechna muka pro svobodu svou: pak vyzáří svoboda nad vámi všemi a zůstane vám požehnána! — Či mám vám říci, že pohříchu nejsme ještě všickni k tomu odhodláni, že dosud ještě v Italii hojně lidí, kteří pro svobodu ani slzy neuroní, nerku, aby jí obětovali vše, i ten život i ten statek svůj? Vím to. Ale, poněvadž nejsme ještě dnes všickni takoví, jací bychom měli být, nebudeme takými nikdy? Poněvadž dnes je zle, nebude nikdy lépe? Poněvadž dnes ještě duše naše pochybnostmi zahalena jest, nenabudeme nikdy jistoty? Poněvadž dnes ještě mnohým schází víra, musíme proto zoufati o budoucnosti své? Nikoliv, pane, nezoufám! A nebudu zoufati nikdy, poněvadž věřím — v pokrok lidstva! Kárejte naše chyby, naši vlažnost, naše rozmíšky, náš nedostatek odvahy a statečnosti: ale neupírejte nám budoucnost! Řekněte nám: „jste pokaženi“, ale doložte spolu: „Onen den, kterého stanete se lepšími bude dnem osvobození vašeho. Budete-li

skutečně chtíti, pak nepotřebujete se déle strachovati vrahův svých, aniž přátel svých doprošovati se, aby vám dopomohli k vítězství.“ — —

Taký byl Mazzini v chvílích neštěstí. —

A mezi tím co kat v Turině přibíjel jmeno jeho na šibenici, četl lid italský v tajnosti s tlukoucím srdcem nejnovější spisy apoštola svého, spisy to, z nichž dýchala nejupřímnější láska k lidstvu, nejvřelejší péče o vysvobození národa z jařma bezpráví a šalby. Četl ten manifest Mladé Evropy, zovoucí plamennými slovy veškeré utlačené národy, aby vybavili se z posavadní uzavřenosti své a *pospolu* v bratrském srozumění bojovali proti despotismu, aby pomáhal druh druhu a takto všickni vespolek položili základ k říši *pravdy* a *lásky* na zemi, směřujíce myšlenkou i činem k tomu, aby zákony boží, projevované svědomím lidstva, docházely uskutečnění svého ve zřízeních a zákonech lidských. Rok na to vydal Mazzini dva nové spisy: „*Životní ruch národův evropských*“ a „*Víra i budoucnost*“. Spisy ty vydané jazykem francouzským, svou vřelostí, svými pravdami mohutnými a tou nezdolnou vírou spisovatele v lepší budoucnost národův, kde *rozum* a *mravnost* vejdou v platnost a právo své, — vzbudily pohnutí po všem vzdělaném světě.

Byla-li veliká revoluce francouzská prohlásila a hájila zásadu rovnosti a svobody člověka jednotlivce: tož Mazzinim nyní revoluce evropská ponejprv hlásala *rovnost* a stejné, přirozené právo všech *národův* ku svobodě.

Ano již roku 1835 Josef Mazzini hájil a zastával *myšlenku národnosti*, to jest: právo každého, ať sebe menšího národa k životu vlastnímu a svobodnému co požadavek spravedlivosti a pokroku lidského:

„My věříme ve svatý spolek národův, v jich rovnost a svobodu stejně všem příslušící, my věříme *v národnost jejich, toto nejvlastnější vědomí národův, a posvátna jest nám vlasť nejmenšího z nich jakožto kolébka národnosti.*“

A s nemenším nadšením, s neméně přesvědčující vřelostí slova vykládal i hájil novověký *demokratický ruch v národech evropských*:

„Jednohlasný hlahol pochvaly pozdravoval v Římě otroka, jemuž vrácena byla svoboda lidská, i který s plesajícím srdcem hlásil se spoluobčanům: „Jsem člověkem!“ S podobnou zálibou vítáme my onu památnou hodinu v dějinách dávnověkých, v které padl a zhynul pohanský onen názor, jako by lidstvo záleželo z dvojího plemene, ze tvorův vznešenějších zrozených k panování a životu svobodnému, a ze tvorův nižších zrozených k slepému poslouchání oněch, k otročení. Ukrutný blud ten padnul před svatými slovy Kristovými: „*Všickni lidé jsou synové boží.*“ — My řadíme ku neskonalým vymoženostem člověčenstva dále i tu chvíli památnou, kteréž mocí křesťanské náuky: „*všickni lidé jsou bratři*“ pominula služebnost čili nevolnictví a položen základ ku svobodě obcí. Nuže proč ještě dnes to volání milionův, kteří jmenem křesťanské modlitby: „pane, přijď nám říše Tvá!“ požadují pro sebe toliko *důslednosti* onoho prvotního osvobození svého, — tážu se: proč jest ono volání lidu tolikerým duším k postrachu a nedůvěřivé bázni? *Čehož jiného žádá sobě demokracie nežli splnění oné modlitby?* Po čemž jiném baží, nežli po tom, aby společnost lidská, pokud ovšem přirozenost člověka toho dopouští, stala se podobnou oné společnosti božské, ve které všickni sobě rovni jsou a nepanuje než láska a blaho. Hledáme cesty Páně na zemi. Zákon boží neměří dvojím loktem

a neváží dvojí vahou. Kristus přišel pro *všecky* a umřel pro *všecky* bez rozdílu. Lidé nemohou býti rovni před bohem a nerovni před tvory jeho.

Naše nesmrtelná duše nemůže na zemi postrádati onoho daru svobody, mocí kteréž můžeme voliti mezi zlým a dobrým, i po kteréž nás bude souditi bůh. To čelo člověka, které se zdvihá k nebi, nemůže u věcech pozemských klesati v bláto a prach; ten duch, který se pne ku hvězdám, nemůže bez viny býti zdržován v nevědomosti svého práva, svého určení a svého původu božského. — Zrozeni, abychom se milovali, nemůžeme schvalovati žádných zřízení, která nás rozvádějí od sebe, která nás činí nedůvěřivými, žárlivými a sočivými mezi sebou: národ proti národu, město proti městu, jednu třídu občanstva proti druhé. — My protestujeme proti každékoliv nerovnosti, proti každékoliv tyranii. Žádné nadpráví, ani jednotlivcův, ani tříd, ani národův! My bychom chtěli míti člověka *lepším* nežli jest dnes, oddaného více kráse, velikosti a pravdě; my bychom rádi, aby předmět jeho touhy a cíl jeho snažení byl stále vznešenější, čistší a božštější; my pracujeme k tomu, *aby neustále ubývalo té třídy lidí, kteří se prodávají, i těch, kteří je kupují*, jinými slovy: aby třídy lidstva sobě se blížily, v sebe splývaly, aby zámožnější pomáhali chudým, *aby každému i nejchudšímu byla poskytnuta možnost navštěvovati školy a vzdělati se na roveň bohatému* — v čemž vidíme *jediné spravedlivé a šťastné rozřešení* otázky společenské bídy: otázky to hladu a sytosti, nedostatku a nadbytku, *nevědomosti a vzdělanosti*, a nikoliv jak se mylně říká: práce a kapitálu.

My pravíme: společnost lidská jest *povinna* postarati se o vzdělání všech svých dětí, jest povinna poskytnouti každému možnost a příležitost,

aby mohl schopnosti své vyvinout, poněvadž nevědomost a bída jsou morem lidstva. A toho chci aby se dosáhlo, toužíme, *by lidé zakládali mezi sebou* počtem co možná největším *vroucí jednotu lásky, skutkův a víry*, aby lidstvo ze svědomí svého vyvážilo si nový zákon svatý a v této nové, ode všech dobrovolně přijaté víře aby nalezlo opět tu pásku mezi *myšlenkou* a *činem*, mezi *učením* a *vykonáním*, kteráž dnes jest zpřetrhána, i poskytovalo takto ustavičný živoucí výklad ku slovům Kristovým: „Kdekoliv více se vás shromáždí ve jmenu mém, *duch* lásky a pravdy sestoupí k vám.“ — A demokracie praví: Sjednoťte se všickni. Připusťtež, kohokoliv jen můžete, ku hodům života. Odstraňte všecky přednosti vyjma schopnosti přírodou samou člověku rozdílně uštědřené, učiňte se rovnými mezi sebou. Posvěťte znova rod lidský, vštěpujíce každému bez rozdílu vědomí práv a povinností člověka. Vy nemůžete jednotlivce pozdvihnouti, *nezdvihnete-li člověka, vštěpujíce jemu ušlechtilejší ponětí o životu.* Nerovnost hledí jej stlačiti a ponížiti. Kdekoliv úpí otrok, uráží tyran. A otrok i tyran kazí a zohyzďují myšlenku života v celém okolí. Aby tato myšlenka byla čistá a plodná, musíme sami žíti ušlechtile a cnostně, prosti podlosti a zloby. Až *všickni* lidé řádným *vychováním* a *účastenstvím ve správě obce* na srdci a duchu se zušlechtí, až se v nich *probudí veřejná cnost a vroucnější pospolitost, pak budou jim také rodina, vlastnictví, vlasti a člověčenstvo* posvátnějšími. Až pak ta ramena Kristova, která se dnes rozpínají nad mučedníky našimi, budou odpoutána od kříže, aby jediným obejmutím objala veškeren rod lidský — až země nebude mít žádných tyranův a žádných otrokův, žádných pánův a žádných sluhův, nýbrž

toliko *lidí*: — pak budeme také zcela jinou věrou a zcela jinou láskou vzývati veliké jmeno boha stvořitele.“ „Tomu chce demokracie. Nuže, kdož jest z protivníkův našich, jenž by se zdvihl proti tomuto snažení?“

Zdvihli se — tyranové... Ovšemť ne s důvody na rtech, alebrž s okovy v rukou. Ano, teď teprv znamenali, jakou to zbraní nezdolnou hodlá na ně dorážeti ten smělý muž. Proti zbraním ukovaným ve výhni mečířské měli vždy ještě štítův bezpečných; ale proti této ukrutné zbrani *ducha* a *pravdy* cítili, že ničeho nesvedou svými bodáky a šibenicemi. Nezbývalo jim tedy nežli doznati slabost svou: vynaložili všechen svůj vliv, aby přinutili vladu švýcarskou k vypovězení Josefa Mazzinia ze Švýcar. Jediný ten člověk byl jim tedy hrůzou a nebezpečím, takže k vůli němu psali noty a depeše a byli by snad i válku vedli, kdyby Švýcaři byli se zdráhali býti uděšeným despotům po vůli. Však vláda švýcarská poddala se nátlaku a Mazzini musil se na konci roku 1836 rozloučiti s posledním koutkem svobodné půdy na pevnině evropské.

Kdežto Garibaldi byl šel bojovat za republiku Uragnayskou do Ameriky, Mazzini šel bojovat za neodvislost Italie a za svobodu lidstva do *Londýna*.... Bolestně loučil se s těmi horami švýcarskými, na kterých přece aspoň z dálky mohl zírati vlast; avšak zmýlilo se tyranstvo, domnívalo-li se, že vyhnáním jej odtud zlomí tu sílu jeho duše, a zmaří vliv neunavného tohoto buditele na národ italský. Mazzini záhy poučil je o jiném. Právě teď v daleké Anglii rozvinul činnost největší a nejvydatnější, takže za nedlouho blesky ducha jeho prošlehovaly celou Evropou a jmeno „Mazzini“ stalo se postrachem všech darebných

vlád a despotův netoliko v Italii, alebrž po celé pevnině evropské.

Z počátku vedlo se mu v Londýně bídně. Značné jmění, které byl obdržel po rodičích, byl všechno obrátil k podnikům vlastenským a Mazzini byl příliš hrdým, než aby se byl s nouzí svou svěřil i nejvěrnějšímu příteli. Nejeden den strávil o hladu. Musil zastaviti nejdražší památky po matce, ano jednou i kabát, aby nezhynul hlady. Avšak železnou vůlí a odvahou v brzce překonal samu tu krutost bídy: dnem nocí cvičil se v angličině, až netoliko výborně jí mluvil ale i *psal*. Od té chvíle nepotřeboval se nikoho prosit o pomoc. Stal se anglickým — spisovatelem.

Rozsáhlé vědomosti, spanilý sloh, a především ovšem síla i původnost myšlenek jeho záhy obrátily na péro jeho pozornost vzdělaného obecenstva anglického a redaktoři vědeckých časopisův s radostí vítali takého statného spolupracovníka. Psával úvahy o nejslovutnějších zjevech souvěkého písemnictví i o vynikajících pracovnících za pokrok lidský; psával ale také o snahách a budoucnosti různých národův zejmena slovanských a románských, ovšemť pak nejvíce a nejkrásněji o snahách svého národa. Kdyby všechny ty články byly sebrány, jedva směstnaly by se v desatero silných svazkův. —

Takto pracoval asi tři leta v tiché skrovné komůrce, kdež nespatřils nežli lůžko, knihovnu, psací stůl, na okně klec s kanárkem a kolem ní něco květin. Ale duchem svým neustále byl v ubohé vlasti. Srdce se mu svíralo hořem, kdykoliv zpomněl na tu bídu tam doma a jak mohl psal svým druhům, svým „apoštolům Mladé Italie“ podněcuje jich k vytrvalosti a horlivosti u víře a konání. Spojení bylo obtížné, ale což nepřemůže

taká opravdová vůle! Pod cizími adresami psal do Italie, pod cizí adresou dostával odpovědi od svých věrných. Sdíleli noviny, tázali se o radu a zasýlali peníze. — A Mazzini střádal to svaté jmění národní, ukládal je v spořitelny haléř po haléři až po třech letech, na počátku roku 1840 mohl rodákům svým ohlásiti, že „Mladá Italie“ opět bude mluviti k národu prostředkem vlastního listu, že hodlá zaraziti v Londýně časopis, určený pro vychování národa italského ku svobodě, jednotě a neodvislosti pod jmenem: „Apostolato popolare“ — „*Apoštol lidu*“.

A dostál slovu. Sám a sám psal, vydával a zasýlal tajně do Italie plná tři léta svého „Apoštola“, kterýž zasluhoval vznešeného jmena toho v každém ohledu. V těchto třech ročnících znamenitého díla svého pojal, soutředil a vyložil Mazzini slovem každému srozumitelným celé své učení, všecky své zásady, všecku svou víru velebnou. Mohl veškerým právem list svůj nadepsati „Apoštolem *lidstva*“. Neboť vznešené ty pravdy, které v něm hlásá, neplatí pouze pro národ italský, alebrž najdou po věky ohlasu a srozumění v srdcích všeho lidstva. Jestiť to mluva skutečného apoštola svobody, jehož duch objímá veškeré lidstvo láskou, která hloubkou, vřelostí a silou příbuzná jest lásce v evangeliích. Nepoznal Mazzinia, kdo nepoznal ducha jeho „Apoštola lidu“. Slyšmež tedy ty zásady, jimiž vychovával národ svůj rozholedbaný a porobou zkažený. Zde jsou!

XIII.

„Revoluce francouzská zvěstovala lidstvu novou pravdu, která jako hvězda věčně zářiti bude

člověčenstvu na nebi světla jeho. Každá veliká myšlenka jestiť nesmrtelna. Revoluce francouzská znova probudila cit *práva*, cit *svobody* a *rovnosti*, kteryžto pocit dnes žije nevyhladitelně v duši každého: ona dala každému národu povědomí jeho síly, kteráž spočívá *ve vůli obecné* a ona mu řekla: tato vůle lidu musí zvítězit děj se co děj. Tím přivedla revoluce francouzská lidstvo *na práh nové doby*, tím povznesla je o stupeň výše, tím prokázala mu nehynoucí službu.

Však sluší-liž, abychom přestali na pouhém trávení z tohoto velikého dědictví? Sluší-liž, abychom zůstali státi na práhu?

Uplynulo půl století a národové bojujíce buď proti absolutním vládám buď proti aristokracii krve, bojovali neustále jmenem přirozených práv lidských, jmenem *svobody* a *blahobytu co účelu* života. Za všech těch bojův slýchali jsme hlásat, že *člověk je zrozen k životu šťastnému, že má nepopiratelné právo štěstí svého se domáhat, že nikdo nesmí mu v tom bránit, alebrž každý že má právo odstraňovat překážky, jež se mu v jeho duševním i hmotném rozvoji v cestu staví.*

A v skutku, viděli jsme národy, kterak se jim poštěstilo překážky ty překonat; mnozí dobyli sobě od těch časův svobody, mnozí po drahná leta se jí těšili, v mnohých zemích trvá svoboda po dnešní den.

Avšak *zlepšil se proto stav* **lidu?** *Dosáhly ty miliony lidstva pracujícího v potu tváři den za dnem i jen dost málo z toho slíbeného, přežádoucího štěstí a blahobytu života?*

Nikoliv! spíše na opak: stav lidu se zhoršil. Stále rostoucí stěhování se za Oceán, pořád více naléhající potřeba ústavův dobročinných a opatření proti žebrotě: vše to neklamně svědčí, i

kdybychom vlastním očím nevěřili, kterak bídy v lidstvu neubývá, anobrž spíše přibývá. A přece se za těch padesáti let *jmění* společnosti neskonale zvětšilo, výroba se zdvojnásobnila, obchod se znamenitě zdvihl. A rovněž není dnes nikoho, kdož by sobě troufal popírati ona práva člověku vrozená; ano i ti, kdož v duši své jsou nejzarputilejšími nepřáteli svobody lidské, a kdož skutkem hledí přirozenou důstojnost a svobodu člověka šlapat kde jen mohou, přece již neodváží se hlasitě říci: „my žádných přirozených práv člověka neuznáváme,“ alebrž tváří se vůči mohutnosti pravdy té, jakoby z celé duše je ctili a sobě vážili.

Čím tedy jest, že přes toto veliké vítězství myšlenky revoluce francouzské, přes toto obecné uznávání přirozených práv člověka — přece jen miliony lidí práv těch skutkem postrádají, že přece jen na světě *tolik bídy a tak málo štěstí a blahobytu?*

Otázka ta, — pokračuje Mazzini — snadná jest tomu, kdo chce přihlédnouti k jádru věci.

Lidé jsou tací, jak byli vychováni; to jest: oni jednají podle zásad, které duši jejich byly co nejvřeleji a nejdůtklivěji vštípeny.

Od padesáti let tedy nejlepší mužové, největší vlastenci *přestávali na tom*, hlásati lidstvu: že každý člověk jest zrozen ku svobodě, každý že má právo rovné k životu a k domáhání se štěstí a blahobytu, každý že má právo, volně vzdělávati a užívati schopností ducha i těla svého, — ta práva že jsou všem lidem bez rozdílu vrozena a neodcizitelna.

Těmi pravdami oživovány mysli národův, těmi zásadami byli jsme odchováni všickni. —

Dobrá. Ale což prospěla všechna ta uznaná práva onomu *lidu* ubohému, jenž *neměl žádných prostředkův*, aby je mohl vykonávat?

Co spomohla svoboda vyučování tomu, kdo neměl ani času ani prostředkův na vzdělání ducha svého?

Co spomohla svoboda obchodu tomu, kdo neměl ani kapitálu ani úvěru?

Ve všech zemích, kde zásady ty jsou prohlášeny a zákonodárstvím ve skutek uváděny, sestávala společnost lidská z nevalného počtu lidí majetných, vlastníkův to půdy nebo kapitálu, a z *veliké většiny lidstva nemajetného*, lidstva uživujícího se jedva klopotnou prací svou a trpícího nejčastěji hlad a nouzi.

Čím byla tomuto lidu zápasícímu o chleb vezdejší, tomuto lidu zubožênému *všechna ta svoboda?* Těšili se z ní ovšem majetnější, — ohromná většina lidu však nepocítila její požehnání v ničem a nikde. Arciť nepotřebovalo tak býti, kdyby oni zámožní byli *v bratrské lásce* pomáhali chudým těm bližním svým; kdyby byli sami *nesli oběti* na školy a ústavy, v nichž by každému chudému spoluobčanu dostalo se *vyučování zdarma*; kdyby byli pracovnímu lidu zlepšovali mzdu a ukracovali práce, kdyby byli chudému řemeslníku opatřovali úvěr, slovem kdyby byli něco *obětovali* ze svého ve prospěch bratří svých a byli jim napomocni radou i skutkem. —

Avšak proč by toho byli činili? Byli k tomu vychováni? Či nebylo spíše domáhání se štěstí a blahobytu prohlášeno za první právo člověka? Proč by oni nešli za svým pudem a nedomáhali se pořád většího štěstí a blahobytu toliko *pro sebe*? Či nebylo na tom dosti, když společnost každému, bez rozdílu, tedy i nejchudšímu, přiznala právo, že může být na světě šťastným? Pomoz si tedy každý sám, jak můžeš. A jestliže některý spoluobčan není s to, aby užil svého přirozeného

práva, kdož za to může? — Není-liž na tom dost, když se mu přiznala volnost, aby po vůli své sil svých a schopností svých vyvinoval? —

Tak jsme se naučili smýšlet a mluvit, tak jsme vychováni. Jsme egoisty. Zoveme se bratry mezi sebou, ale *nejsme jimi.* Jakmile práva naše setkají se kde s právy bližního našeho, potýkáme se s ním, ne sice na krev, ale zcela tak urputně, jako se potýká nepřítel s nepřítelem.

Tam nás zavedlo *pouhé* to učení *o právech* člověka. Dojista, každý člověk má od přírody rovných, svatých, nezadajných práv: však běda člověku, kdyby nebylo ještě něčeho, *což nade všechna ta práva jest povýšeno*, kdyby nebylo v prsou našich citu *ještě světějšího*, ku kterému se můžeme uteci a jenž rozhoduje smírně *tam*, kde práva lidská přicházejí vespolně do sporu nesmiřitelného.

Je li prvním a nejvzácnějším právem člověka: právo k *životu*, jak můžete pak od někoho žádat, aby ten život svůj *obětoval a nasadil* pro blaho ostatních lidí? — A je-li domáhání se štěstí a blahobytu *nejvyšším* cílem člověka, jak můžete od něho očekávat, aby pro myšlenku, pro přesvědčení, pro vlast obětoval hrdlo i statek, aby dovedl snášeti muka žalářův, útrapy vyhnanství a potřeba-li podstoupiti i smrt mučenickou?! —

Proč by spíše nevydal vlast cizinci, kdyby mu tento slíbil ještě větší blahobyt, ještě větší možnost domoci se štěstí?

Proč by nezapřel svého přesvědčení, kdyby viděl, že tím může vykoupiti své právo ku štěstí a blahobytu? —

Takové bylo by lidstvo, kdyby nebylo něčeho vyššího u svědomí jeho nad pouhý pocit těchto přirozených jeho práv.

Avšak proč tluče vaše srdce mocněji, když slyšíte o muži statečném, kterak pro přesvědčení své dovedl hrdinně položiti hlavu na špalek? Proč zajiskří oko vaše, když slyšíte, jak hrdinně kdes který národ obětuje krev svou nejlejší za svobodu vlasti své? Proč slýcháte tak rádi vypravovat o velikých těch vlastencích, kteří vše, co měli: pohodlí, štěstí života, statek i hrdlo obětovali pro blaho bratří svých a hrdinně kráčeli na hranici, na popraviště? Tluče to srdce vaše, leskne se to oko vaše, okřívá duch i mysl vaše těmi příklady vznešenými: poněvadž nevyhasla v prsou vašich jedna jiskra božská, — nejvznešenější, nejlidštější ten cit člověka, který jej pozvédá vysoko nade vše ostatní tvorstvo a který sluje: citem *povinnosti*.

A v tomto citu nejprvotnějším a člověku nejvrozenějším spočívá také, drazí bratří, *zárodek nové vyšší pravdy, ku které člověčenstvo se vůči hledě blíží*, ku které musí dospívat, poněvadž nemůže strnouti v ledu sobství, osamocení a nevraživosti, poněvadž podrobeno jest věčnému, nezmarnému zákonu přírody, kterýž slove — *pokrok*.

Či netoužíme všickni z hlubiny duše po novém, lepším světa pořádku, ve kterém by bylo *více toho bratrství, více té lásky, více té lidskosti, více toho pravého štěstí?* — Ale kdy dojdou tyto tužby vyplnění svého? — Dojdou onoho dne, kterého *sobectví a bázeň, ježto námi vládnou, budou přemoženy*, jakmile *demokracie, kterouž všickni máme na rtech, vstoupí do* srdcí *našich* a naučí nás znáti, že poctivý dělník není méně potomka desíti pokolení knížecích, i až podání ruky tohoto nebude se nám zdáti událostí větší nad poctivé stisknutí ruky onoho pracovníka, — *dojdou pravím:* až *naučíme* se *milovati* a hájiti *druh druha*, až naučíme se spatřovati v spoluobčanu svém bratra,

jehož štěstí je naším štěstím, jehož žal naším žalem, jehož právo naším právem, až bude nás boleti křivda, která se děje nejslabšímu z nás, tak, jakoby se děla nám samým.

K tomu ovšem jest třeba, abychom byli teprv vedeni, teprv vychováváni; aby všemu lidstvu zjevena byla *nová myšlenka mravná*, myšlenka činící lidi *lepšími*, než nyní jsou, myšlenka, která by je učila *vytrvalosti v oběti a sebezapření*, která by je sdružovala vroucněji s bratřími, aniž by snažení jednotlivce činila závislým na vůli a zákazu ostatních.

A srdce moje se nemýlí, ano mi praví, že *touto zásadou vychování jest jediná povinnost;* tento cit povinnosti mravné, tuto jiskru božství že dlužno rozněcovat a sílit v prsou lidstva a učit sebe i bratří svých, že jsme všickni synové jednoho tvůrce a tudíž bratří mezi sebou a máme zde na zemi všichni *vyplniti jediný zákon*, — že *žádný z nás nemá zde žíti pouze pro sebe, nýbrž pro ostatní, že účelem života mého není, abych byl více nebo méně tady šťastným, nýbrž abych sebe i ostatní učinil lepšími*, — že není pouze mým *právem*, alebrž mojí *povinností, abych bojoval proti bezpráví a bludu, kdekoliv je postihnu, ku prospěchu bratří svých* a že jest hříchem zanedbati tuto povinnost, kteráž jest povinností pro celý život náš . . .

Pravil jsem, že pocit povinnosti v člověku božského jest původu. Ano, v bohu jest pramen povinností našich. Však nerozumím bohem onu modlu, kterou si vymyslila jistá kasta ku prospěchu svému a k užitku tyranie. Tuším boha ve svědomí lidském, ve svědomí člověčenstva, v oné slze, která se zatřpytne v oku člověka dobrého při pohledu na bratra trpícího, tuším boha v onom hněvném hnutí srdce lidského vůči křivdě a bezpráví, tuším jej v oné radosti, kterou naplňuje nás šlechetná myšlenka

a její vykonání: tuším ducha božího tam, kde jest *svoboda* a *láska*, *myšlenka* spanilá a zdatný *čin*.

Máme život; tudíž máme i zákon života. Není žádného života bez zákona. Cokoliv na světě, všechno podrobeno jest jistému zákonu: kámen, bylina, živočich i hvězdnaté nebe. Tudíž i život lidský řídí se jistým zákonem a to zákonem o tolik vyšším a dokonalejším, oč člověk nad ostatní tvorstvo pozemské dokonalejší jest. *Abychom se vyvinovali, abychom žili a jednali podle zákona toho*: toť tedy *první naší povinností*.

Od boha máme život, od boha i zákon života. Bůh jest jediným zákonodárcem člověčenstva. Zákon jeho jest pravidlem zákonův lidských: tyto jen tehda jsou dobré a platné, když shodují se se zákonem božím, hledíce vystihnouti rozum jeho a obracejíce jej ku potřebám společnosti lidské. Jakmile ale zákony lidské odchylují se od zákona božího, jsou *ničemny a neplatny a není pouze právem, alebrž přímo povinností naší, abychom pracovali na jich změnu neb odstranění*.

V povědomí tohoto zákona života našeho, tohoto zákona božského, spočívá tedy základ *mravnosti*, spočívá pravidlo našich činův, našich povinností, naší odpovědnosti; spočívá v něm tolikéž *právo obrany* naší proti zákonům nespravedlivým, kteréž by buď libovůle jednotlivce nebo mocné strany nám chtěla ukládati.

Abychom byli lidmi, musíme znáti zákon ten. Avšak *odkud jej* znáti, kdo *nám jej zjevuje?*

Jest snad uložen v nějaké knize? V nějakém zákonníku lidskou rukou napsaném. Nikoliv. Není žádného zákonníka, aniž učení vyšlého ze rtů lidských, od něhož by nebylo lidstvo, ač snad teprvé po staleté víře opět upustilo. Tam tedy pravdy nenalezneme.

Avšak: zeptej se každý člověk *srdce*, *svědomí* svého, — radili někteří — toť poví ti vždycky pravdu.

A jiní opět zavrhujíce hlas svědomí jednotlivého člověka, pravili: zákon boží zjevuje se nám toliko *ve svorné vůli všech*, a toliko na čem všickni se shodnou a srozumí, *pravdou jest*.

Mýlili se ti i oni. Ti, kdož hledají ve svědomí každého jednotlivého člověka onu pravdu, zapomínají, že svědomí člověka mluví vždy podle *vychování* jeho. Svědomí divokého Irokesa mluví jináče než svědomí vzdělaného Evropana devatenáctého století. Svědomí muže svobodného jinak než svědomí otroka. Zeptejte se ubohého toho nádeníka, jehož celé vychování záleželo v tom, že se mu vecpaly odpovědi katechismu, které jsou povinnosti jeho? Odpoví vám, že povinnosti jeho jsou, aby uživoval svou rodinu, aby byl poslušen vrchnosti a jejích rozkazův a nikdy proti nim nereptal. — Mluvte mu o povinnostech k vlasti, k národu, k člověčenstvu a on na vás vytřeští zrak, nerozumějc vám. Člověk nevzdělaný ví jen, že nemá hřešiti, že nemá konati zlé, že nemá škoditi druhým; ale co *má konati*, — že jim **má prospěti**, o tom nikdo mu ničeho nepověděl, tudíž i svědomí jeho mu toho nepraví.

Z toho vidíme dvojí: předně, že nevzdělanost otupuje svědomí lidské tak jako osvěta je zušlechťuje a jemnějším činí; — za druhé, že svědomí člověka jednotlivého samo o sobě není spolehlivým tlumočníkem pravdy, že potřebuje ještě *světla*, kteréž by rozptylovalo tmu kolem něho, že potřebuje rádce a *vůdce*, kterýž by mu ukazoval cestu pravou.

A tímto světlem, tímto rádcem jest *duch*, jest *rozum* náš a *člověčenstvo*. Tvůrce dal nám ducha čili

rozum, abychom jej stále bystřili a cvičili a silou jeho hledali ony pravdy pověčné, onen zákon boží. Však i ten rozum jednotlivce nestačil by nikterak, — ježto život náš příliš krátký a síly naše příliš obmezené, — kdyby nebyl mu na podporu rozum a duch *člověka neumírajícího, člověka stále myslícího, stále skoumajícího a pracujícího:* kterýmžto člověkem věčným — jest *člověčenstvo.* Jednotlivci umírají; ale to zrnko pravdy a moudrosti, které vymyslili, to dobré, ježto vykonali, neztrácí se, nepřichází ve zmar, nýbrž člověčenstvo je zdvihá, a lidé, kteří kráčejí po hrobech oněch myslitelův a pracovníkův, čerpají užitek z jejich myšlenek a prací záslužných. Každý z nás vyrůstá již ve vzduchu myšlenek a názorů, k nimž dopracovalo se všechno předešlé člověčenstvo; a každý z nás, aniž by si toho snad byl vědom, přispívá více méně k životu a pokroku příštích pokolení, příštího lidstva. Vychování člověčenstva pokračuje asi tak, jako na východě mohyly povstávají: každý poutník jda kolem hrobu složí na něm kámen. Takž i my poutníci jednoho dne, ubírajíce se odtud, skládáme hřivnu svou, pokolení za pokolením přikládá kámen na kámen, *a takto buduje se chrám vědomosti a osvěty člověčenstva.*

Pokrok lidstva v každém z nás *toliko zableskne se,* ale v člověčenstvu objevuje se již co světlo *stálé, nehasnoucí,* jemuž pozvolně sice, avšak ustavičně *jasnosti přibývá.* —

Člověčenstvo jest živoucím *slovem* božím. Od věku ku věku pořád jasněji, pořád hlasitěji a srozumitelněji projevuje se slovo to, brzy některým jednotlivcem, brzy některým národem. Takto lze říci: bůh znenáhla vtěluje se v člověčenstvo, takto

postupem věků pořád zřetelněji čteme slabiku za slabikou, větu za větou věčných zákonův jeho.

Chceme-li tedy poznati zákon života svého, ptejme se svědomí vlastního, a ptejme se zároveň svědomí člověčenstva: tam kde svatošumná křídla obou setkají se, tam kde svědomí vaše promluví k vám tak jako obecný hlas bratří vašich — tam věztež: jest pravda, tam jest mravnost, tam jest vyslovena část zákona božího — podle toho jest vám jednati. Žádný člověk, žádný národ, žádný věk nemůže se domnívat, že by dovedl mravný tento zákon poznat a objevit celý. — Ale člověk k člověku, pokolení k pokolení, národ k národu, všickni dohromady pořád víc a více jej poznáváme a budeme se pravdě blížiti tím jistěji a rychleji, čím více k sobě se blížíme, čím vroucněji přilne myšlenka k myšlence a národ k národu, čím sdílnější budeme druh druhu — slovem: čím dříve stane se pravdou sbratření národův a sjednocování se člověčenstva srdcem i duchem.

Příroda sama vložila tento pud družnosti čili spolčování se v prsa lidská. Ona sama dala člověku ten prostředek mravní, jímž může se domáhat cíle a účelu svého, kterýž jest patrně ten, aby vyvinoval schopnosti svoje volně a plnou měrou k užitku lidstva, aby se zdokonaloval pro zdokonalování bratří svých, a takto přispíval k vyplnění velikého toho nám již objeveného zákona mravního, jímžto řídí se člověčenstvo a kterýž slove — pokrok.

A tím znáte povinnost svou k člověčenstvu: nejvyšší, nejsvětější to povinnost každého jednotlivce, bez níž nikdy nemůže řádně plniti povinnosti, kteréž mu ukládají vlast a rodina.

Pro všecky tudíž pracujte slovem i činem. Buďtež syny kterékoli vlasti: kdekoliv uzříte čle-

věka bojujícího za pravdu, spravedlivost a právo, pozdravte jej co bratra svého; kdekoliv lidé trpí křivdou, bludem, bezprávím nebo tyranstvím: tam jsou bratři vaši. Svobodni nebo otroci: všickni jste sobě bratry! Stejný jest původ váš, stejný zákon, stejný cíl vás všech. Jedna vám budiž víra, jeden čin, jeden prapor, pod nímž bojujete. Neříkejte: „oni mluví jiným jazykem než my“: slzy, skutky, mučenictví mluví jedinou a touže mluvou srozumitelnou srdci každému. Aniž říkejte: člověčenstvo jest příliš veliké a my příliš slabí. Bůh neváží síly, nýbrž úmysly. Milujte člověčenstvo. Při každém činu svém ptejte se sami u sebe: kdyby to, co podnikám, činili všickni pro každého z nás — prospělo by to lidstvu či ublížilo by mu to? A odpoví-li vám svědomí: „ublížilo by“: toť ustaňte od toho, ustaňte i tehda, kdyby se vám zdálo, že by z toho mohl pojíti bezprostřední zisk vlasti nebo rodině vaší. Buďte apoštoly této víry, apoštoly toho sbratřování se národův, té jednoty pokolení lidského, která dnes *slovem* se uznává, ale *skutky* se popírá.

A jestliže nedovedete láskou srdce svého obejmout veškerou rodinu lidskou, jestliže nechováte víry v sbratření národův, jestliže byste nebyli hotovi všude, kdekoliv sténá člověk týraný, kde důstojnost přirozenosti lidské buď lží buď tyranstvem jest šlapána — bojovati a potlačeným pomáhati: toť byste zrazovali zákon života svého, toť byste nerozuměli onomu náboženství lidstva, jemuž žehnati bude budoucnost.

Avšak slyším se vás ptáti, co zmůže jednotlivec? Čím může člověk samotný přispět ku mravnému zdokonalení a pokroku lidstva? Dobrý skutek jednotlivcův jest kapkou do moře. —

Máte pravdu: skutek jednotlivcův by nesta-

čil. Než i tu příroda neostavila vás bez pomoci: *dalať vám* **vlasť**. To jest: dala vám rodný dům a v něm rodinu, již milujeme a která miluje nás; v něm hojně bratří, kteří jazykem, krví i vychováním jsou vám bližší všech ostatních, s kterými neskonale spíše se dorozumíte, dohodnete a usvorníte o stejném dychtění a konání.

Ano vlast, ta drahá, nenahraditelná *vlast* jest naší posvátnou dílnou, odkud jedině můžeme pracovat pro zdar všeho lidstva. Jedině zde jest naše půda, zde nářadí ku práci naší.

Vlast jest viditelným znamením našeho zvláštního povolání a určení v člověčenstvu. Pracujíce pro vlast svou, plníce poslání své národní, jdouce za mravným cílem, jejž máme co národ: pracujeme tím samým pro veškeré člověčenstvo. Není člověčenstvo nežli spolkem vlasti, nežli spolkem národův. Každý národ vstupuje v arenu podnikavosti lidské s jistým údělem síly a práce, kteráž mu jest vykázána. Nikdo nedovede tento jemu vykázaný úkol převzíti a za něj vyplniti. Kdož tedy žádá, aby láska k vlasti vymizela z prsou národův, kdo usiluje o to, aby zapřeli svou osobnost, svou národnost, slovem, kdo usiluje o to, aby ony úkoly rozličným těm kmenům rodiny lidské od samého boha vykázané se smísily, zaměnily a rozrušily, kdo hledí onu přirozenou činnost lidstva zahladit a sklonit pod míru nevím ani jakého *světoobčanství*: ten bídně usiluje o to, kterak by roztříštil onen žebřík, po němž člověčenstvo vystupuje ku svému ideálu, ten žádá samovraždu na lidstvu, ten chce nemožnosti.

Právě opačným směrem nutno pracovati; chcete-li, aby člověčenstvo prospívalo, aby se zdokonalovalo bratrským sobě pomáháním; toť mluvte *národům o vlasti*, toť zářícími písmenami pište

jim na čela znamení vlastního života jejich, toť bojujte za svobodu a samostatnost národův, aby každý z nich pro zdar a pokrok *všech* mohl volně a s úspěchem dále rozvinovat onu linii myšlenky boží, kterouž vyznačil Tvůrce na jich kolébce, v jich minulosti, v jich jazyce a ve tváři jejich.

Ta jest úloha doby, ta jest práce naše: život a vlast národům! Abychom se mohli státi zdárnými členy a pracovníky velikého bratrstva národův, musíme míti život vlastní, jmeno své a sílu svou. Avšak nemá života vlastního, nemá jmena, nemá síly *národ, který není svoboden.* Což jest svoboda jiného než takový rozumný a šťastný stav národa, ve kterém on volně a řádně může vyvinovat svých schopností k cíli přírodou sobě vytknutému? Ano, svoboda jest prostředkem a sice *jediným* prostředkem národa, aby se mohl zdokonalovat, aby mohl postupovat za mravným cílem života svého a plnit takto své poslání svaté v rodině člověčenstva.

Kde se v tom národu brání, tam není svobody, tam ale také není mravnosti. Bez mravnosti ale není žádných občanův pravých, žádné cnosti a tudíž i žádného blaha.

Či může prospívati mravností a silou ducha *národ*, jehož synové musí se třásti před libovůlí tyranův? Může býti mravnost pěstována tam, kde lež vydává se za pravdu, bezpráví za právo? Kde to, co zoveme cností, totiž zmužilý čin a obětování se pro pravdu, jest prohlašováno za zločin? Může v národě, v němž ubohá ta matka uděšena hrůzami žalářův a poprav neustále třásti se musí o syna — „aby neupadl mezi ty vlastence“, kde z hlubin svého srdce mateřského jej zapřísahati musí: „Dítě, měj se na pozoru: onen muž, kterýž ti mluví o vlasti, svobodě a budoucnosti, a kte-

rého bys nadšeně přivinul k prsoum, snad jest zrádcem tvým . . . který tě chce zničit“ — ptám se, může v národě takto zuboženém odchovávati se cnost a síla žadoucí, může národ ten plniti své poslání pro zdar lidstva? Nemůže. Ale také tam, kde opět sobectví a nízké dychtění po blahobytu se zmáhá, kde otec, puzen láskou musí s krvácejícím srdcem zrážeti syna po pravdě dychtícího a říci mu: „Ne tak, na té dráze nezkvetly by ti růže — pravda nebude tvým štítem proti násilí a zkaženosti ostatních, musíš se domáhat jmění, bohatství, pak teprv něco zmůžeš“ — také v takové společnosti běda člověku, neboť důstojnost lidská padá s něho a na šíji jeho již řinčí okov otroka... Bezpráví a útisk, šidba a šalba budou v takové společnosti domovem a blaho nezasvitne lidu.

Odtud vidíte, co jest úkolem vašeho života: musíte míti *svobodnou vlast*, musíte býti národem svobodným, není to pouze vaše právo, je to vaše povinnost. Jste tím povinni sobě, svým dětem, svým rodinám, svému potomstvu, — jste tím povinni člověčenstvu! Abyste mohli vychovávati svých dítek k pokroku a pravdě, aby rodina byla tím, čím má býti: *srdcem vlasti*, *svatyní cnosti*, *v níž vychovávají se národu a lidstvu občané a lidé stateční*: proto musíte býti svobodnými, proto jest povinností vás všech obětovat a nasadit život i jmění za svobodu vlasti.

Ale kdy buďeme svobodni? K tomu odpovídám: Nezmění se osudy člověka, když obílí se dům, v němž přebývá. Kde nedýše duše člověka, nýbrž toliko dech otroka, tam všechny opravy jsou dýmem: svobodni, *v pravdě* svobodni budeme teprv toho dne, až každý sobě řekne sám u sebe: *já chci býti svoboden!* Až každý z nás bude hotov *obětovat vše*, — *a trpěti za všecky*.

Slovem, až všickni staneme se *lepšími, mravnějšími*, spravedlivějšími, až všickni budeme sobě bratry, *až statečnost a poctivost* budou nám cnosti nejvyšší. A k tomu pracovati, k tomu sebe, dětí i bratří svých vychovávati: *toť našim úkonem na světě, toť naší povinností lidskou!*

Až národové takto se osvobodí, až poznají se u své síle, u svém povolání mravném: **pak** *také přijde ona doba* žádoucí, *kde poznají se vespolek* a podají si rukou, *aby co* důstojní, svobodní a rovní *bratří* ve světové federaci svobody a lásky naplňovali pospolu určení člověčenstva: stále se zušlechťujíce, stále pokračujíce, stále *bídu a nevědomost* lidskou *v štěstí a osvětu* obracejíce!“

XIV.

Takovým zásadám učil muž, jejž osmnácte evropských vlád odsoudilo na smrt . . . Ta byla víra jeho svědomí, již hlásal a hájil po celý život svůj přese všechno bolestné sklamání, přese všechno pronásledování, jež mu připravovala spiklá reakce Evropy bez mála plných *čtyřicet* let!

„On se nesmí zjevit při našich schůzích a slavnostech“ — vypravuje poctivý Pietro Cironi, — „po jeho životě pase neustále pět až šest najatých zločinců vydržovaných penězi despotismu . . přátelé jen skrytě mohou mu stisknouti ruku, zašeptat mu slůvko do ucha . . . při obecné národní hostině je místo Mazzinia prázdno a střeženo katem! . .“

A přece všechna ta bdělost, všechno to špehounství, všechna ta hrůza tyranii nespomáhá ničeho. Mazzini pracuje silou nadlidskou: Roku 1840 čítá již „Mladá Italie“ na 30.000 členův,

kteří nadšeni příkladem mistra svého zastávají své apoštolské povolání s neohrožeností a horlivostí úžasnou. Na pohled zdá se všecka Italie býti ponořena v hluboký spánek. Žaláře tají v hlubinách svých nešťastné oběti posledních povstání, nejpřísnější censura bdí nad každým slovem, policie jest všemohoucí. A přece jest to jen pouhý klam. Pod rukama té policie, těch soudův a biřicův šíří se práce mužův svobodných, od jižního svahu Alp až ku nejzazším břehům Sicilie připravuje a chystá se veliká odveta tyranstvu, — na sta tajných spolkův šíří svobodomyslné spisy mezi lid, učí jej čísti a přemýšleti, vstupuje do dílen, do chýží, pobídne tu slovem, tu pohledem k naději a vytrvání, dodává zoufajícím mysli a počítá horlivých i odhodlaných, na něž může spolehati v hodině činu.

Vedle daní, které musí platit despotismu, odvádějí Italiané čím dále pořád hojněji a pořád ochotněji *tajnou daň svobodě* a věci národní. Revoluční fond vzrůstá již do značných tisícův a jest svěřen rukoum nejpoctivějším, rukoum Mazzinia. Tento pak největší zřetel upírá na státy církevní a na země krále neapolského. „*Řím* jest hlavou naší, dokud té nebudeme míti, dotud Italie bude toliko živořit.“ A ten Řím má se osvobodit vlastním lidem, tím zanedbaným, porobou zmalátnělým a zkaženým lidem. Předsevzetí to, na které jediná hlava Mazziniova mohla se odvažit. Stejné platí o Neapolsku a Sicilii. „Dokud ten plachý dětinský lid pod Vesuvem a Etnou nebude vychován pro svobodu, dokud Neapolitán bude nevražit na Siciliána a Sicilián nebude chtět slyšet o Italii: dotud, bylo mínění Mazzinia, všechna probudilost a vlastenecká uvědomělost severního obyvatelstva italského bude marna i neosvobodí se ani Lombardsko ani Benátsko, i kdyby vyhrávalo

bitvy sebe skvělejší. *Celou* Italii musí proniknout vědomí národní, všickni Italiané musí vědět, musí to cítit v duši své, že jsou jediným národem, a musí chtíti být sjednoceni a svobodni od Etny až k Alpám — pak *teprv povstane národní stát italský*, dříve ne.“

V tom směru vychováván lid. Netrvalo dlouho a despotismus znamenal s hrůzou, že spí toliko na vulkánu. Roku 1843 vyšlehly nenadále plameny hněvu národního v Bologně, r. 1844 v Neapolsku, rok na to opět v církevním státu. Povstání ta nebyla značná, vlády srozuměné mezi sebou utlačovaly jedno po druhém bez velikých obtíží, ale přece měla ta povstání hluboký význam do sebe pro budoucnost národa. Byly to odvážné protesty, jež mluvou neklamnou připomínaly tyranstvu, že ten umlčený lid ještě ví, co jest právo, svoboda a vlast. A což nejvíce vážilo: hnutí ta neměla více do sebe toho rázu aristokratického a vojanského, jako druhdy povstání od karbonářův osnovaná, nyní byl to *lid* sám, jenž povstával s vědomím práva svého na čele a s mečem v ruce. Ne učence, ne spisovatele a důstojníky: prosté dělníky a rolníky spatřoval nenadále despotismus ve zbroji proti sobě a musel doznati, že ten lid *ví* co chce, a že za myšlenku svou dovede *bojovat* a *umírat s rekovností* úcty hodnou. A jako toto poznání zalekávalo a děsilo despotismus nade vše jiné, tak opět příklad těch odvážných synův z lidu působil silou elektrickou na nejširší vrstvy národa, tak že rok za rokem touha po svobodě a jednotě národní zapouštěla hlubších a mocnějších kořenův po veškeré Italii. Nejmocnější dojem spůsobila zejmena odvážná výprava hrdinných bratří Atilia a Emilia Bandierův do Kalabrie. Aby smazali skvrnu, která pro zrádu otcovu tkvěla na jmenu jejich, stateční ti jonáci

předsevzali si vykonati čin vlastenecký nasazením životův svých.

Chtěli již roku 1844 vyburcovati ten lid na jihu italském k boji proti králi neapolskému, doufajíce, že smělostí svou a svých druhův nemnohých strhnou obyvatelstvo, kamkoliv přijdou. Psali Mazzinimu. Tento chválil sice jejich rekovnost, avšak radil, aby posečkali na dobu příznivější. Bylo mu líto těch mladých statečných životův. Avšak řečení bratří nedali se zdržet, podnikli smělou svou výpravu a zhynuli po krátkém boji v osidlech žoldnéřův neapolských. Dne 25. července 1844 oba jsou v Cosence zastřeleni.

Všecka Italie zaplakala pro tu šlechetnou krev, kteráž ostatně despotismu měla přijíti draze. Neboť Mazzini přišel — nikdo neví kterak — na stopu ohavné zrádě: vypátral, že vláda anglická zachycovala jeho psaní, otvírala a sdílela obsah jejich despotům italským, a že tímto spůsobem zpravena i vláda neapolská o předsevzetí bratří Bandierův dříve, než tito i jen prvního kroku byli učinili. Zradivši takto ty které oběti, šlechetná vláda anglická dávala otevřené listy opět nápodobenými pečetěmi zavírat a těm, jimž svědčily, doručovat. Maje všeho toho doklady v rukou Mazzini obrátil se na parlament anglický. Možno si pomyslit, jaký dojem odhalení to spůsobilo po všem národě anglickém. Ten hrdý Britan, který si před celým světem zakládá na zákonnitost a svobodomyslnost svých zřízení — nyní pojednou spatřil důkazy o tom, kterak vláda jeho porušuje listovní tajemství a zrazuje lidi šlechetné cizího národa cizím despotům. Ministr vévoda Wellington bledl, když ve sněmovně panské lord Normanby zdvihl proti vládě tu těžkou žalobu. Zapíral jak mohl. Ale nic naplat: Mazzini věděl všechno, ano mohl

přímo pojmenovat i toho ošemetníka, jenž zrádu tu páchal, byl to lord *Graham*, člen ministerstva.

Jediný výkřik nevole rozlehl se celou Anglií. „Grahamovat“, znamenalo od nynějška vůbec tolik jako krást a zrazovat; *Mazzini* pak rázem byl sobě dobyl úctu a srdce Angličanův. Všude jej zvali, všude mu prokazovali čest jakožto nejšlechetnějšímu zástupci národa italského. Nechať měly vlády italské své pověřené vyslance u dvora londýnského: *národ* italský měl nyní svého zřízence a zástupce před tváří národa anglického, a taková věc má v zemích opravdu ústavních do sebe nemalou váhu. Mazzini uměl toho užiti na prospěch věci italské. Vystrojiv smuteční slavnost za mučeníky Cosenské a vida hojné to účastenství Angličanův učinil po řeči věnované Italům ještě také řeč k Angličanům, ve které slovy úchvatnými líčil jim strašlivý ten stav národa svého i ty pokusy hrdinné, které čas po čase činívají Italové o svobodu svou. Řeč ta rozšířena novinami anglickými prospěla Italii neskonale. Od nynějška nebyl více Angličanům osud Italianův lhostejný. Mazzini ale nemeškal a zařídil zvláštní „Mezinárodní jednotu národův“, jejímž předním úkolem bylo poučovati lid anglický o bídě *všech* uhnětených národův evropských, přesvědčovati jej o spravedlivosti jejich snah, slovem nadchnouti tento jediný *svobodný* národ evropský pro věc národův trpících. K tomu konci pořádal spolek ten veřejné schůze a přednášky v Londýně a jiných městech anglických. Mazzini všude mluvil, všude hlásal zásady svobody a pravé lidskosti. Protestoval proti zrušení republiky krakovské, vytýkal vládě švýcarské, proč tomu dopouští, aby papežové a tyranové světští najímali Švýcary ke službám žoldáckým proti národům, a zastával rozhodně věc

federalistův švýcarských podnikajících právě tuhý boj proti spiknutým kantonům jezovitským.

O Italii samé pak mohl již počátkem r. 1847 zvěstovati lidstvu potěšitelný úspěch: „Hleďte jen," pravil v manifestu mezinárodní oné jednoty, „kterak se v Italii osvědčuje práce a působení několika lidí nadšených opravdovou láskou k lidu a svobodě jeho. Hleďte, kterak se tam vůčihledě národ probouzí a hýbe, kterak myšlenky hlásané několika vůdci napořád mocněji šíří se v lid a s jakou odhodlaností ten lid dorážíí na své vlády nutě je k ustavičnému povolování a kterak ani místní poměry ani polovičaté prostředky nejsou více s to, aby zadržely to hnutí za pokrokem obecným. Marně namáhají se despotové italští získati a omámiti lid blahobytem. Lid italský je proniknut *myšlenkou*, od kteréž jej žádná moc lidská více neodvrátí: on chce býti *národem* sjednoceným, národem *italským* a sice *svobodným* národem italským. Čtyř a dvacet milionů lidí, kteří byli snášeli třístaletou porobu a neustálé mučenictví, chtějí se státi konečně samostatnými pány ve vlasti své, svobodnými strůjci svého osudu, chtějí se státi národem před bohem a před lidmi, aby mohli vyplniti svůj úkol a své povolání v rodině evropské."

Mluvě tak, Mazzini mluvil pravdu. Patnáctiletá ta práce jeho nebyla marna: zcela jiný *duch* objevoval se v národě italském dnes, na počátku roku 1847.

Ani potuchy více o té vlažnosti lidu obecného k snahám a podnikům tříd vzdělanějších, žádných více hádek o to, zač bojovati spíše: či za jednotu, či za neodvislost, či za svobodu? Vše to žádal *lid* italský nyní jediným dechem, všeho toho chtěl si dobyti sám a sám. Nic nelekali jej více ty překážky ohromné; měl do sebe víru, že

je zmůže a překoná a hotoval se k tomu dílu těžkému po všech končinách rozsáhlé vlasti své. Nadarmo tužili se jezovité v Neapolsku a Římsku, nadarmo papež Řehoř Šestnáctý metal hrozné klatby proti všem těm snahám. Čím více tlačilo zpátečnictvo ku tmám středověku zpět, čím zlostněji hledělo zadržovat ku předu dychtící lidstvo, tím rázněji a mohutněji toto v opačnou táhlo stranu, takže každou hodinou víc a více napínala a tenčila se struna trpělivosti mezi oběma stranami, až tě každému bylo zřejmo, že napnutí také musí skončiti brzkým prasknutím. Mezitím co slepotou poražené papežstvo ještě *proklínalo železnice* co vynález ďábelský — ten lid římský již tajně sobě šeptal heslo: pryč s jezovity, pryč s papežskou vládou!

Tou dobou (1. června 1846) zemřel papež Řehoř Šestnáctý. Hrana, ježto mu vyzváněly zvony římské, zvěstovala Italii hodinu jejího znovuzrození. Kardinálové, kteří čtrnáctý den na to byli se uzavřeli v „konklave“, aby vykonali volbu papeže, nemohli sobě tajiti povážlivý stav věcí. Již nahlíželi, že vůči tomu duchu, jaký panuje v lidu římském a po veškeré Italii, nemohou více zvoliti podobného zpátečníka zarytého na stolici Petrovu, ač nechtějí-li sami zaraziti první hřeb do rakve panství svého. Nezvolili tudíž pověstného Lambruschiniho, alebrž prohlásili u večer dne 16. června mimo vše nadání arcibiskupa z Imoly *Mastaie Ferettiho* papežem římským. Byl to člověk zcela neznámý, muž dobrého srdce, ale slabého ducha. Když mu oznámili, že je papežem, zvolal Mastai Feretti sám v největším ustrnutí: „Pánové drazí, co jste to učinili?!“ a *omdlel*... Vstoupil na trůn pod jmenem *Pia Devátého;* nesnadno říci, jaká byla

osobní jeho vůle, vlastní jeho názor a úmysl. Avšak příznivá hvězda Italie postavila k osobě jeho rádce výborného, muže bystrého ducha a jemného srdce, kterýž vnuknul Piu Devátému první ty kroky na dráze oprav svobody a lidskosti, ježto spůsobily nevýslovný jásot a ruch po celé Italii. Byl to jistý pater *Ventura*, Sicilián, kteréhož jezovité byli vyloučili z řádu svého, poněvadž chtěl tento řád od základův přetvořiti. Muž ten byl nyní kmetem, ale duch jeho byl mladistvý. Znamenal, že papežství skonává, a četl v dějinách, proč skonává. Chtěl je zachránit. A spásu tu viděl jedině v tom, zřekne-li se papežství nadobro bludné té dráhy, po kteréž kráčí déle tří století: a *učiní-li spolek s národy a svobodou jejich.* Pro velikou tu myšlenku chtěl získati omdlévajícího Pia Devátého. Slaboch dlouho váhal; konečně však vida nezbytí poddal se. Zrušil katanující vojanské soudy, odstranil úřadníky, kteréž lid nejvíce nenáviděl, povolil ve státech papežských uskutečniti ten vynález ďábelský: stavbu železnic, povolil učencům a mužům vědy veřejné rokování a přednášení a což největší bylo váhy: udělil přes odpor zpátečnických kardinálův *všeobecnou amnestii politickým provinilcům.* Veškeré ty žaláře, veškeré ty mučírny, v nichž od patnácti let hynula sta nejlepších vlastenců, nyní rázem se otevřely, na *tisíce* vyhnanců vrátilo se ku svým rodinám. Bleskem roznesla se zvěst těchto skutkův po všech státech italských. Bleskem porozuměl všecek národ italský významné té chvíli. Ejhle, zpátečnictví ustupovalo před vůlí lidu od hlavního svého oltáře! Veškerou Italií rozléhal se jásot k nevypsání. Římané žili v ustavičných radovánkách. Slavnost za slavností a ráz všech těch slavností ryze *národní* ...

„Ať žije Pius Devátý, ať žije Italie!“ rozlehalo se po ulicích římských dnem i nocí. —

Oslavovaný papež byl šťasten. Domníval se, že zůstane tak na vždy. Uvyklý shlížeti na lid jako otec na nedospělé děcko, myslil, že má od nynějška právo žádati za ta dobrodiní svá od lidu neskonalou vděčnost a synovskou poslušnost. Že by ten lid měl ještě jiných a vyšších povinností sám k sobě, Piu IX. v první té chvíli ani na mysl nepřišlo. Avšak ten lid nebyl více děckem: byl již jonákem, dospívajícím v mužství. Dneš ještě jásal omámený tím prvním vánkem svobody, ale na zejtří již mužná střízlivost opanovala ducha jeho a zdravý rozum pravil mu, že nesmí ostat na prolomené baště stát, nýbrž musí teď teprv vlastně svobody si dobyti a zabezpečiti, aby mohl co svéprávný, samostatný muž určovati osud svůj, pracovati pro vykoupení veškeré Italie. I potřebujeme teprv dokládat, kdo pokynul Italům, aby bylo již dosti těch radovánek a přistoupilo se k práci opravdové? Potřebujeme dokládat, kdo ani v chvíli tohoto prvního rozčilení důchův, této závratné radosti srdcí nepozbyl jasného rozhledu a nezapomněl *konečného cíle* věci italské? Apoštol Italie stál na stráži: „Teď jest čas, aby pominula naše práce tajná, ku kteréž odsuzovala nás krutost minulosti. Vystupmež na jevo — *veřejnými spolky* řiďmež to hnutí národa.“ A takž vskutku se stalo. Již v březnu roku 1847 bojovníci Mazziniovi soustřeďují v Římě nejprobudilejší síly v tak zvaném „Circolo Romano“ a již dne 21. dubna vidí Řím ohromnou slavnost, anebo spíše *demonstraci národní*, kterouž uspořádal Mazziniův ten „Římský kruh“ a ku kteréž spějí nejráznější vlastenci z *celé Italie*. Trojbarevný prapor italský ponejprv zde jest rozvinut nad syny všech krajin

společné vlasti a účinek těch plamenných *řeči o svobodě a jednotě národní, těch přípovědí a přísah daných všemu národu italskému* jest nevýslovný.

Jako rozčeřené moře zdvihá se veškeren národ a bije na paláce svých despotův volaje: „Mohlo-li povoliti samo papežství, povolte i vy!“

V Toskánsku, v Piemontsku, v Neapoli, na Sicilii jediný ruch, jediné volání po svobodě. Všude mužové Mladé Italie v čele zástupův, a všude musí ulekaní despotové couvati krok za krokem. Jako v Římě tak i všude jinde lid dobývá sobě především *svobody tisku*, pak svobody *shromažďování* a *spolčování* se, — odstranění policie, pochopův a biřicův despotismu a na místě jich *národní obranu* . . Absolutismus trne a zoufá si. „Nepovolím,“ odpovídá v první chvíli a sahá po zbrani. Ale jediný pohled na ty zástupy nepřehledné, na tu obrovskou sílu lidu, *sjednoceného jedinou vůlí*, rozvášněného jedinou touhou a žádostí: jediná zkušenost, jakým nevídaným důrazem tentokráte *všickni* se hlásí o své právo . . . a tyranie couvá a svoluje ke všemu. Dne 12. září opětuje se podobná slavnost *Italie* ve Florencii, jakou na počátku téhož roku viděl Řím. Kníže Leopold toskánský nebrání více lidu v jeho vůli, dal mu národní obranu, zaručil mu svobodu slova i spolků Déle vzpěčuje se tvrdošíjný ochrance jezovitův Karel Albert. Ještě dne 8. září zakazuje v Janově vztyčení italské trikolory, „poněvadž nehodlá na svém území trpěti žádných barev cizích.“ Ale již dne 30. musí povolovat důraznému nátlaku lidu, musí vlastní rukou otesávat kus za kusem z té své moci absolutní, propouštěje národu svobodu tisku, práva shromažďovacího a vydávaje zbraně měšťanstvu. Však uvolněný duch národní nedává mu více stanouti. Svobodný tisk upomíná jej na

jeho povinnost k vlasti, připomíná mu památná slova listu Mazziniova. Karel Albert s hrůzou znamená, kterak se do slova vyplňuje, co mu byl Josef Mazzini předpovídal před šestnácti lety. Již nevidí se mu býti jalovou frází, co pravil mu tehda Mazzini o osudu tyrana. Prohlíží jasně, že nezbývá mu nežli buď postaviti se v čelo ozbrojeného národa a bojovati s ním odhodlaně veliký ten boj za neodvislost a národní jednotu italskou, anebo *„umříti co tyran prokletý lidstvem a pokrytý hanbou věčnou."* Strach a ctižádost lomcují jeho duší, ta bouře nadšení a ruchu všeho národa, kteráž dnem nocí doráží sluchu jeho, burcuje to násilně uspalé svědomí, v bezesných nocích zjevují se zrádci krvavé ty postavy odpravených mučeníkův Mladé Italie . . . Karel Albert nedovede déle snášeti těch muk . . . on se odhodlává smířiti tu velkou vinu svou, smýti ty krvavé skvrny se cti své třeba i krví vlastní. Podzimem roku 1847 při dvoře turinském jest válka proti Rakousku, válka za neodvislost Italie věcí umíněnou a pevnou . . . Dne 3. listopadu již uzavírá Karel Albert demonstrativní celní smlouvu mezi Sardinií, Toskánskem a římskými státy a sice za tím výslovným účelem, „aby důstojnost *Italie* byla zachována", jelikož jsou prý řečené tři vlády italské přesvědčeny, že „pravou a podstatnou podmínkou *jednoty italské* jest splynutí hmotných interesův všeho lidu italského". Tak, hle musil hrdý ten despota skloniti šíji svou před praporem myšlenky Mazziniovy. Krev Ruffinia a Vocchieri-ho byla pomstěna.

Vzdorovali z despotův *italských* již jen vévoda *modenský* a král *neapolský*. Onen spolehal na pomoc rakouskou. Když dne 10. listopadu přišla k němu deputace lidu se starostou carrar-

ským v čele, aby mu přednesla požadavky obyvatelstva, odbyl ji vévoda modenský pyšně: „Vyřiďte těm, kdož vás posýlají, že mám za Benátkami zálohu 300.000 mužův.“ Netrvalo ovšem dlouho a pan vévoda odvykl podobné mluvě. Král neapolský Ferdinand II. však po celé leto 1847 toliko s posměchem a hrdostí díval se na celé to hnutí. Říkával, že ti panovníci ostatní sami jsou tím vinni, čeho nyní doznávají, proč prý nebyli tak bdělí a rázní jako on. Měl hojnost peněz, hojnost žoldáctva švýcarského, luzu neapolskou mohl v nejhorším případě koupit zlatem, také loupežnictvo v Abruzzích dalo se na konec získat — čehož se potřeboval báti? Jakéž bylo tudíž jeho překvapení, když jednoho dne na veřejné ulici nenadále vletí mu do kočáru spis, který obsahoval úplný seznam všech špatností a ukrutností, kterých byl se on i ministři jeho dopustili na národě. Kdo to vhodil do kočáru, kdo se to odvážil psáti? Policie neuměla dáti odpověď. Despota byl zaleknut. Tedy nic neprospělo všechno to špehování lidu, všechno to střežení hranic? Přece ještě jsou v zemi revoluční živlové? Brzy měl je poznati tváří v tvář. Dne 31. srpna propukla vzpoura v *Reggiu*, dne 1. září v *Messině*. Dva probudilí rolníci kalabrézští bratři *Domenico* a *Giovanni Romeové* s několika sty lidu rolnického vyrazili z hor, zmocnili se Reggia, jehož obyvatelstvo studentstvem a zřízenci Mladé Italie ku svobodě vychované s radostí je pozdravilo. Slabá posádka města jest přemožena a konstituce sicilská z r. 1812 prohlášena. Ale povstalci zapomněli zničiti telegrafy. V Neapoli ihned byli o všem zpraveni a despotism mohl překvapit povstalce dříve, než těmto podařilo se ostatní kraj sicilský příkladem svým pozdvihnouti. Dne 2. září již přistálo válečné loďstvo

u Reggia, bombardovalo město, kteréž po některém odporu se vzdalo. Rolníci ustoupili opět do hor, kdež ještě několik neděl statečně se bránili, až vůdce jejich Domenico Romeo padl. — Vzpoura v Messině opět zanikla zradou, i potlačena jest v samém zárodku. Poznovu zarážela se širočina katova v týly lidské, poznovu veliký počet bojovníkův svobody zhynul na popravištích. Ale již ani ta hrůza ničeho nepomohla. Ba právě naopak, divadlem takovým právě lid se rozjitřil a pobouřil po všem království. Uplynulo jedva několik neděl a říše Ferdinanda II. otřásala se týmže voláním, jakým duněla ostatní půda italská.

V Neapoli jako v Palermu demonstrace nabyla největších rozměrův, při nichž všecky třídy, všecky vrstvy obyvatelstva zúčastňovaly se. „Ať žije Pius IX. Ať žijou opravy! Ať žije Italie!“ slyšel blednoucí despota vstávaje léhaje pod okny svého paláce. V Palermě při jednom takovém průvodu zúčastnilo se přes 10.000 lidí. Vojanský velitel, general Vial prohlásil se plný zuřivosti, že dá každého zatknouti, kdo se podobných demonstrací dopustí. Den na to dal mu lid odpověď. Vyloženy listiny, na kterých se za krátko podepsalo 8000 lidí hlásících se, že byli zúčastněni při oné demonstraci. A mezi těmi podpisy byla jmena nejváženějších měšťanův, nejpřednějších mužův sicilských. A v krátce na to jiná petice šla ku králi pokryta tolikéž tisíci podpisův, ve které žádal národ za zřízení národní obrany.

Takž tedy po veškeré Italii národ byl vzhůru a budil svým důrazným ozýváním za svobodu a právo národnosti všecku ostatní Evropu, která dosud dřímala trapný sen poroby. — Až dosud bývali to vždy Francouzové, kteří příkladem činu svého rozněcovali ducha ostatních národův. Tento-

kráte ale byli tu prvními Italiané. Skutek to zajisté pamětihodný! Národ, který porobou nejkrutěji byl sevřen, který byl rozchvácen na tolikero kusův a poražen tolikerou tmou: ejhle právě ten národ povstal nejdřív, a dal heslo k onomu obrovskému hnutí národův, že podobného nevidělo toto tisícíletí! —

Tomu ovšem nemohla reakce evropská dívati se lhostějně. Už se ten hrdý Metternich nesmál Italii, že jest pouhým „zeměpisným pojmem“, alebrž již psal velmi důtklivé přípisy papeži, vyčítaje mu, že prý jest vším tím vinen, národům že se nemá a nesmí v ničem povolovat, poněvadž jsou pak nenasytní a nezkrotitelní atd. Vládě anglické však již přímo sděloval (depeší ode dne 2. srpna 1847), kterak prý „celá střední Italie propadla nad míru povážlivému hnutí revolučnímu, kteréž nečelí snad jen k nějakým opravám ve vnitřní správě států italských, ale přímo k tomu, aby státové ti slili se vesměs v jediné těleso aneb aspoň v jedinou federaci pod spolkovou mocí ústřední na způsob federativní republiky americké nebo švýcarské.“

XV.

Mazzini přebývaje doposud v Londýně věděl lépe nežli krajané jeho, jaké úmysly chová i jak se hotuje reakce evropská proti Italii. Předvídal, že Rakousko nezůstane dlouho nečinným divákem. Bylo zapotřebí tomu nebezpečí předejít. Bylo zapotřebí zorganisovat co možná síly všeho národa k boji za neodvislost Italie. Však to se mohlo státi toliko dvojím způsobem: buď s *vůlí* anebo proti *vůli* panovníkův italských. Buď musil lid co možná nejrychleji všady sobě vymoci konstituci,

aby pak mohl usnešením svých sněmův vypravova moc válečnou, aneb musil se co nejrychleji absolutistických těch vládcův zbýti, a co svobodný vládce svých sil, co národ republikánský svého života brániti. Co se jeho vlastních citův týkalo, byl by Mazzini ovšem raději viděl národ svůj na dráze této, vždyť byla republika italská nejkrásnějším snem duše jeho. Avšak byli-liž stav Italie podle toho? Jaký by byl toho účinek, kdyby v této chvíli „Mladá Italie“ rozvinula prapor republikánský co prapor všeho národa? Tisícové byli by se dojista s nadšením k němu přidali, ale rovněž tisícové byli by se postavili pod prapory svobodomyslného papeže, povolujícího Karla Alberta a Leopolda toskanského. Bylo by nastalo veliké rozštěpení v národě, co zatím Metternichovské Rakousko spojeno s králem neapolským a některými ještě vládami středoitalskými bylo by se vrhlo na rozervanou Italii. A zůstali by pak ještě ti „z nouze svobodomyslní“ vladaři Italii věrní? Nepřešli by po prvním vítězství Rakušanův v tábor těchto, aby společně s nimi bojovali proti republikánům?

Vše to uvažoval poctivý Mazzini na mysli své a vlastenectví jeho bylo příliš veliké, než aby jemu nebyl dovedl podříditi i nejvroucnější touhu duše své. „Teď především jedná se o to *sjednotiti veškerou sílu národní* k jednotnému velikému činu: k osvobození Italie od cizinců. Panovníci italští přísahají věrnost národu: nuže vezměme je za slovo, vnuťme jim do ruky meč! Okolnosti, poměry vlasti ukládají nám pokus ten za přední naši povinnost. *Ale když ne — tak ne! Na první znamení váhavosti* nastává nám potom druhá neméně pilná, neméně svatá povinnost: zbýti se závaží — *pomoci sobě bez nich!*“

A v pocitu této povinnosti vlastenecké nevá-

hal Mazzini podniknouti skutek největšího sebezapření: on, hlava revoluce, přísahavší nesmířitelný boj papežství římskému, píše dne 8. září 1847 — *papeži* list, kterým jej zapřísahá, aby se stal osvoboditelem národa italského. Mluví k Piu IX. slovy, v kterých zračí se skromnost, i velikost Washingtonova: „Dovol Italovi, který již po několik měsíců v každý tvůj krok s velikým napnutím sleduje, aby uprostřed oslavy mnohdy až příliš podlízavé a tebe nedůstojné, promluvil k tobě několik slov. I nepatrná osobnost jsouc zaujata šlechetným záměrem, může někdy podávati radu důležitou: a píšu tobě s takovou láskou, s takovou vřelostí celé své duše, s důvěrou tak pevnou v budoucnost Italie, která tvou pomocí opět vzkřísiti se má, že zajisté o pravdě citův mých pochybovati nebudeš . . . Mluvím k tobě, poněvadž mám tě za člověka dobrého. Není v této době nejen v celé Italii, ale v celé Evropě muže mocnějšího nad tebe; máš tedy, svatý otče, veliké povinnosti. Bůh je rozděluje dle prostředkův, kterými tvory své obmyslil. Evropa nachází se dnes v rozechvěném stavu pochybností a tužeb. Tvoji předchůdci v církevní hierarchii valně k tomu se přičinili, že víra časem odumřela. Ohlédni se kolem sebe, najdeš toliko pověrčivých a pokrytcův, nikde věřících. Duch lidský bloudí v bezedné prázdnotě. Zlý klaní se materialismu, dobrý modlí se a doufá — nikdo ale nevěří více. Vlády a třídy privilegované vedou boj o uchvácenou, neoprávněnou moc, které neužívají ku zvelebení pravdy a pro blaho lidu; lid opět vede boj, protože trpí a chce se míti dobře, nikdo však nebojuje proto, že boj proti zlému jest svatý boj, boj pro boha samého. Neoklamávej sebe sama, otče svatý, ten jest pravý stav dnešní Evropy. Nemáme více žádného nebe . . .

Ale člověčenstvo nemůže žíti bez nebe. Idea společnosti jest toliko následek myšlenky náboženské. Musíme tedy dříve nebo později míti opět náboženství a nebe. Nenaleznem ani jedno ani druhé v samovládcích a v třídách privilegovaných, neboť již samo postavení jejich vylučuje lásku, tuto duši všakého náboženství. — ale najdeme je v *lidu*. Duch božský sestupuje k těm, jenž ve jmenu jeho se spojují. Lid trpěl po dlouhé věky na kříži: ale bůh mu požehná novou vírou, novým náboženstvím pravdy a lásky. A ty, svatý otče, můžeš chvíli tu urychlit. Vyzývám tě ve jmenu moci, kterouž tobě propůjčil Pán, abys vykonal úkol svůj. Vyzývám tě, abys stal se apoštolem věčné pravdy, potlačené tolikerými věky pochybnosti a zkázy. Však abys mohl vyplniti toto veliké povolání, k tomu potřebí ti dvou věcí: abys měl pravou víru a sjednotil Italii. Bez jednoho klesneš uprostřed cesty, jsa opuštěn od boha a od lidu, — bez druhého nebude ti možno docíliti velkých, svatých, trvajících úspěchův. *Buď věřícím*, přestaň býti králem a státníkem. Nespolčuj se s diplomacií, nečiň nižádných smluv ze strachu neb z přenáhlení. Nepřijímej rady než od boha, jenž mluví k tobě hlasem lidstva a hlasem srdce tvého, nehleď ani na pravo ani na levo a třeba sám a sám vztyčuj před očima lidstva pochodeň pravdy, spravedlnosti a lásky. Ohlašuj světu příchod nové doby. Prohlaš, že člověčenstvo jest svato, a ti, kdož popírají jeho právo k pokroku a spolčování-se, že v bludu jsou. Žehnej každému, kdož trpí a bojuje a zatrať každého, kdož bratřím svým křivdí a utrpení způsobuje i neohlížej se, jakéž jest jmeno ani důstojenství jeho. Pak poznají v tobě národové tlumočníka vůle boží a svědomí tvoje poskytne ti klid, sílu a útěchu nevýslovnou. Především pak

náleží Ti, abys vykonal svou povinnost k vlastnímu národu. Hleď Italii svoji sjednotit, hleď osvobodit naši drahou společnou vlast. Není třeba, abys pracoval sám, žehnej toliko těm, kdož budou pracovati pro myšlenku tu jmenem tvým. Shromažďuj kolem sebe vlastence nejpoctivější a nejhorlivější; věrné bojovníky pravdy a svobody, muže vynikající duchem i srdcem. Nedožebrávej se knížat o spolky, *učiň spolek s vlastním národem.* Rci nám toliko: „Jednota Italie musí býti skutkem devatenáctého století“ — na tom bude dosti, my budeme jednat. Dopřej volnosti našim perům, dopřej volnosti myšlenkám, které se týkají naší životní otázky: národního našeho sjednocení. Naproti Rakousku chovej se co muž, co Ital. Poruč jezovitům, těmto spojencům Rakouska, aby opustili Švýcary, kde jejich přítomnost nevyhnutelně připravuje prolití krve občanské. Slovem, dokaž již skutkem, že nejde snažení tvoje pouze k tomu, abys zlepšil hmotný stav svých nemnohých poddaných, alebrž že láskou svou objímáš *veškeren* národ italský, že máš srdce pro utrpení všech těch 24 milionův italských bratří tvých, *že uznáváš jejich právo* bohem samým jim udělené, *aby činili jedinou rodinu* pod společným praporem, pod ochranou společné smlouvy. Tolik učiň pro národ svůj, — pro lidstvo, — vše ostatní ponechej nám. Necouvej před velikostí té myšlenky, poněvadž nelze ji uskutečniti bez války. Válka již jest. Již vede se na všech stranách, tu veřejně, onde skrytě, žádná moc lidská nemůže ji více odvrátit.

Mluvím k tobě, otče svatý, tato slova, ne že bych snad zoufal nad osudem vlasti, aneb že bych snad považoval účastenství tvoje v podniku tom za nevyhnutelné. Nikoliv. Sjednocení Italie jest dílem samého boha, jest údělem prozřetelnosti a

nás všech, k němu pracují bezděčně i ti, kdož nemají žádné lásky k vlasti, nýbrž toliko svého vlastního zisku dbají. Dílo to ukončí se s tebou nebo bez tebe. Ale obracím se k tobě, poněvadž mám tě za hodna, abys zahájil vznešené, velebné to dílo z mrtvých vstání národa, zapřísahám tebe, poněvadž méně slzí, méně krve poteče a méně obětí padne, ty-li sám postavíš se v čelo našeho svatého boje. Znovuzrození Italie, učiněné skutkem pod záštitou náboženské myšlenky, stanovící nikoliv pouze práva, ale i povinnosti společnosti lidské, předstihlo by účinkem svým všecky dosavadní revoluce evropské a bylo by heslem k novému pokroku všem národům, všemu lidstvu. Jest tedy ve tvé moci působiti k tomu, aby Bůh a lid, příliš dlouho již sobě odcizení, opět ve svatém, krásném souzvuku se spojili, řídíce osudy národův! —

Kdyby mi bylo možné přijíti k tobě, vyprosil bych si od boha výmluvnost, abych dovedl přesvědčiti tebe; dodal bych slovům svým ráznosti, aby srdce tvoje tím více dojala. Avšak jsem nucen myšlenky a city své svěřiti pouze necitelnému papíru, nemaje ani jistoty, budeš-li čísti a skoumati, co jsem zde tobě psal. Ale poznal jsem nutnost, abych takto svou povinnost ku vlasti a národu svému vyplnil; a jakkoliv o mně souditi budeš, uspokojil jsem aspoň svědomí svého.“ —

Leč, Pius IX. neměl ani vůle dobré, ani ducha silného, ani lásky k Italii. Pius IX. byl slabochem, který již již želel toho v srdci svém, že lidu římskému něco svobody propustil. Jemu se mnohem více líbila ta řeč Metternichova o nevděku a nenasytnosti národův, a nyní měl on sloučiti svou věc s věcí národův a postaviti se v čelo bojovníkův Italie, proti tomu Metternichovskému Rakousku! V chvíli, když Mazzini takto jemu psal,

Pius IX. již byl otočen osidly jezovitův, již nepovoloval žádostem lidu se srdcem upřímným, alebrž toliko z donucení a ze strachu. — Po dvou měsících dal Mazziniovi odpověď: „Ohražujeme se slavně proti všem — zněla jeho allokuce ze dne 17. prosince 1847 — „kdož jmenu i apoštolské důstojnosti Naší činí potupu takovou, že domnívají se do Nás, jakobychom hodlali podporovati snahy revoluční, záměry hledící podvrátit stávající řády světa.“ Takž byl národ italský opět vyveden z osudného klamu. Tím dnem ale také papežství samo nad sebou vyřknulo ortel! . . . Všickni soudnější lidé od té chvíle přestali věřit a spolehat se v Pia IX., a Římané, pamětlivi slov Mazziniových, nyní již jen pomýšleli na pomoc vlastní.

Všechno snažení jejich šlo od nynějška k tomu, by vymohli sobě takou zvézákonnost a samosprávu, aby v hodině, kdy zavolá vlast, *měli důstatek moci, třeba i proti vůli papežově, sebrati pole proti Rakousku.*

A jako v Římě, tak i po ostatní Italii. Absolutističtí panovníci, kteří do včerejška myslili, že uspokojili lid již na dobro, když mu byli dopřáli svobodu tisku a spolčování a odstranili libovládu policajtskou: dnes s ustrnutím znamenali, kterak se ten lid zmužuje k opravdivosti, a žádá na nich ne snad jakés nové milosti a dobrodiní, alebrž svésprávu a svézákonnost. První a nejdůraznější volání po konstituci rozlehlo se na Sicilii. A když despota neapolský k žádosti té odpověděl rozhodným „ne“, dali mu lhůtu do 12. ledna 1848, „aby volil mezi opravou a revolucí.“ Lhůta prošla, aniž by Ferdinand II. byl uznal Siciliany hodnými odpovědi. Tu zdvihlo se všecko obyvatelstvo hlavního města Palerma co jeden muž a těšíc se z výdatné pomoci lidu venkovského, bojovalo s nevídaným

hrdinstvím tak, až poslední neapolský voják byl ze Sicilie vytlačen. Darmo bombardoval Ferdinand Messinu — Sicilie byla pro něho ztracena. Této porážky despotismu použili Neapolitané. Marně rozvinoval zuřivý policmistr Carretto největší ráznost. Marně hřímali jezovité, vedení zpovědníkem královým, páterem Coclem, s kazatelen proti „pekelným ohavnostem Sicilianův".

Neapolitané žili dnem nocí v nejvyšším rozechvění. Každá zpráva o vítězství povstalcův na Sicilii osvěžovala a budila mysl jejich, ažtě dne 27. ledna sami se ozvali. Řečeného dne všecky ulice Neapole byly přeplněny lidstvem na nejvýš rozčileným: šlať pověst, že královští jsou v Sicilii poraženi na hlavu. Začalo poprchávat. Tu rozevře jakýs mladík zelený deštník, vedle něho objeví se touž chvílí červený deštník a mezi oběma kdosi třetí mává šátkem. Mžikem porozumí lid, co znamenají tyto tři barvy a celým prostranstvím z tisícerých hrdel zahřmívá nekonečné: *„Ať žije konstituce! Ať žije Italie!"* Všecka okna se otvírají a z nich vlají trojbarevné šátky a prapory, mžikem má každý na prsou trojbarevnou stužku a v ulici Toledské vypíná se mohutný strom vavřínový na znamení vítězství. Sem valí se veškeré davy, bohatí, chudí, mladí, staří padají si v náruč — vojsko neví co proti tomuto jásajícímu lidu počít. Druhého dne ale najde policie na všech nárožích nalepené plakáty: „Dnes ještě den pozorování, zejtra ale den krve." A zároveň docházejí z venkova zprávy, kterak lid rolnický chystá se přispěti městu na pomoc. Tu konečně Ferdinand II. leze ku kříži. Dnem 29. února udílí Neapolitánům konstituční zřízení, svobodu tisku, odpovědné ministerstvo a národní obranu . . .

Pod dojmem těch událostí nutí se i absolu-

tismus po ostatní Italii ku cnosti. Dnem 8. února u večer zví obyvatelstvo Turina, že statečným Janovanům podařilo se skloniti Karla Alberta k udělení konstituce Piemontsku; o devět dní později musí tolikéž vévoda Toskánský zříci se samovlády a dne 14. března musí sám omdlévající Pius IX. uděliti církevnímu státu svobodu ústavní.

Ale byl již také čas svrchovaný, aby národ italský nestál bezbranný u kolébky svojí svobody: *Benátčané a Lombardčané* se hnuli, aby setřásli se sebe panství cizinské! Marně se byl absolutismus Metternichův po drahná leta namáhal, aby po dobrém či po zlém připoutal city toho lidu k Rakousku. Marné všechno to zatýkání, všechna bdělost nesmírného aparátu policejního: Mladá Italie pracovala i zde s odvážením a vytrváním bezpříkladným. Ba, lze říci, že snad nikde nebylo národní vědomí italské živější a hlubší než právě v Lombardsku a Benátsku.

Již od prosince r. 1847 v obou zemích všechno se jitřilo a chvělo. V Miláně statečný Roxieri, v Benátku rázný Manin a Tomaseo byli se ozvali za práva lidu. Metternich odpověděl, kázav je uvrhnouti v žalář. Lid zas odpovídal demonstracemi, jimiž objevoval svou lásku k společné vlasti italské. Strážníci absolutismu darmo sekali a bodali do těch zástupův. Nevole a odhodlanost Milánských i Benátčanův rostla každým dnem. Od 1. ledna 1848 zapřisáhli se Milánští nekouřit žádných rakouských doutníkův. V skutku také neviděno pak ani jediného občana na ulicích Milána s doutníkem v ústech. Naproti tomu absolutismus dal vojsko poděliti doutníky a důstojníci s celými tlupami vojákův kouříce procházeli ulicemi. Z čehož opět srážky mezi lidem, vojskem a policií metternichovskou, která si počínala tak, že celá

Italie byla tím pobouřena. Absolutismus již nevěděl si jiné rady nežli poslati do Lombardska a Benátska 70.000 mužův vojska a prohlásiti stanné právo.

Avšak nezjednal si tím než trapné mlčení několika neděl, než dusné ticho před bouří. Jakmile stihla do Benátek a do Milána zvěst o pádu vlády Metternichovy a o *povstání Vídně*, nedal se lid více držet. Jako rozkacení lvové vrhli se Milánští na rakouskou posádku a po pětidenním boji plném úžasného hrdinství přinutili Radeckého, aby se zbytky své posádky a se vším úřadnictvem rakouským hledal spásu v rychlém ústupu až za hradby Verony. Tímž dnem — 22. březnem 1848, také Benátčané již byli zvítězili nad Rakušany, podmaršálek rakouský hrabě Zichy musil kapitulovati a o druhé hodině s poledne prohlásil lid shromážděný na náměstí sv. Marka za nesmírného jásotu *republiku benátskou*, v jejíž čelo postavil neohrožené vůdce své Manina a Tomasea, kteréž byl teprv před pěti dny na ramenech svých vynesl z rozkotaných žalářův.

Zpráva o událostech těch elektrisovala celou Italii. *Kostky byly vrženy: válka s Rakouskem byla jista!* Veškerá konstituční zastupitelstva států italských, od Turina až do Neapole zdvihala se jedno za druhým, aby přiměla vlády k výpravě válečné za jednotu Italie. Lid pak pozdravuje všude s nadšením usnesení jejich dodával resolucím sněmovníkův důrazu, jakémuž netroufali si odolati ani ten Pius IX., ani Ferdinand Neapolský. Karel Albert však jedva spozoroval toto nadšení všeobecné, byl první, který nabídl meč a pomoc svou „bratřím lombardským a benátským“ a postavil se vstříc valícím se již spoustám plukův rakouských. Tím skutkem rázem dosáhl odpuštění

za svou minulost v očích lidu, který jej opět pozdravoval co osvoboditele svého, co „meč Italie“!

Byl toliko jediný člověk, který nevěřil v poctivost úmyslu Karla Alberta ani v této chvíli, který jej prohlížel až do dna duše jeho a nečetl tam než slova „ctižádost“, vrtkavost“ a „licoměrnost“, — který ale příliš miloval Italii, než aby v nynější chvíli byl se postavil v cestu jejímu vojevůdci. — Laskavý čtenář tuší, že jest řeč o *Mazzinim*.

Ano s takovými úmysly vracel se nyní — z jara roku 1848 Josef Mazzini po sedmnáctiletém vyhnanství ve svou milovanou vlast. Přicházel, aby ji pozdravil svobodnou a objal opět věrného druha svého mládí, reka *Garibaldiho*, který touže dobou byl sem přichvátal od břehův *jižní Ameriky*. Synové dostavili se k obraně matky . . . První krok, jejž učinil Mazzini na rodné půdě italské, byl hoden celé jeho minulosti.

Jásání lidu sprovázelo jej cestou z kraje do kraje a když přišel do Milána, chtěl jej nadšený lid vší mocí viděti v čele prozatimné vlády. Ale Mazziniova duše nepráhla po slávě osobní. „Vlast především!“ zněl zákon vrytý do hlubin duše jeho a podle zákona toho jednal nezvratně i nyní. Odmítl důstojnosti, odmítl vyznamenání, zůstal prostým občanem. Avšak za to šel a podal ruku na usmířenou nejúhlavnějším sokům svým: Giobertimu a Mamianimu, mírným to liberalům, kteří ale v těchto dnech byli *domácími vůdci* hnutí národního v Severní Italii. „Jsme všickni Italiané a na tom nyní dosti!“ byla slova jeho. „Nevěřím v Karla Alberta jako vy v něj věříte, ale dokud povede síly Italie *věrně* v boj za jednotu naši: dotud mám za povinnost všech Italianův, aby jemu seč kdo, byl nápomocným.“

Ten byl dojista nejslavnější den života Mazziniova. A co řekl, to vykonal. V krátce zaznělo jeho slovo k národu. Nikdy ještě neslyšel lid italský mohutnějšího provolání. Mazzini nechtěl, aby válka za neodvislost vedla se pouze vojskem pravidelným. „Celý národ povstaň, neboť celý národ je povinen hájiti života svého a svobody vlasti! Zavolejme tudíž hotovost země! Od Addy až ku Isonzu povstaň vše, cokoliv vládne svalnatou paží a ozbroj se puškou. A nebude-li s důstatek pušek, ozbroj se šavlemi, kosami, sekyrami, širočinami, hroty, dykami, noži. A kdož nemá sil bojovat, ošetřuj nemocných, povzbuzuj ostatních.“ K jinochům italským pak volal: „Jonáci Italie, vzhůru, povstaňte! Zvedněte se v horách! Zvedněte se po rovinách, po městech, povstaňte všickni a všude! *Jest nám* toliko *jedna* Italie, a toliko jediné vojsko národní, kteréž záleží ze všech, kdož ozbrojeni shrnou se pod prapor národa. Vy jste tím vojskem, ve kteréž doufá Italie! Kdo váhá, zrazuje vlast! Raději smrt nežli opět pouta na rukou. Proklet budiž každý, kdož vás zdržuje, kdož vás zráží v této hodině veliké. Povstaňte, ó povstaňte! Či neproudí krev italská ve vašich tepnách? Necítíte v srdcích svých šuměti život a hrdost mužův svobodných? Je to *naše* vlast, anebo patří cizinci? Je to naše vlastnictví anebo majetek jiného, jsme tu pány my anebo nájemníky z milosti trpěnými? K čemu máte zbraní, když je netasíte? K čemu voláte: „Ať žije Italie!“ když ji nechcete jít obránit svými životy? Vzhůru, jinoši, vzhůru: tam ku Alpám, tam ku chrámu svatého Marka! Zvedněte se jako ty bouře vašeho nebe, hrozné a náhlé! Zvedněte se jako ty plameny vašich sopek, neodolatelné, horoucí! Učiňte si zbraně ze svých rýčů, ze svých seker, ze svých

křížů, ze všeho, což železného. Vyzvete smrt a ona před vámi prchne! Žijte jen chvíli opravdovým, činným, mohutným životem italským jak jej stvořil bůh a vlast jest vaše — Italie jest vaše!"

V skutku také netrvalo dlouho a celý poloostrov italský zdál se býti jediným táborem válečným. Ze všech státův táhlo vojsko ku pomoci králi sardinskému, všude se cvičila a hotovila mládež k vytrhnutí do pole. Čeho byl by dovedl nějaký Napoleon I. s touto bouří nadšeného národa! Avšak Karel Albert nebyl z toho mramoru, ze kterého tešou se Hannibalové a Napoleonové. Nikomu nebyla válka rázu *národního* více proti mysli nežli jemu. Podivínský člověk ten měnil se každou hodinou. Včera světoborcem, dnes již jen malým tyranem. Včera ještě snil o koruně Italie, dnes již jen chtěl míti — *zvětšené Piemontsko*: přivtěliti Lombardii a Benátsko ku království sardinskému, toť bylo dnes již celým jeho předsevzetím! Pořád zřejměji a zřejměji dával na jevo, kterak nepřeje si naprosto, aby hnutí národní nabývalo rozměrův tak obrovských, do jakých chtěla je rozprouditi strana Mazziniova. Ze všech končin Italie mládež nejstatečnější nabízela brzy v Turině brzy v Miláně paže své. Ale nadšení její setkávalo se tu i onde s mrazivou lhostejností. Sotva že dovolil Karel Albert samému Garibaldimu zříditi dobrovolnickou legii. Přicházeli synové Polsky, synové Francie, prosíce, aby jim bylo dopřáno bojovat za svobodu Italie. Avšak z Janova posíláno je do Milana, a zde jim dáno na srozuměnou, že by nejlépe učinili, kdyby šli — do Benátek. Když z Neapole přichvátalo 200 jonákův, vesměs to mládež vzdělaná, synové nejváženějších rodin a v nadšení svém ohlašovali ministru

Karla Alberta, že přijde jich v brzce na sto tisíc, zvolal tento:

„Bůh nás zachovej od takové pomoci!“

Podál tábora sardinského na vlastní pěst sbíral tudíž Garibaldi statečné ty hochy Mladé Italie a vytrhl s nimi do hor, aby na svazích a úpadech Alp bránil Italie.

Mazzinimu, kterýž všemu tomu z blízka dívati se musel, srdce usedalo litostí a hněvem. Ale vždy ještě potlačoval spravedlivou tu nevoli a nedůvěru svou, vždy ještě váhal podniknouti bolestnou tu operaci. Přestával na tom, že v časopisech „Mladé Italie“ neustále připomínal Italiánům, že *všickni* se musí zvednout, všickni býti pohotově ku obraně vlasti! „Žádnému člověku a byť měl duši Washingtonovu a geniálnost Napoleonovu, nesmí národ slepě svěřovati osud svůj. Dokonce ne národ, který se domáhá svého vzkříšení. Tenť, dokud bitvy trvají, ustavičně státi má sám a sám s rukama zdviženýma jako Mojžíš, dokud Sinai hřměl.“

Však zatím rána na ránu padala na hlavu Italie. Despota neapolský, ukolébav zdánlivou povolností dobromyslný lid, ve vší tajnosti ukul veliké spiknutí hetoliko proti svobodě jeho, ale i proti svobodě veškeré Italie. Skoupiv luzu zlatem a ubezpečiv se s dostatek svých žoldnéřův švýcarských, užil prvního rázného vystoupení opposice v jedva zahájeném parlamentu ku provedení své nejmizernější pomsty. Po několikadenním jitření lidu všelijakými znepokojujícími pověstmi, dne 15. máje v Neapoli pouliční výtržnost — bezpochyby samou policií nastražená, — na to ihned útok vojska, palba, krveprolití a ukrutná řež, sprovázená drancováním a zatykáním všech svobodomyslných lidí a končící rozpuštěním parlamentu i

rozkazem královým, *aby vojsko vyslané do pole proti Rakušanům ihned se vrátilo.* To bylo první vítězství reakce. Nikdo mu neporozuměl rychleji nežli Pius IX. A takž v krátce zbavena Italie pomocných vojsk neapolských i papežských, co zatím Karel Albert v nečinnosti mezi Peschierou a Mantovou mařil čas nejvzácnější, dopouštěje Rakušanům, aby neustále ze zemí rakouských přibírali sobě posily. Následky těch chyb osudných ovšem brzy se dostavily. Radecký vyhrával bitvu za bitvou nad ledabylým tím vojskem Karla Alberta, až konečně třídenní bitvou u Custozzy (od 23. do 25. července) neštěstí Italianův jest dovršeno. Karel Albert couvnul do Milána. Lid byl v zoufalém rozčilení. Nechtěl se za žádnou světa cenu poddati Rakušanům a byl odhodlán brániti každou píď města životy svými. Ale Karel Albert již pozbyl veškeré odvahy. Jakmile Rakušané přitrhli před brány milánské, kapituloval a prchnul z nešťastného města, kteréž by jej bylo v zoufalém vzteku svém roztrhalo. Dne 5. srpna Rakušané vtrhli do Milána. První, po kom slídili, byl Mazzini. Však nezastihli ho více. Byltť mimo poražené sbory Karla Alberta ještě jeden sbor, který se do té chvíle nepoddal, — sbor to *Mladé Italie*, legie Garibaldiho! V řady těchto jonákův nezdolných přikvapil v těch dnech osudných Mazzini, chtěje s nimi bojovat a umříti. „Chystali jsme se právě vytrhnout z Bergama," — vypravuje ve svých pamětích Garibaldinský plukovník *Medici*, — „bychom rychlými pochody kvapili ku Monze, když tu mezi námi, s puškou na rameně objevil se Mazzini. Všeobecný jásot uvítal velikého Itala. On však žádal, aby byl vřaděn do našeho pluku, jenž tvořil předvoj vojska Garibaldiova, co prostý bojovník. Svoleno k tomu pod

jednou výminkou: chce-li splniti jednohlasnou žádost legie a nésti náš prapor na pušce své, prapor, na kterém třpytilo se *jeho* heslo: „Bůh a národ!“ Jakmile v Bergamě rozneslo se, že Mazzini jest mezi námi, celé město přihrnulo se ven v tábor náš. Obklopili jej a prosili, aby jim cosi pověděl. Mazzini tedy pozvedl toho luzného hlasu svého. Mluvil k nim o Italii. Vyzýval je, aby stavěli barikády a bránili svého města ze všech sil. Buď ale jak buď, aby vezdy milovali Italii a nikdy nezoufali nad spásou a znovuzrozením jejím.

Řeč ta projala prsa všech. Dojmutí a nadšení lidu bylo nesmírné. Měli jsme co činit, abychom se s nimi rozloučili. A jak těžké bylo naše loučení, tak obtížný byl za krátko i pochod náš. Strhnulť se lijavec, který neměl konce. Již jsme byli všecci promoklí na kůži, Mazzini ale nic toho nedbal. Byl jsem pečliv o jeho zdraví a nabízel jsem mu koně; on jej odmítl; chtěl jsem tudíž zastavit pochod a dopřát mu nějakou hodinu odpočinku pod krovem. Však Mazzini ani o tom slyšeti nechtěl; naopak, když spozoroval, kterak jeden z našich dobrovolníkův ve svém lehkém, promoklém šatě zimou se třese, svlékl svrchník svůj a vnutil mu jej. Když jsme dorazili do Monzy, uslyšeli jsme hroznou zvěst o mrzkém vzdání Milána, o pádu Lombardie. Veškery naděje národa touto osudnou ranou byly zničeny. Zoufalost a šílený vztek zmocňoval se našeho lidu. Nebyti Mazzinia, byla by nastala největší spousta nekázně v řadách našich. Ale v tu chvíli bylo znamenati jeho velikost: „*Nezoufejme, bratří,*“ zvolal k nám: „*válka králova jest u konce, — počíná válka národa!* A za nedlouho příklad jeho pevnosti, jeho víry nezdolné pozdivhl mysli všech, tak že

v den, když došel rozkaz Garibaldiův, abychom vůči nemožnosti dalšího odporu ustoupili na půdu švýcarskou, všichni měli víru v srdci, že toliko na chvíli spočineme, abychom za nedlouho silou dvojnásobnou vyrazili na nepřítele. Všickni jsme přísahali Mazzinimu, že nebude scházeti nikdo, jakmile zavolá vlast k boji novému.“ — Ustoupili do Lugana. Nyní teprv Mazzini pokládal se sproštěna těžké té povinnosti, kterou z lásky ku vlasti byl sobě na počátku války uložil. Teď nastávala povinnost nová: ukázati národu, v čem byla chyba, ukázati mu slovem přímé pravdy tu vrtkavou licoměrnou, sobeckou povahu Karla Alberta a zdvihnouti národ ku novému boji — kterýž by měl rázu a rozměrův zcela jiných, ku *boji národnímu*, vedenému bez pomoci, bez vůle a třeba i proti vůli vladařův Italie. Slovem, teď když objevila se opět ta stará pravda, že strany mírné a konservativní nikdy nedodržují slova stranám rázným, alebrž vždy raději obětují blaho lidu nežli své choutky po výsadách a panování: teď cítil se Mazzini zavázána u svědomí svém, odpoutati věc národa všude a co možná nejrychleji od věci vlád a rozvinouti před tváří všeho národa prapor republikánský co znamení jediné možné ještě spásy Italie.

Důvěru, naději, spolehání ve vlastní sílu — hlásaly hojné ty proklamace psané slovem nejúchvatnějším, které nyní vysýlal z Lugana po celé Italii. V několika nedělích po celé zemi byly zřízeny výbory ku organisování povstání, po celé zemi sbíraly se příspěvky na podporování hrdinně dosud bojující republiky benátské, v krátce bylo 10 milionů lírů k tomu účelu sebráno, celá Italie po druhé povstávala a hotovala se k boji na život a na smrt.

Ale již nikdo nevolal: „Ať žije Pius IX., ať

žije Karel Albert!“ Naopak, oba byli souzeni. Karel Albert od zbabělého svého útěku ze zrazeného Milána, Pius IX. od té chvíle, co zřejmě se byl prohlásil (dne 29. dubna), že proti Rakousku nebude válčit, aniž jezovity zavrhne, slovem, co přestoupil skutkem i myslí v tábor reakcionářův a nejúhlavnějších nepřátel národa. Vůbec oživla reakce výhrami Rakušanův a mrzkým úskokem krále neapolského po veškeré Italii a nabývala mysli čím dále tím více, neboť i z Petrohradu, i ze Španěl i z Vídně byla přišla do Neapole, Říma, Modeny a Parmy utěšlivá pokynutí, že „svatá alliance ještě není mrtva“ ... Neapolský despota, povaliv svobodu svého národa, i namířiv na Neapoli hrubá děla, vrhnul se po té veškerou silou na *Siciliany*, kteříž nyní vedle *Benátčanův* byli jedinými z Italův, jenž dosud drželi v rukou neroztříštěný meč odporu. Když se byli sprostili neapolského jha, prohlásili rodinu Burbonskou navždy za zbavenu práv k Sicilii a chtěli se učinit republikou; že ale námořní mocnosti a zejmena Anglie proti tomu se ozvaly, Siciliané upustili zatím od republikánské myšlenky a zvolili sobě dne 10. července 1848 druhého syna Karla Alberta, prince Amadea, za krále. Tím byl ale despota neapolský rozlícen do míry nejvyšší. „Raději celou Sicilii obrátím v prach a popel, než abych kdy vytrpěl tam jiného krále.“ Řekl a vyslal svého Albu — surového to žoldáka Filangieriho, s velikou silou vojska na Sicilii. Nešťastná Messina měla nyní zakusit svého soudného dne. Čtyři dni a čtyři noci trvalo ukrutné bombardování a vraždění nejzuřivější. Dne 5. září 1848 bylo kvetoucí město obráceno již toliko v spoustu kouřících zřícenin a po ulicích leželo na tisíce mrtvol. Odtud postupoval Filangieri dále. Siciliani brá-

nili pod vedením polského generála Mieroslawskiho hrdinně každou píď svého ostrova a ještě koncem roku 1848 hrozný ten zápas nebyl rozhodnut.

Avšak Neapolsko a Sicilie byly tím pro věc Italie ztraceny; na hradě papežově již opět vládli jezovité a lid římský musil již vyhrožovat násilím, chtěl-li proraziti vůli svou. Lombardie a pevnina Benátska byly zaplaveny rakouskými bodáky, tolikéž Parma a Modena. Za takých okolností každý soudný člověk musil přisvědčit *Mazzinimu*, který nyní z tábora Garibaldiova podnikajícího výpravu do vlašských Tyrol volal k Italianům: „Kdo nám nyní pomůže? Karel Albert? Či snad Pius IX.? Onen Hamlet, nevěřící ani sobě samému, či ten velekněz římský, který již opět dává práva národův do klatby? Nechať odpovědí Milánští, nechať odpovědí Římané! Není to Karel Albert, tento muž našeho neštěstí, který ve vražedném obejmutí svém udusil všecko to hnutí naše? Bez něho Lombarďané zvítězili, bez něho Milán bojoval ten věkoslavný pětidenní svůj boj. Karel Albert přišel toliko do Milána, aby podepsal nectnou kapitulaci.

A tomuto člověku máme poznovu svěřiti osud svůj? Nikoliv. Toliko *národ* sám sobě pomoci může, toliko lid italský svými tisícerými rameny, svou nezdolnou odvahou, svými barrikádami, svými zvony bouřícími na poplach. Tu jsou čety, tu prapory, tu armády Italie, které vytrhnouti musí raději dnes než zejtra do rovin Lombardských. Avšak kdo je má vésti, kdo veškerou tu výpravu strojiti a říditi? Kde má býti střed a srdce našeho ruchu, našeho života? Ku *Římu*, Italové, hleďte, ku Římu, z něhož již po dvakráte vzešel Italii a lidstvu nový den života. *Obraťme Řím*

papežův v Řím národa italského, v Řím lidstva! Již vidí každý, že nejsou to ani knížata, ani vlády, ani sněmovny posavadních států italských, jenž by mohli neb chtěli vydobýti Italii jednotu a svobodu. Již toho nemůže nikdo než všecek národ, an *jedním dnem povalí ty mezníky států, dělících naše tepny a paže, aby druhého dne zasednul k radě pospolité na Kapitolu a třetím dnem vytrhnul v pole jediným přívalem, jedinou bouří.* Ano Řím budiž stanem naším. Všickni Italové přistuptež k hlasování; ze všech států vyšletež muže své důvěry, kteří by sestoupili se v Římě v hromadu italskou, *v ústavodárný to sbor národa italského.* A toto shromáždění vybeře muže nejvýtečnější, nejspůsobilejší, kteří jmenem Italie sorganisují a vypraví spoustu jejich sil v boj za neodvislost a jednotu.“

Myšlenka ta spůsobila radostný záchvat po veškerém národě. Mazzini vyslovil tím, co každému v duši tkvělo, co ale nikdo neuměl určit a vyjádřit. Každý cítil, v tom že jest jedině pravda, jedině spása. A což nejhlavnější: myšlenka dala se *uskutečnit.* Ještě nemohla reakce spojenými silami udeřit na Italii. Siciliani a Benátčané ještě se bránili s udatenstvím starořímským, Palerměti přísahali, že raději se dají pohřbíti pod ssutinami domů svých, než aby se vzdali žoldákům Filangeria, z Messiny proslýchalo, kterak nešťastné obyvatelstvo tamější strojí se ku krvavé pomstě na všech přívržencích tyranie, Bolognézští byli statečně zahnali pluky rakouské, — co zatím v Uhrách vyšlehávaly mohutné plameny žáru revolučního, takže nepodobalo se víře, aby Rakousko nyní mohlo novými silami na Italii udeřit. A což konečně nezmůže nadšená láska k vlasti? Navzdor bodákům Radeckého, navzdor zpátečnické většině

sněmu piemontského, navzdor švýcarským žoldákům Ferdinanda neapolského i navzdor vražednému boji na Sicilii mohli se přece zvoliti poslancové lombardští, benátští, piemontští, neapolští a sicilští, a vypraviti se do národního shromáždění římského. Skutečnou překážkou byl toliko Řím papežský sám, či vlastně jediný muž v Římě — jmenem *Pellegrino Rossi*, který v tu dobu stál v čele světské vlády papežské. Byl to muž přející despotismu, avšak člověk silného ducha a neobyčejně prohnaný. Mžikem vystihl celý obrovský dosah myšlenky Mazziniovy.

„Revoluce italská," doznal v kruhu důvěrném, „našla v Mazzinim sílu, která snad překoná samého Macchiavella." Rossi netajil se tím, že od toho dne, kterým by se uskutečnilo *národní shromáždění italské*, netoliko veškerým despotům, ale i samému papežství jest odzvoněno na věky. Tomu chtěl zabránit stůj co stůj. Jakmile tedy vláda toskánská, skládající se z mužův Mladé Italie, (Montanelliho a Guerazziho) učinila dne 7. listopadu 1848 spůsobem úřadním první vyzvání k obecnému spolku národa italského dle návrhu Mazziniova, odpověděl zpátečník Rossi ihned jiným návrhem, aby se totiž v Římě sešel všeobecný *kongres vlád italských*. Každý panovník italský měl vyslati své plnomocníky, a všecky vlády měly se uradit o společné jednání. Tímto vyzývavým odporem mělo si papežství vykopati hrob.

Každý upřímný přítel národa s hněvem zaslechl o tomto úkladu reakce. Lid římský se bouřil a nalehal tím rozhodněji, aby papež uznal jednotu italskou a dopustil národní shromáždění italské v Římě. Mysli se bouřily, napnutost a rozhořčenost byla nevýslovná. V takové chvíli svolal zpupný Rossi sněm římský, na kterémž

chtěl vynutit schválení svého plánu, svého kongresu vlád. Dne 15. listopadu byl sněm zahájen. Rossi plný sebedůvěry vyšel z paláce papežského do sněmovny. Síně i schody sněmovny byly přeplněny lidem, kterýž mu hlasitě zlořečil. Rossi odpovídal pohrdlivými pohledy. Avšak jedva byl vystoupil několik stupňův, dav lidu zavřel se za ním, a v tom Rossi smrtelně raněn skácel se k zemi. Mistrně vedená rána dykou do týla učinila konec jeho životu a osvobodila rázem Italii od černých záměrův tohoto úkladníka. — Bleskem rozlétla se zpráva o zavraždění Rossiho po Římě, a v několika hodinách byla všeobecná bouře. Lid obklopil palác papežův a žádal: národní shromáždění italské, uznání jednoty a válku proti Rakousku. Když ale nechtěl papež živou mocí povolit, tu lid přivlékl děla a jal se paláce papežova dobývat. Pius IX. zoufale probíhal komnaty své, a volal v nejvyšším hněvu: „Bože, což nemáš žádných bleskův více, abys je seslal na hlavy tohoto lidu!“ Ale Bůh neseslal, nýbrž papež musil povolit ke všemu. Římané byli svobodnými pány svého osudu. Pius IX. ale dne 26. listopadu uprchnul tajně z Říma, přestrojen v šatech ženských, a provázen bavorskou hraběnkou Spanrovou utekl se ku králi neapolskému. Brzy za ním vytratili se i ostatní dvořané a všecko kněžstvo — a Řím papežský po dlouhých staletích byl opět ponejprv *Římem lidu.*

Příkladem tím pobídnut, zdvihl se i lid toskánský a Leopold II. následoval Pia IX. prchaje v náruč despoty neapolského ku břehům Gaety. Takto rázem národ italský zjednal sobě potřebnou oporu, žádoucí tábor, ve kterém by se soustřeďoval život jeho. Ani ruka se nehnula ku hájení papežstva; ani jediný z tisícerých těch kněží a mnichův

římských nenasadil svého života za věc církve, co zatím za věc svobody a vlasti umírali nejlepší synové národa s hrdostí rekův a nadšením mučedníkův. A mezi tím co Pius IX., skrývaje se za hradbami gaetánskými, vyzýval všechen křesťanský svět do boje za ztracené panství své, co u dvora neapolského, španělského a vídenského volal o bodáky pro prsa vlastního národa . . . tento z volnějších oddychoval prsou a navzdor kletbám papežským volil a vysýlal své zástupce do národního shromáždění římského, kteréž dne 9. února 1849 skorem jednohlasně prohlásilo *Řím* a státy církevní za *obec svobodnou čili republiku*, světské panství papežův ale za zrušené navždy.

Mazzini na první zvěst o událostech římských a toskánských byl pospíšil do *Florencie*, kdež zvolen za člena prozatimní vlády, která měla založiti republiku toskánskou a vystrojiti válečnou moc proti Rakousku. Však nebylo mu na dlouho prodleti v Toskánsku. Svobodní Římané 10.000 hlasy zvolili jej za *náčelníka republiky římské*, kteréžto úřad sdíleti měl Mazzini s přáteli svými *Armellinim* a *Saffim*. Než tito oba mužové málo se vyznali ve správě veřejné, tak že téměř veškera starost o zdar republiky římské spočívala na bedrách Mazziniových. Tenkráte nadešla bez odporu nejpamátnější chvíle v novověkém životě národa italského; a na čele doby té stkví se písmem zářícím jmena dvou mužův, jmena to *Mazzinia* a *Garibaldiho*.

XVII.

Podobalo se, jakoby s Mazzinim byla se přistěhovala v osvobozený Řím vznešená cnost re-

publikánův a rekův starořímských. Blaho pravé volnosti konalo divy. Vůčihledě ten lid zkažený tolikavěkou porobou zušlechťoval se na srdci i na duchu, poctivost a péče o obecné dobro zmáhala se ve všech vrstvách, důvěra a dobrá vůle sdružovala a sílila veškeré občanstvo. A Mazzini pracoval silou neunavnou, dnem nocí. Pomáhat chudině, odstraňovat bídu, osvědčovat lidu moudrými zákony podstatu a požehnání svobody, a zřizovat co možná nejdůkladněji brannou sílu Italie: toť bylo úkolem, jejž vytknul sobě v této vážné chvíli života svého.

Za celá století posavadní vlády italské neučinily pro blaho lidu tolik, co učinil teď Mazzini v několika dnech, ba v několika hodinách. Za krátko nemá Řím žádných žebrákův, žádné nahoty. On proměňuje ohromné budovy klášterní na vlídné příbytky chudiny, on rozděluje nezměrné pozemky papežské vlády v malé lány, aby každý chalupník za nejmírnější cenu mohl nabyti půdy pro výživu svou; paláce kardinálův obrací v nemocnice a špitály pro chudé starce, daň ze soli snižuje tak, aby libra nestála více než dva krejcary, podobně snižuje a mírní všecky ostatní platy a daně na polovičku a nicméně zakládá školy, ba zřizuje i školu vojenskou a za nedlouho vládne republika římská silou 40.000 řádně ve zbrani vycvičených občanův, takměř samých to dobrovolníkův. On jest duší národního shromáždění, on jeho řečníkem i zákonodárcem nejslavnějším. Římané jej zbožňují, Italie mu žehná. Ale všechna ta sláva i moc v ničem nemění jeho skromnost vrozenou. Triumvir republiky římské obědvá v nepatrné hospůdce za 80 krejcarův, a francouzský vyslanec Lesseps, jenž kdysi v noci s ním mluviti chtěl, k nemalému udivení svému nachází dům

Mazziniův otevřený, nikde stráží, nikde služebníkův, tak že volně přijde až k samému loži klidně spícího náčelníka republiky. Nač také stráží tomu, koho střeží láska všeho národa?

Podnes Římané s radostným pohnutím vyprávějí o slavných a krásných těch dnech republiky římské. Žel bohu, že dnův těch bylo na mále. —

Znepokojován hněvem národa, zahanben hrdinstvím Benátčanův, ustrašen hautím republikánským v Římě a Toskánsku: Karel Albert odhodlal se zkusiti ještě jednou štěstí svého a vážiti boj rozhodný o život a korunu. Dne 12. března vypověděl Rakušanům příměří, dne 20. již vytrhl v pole směrem ku Magentě. U večer dne následujícího srazil se ponejprv s Rakušany u Mortary. Jest odražen a musil ucouvnouti na Novarru; zde soustředil příštího dne 22. března 1849 veškerou svou silu, počtem 55.000 mužův a odvážil se bitvy rozhodné. Boj trval od 12 hodin s poledne téměř do půl noci. Z počátku Piemontští vítězili; ale večerem přitrhla hlavní armáda rakouská a nyní ovšem byli Piemontští slabí; marně sám Karel Albert vedl voje své do ohně, marně vrhal se v nejprudší kulobití; dovedli sice Piemontští Rakušanům spůsobiti nesmírných ztrát, ale proti přesile nemohli obstáti. Karel Albert prohrál po druhé. Avšak již nevolil spasiti sebe ponižujícím mírem. Raději složil žezlo a korunu ve prospěch vévody Savojského, který co král Viktor Emanuel II. zasedl na trůn sardinský a obdržel od Rakouska mír snesitelnější. Dne 30. března vykrváceli hrdinní Bresciané a pověstný Haynau ukájel svou krutou mstu na ženách i dětech; dne 31. března udušena v krvi vzpoura republikánských Janovanů, a týmž časem již také

osudný obrat připravoval se v Toskánsku: Guerrazzi zradil věc republiky! Panstvíchtivost otrávila duši jeho. Toho vyčíhala reakce, rozdmýchala nevoli lidu proti podezřelému diktatoru a lovila v kalu: za krátko silná strana volala vévodu toskánského do země zpět a dne 24. dubna vytrhly pluky rakouské z Parmy do Toskánska.

Týmže časem i na Sicilii věc svobody umírala v krvi a dýmu požárův. Ubozí Siciliané měli špatné vojevůdce. Marné bylo všechno zoufalé udatenství lidu, marné všechny ty skutky hrdinnosti obdivuhodné v řadách povstalcův. Bílý prapor despoty neapolského vnikal pořád dál a dále do země, a již koncem dubna mohl se nešťastný konec povstání sicilského předvídat s určitostí.

Zbývala Italii jediná, poslední naděje: republika římská. K této obracely se nyní vzdechy, tužby i slzy nešťatného národa. Každý byl přesvědčen, že spiklá reakce nyní obemkne Řím železnou náručí svou, každý očekával, že co nejdříve Rakušané od severu a Neapolitáné od jihu budou dorážet na tuto poslední baštu neodvislosti italské. Avšak nikdo se nenadál té rány, která jako blesk z čista jasna první udeřila na život její: *vláda republiky francouzské obořila se beze vší příčiny na republiku římskou!* „Přicházíme,“ — zněla pokrytecká proklamace generala Oudinota, když dne 24. dubna přistál v Civitavecchii, „co přátelé lidu římského, ctíce jeho svobodnou vůli, a vstupujeme na půdu římskou jedině za tím úmyslem, abychom hájili zákonného vlivu Francie v Italii.“ Každý se domyslí překvapení Římanův. Ihned vyslána deputace k Oudinotovi s protestem proti tomuto napadení národa svobodného, který v ničem republice francouzské neublížil. Francouz odpověděl, že přichází toliko, aby Rakušané

nebo Neapolitané nezmocnili se Říma. Deputace vracela se potěšena k domovu. Ale nežli se vrátila, již byl do Říma přišel francouzský plukovník Leblanc a sdělil Mazzinimu přímo, že Francouzové připluli, poněvadž nechtějí trpět, aby papež byl vyhnancem gaëtanským, že jsou co katolíci povinni navrátit mu Řím a co Francouzové že musí toho učinit dříve, než přijdou Rakušané či Neapolitáné.

Tato zrada byla prvním ohlášením se muže, který odtud po dvacet let měl poutati Francii jako Italii: to byla první pleticha potomního despoty Ludvíka Napoleona Bonaparta.

S duší pobouřenou odmítl Mazzini, odmítlo národní shromáždění, odmítl všecek národ římský urážlivé to domnění, že by kdy Římané takového ponížení snášeti chtěli. „Jsme národem svobodným. Klidně, bez porušení práv kteréhokoliv jiného národa Římané obecnou vůlí svou založili si svobodnou obec svoji. Žádný národ světa nemá tudíž práva v domov jejich se vtírati, všeliké takové zakročování jest násilím, kteréž odmítneme silou svých paží a zbraní. Republika protestuje ve jmenu boha, ve jmenu lidských práv a ve jmenu bratrství národův proti tomuto nenadálému vpádu a prohlašujíc se pevně odhodlanou k nejráznějšímu odporu, činí Francii odpovědnou za všecky následky.“ Tak zněl protest, jejž k návrhu Mazzinia dne 25. dubna národní shromáždění římské poslalo generálu francouzskému. Tím byla válka vypovězena. V týž den vydal Mazzini toto provolání k lidu římskému, ve kterém pravil mimo jiné: „Spása lidem svobodně stvrzené zásady, právo národů, čest jmena římského kážou republice římské, aby se postavila násilí tomu zmužile na odpor. A republika římská postaví se! Jestiť

zapotřebí, abychom dokázali Francii a všemu světu, že nejsme žádným národem dětí, nýbrž národem mužův, který druhdy dával Evropě zákony a osvětu. Jest toho potřeba, aby nikdo nesměl říci: Římané chtěli býti svobodnými, ale nedovedli jimi býti. Jest toho potřeba, aby všecek svět z našeho odporu, z našich vyjádření, z našeho držení se poznal, kterak Římané raději volí smrt než otroctví, kterak pevně jsou odhodláni nepodvoliti se nikdy více té vládě nenáviděné, kterou byli svrhli. — Toho dokáže lid římský. Kdo jinak smýšlí, zneuctívá národ a zrazuje vlast. Národní shromáždění zůstane dnem nocí na stráži. Triumviři vykonají svou povinnost. Pořádek, slavný klid a soustředěnou sílu! Občané, shromažděte, shlukněte se kolem nás. Bůh a národ, právo a síla zvítězí!“

K slovům těm všecek Řím se zdvihal v nevídaném nadšení. Staří, mladí všickni jedna mysl bojovná, jeden rekovný duch. A v čele těch bohatýrův Říma hrdinný *Garibaldi*. Bleskem vyrazili na Francouze silou a náhlostí bouře. Sedm hodin zuřil boj a Francouzové jsou poraženi na hlavu. Jásající Římané přiváděli množství francouzských zajatcův, mezi nimiž i hojně důstojníkův. Tito přivedeni jsou na kapitól a postaveni před národní shromáždění. Mazzini povstal a ujav se slova pozdravil zajaté vlídnými slovy, řka: „Vítám vás co syny národa francouzského, kterýž nemůže býti odpovědným za bludy a hříchy vlády své. Římská republika nebojuje s národem francouzským i nehodlá synův jeho zneuctívat. Byly vám na bojišti odňaty meče vaše. V lůně svobodné obce římské budou vám navráceny.“ Že jich ale právě nebylo po ruce, obrátil se Mazzini k přítomným důstojníkům italským s prosbou, aby francouzským bratřím zapůjčili svých vlastních

mečův. Stalo se, a užaslí Francouzové propuštěni jsou na svobodu. — Než pohříchu ani tato velkodušnost Mazzinia nezachvěla více porušeným svědomím společnosti francouzské. Naopak lstivý Napoleon ji dovedl přemluvit, že porážkou ze dne 30. dubna čest francouzská jest zadána, že prohra u San Guida musí býti pomstěna. Marně obracel se Mazzini na národní shromáždění francouzské, marně ozývali se zde poctiví republikáni proti té zrádě na bratrské republice římské: porušená většina svolila k nové výpravě 30.000 mužův proti Římu! —

A zatím valila se již také od severu spousta rakouských a od jihu spousta neapolských bodákův ku hradbám římským, ano i Španělsko spěchalo papeži na pomoc a vyslalo několik válečných lodí ku pobřeží krajův římských.

Takto současně čtvero nepřátel se čtyř stran hrnulo se na svobodnou obec. Italie se chvěla rozčilením zoufalým, všecek svět s ustrnutím hleděl nevídané té truchlohře vstříc. Ale duch Římanův byl hoden té chvíle.

Podobalo se, jakoby síla duše Mazziniovy byla se rozlila do všech srdcí. Nikdo by nebyl více v těchto nadšených, bojovností planoucích a smrtí pohrdajících občanech poznal onen nedávný zženkylý a rozmařilý lid římský. Statečnost rostla s nebezpečenstvím a jasný příklad Římanův zmužoval širé okolí.

Od osmi dnův již Rakušané bombardovali Bolognu a hrdinné občanstvo její posud se bránilo; tolikéž Livorno odolávalo mužně přemoci rakouské.

Však co takto Rakušané jsou u svém pochodu zadržováni, s druhé strany Neapolitáné urychlenými pochody kvapili na Řím. Již stáli u Albana a Velletri. Tu vyvedl proti nim Garibaldi římský

lid v pole, a dne 16. května slavila republika římská u *Velletri* nad žoldáky neapolskými vítězství nejrozhodnější. Garibaldi dal Neapolitánům tak za vyučenou, že Ferdinandovi II. zašla pro vždy chuť ještě jednou se s ním setkati. — Pohříchu padla týmž dnem na severu Bologna a Rakušané táhli dále na Ankonu. Pět a dvacet dní vzdorovali Ankonští všem hrůzám bombardování, aniž by se však byli dočkali pomoci. Neboť již bylo Římanům brániti životův vlastních. Zrušivše příměří Francouzové v noci na 3. června zrádně zmocnili se letohradu Pamfili, který zvedá se na výšině panující městu. Na zprávu o události té všecek Řím vyrazil ze bran. Celou noc a celý den trval vražedný zápas. Brzy ta, brzy ona strana ztekla útokem krvavou výšinu, aby za nějakou hodinu opět byla odtud sražena. Římané bojovali jeden proti desíti. Konečně zvítězila přesila. Francouzové opanovali výšinu a dne 5. června namířili odtud svá děla na Řím. Francouzové dívajíce se na slabé ty hradby doufali, že v několika dnech budou na kapitólu. Avšak zmýlili se.

Římané byli ohraženi ještě jinými hradbami, pevnějšími skal a litiny. Užasnul svět nad tím hrdinstvím připomínajícím obrance Thermopyl a reky Marathonské. Dnem nocí hučela palba, i sypal se dešť kulí francouzských na město. A přece nikde zmatku, nikde zděšení, nýbrž naopak všude nadšenost a divy udatného sebezapření. Dnem nocí bojováno na hradbách. Tři tisíce barrikad tarasilo přístup do města, a na těch hradbách, na těch barrikadách bojoval ten lid za vedra dne i za chladu noci, silou a vytrvalostí nadlidskou. Každé noci město bylo jasně osvětleno — nikdo nespal, co muž to na stráži a v boji, co žena to v lazaretu. Nikde stopy nekázně, všude vůle nejlepší a nejsvědomi-

tější konání povinnosti. — Toho dovedl Mazzini svým slovem a příkladem!

Plných pětadvacet dnů trvala ta věkopamátná obrana, plna divů rekovnosti a statečnosti lidské. A teprv když hradby byly obráceny v ssutiny, když nebylo více lze silami lidskými uhraditi ty průlomy, mohli Francouzové v bouřlivé památné noci 30. června odvážiti se k všeobecnému, rozhodnému útoku na Řím. Marně i teď ještě Římané branili se silou rozkacených lvů, marně bojoval Garibaldi v prvních řadách, marně podstoupil šlechetný Manara smrt hrdinnou: po dvanáctihodinném vraždění Římané podlehli přesile, — republika římská, poslední naděje Italie, umírala.

„Klesáme pod ranami, ale nevzdáváme se!“ zvolal Mazzini, rozpouštěje národní shromáždění italské. K lidu římskému ale promluvil v této veliké hodině slovy na rozloučenou, kteráž dozněla v srdcích všeho národa italského jsouce mu útěchou a posilou po dlouhá ta léta nového utrpení a zkoušení, kterému od nynějška kráčel vstříc: „Římané, bratří! Surová moc přemohla vaše město, avšak vaše práva se tím nemění, neslábnou, těch vám žádná světa moc vzíti nemůže. Popsali jste, bratří, v dějinách list, který bude vydávati svědectví o té síle, jaká ve vás dřímala, i který bude důkazem, že máte budoucnost slavnou, o niž nikdo vás nedovede oloupit. Vy jste dali novému tomu životu, k němuž pozdvihuje se veškeren národ italský, posvěcení a křest, vy jste svou krví a svou slávou požehnali život národa, kterýž *chce* býti a *bude!* Shromážděni pod praporem republikánským *zachránili jste* svými hrdinnými skutky, svými ranami, svými životy *čest Italie.* — Dnes zdvihá se mrak mezi vámi a budoucností vaší. Je to mračno hodiny. *Vytrvejte* v pově-

domí svého práva, vytrvejte v té víře vznešené, pro kterou jste se stali apoštoly s mečem v ruce, pro kterou nejlepší z vás zemřeli. Bůh, kterýž přijal jejich krev, jest vám rukojmím, že budete *svobodni* a *velcí!* Ano, budete! Čeho nyní zakoušíte, není žádnou porážkou; jest to vítězství mučedníků, kterým jest hrob branou do nebe! Až pak vyzáří vám nebe vašeho vykoupení, až po této chvíli chmurné bude vám nahražena cena obětí, kterou jste radostně položili pro čest Italie: pak vzpomeňte sobě též na muže, kteří po měsíce žili životem vaším, kteří dnes sdílejí bol váš, a potřeba-li toho, na zejtří poznovu ve vašich řadách s vámi nové bitvy bojovati budou. Ať žije republika římská!“

O sedm neděl později klesla též republika Benátská. Poddala se teprv, když hlad a mor zatínaly své ukrutné zuby v život lidu; obdiv všeobecný vyluzoval její vytrvalý, hrdinný odpor, soucit veškeré Evropy sprovázel její pád.

Reakce bezmezná slavila svůj vítězný vjezd do nešťastné Italie. Veškeré svobody jsou zničeny, veškeré konstituce roztrhány. Nade vším národem prohlášen stav obležení, širočina katova rozhoupala se poznovu nad mučedníci lidstva.

Dvě toliko věci zůstaly národu italskému z velké jeho revoluce roku 1848: svoboda Piemontska, kterou že zachová, přísahal slavně mladistvý král Viktor Emanuel a — nevyhladitelná paměť obrovského hnutí, kteréž tentokráte poprvé mohlo se zváti v pravdě národním.

XVIII.

Ticho smrti rozestírá se tím rájem pozemským, ticho rušené toliko řinkotem okovů a vý-

střely do prsou nešťastných odsouzenců. Pius IX., když se byl prvé v Gaëtě na kolenou kál a boha za odpuštění prosil pro těžký ten hřích, že kdy byl svobodomyslným, vrací se pod ochranou bodáků Napoleonových v umlklý Řím, aby proklel touhu národů po volnosti a pokroku a požehnal krvavým rukoum pomstychtivé reakce. Znova zavádí inkvisici, znova utlačuje svobodu slova i svědomí. Samy dějiny Tacitovy zapovězeny co kniha kacířská. — Bachovský absolutismus moří policajtstvím, odsuzováním, stavem obležení, pokutami, těžkými platy a vášnivým pronásledováním všech vzdělanců lombardských a benátských. Stejně záhubná politika panuje v Toskánsku, Modeně a Parmě. Ale přímá hrůzovláda v Neapolsku a Sicilii. Tamtě despotismus již pozbývá všeho studu lidského; ruší dané slovo, nedodržuje výminky, za kterými se byl nešťastný národ podrobil a obrav sobě ku pomoci nejzlopověstnější dříče a trýznitele lidu, katanuje a mučí na posměch veškerým zásadám lidskosti. Šest set a šedesáte sedm poprav vykonáno za jediný rok po státech italských vyjma Piemontsko. A kromě toho tisíce nejvěrnějších synův národa úpí v hrozných žalářích, kromě toho na tisíce rodin teskní po svých otcích, mužích, bratřích a synech, kteří bloudí cizinou, mukami vyhnanství . . . Také stařička, chřadnoucí matka Mazziniova nadarmo vztahuje náruč svou po drahém obraze velkého syna svého.

Mazzini opět jest vyhnancem na dlouhých, dlouhých dvacet let. S jakými city opouštěl po druhé tu svou horoucně milovanou vlast — jaké ostny proklály to ryzí srdce jeho, ví toliko Bůh a on sám. Avšak čelo jeho neschýleno, mysl jeho nesklíčena. Ještě nezrodil se ten hrom, který by zdrtil sílu takého ducha, takého srdce! — Snad

jen druh nejvěrnější zahlédl tu palnou slzu v smutném jeho oku, však již jest setřena, ten vzdech potlačen, a mužná prsa oddychují novou odvahou, a to oko sálá novým, ba snad ještě horoucnějším nadšením . . .

Ještě nezpamatoval se vítězící despotismus z opojné své radosti a hle — již opět čelí mu Mazzinis veškerou bývalou silou a pružností mysli své. Prodlévá na samém pokraji porobené vlasti, ve svobodných horách švýcarských a již opět sbírá ty rozmetené síly Mladé Italie k nové činnosti, k novému systematickému boji. Hřímá do duše stvůr napoleonských, vyčítá jim zločin jejich na svobodě Římanův a táže se jich hrdě: „Můžete z celé té doby republiky římské uvésti i jen jediný ortel smrti? Víte o jediném pronásledování pro politický zločin? Víte o jediném vypovězenci, o jediném odsouzenci, o jediném zabavení časopisů aneb vůbec o jediném porušení svobody za celých těch pět měsícův vlády republikánské? Viníte nás, abyste omluvili svůj mrzký čin, že prý jsme terrorisovali vůli lidu římského. Nuže jmenujte nám ty rozkazy, jimiž děsil onen „terrorism“, uveďte nám přece ty barbarské dekrety, udejte ty skutky, jmenujte aspoň jedinou oběť! — Aneb dejte si vtisknouti na čelo znamení lží a podlosti!“

K zuboženému lidu italskému ale obrací se veškerou vroucností své neskonalé lásky, aby mu pošeptnul slovo útěchy a naděje spásné v té hrozné hodině nejtěžšího zkoušení.

„Zmužilost, bratří! Bolestné ty oběti vaše nejsou marny! Nebojovali, neumírali jste, netrpíte na darmo: dočkáte se vykoupení, brzkého, slavného vykoupení! Jen vytrvat, jen neumdlévat! Ticho chtějí despotové, proto my musíme chtíti ruch. Ani na den, ani na hodinu nesmíme jim

dáti pokoje. Ani my, ani oni, ani ostatní svět nesmí zapomenout na to bezpráví, které dokonáno poznovu na Italii. A byť celá absolutistická Evropa dříměti chtěla, my nedáme jí usnouti. Dnem nocí musíme burcovat její svědomí řinkotem svých okovů a vzdechem svých matek, dnem nocí, budeme protestovat slovem i činem, až přesvědčí se, že nebude míru, nebude klidu a pokoje v Evropě, dokud Italii nesjedná se spravedlnost, dokud nám nedopřejí býti národem!“ Řekl a jedná. Zaopatřiv sobě tajné přístřeší ve Švýcarsku, ubírá se do Anglie. Co plnomocník národního shromáždění římského vypisuje půjčku 2,500.000 lirů pro zdar věci národa italského a dovede toho, že sama bursa londýnská prodává „Mazziniovy losy“. Obnovuje zřízení různých živlův po veškeré Italii, a vydává mimo hojné spisy tajné v Janově časopis veřejný, hlásající zmužile víru ve vlastní sílu a v slavnou budoucnost Italie. A opět nalezají se přese všechny hrůzy tyranie chrabří jonáci, kteří list ten s odvážením životů svých rozšiřují po všech končinách vlasti italské, do Sicilie jako do Lombardska a Benátska.

Tou dobou věrolomec Ludvík Napoleon Bonaparte provádí svou vraždu na svobodě Francie. Reakce s jásotem pozdravuje svého reka ze dne 2. prosince 1851. I mužové nejstatečnější pozbývají mysli, všem zdá se, že nyní svobodě národův na dlouhé věky jest odzvoněno, nekonečná tma poroby že odtud zahalí život Evropy. Ale Mazzini jinou věrou odpovídá proradnému despotovi Francie: píše Ludvíku Napoleonovi: „Mužové práva a svobody přemohli inkvisici i první císařství. *Spolehněte se na to, pane, že také vy budete poražen!*“

A jako na dotvrzení toho skutku zaráží Maz-

zini s Košutem, Ledru Rollinem, Arnoldem Rugem, Darassem a jinými vynikajícími muži revoluce „Evropský spolek svobody“. Vlády italské odpovídají k tomu odsuzováním Mazzinia na smrt a vypisováním velikých cen na hlavu jeho. Napoleon hrozí Anglii válkou, nevypoví-li tohoto „rušitele míru evropského“ z půdy své. Ale svobodomyslnost anglického národa jest silnější vzteku despotova, Mazzini může bez úkoru pracovati dále z té své skromné komůrky v odlehlé čtvrti londýnské o vysvobození Italie, ba co díme: za svobodu všech porobených národův.

A náš apoštol pracuje silou nadlidskou. Studuje, spisuje knihy ku vychování svého národa pro svobodu, hlásá zásady volnosti a pokroku lidského a pečuje o to, aby Italiané co chvíli, ať trpným, ať činným odporem svým podávali toho důkazy před tváří světa, že *nesnášejí dobrovolně ta pouta svá*, že chtějí býti svobodným, sjednoceným národem.

Nemine roku, aby nebyla reakce na poloostrově italském vyděšena nějakým výbuchem nevole lidu, nějakým smělým činem odhodlanosti vlastenecké. Marně despotismus odsuzuje a popravuje. Z kostí padlých mučedníkův noví rodí se bojovníci svobody. Pisacane, Orsini, dykové povstání v Miláně, vzpoury v Masse, v Janově — toť působení Mazzinia v letech padesátých. Padá sice Orsini pro nezdařený svůj attentát pod guillotinou napoleonskou, ale ten hrdý césar bledne; on ví, že Orsini mluvil pravdu v posledním tom okamžiku života svého, když zvolal k němu: „Nemysli, že's zachránil se krví mojí; tak jako já ještě tisícové jonákův italských přísahali ti smrt pro tvou zrádu na Italii!“ — A kdyby nevěděl, tož ta Italie prozpěvující s nadšením hymnu Orsiniovu, dopoví

mu všechno. Tak dohání Mazzini Ludvíka Napoleona k odčinění toho zla, jež byl spůsobil Italii svou proradou na republice římské. — Již od onoho dykového povstání milánského (6. února 1853) panuje napnutí a nevraživost mezi vládou piemontskou a Vídní. Bachovský absolutism mstí se za povstání to konfiskováním statků všech vypovězenců lombardských. Než, většina těchto jsou občany piemontskými a v čele vlády Viktora Emanuela již stojí muž vyspělý ve vzduchu myšlenky Mazziniovy: ministr *Cavour*. Piemontsko rázně ujímá se těch občanův, mezi Vídní a Turinem vyměňují se roztrpčené depeše a na konferenci evropských velmocí, která sestupuje se po válce krymské, již Cavour ozývá se za právo Italie k samostatnému, národnímu životu . . .

Takto znenáhla zraje setba pětadvacetileté práce Mazziniovy. Do konce roku 1858 rozvaděny jsou vlády vídenská s piemontskou do nesmíření a o nový rok 1859 vypovídá Napoleon Rakousku válku pro věc Italie! . . . Balvany padají se srdcí italských. Opět jest Italie první, která tříští a trhá okovy absolutismu, hučení děl u Magenty a Solferina ohlašuje příchod nové doby veškerým takměř národům střední Evropy. — Ale Mazzini nezapomíná ani na chvíli, že národ sice může z pomoci cizí kořistit, však znovuzrození své že může toliko vykonat vlastní silou, vlastními skutky vlastenectví a obětovnosti. Varuje před Napoleonem, nemůžeť v něm ani nyní zapomenouti tyrana ze dne 2. prosince a zapřisahá národ svůj, aby nevelebil tohoto nejnebezpečnějšího škůdce svobody, nýbrž stále měl na mysli, že Napoleon toliko za vlastním prospěchem musí pomáhat Italii. Události rychle utvrzují pravdu těch výstrah upřímných. Mírem curyšským Napoleon obrací radostné naděje Italianův

v bolestné sklamání. Benátsko zůstává odcizeno Italii, Řím zůstává papeži a Napoleonovi, Neapolsko Burbonům, toliko Lombardie vrácena Italii, avšak za to musí ona postoupiti Nizzu a Savojsko hrabivému „osvoboditeli“ svému. Kolik by na Napoleonovi a Viktoru Emanuelovi záleželo, tož byl by zisk Italie bledý. Avšak Mazzini nevychovával nadarmo! Lid italský je zralý. Zná užiti příhodné chvíle a zvedá se jako jeden muž v Toskánsku, Parmě, Modeně a církevním státu, aby obecným hlasováním svým dal na jevo, že nechce déle žíti pod dosavadními vladaři svými. Tito zděšeni prchají a sám Napoleon nemá více té odvahy, aby vzdoroval tomuto důkazu jednohlasné vůle milionův. Řečené země jsou zbaveny svých bývalých pánův pro vždy. Přistupují k Piemontsku vymiňujíce si jeho svobodu také pro sebe. Tím časem ale již upírá Mazzini zraku svého ještě k jiné končině vlasti italské, a sice k té, kde muka lidu jsou největší, despotismus nejhroznější: k Sicilii a Neapolsku. Mimo vše nadání a pomyšlení Viktora Emanuela, srozuměn jedině s Garibaldim, uspořádá a připraví onu hrdosmělou výpravu *tisíce reků marsalských*, která končí úplným osvobozením Sicilie. V Turině žasnou, Viktor Emanuel neví, má-li se radovat či strachovat z tohoto zázraku chrabrosti a obětovnosti vlastenecké. Zaklíná Garibaldiho, aby přestal na svém vítězství. Ale Mazzini nepovoluje a Garibaldi bouří dále ze Sicilie do Neapolska, ažtě i zde tyranie jest povalena a Neapole navrácena životu italského národa.

Takž nikoliv pomocí francouzskou, aniž přičiněním krále sardinského, alebrž vlastní silou Italiané budují si domov, zakládají svou jednotu národní. Viktor Emanuel s radostnou tváří sklízí ovoce poctivé práce Mazziniovy. Než, tento nezapomíná a ne-

tají národu, že teprv malý díl práce národní jest vykonán. Ukazuje na Řím, ukazuje na Benátky! „Dlouho-liž máme snášeti to znamení hanby na čele naší matky Rómy? A což ti bratří benátští nejsou více vašimi bratry? Bylo-li odcizení jejich pro nás dosud bolestnou mukou, jest dnes pro 22 milionů Italův hanbou!“ „Tam ku srdci, tam k Římu, Italové!“ bylo odtud ustavičným voláním Mazziniovým. A statečný Garibaldi znal dodávati svatému tomuto heslu všech věrných srdcí italských důrazu, kterýž nedal ani tomu hrdému Césaru na Sekvaně spáti. Však když Viktor Emanuel odvděčil se budovateli trůnu svého kulí Aspromontskou: tu teprv Mazzini roznítil srdce všeho národa hněvem i touhou, jíž na dlouho nic více nemohlo odolati. Napoleon předvídaje to, zkusil posledního prostředku, jímž doufal mysl Italianův odvrátit od Říma: po bitvě u Sadové vymohl Italům na Rakousku — *Benátsko*. Avšak přepočítal se. Příliš hluboko, příliš plamenně byl Mazzini vštípil do srdcí italských tu pravdu, že bez Říma, bez svobodného Říma lidu, Italie nemá a nebude míti života vlastního. Příliš hlubokých kořenův byly již zapustily ty pravdy demokratické, hlásané velikým apoštolem svobody, než aby národ italský nebyl chápal, že ono papežství, zatracující kletbami svými všechen pokrok lidský, všechnu osvětu, všechen život a všechno přirozené snažení národův za volností: jest nesmířitelnou protivou života jeho vlastního; než aby nebyl poznával, kterak světská vláda papeže římského jesti zřejmým a ustavičným spiknutím proti národnímu rozvoji a ruchu znovuzrozené vlasti italské. — Marně zkoušel Napoleon své šaspotky na prsou chrabrých jonákův Mentanských: bylo to poslední jeho napnutí sil na obranu svého i papežského panství v Italii.

Mělo padnout obojí zároveň. Jakmile zahřměl první výstřel války francouzsko-německé v Elsasu, Mazzini nedal se více zdržet v Londýně. Léta byla zbělila ten jeho vlas, choroba nezhojitelná hubila to tělo, ale duch jeho byl pořád ještě tím mladistvým orlem obloholetným. S týmže bouřným nadšením jako roku 1848 přichvátal i nyní po dvaadvaceti letech stařec Mazzini do Italie, aby ji zdvihl k poslední svaté práci, — ku obnovení republiky římské! Těžko říci, kde bylo větší leknutí z tohoto náhlého objevení se Mazzinia na půdě italské: či ve Vatikánu, či při dvoře Viktora Emanuela? Poslední dvě žezla chvějí se nad hlavami Italův. A Viktor Emanuel rozpomíná se, kterak Mazzini roku 1866 odmítl jeho amnestii, nazývá jej nesmířitelným a dává jej v Palermě — zatknouti! Výkřik nevole rozléhá se po celé Italii, nástupce Karla Alberta tráví opět noci bezesné. V tom rána *Sedanská* zaduní světem a šestnáctý den po pádu Napoleonově — Viktor Emanuel sám plní heslo Mazzinia! — Několik plukův, několik hodin střelby a brány hrdého Říma papežův otvírají se trojbarevnému praporu demokratické Italie! — Světské *panství papežské na věky jest povaleno, Italie jest — sjednocena!*

Velkolepá, povznášející to bez odporu mluva dějin! Plná útěchy národům potlačeným, plna výstrahy jich utlačovatelům!

Ale ten muž, který svou ctností neskonalou vše to spůsobil a dokázal, ten *poctivec a hrdina*, který v době nejtěžší první odvážil se hlásati myšlenku národní jednoty a svobody italské — ejhle ten v hodině této jest vězněm prvního italského krále, vězněm ve své vykoupené Italii! V žaláři byl, když v té ryzí, mladistvé duši jeho vzešla myšlenka Mladé Italie . . . a v žaláři jest

opět dnes, po čtyřicítiletém pracování a trpění pro myšlenku tuto! Však trpěl naposledy: hle již otvírají se ty dvéře žalářní a první pozdrav jásajícího lidu zvěstuje mučedníku věkoplatné vítězství jeho snah, miliony žehnají a blahořečí šedé té hlavě největšího Itala, největšího dobrodince svého! . . . Než, bohužel, dnové života té hlavy nenahraditelné již jsou sečteni. Zdraví kmeta jest podkopáno. Ubírá se do svého milého Lugana, odkud tolik se byl napracoval pro věc Italie, ale ni to lahodné ponebí zdejší není více s to, aby umirnilo neduh prsou jeho. Hasne vůčihledě. Avšak v hasnoucím tom těle pořád ještě duch obrovský. To srdce bujaré pořád ještě plno nezdolné víry, plno horoucí lásky pro blaho lidstva. Pracuje bez ustání. Na pokraji hrobu ještě se zdvihá, ještě píše nejkrásnější náuky národům do svobodných časopisův italských. Vykupitel Italie sklání poctivě čela svého před vůlí národa vlastního, jenž zatím ještě holduje králi; ale přes to neustává zvedati před zrakoma Italie ten starý prapor svobody, jemuž byl přísahal v prvním rozkvětu mládí. Co republikán žil, co republikán umírá. A posledním slovem svým ještě jednou varuje lidstvo před morem sobectví a bezcitného materialismu, ještě jednou rozezvučí se ta vznešená duše jeho voláním nevýslovně dojemným: „Nezapomínejte nikdy na svou *povinnost* lidskou: myslete, jednejte, bojujte i trpte, nikoliv pro sebe, *nýbrž vždy pro blaho všech*, — *pro vítězství dobra nade zlem!* Ta jest jeho píseň labutí. Ten byl poslední tlukot srdce nesmrtelného *apoštola svobody!*“ . . .

Platil lidstvu všech vlastí, — platí, rodáci drazí, také *nám!*

Výroční zpráva

spolku pro vydávání laciných knih českých (Matice lidu) za rok 1872.

Opět dokončili jsme ročník Matice lidu, ročník to šestý. I v tomto minulém roce těšil se spolek nás z přízně a hojné podpory vlasteneckého občanstva českého. Soudíme z toho, že národ náš pochopil význam hesla Matice lidu: „Osvětou k svobodě“ a že proniknut jest přesvědčením, že jen pomocí vzdělanosti, pomocí osvěty lepší dodělati se může budoucnosti. Vždyť příklady nejen starší ale i nejnovější doby poučují nás dostatečně, že národ vzdělaný zaniknouti nemůže a že jen nevzdělanost uvrhuje národy rovněž jako jednotlivce do poroby a záhuby. Již nyní patří národ český mezi nejvzdělanější národy Evropy, a vezme-li se zřetel na obecný, venkovský lid, může se směle tvrditi, že nestojí za žádným jiným, ano že v ohledu tom předčí nejvzdělanější národy světa, jako na př. Francouze i Němce, u nichž by si marně hledal mezi lidem venkovským takové množství milovníků poučného čtení, takových horlivých odběratelů a šiřitelů užitečných knih, zkrátka tolik čtenářů jako v národě českém. Důkazem toho jest právě Matice lidu. Nebo když v národě 5milionovém, jako je náš, nalézá spolek pro vydávání knih 15.000 členů, musil by podobný podnik nalézti v národě francouzském neb německém 600.000 členů. Avšak výkazy podobných spolků francouzských a německých nevykazují ani takové množství členů, jaké má naše Matice lidu. Potěšitelný to zajisté úkaz, který naplniti musí každého českého vlastence hrdostí a nadchnouti ho horlivou snahou, aby i dále pracoval, seč síly jeho jsou na rozšiřování poučných knih mezi lidem naším, nebo práce jeho nebude neplodnou.

Vyzýváme tudíž opětně každého přítele lidu našeho, každého ctitele vzdělanosti a osvěty, aby pracoval a pracovati nepřestával na tomto tak veledůležitém, tak úrodném, tak blahodárném poli. Zdvojnásobit, ano zdesateronásobit musí se časem počet členů Matice lidu, a dá se to docíliti v době nejkratší, když každý upřímný národovec si vytkne za úkol získati pro Matici lidu aspoň několik členů. Tak se státi může časem svým, že nebude lidského obydlí v celých Čechách, kde by se nenalézala malá knihovna ušlechtilých a poučných spisů, jež Matice lidu obecenstvu českému podává! Jen chtějme, a bude to!

Že ale Matice lidu v pravdě podává čtení ušlechtilé a užitečné, že šíří pravou osvětu a vzdělanost mezi lidem, o tom nejedny již se pronesly hlasy. Málo již zbývá oborů lidského vědění, z nichž by byla Matice lidu alespoň něco nepřinesla, a během několika ještě let doplní zajisté to, co posud schází, co posud zůstalo nedotknuto. Tak se dostane během času do rukou lidu českého celá encyklopedie lidského vědění, národní to bibliotéka, jíž podobné u málo jen národů se nalézati bude. Abychom toto doložili, podáváme zde seznam všech knih, které posud Maticí lidu vydány byly a které se ve více než půl milionu výtiscích v rukou lidu českého nalézají.

Na rok 1867 vydala:

Č. 1. **Obraz Slovanstva.** (Sousedé Slovanů) od F. K.
„ 2. **Pašek z Vratu,** historický obraz od V. Vlčka.
„ 3. **Život na Rusi** od S. Hellera.
„ 4. **O národní osvětě** od V. Vlčka.
„ 5. **O soustavě sluneční** od dra. F. J. Studničky.
„ 6. **Jan Žižka** od J. Kořána.

Na rok 1868.

Č. 1. a 2. **Paříž v Americe,** román směru politicko-socialního. Díl I. a II.
„ 3. **Kříž u potoka,** vesn. román od K. Světlé, (rozebrán.)
„ 4. **Obraz Slovanstva** (Stát Rakouský) od F. K.
„ 5. **Jiří z Poděbrad** od F. Schulze.
„ 6. **Mapa světa slovanského,** (rozebrána).

Na rok 1869.

Č. 1. **Vybrané báje a pověsti** národní jiných větví slovanských. Vydal K. J. Erben.
„ 2. **Národové jižní Afriky.** S mnoha obrázky.
„ 3. Bohuslava Balbína: **Rozprava na obranu jazyka Slovanského.**
„ 4. **O vrstvách kůry zemské.** S mnoha obrázky.
„ 5. **Vesnický román.** Od Karoliny Světlé.
„ 6. **Zdravověda.** Od dra. F. St. Kodyma.

Na rok 1870.

Č. 1. **Věk Albrechta z Valdštýna.** Sepsal F. K.
„ 2. **Paní Lichnická.** Sepsal Václav Vlček.
„ 3. **Oživené hroby.** Sepsal Karel Sabina.
„ 4. **Cesta kolem měsíce.**
„ 5. **Anna Městecká,** dějepisný obraz z válek husitských.
„ 6. **Panna Orleanská.** Složil dr. Vilém Gabler.

Na rok 1871.

Č. 1. **Vypravování dějin domácích.** Díl I.
„ 2. **Základové hospodářství.** Sepsal E. Jonák.
„ 3. **Boček.** Dějepisný obraz z valek husitských.
„ 4. **Král-bídák.** Hist. nástin z doby panování Ludv. XV.
„ 5. **Malý výbor z užitečných a zajímavých rostlin.**
„ 6. **Oběti pověry.** O čarodějství a pronásledování jeho.

Na rok 1872.

Č. 1. **Zvonečková královna.** Vypravuje Kar. Světlá.
„ 2. **Život zvířat.** Sestavil Karel Starý. Část I.
„ 3. **Život zvířat.** (Část obrázková.)
„ 4. **Odboj Nizozemska proti Filipu II.**
„ 5. **Kmotr Rozumec.** Vypravuje A. V. Šmilovský.
„ 6. **O povětrnosti.** Podává dr. F. J. Studnička.

Rok 1873 nezůstane zajisté za ostatními; jsouť připraveny k tisku spisy velezajímavé jako: „Životopis Josefa Jungmanna“ od Ferdinanda Schulze, „Apoštol svobody“, „Cesta kolem světa“, od slavného spisovatele francouzského Jul. Vernea, „Zápisky myslivecké“ od Turgeněva, „O zvířatech“ od prof. Starého (pokračování, s obrázkovou přílohou atd.

Jako každý rok máme i letos povinnost vysloviti veřejně díky své všem přátelům Matice lidu, kteří s ušlechtilou horlivostí pracovali ku zdaru spolku našeho, zejmena však sluší s vděčností připomenouti pánů sběratelů, jichžto jmena zvláště uveřejňujeme. Kojíme se nadějí, že působení jejich na tomto tak důležitém a vděčném poli národní práce neochabne, a že i příštím rokem jim budeme moci říci: Děkujeme Vám jmenem osvěty, pokroku a národní vzdělanosti.

V PRAZE, dne 15. února 1873.

Výbor „Matice lidu“:

Josef Wenzig, školní rada, předseda, Dr. **Karel Sladkovský**, místopředseda, Dr. **Ed. Grégr**, jednatel, Dr. **Jan Kučera**, **F. Studnička**, **Ferdinand Schulz**, **Vítězslav Hálek**, prof. **Jan Krejčí**, **Jan Neruda**, **Emanuel Tonner**, **Václav Vlček**.

Příjmy a vydání

spolku pro vydávání laciných knih českých

od 1. ledna do 31. prosince 1872.

Příjmy:	zl.	kr.	*Vydání:*	zl.	kr.
Zůstatek z roku 1871	6	80	Honoráry spisovatelům	1638	12
příspěvky členů zakládajících	90	—	na sazbu, tisk, papír, vazby a expediční		
příspěvky členů za I. ročník .	172	30	výlohy zaplaceno .	9840	01
příspěvky členů za III. ročník	187	50	služné expeditorovi .	520	—
příspěvky členů za IV. ročník	233	20	„ sluhovi . . .	350	—
příspěvky členů za V. ročník	1212	40	za inseráty	274	03
příspěvky členů za VI. ročník	10366	90	Cliché do č. 3. „Život zvířat“	215	07
příspěvky členů za VII. ročník	124	—	rytiny do č. 6. „O povětrnosti“	130	84
příspěvky členů na expedici .	624	34	květnovou povodní stíženým	100	—
za jednotlivé knihy strženo	127	32	menší výdaje úhrnem	76	69
	13144	76		13144	76

Rozvaha dne 31. prosince 1872.

Jmění vůbec	zl.	kr.	*Dluhy vůbec*	zl.	kr.
Zásoba knih:			Členům zaklád.		
19603 ročníky	9801	50	příspěvky . .	2598	79
dřevorytiny .	513	40	Členům přisp.		
nábytek . . .	67	65	příspěvky 1873	124	—
			knihtiskárně dr.		
			Ed. Grégra .	5219	03
			čisté jmění .	2440	73
	10382	55		10382	55

V Praze dne 31. prosince 1872.

J. Otto,
účetní.

Josef Huleš.
pokladník.

Simr,
t. č. přehlížitel účtů.

Faifer,
t. č. přehlížitel účtů.

Seznam

p. t. sběratelů Matice lidu 1872.

	Počet členů
Alloy Frt., Chlumčany	10
Babický Jos., Zruč	2
Bablich Frt., Klášter	21
Balcar, Sezemice	12
Balcárek Frt., Luleč	8
Balvín Bohd., Nové město	29
Bareš Frt., Nechvalice	3
Barták Jos., Klatovy	78
Bebar Mat., Brušperk	3
Bechyně, okres. výbor	13
Benátky, okres. výbor	3
Beneš Jos., Pešť	2
Benešov, okres. výbor	20
Beran Jos., Buchlovice	14
Berger dr., na Řepíně	13
Berka V., Nezdice	10
Bílek Jos., Mělník	28
Bílek Jan, Žiželice	4
Bílý Frt., Brno	8
Blažek V., Vys. Mýto	5
Blažíček Frt.	11
Bouček Otok., Hotovice	4
Brázdil O., Uh. Hradiště	3
Brejcha Václ., Vídeň	4
Brettschneider A., Lubná	21
Brod Železný, okr. výbor	10
Brodský H., Roudnice	201
Brožíček Jos., Třiblice	3
Břeněk Frt., Vanovice	4
Břeněk Jos., Imramov	23
Brůna Frt., Blažejovice	6
Brzobohatý Frt. dr., Uh. Hradiště	6
Bůča Ant., Náměšť	4
Budina Jos., Ronov	4
Bukovský, Nový Bydžov	6
Buml Ant., Terezín	24
Burger Jos., Dvůr Král.	13
Burjan A., Val. Meziříčí	16
Bydžovský Adolf, Přelouč	20
Cerkler Em., Stráž u Třeboně	3
Colšnajdr A. J., Úpice	15
Cubr Jan, Třemošná	5
Culek A. J., Potěchy	21
Čančík F., Pardubice	21
Čáp J., Mikulovice	32
Čáslav, okr. výbor	9
Částek V., Březno-Banyán	2
Čermák Klem., Čáslav	53
Čermák A., Štyr. Hradec	11
Černický Ed., Sedlec	40
Červinka Frt., Chrást	10
Červenka Mat., Chráštany	10

	Počet členů
Čerych Frt., Vodňany	22
Čižinský Jos., Lípovka	5
Čoček Ferd., Příkazy	10
Čten. spolek „Přemysl“, Osík	11
Dbalý Kar., Anína	4
Dienstbier, Liblín	4
Dobrovolný Frt., Borkovany	5
Dobříš, okres. výbor	6
Donné Kar., Jedovnice	9
Dostal Jos., Nechanice	10
Dotřel Ant., Opočno	21
Drachovský, Praha	6
Drahorád Al., Bohuslavice	3
Drápal Jos., Továčov	8
Dudík Ant. P., Hruška	2
Durchánek V., Jaroměř	45
Dufpek Eug., Plumlov	5
Dušek Jan, Smířice	6
Dvořáček Em., Bystřice	18
Eckert Frt., Královice	13
Eger F., Nové Benátky	37
Ehl Jiří P., Chvalkovice	16
Eisman Jos., Zdice	28
Endrys Ant., Choceň	33
Fiala J., Rakovník	23
Fidler A., Červ. Kostelec	12
Fila Jan, Napajedly	28
Fišer Jos., Těšín	5
Fišer Jos., Náměstí	10
Franta Frt. J., Chlum	22
Goller Fr. V., Poděbrady	5
Haba Petr, Sobotka	42
Hampl Ant., Bobnice	11
Hamza Jos., Běkov	2
Hanka Ant., Lovosice	12
Hanuš Frt., Bradlení	7
Harcuba Jos. V., Skalice	2
Hartman dr., Libichov	16
Havel, Turnov	35
Hauser V., Krč	4
Heide Rom., Lysá n. L.	26
Helcelet Ct. dr., Brno	78
Hering, Vodňany	30
Hertík F., Heřm. Městec	9
Heyl J. L., Lomnice	21
Heyne H., Hořovice	16
Hladík Jos., Mnichovice	4
Hlaváček Frt., Kyšperk	13
Hněvkovský P. M., Žebrák	18
Hoblík Frt., Kolín	128
Hoch Jos., Hrabčice	5
Hojka Em., Beroun	5
Holakovský M. Frant., Chrudim	50
Holovský J., Bukovsko	10
Holub Frt., Holice	6
Homolka K., Kutná Hora	33
Honel Ant., Zbejšov	12
Honsa Leop., Netolice	42
Horák J., Bobrová	21
Horažďovice, okr. výbor	57
Hrabák J., Vídeň	42
Hrabal J. V., Deštná	8
Hradec Král., okr. výbor	23
Hrdina Ant., Mn. Hradiště	25
Hruška Jan, Myslivo	5
Hůlka Jar., Břasy	2
Hübsch A., L. Kostelec	7
Hüttel Jan, Kutná Hora	10
Hummel Ferd., Kardaš. Řečice	23
Hykel Petr, Štramberk	8
Chocholouš Aug., Brno	2
Chramosta Jos., Žamberk	2
Chudoba Antonín, Česká Třebová	43
Chytil Frt., Orlov	4
Jakoubek H. V., Králův Městec	44
Janáček Jos., Žďár	7
Jančík V., Bystřice	10

	Počet členů.
Janko V., Dolsko	5
Jarolím J., Římnice	10
Javůrek Hynek, Březnice	6
Jedlička Jos., Pottendorf	2
Jelínek Jan, Teplice	3
Jelínek J., Třebíč	45
Jelínek Kor., Borohrádek	14
Jeništa J., Brandýs nad Orlicí	16
Ježdinský Arn., Milčice	22
Jičín, okres. výbor	55
Jína J. O., Ml. Boleslav	43
Jonáš F. J., Dobrovice	10
Kabeš Frt., Skalsko	8
Kalina A., Něm. Brod	46
Kamarýt, Habry	22
Kamarýtová T., Humpolec	33
Kaplan Ant., Jelení	8
Kameníček Frt., Náklo	8
Karafiat Jos., Bošín	13
Karas Ant., Kostelec n. Orlicí	32
Karas F. L., Zbiroh	30
Karásek Jos., Křinec	8
Karlín, okr. výbor	27
Kinský, Březina	7
Knížek, Ml. Boleslav	195
Kňourek J., Polička	56
Kleiner Fr., Chlumec	22
Klomínek J., Trzcinica	2
Klos Jos., Jičín	111
Knapp E., Česká Lípa	9
Knihovna, Bernardice	2
Kobylka Frt., Litovle	3
Kohout Jos., Dol. Slivno	5
Kolář Frt., Vel. Řetová	7
Kolek Frt., Chroustovice	3
Komers Karel, Niederfladnitz	10
Komínek A., Podmoklí	14
Kopička J., Chraštice	8
Kopřiva Jos., Pelhřimov	21
Kopřiva Frt., Dědice	22
Kopta Ant., Kozlany	26
Kordas A., Dubycko	6
Kormout L., Ústí nad Orlicí	64
Kotík J., Řenčov	21
Kotík F., Křížko-Kostelec	3
Kouba F., Plaňany	7
Kožený E. J. Těšany	10
Král A., Spálov	10
Královec J. K., Domažlice	9
Krause F., Jilemnice	90
Krejzar F., Červ. Řečice	2
Křeček J., Česk. Skaliče	28
Křídlo Jos., Kopidlno	21
Křivánek F., Telč	16
Kubeš A., Počátky	27
Kubín J., Boskovice	11
Kučera J., Frýšťák	5
Kudrna V., Weg. Górka	5
Kunz Jos., Žamberk	11
Kůře Jos., Střenice	9
Kutín J. B., Rosice	2
Kvapil A. P., Nové Hrady	2
Kvapil A., Hr. Senice	5
Kvasnička Frant., Král. Městec	23
Lácha M. J., Bavorov	15
Landa J., Orlík	21
Lange Em., Rajhrad	21
Lernet Jos., Pardubice	84
Liblinský J., Královice	13
Linder Frnt., Jindřichův Hradec	34
Löffler A. J., Záhřeb	6
Lojko Dan., Theissholz	7
Lomnice u Jičína, okres. výbor	32
Louda V., Hor. Bučice	39
Louny, okres. výbor	24
Lukeš Kar., Medoújezd	3
Lutorský Jos., Vyzovice	10

	Počet členů.
Macoun Jan, Znojmo	13
Macourek Jos., Suchomasty	8
Maixner J., Hořice	73
Majer Ant., Dolany	8
Majer A., Meran	2
Mayer D., Libochovice	28
Malina Ant. E., Struhy	5
Malina J., Jaroměř	32
Manětín, okres. výbor	42
Mareš Frt., Vídeň	4
Martilík Flor., Kvasice	12
Martinovský Jar., Blatná	21
Maryška Al., Solnice	19
Mařán Jos., Újezd	4
Maasch, Plzeň	6
Mašek Ant., Lobeč	29
Mašek H., Nový Rychnov	4
Matoušek Frt., Loučeň	4
Matzner J., Písek	24
Mejdr Kar., Chotělice	6
Melichar V. P., Měčín	4
Menšík F. J., Žirovnice	14
Metyš Don., Svatý Kopeček	5
Měšťanská beseda, Bělá	11
Mikyska J., Pavlov	2
Minich Don., P., Modrá	12
Mittuch Edv., Oščadnica	2
Mocko J., Stará Tura	12
Moravec K., Zbraslavice	3
Moravec Frt., Ještětice	2
Mrha Jos., Měrov	5
Musil Ant., Jihlava	31
Mýto Vys., okr. výbor	28
Myška J., Nová Kdýň	10
Náchod, okr. výbor	21
Najman K., Střebychovice	2
Navrátil J., Prostějov	4
Němeček Vilém, Krásná Hora	6
Nekola Al., Velím	16
Nettwal E., Pětipsy	4
Neubert F., Slané	88
Nigrin Frt. A., Vysoké nad Jizerou	23
Ninger K., Mochov	21
Nováček V., Pola	4
Novák J., Petrovice	2
Novák F. J., Braunau	10
Novák V. J., Kukleny	26
Novotný Č., Tršice	8
Novotný J., Kunštát	12
Nožička Jindř., Č. Dub	28
Nunvář B., Vtelno	21
Obádal Frt., Vsetín	14
Obdržálek F., Slavkov	22
Odstrčil J., Klobouky	10
Okáč Frt., Rájec	34
Osom K., Jindř. Hradec	33
Otta V., Liberec	17
Pacholík J., Klenovice	9
Pacovský K., Kamenec	8
Pacovský Jos., Mirošovy	13
Palek J., Drozdov	9
Palice A., Lužec	21
Pallán P., Lvov	1
Patočka Jos., Vysoké	48
Pavec J. L., Oseк	14
Pavlík Ant., Nosálovice	7
Pavlík J., Brokersdorf	3
Pažout Fr., Kladno	22
Pechr, Frt., Kladno	29
Pecivál Ant., Čermná	4
Pexidr J., Záhřeb	16
Picka F. V., Strašice	6
Pictor A., Thurocz	23
Plaček A., Pacov	34
Podroužek H., Váp. Podol	6
Podzimek F., Železnice	23
Polná, okres. výbor	20
Porázek Kl. F., Kroměříž	11
Pospěch J., Malhotice	3
Potůček Kar., Blovice	13
Primus J. F., Polička	5
Procházka L., Prachatice	13

	Počet členů.
Prokop Jos., Paseky	6
Prunar J., Domažlice	9
Příhoda Ferd., Svojšice	13
Pýrek Jos., Příbor	28
Rabas Jos., Třeboň	46
Radímský Jos., Nová Paka	44
Radímský J., Wies	4
Rayman Jos., Josefov	36
Renner Al., Vodňany	23
Rohan Pav., Klobouky	2
Rolnická záložna, V. Újezd	12
Roušar, H., Hostím	6
Ritter P., Nový Bydžov	95
Rosenberg J., Bílovice	5
Rosický, Praha	7
Růžička Frt., Potštýn	18
Ryba M., Nechanice	45
Řemesl. beseda, Jičín	5
Řepka V., Trutnov	31
Říha, Hrušov	22
Sadovský Jos., Kouřím	5
Sagner Vend., Hronov	10
Sakař Frt., Kutná Hora	29
Sandtner Jos., Mníšek	17
Šalda V., Vídeň	2
Schmidt J. H., Batková	7
Schmiedová F., Rokycany	22
Schönhag H., Hoř. Hamr	3
Schuppich Fr., Platten	3
Schuppl G., Bezděkov	5
Sedláček P., Čejč	7
Sejk Dom., Lomnice	4
Selichar K., Žamberk	7
Seelichová A., Písek	4
Sekera F., Hlínsko	42
Semily, okres. výbor	39
Setvín J., Edelény	2
Skopalik A., Záhlenice	15
Skořepa J., Hodkovice	5
Skořepa P., Smířice	16
Slaměník F., Kroměříž	14
Slané, okres. výbor	15
Slavík Jos., Nové Město	21
Slunečko Tom., Strunkovice	9
Soběslav, okres. výbor	34
Sobotka V., Záboř	7
Solnař Ferd., Lochovice	21
Souček Frt., Náchod	23
Spannwirt F., Dombrava	2
Spinar H., Polná	21
Stefan Kr., Král. Hradec	2
Steinmetz Ed., Vymyslice	12
Stocký Alb., Vídeň	3
Stöhr, Vamberk	42
Straník Vojt., Morašice	5
Strašek V., Medlešice	12
Stropek L., Praha	6
Stuchl P., Týn n. Vltavou	28
Suchý Ant., Žďárec	11
Sumbál K., Hranice	11
Sušice, okres. výbor	29
Svoboda Fr., Radnice	6
Sýkora Ferd., Mírovice	21
Sýkora Fr., Ml. Vožice	18
Šafránek K., Trho-Svíny	14
Szarzec O., Vsetín	2
Šašek J., V. Meziříčí	30
Šašek J., Žďár	25
Šedivý Jos., Kladno	11
Šedivý Frt., Djakov	3
Šenk Ant., Tišňov	30
Šeppl V., Ledeč	22
Šunek Jos., Žďár	17
Šindelář J., Světlá	18
Šír Frt. Branná	31
Škreta J., Wieden	3
Šmíd, Kumžák	17
Šober Tom., Husinec	7

	Počet členů.
Šoreys Frt., Svijan Podol	21
Špaček J. V., Chrudim	2
Špaček Frt., Olomuc	29
Špontil A., Nymburk	57
Štěpita J., Smrečany	3
Šterzer Frt., Mělník	26
Štirský L. R., Svratka	22
Šulc Frt., Uh. Janovice	10
Švarc Jindř., Přeštice	105
Tábor, okres. výbor	42
Tauer Jak., Kout	5
Tuterman A., Peruc	31
Tichý J., Černovice	5
Tiefenbach Jos., Dlouhomilov	5
Tille J., Merklín	16
Tlapák V., Zaječice	6
Tlusty Jos., Protivín	3
Tocháček J. M., Krucemburk	23
Tomášek Č., Jedovnice	3
Tondl J., Něm. Brod	11
Tůček Em., Dolení Královice	4
Tůček Kar., Zámek	2
Učik Jos., Vrchlabí	2
Uher Mat., Židenice	4
Unhošt, okr. výbor	5
Ustrnal Jos., Králice	5
Valda Frt., Na Skále	13
Valenta Ant.., Platenice	2
Vallenfels V., Příbram	124
Vambera Antonín, Uhel. Příbram	4
Vaša, Čáslav	14
Vávra Jos., Proseč	22
Vavrů Iv., Lubláň	4
Včela spol., Rokycany	13
Weiss Frt., Nová Říše	7
Weiss Ant., Mšec	3
Velat Jos., Dol. Beřkovice	5
Velinger Ant, Nepomuk	10
z Vellendorfu Fr., Choceň	3
Veselík J. G., Litomyšl	46
Veselý Jos., Borová	9
Věšín J., Spál. Poříčí	3
Veženský Kar., Chejnov	21
Vinkler, Mělník	21
Viška Kar., Letovice	18
Vlasák Frant., Kamenice nad Labem	27
Vlk Jak., Vídeň	21
Vobr Vojt., Plasy	10
Vodňanský Jos., Milevsko	21
Vojáček Frt., Malenovice	29
Vondra J., Litomyšl	9
Vosyka Ant., Milostín	2
Votice, okr. výbor	82
Vrána K., Mor. Ostrava	21
Vraný V., Jolšova	4
Vraštil J., Lhota Šarová	8
Vrbata B., Luže	21
Zabranský Jos., Sviňov	4
Zapletal Rud., Břeclav	2
Záruba, Praha	21
Zelinka J., Zábřeh	6
Zuman Leop., Liberec	22
Zvolánek Kar., Nová Ves	10
Zylvar Jos., Skuhrov	3
Žák Kar., Slavětín	5
Žalud V., Hořovice	12
Ždichynec Frant., V. Klobouky	14
Žemlička K., Budín	3
Živnost. spol., Náměst	5
Živnost.-potravní spolek, Zlonice	7
Živnost. spolek, Ždánice	4

Cesta kolem světa

za osmdesáte dní.

Cestopisný román

od

JULIA VERNEA.

Z francouzského přeložil J. Drn.

Matice lidu ročníku VII. číslo 2.

(Běžné číslo 38.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1873.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze 1873.

Kapitola prvá.

V které Phileas Fogg a Passepartout vzájemně se přijímají za pána a sluhu.

Roku 1872 dům mající číslo 7. v ulici Saville, Burlington Gardens v Londýně — v kterémžto domě zemřel r. 1814 Sheridan — měl za obyvatele Philease Fogga, esq., jednoho z nejpodivnějších a nejvíce vynikajících členů Reform-klubu londýnského, ač zdálo se, že vytkl sobě za úkol nečiniti nic, co by vzbuditi mohlo pozornost.

Po jednom z nejslavnějších řečníků, jakými honosí se Anglie, přišel tedy tento Phileas Fogg, osobnost to záhadná, o níž nevědělo se pranic, leda že to byl muž velmi uhlazený a jeden z nejdokonalejších gentlemenů vyšší společnosti anglické.

Říkalo se, že jest podoben k Byronovi — co do hlavy, neboť byl bezvadným co do nohou — avšak k Byronovi s kníry a licousy, k Byronovi beze všeho bolu, který by byl mohl dočkati se tisíce let, aniž by sestárnul.

Jsa rozhodně Angličanem, Phileas Fogg nebyl snad Londýňanem. Nikdo ho neviděl na burse ani v bance ani v některé písárně vnitřního města. Ani přístaviště ani loděnice londýnské neviděly nikdy loď, již by byl vystrojil Phileas Fogg. Gentleman ten nebyl v žádném veřejném výboru. Jmeno

jeho nikdy neozvalo se v kolleji advokátů, ani v Templu ani v Lincoln's-innu ani v Gray's-innu. Nikdy nevystoupil co obhájce ani před soudem kancléřským, ani před soudem králové, ani před soudem komory, ani před soudem církevním. Nebyl ani průmyslníkem, ani obchodníkem, ani kupcem, ani rolníkem. Nebyl členem ani královské společnosti Velké Britannie, ani společnosti londýnské, ani společnosti umělců, ani společnosti Russelovy, ani západní společnosti literární, ani společnosti právnické, ani společnosti spojených věd a umění, která stojí přímo pod ochranou Jejího Milostivého Veličenstva. Nenáležel zkrátka k žádné z četných společností, kterých hemží se jen v hlavním městě Anglie, od společnosti harmoniky až do společnosti hmyzozpytné, jejímž hlavním účelem jest vyhlazení škodlivého hmyzu.

Phileas Fogg byl členem Reform-klubu, a nic více.

Kdo by se divil, že gentleman tak tajemný náležel mezi členy ctihodného toho spolku, tomu dlužno odpovědíti, že byl přijat na odporučení pánů Bratří Baringů, u nichž měl otevřený úvěr. Tím nabyl jakéhosi „postavení“, pocházejícího odtud, že jeho poukázky pravidelně vypláceny byly při vidění na jeho běžný účet, stále k jeho prospěchu uzavírající.

Byl tento Phileas Fogg bohatým? Bez odporu. Jak ale nabyl jmění, nemohli říci ani nejzasvěcenější a pan Fogg byl posledním, na něhož bylo lze obrátiti se k vypátrání toho. Na všechen spůsob nebyl v ničem marnotratným, avšak ani lakomým; neboť kdykoli scházelo něco k nějakému účelu šlechetnému, užitečnému neb velkodušnému, doplnil to mlčky, ano ani nejmenuje sebe.

Zkrátka, nelze mysliti si člověka méně sdíl-

ného, než byl tento gentleman. Mluvil co možná nejméně a zdál se býti tím tajemnějším, čím byl více mlčelivým. Při tom život jeho byl zřejmým; cokoliv ale činil, bylo mathematicky vždy totéž, že obrazotvornost, nejsouc uspokojena, hledala za tím více.

Vykonal daleké cesty? Bezpochyby, neboť nikdo neměl mapu světa v hlavě tak jak on. Nebylo koutečku sebe odlehlejšího, jejž by byl neznal do podrobna. Někdy, avšak málo slovy, krátkými a jasnými, opravil tisíceré povídačky kolující klubem o cestovatelích ztracených či zbloudilých; ukázal, co je v skutku pravdě podobno, a slova jeho často osvědčila se jako prorocká, tak ospravedlnila je vždy skutečnost. Člověk ten musel procestovati celý svět — aspoň v duchu.

Jisto ale bylo, že Phileas Fogg od dlouhých let nebyl opustil Londýn. Kdo měli čest znáti jej trochu blíže než ostatní, dosvědčovali, kterak nikdo nemohl chlubiti se, že by jej byl viděl kdy jinde, než na přímé cestě, kterou ubíral se každého dne z domu do klubu. Jeho jedinou zábavou bylo čtení časopisů a hraní whistu. V této mlčelivé hře, hodící se tak dobře k jeho povaze, často vyhrával, avšak výhry jeho nikdy nedostaly se do jeho tobolky a činily značnou sumu v jeho rozpočtu dobročinnosti. Ostatně, třeba vytknouti to, Fogg hrál patrně jen, aby hrál, nikoli pro výhru. Hra byla mu zápasem, bojem proti překážkám, avšak bojem bez vyrušení, bez nepohodlí, bez namáhání a to souhlasilo s jeho povahou.

Nikdo nevěděl, že by Phileas Fogg měl ženu neb děti — což přihoditi se může lidem nejpoctivějším — ani příbuzné neb přátele — což ve skutečnosti bývá již vzácnějším. Phileas Fogg bydlel sám ve svém domě v ulici Saville, kamž

nikdo nevnikl. O jeho domácnosti nikdy nemluvilo se. Jediný sluha stačil k jeho obsluze. Snídal, obědval v klubu o hodinách chronometricky určitých, v téže síni, u téhož stolu; nečastoval své soudruhy, nezval nikoho cizího; chodíval domů jen spat, právě o půlnoci, aniž by kdy byl užil pohodlných pokojů, jež má Reform-klub uchystány pro své členy. Ze čtyřadvaceti hodin strávil deset ve svém bytu, buď spaním, buď strojením se. Procházel-li se, činil tak vždy stejným krokem ve vstupní síni s vykládanou podlahou aneb na okružní chodbě, nad kterouž klenula se kopule s modrými skly, nešená dvaceti jonickými sloupy z červeného porfyru. Snídal-li či obědval, dodávaly kuchyně, špižírna, sklep, sádka, mléčnice klubu pro jeho stůl své živné zásoby; služebnictvo klubu, vážné to osoby v černém obleku, v střevících s moltonovými podešvy, obsluhovaly jej na zvláštním porculánu a znamenitém ubruse ze saského plátna; ze vzácných sklenic klubu píval své sherry, své porto neb svůj claret smíchané se skořicí a jiným kořením; byl to konečně led klubu — led přivezený s velkým nákladem z jezer amerických — jenž jeho nápoje udržoval v stavu dostatečné čerstvosti.

Jestli žíti v takých poměrech tolik, co býti výstředním, nutno vyznati, že výstřednost má do sebe cosi dobrého.

Dům v ulici Saville nebyl nádherným, odporučoval se ale nejvyšším pohodlím. Ostatně při neměnících se zvycích obyvatele jeho nebyla tam služba těžká. Nicméně Phileas Fogg žádal na svém jediném sluhovi správnost, pravidelnost neobyčejnou. Dnes právě, 2. října, Phileas Fogg propustil Jamese Forstera — mladík ten dopustil se té viny, že přinesl mu k holení vodu, mající

84 stupně tepla dle Fahrenheita místo 86 — a očekával jeho nástupce, který měl představiti se mezi jedenáctou a půl dvanáctou.

Phileas Fogg, sedě dřevěně ve své lenošce, obě nohy při sobě jako voják o parádě, ruce opřeny o kolena, tělo vzpřímeno, hlavu vzhůru, díval se, jak postupuje rafije na hodinách — stroj to složitý, jenž ukazoval hodiny, minuty, sekundy, dni, měsíce a rok. Jakmile uhodí jedenáct a půl, musí p. Fogg dle každodenního zvyku svého opustit dům a odebrati se do Reform-klubu.

V tom zaklepal někdo na dvéře malého salonu, v němž nalezal se Phileas Fogg.

James Forster, propuštěný, objevil se.

„Nový sluha," pravil.

Muž asi třicetiletý vešel a uklonil se.

„Jste Francouz a jmenujete se John?" tázal se ho Phileas Fogg.

„Jean, líbí-li se milostpánovi," odpověděl příchozí, „Jean Passepartout,*) příjmení to mi zůstalo a má svůj původ v mé přirozené obratnosti ve všem a všudy. Myslím, že jsem poctivý člověk, milostpane, abych ale byl upřímným, prodělal jsem již několikero zaměstnání. Byl jsem kočujícím zpěvákem, podkoním v jízdárně a uměl jsem skákat jako Leotard a chodit po provaze jako Blondin; pak stal jsem se profesorem tělocviku, aby vlohy mé přinášely více užitku, a naposledy byl jsem hasičem v Paříži. Mám ve své knížce znamenité požáry. Teď ale jest tomu pět let, co jsem opustil Francii a chtěje okusiti rodinného života, stal jsem se komorníkem v Anglii. Jsa právě bez

*) Passepartout (čti Paspartú) znamená asi tolik co české Všudybyl. *Pozn. překl.*

služby a dověděv se, ze pan Phileas Fogg jest nejsprávnějším a nejklidnějším občanem Spojeného království, představil jsem se milostpánovi s nadějí, že budu zde žíti klidně a zapomenu až i na své jmeno Passepartout . . . “

„Passepartout se mi líbí,“ vece gentleman. „Jste mi odporučen. Mám o vás dobré zprávy. Znáte mé podmínky?“

„Ano, pane.“

„Dobře. Kolik hodin máte?“

„Jedenáct hodin dvacet a dvě minuty,“ odpověděl Passepartout, vytáhnuv z hloubky své kapsy ohromné stříbrné hodinky.

„Jdou vám pozdě,“ pravil Fogg.

„Račte odpustit,“ milostpane, „jest to ale nemožné.“

„Jdou vám pozdě o čtyry minuty. Nic nedělá. Dostačí, když zjistí se rozdíl. Od této chvíle tedy, od jedenácti hodin devět a dvaceti minut ráno, ve středu 2. října 1872, jste v mé službě.“

Řka to, Phileas Fogg vstal, vzal svůj klobouk do levé ruky, posadil jej na hlavu, pohybuje se při tom jak stroj nějaký, a zmizel nepromluviv ani slova více.

Passepartout slyšel zavírati dvéře, na ulici jednou: to byl nový pán, jenž odcházel; dvakrát: to byl jeho předchůdce, James Forster, který odcházel také.

Passepartout zůstal samoten v domě v ulici Saville.

Kapitola druhá.

V které Passepartout jest přesvědčen, že konečně nalezl svůj ideál.

„Na mou věru," pravil k sobě Passepartout, z počátku poněkud ustrnulý, viděl jsem u paní Tussaudové pány stejně živé jako můj nový pán!"

Třeba podotknouti zde, že „pánové" paní Tussaudové jsou figury z vosku, v Londýně velmi navštěvované, jimž vskutku schází jen řeč.

Za těch několik okamžiků, co mluvil s Phileasem Foggem, prohlédl si Passepartout budoucího pána svého rychle, ale bedlivě. Byl to muž, jemuž mohlo býti čtyřicet let, obličeje ušlechtilého a hezkého, vysokého těla, jež nezohyzďovala jakási přitloustlost, rusých vlasů a licousů, hladkého čela beze vší stopy vrásek na spánkách, pleti spíše bledé než červené, zubů překrásných. Zdálo se, že měl v nejvyšším stupni to, co fysiognomisté nazývají „klidem v ruchu", vlastnost to společná všem, kdož jsou lepšími, než vypadají. Byl klidný, flegmatický, měl čisté oko, nepohyblivá víčka oční; byl to dokonalý vzor oněch chladnokrevných Angličanů, jež nalézáme dosti zhusta v Spojeném království a jichž poněkud akademické pohyby Angelika Kaufmannova podivuhodně dovedla zobraziti svým štětcem. V rozmanitých úkonech života svého poskytoval gentleman tento obraz bytosti s dobrou rovnováhou ve všech svých částech, spravedlivě odměřené, rovněž tak dokonalé jako chronometr od Leroye neb Earnshawa. Phileas Fogg byl v skutku vtělenou správností, což viděti bylo jasně ve „výrazu jeho nohou a rukou", neboť u člověka jako u zvířete i údy jsou orgány, v nichž obrážejí se náruživosti.

Phileas Fogg náležel k lidem mathematicky správným, kteří nikdy nemají na spěch a vždy jsou uchystáni a šetří svými kroky i svými pohyby. Neučinil ani zbytečného kroku chodívaje vždy cestou nejkratší. Neztratil ani jediného pohledu na strop. Nedovolil si žádného zbytečného pohybu. Nikdo neviděl ho pohnutého neb zmateného. Nikdo na světě neměl tak málo na pospěch, nicméně vždy přišel v čas. Avšak, snadno pochopiti, že žil sám a takřka mimo všecky styky společenské. Věděl, že v životě třeba setkávati se s jinými, a poněvadž toto setkávání zdržuje, nestýkal se s nikým.

Jean, zvaný Passepartout, pravý to Pařížan z Paříže, od pěti let, co trávil v Anglii a provozoval v Londýně řemeslo komorníka, marně hledal pána, k němuž by mohl přilnouti.

Passepartout nenáležel k prohnaným sluhům, kteří s nakrčenými rameny, s nosem všetečným, s pohledem smělým, s okem nelítostným jsou vlastně jen nestydatými šibaly. Nikoliv. Passepartout byl hodný hoch, tváře příjemné, rtů trochu ohrnutých, stále připravených k ochutnávání neb líbání, člověk mírný a úslužný s kulatou hlavou, jakou rádi vídáme na ramenou svého přítele. Měl modré oči, živou pleť, obličej příliš tlustý, než aby sám byl mohl viděti své lícní kosti, prsa široká, tělo silné, svalstvo mocné a sílu herkulovskou, kterou cvik od mládí znamenitě byl vyvinul. Hnědé vlasy jeho byly trochu zpurné. Jestliže sochaři starověku znali osmnáctero spůsobů upravovati vlas Minervy, Passepartout znal pro svůj vlas toliko jediný: třikráte přejel se kartáčem a byl učesán.

Říci, zdali pružná povaha tohoto mladíka srovná se s povahou Philease Fogga, nedovoluje

nejjednodušší opatrnost. Bude Passepartout tím na vlas správným sluhou, jakého potřeboval jeho pán? Uvidí se to jen ze zkušenosti. Po mládí, jak víme, dosti toulavém zatoužil po odpočinku. Slyšev chváliti anglický methodismus a chladnost gentlemenů v přísloví vešlou, přišel, aby hledal štěstí své v Anglii. Doposud ale náhoda špatně mu přála. Nemohl nikde zapustit kořeny. Měl desatero služeb. Všude byli přemrštění, vrtkaví, honící se za dobrodružstvími aneb po zemích — což nemohlo již líbiti se Passepartoutovi. Poslední jeho pán, mladý lord Longsferry, člen parlamentu, stráviv své noci v „oysters-rooms“ (místnosti, kde prodávají se ústřice) Hay-Marketu, přicházel často domů na ramenou policajtů. Passepartout chtěje především, aby mohl ctíti svého pána, dovolil si několik úctivých poznámek, které byly špatně přijaty, a vypověděl. Dověděl se mezi tím, že Phileas Fogg, esqu., hledá sluhu. Vyptal se na tohoto gentlemana. Člověk, jehož živobytí bylo tak pravidelné, jenž nespával mimo dům, jenž necestoval, jenž nikdy neodjížděl, ani na den, musel líbiti se mu. Představil se a byl přijat, jak jsme viděli.

Passepartout — o půl dvanácté — nalézal se tedy sám v domě v ulici Saville. Ihned počal prohlížeti si jej. Proběhl jej od sklepa až na půdu. Dům ten čistý, spořádaný, vážný, puritanský, dobře rozdělený pro službu, líbil se mu. Připadal mu jako hlemejždí skořápka, ale skořápka osvětlená a vytopená plynem, neboť uhlovodík vyhovoval tam všem potřebám světla i tepla. Passepartout nalezl bez namáhání v druhém patře pokojík pro něho určený. Líbil se mu. Elektrické zvonky a akustické trouby spojovaly jej s místnostmi v přízemí a v prvním patře. Na krbu stály hodiny elektricky spojené s hodinami v ložnici

Philease Fogga a oba stroje v týž okamžik udávaly stejnou sekundu.

„To se mi líbí, to se mi líbí!“ myslil si Passepartout.

Zpozoroval také ve svém pokojíku knížečku zavěšenou nad hodinami. Byl to program každodenní služby. Porozuměl jemu — od osmé hodiny ráno, pravidelné to hodiny, v kterou Phileas Fogg vstával, až do půl dvanácté, v kteroužto hodinu opouštěl dům, aby šel k snídaní do Reformklubu — byly tu udány všecky podrobnosti služby, čaj a pečeně v osm hodin třiadvacet minut, voda k holení v devět hodin sedmatřicet minut, upravení vlasů v devět hodin čtyřicet minut atd. Pak od půl dvanácté ráno až do půlnoci — v kteroužto hodinu pravidelný gentleman chodil spat — vše bylo poznamenáno, předvídáno, upraveno. Passepartout s radostí probíral ten program a vštěpoval rozličné články jeho ve svou paměť.

Šatnice pánova byla velmi dobře zásobena a podivuhodně zařízena. Každé kalhoty, kabát či vesta měla své řadové číslo zapsané v seznamu přibylých a ubylých, naznačujícím datum, kdy dle výroční doby ten který šat přijde na řadu k nošení. Totéž zařízení při obuvi.

Zkrátka, v tomto domě ulice Saville — který musel býti chrámem nepořádku za doby slavného, ale roztržitého Sheridana — bylo zařízení pohodlné oznamující příjemné živobytí. Žádná knihovna, žádné knihy, které by pro p. Fogga byly zbytečny bývaly, poněvadž Reform-klub poskytoval mu k používání dvě knihovny, jednu věnovanou pěkné literatuře, druhou právu a politice. V ložnici stála pokladna prostřední velikosti, jejíž soustava chránila rovněž tak před ohněm jako před zloději. Žádné zbraně v domě, žádný nástroj myslivecký

neb válečný. Všecko nasvědčovalo zvykům nejmírumilovnějším.

Prohlédnuv toto obydlí do podrobna mnul si Passepartout ruce, široký obličej jeho ještě se rozšířil a opětoval radostně:

„To se mi líbí! To jest něco pro mne! Vyjdeme spolu velmi dobře, Mr. Fogg a já! Člověk domácký a pravidelný! Pravý to stroj! Nuže, nezlobím se, že sloužím stroji!“

Kapitola třetí.

Kde rozpřede se rozprávka, která může přijíti draho Phileasi Foggovi.

Phileas Fogg opustil svůj dům v ulici Saville o půl dvanácté a postaviv pětsetpětasedmdesátkráte svou pravou nohu před svou levou a pětsetšestasedmdesátkráte svou levou nohu před pravou, dostal se do Reform-klubu, rozsáhlé to budovy v Pall-Mallu, která nestála o nic méně než tři miliony.

Phileas Fogg odebral se hned do jídelny, jejíž devět oken šlo do krásné zahrady stromové podzimkem již sežloutlé. Zde posadil se k svému obyčejnému stolu, kde bylo již proň prostřeno. Snídaně jeho záležela z příkusku, z vařené ryby s omáčkou „čtenářskou“ první třídy, z krvavého rostbeafu ozdobeného naloženými lanýži, z koláče s rybízem a chesterského sýra — což vše zavlažil několika koflíky čaje zvláště sbíraného pro kuchyni Reform-klubu.

O dvanácti a sedmačtyřiceti minutách gentleman ten vstal a odebral se do velkého salonu, nádherné to síně, ozdobené obrazy v bohatých rámcích. Zde podal mu sluha noviny *Times* ne-

rozřezané, jež Phileas Fogg srovnal a rozdělal se zručností, svědčící o velkém cviku v této nesnadné a obtížné práci. Čtením těchto novin zabýval se Phileas Fogg až do tří hodin pětačtyřiceti minut, a čtení *Standarda* — které následovalo — trvalo až do oběda. Tato hostina odbyta stejně jako snídaně s přídavkem „královské britanské“ omáčky.

V pět hodin čtyřicet minut objevil se gentleman opět ve velkém salonu a pohroužil se do čtení *Morning-Chroniclu.*

Po půl hodině přišlo několik členů Reformklubu a přistoupili ke krbu, kde hořelo kamenné uhlí. Byli to obyčejní spoluhráči Philease Fogga, jako on zuřiví hráči whistu: inženýr Andrew Stuart, bankéři John Sullivan a Samuel Fallentin, sládek Tomáš Flanagan, Gauthier Ralph, úřadník banky anglické — lidé to bohatí a vážení i v klubu, jenž má mezi svými členy přední zástupce průmyslu a financí.

„Nuže, Ralphe,“ tázal se Tomáš Flanagan, „jak to stojí s tou krádeží?“

„Nu,“ odpověděl Andrew Stuart, „banka přijde o své peníze.“

„Doufám, naopak,“ vece Gauthier Ralph, „že dostaneme pachatele krádeže. Policejní jednatelé, detectives, posláni jsou do Ameriky a do Evropy, do všech hlavních přístavišť a panáček ten sotva uklouzne.“

„Mají ale popis zloděje?“ tázal se Andrew Stuart.

„Především, není to zloděj,“ odpověděl vážně Gauthier Ralph.

„Jak že, není to zloděj, člověk, který odcizil pět a padesát tisíc liber (550.000 zlatých rak. měny) v bankovkách?“

„Není,“ odvětil Gauthier Ralph.

„Jest to tedy průmyslník?“ pravil John Sullivan.

„*Morning Chronicle* tvrdí, že jest to gentleman.“

Slova ta nevycházela od nikoho jiného než od Philease Fogga, jehož hlava vynořila se ze spousty papíru obklopujícího jej. Zároveň Phileas Fogg pozdravil své soudruhy, kteří mu děkovali.

Událost, o níž se mluvilo, o níž četné časopisy Spojeného království pojednávaly s velkou horlivostí, se sběhla před třemi dni, 29. září. Balík bankovek, mající ohromnou cenu pětapadesáti tisíc liber, zmizel se stolu hlavního pokladníka banky anglické.

Divil-li se kdo, jak taková krádež mohla tak snadno spáchána býti, tomu odpověděl Gauthier Ralph toliko, že pokladník právě zanášel příjem tří šillinků šesti pence (asi 1 zl. 75 kr.) a že nemůže míti všude oči.

Dlužno však podotknouti zde — což vysvětluje událost onu lépe — že podivuhodný ústav anglické banky má dle všeho náramnou starost o důstojnost obecenstva. Žádné stráže, žádná dohlídka, žádné mříže! Zlato, stříbro, bankovky leží tam volně a takřka na milost a nemilost kohokoliv. Nesmí se bráti v podezření počestnost žádného z kolem jdoucích. Jeden z nejlepších pozorovatelů anglických zvyků vypravuje následující příběh: V jedné síni banky, kde nalézal se kdysi, chtěl podívati se z blízka na prut zlata vážící sedm až osm liber, který ležel na stole pokladníka; vzal ten prut, prohlédl si jej, dal jej svému sousedovi, ten zase jinému, tak že prut šel z ruky do ruky až na konec tmavé chodby a teprv

po půl hodině vrátil se zas na své místo, aniž by pokladník byl pozdvihl hlavu.

Avšak 29. září věci nedopadly tak. Balík bankovek nevrátil se a když velkolepé hodiny visící v hlavní síni odbily pět hodin a kanceláře se zavíraly, nezbylo bance anglické, než aby zapsala pětapadesát tisíc liber na účet zisku a ztráty.

Jakmile krádež důkladně a řádně byla zjištěna, vysláni policejní agenti, „detectives“, vybraní z těch nejobratnějších do hlavních přístavů, do Liverpoolu, do Glasgowa, do Havru, do Suezu, do Brindisi, do Nového Yorku atd. se slibem, že při výsledku příznivém dostanou odměnu dvou tisíc liber (20.000 zl.) a pět procent z toho, co ještě z ukradené sumy se nalezne. Čekajíce na podrobná udání, jež opatřiti mělo vyšetřování ihned zavedené, měli tito jednatelé za úkol pozorovati co nejbedlivěji všecky příchozí i odcházející.

A vskutku, jak tvrdil *Morning-Chronicle*, bylo dlužno předpokládati, že původce krádeže nenáleží k žádné zlodějské společnosti anglické. V onen den, 29. září, pozorován byl gentleman dobře oděný, pěkných způsobů, slušného vzezření, procházející se po síni pro výplaty, kde stala se krádež. Vyšetřování vedlo k dosti zevrubnému popisu toho gentlemana, kterýžto popis ihned byl zaslán všem policejním jednatelům Spojeného království. Několik dobromyslných lidí — a Gauthier Ralph náležel také k nim — měli se tedy za oprávněny k naději, že zloděj neuklouzne.

Jak každý domyslí se, událost ta byla hlavní rozprávkou v Londýně a v celé Anglii. Lidé probírali, hádali se o možnost či nemožnost, aby policie hlavního města zloděje polapila. Nelze tedy diviti se, že i členové Reform-klubu o té věci

mluvili, zvláště an jeden z ředitelů banky nalézal se mezi nimi.

Ctihodný Gauthier Ralph nechtěl pochybovati o úspěchu pátrání, maje za to, že slíbená odměna znamenitě pobídne horlivost a slídivost jednatelů. Avšak soudruh jeho, Andrew Stuart, docela nesdílel tuto důvěru. Rozmluva vedla se tedy dále mezi těmito pány, kteří zasedli k stolku whistovému, Stuart naproti Flanaganovi, Fallentin naproti Phileasi Foggovi. Mezi hrou hráči nemluvili, avšak mezi jednotlivými robbry přerušená rozmluva octla se zas v nejlepším proudu.

„Myslím," pravil Andrew Stuart, „že vyhlídky jsou lepší pro zloděje, který musí býti velmi obratný člověk."

„Jděte!" odpověděl Ralph, „není již jediné země, kam by mohl se uteci."

„To bych se na to podíval!"

„Kam má tedy prchnouti?"

„Což já vím," odvětil Andrew Stuart, „ale země jest přece dosti šírá."

„Bývala někdy ...," vece polohlasitě Phileas Fogg. Pak dodal: „Vy sejímáte, pane," podávaje karty Tomáši Flanaganovi.

Rozmluva umlkla mezi robbrem. Brzy ale Andrew Stuart počal znova:

„Jakže, bývala? Což pak země se zmenšila?"

„Zajisté," odpověděl Gauthier Ralph. „Souhlasím s p. Foggem. Země se zmenšila, poněvadž možno ji teď desetkráte rychleji proběhnouti než před sto lety. A to právě v případě, o kterém mluvíme, pátrání velmi urychlí."

„A usnadní také uprchnutí zloděje!"

„Vy vynášíte, pane Stuarte," pravil Phileas Fogg.

Avšak nevěřící Stuart nebyl přesvědčen a po skončené partii pravil:

„Musím vyznati, pane Ralphe, že důkaz váš o zmenšení země jest velmi žertovný. Poněvadž tedy nyní lze objeti zemi za tři měsíce . . .“

„Za osmdesát dní pouze,“ podotkl Phileas Fogg.

„Opravdu, pánové,“ pravil John Sullivan, „za osmdesát dní od té doby, co byla otevřena trať mezi Rothalem a Allahabadem na „velké indické dráze poloostrovní“, a *Morning-Chronicle* podává následující výpočet:

Z Londýna do Suezu skrze Mont-Cenis a přes Brindisi, po železnici a parníku	7	dní.
Ze Suezu do Bombaye, po parníku . .	13	„
Z Bombaye do Kalkutty, po železnici . .	3	„
Z Kalkutty do Hong-Kongu (v Číně) po parníku	13	„
Z Hong-Kongu do Yokohamy (v Japansku) po parníku	6	„
Z Yokohamy do San Franciska po parníku	22	„
Ze San Franciska do Nového Yorku po železnici	7	„
Z Nového Yorku do Londýna po parníku a železnici	9	„
Dohromady . .	80	dní.

„Ano, osmdesát dní!“ zvolal Andrew Stuart, který z nepozornosti přebil pána svého spoluhráče, „ale nepočítaje bouře, protivné větry, stroskotání lodí, vyšinutí vlaků z kolejí atd.“

„Všecko počítaje,“ odvětil Phileas Fogg hraje dále, neboť tenkráte rozmluva nebrala ohledu na whist.

„I když Indové neb Indiané vytrhají koleje!“ rozkřikl se Andrew Stuart, „když zastaví vlak, vydrancují vozy a stáhnou cestovatele!“

„Všecko počítaje," odpověděl Phileas Fogg, který shrnuv karty, dodal: „Dva honneury." Andrew Stuart, na kterém byla řada dávati, sebral karty řka:

„Na papíře máte pravdu, pane Foggu, ale ve skutečnosti . . .

„Ve skutečnosti také, pane Stuarte."

„To bych rád viděl."

„Záleží to jen na Vás. Jeďme spolu."

„Chraniž mě bůh!" zvolal Stuart, „ale vsadil bych se o čtyři tisíce liber (40.000 zl.), že taková cesta za těchto podmínek jest nemožna."

„Velmi možna, naopak," vece p. Fogg.

„Nuže, vykonejte ji!"

„Cestu kolem světa za osmdesáte dní?"

„Ano."

„Vykonám."

„Kdy?"

„Hned. Jenom Vás upozorňuji, že to učiním na Vaše útraty."

„Toť šílenství!" rozkřikl se Andrew Stuart, jejž neústupnost protivníkova počala dopalovati. „Jděte! raději hrajme."

„Dávejte tedy znova," odpověděl Phileas Fogg, „jest předáno."

Andrew Stuart chopil se znova karet zimničnou rukou; pak náhle položil je na stůl a pravil:

„Nuže dobře, pane Foggu, sázím se o čtyři tisíce liber! . ."

„Můj milý Stuarte," vece Fallentin, „upokojte se. Nemyslilo se to do opravdy."

„Řeknu-li: sázím se," odpověděl Andrew Stuart, „bývá to vždy do opravdy."

„Budsi!" pravil p. Fogg. Pak obrátil se k svým soudruhům:

„Mám dvacet tisíc liber (200.000 zl.) uložených u bratří Baringů. Rád je odvážím na to . . .“

„Dvacet tisíc liber!“ zvolal John Sullivan. „Dvacet tisíc liber, o které Vás nepředvídané opozdění může připraviti!“

„Není nic nepředvídaného,“ odpověděl prostě Phileas Fogg.

„Ale, pane Foggu, těch osmdesáte dní vypočteno jest toliko co nejkratší lhůta.“

„Nejkratší lhůta, jíž se dobře použije, vystačí pro všecko.“

„Abyste ji ale nepřekročil, musel byste s mathematickou určitostí skákati ze železnic do parníků a z parníků na železné dráhy!“

„Budu skákat s mathematickou určitostí!“

„Totě žert!“

„Poctivý Angličan nikdy nežertuje, jde-li o věc tak vážnou, jakou jest sázka,“ odpověděl Phileas Fogg. „Sázím se o dvacet tisíc liber s kýmkoliv, že vykonám cestu kolem země za osmdesáte dní neb dříve, to jest za jeden tisíc devět set dvacet hodin či sto patnáct tisíc dvě stě minut. Přijímáte?“

„Přijímáme,“ odpověděli pp. Stuart, Fallentin, Sullivan, Flanagan a Ralph, smluviše se mezi sebou.

„Dobrá,“ vece p. Fogg. „Vlak do Dowru odjíždí v osm hodin pětačtyřicet minut. Pojedu s ním.“

„Ještě dnes večer?“ tázal se Stuart.

„Ještě dnes večer,“ odpověděl Phileas Fogg. „Tedy,“ doložil vytáhnuv kapesní kalendář, „poněvadž máme dnes 2. října, musím býti nazpět z cesty v Londýně, v této síni Reform-klubu v sobotu 21. prosince v osm hodin pětačtyřicet minut večer, jinak náleží dvacet tisíc liber nyní na můj účet u bratří Baringů uložených Vám, pánové, dle

skutku i práva. Zde jest poukázka na stejnou sumu.“

Sepsán protokol o sázce a podepsán ihned ode všech šesti účastníků. Phileas Fogg zůstal chladným. Nevsadil se zajisté, aby vyhrál, a neodvážil těch dvacet tisíc liber — polovičku to svého jmění — leč předvídaje, že může utratit druhou polovičku, aby provedl nesnadný ten, ať nedíme nemožný úkol. Protivníci jeho zdáli se pohnutými, nikoli k vůli výšce sázky, nýbrž proto, že činili sobě poněkud výčitky z boje za takových podmínek.

Bilo právě sedm hodin. Navrhli p. Foggovi ukončení whistu, aby mohl učiniti své přípravy k odjezdu.

„Jsem vždy připraven!“ odpověděl nepohnutelný ten gentleman a dávaje karty dodal:

„Sejmul jsem carreau. Vy vynášíte, pane Stuarte.“

Kapitola čtvrtá.

V které Phileas Fogg přivede svého sluhu Passepartouta v ustrnutí.

V sedm hodin pětadvacet minut Phileas Fogg, vyhrav asi dvacet guineí ve whistu, rozloučil se s ctihodnými soudruhy svými, a opustil Reformklub. V sedm hodin padesát minut otevřel dvéře svého domu a vstoupil do svého obydlí.

Passepartout, který byl svědomitě prostudoval svůj program, byl velmi překvapen spatřiv p. Fogga dopouštějícího se nesprávnosti a přicházejícího v tuto neobyčejnou hodinu. Dle programu měl pán jeho přijíti domů teprv o půlnoci.

Phileas Fogg vešel nejprvé do svého pokoje, pak zavolal:

„Passepartoute!“

Passepartout neodpovídal. Volání to nemohlo týkati se jeho. Nebyla to jeho hodina.

„Passepartoute!“ zavolal pan Fogg poznovu, aniž by ale sesílil svůj hlas.

Passepartout objevil se.

„Volám vás po druhé,“ pravil p. Fogg.

„Není ale půlnoc,“ odpověděl Passepartout s hodinkami v ruce.

„Vím to,“ vece Phileas Fogg, „a neplísním vás. Odjedeme za deset minut do Dowru a do Calais.“

Jakýsi úšklebek rozložil se po kulatém obličeji Francouzově. Bylo patrno, že se přeslechl.

„Milostpán někam pojede?“ tázal se.

„Ano,“ odpověděl Phileas Fogg. „Pojedeme kolem světa.“

Passepartout maje oči náramně vyvaleny, víčka i obočí do výše vytaženy, ruce spuštěny, tělo skleslé, poskytoval tu pravý obraz udivení zvýšeného až k ustrnutí.

„Kolem světa!“ zabručel.

„Za osmdesáte dní,“ odpověděl p. Fogg. „Nemáme tedy ani chvíle k ztracení.“

„Ale kufry?..“ pravil Passepartout, který mimovolně kýval sem tam hlavou.

„Žádné kufry. Toliko vak. Do toho dvě vlněné košile, tři páry punčoch. Tolikéž pro vás. Koupíme si další na cestě. Přinesete dolů můj cestovní plášť a mou pokrývku. Ať máte dobrou obuv. Ostatně půjdeme pěšky málo aneb pranic. Jděte.“

Passepartout chtěl odpovědíti. Nemohl. Opustil

pokoj p. Fogga, šel nahoru do své komůrky, klesl na židli a zvolal:

„Ah! tohle je tuze moc! A já jsem hledal poklid!...“

A mimovolně počal konati přípravy k odjezdu. Objeti svět za osmdesáte dní! Byl jeho pán bláznem? Nebyl. Byl to žert? Pojedou do Dowru, dobrá. Do Calais, budsi. To vlastně nemohlo poctivému hochovi býti příliš proti mysli, neboť od pěti let nebyl vstoupil na půdu vlasti své. Snad pojedou až do Paříže a věru on s velkou radostí spatří zase světové to město. Ale zajisté, gentleman tak spořivý svými kroky, zastaví se tam... Ano, není pochyby, ale rovněž tak bylo pravda, že odjede, že opustí domov ten gentleman posud tak domácký!

V osm hodin Passepartout byl hotov s malým vakem, který obsahoval šatstvo jeho a jeho pána, po té s myslí posud poplašenou opustil svůj pokojík, zavřel pečlivě dvéře za sebou a vešel k panu Foggovi.

Pan Fogg byl připraven. Držel v ruce „*Brandshaw's continental railway steam transit and general guide*“ (Brandshawa Všeobecný vůdce železnic na pevnině a přeprav paroplavebních), který měl podati mu všecky potřebné zprávy na cestě. Vzal vak z rukou Passepartoutových, otevřel jej a strčil tam silný balík oněch krásných bankovek, které platí ve všech zemích.

„Nezapomněl jste na nic?“ tázal se.

„Na nic, milostpane.“

„Můj plášť a má pokrývka na cesty?“

„Jsou zde.“

„Dobře, vezměte tento vak.“

Pan Fogg odevzdal vak opět Passepartoutovi.

„A dejte naň dobrý pozor," doložil. „Jest v něm dvacet tisíc liber (200.000 zl.)"

Vak byl by málem vypadl z rukou Passepartoutovi, jakoby těch dvacet tisíc liber bylo ve zlatě a vážilo tolikéž.

Pán a sluha sešli pak dolů a dvéře na ulici zavřeny na dvojí západ.

Vozy stály na konci ulice Saville. Phileas Fogg a jeho sluha vstoupili do drožky, která rychle ujížděla k nádraží Charing-Cross, z kterého vycházela jedna trať jiho-východní dráhy.

V osm hodin dvacet minut drožka zastavila před mřížemi nádraží. Passepartout seskočil na zemi. Pán jeho za ním a zaplatil vozkovi.

V tom přiblížila se k p. Foggovi bídná žebračka, držící dítě na rukou, s bosýma nohama v blátě, na hlavě roztrhaný klobouk, s něhož viselo smutně péro, se šátkem děravým přes své hadry, a prosila jej za almužnu.

Pan Fogg vytáhl z kapsy dvacet guineí, které byl vyhrál ve whistu, a dávaje je žebračce: „Tu máte," pravil, „jsem rád, že jsem se s vámi setkal!"

Pak odešel.

Passepartout cítil jakoby nějakou vlhkost v oku. Pán jeho přiblížil se k jeho srdci.

Pan Fogg vešel s ním hned do velké síně nádražní. Zde kázal Phileas Fogg Passepartoutovi, aby koupil dva lístky první třídy do Paříže. Pak obrátiv se spatřil svých pět soudruhů z Reformklubu.

„Pánové, odjíždím," pravil, „a rozličná visa na mém průvodním listu, jejž jsem vzal za tou příčinou s sebou, poskytnou Vám po mém návratu možnost, abyste kontrolovali mou cestu."

„Oh! pane Foggu," odpověděl zdvořile Gau-

thier Ralph, „totě zbytečno. Spoléháme se na Vaši čest co gentlemana.“

„Bude to tak lépe,“ vece p. Fogg.

„Nezapomněl jste, že musíte se vrátit?“ . . . podotkl Andrew Stuart . . .

„Za osmdesáte dní,“ odpověděl p. Fogg, „v sobotu 21. prosince 1872, v osm hodin pět a čtyřicet minut večer. Na shledanou, pánové.“

V osm hodin čtyřicet minut Phileas Fogg a jeho sluha zasedli do téhož oddělení. V osm hodin pět a čtyřicet minut ozval se hvizd a vlak se hnul.

Noc byla tmava. Padal jemný dešť. Phileas Fogg, schoulen ve svém koutku, nemluvil. Passepartout ještě celý pitomý tiskl mimovolně k sobě vak s bankovkami. Vlak nedostih ale ještě do Sydenhamu, když Passepartout náhle s pravou zoufalostí vykřikl.

„Co jest vám?“ tázal se p. Fogg.

„Jest mi . . že . . ve svém spěchu . . svém zmatku . . . zapomněl jsem . .“

„Nač?“

„Zatáhnouti kohoutek u plynu v mém pokojíku!“

„Nuže, milý brachu,“ odpověděl chladně p. Fogg, „hoří na váš účet!“

Kapitola pátá.

Kde objeví se nový papír na tržišti londýnském.

Phileas Fogg opouštěje Londýn nenadál se asi, ba zajisté, jaký hluk spůsobí odjezd jeho. Zpráva o sázce rozšířila se nejprvé v Reformklubu a vyvolala pravé pobouření mezi členy cti-

hodného spolku toho. Pak přešlo toto pobouření z klubu do časopisů pomocí zprávodajů a z časopisů do obecenstva Londýna a celého Spojeného království.

Tato „otázka cesty kolem světa“ byla vykládána, rozbírána, uvažována s takovou horlivostí a vášní, jako by se bylo jednalo o novou záležitost alabamskou. Jedni přidali se na stranu Philease Fogga, jiní — a těch byla brzo značná většina — prohlásili se proti němu. Chtít vykonati tuto cestu kolem světa jinak než v theorii a na papíře v nejkratší té lhůtě s prostředky spojovacími již hotovými, nebylo jen nemožné, nýbrž nesmyslné!

Times, *Standard*, *Evening Stard*, *Morning Chronicle* a dvacet jiných časopisů velkého rozšíření prohlásily se proti p. Foggovi. Jediný *Daily-Telegraph* stál při něm do jisté míry. Phileas Fogg byl obecně nazýván bláznem, šílencem a soudruhové jeho z Reform-klubu museli slýchati výčitky, že přijali sázku, která svědčila o patrné ochablosti sil duševních při navrhovateli.

Články nad míru vášnivé, avšak logické, vyšly o té věci. Známo jest, jak v Anglii zajímá vše, co týká se zeměpisu. Nebylo tedy čtenáře jakékoli třídy, který by nebyl hltal sloupce věnované záležitosti Philease Fogga.

První dni několik odvážných duchů — hlavně ženské — byli pro něho, zvláště když *Illustrated London-News* uveřejnily jeho podobiznu podle fotografie uložené v archivu Reform-klubu. Někteří gentlemenové odvážili se říci: „Hm! hm! proč ne, když se to vezme? Viděli jsme věci mnohem podivnější!“ Byli to zvláště čtenáři *Daily Telegraphu*. Avšak brzy bylo znáti, že i tento časopis počínal ochabovati.

V skutku, dne 7. října vyšel dlouhý článek

ve Věstníku královské společnosti zeměpisné. Probíral otázku se všech stran a dokazoval jasně šílenost podniknutí. Dle článku tohoto bylo všecko proti cestovateli, lidé i příroda. Měl-li zdařiti se záměr ten, bylo třeba zázračné srovnalosti v hodinách příjezdu a odjezdu, které není, které nemůže býti. Přísně vzato a v Evropě, kde jedná se o překonání vzdálenosti poměrně prostřední, možno spolehati se na příjezd vlaků v určitou hodinu; když ale počítají se tři dni na cestu přes Indii, sedm dní na projetí Spojenými Obcemi možno založiti na správnosti tohoto výpočtu rozřešení takového úkolu? A nehody u strojů, vyšinutí z kolejí, srážky, nepříznivé počasí, spousty sněhové, nebylo to vše proti Phileasi Foggovi? Na parnících zdaž nenalézal se v zimě v rukou vichrů a mlh? Jest to tak řídký případ, že nejrychlejší lodi jízd zaokeánských opozdí se o dva neb tři dni? A třeba jediného opozdění, aby řetěz spojovacích prostředků na dobro se přetrhl. Zmešká-li Phileas Fogg třeba jen o několik hodin parník, bude muset čekati na parník příští a tím samým bude cesta jeho úplně zmařena.

Článek ten spůsobil velký hluk. Skoro všecky časopisy otiskly jej a akcie Philease Fogga znamenitě klesly.

V prvních dnech po odjezdu gentlemana učiněny značné sázky na výsledek jeho podniknutí. Známo jest, že v Anglii obecenstvo sázek jest mnohem vzdělanější, mnohem vznešenější než obecenstvo her. Sázeti se leží v povaze Angličana. Tak nejen členové Reform-klubu vešli v značné sázky pro Philease Fogga neb proti němu, nýbrž i velké obecenstvo účastnilo se ruchu. Phileas Fogg byl zapsán jako kůň běhoun do jakési „plemenné knihy“. Udělali z něho také bursovní

papír, který ihned znamenal se na tržišti londýnském. Byla poptávka, byla nabídka „Phileas Fogga“ na pevno neb na čas a učiněny náramné závěrky. Avšak pět dní po jeho odjezdu po uveřejnění článku ve Věstníku společnosti zeměpisné nabídky počaly se množiti. Phileas Fogg padal. Nabízeno jej po celých balících. Z počátku brali jej po pěti, pak po desíti, teď kupováno jej toliko po dvaceti, po padesáti, po stu!

Jediný přívrženec mu zůstal. Byl to starý lord Albermale, raněný mrtvicí. Ctihodný ten gentleman, připoutaný k své lenošce, byl by dal své jmění za to, kdyby byl mohl jeti kolem světa třeba za deset let! a vsadil se o pět tisíc liber (50.000 zl.) ve prospěch Phileas Fogga. A když vedlé nerozumnosti podniku dokazovali mu také jeho zbytečnost, odpovídal toliko: „Lze-li věc tu provésti, provede ji aspoň první Angličan!“

Došlo to tedy tam, že přívrženci Phileas Fogga stále více řídli; celý svět, a nikoli bez důvodu, obrátil se proti němu; brali jej už jen po sto padesáti, po dvou stech proti jednomu, když sedm dní po jeho odjezdu stalo se něco zcela neočekávaného, co spůsobilo, že nebrali jej vůbec.

Toho dne totiž v devět hodin večer ředitel policie hlavního města dostal následující telegrafickou depeši:

„Ze Suezu do Londýna.

Rovanovi, řediteli policie, ústřední úřad, Scotland place.

Stíhám zloděje z banky, Phileas Fogga. Pošlete mi bez odkladu rozkaz zatýkací do Bombaye (v anglické Indii).

Fix, policejní jednatel.“

Účinek této depeše byl okamžitý. Ctihodný

gentleman zmizel, aby ustoupil zloději bankovek. Jeho fotografie uložená v Reform-klubu s fotografiemi všech ostatních členů bedlivě prohlédnuta. Shodovala se v každém tahu s člověkem, jehož popis sestaven byl ve vyšetřování. Připomínáno si, jak tajemné živobytí vedl Phileas Fogg, jeho osamělost, jeho náhlý odjezd a zdálo se patrným, že předstíraje cestu kolem světa a zakládaje ji o nesmyslnou sázku, neměl jiného účelu, než aby ošálil jednatele anglické policie.

Kapitola šestá.

V které jednatel Fix jeví zcela oprávněnou netrpělivost.

Vizme, za jakých okolností odeslána byla depeše týkající se pana Philease Fogga.

Ve středu 9. října očekávali o jedenácté hodině ráno v Suezu parník *Mongolia*, společnosti poloostrovní a východní, loď to ze železa o šroubu a krokvové palubě mající nákladnost dvou tisíc osmi set tůn a sílu pěti set koní. *Mongolia* konala pravidelně cestu z Brindisi do Bombaye průplavem suezským. Byla to jedna z nejrychlejších lodí společnosti, která pravidelnou rychlost, totiž deset mil za hodinu mezi Brindisi a Suezem a devět mil tři a padesát setin mezi Suezem a Bombayem, posud vždy byla překonala.

Čekajíce na připlutí *Mongolie*, procházeli se dva mužové po nábřeží mezi davem domácích i cizinců, kteří hrnou se do tohoto města, nedávno ještě vesnice, jemuž velké dílo Lessepsovo pojišťuje značnou budoucnost.

Z těchto dvou mužů byl jeden konsularní

jednatel Spojeného království, sídlící v Suezu, který — přes nepříznivé předtuchy vlády britanské a přes nešťastné předpovídání inženýra Stephensona — viděl každý den anglické lodi plavící se průplavem, který zkracuje o polovici starou cestu z Anglie do Indie kolem mysu Dobré Naděje.

Druhý muž byl malý hubený človíček, dosti bystrého vzezření, nepokojný, jenž s neobyčejnou vytrvalostí stahoval své obočí. Pod jeho hustými řasami zářilo velmi živé oko, jehož oheň ale uměl dle libosti utlumiti. Teď právě jevil jakousi netrpělivost, chodil sem tam, nemoha vydržeti na jednom místě.

Člověk ten jmenoval se Fix a byl jedním z jednatelů policie anglické, kteří vysláni byli do rozličných přístavů za příčinou krádeže spáchané v bance anglické. Tento Fix měl s největší bedlivostí pozorovati všecky cestující směrem přes Suez a kdyby některý z nich zdál se mu podezřelým, stíhati jej, až by dostal rozkaz zatykací.

Zrovna před dvěma dny byl dostal Fix od policejního ředitele hlavního města popis domnělého pachatele krádeže. Byl to popis oné osoby slušného a spořádaného zevnějšku, již byli pozorovali v síni pro výplaty banky.

Jednatel, velmi navnaděný patrně slíbenou značnou odměnou při šťastném výsledku, očekával tedy s netrpělivostí snadno pochopitelnou příjezd *Mongolie.*

„A vy tvrdíte, pane. konsule," tázal se po desáté, „že ta loď nemůže se opozditi?"

„Nemůže, pane Fixi," odpověděl konsul. „Včera byla ohlášena na moři u Port-Saïdu a těch sto šedesáte kilometrů průplavu není nic pro tak rychlou loď. Opětuji Vám, že *Mongolia* vždy dostala odměnu pětadvaceti liber (250 zl.), kterou vláda

vyplácí každé lodi, předstihne-li o čtyřiadvacet hodin obyčejný příjezd.

„Parník ten přichází přímo z Brindisi?“ tázal se Fix.

„Zrovna z Brindisi, kde převzal poštu do Indie. Z Brindisi odplul v sobotu v pět hodin večer. Mějte tedy strpení, musí tu býti hned. Nevím ale věru, jak dle popisu vám zaslaného budete moci poznati svého člověka, jestli skutečně na palubě *Mongolie*.“

„Pane konsule,“ odpověděl Fix, „takové lidi člověk spíše zvětří než pozná. Třeba k tomu míti vítr, který jest zrovna tak zvláštním smyslem jako sluch, zrak a čich. Zatkl jsem ve svém životě více než jednoho gentlemana a bude-li jen můj zloděj na palubě, ručím vám za to, že mi neproklouzne.“

„Přeji vám toho, pane Fixi, neboť se jedná o značnou krádež.“

„Znamenitou krádež,“ odpověděl jednatel s nadšením. „Pětapadesát lisíc liber! Nemíváme často takové štěstí! Zloději stávají se malichernými Plemeno Sheppardovo zvrhlo se! Nechají se teď věšet pro několik šilinků!“

„Pane Fixi,“ pravil konsul, „mluvíte tak, že přeji vám upřímně dobrého výsledku; však opětuji to, jak věci se mají, obávám se, že to bude nesnadné. Vždyť víte dobře, že dle popisu vám zaslaného ten zloděj úplně jest podoben počestnému gentlemanu.“

„Pane konsule,“ odpověděl učeně policejní jednatel, „velcí zlodějové vždy vypadají jako počestní lidé. Pochopíte, že lidé s obličejem darebáka musejí zůstati poctivými, poněvadž by jinak hned byli chyceni. Tváře poctivé nutno odhaliti. Práce to nesnadná, přiznávám se, která není ale více řemeslem, nýbrž uměním.“

Jak viděti nebyl ten pan Fix prost vší samolibosti.

Mezi tím nábřeží znenáhla se naplňovalo. Námořníci rozličných národností, obchodníci, dohazovači, nosiči, fellahové hrnuli se tam. Příjezd parníku patrně byl blízký.

Počasí bylo pěkné, avšak vzduch studený následkem východního větru. Několik minaretů lesklo se nad městem pod bledými paprsky slunečními. Na jih táhla se hráze dva tisíce metrů dlouhá, jakoby ruka rejdy suezské. Po hladině z Rudého moře plulo několik lodí rybářských neb pobřežních, z nichž některé zachovaly ve svém zevnějšku elegantní tvar starověké galeje.

Chodě uprostřed tohoto davu Fix podle zvyku svého řemesla měřil rychlým pohledem kolem jdoucí.

Bylo právě půl jedenácté.

„Ten parník ale nepřijede!“ zvolal slyše bíti hodiny přístavní.

„Nemůže býti daleko,“ odpověděl konsul.

„Jak dlouho zdrží se v Suezu?“ tázal se Fix.

„Čtyři hodiny. Potřebuje tolik, aby naložil své uhlí. Ze Suezu do Adenu na konci Rudého moře počítá se třináct set a deset mil*) a nutno zásobiti se palivem.“

„A ze Suezu pluje ten parník přímo do Bombaye?“ ptal se Fix.

„Přímo, bez překládání.“

„Nuže,“ pravil Fix, „dal-li se zloděj tímto směrem a po té lodi, musí dle svého plánu vystoupiti v Suezu, aby jinou cestou dostal se do

---

*) Všude rozumějí se míle anglické, jichž jde 9 na 2 zeměpisné. *Pozn. překl.*

hollandských neb francouzských osad v Asii. Musí dobře věděti, že by v Indii nebyl jist, poněvadž jest to země anglická.“

„Ač není-li to člověk velmi odvážný,“ odpověděl konsul. „Víte, že anglický zločinec vždy bývá lépe ukryt v Londýně než v cizině.“

Po této poznámce, která jednatele stála mnoho přemýšlení, konsul odebral se do své kanceláře, umístěné nedaleko. Policejní jednatel zůstal samoten, trápen horečnou netrpělivostí s podivnou předtuchou jakousi, že jeho zloděj musí nalézati se na palubě *Mongolie* — a v skutku, opustil-li ten darebák Anglii v úmyslu, aby dostal se do Nového světa, musel dáti přednost cestě přes Indii, na niž se méně dohlíželo aneb nesnadněji dohlížeti mohlo než na cestu přes atlantický okean.

Fix nebyl dlouho ponořen do svého přemítání. Silné zahvizdnutí několikráte opětované označovalo příjezd parníku. Celá tlupa nosičů a fellahů vrhla se na nábřeží v tlačenici trochu nebezpečnou pro zdravé údy a oděv cestujících. Asi dvanácte loděk odrazilo od břehu a plulo vstříc *Mongolii*.

Brzo bylo viděti obrovský trup *Mongolie* plující mezi břehy průplavu a bilo jedenáct hodin, když parník zastavil v rejdě, mezi tím co pára jeho s velkým šumotem ubíhala troubami do vody.

Cestujících byl dosti značný počet na palubě. Někteří zůstali na lodi prohlížejíce si malebné panorama města; většina ale vstoupila do loděk, které přistály k *Mongolii*.

Fix co nejpečlivěji prohlížel všecky, kdož vstoupili na zemi.

V tom jeden z nich přiblížil se k němu, odstrčiv mocně fellahy obtěžující jej nabízením svých služeb, a tázal se ho velmi zdvořile, může-li mu ukázati kancelář konsularního jednatele anglického.

A zároveň cestující vytáhl průvodní list, na který chtěl bezpochyby dáti přitisknouti visum britanské.

Fix po pudu vzal průvodní list a rychle přelétl popis osoby v něm obsažený.

Málem byl by vykřikl. List chvěl se mu v rukou. Popis osoby v průvodním listu shodoval se úplně s popisem, jejž mu byl zaslal policejní ředitel hlavního města.

„Tento průvodní list nenáleží vám?“ pravil k cestujícímu.

„Ne,“ odpověděl tento, „jest to průvodní list mého pána.“

„A váš pán?“

„Zůstal na palubě.“

„Musí ale,“ pravil jednatel, „přijíti osobně do kanceláře konsulatní, aby zjistila se totožnost osoby.“

„Jest to nutné?“

„Nevyhnutelné.“

„A kde nalézá se kancelář?“

„Tam na rohu náměstí,“ odpověděl policejní jednatel, ukazuje na dům asi dvě stě kroků vzdálený.

„Půjdu tedy pro svého pána, kterému to asi nebude vhod, že se musí hnout!“

Na to cestující pozdravil Fixe a vrátil se na palubu parníka.

Kapitola sedmá.

Která dokazuje na novo zbytečnost průvodních listů v ohledu policejním.

Policejní jednatel spěchal rychlým krokem po nábřeží ke kanceláři konsulatní. Ihned k naléhavé žádosti své byl uveden ke konsulovi.

„Pane konsule," pravil k němu beze všeho úvodu, „mám silné důvody pro to, že náš člověk přijel s *Mongolii*."

A Fix vypravoval, co událo se mezi ním a oním sluhou s průvodním listem.

„Dobře, pane Fixi," vece konsul, „nebudu se zlobit, uvidím-li tvář toho darebáka. Avšak snad nepřijde do mé kanceláře, jestli to on, jejž hledáte. Zloděj nenechává rád za sebou stopy své cesty a ostatně nemusí dáti si svůj průvodní list vidovati."

„Pane konsule," odpověděl jednatel, „jest-li to člověk odvážný, jak nutno předpokládati, přijde!"

„Pro visum svého průvodního listu?"

„Ano. Průvodní listy překážejí vždy toliko poctivým lidem a usnadňují útěk darebáků. Ujišťuji vás, že jeho průvodní list bude v pořádku, doufám ale, že mu odepřete své visum . . . "

„A proč? Jest-li průvodní list v pořádku," odpověděl konsul, „nemám práva odepříti své visum."

„Ale, pane konsule, musím přece toho člověka zdržeti zde, až dostanu z Londýna zatykací rozkaz."

„Ah! to, pane Fixi, jest vaše věc," odpověděl konsul, „já ale nemohu . . . "

Konsul nedomluvil. V tom klepáno na dvéře jeho pokoje a kancelářský sluha uvedl dva cizince, z nichž jeden byl skutečně onen sluha, jenž byl mluvil s policejním jednatelem.

Byli to opravdu pán a sluha. Pán podal svůj průvodní list, žádaje stručně konsula, aby připojil naň své visum.

Když byl konsul přečetl, tázal se:

„Vy jste Phileas Fogg, esquire?"

„Ano, pane," odpověděl gentleman.

„A tento člověk jest vaším sluhou?“

„Ano. Francouz jmenem Passepartout.“

„Přicházíte z Londýna?“

„Ano.“

„A jedete?“

„Do Bombaye.“

„Dobře, pane. Víte, že vidování jest zbytečno a že nežádáme více prokazování průvodních listů?“

„Vím to, pane,“ odpověděl Phileas Fogg, „rád bych ale stvrdil vaším visem, že jsem byl v Suezu.“

„Budsi, pane.“

A konsul podepsav průvodní list a poznamenav datum, přitiskl na něj svou pečeť. Pan Fogg zaplatil poplatek za visum a ukloniv se chladně, odešel, za ním pak jeho sluha.

„Nuže,“ tázal se policejní jednatel.

„Nuže,“ odpověděl konsul, „vypadá jako dokonale poctivý člověk!“

„Možná,“ vece Fix, „o to zde ale nejde. Nenalézáte, pane konsule, že tento flegmatický gentleman podobá se každým tahem zloději, jehož popis jsem dostal?“

„Přiznávám to, víte ale, že všecky popisy . . . “

„Musím tomu přijíti na stopu,“ pravil Fix. „Sluha zdá se býti méně nevyzpytatelným než pán. A pak jest Francouz, který nedovede se přemoci, aby nemluvil. Na brzkou shledanou, pane konsule.“

Po těch slovech Fix odešel a jal se hledati Passepartouta.

Zatím p. Fogg vyšed z domu konsulatního, kráčel k nábřeží. Zde dal některé rozkazy svému sluhovi; pak vstoupil do loďky, vrátil se na *Mongolii* a vešel do své kabiny. Vzal pak svou písánku, v které nalézaly se tyto poznámky:

„Odjel z Londýna ve středu 2. října v 8 hodin 45 minut večer.“

„Přijel do Paříže ve čtvrtek 3. října v 7 hodin 40 minut ráno.“

„Odjel z Paříže ve čtvrtek v 8 hodin 40 minut.“

„Přijel skrze Mont-Cenis do Turina v pátek 4. října v 6 hodin 35 minut ráno.“

„Odjel z Turina v pátek v 7 hodin 20 minut ráno.“

„Přijel do Brindisi v sobotu 5. října ve 4 hodiny odpoledne.“

„Vstoupil na loď *Mongolii* v sobotu v 5 hodin odpoledne.“

„Přibyl do Suezu ve středu 9. října v 11 hodin ráno.“

„Úhrnem ubylo $158^1/_2$ hodiny čili $6^1/_2$ dne.“

Pan Fogg zapisoval tato data do plánu cestovního rozděleného na sloupce, který udával — od 2. října až do 21. prosince — měsíc, datum, den, pravidelný a skutečný příjezd v každém hlavním místě, v Paříži, Brindisi, Suezu, Bombayi, Kalkuttě, Singapore, Hong-Kongu, Yokohamě, San Franciscu, Novém Yorku, Liverpoolu, Londýně a dle něhož bylo lze ihned vypočítati, o mnoho-li byl po každém oddělení cesty napřed či pozadu.

Tento soustavný cestovní plán nezapomněl tedy na nic a p. Fogg věděl stále, jest-li v zisku čili v ztrátě.

Zapsal dnes ve středu 9. října svůj příjezd do Suezu, který souhlasil s pravidelným příjezdem a nespůsobil mu ani zisk ani ztrátu.

Pak dal si přinésti snídaní do své kabiny. Aby se podíval na město, ani mu nenapadlo; náležeť k onomu plemenu Angličanů, kteří prohlížejí si skrze své sluhy země, jimiž cestují.

Kapitola osmá.

V které Passepartout mluví snad trochu více, než by měl.

Fix za malou chvíli dohonil na nábřeží Passepartouta procházejícího a rozhlížejícího se, poněvadž myslil, že on nemusí nevšímati si ničeho.

„Nuže, příteli," pravil k němu Fix dostihnuv ho, „váš průvodní list jest vidován?"

„Ah vy jste to, pane," odpověděl Francouz. „Jsem vám zavázán díky. Jsme úplně v pořádku."

„A prohlížíte si krajinu?"

„Ano, jedeme tak rychle, že se mi zdá, jako bych cestoval ve snách. A to jsme tedy zde v Suezu?"

„V Suezu."

„V Egyptě?"

„Zajisté v Egyptě."

„A v Africe?"

„V Africe."

„V Africe!" opětoval Passepartout. „Nemohu tomu ani uvěřiti. Pomyslete si, pane, domníval jsem se, že pojedeme nejdále do Paříže a pobyli jsme v tom překrásném městě zrovna od sedmi hodin dvaceti minut ráno do osmi hodin čtyřiceti minut a viděl jsem je mezi nádražím severním a nádražím lyonským skrze okna fiakru a hustý dešť. Lituji toho! Rád bych byl zase jednou viděl Père Lachaise a jízdárnu na polích elysejských!"

„Máte tedy velmi na spěch?" tázal se policejní jednatel.

„Já ne, ale můj pán. Abych nezapomněl; musím koupiti košile a jiné prádlo. Odjeli jsme bez zavazadel, s malým vakem pouze."

„Dovedu vás do bazaru, kde dostanete vše, cokoli potřebujete.“

„Pane,“ odpověděl Passepartout, „jste věru tak ochotný! . . . “

A oba dali se na cestu. Passepartout stále mluvil.

„Zvláště,“ pravil „mám dáti pozor, abych nezmeškal parník.“

„Máte dosti času,“ odpověděl Fix, „jest teprv dvanáct hodin!“

Passepartout vytáhl své velké hodinky.

„Dvanáct hodin?“ pravil. „Co vám napadá! Jest devět hodin dva a padesát minut!“

„Vaše hodinky jdou pozdě,“ podotkl Fix.

„Moje hodinky! Jest to dědictví rodinné! Pocházejí od mého pra-praděda! Moje hodinky nerozcházejí se s časem za celý rok ani o pět minut. Jest to pravý chronometr!“

„Vím již, co v tom vězí,“ vece Fix. „Nechal jste je jíti podle času londýnského, který jest o dvě hodiny za časem suezským. Musíte nařídit své hodinky dle poledne v každé zemi.“

„Já dotknouti se svých hodinek?“ zvolal Passepartout. „Nikdy!“

„Nuže, pak nebudou se shodovati se sluncem.“

„Tím hůře pro slunce, pane! Bude to jeho vina!“

A poctivý chlapík zastrčil své hodinky do kapsy s rozkošným posuňkem.

Za některou chvíli pravil k němu Fix:

„Opustili jste tedy Londýn náhle?“

„To si myslím! Minulou středu v osm hodin večer přišel pan Fogg proti všemu obyčeji svému ze svého klubu domů a tři čtvrti hodiny na to jsme odjeli.“

„Kam ale jede váš pán?“

„Stále ku předu. Jede kolem světa!“

„Kolem světa?“ zvolal Fix.

„Ano, za osmdesát dní! Následkem sázky prý, ale mezi námi řečeno, já tomu nevěřím. To by nemělo žádného smyslu. Vězí v tom něco jiného.“

„Ah! ten pan Fogg jest podivín?“

„To si myslím!“

„Jest tedy bohatý?“

„Patrně a veze s sebou hezkou sumičku v zcela nových bankovkách! A nešetří pranic peněz na cestě. Pomyslete si! Slíbil znamenitou odměnu strojmistrovi *Mongolie*, přijedeme-li do Bombaye o hodně dříve!“

„A vy znáte svého pána již dávno?“

„Já?“ odpověděl Passepartout. „Vstoupil jsem do jeho služby právě v den našeho odjezdu.“

Snadno lze si pomysliti, jaký účinek odpovědi tyto měly na mysl policejního jednatele bez toho již rozčilenou.

Ten náhlý odjezd z Londýna krátce po krádeži; ta velká suma peněz, kterou veze s sebou; ten spěch, aby dostal se do vzdálených zemí; to předstírání nesmyslné sázky: všecko utvrzovalo a muselo utvrditi Fixe v jeho domyslech. Vyzvídal ještě na Francouzovi a nabyl jistoty, že mladík ten neznal úplně svého pána, že tento žil v Londýně zcela pro sebe, že považován byl za bohatého, aniž by kdo znal původ jeho jmění, že byl to člověk nevyzpytatelný atd. Avšak zároveň mohl Fix pokládati za věc jistou, že Phileas Fogg nevystoupí v Suezu a že odjede skutečně do Bombaye.

„Jest to daleko do Bombaye?“ tázal se Passepartout.

„Hezky daleko,“ vece jednatel. „Musíte tam jeti ještě asi dvanácte dní po moři.“

„A kde myslíte, že leží Bombay?“

„V Indii.“

„V Asii?“

„Ovšem.“

„U čerta! Musím vám říci . . . že mně jedna věc mrzí . . totiž můj kohoutek!“

„Jaký kohoutek?“

„Můj kohoutek u plynu, který jsem zapomněl zatáhnouti a který hoří na můj účet. Vypočítal jsem si to, že za čtyři a dvacet hodin shoří ho za dva šilinky, zrovna o šest pence více než já si vydělám. Pochopíte, že čím delší bude cesta . . .“

Porozuměl Fix tomu kohoutku? Sotva. Neposlouchal více a rozhodl se. Oba došli do bazaru. Fix nechal společníka kupovati, co potřeboval, odporučil mu, aby nezmeškal odjezd *Mongolie* a vrátil se s velkým spěchem do kanceláře konsulatní.

Fix zjednav si nyní přesvědčení, nabyl opět své chladnokrevnosti.

„Pane,“ pravil ke konsulovi, „nemám více žádné pochybnosti. Mám svého člověka v rukou. Vydává se za podivína, který chce objeti svět za osmdesát dní.“

„Jest to tedy zlomyslník,“ vece konsul, „a hodlá vrátit se do Londýna, ošáliv veškerou policii obojího světa!“

„Uvidíme,“ odpověděl Fix.

„Nemýlíte se ale?“ tázal se opětně konsul.

„Nemýlím se.“

„Proč pak ale tento zloděj chtěl míti mým visem zjištěno, že byl v Suezu?“

„Proč?“ . . . což já vím?“ odpověděl Fix. „Slyšte mě ale, pane konsule.“

A několika slovy vypravoval hlavní věci ze své rozmluvy se sluhou onoho Fogga.

„V skutku," pravil konsul, „všecko svědčí proti tomuto člověkovi. A co hodláte dělati?"

„Zašlu depeši do Londýna s naléhavou žádostí, aby mi poslali rozkaz zatykací do Bombaye, pojedu s Mongolií, budu stíhati svého zloděje až do Indie a tam, na té anglické půdě, přistoupím k němu zdvořile s rozkazem zatykacím v ruce a položím mu ruku na rameno."

Prohodiv chladně tato slova, poroučel se jednatel konsulovi a odebral se na telegrafní úřad. Odtud poslal policejnímu řediteli hlavního města depeši, kterou již známe.

Čtvrt hodiny na to, vstoupil Fix, maje svá lehká zavazadla v ruce, dobře opatřen penězi ostatně, na palubu *Mongolie* a brzy plul rychlý ten parník plnou parou po vodách rudého moře.

Kapitola devátá.

V které rudé a indické moře okazují se příznivými záměru Philease Fogga.

Vzdálenost mezi Suezem a Adenem obnáší přísně třináct set deset mil a plavební rozvrh paroplavební společnosti vyměřuje parníkům jádro sto a osmatřicet hodin času k vykonání té cesty. *Mongolia*, která topila co nejvýdatněji, plula tak, aby tam dorazila dříve.

Většina cestujících, kteří vstoupili v Brindisi na loď, měla Indii za cíl. Jedni jeli do Bombaye, jiní do Kalkutty, ale přes Bombay; neboť od té doby, co vede železná dráha přes celou šířku indického poloostrova, netřeba více objížděti předhoří Ceylanské.

Mezi cestujícími na *Mongolii* nalézalo se ně-

kolik úřadníků a důstojníků všelikých stupňů. Z těchto někteří náleželi k vlastnímu vojsku britanskému, jiní veleli indickému vojsku Sipojů; všichni mají velmi velké služné, i teď, kdy vláda nastoupila v práva i povinnosti indické společnosti: poručíci po 2800 zl., brigádníci po 24000 zl., generálové po 40000 zl. *)

Žilo se tedy dobře na palubě *Mongolie*, v této společnosti úřadníků, k nimž přidružovalo se několik mladých Angličanů, kteří s millionem v kapse jeli zakládati v cizině obchodní závody. „Purser“, zástupce to společnosti při stole, rovný kapitánovi na palubě, provozoval velkou nádheru. Při snídaní ráno, při luncheu o dvou hodinách, při obědě o půl šesté, při večeři v osm hodin prohýbaly se stoly pod mísami čerstvého masa a příkrmy, jež dodávaly jatky a kuchyně parníku! Cestovatelky — bylo jich několik — střídaly denně dvakráte svůj oblek. Provozovala se hudba, ano tančilo se také, když tomu moře dovolovalo.

Avšak rudé moře jest velmi rozmarné a velmi často i zlé, jako všecky úzké a dlouhé zálivy. Vál-li vítr od břehů Asie neb od břehů Afriky, *Mongolie*, dlouhá to loď o šroubu, popadená se strany, strašně hourácela. Dámy pak zmizely; piana umlkla; zpěvy a tance najednou přestaly. A přece přes vichr, přes vlny parník hnán svým mocným strojem, ubíhal bez přestávky k úžině Bab-el-Mandeb.

Co dělal Phileas Fogg po celý ten čas? Mohlo by se mysliti, že v stálém nepokoji a úz-

---

*) Platy úřadníků občanských jsou ještě vyšší. Použí přiručí, nejnižší to stupeň byrokracie, mají 4800 zl., soudcové 24000 zl., předsedové soudů 100.000 zl., guvernéři 120.000 zl. a nejvyšší guvernér přes 240.000 zl.

kosti přemýšlel toliko o změně větru plavbě nepříznivého, o nepravidelném zmítání vln, které mohlo spůsobiti nějaké poškození na stroji, zkrátka o všech možných nehodách, které nutíce *Mongolii* k zastávce v některém přístavu, byly by zmařily jeho cestu . . .

Dokonce ne, aspoň jestliže tento gentleman poněkud aneb jen dost málo myslil na tyto možnosti, nedal o tom pranic znáti. Byl to stále týž člověk lhostejný, nevyrušitelný člen Reform-klubu, jejž žádná příhoda neb nehoda nedovedla překvapiti. Nebyl více nepokojným než hodiny na palubě. Bylo ho zřídka kdy vídati na palubě. Nevšímal si mnoho rudého moře, tak bohatého na upomínky, tohoto jeviště prvních historických výjevů člověčenstva. Nešel se podívati na podivná ta města roztroušená po březích jeho, jejichž malebné obrysy objevovaly se časem na obzoru. Nemyslil ani na nebezpečnost tohoto arabského zálivu, o němž staří dějepisci Strabo, Arrian, Arthemidor, Edrisi mluvívali vždy jen s hrůzou a na který plavci druhdy neodvažovali se jinak, než zasvětivše svou plavbu obětmi smírnými.

Co dělal tedy ten podivín uvězněný na *Mongolii*? Především jedl jak obyčejně čtyrykráte za den, aniž by kdy hourácení a kýmacení lodi bylo dovedlo přivésti v nepořádek stroj tak podivuhodně zřízený. Pak hrál whist.

Ano! nalezl spoluhráče, zrovna tak zuřivé, jako on: výběrčího poplatků, který ubíral se na své místo v Goa, jednoho kazatele, důstojného Decima Smitha, vracejícího se do Bombaye, a brigadního generála vojska anglického, který jel k svému sboru v Benaresu. Tito tři cestující byli tak vášnivými hráči whistu jako p. Fogg a hrávali po celé hodiny, ne méně mlčelivě než on.

Co se tkne Passepartouta, mořská nemoc neměla nad ním žádné moci. Měl svou kabinu na přídě a jedl také svědomitě. Dlužno říci, že tato cesta v takových poměrech dokonce nebyla mu protivnou. Smířil se s ní. Jsa dobře stravován, dobře ubytován, ohlédl se po světě a ostatně byl sám u sebe přesvědčen, že celé to dobrodružství vezme v Bombayi konec.

Na zejtří po odplutí ze Suezu, 10. října setkal se poněkud k radosti své na palubě s úslužným pánem, na kterého se byl obrátil po přistání v Egyptě.

„Nemýlím-li se," pravil, oslovuje ho s nejpřívětivějším úsměvem svým, „jste vy to, pane, jenž mi tak laskavě byl průvodcem v Suezu?"

„V skutku," odpověděl policejní jednatel, „poznávám vás! Vy jste sluha toho podivína Angličana . . ."

„Zajisté, paňe . . . ?"

„Fix."

„Pane Fixi," odpověděl Passepartout. „Těší mě velmi, že shledávám se s vámi zde na lodi. A kam cestujete?"

„Inu, jako vy, do Bombaye."

„Aj! tím lépe! Konal jste již jednou tuto cestu?"

„Několikráte," odpověděl Fix. „Jsem jednatelem poloostrovní společnosti."

„Tedy znáte Indii?"

„Ovšem . . ano," odpověděl Fix, nechtěje se daleko spouštěti.

„Jest to podivná země, ta Indie?"

„Velmi podivná. Mešity, minarety, chrámy, fakírové, pagody, tygři, hadi, bajaderky! Budete ale snad míti času, prohlédnouti si zemi?"

„Doufám, pane Fixi. Víte, že člověk zdra-

vého rozumu nesmí tráviti svůj život skákáním z parníku na železnici a se železnice do parníku pod záminkou cesty kolem světa za osmdesát dní. Ne. Celý ten tělocvik přestane v Bombayi, věřte mi.“

„A jest zdráv pan Fogg?“ tázal se Fix s přízvukem co nejvíce přirozeným.

„Úplně, pane Fixi. Já ostatně také. Jím jako hladový vlk. To dělá mořský vzduch.“

„Vašeho pána ale nevídám nikdy na palubě.“

„Nikdy. Není zvědavým.“

„Víte, pane Passepartoute, že tato předstíraná cesta za osmdesáte dní může skrývati nějaké tajné poslání . . poslání diplomatické na příklad!“

„Na mou věru, pane Fixi, já nevím o tom pranic; přiznávám se k tomu a vlastně nedal bych za to ani půl koruny, abych se něco dověděl.“

Od tohoto setkání Passepartout a Fix často spolu mluvívali. Policejní jednatel chtěl se spřáteliti se sluhou pana Fogga. Mohlo mu to někdy posloužiti. Nabídl mu tedy častěji v nalévárně *Mongolie* několik sklenic whisky neb pale-ale, které dobrácký hoch přijal bez zdráhání a oplatil zase, aby nezůstal dlužníkem, — shledávaje ostatně, že Fix je zcela řádným gentlemanem.

Zatím parník rychle ubíhal. Dne 13. října spatřili cestující Moku, která objevila se ve svém pasu zbořených hradeb, nad nimiž obráželo se několik zelených datlových stromů. Vzadu v horách rozkládaly se rozsáhlé sady kávové. Passepartout měl náramnou radost z pohledu na to slavné město a shledal dokonce, že se svými hradbami do kruhu a s pevnůstkou rozbořenou, která vypadala jako ucho, podobá se k ohromnému kofíku.

Příští noc *Mongolia* proplula úžinou Bab-el-

Mandeb, jejíž arabské jmeno znamená tolik co *Brána slzí*, a na zejtří, 14., stanula v přístavišti parníků, severovýchodně od rejdy adenské. Zde musila se na novo zásobiti palivem.

Důležitá a vážná to věc, zásobování parníků palivem v takové vzdálenosti od středišť výroby. Jediná společnost poloostrovní vydá za tím účelem ročně osmkrát sto tisíc liber (8 milionů zl.). Museliť zříditi sklady v několika přístavech a v těch vzdálených mořích přijde tůna uhlí na 32 zl.

Mongolia měla ještě šestnácte set padesát mil cesty před sebou, než dorazí do Bombaye, a musela zastaviti se na čtyry hodiny v přístavišti tom nazvaném Steamer-Point, aby naplnila svá skladiště.

Avšak tato zastávka nemohla nikterak býti na újmu programu Phileas Fogga. Byla předvídána. Ostatně *Mongolia*, jež měla přibyti do Adenu 15. října ráno, byla tam již 14. večer. Byl to zisk patnácti hodin.

Pan Fogg a jeho sluha vystoupili na zemi. Gentleman šel dát si vidovati svůj průvodní list. Fix sledoval jej, nejsa pozorován. Když byl si opatřil visum, Phileas Fogg vrátil se na loď, aby pokračoval v přerušené hře své.

Passepartout podle zvyku svého procházel se uprostřed těch Somaulů, Banjanů, Parsů, židů, Arabů, Evropanů, kteří tvoří těch pět a dvacet tisíc obyvatelstva v Adenu. Obdivoval se hradbám, které činí z města toho Gibraltar moře indického, a velkolepým cisternám, o kterých pracovali ještě inženýři angličtí dva tisíce let po inženýrech krále Šalomouna.

„Velmi podivné! velmi podivné!“ říkal si Passepartout vraceje se na loď. „Pozoruju, že

není cestování tak zbytečným, chce-li člověk viděti něco nového.“

V šest hodin večer *Mongolia* rozvlnila lopatami své vrtule vody v rejdě adenské a vyplula brzy do moře indického. Měla sto osmašedesát hodin času, aby dorazila z Adenu do Bombaye. Ostatně indické moře bylo jí příznivo. Vítr vál stále od severozápadu. Plachty přišly na pomoc páře.

Loď lépe opřená, méně hourácela. Cestovatelky objevily se v čerstvých oblecích na palubě. Zpěvy a tance počaly znova.

Cesta ubíhala tedy za nejlepších okolností. Passepartout měl náramnou radost z roztomilého společníka, kterého mu byl osud opatřil v osobě Fixe.

V neděli dne 20. října k poledni spatřili břehy indické. Dvě hodiny později vstoupil lodivoda na palubu *Mongolie*. Na obzoru obráželo se ladně pásmo pahorků na nejzazším nebi. Brzy bylo lze dobře rozeznati řady palem, které zakrývají město. Parník vplul do rejdy utvořené ostrovy Salsetta, Kolaba, Elefanta a Butcher, a o půl páté přistál k nábřeží v Bombayi.

Phileas Fogg dokončil tu třicátý třetí robbre toho dne a učiniv se svým spoluhráčem pomocí velmi duchaplného zahrání třináct štychů, ukončil krásnou tu plavbu znamenitým šlemem.

Mongolia měla přijeti teprv 22. října do Bombaye. Zatím přibyla tam již 20. Získal tedy Phileas Fogg od svého odjezdu z Londýna dva dni, které zapsal svědomitě ve svém cestovním plánu do sloupce zisku.

Kapitola desátá.

V které Passepartout jest velmi šťasten, že vyvázl se ztrátou střevíců.

Každý ví, že Indie — tento velký převrácený trojhran, jehož základní čára leží na severu a vrchol na jihu — zaujímá plochu čtrnácti set tisíc (1,400.000) mil čtverečných, po kteréž rozděleno jest nestejně obyvatelstvo sto osmdesáti milionů duší. Vláda britanská vykonává skutečné panství nad značnou částí této ohromné země. Vydržuje generálního guvernéra v Kalkutě, guvernéry v Madrasu, v Bombayi, v Bengalu a náměstka guvernérova v Agře.

Avšak vlastní anglická Indie má toliko sedmkrát sto tisíc čtverečných mil plochy a sto až sto deset milionů obyvatelstva. Což znamená, že ještě značná část území není podrobena moci králové; a v skutku, u jistých rajů ve vnitřku země, divokých a hrozných, indická neodvislost jest posud úplná.

Od r. 1756 — kdy založena první osada anglická na místě, jež zaujímá nyní město Madras — až do onoho roku, v kterém vypuklo velké povstání Sipojů, byla Společnost indická všemohoucí. Přisvojovala si znenáhla rozličné kraje, kupujíc je od rajů za doživotní důchody, které vyplácela zřídka neb nikdy; jmenovala svého generálního guvernéra a všecky úřadníky občanské i vojanské; avšak teď společnosti té už není a držebnosti anglické v Indii podřízeny jsou přímo koruně.

Také zevnějšek, mravy, národopisné poměry poloostrova mění se každým dnem. Jindy cestovalo se tam pomocí všelikých starodávných prostředků dovozních, pěšky, koňmo, ve vozíku.

v káře, v palankýnu (nosítkách), na zádech člověka atd. Teď plují lodi s velkou rychlostí po řekách Indu, Gangesu, a železnice, vedoucí přes celou šířku Indie a rozvětvující se na své dráze, sblížila Bombay s Kalkuttou pouze na tři dni vzdálenosti.

Trať této dráhy nevede přímou čárou přes Indii. Vzdálenost přímá obnáší toliko tisíc až jedenácte set mil a vlak jedoucí jen prostřední rychlostí nepotřeboval by tři dni; avšak vzdálenost tato zvětšena jest aspoň o třetinu oklikou, kterou dělá dráha dotýkajíc se až Allahabadu na severu poloostrova.

Směr „velké indické poloostrovní dráhy“ jest v stručném nákresu hlavních bodů následující. Vycházejíc z ostrova bombayského, vede přes Salsettu, vstoupí na pevninu u Tannah, překročí pásmo západních Ghatesů, běží na severovýchod až do Burhampuru, prorývá území Bundelkundu skoro neodvislého, vystupuje až k Allahabadu, zabývá se na východ, dostihuje řeku Ganges u Benaresu, vzdaluje se trochu od ní a sestoupivši opět k jihovýchodu přes Burdivan a francouzské město Čandernagor končí v Kalkuttě.

Bylo půl páté hodiny večer, když cestující *Mongolie* přistáli v Bombayi a vlak do Kalkutty odjížděl zrovna v osm hodin.

Pan Fogg rozloučil se tedy se svými soudruhy ve hře, opustil parník, nařídil svému sluhovi, co všecko má nakoupiti, napomenul jej výslovně, aby před osmou hodinou dostavil se na nádraží a ubíral se svým obyčejným krokem, jenž označoval sekundy jako astronomické hodiny, do kanceláře k prohlížení průvodních listů.

Nevzpomenul si ani, aby podíval se na znamenitosti Bombaye, ani na radnici, ani na velko-

lepou knihovnu, ani na tvrze, ani na přístavní skladiště, ani na tržiště na bavlnu, ani na bazary, ani na mešity, ani na synagogy, ani na kostely arménské, ani na skvostnou pagodu Malebar-Hillskou, ozdobenou mnohohrannými věžemi. Neprohlídne si ani památnosti Elefanty, ani její tajemné hrobky, skryté na jihovýchodu rejdy, ani jeskyně Kanherie či Keneri ostrova Salsette, tyto obdivuhodné zbytky stavitelství buddhistického!

Ne! pranic. Vyšed z kanceláře pro průvodní listy Phileas Fogg kráčel na nádraží a zde dal sobě přistrojiti oběd. Mimo jiná jídla odporučil mu hostinský jakousi zvěřinu „domácího zajíce", již vychvaloval do nebe.

Phileas Fogg přijal zvěřinu a ochutnal ji svědomitě; avšak přes kořeněnou omáčku nalezl ji ukrutnou.

Zazvonil na hostinského.

„Pane," pravil upíraje naň pohled, „to jest zajíc?"

„Ano, mylorde," odpověděl směle šibal, „zajíc džonglový.*)"

„A nemňoukal ten zajíc, když jej zabíjeli?"

„Zda-li mňoukal! Oh! mylorde! zajíc! Na mou čest . . . "

„Pane hostinský," vece chladně p. Fogg, „nedokládejte se svou ctí a pamatujte si toto: jindy považovány byly v Indii kočky za posvátná zvířata. Byly to zlaté časy."

„Pro kočky, mylorde?"

„A snad také pro cestovatele!"

Po této poznámce obědval p. Fogg klidně dále.

---

*) Džongle neb džungle nazývají se pralesy v Indii. *Pozn. překl.*

Za malou chvíli po p. Foggovi vystoupil také jednatel Fix z *Mongolie* a běžel k policejnímu řediteli v Bombayi. Prokázal se co policejní jednatel i posláním jemu svěřeným a vylíčil postavení své k domnělému pachateli krádeže. Došel již z Londýna zatykací rozkaz? . . . Nedostali nic. A v skutku, rozkaz odeslaný po Foggovi nemohl tu ještě býti.

Fix byl velmi rozmrzelý. Chtěl na ředitele rozkaz k zatknutí pana Fogga. Ředitel to odepřel. Věc týkala se úřadů hlavního města a tito jediní mohli po zákonu vydati rozkaz zatykací. Tyto přísné zásady, toto svědomité zachovávání zákonitosti vysvětluje se úplně zvyky anglickými, které nepřipouštějí žádné libovůle, co se tkne osobní svobody.

Fix nenaléhal dále a pochopil, že musí vyčkati svůj zatykač. Avšak rozhodl se, že nepustí více s očí svého tajuplného darebáka, po celý čas, co bude meškati v Bombayi. Nepochyboval, že Phileas Fogg pozdrží se zde — jak víme, bylo to také přesvědčení Passepartoutovo — tak že bude zatím dosti času, aby došel zatykač.

Avšak dle posledních rozkazů, které mu byl dal jeho pán opouštěje *Mongolii*, Passepartout dobře porozuměl, že bude to v Bombayi jako v Suezu a Paříži, že cesta zde nebude míti konec, že pojede aspoň až do Kalkutty a snad i dále. I počal přemýšleti, zda-li ta sázka p. Fogga není zcela opravdová a zda-li osud jeho, který chtěl žíti v poklidu, neseslal naň cestu kolem světa za osmdesáte dní!

Zatím nakoupiv několik košil a jiného prádla procházel se ulicemi bombayskými. Sjelo se zde velmi mnoho lidí a mezi Evropany všelikých národností byli tu Peršané se špičatými čepicemi,

Bunhyové s kulatými turbany, Sindové s čtverhrannými klobouky, Arménové v dlouhých hávech, Parsové s černými mitrami. Odbývala se zajisté nějaká slavnost těch Parsů či Guebrů, pocházejících přímo od vyznavačů Zoroastrových, nejprůmyslnějších to, nejvzdělanějších, nejbystřejších, nejpřísnějších lidí mezi Indy — ku kterémuž plemeni náležejí skutečně bohatí domorodní obchodníci v Bombayi. Dnes slavili právě jakýsi náboženský masopust s průvody a zábavami, při nichž bajaderky v lehkých růžových oblecích protkaných zlatem a stříbrem při zvuku houslí a hřmotu tamtamů (druhu to tamburin) tančily s podivuhodnou obratností a ostatně též s dokonalou cudností.

Netřeba připomínati, že Passepartout díval se na tyto podivné obřady s očima neobyčejně vyvalenýma a ušima napnutýma, s tváří, posuňkem nejzelenějšího zevlouna, jakého lze si jen mysliti.

Na neštěstí pro něho a jeho pána, jehož cestu by byl málem zmařil, zvědavost jeho zavedla jej dále, než se slušelo.

Prohlédnuv si masopustní rej Parsů ubíral se Passepartout již k nádraží, když jda kolem překrásné pagody Malebar-Hillské, měl nešťastný nápad, podívati se do vnitř.

Nevěděl dvojí věc: zaprvé, že vstup do jistých indických pagod jest křesťanům přísně zakázán, a za druhé, že věřící sami nesmějí vstoupiti tam, než odloživše svou obuv u vchodu. Dlužno poznamenati zde, že z příčin zdravé politiky vláda anglická šetří a vymáhá šetření domácího náboženství až do nejmalichernějších podrobností a tresce přísně každého, kdokoli zneuctí jeho obřady.

Passepartout vešel do pagody, nemysle na nic zlého, jako prostý cestovatel, a obdivoval se uvnitř Malebar-Hillu oslňujícímu lesku brahman-

ského umění ozdobovacího, an tu náhle povalen byl na posvátnou dlažbu. Tři kněží s divokým pohledem vrhli se na něho, stáhli mu střevíce a punčochy a počali do něho práti vyrážejíce divoké skřeky.

Francouz, silný a mrštný, rychle se zdvihl. Jednou ranou pěstí a druhou ranou nohou povalil dva ze svých protivníků, kteří zapletli se silně do svých dlouhých havů, a vyběhnuv z pagody, co mu nohy stačily, brzy daleko předstihl třetího Hindu, který hnal se za ním poštívaje naň lid.

V osm hodin bez pěti minut, tedy zrovna před odjezdem vlaku, Passepartout bez klobouku, s bosýma nohama, bez nakoupeného prádla, jež byl v pranici ztratil, dostal se do nádraží.

Fix byl tu v síni pro odjíždějící. Sledovav p. Fogga na nádraží, seznal, že ten darebák opouští Bombay. Ihned odhodlal se, že jej doprovodí až do Kalkutty a třeba i dále. Passepartout neviděl Fixe, který držel se v stínu, avšak Fix slyšel vypravování jeho dobrodružství, které Passepartout několika slovy sdělil svému pánovi.

„Doufám, že se to vícekráte nestane," odpověděl jednoduše Phileas Fogg, sedaje do vozu přichystaného vlaku.

Ubohý hoch, s bosýma nohama a celý zmlácený, následoval svého pána, nemluvě ani slova.

Fix vstupoval do zvláštního vozu, když náhlá myšlénka jej zadržela, tak že změnil úmysl odjeti s nimi.

„Ne, zůstanu," pravil k sobě. „Přečin spáchaný na půdě indické . . . Mám svého chlapíka v moci."

V tom stroj silně zahvizdl a vlak zmizel ve tmách.

Kapitola jedenáctá.

Kde Phileas Fogg koupí povoz za báječnou cenu.

Vlak odjel v pravidelnou hodinu. Vezl značný počet cestujících, důstojníky, úřadníky a obchodníky v opium a indychu, jež obchod jejich volal do východní části poloostrova.

Passepartout seděl v témž oddělení, co jeho pán. Třetí cestující usedl si v protějším koutě.

Byl to brigadní generál, sir Francis Cromarty, jeden ze spoluhráčů pana Fogga mezi plavbou ze Suezu do Bombaye, který vracel se k sboru svému ležícímu blíže Benaresu.

Sir Francis Cromarty, velký to muž, rusý, as padesátiletý, jenž byl vyznamenal se valně při posledním povstání Sipojů, byl by opravdu zasloužil si občanské právo tuzemce. Od svého mládí bydlel v Indii a jen zřídka navštěvoval svou rodnou zemi. Byl to člověk vzdělaný, jenž by ochotně byl podal obraz zvyků, dějin, zřízení země indické, kdyby Phileas Fogg byl býval člověkem, jenž se na takové věci vyptává. Avšak gentleman tento neptal se na nic. Necestoval, opisoval křivku. Bylo to těžké těleso, probíhající svou dráhu kolem zeměkoule vedle zákonů rozumné mechaniky. Teď právě přepočítával v duchu, kolik hodin již uplynulo od jeho odjezdu z Londýna a byl by si zamnul ruce, kdyby se bylo hodilo k jeho povaze, aby učinil nějaký zbytečný pohyb.

Sir Francis Cromarty poznal podivínství svého společníka na cestě, ač byl pozoroval jej toliko s kartami v rukou a mezi dvěma robbry. Mohl tedy právem tázati se sama sebe, zdali srdce lidské tluče pod tou chladnou přikrývkou, zdali Phileas

Fogg má duši citlivou pro krásy přírody, pro snahy mravní. Pro něho bylo to záhadou. Žádný z podivínů, s kterými generál byl se posud setkal, nedal se přirovnati k tomuto výplodu exaktních věd.

Phileas Fogg netajil se před sirem Francisem Cromartym se svou cestou kolem světa aniž s výminkami jejími. Generál spatřoval v sázce té jen výstřednost bez užitečného účelu, kteréž nedostávalo se onoho nutného *transire benefaciendo*, jaké vésti má každého rozumného člověka. Po dráze, kterouž kráčel podivínský gentleman, přejde patrně „nevykonav pranic“ ani pro sebe ani pro jiné.

Hodinu po odjezdu z Bombaje jel vlak po viaduktech přes ostrov Salsettu a dostal se na pevninu. V stanici Kallyan zanechal na pravo pobočí dráhu, která přes Kandallah a Punah vede na jihovýchod Indie a dorazil do stanice Powell. Zde vjel do velmi rozvětveného pohoří západních Ghatesů, pásma to složeného z čediče a trapu, jehož nejvyšší vrcholky pokryty jsou hustými lesy.

Čas od času sir Francis Cromarty a Phileas Fogg promluvili spolu několik slov a teď právě generál počínaje znova rozmluvu, jež často umlkala, pravil:

„Před několika lety, pane Foggu, byl byste v této krajině nalezl překážku, která by cestovní váš plán zajisté byla spletla.“

„Proč to, sire Francisi?“

„Protože dráha přestávala na úpatí tohoto pohoří, muselo se přes ně v palankýnu nebo na malých koních až do stanice Kandallah ležící na druhé straně.“

„Tato překážka nebyla by nikterak pomátla

vypočtení mého programu," odpověděl p. Fogg. „Předvídal jsem možnost jistých překážek."

„Nicméně, pane Foggu," odvětil general, „mohl jste si přitáhnouti velmi nemilou věc na krk dobrodružstvím tohoto mladíka."

Passepartout, nohy maje zaobaleny do své cestovní pokrývky, spal tvrdě a neměl ani tušení, že mluví se o něm.

„Vláda anglická bývá nad míru přísná a to vším právem při takových přečinech," pokračoval Francis Cromarty. „Dbá především o to, aby šetřilo se náboženských zvyků Hindů, a kdyby vašeho sluhu byli chytili . . ."

„Nuže, kdyby jej byli chytili, sire Francisi," odpověděl p. Fogg, „byl by býval odsouzen, přestál svůj trest a pak vrátil se pokojně do Evropy. Nenahlížím, jak by ta věc byla mohla zdržeti jeho pána!"

A po té rozmluva zase umlkla. V noci přejel vlak Ghatesy, minul Nassik a na zejtří 21. října uháněl krajinou poměrně plochou, územím to Khandeishe. Kraj ten, dobře vzdělaný, poset byl osadami, nad nimiž minarety pagod nahražovaly věže kostelů evropských. Četné malé potoky, nejvíce přítoky to první nebo druhé řady řeky Godavery, zvlažovaly úrodné ty končiny.

Passepartout, probudiv se, rozhlížel se a nemohl uvěřiti, že jede po zemi Hindů ve vlaku „velké poloostrovní dráhy". Zdálo se mu to pravdě nepodobným. A přece byla to skutečnost sama! Stroj řízený rukou anglického strojníka a vytápěný anglickým uhlím, dýmal svůj kouř přes sady bavlny, kávy, muškátů, hřebíčkových a pepřových stromů. Dým točil se v kotoučích kolem skupin palem, mezi nimiž objevovaly se malebné bungalowy, několik vihari, jakýchsi opuštěných klášterů,

a podivuhodné chrámy, bohaté nevyčerpatelnými ozdobami indického stavitelství. Pak, nesmírné pláně rozprostíraly se do nedohledna, džungle, kde nescházeli ani hadi ani tygři, jež vyplašil hukot vlaku, a konečně lesy posekané směrem dráhy, navštěvované ještě slony, kteří se zamyšleným okem pohlíželi na vlak kolem letící.

Dnešního jitra, za stanicí Malligom, cestující jeli nešťastnou krajinou, která tak často zkrvácena byla vyznavači bohyně Kâli. Nedaleko odtud zdvihala se Ellora a její překrásné pagody, nedaleko slavný Aurengabad, někdy hlavní sídlo divokého Aureng-Zeyba, nyní pouhého náměstka jedné provincie náležející ku království Nigam. Nad tímto územím provozoval Feringhea, náčelník Thugů, král Škrtitelů, své panství. Tito vrazednící spojení v spolku nedostížitelném, uškrcovali na počest bohyně Smrti oběti každého stáří, neprolévajíce nikdy krve, a byl čas, kde nebylo lze kopati kdekoliv v krajině té, aby nepřišlo se na mrtvolu. Vláda anglická ovšem dovedla zabrániti těmto vraždám v značné míře, avšak hrozný spolek stále trvá a posud jest činným.

O půl jedné vlak zastavil v stanici Burhampuru a Passepartout mohl opatřiti si za zlato pár trepek, ozdobených nepravými perlami, které obul s pocitem patrné marnivosti.

Cestující rychle posnídali a odjeli do stanice Assurghuru, nějaký čas po břehu malé říčky Tapty, která vlévá se do zálivu Kambayského, blíže Suratu.

Bude záhodno povědeti, jaké myšlénky zaujímaly teď hlavu Passepartoutovu. Až do příjezdu do Bombaye domníval se a mohl se domnívati, že tu bude všemu konec. Nyní ale, co ujížděl plnou parou přes Indii, nastala změna v jeho ná-

hledech. Přirozená povaha jeho prorazila najednou. Napadly mu zase báječné sny jeho mládí, počal bráti do opravdy úmysl pána svého, věřil v skutečnost sázky, tudíž také v cestu kolem světa a v nejdelší lhůtu pro ni, která neměla se překročiti. Již dostával strach před možnými překážkami, nehodami, které by mohly naskytnouti se na cestě. Považoval se jaksi za účastníka té sázky a chvěl se pomyšlením, že mohl vše pokaziti včera svou neomluvitelnou pitomostí. Jsa méně flegmatickým než p. Fogg, byl mnohem nepokojnějším. Počítal opět a opět, kolik dní již uplynulo, proklínal zastávky vlaku, huboval na jeho pomalost a vyčítal v duchu p. Foggovi, že neslíbil odměnu strojvedoucímu. Nevěděl bodrý ten chlapík, že co bylo možná na parníku, nebylo lze na železnici, jejíž rychlost jest přísně vyměřena.

K večeru vjeli do průsmyků pohoří Sutpur, které odděluje území Khandeish od Bundelkundu.

Na zejtří, 22. října, Passepartout na otázku sira Francise Cromartyho podíval se na své hodinky a odpověděl, že jsou tři hodiny ráno. A skutečně znamenité ty hodinky stále nařízené dle poledníku Greennwichského, jenž nalézal se asi sedmasedmdesát stupňů dále na západ, musely jíti pozdě a šly opravdu pozdě o čtyry hodiny.

Sir Francis opravil tedy čas udaný Passepartoutem, jehož upozornil na tutéž věc, jako byl již učinil Fix. Snažil se, vyložiti mu, že musí nařídíti své hodinky dle každého nového poledníku a poněvadž jede stále k východu, to jest proti slunci, že dni krátí se o tolikrát čtyry minuty, kolik stupňů přejel. Bylo to marné. Ať si tvrdohlavý junák porozuměl výkladu generalovu čili nic, vzal si do hlavy, že nepostrčí své hodinky, které ukazovaly stále čas londýnský.

V osm hodin ráno a patnácte mil před stanicí Rothal vlak zastavil uprostřed velké mýtiny olemované několika bungalowy a dělnickými boudami. Průvodčí vlaku šel kolem vozů, ohlašuje:

„Cestující zde musí vystoupit.“

Phileas Fogg pohlédl na sira Francise Cromartyho, který, jak zdálo se, nepochopoval docela tuto zastávku u prostřed lesa tamarindů a khadžurů.

Passepartout neméně překvapený vyskočil z vozu a skoro hned zase vrátil se volaje:

„Milostpane, dále nejde železnice!“

„Co pravíte?“ tázal se sir Francis Cromarty.

„Pravím, že vlak nejede dále!“

Generál slezl ihned s vozu. Phileas Fogg jej následoval, avšak beze všeho chvatu. Oba obrátili se na průvodčího:

„Kde to jsme?“ tázal se sir Francis Cromarty.

„U vesnice Kholby,“ odpověděl průvodčí.

„Zastavíme se zde?“

„Zajisté! Dráha není dostavena.“

„Cože! není dostavena?“

„Ne! zbývá ještě kus asi padesáti mil k dostavení mezi tímto místem a Allahabadem, kde dráha zase počíná.

„Časopisy ale oznámily, že celá dráha byla otevřena!“

„Co chcete, pane důstojníku, časopisy se zmýlily.“

„A vy vydáváte listky z Bombaye do Kalkutty!“ zvolal sir Francis Cromarty, který počínal se dopalovati.

„Ovšem,“ odpověděl průvodčí, „ale cestující dobře vědí, že musí z Kholby do Allahabadu dáti se převézti.“

Sir Francis Cromarty zuřil. Passepartout byl by s chutí uškrtil průvodčího, který za nic nemohl. Netroufal si pohlédnouti na svého pána.

„Sire Francisi,“ pravil prostě p. Fogg, „půjdeme, libo-li vám, vyhledat nějaký prostředek, jak bychom se dostali do Allahabadu.“

„Pane Foggu, jde tu o opozdění se, které na dobro rozhodne o vašem podniku.“

„Nikoli, sire Francisi, bylo to předvídáno.“

„Cože! vy jste věděl, že dráha . . .“

„Docela ne, ale věděl jsem, že nějaká překážka dříve či později vyskytne se na mé cestě. Parník jeden odjíždí z Kalkutty do Hong-Kongu 25. v poledne. Máme teprv 22. a přijdeme v čas do Kalkutty.“

Nebylo lze ničeho namítati proti této odpovědi pronešené s tak úplnou jistotou.

Bylo to úplně pravda, že stavba železnice na tomto místě přestávala. Časopisy mívají jako některé hodiny zvyk předbíhati se a ohlásily předčasně dostavení trati. Většina cestujících znala toto přerušení dráhy a sestoupivše s vlaku, zmocnili se povozů všelikého druhu, jež bylo lze ve vesnici sehnati, jako jsou palkighari o čtyrech kolech, vozíky tažené zebusy, druhem to hrbatých volů, káry podobající se k pohyblivým pagodám, palankýny, malí koně atd. Také p. Fogg a sir Francis Cromarty prohledali celou vesnici a vrátili se, nenaleznuvše ničeho.

„Půjdu pěšky,“ pravil Phileas Fogg.

Passepartout, který setkal se v tom se svým pánem, učinil významný posuněk, hledě na své překrásné, ale vetché trepky. Na velké štěstí byl on něco nalezl a pravil trochu rrozpačitě:

„Milostpane, myslím, že jsem nalezl povoz.“

„Jaký?“

„Slona? Slona, který patří Indovi, bydlícímu asi sto kroků odtud.“

„Pojďme se podívat na slona,“ odpověděl p. Fogg.

Pět minut na to Phileas Fogg, sir Francis Cromarty a Passepartout octli se u chatrče přilehající k ohradě ohražené vysokými koly. V chatrči byl Ind a v ohradě slon. Na jich žádost uvedl Ind p. Fogga a jeho dva společníky do ohrady.

Zde spatřili před sebou zvíře na polo ochočené, jež majitel jeho nevychovával na soumar, nýbrž pro boj. Za tím účelem jal se předělávati přirozeně mírnou povahu zvířete tak, aby posloupně přivedl je k slepému vzteku nazvanému „mutsch“ v řeči indické, a to krmě je po tři měsíce cukrem a máslem. Mohlo by se zdáti, že tento prostředek nehodí se k takovému účelu, avšak proto přece užívají ho ochočovatelé s úspěchem. K velkému štěstí pro p. Fogga slon tento právě teprv byl podroben té tuře a „mutsch“ ještě se byl neukázal.

Kiuni — tak nazývalo se zvíře to — mohl jako všickni jeho sourodníci hezky dlouho sloužiti k rychlému pochodu a z nedostatku jiného povozu odhodlal se Phileas Fogg užíti jeho.

Avšak slonové jsou drazí v Indii, kde stávají se již vzácnými. Samci, kteří jediní hodí se k zápasům v jízdárnách, jsou náramně hledáni. Tato zvířata rozplemeňují se zřídka, byla-li ochočena, tak že možno opatřiti si je toliko honbou. Proto bývají pečlivě ošetřována a když p. Fogg tázal se Inda, zda-li by chtěl pronajmouti svého slona, Ind naprosto odepřel to.

Fogg naléhal a nabízel za zvíře přehnanou cenu, deset liber (100 zl.) za hodinu. Odmítnuto. Dvacet liber? Opět odmítnuto. Čtyřicet liber?

Stále odmítáno. Passepartout vyskočil při každém větším podání. Než Ind nedal se svésti.

Byly to přece hezké peníze. Počítaje, že slon potřeboval by patnáct hodin na cestu do Allahabadu, byl by majiteli svému vynesl šest set liber (6000 zl.).

Phileas Fogg nerozčiluje se nikterak, navrhl tedy Indovi, že od něho koupí slona a nabízel mu za něj nejprvé tisíc liber (10.000 zl.).

Ind nechtěl jej prodati! Snad šibal čul znamenitý výdělek.

Sir Francis Cromarty vzal p. Fogga stranou a žádal jej, aby si věc rozmyslil, než půjde dále. Phileas Fogg odpověděl svému společníkovi, že nemívá zvyk jednati bez rozvahy, že konečně jde o sázku o dvacet tisíc liber, že toho slona potřebuje a že jej dostane, kdyby měl cenu jeho dvacetkráte přeplatiti.

Pan Fogg vyhledal znova Inda, jehož malé oči svítící chtivostí prozrazovaly, že jemu jedná se při tom jen o cenu. Phileas Fogg nabídl posloupně dvanáct set liber, pak osmnáct set, konečně dva tisíce (20.000 zl.). Passepartout jindy tak červený byl rozčilením celý bledý.

Při dvou tisících liber vzdal se Ind.

„Při mých trepkách“, zvolal Passepartout, „ten cení draze maso slonové!“

Po uzavřené koupi jednalo se již jen o vyhledání vůdce. Bylo to mnohem snadnější. Mladý Parsi, bystré tváře, nabídl své služby. Pan Fogg je přijal a slíbil mu značnou odměnu, která musela bystrost jeho ještě zvýšiti.

Slon byl přiveden a bez odkladu přistrojen. Parsi vyznal se úplně v řemesle „mahouta“ či slonovody. Pokryl záda slona jakousi čabrakou a

upevnil po každé straně na jeho boku koš k sezení, který nebyl právě pohodlný.

Phileas Fogg vyplatil Inda v bankovkách, které vytáhl z pověstného vaku. Zdálo se opravdu, jakoby je tahal z vnitřností Passepartoutových. Po té nabídl p. Fogg siru Francisovi Cromartymu, že jej převeze do Allahabadu. Generál nabídnutí to přijal. O jednoho cestujícího více nebylo pranic na obrovské zvíře.

Nakoupena potrava v Kholby. Sir Francis Cromarty usadil se do jednoho koše, Phileas Fogg do druhého. Passepartout vsedl na čabraku mezi svým pánem a generalem. Parsi vylezl na krk slona a v devět hodin zvíře to opustivši vesnici, pustilo se nejkratší cestou do hustého lesa palmového.

Kapitola dvanáctá.

Kde Phileas Fogg a jeho společníci pustí se přes lesy Indie a co dále se stalo.

Vůdce, aby zkrátil cestu, nechal trať dráhy, která se stavěla, v pravo. Trať tato, které velmi překážely rozličné výběžky hor Vindhya, nevedla nejkratší cestou, která pro Philease Fogga byla nejprospěšnější. Parsi, znající velmi dobře cesty a stezky v okolí, tvrdil, že nadejde si asi dvacet mil, přerazí-li lesem, a nechali to na něm.

Phileas Fogg a sir Francis Cromarty, vězící až po krk ve svých koších, byli velmi zmítáni ostrým cvalem slona, jejž vůdce jeho poháněl k rychlé chůzi. Snášeli však položení své s flegmatem nejbritanštějším, mluvíce ostatně málo spolu a vidíce sotva jeden na druhého.

Passepartout sedící na zádech zvířete a vy-

daný přímo každému strknutí a brknutí, měl se k odporučení pána svého velmi na pozoru, aby nestrčil jazyk mezi zuby, neboť byl by si jej na dobro překousl. Hodný ten hoch brzy hozený na krk slona, brzy zase nazpět na záda prováděl kotrmelce jako paňáca na prkně. Žertoval ale, smál se uprostřed svých podivných skoků a chvílemi vytáhl z kapsy kousek cukru, jejž rozumný Kiuni vzal koncem svého rypáku, nezastaviv se ani na okamžik v svém pravidelném klusu.

Po dvouhodinné cestě vůdce zastavil slona a popřál mu hodinu odpočinku. Zvíře hltalo letorosti a mlází, napivší se nejprvé z blízké bažiny. Sir Francis Cromarty nestěžoval si na tuto zastávku. Byl celý zmlácený. Pan Fogg zdál se býti zrovna tak čerstvým, jako by byl vstal se své postele.

„Jest věru ze železa!“ pravil generál hledě naň s obdivem.

„Z kovaného železa,“ dodal Passepartout, který jal se připravovati rychlou snídani.

O polednách dal vůdce znamení k dalšímu pochodu. Krajina brzy nabyla rázu velmi divokého. Po velkých lesích přišla mlází tamarindův a palmových zákrsků, pak širé vypráhlé pláně, porostlé sporými křovinami a poseté velkými balvany syenitu. Celá tato část horního Bundelkundu, málo navštěvovaná cestovateli, obydlena jest fanatickým lidem, zarytými to zachovávateli nejhroznějších obyčejů náboženství indického. Panství anglické nedovedlo udržeti se trvale na území podrobeném vlivu rajů, jež by bylo nesnadno stíhati do jich nepřístupných skrýší v horách Vindhya.

Několikráte spatřili tlupy divokých Indů, kteří s posuňky zlosti hleděli na ubíhajícího čtveronožce. Ostatně Parsi vyhýbal se jim co možná,

prohlašuje, že není radno setkati se s nimi. Zvířat bylo málo viděti tento den, jen několik opic, jež prchaly všelijak se svíjejíce a pitvoříce, což bavilo velmi Passepartouta.

Jedna myšlenka mezi mnohými jinými znepokojovala junáka tohoto. Co počne p. Fogg se slonem, až přijede do stanice Allahabadu? Poveze jej s sebou? Totě nemožno! Plat za dovoz s cenou trhovou učinil by z toho zvířete pravou zkázu pro kapsu. Prodá jej či pustí jej na svobodu? Ctihodné to zvíře zasluhovalo zajisté ohledu. Kdyby náhodou p. Fogg daroval je jemu, Passepartoutovi, octl by se tím na velikých rozpacích. To mu stále leželo na mysli.

V osm hodin večer překročili hlavní pásmo hor Vindhya a zastavili na úpatí severního úbočí v zbořeném bungalowu.

Urazili tento den asi pětadvacet mil a zbývalo jim ještě tolikéž až do Allahabadu.

Noc byla chladna. Uvnitř bungalowu rozdělal Parsi oheň z chrastí, jehož teplo bylo velmi vítané. Večeře skládala se z potravin nakoupených v Kholby. Cestující jedli jako lidé umdlení a zmlácení. Hovor, počavší několika slovy s přestávkami prohozenými, brzy ukončil se hlasitým chrupáním. Vůdce bděl u slona, který spal v stoje, opřen o kmen silného stromu.

V noci té nic se nepřihodilo. Vytí tygrů a pardalů několikráte přerušilo ticho, mísíc se v pronikavé vřískání opic. Avšak dravci ti přestali na řvaní a neučinili žádný nepřátelský útok na nocležáře v bungalowu. Sir Francis Cromarty spal tvrdě jako statečný vojín unavený namahánim. Passepartout měl nepokojné spaní a prodělal ve snu všechny včerejší kotrmelce znova. Pan Fogg

ale spal tak klidně, jako by byl ve svém tichém domě v ulici Saville.

V šest hodin ráno dali se opět na cestu. Vůdce doufal, že ještě večer dorazí do Allahabadu. Tak by p. Fogg ztratil jen část těch osmačtyřiceti hodin uspořených od počátku cesty.

Sestupovali po posledních úbočích pohoří Vindhya. Kiuni dal se opět do rychlého klusu. K poledním obešel vůdce vesnici Kallenger ležící na Kani, přítoku to Gangesu. Vyhýbal se stále místům obydleným, maje se za bezpečnějšího v opuštěných končinách, označujících první úžlabiny pořící onoho veletoku. Stanice Allahabad byla již jen dvanácte mil na severovýchod vzdálena. Zastavili pod skupením bananů, jejichž ovoce, zrovna tak živné jako chleb, „zrovna tak šťavnaté jako mléko," jak říkávají cestovatelé, výborně jim chutnalo.

Ve dvě hodiny vůdce vešel do stínu hustého lesa, kterým musel jeti několik mil. Cestoval raději takto v úkrytu stromů. Na všechen spůsob posud vyhnul se každému nemilému setkání a zdálo se, že cesta uplyne beze vší příhody, an tu slon náhle se zastavil, projevuje některé známky nepokoje.

Byly právě čtyry hodiny.

„Co jest?" tázal se sir Francis Cromarty, který vystrčil hlavu ze svého koše.

„Nevím, pane důstojníku," odpověděl Parsi, naslouchaje zmatenému hluku ozývajícímu se hustým větvovím.

Za malou chvíli hluk ten stával se určitějším. Znělo to jako nějaký koncert, ještě velmi vzdálený, lidských hlasů a kovových nástrojů.

Passepartout vyvalil oči a napnul uši. Pan Fogg čekal klidně, nemluvě ani slova.

Parsi seskočil na zemi, přivázal slona k stromu a vběhl do nejhustšího lesa. Za několik minut se vrátil a pravil:

„Jest to processí bramanů blížící se k nám. Možno-li, hleďme, aby nás neviděli.“

Vůdce odvázal slona a vedl jej do houští, radě cestujícím, aby neslézali. On sám byl připraven, aby rychle vskočil na slona, kdyby útěk stal se nutným. Očekával ale, že průvod věřících přejde, aniž by je viděl, neboť husté listí úplně je zakrývalo.

Rozladěný zvuk hlasů a nástrojů přibližoval se. Jednozvuké zpěvy mísily se v zvuk bubnů a cymbalů. Brzy objevilo se čelo průvodu pod stromy asi padesát kroků od místa, kde nalezali se p. Fogg a jeho soudruzi. Bylo lze dobře rozeznati skrze větve podivné účastníky tohoto náboženského obřadu.

V první řadě kráčeli kněží, s mitrami na hlavách a oblečeni v dlouhá lemovaná roucha. Byli obklopeni muži, ženami a dětmi, kteří zpívali jakýsi pohřební žalm, přerušovaný v stejných přestávkách zvuky tamtamů a cymbalů. Za nimi na vozíku o širokých kolech, jejichž obruče a loukotě představovaly svinuté hady, objevila se ohyzdná socha, tažená dvojím spřežením zebusů s bohatými pokrývkami. Socha ta měla čtyři ruce, tělo pomalované zasmušile červenou barvou, oči vypoulené, vlasy rozpuštěné, jazyk vyplazený, rty natřené mastí betelovou. *) Kolem krku měla nákrčník z umrlčích hlav, kolem boků pás z use-

*) *Betel* jest druh pepře pěstovaný v mnohých krajinách Indie, z jehož listů dělá se mast tam zhusta užívaná, Sílí prý dásně a žaludek. Listy se také od Indů žvýkají jako jinde tabák. *Pozn. překl.*

kaných ruk. Stála na povaleném obru, jemuž scházela hlava.

Sir Francis Cromarty poznal tuto sochu.

„Bohyně Kali," zašeptal, „bohyně lásky a smrti."

„Smrti, souhlasím; ale lásky, nikdy!" pravil Passepartout. „Šeredná to babice!"

Parsi pokynul mu, aby mlčel.

Kolem sochy skákala, vztekala, svíjela se tlupa starých fakírů, pruhovaných na těle žlutou hlínkou, pokrytých klikatými řezy, z nichž kapala krev, zblbělých to šílenců, kteří při velkých obřadech indických vrhají se ještě pod kola vozu Džaggernatova.

Za nimi několik brahmanů v plné nádheře východních oděvů vlekli ženskou, která sotva držela se na nohou.

Tato ženština byla mladá, bílé pleti jako Evropanka. Její hlava, krk, šíje, ramena, uši, ruce, prsty byly obtíženy klenoty, nákrčníky, náramky, naušnicemi a prsteny. Tunika se zlatým lemováním, přes ni pak šat z lehké tkaniny, spíše ještě vyznačovaly ztepilý její vzrůst.

Za touto mladou ženštinou — protiva to urážející oko — vojínové, ozbrojení obnaženými šavlemi za pasem a dlouhými bambitkami zlatem vykládanými, nesli mrtvolu na palankýnu.

Byla to mrtvola starce, oblečená v nádherný oděv rajů, jako za živa, turban perlami vyšívaný, šat utkaný z hedbáví a zlata, pas z kašmíru posázený diamanty a překrásné zbraně knížete indického.

Pak hudebníci a dav fanatiků, jejichž křik časem přehlušil ohlušující hřmot nástrojů, uzavírali průvod.

Sir Francis Cromarty hleděl na celý ten vý-

stroj s tváří ku podivu zasmušilou a obrátiv se k vůdci pravil:

„Sutty!“

Parsi přisvědčil kývnutím a položil prst na ústa. Dlouhý průvod pomalu pohyboval se mezi stromy, až konečně poslední řady jeho zmizely v hustém lese.

Poznenáhla zpěvy vzdalovaly se. Zavznělo ještě několik vzdálených výkřiků a pak po celém tom hluku nastalo hluboké ticho.

Phileas Fogg zaslechl slovo, prohozené sirem Francisem Cromartym, a jakmile processí zmizelo, tázal se:

„Co jest to Sutty?“

„Sutty (čti Satý), pane Foggu,“ odpověděl general, „jest oběť lidská, avšak oběť dobrovolná. Ženština, kterou jste právě viděl, bude zítra upálena za prvního úsvitu dne.“

„Ah! ti darebáci!“ zvolal Passepartout, který nedovedl potlačiti své rozhořčení.

„A ten nebožtík?“ tázal se p. Fogg.

„Jest kníže, její manžel,“ odpověděl vůdce, „rajah to neodvislý z Bundelkundu.“

„Jak že,“ pravil Phileas Fogg, aniž by hlas jeho byl prozrazoval sebe menší pohnutí, „tyto barbarské zvyky posud trvají v Indii a Angličané nedovedli je vymýtiti?“

„V největší části Indie,“ odpověděl sir Francis Cromarty, „tyto oběti více nevykonávají se; avšak nemáme žádného vlivu na tyto divoké kraje a zejmena na toto území Bundelkundu. Celý severní svah pohoří Vindhya jest jevištěm ustavičných vražd a loupeží.“

„Nešťatná žena!“ bručel Passepartout, „za živa upálena!“

„Ano,“ vece general, „upálena, a kdyby tak

se nestalo, nemůžete si pomysliti, do jak bídného stavu by uvržena byla svými příbuznými. Oholili by jí vlasy, krmili by ji sotva několika hrstmi rýže, odstrkovali by ji, považovali by ji za nečistého tvora a snad by skonala v některém koutě jako prašivý pes. Tak vyhlídka na takové živobytí často dohání nešťastné ženy na smrt, mnohem více než láska neb náboženský fanatismus. Někdy ovšem oběť bývá zcela dobrovolná, a třeba ráznéhо zakročení vlády, aby zabránilo se jí. Tak před několika roky bydlel jsem v Bombayi, když mladá vdova přišla žádati guvernéra za povolení, aby směla se nechat upáliti s mrtvolou svého manžela. Jak se snadno domyslíte, guvernér je odepřel. Tu vdova opustila město, uprchla k neodvislému rajovi a tam vykonala svou oběť."

Mezi vypravováním generala vůdce sklonil hlavu a když onen skončil, pravil:

„Oběť, která vykoná se zítra při svítání, nebude dobrovolná.

„Jak to víte?"

„Jest to historie, kterou zná každé dítě v Bundelkundu," odpověděl vůdce.

„Nezdálo se ale, že by ta nešťastná žena činila nějaký odpor," podotkl sir Francis Cromarty.

„Poněvadž ji opili výpary z konopí a opia."

„Kam ji vedou?"

„Do pagody Pilladži, dvě míle odtud. Tam stráví noc očekávajíc hodinu oběti."

„A ta oběť vykoná se? . . ."

„Zítra při prvním svítání."

Po této odpovědi vůdce vyvedl slona z houštiny a vylezl na krk zvířete. Avšak když právě chtěl zvláštním sykotem pobídnouti je, p. Fogg zadržel jej a pravil k siru Francisovi Cromartymu:

„Což abychom tu ženu zachránili?"

„Zachrániti tu ženu, pane Foggu ...“ zvolal generál.

„Mám ještě dvanácte hodin napřed. Mohu je na to obětovati.“

„Aj! Vyť jste muž šlechetného srdce!“ pravil sir Francis Cromarty.

„Někdy,“ odpověděl prostě Phileas Fogg. „Mám-li čas.“

Kapitola třináctá.

V které Passepartout dokáže na novo, že zmužilému přeje štěstí.

Záměr byl odvážný, plný nesnází, snad nedal se ani provésti. Pan Fogg dával v šanc svůj život, aneb aspoň svou svobodu, a tím také šťastný výsledek své cesty; avšak nerozpakoval se. Nalezl ostatně v siru Francisovi Cromartym rozhodného pomocníka.

Passepartout pak byl hotov ke všemu, mohli s ním činiti, cokoli chtěli. Nápad jeho pána přivedl jej u vytržení. Cítil srdce, duši pod tou ledovou pokrývkou. Umínil si, že bude Philease Fogga milovati.

Zbýval ještě vůdce. Jak zachová se v této záležitosti? Nebude na straně Indů? Nechtěl-li pomáhati, bylo třeba zabezpečiti se aspoň jeho nestranností!

Sir Francis Cromarty přímo se ho na to otázal.

„Pane důstojníku,“ pravil vůdce, „jsem Parsi, a tato žena jest Parska. Jsem k vašim službám.“

„Dobrá, vůdče,“ odpověděl p. Fogg.

„Vězte však,“ podotkl Parsi, „nejen že odvažujeme se svým životem, nýbrž vydáváme se i

hrozným mukám, budeme-li zajati. Mějte se na pozoru!“

„Rozumíme,“ vece p. Fogg. „Myslím, že musíme vyčkati noc pro své podniknutí.“

„Jsem stejného náhledu,“ odpověděl vůdce.

Tento bodrý Hindu podal pak některé podrobnější zprávy o ubohé oběti. Byla to Indka vyhlášené krásy, z plemene parského, dcera bohatých obchodníků v Bombayi. Byla v městě tom vychována zcela po anglicku a svými spůsoby, svým vzděláním mohla považována býti za Evropanku. Jmenovala so Auda.

Osiřevši, byla provdána proti své vůli za onoho starého raju z Bundelkundu. Po třech měsících ovdověla. Znajíc osud, jenž ji očekává, uprchla, byla hned chycena a příbuzní rajovi, jimž záleželo na její smrti, určili ji pro tuto smrt, které nezdálo se, že by uniknouti mohla.

Toto vypravování jen utvrdilo p. Fogga a jeho soudruhy v šlechetném úmyslu jich. Uzavřeno, aby vůdce vedl slona k pagodě Pilladži, k níž přiblížiti se měl co možná nejvíce.

Za půl hodiny zastavili v houštině asi pět set kroků od pagody, již nebylo lze viděti; avšak vytí fanatiků bylo zřetelně slyšeti.

Zde rokováno o tom, jak dostati se až k oběti. Vůdce znal pagodu Pilladži, v které — jak tvrdil — mladá žena byla uvězněna. Bude možno dostati se do ní některými dveřmi, až celá rota upadne v spánek opilosti, aneb bude třeba proraziti zeď? To mohlo býti rozhodnuto teprv v chvíli rozhodnou a na místě samém. O tom ale nebylo žádné pochybnosti, že unešení musí státi se ještě tuto noc a nikoliv až za svítání oběť vedena bude na smrt. Pak žádná lidská moc nemohla by ji více zachrániti.

Pan Fogg a jeho soudruzi očekávali noc. Jakmile se smrklo, k šesté hodině večer, odhodlali se, že dají se na výzvědy kolem pagody. Poslední výkřiky fakirů právě umlkaly. Podlé zvyku svého museli tito Indové pohříženi býti v hluboký spánek, opojivše se „hangem“ — směšeninou to tekutého opia a odvaru konopí — a snad bude možno doplížiti se skrze ně až ku chrámu.

Parsi, veda p. Fogga, sira Francise Cromartyho a Passepartouta, kráčel bez hluku lesem ku předu. Lezli tak deset minut houštinou, až dostali se na břeh malého potoka a zde spatřili při záři smolnic nastrčených na železné tyče hromadu narovnaného dříví. Byla to hranice z drahocenného dříví sandálového a již napuštěného vonným olejem. Na vrcholi jejím ležela balsamovaná mrtvola raji, jež měla upálena býti zároveň s vdovou. Sto kroků od této hranice zdvihala se pagoda, jejíž minarety vyčnívaly ve tmách mezi vrcholky stromů.

„Pojďte!“ pravil vůdce přitlumeným hlasem.

A zdvojiv pozornost, následován svými soudruhy, plížil se tiše vysokými travinami.

Ticho přerušováno bylo již jen šumotem větru ve větvích.

Brzy zastavil se vůdce na konci mýtiny. Několik smolnic osvětlovalo prostranství. Půda byla pokryta skupinami spících, omámených opojením. Vypadalo to jako bojiště pokryté mrtvolami. Muži, ženy, děti, vše leželo tu, jeden přes druhého. Tu i tam ještě někteří opilci blábolili.

V zadu mezi stromy nejasně vystupoval chrám Pilladžiský. Avšak k velkému žalu vůdcovu, stráž raji, ozářená čmoudícími pochodněmi, bděla u dvéří a obcházela s obnaženou šavlí. Bylo lze předpokládati, že uvnitř kněží bdí také.

Parsi nešel dále. Seznal nemožnost, vniknouti násilím do chrámu a vedl své soudruhy zpět na zad.

Stanuli a radili se šeptmo.

„Počkejme," pravil generál, „jest teprv osm hodin a možná, že stráže také podlehnou spánku."

„Jest to vskutku možná," odpověděl Parsi.

Phileas Fogg a jeho soudruzi ulehli si tedy pod strom a čekali.

Čas jim pomalu ubíhal. Vůdce někdy je opustil a šel vyzvídati na okraj lesa. Stráže rajovy posud bděly při záři pochodní a matné světlo pronikalo okny pagody.

Čekali tedy až do půlnoci. Nic nezměnilo se. Tatáž bdělost z venčí. Bylo patrno, že nemohlo počítati se na usnutí stráže. Opojení „hangem" bylo jim bezpochyby uspořeno. Bylo tedy třeba jednati jinak a dostati se do pagody otvorem uděl aným ve zdi. Zbývala jen pochybnost, zdali kněží bdí u své oběti s rovnou pečlivostí, jako vojínové u dveří chrámu.

Po poslední úradě vůdce prohlásil, že jest hotov dáti se do díla. Pan Fogg, sir Fransis Cromarty a Passepartout následovali jej. Učinili dosti dlouhou okliku, aby dostali se k pagodě se zadní strany.

Asi o půl jedné octli se pode zdí, nepotkavše nikoho. Na této straně nebylo žádné hlídky, avšak dlužno podotknouti, že nebylo tam žádných oken ani dveří.

Noc byla tmavá. Měsíc právě v poslední čtvrti, před chvílí zmizel z obzoru pokrytého hustými oblaky. Vysoké stromy rozmnožovaly ještě temnotu.

Nestačilo však, že dostali se až ku zdi, bylo třeba ještě, udělati do ní otvor. K tomu Phileas Fog a jeho soudruzi neměli naprosto nic jiného

než své kapesní nože. K velkému štěstí zdi chrámu záležely ze smíšeniny cihel a dřeva, což nebylo těžko proraziti. Jakmile dostanou jen jednu cihlu ven, ostatní půjdou snadno.

Dali se do práce, dělajíce při tom co možná nejméně hluku. Parsi s jedné, Passepartout s druhé strany vylamovali cihly, aby spůsobili otvor na dvě stopy široký.

Práce dařila se, když zavzněl výkřik uvnitř chrámu a skoro zároveň ozvaly se jiné výkřiky venku.

Passepartout a vůdce ustali ve své práci. Uslyšeli je? Bylo to znamení k probuzení? Nejprostší opatrnost kázala jim odejíti — což také učinili zároveň s Phileasem Foggem a sirem Francisem Cromartym. Skryli se poznovu v houštině lesní, čekajíce, až poplach, byl-li to jaký, utiší se, a připraveni pokračovati pak ve svém díle.

Avšak — neblahá nehoda — stráže objevily se za pagodou a postavily se tam tak, že nebylo lze nikterak přiblížiti se.

Bylo by nesnadno vylíčiti zklamání čtyr lidí oněch, vyrušených při svém díle. Teď když nemohli více dostati se až k oběti, jak ji zachrání? Sir Francis Cromarty hryzl se do pěstí. Passepartout byl celý bez sebe a vůdce sotva jej udržel. Nevyrušitelný Fogg čekal, neprojevuje své city.

„Nezbývá nám, než odejíti?“ tázal se generál po šeptmu.

„Nezbývá nám než odejíti,“ odpověděl vůdce.

„Počkejte,“ pravil Fogg. „Jest dosti času, když budu zítra před polednem v Allahabadu.“

„Več ale ještě doufáte?“ tázal se sir Francis Cromarty. „Za několik hodin rozední se a . . .“

„Příležitost, která nám nyní schází, může naskytnouti se v posledním okamžení.“

Generál byl by rád pohlédl Phileasi Foggovi do očí.

Nač spoléhal se ještě tento chladný Angličan? Chtěl v chvíli upálení vrhnouti se k mladé ženě a vyrvati ji mocí jejím katům?

Bylo by to šílenství, a jak možno připustiti, že muž ten byl v takovém stupni bláznem? Nicméně, sir Francis Cromarty souhlasil, aby počkalo se až do konce hrozného výjevu. Vůdce však nenechal své společníky tam, kde se byli ukryli, a vedl je k přední straně mýtiny. Zde ukryti za skupením stromů mohli pozorovati kupy spících.

Mezi tím Passepartout, vylezší na první větve jednoho stromu, přemítal o myšlénce, která mu nejprvé projela mozkem jako blesk a konečně utkvěla tam.

Počal poznámkou: „Jaké to šílenství!“ a teď opětoval si: „Proč ne, vlastně? Jest to možnost, snad jediná, a s takovými pitomci!“ . .

Na všechen spůsob Passepartout jinak nevyslovil svou myšlénku, avšak spustil se hned s mrštností hada po dolejších větvích stromu, které sklonily se k zemi.

Hodiny ubíhaly a brzy jakési odstíny méně temné ohlašovaly blížení se dne. Než tma byla posud úplná.

Nadešla chvíle. Hnulo se to v tom spícím davu. Skupiny oživly. Zavzněly rány na tam-tam. Zpěv a křik počal na novo. Nadešla hodina, kdy ubohá žena měla zahynouti.

Skutečně otevřely se dvéře pagody. Světlo mnohem ostřejší vycházelo z vnitřku. Pan Fogg a sir Francis Cromarty mohli viděti oběť, jasně osvětlenou, kterou dva kněží vlekli ven. Zdálo se jim dokonce, že nešťastná žena bráníc se proti omámenosti opojení posledním pudem sebezacho-

vání snažila se uprchnouti svým katům. Srdce siru Francisovi Cromartymu bušilo a křečovitým pohybem uchopiv ruku Philease Fogga, ucítil, že tato ruka drží otevřený nůž.

V tom dav se zarazil. Mladá žena upadla v otupělost způsobenou kouřem z konopí. Kráčela mezi fakiry, kteří provázeli ji svými náboženskými litaniemi.

Phileas Fogg a jeho soudruzi vmísili se mezi poslední řady davu a následovali jí.

Dvě minuty na to přišli k břehu potoka a stanuli aspoň padesát kroků před hranicí, na kteréž ležela mrtvola raji. V polotmě viděli, že oběť jest úplně bez vlády, položená vedle mrtvoly manžela jejího.

Po té přiblížila se pochodeň a dříví nasáklé olejem ihned chytilo.

V tom sir Francis Cromarty a vůdce zadrželi Philease Fogga, který v jakési šlechetné šílenosti chtěl vrhnouti se k hranici . . .

Avšak Phileas Fogg byl je už odstrčil, když věci náhle se změnily. Zavzněl výkřik hrůzy. Celý ten dav vrhl se na zemi, uděšený.

Starý rajah nebyl tedy mrtev, vždyť náhle vstal jako strašidlo, vyzdvihl svou mladou ženu do své náruče, sestoupil s hranice u prostřed koutoučů dýmu, které dodávaly mu vzezření ducha.

Fakirové, stráže, kněží, pojati náhlou hrůzou, leželi tu tváří k zemi, netroufajíce si pozdvihnouti oči a hleděti na takový zázrak!

Oběť omdlelá spočívala v silných rukou, které ji nesly, aniž by zdála se tížiti je. Pan Fogg a sir Francis Cromarty zůstali státi. Parsi sklonil hlavu a Passepartout zajisté byl neméně ustrnut! . . .

Z mrtvých vstalý přiblížil se tak k místu,

kde stál p. Fogg a sir Francis Cromarty a zde pravil rychle:

„Prchněme!“ . . .

Byl to Passepartout sám, který byl doplížil se k hranici v hustém kouři! Byl to Passepartout, který použiv úplné tmy vyrval mladou ženu z rukou smrti! Byl to Passepartout, který hraje svou úlohu s odvážným štěstím, prošel za všeobecného zděšení!

Okamžik na to všichni čtyři zmizeli v lese a slon unášel je rychlým klusem. Avšak křik, volání, ano i kule proraziví klobouk Philease Fogga poučily je, že lest byla prozrazena.

V skutku na zapálené hranici bylo viděti teď mrtvolu starého raji. Kněží zpamatovavše se ze svého zděšení, chápali, že stal se tu únos.

Ihned vrhli se do lesa. Stráže za nimi. Vystřelili, avšak únoscové rychle utíkali a za několik okamžiků byli mimo dostřel kulí a šípů.

Kapitola čtrnáctá.

V které Phileas Fogg projede celé překrásné údolí Gangesu, aniž by mu napadlo, podívati se na ně.

Odvážný únos podařil se. Ještě za hodinu smál se Passepartout radostí, že to tak vyvedl. Sir Francis Cromarty stiskl neohrožovému junákovi ruku. Pán jeho pravil k němu: „Dobře,“ což v ústech tohoto gentlemana znamenalo úplnou spokojenost. Passepartout odpověděl na to, že všecka čest z podniku toho přísluší jeho pánovi. On měl prý jen „směšný“ nápad a smál se při vzpomínce, že on, Passepartout, bývalý gymnastik,

ex-hasič, byl několik okamžiků manželem krásné ženy, starým nabalzamovaným rajou.

Mladá Indka nevěděla pranic, co se s ní dělo. Zabalena do cestovních pokrývek, odpočívala v jednom koši.

Zatím slon, vedený s náramnou jistotou Parsim, ubíhal rychle lesem ještě temným. Za hodinu po odjezdu od pagody Pilladži pustil se přes nesmírnou pláň. V sedm hodin zastavili. Mladá žena posud ležela v úplných mdlobách. Vůdce vlil jí několik doušků vody a kořalky do úst, avšak omámení, do kterého byla upadla, muselo ještě nějaký čas trvati.

Sir Francis Cromarty, který znal účinky opojení způsobeného kouřem z konopí, neměl o ni žádnou starost.

Avšak jestliže zotavení mladé Indky nebylo pro generála žádnou pochybností, byl méně upokojen stran její budoucnosti. Neváhal říci Phileasi Foggovi, že Mrs. Auda, zůstane-li v Indii, brzy na jisto upadne zase do rukou svým katům. Tito fanatikové byli rozšířeni po celém poloostrově a zajisté přes policii anglickou dovedli by zmocniti se své oběti, ať v Madrasu, v Bombayi neb v Kalkuttě. A sir Francis Cromarty uvedl na doklad událost podobnou, která sběhla se nedávno. Dle náhledu jeho nebude mladá žena opravdu v bezpečí, pokud neopustí Indii.

Phileas Fogg odpověděl, že vezme ohled na tyto poznámky a že je uváží.

K desáté hodině ohlašoval vůdce stanici Allahabad. Zde počínala zase železná dráha, jejíž vlaky nepotřebovaly ani den a noc k jízdě z Allahabadu do Kalkutty.

Phileas Fogg mohl tedy přijíti v čas, aby

vstoupil na parník, který odjížděl teprv druhý den, 25. října, v poledne, do Hong-Kongu.

Mladá žena položena do čekárny v nádraží. Passepartout poslán, aby nakoupil pro ni rozličné věci pro toilettu, šaty, šátek, kožíšky atd., co jen dostane. Pán jeho povolil mu neobmezený úvěr.

Passepartout odešel hned a běhal ulicemi města. Allahabad, to jest město boží, náleží k nejvíce ctěným městům Indie, poněvadž jest vystaveno při spojeném ústí dvou posvátných řek, Gangesu a Džamny, k jejichž vodám přicházejí poutníci z celého poloostrova. Známo jest ostatně, že vedle legendy o Ramajaně, Ganges prýští se v nebi, odkud, díky Brahmovi, přichází na zemi.

Mezi nakupováním prohlédl si Passepartout město, jindy hájené znamenitou tvrzí, z které uděláno státní vězení. Není více obchodu, není více průmyslu v tomto městě druhdy tak průmyslném a obchodním. Passepartout hledal marně sklad modní, jakoby byl v Regentské třídě londýnské; nalezl toliko u vetešníka, starého to šachrujícího žida, věci, jež potřeboval, šaty ze skotské látky, široký plášť a překrásný kožíšek vydrový, za což bez rozmýšlení zaplatil pětasedmdesát liber (750 zl.). Pak vítězoslavně vrátil se na nádraží.

Mrs. Auda přicházela pomalu k sobě. Omámení, do kterého ji byli uvrhli kněží Pilladžiští, znenáhla přestávalo a její krásné oči nabyly opět celé své indické sladkosti.

Král-básník Uçaf Uddaul slavě krásu královny Ahmenagarské, vyslovuje se takto:

„Její skvoucí vlasy, pravidelně na dvé rozdělené, lemují lahodné obrysy jemných a bílých tváří její, zářících ušlechtilostí a svěžestí. Její ebenové obočí má podobu a mocnost luku Kamy, boha

lásky, a pod dlouhými hedbávnými řasami v černé zřítelnici velkých jasných očí její obrážejí se jako v posvátných jezerech himalajských nejčistší paprsky světla nebeského. Zuby její, jemné, stejné a bílé, skvějí se mezi usmívavými rty jako kapky rosy v polorozvitém lůně květu granátového. Malé uši její souměrně vykroužené, její růžové ruce, její nožky ohnuté a něžné jako lotosové poupě, září leskem nejkrásnějších perel ceylonských, nejkrásnějších démantů golkondských. Její štíhlá a ztepilá postava, již bylo lze rukou v pasu obejmouti, zvýšuje ušlechtilou okrouhlost kulatých boků její a plnost ňader, kde kvetoucí mládí rozložilo své nejvyšší skvosty, a pod hedbávným záhybem tuniky své zdála se býti utvořena z ryzého stříbra božskou rukou Vikvakarmy, nesmrtelného sochaře.“

Avšak nechme celé této básnické obšírnosti; postačí, řekneme-li, že Mrs. Auda, vdova raji Bundelkundského, byla překrásnou ženou v úplném evropském smyslu slova toho. Mluvila anglicky velmi čistě a vůdce nepřeháněl pranic, tvrdě, že tato mladá Parska vychováním byla celá přeměněna.

Mezitím vlak byl připraven k odjezdu ze stanice Allahabad. Parsi čekal. Pan Fogg vyplatil mu jeho mzdu dle úmluvy, nepřidav ani haléře. Passepartout se tomu divil; věděl, jaké služby vůdce ten prokázal jeho pánovi. Parsi opravdu nasadil ochotně svůj život při únosu z Pilladži a kdyby později někdy Indové dověděli se to, sotva by ušel jich pomstě.

Zbýval ještě Kiuni. Co se stane se slonem tak draze koupeným.

Než Phileas Fogg byl se již rozhodl v této věci.

„Parsi,“ pravil k vůdci, „byl jsi úslužným a

oddaným. Zaplatil jsem ti za tvé služby, nikoliv ale za tvou oddanost. Chceš toho slona? Náleží tobě!“

Oči vůdce jen hořely.

„Vaše Milost dává mi celé jmění!“ zvolal.

„Vezmi, vůdce,“ odpověděl p. Fogg, „a já zůstanu ještě tvým dlužníkem.“

„Výborně!“ zvolal Passepartout. „Ber, příteli! Kiuni jest hodné a statečné zvíře!“

A přistoupiv k slonovi, dával mu několik kousků cukrů, řka:

„Tu máš, Kiuni, tu máš!“

Slon zařičel spokojeností. Pak popadl Passepartouta kolem pasu a obvinuv jej svým rypákem, vyzdvihl jej až nad svou hlavu. Passepartout pranic nepolekán popleskal lichotivě zvíře, které postavilo jej zvolna zase na zemi a poctivý hoch oplatil stisknutí rypákem poctivého Kiuni silným stisknutím rukou.

Za malou chvíli Phileas Fogg, sir Francis Cromarty a Passepartout, usazeni v pohodlném voze, jehož nejlepší místo zaujímala Mrs. Auda, ujížděli plnou parou k Benaresu.

Toto město vzdáleno jest od Allahabadu na nejvýše osmdesát mil, které urazili za dvě hodiny.

Mezi touto jízdou mladá žena úplně přišla k sobě; omamující páry hangu rozplynuly se.

Jaké bylo podivení její, když spatřila se v železničním vlaku, v tomto voze, oblečenu v oděv evropský, mezi cestujícími úplně jí neznámými!

Nejprvé společníci zahrnuli ji svou péčí a občerstvili ji několika kapkami nějaké líhoviny; pak vypravoval jí generál, co všecko se s ní stalo. Kladl zvláště váhu na obětovnost Philease Fogga, který nerozpakoval se nasaditi svůj život, aby ji

zachránil, a na šťastný konec dobrodružství, o který má zásluhu odvážný nápad Passepartouta.

Pan Fogg nechal domluviti jej, nepromluviv ani slova. Passepartout, celý studem politý, říkal jen několikráte, „že to nestojí za nic!“

Mrs. Anda děkovala s pohnutím svým ochráncům, více slzami než slovy. Krásné oči její byly lepšími tlumočníky vděčnosti její než ústa. Pak vzpomněla si na výjevy sutty a spatříc opět indickou zemi, kde tolik nebezpečí ještě čekalo na ni, zachvěla se hrůzou.

Phileas Fogg porozuměl, co děje se ve vnitru Mrs. Audy a by upokojil ji, nabídl ji, zcela chladně ostatně, že doprovodí ji do Hong-Kongu, kde by zůstati mohla, až celá věc usne.

Mrs. Auda přijala vděčně nabídnutí. Právě v Hong-Kongu bydlel jakýsi příbuzný její, Parsi jako ona, a jeden z prvních obchodníků města toho, úplně anglického, ač leží na pobřeží čínském.

O půl jedné vlak zastavil v stanici Benares. Legendy brahmanské vypravují, že toto město zaujímá polohu starého Kasi, které někdy viselo v širém prostoru mezi zenithem a nadirem, jako rakev Mohamedova. Avšak v této více realistické době Benares, indické to Atheny dle orientalistů, spočíval zcela prosaicky na zemi a Passepartout mohl na chvíli shlédnouti jeho cihlové domy, jeho pletené chatrče, které dodávaly mu ráz úplné spustlosti beze vší místní barvitosti.

Zde musel sir Francis Cromarty vystoupiti. Sbor, k němuž se ubíral, ležel několik mil na severu od města. Generál rozloučil se tedy s Phileasem Foggem, přeje mu co největší štěstí a vyslovuje další přání, aby opětoval svou cestu spůsobem méně podivínským, ale prospěšnějším. Pan Fogg stiskl lehce prsty svého společníka. Loučení

Mrs. Audy bylo mnohem pohnutlivější. Nikdy prý nezapomene, čím jest povinna siru Francisovi Cromartymu. Passepartout byl od generála poctěn opravdovým stisknutím ruky. Celý pohnut, tázal se, kdy a kde by mohl prokázati jemu nějakou službu. Pak rozešli se.

Za Benaresem dráha šla částečně údolím Gangesu. Okny vozu, při počasí dosti jasném objevila se rozmanitá krajina Beharská, vrchy pokryté zelení, pole s ječmenem, kukuřicí a pšenicí, potoky a rybníky se zelenavými alligatory, vesnice pěkně výstavné, lesy ještě se zelenající. Několik slonů, zebusů s velkými hrby koupalo se právě ve vodách svaté řeky a také tlupy Indů obojího pohlaví přes povětrnost již chladnou vykonávaly nábožně své posvátné umývání. Tito věřící, úhlavní nepřátelé budhismu, jsou horlivými vyznavači náboženství brahmanského, které vtěleno jest v těchto třech osobách: Višnu, bůh slunce, Šiva, božské zosobnění sil přírodních, a Brahma, nejvyšší náčelník kněží a zákonodárců. Jakým okem ale musí Brahma, Šiva a Višnu hleděti na nynější Indii poangličenou, když jede nějaký parník těžce oddychuje, zpění posvátné vody Gangesu a vyplaší racky poletující po jeho hladině, želvy lezoucí po jeho krajích a věřící rozložené po jeho březích.

Celé toto panorama přešlo jako blesk a často oblak bílého dýmu zastřel podrobnosti jeho. Sotva že cestující zahlédli tvrz Čunar, dvacet mil na jihovýchod od Benaresu, bývalou to pevnůstku rajů Beharských, Ghazepur a jeho znamenité továrny na růžovou vodičku, náhrobek lorda Cornwallise, jenž vyčnívá na levém břehu Gangesu, opevněné město Buxar, Patnu, velké průmyslné a obchodní město, kde odbývá se hlavní trh na opium

v Indii, Monghir, město více než evropské, anglické totiž jako Manchester neb Birmingham, vyhlášené svými slévárnami na železo, svými továrnami na řezací nástroje a sečné zbraně a jehož vysoké komíny začuzují černým kouřem nebe Brahmovo — pravý to poliček uprostřed země báječné!

Pak nastala noc a za vytí tygrů, medvědů, vlků, kteří utíkali před parostrojem, ujížděl vlak se vší rychlostí a nebylo nic více viděti ze znamenitostí Bengalu, ani Golkondy ani zbořeného Guru, ani Murshedabadu, který býval někdy hlavním městem, ani Burdowanu, ani Hugly, ani Čandernagoru, této francouzské osady na indickém území, nad kterou by byl Passepartout rád uviděl vláti prapor své vlasti!

Konečně v sedm hodin ráno přibyli do Kalkutty. Parník plující do Hong-Kongu odjížděl teprv v poledne. Phileas Fogg měl tedy ještě pět hodin času.

Vedle cestovního rozvrhu jeho měl gentleman ten přibyti do hlavního města Indie 25. října, třiadvacátý den po svém odjezdu z Londýna a byl tam v ustanovený den. Nebyl tedy s časem ani napřed ani pozadu. Na neštěstí ztratil dva dni získané mezi Londýnem a Bombayem známým způsobem na cestě přes poloostrov indický — lze ale za to míti, že Phileas Fogg jich nelitoval.

Kapitola patnáctá.

V které vak s bankovkami stane se opět o několik tisíc liber lehčím.

Vlak zastavil v nádraží. Passepartout slezl první s vozu, za ním p. Fogg, který pomáhal své

mladé společnici sestoupiti na zemi. Phileas Fogg chtěl odebrati se přímo na parník plující do Hong-Kongu, aby tam umístil pohodlně Mrs. Audu, již nechtěl opustit, pokud bude v zemi pro ni tak nebezpečné.

Když p. Fogg vycházel z nádraží, přiblížil se k němu policejní strážník a pravil:

„Pan Phileas Fogg?“

„Já to jsem.“

„Tento člověk jest vaším sluhou?“ dodal strážník ukazuje na Passepartouta.

„Ano.“

„Račte mne oba následovati.“

Pan Fogg ani sebou nehnul, aby byl projevil nějaké překvapení. Strážník ten byl zástupcem zákona a každému Angličanovi jest zákon svatý. Passepartout se svými francouzskými zvyky chtěl činiti námitky, ale strážník dotkl se ho svou hůlkou a Phileas Fogg pokynul mu, aby poslechl.

„Tato mladá dáma může jíti s námi?“ tázal se p. Fogg.

„Může,“ odpověděl strážník.

Policajt dovedl p. Fogga, Mrs. Audu a Passepartouta k palki-ghari, jakémusi to vozu o čtyrech kolech a se čtyrmi místy, taženému dvěma koni. Odejeli. Nikdo nemluvil mezi jízdou, která trvala asi dvacet minut.

Vůz jel nejprvé „černým městem“ o úzkých ulicích, lemovaných chatrčemi, v nichž hemžilo se obyvatelstvo všeliké národnosti, špinavé a otrhané; pak jel městem evropským s pěknými domy z cihel, se stinnými stromy kokosovými, s nesčíslnými stežni, kterým přes časnou hodinu jezdili již elegantní jezdci a skvělá spřežení.

Palki-ghari zastavil se před domem jednoduchého zevnějšku, jenž ale nebyl dle všeho věno-

ván domácím potřebám. Policejní strážník kázal svým vězňům — bylo opravdu možno nazývati je tak — aby vystoupili, a uvedl je do světnice se zamřížovanými okny, řka k nim:

„O půl deváté budete předvedeni soudci Obadiovi.“

Pak odešel a zamkl za sebou dvéře.

„Tak! Jsme uvězněni!“ zvolal Passepartout, hodiv sebou na židli.

Mrs. Auda ihned obrátila se k p. Foggovi, prosíc hlasem, jehož pohnutí marně snažila se zakryti:

„Pane, musíte mě opustit! K vůli mně jste stíhán. Protože jste mě zachránil!“

Phileas Fogg odpověděl pouze, že to není možné. Stíhán pro překažené sutty! Nemožno! Jak by troufali si žalobníci předstoupiti? Bylo tu nedorozumění. Pan Fogg dodal, že na všechen způsob neopustí mladou paní a že ji dovede do Hong-Kongu.

„Ale loď odpluje v poledne,“ podotkl Passepartout.

„Budeme před polednem na lodi,“ odpověděl suše nedotknutelný gentleman.

Tvrdil to tak na určito, že Passepartout nemohl ubrániti se, aby neřekl k sobě samému: „Na mou věru! jistá to věc! budeme před polednem na lodi!“ Nebyl ale úplně upokojen.

O půl deváté otevřely se dvéře. Objevil se opět policejní strážník a uvedl vězně do sousední síně. Byla to veřejná síně soudní a dosti četné obecenstvo, záležející z Evropanů a tuzemců, sedělo již na tribuně.

Pan Fogg, Mrs. Auda a Passepartout usedli si na lavici proti sedadlům vyhraženým soudu a zapisovateli.

Tento soud, totiž soudce Obadiah, skoro zároveň vstoupil, za ním zapisovatel. Byl to tlustý mužíček kulatý jako soudek. Sňal paruku pověšenou na hřebíku a posadil si ji zvolna na hlavu.

„První případ," pravil.

V tom ale sáhna si na paruku, zvolal:

„Ha! to není má paruka!"

„Věru, pane Obadiah, jest to moje," odpověděl zapisovatel.

„Milý pane Oysterpufe, jak pak má soudce vydávati dobré rozsudky s parukou zapisovatele!"

Vyměnili si paruky. Mezi touto předehrou Passepartout hořel netrpělivostí, neboť ručička zdála se mu strašně rychle postupovati na číselníku velkých hodin v síni.

„První případ," opětoval v tom soudce Obadiah.

„Phileas Fogg?" vyvolával zapisovatel Oysterpuf.

„Zde jsem," odpověděl p. Fogg.

„Passepartout?"

„Zde!" odpověděl Passepartout.

„Dobře!" pravil soudce Obadiah. „Již po dva dni číhá se na vás, obžalovaní, při všech vlacích z Bombaye."

„Z čeho jsme ale obviněni?" zvolal netrpělivý Passepartout.

„Hned se to dovíte," odpověděl soudce.

„Pane," pravil tu p. Fogg, „jsem občan anglický a mám právo . . ."

„Nebrali k vám náležitých ohledů?" tázal se p. Obadiah.

„Nikoliv."

„Dobře! Ať vejdou žalobníci."

K rozkazu soudcovu otevřely se dvéře a tři indičtí kněží byli uvedeni soudním sluhou.

„Není to nic jiného!“ zabručel Passepartout, „jsou to ti lotrové, kteří chtěli upálit naši mladou paní!“

Kněží postavili se před soudce a zapisovatel četl povýšeným hlasem žalobu pro rušení náboženství, vznešenou na pana Philease Fogga a jeho sluhu, obviněné, že zneuctili místo zasvěcené náboženství brahmanskému.

„Rozuměl jste?“ tázal se soudce Philease Fogga.

„Ano, pane,“ odpověděl p. Fogg dívaje se na hodinky „a přiznávám se.“

„Ah! vy se přiznáváte?“ . .

„Přiznávám se a naději se, že tito tři kněží zase přiznají se k tomu, co hodlali učiniti v pagodě Pilladžiské.“

Kněží pohledli na sebe. Zdálo se, že nerozuměli slovům obžalovaného.

„Ovšem!“ zvolal prudce Passepartout, „v té pagodě Pilladžiské, před kterou chtěli upáliti svou oběť!“

Nové užasnutí kněží a velké udivení soudce Obadiah.

„Jakou oběť?“ tázal se tento. „Koho upáliti? U prostřed města Bombaye?“

„Bombaye?“ zvolal Passepartout.

„Ovšem. Nejedná se zde o pagodu Pilladžiskou, nýbrž o pagodu Malebar-Hillskou v Bombayi. — A jako důkaz jsou zde střevíce rouhačovy,“ doložil zapisovatel, klada dvé střevíců na svůj stůl.

„Mé střevíce!“ zvolal Passepartout, který na nejvýš překvapen nemohl zadržeti tento mimovolný výkřik.

Snadno lze uhodnouti, jaký zmatek nastal v mysli pána i sluhy. Na příběh s pagodou v Bom-

bayi byli zapomněli a ten právě přivedl je před soud Kalkuttský.

Vskutku, policejní jednatel Fix poznal ihned, jak může využitkovati neblahou tu příhodu. Odloživ odjezd svůj na dvanáct hodin, nabídl se svou radou kněžím Malebar-Hillským; slíbil jim značnou náhradu, věda, že vláda anglická byla velmi přísná na takové přestupky; pak s nejbližším vlakem odvezl je za rušiteli jich náboženství. Avšak následkem zdržení se osvobozením mladé vdovy, Fix a Indové přijeli dříve do Kalkutty než Phileas Fogg a jeho sluha, které úřad, zpravený napřed telegrafem, měl zatknouti při jich vystoupení z vlaku. Snadno pomysliti si, jak zklamán byl Fix, když dozvěděl se, že Phileas Fogg ještě nepřijel do hlavního města Indie. Musel domnívati se, že zloděj jeho slezl na některé stanici poloostrovní dráhy a uprchl do severních krajů. Po čtyřiadvacet hodin, trápen smrtelnými úzkostmi, číhal na ně Fix na nádraží. Jaká byla tedy radost jeho, když dnes ráno spatřil je vystupující z vozu, ovšem ve společnosti mladé dámy, jejíž přítomnost neuměl sobě vysvětliti. Ihned poslal na ně policajta a tak p. Fogg, Passepartout a vdova raji Bundelkundského byli předvedeni před soudce Obadiu.

A kdyby Passepartout byl méně zaujat býval svou příhodou, byl by zpozoroval v koutě tribuny jednatele, který sledoval líčení s účastenstvím snadno pochopitelným — neboť v Kalkuttě jako v Bombayi a Suezu scházel mu stále ještě rozkaz zatykací!

Mezi tím soudce Obadiah dal do protokolu přiznání vyklouzlé Passepartoutovi, který by byl dal bůh ví co za to, kdyby byl mohl neprozřetelná slova svá vzíti zpět.

„Čin jest doznán?“ pravil soudce.

„Doznán,“ odpověděl chladně p. Fogg.

„Vzhledem k tomu,“ pravil soudce, „že zákon anglický chrání stejně a mocně všecka vyznání náboženská obyvatelstva Indie; vzhledem k tomu, že p. Passepartout přiznal se k přestupku zneuctění dlažby v pagodě Malebar-Hillské v Bombayi svou prostopášnou nohou, spáchanému dne 20. října: odsuzuje se jmenovaný Passepartout na čtrnáct dní do vězení a k pokutě tří set liber (3000 zl.).“

„Tří set liber?“ vykřikl Passepartout, kterého dotkla se vlastně jen pokuta.

„Ticho!“ zvolal soudní sluha pronikavým hlasem.

„A,“ pokračoval soudce Obadiah, „vzhledem k tomu, že není úplně zjištěno, že nebylo žádného dorozumění mezi sluhou a pánem; vzhledem k tomu, že vždy pán musí býti odpověden za konání a jednání sluhy za mzdu najatého, vinen jest jmenovaný Phileas Fogg a odsuzuje se na osm dní do vězení a k pokutě stopadesáti liber (1500 zl.). Zapisovateli, vyvolejte druhý případ!“

Fix ve svém koutě měl nevýslovnou radost. Phileas Fogg bude v Kalkuttě zadržen osm dní, což bylo více, než rozkaz zatykací potřeboval, aby dostal se tam.

Passepartout byl zkamenělý. Toto odsouzení zničovalo jeho pána. Sázka o dvacet tisíc liber byla ztracena a to pouze proto, že on co pravý pitomec vešel do té proklaté pagody!

Phileas Fogg, rovněž tak klidný, jako by odsouzení to netýkalo se jeho, ani nemrkl. Avšak když zapisovatel vyvolal jinou věc, vstal a pravil:

„Nabízím kauci.“

„K tomu máte právo," odpověděl soudce.

Fixe obešel po zádech mráz, ale brzy upokojil se zas, když slyšel soudce, který „vzhledem k tomu, že Phileas Fogg a jeho sluha jsou cizinci," ustanovil kauci za každého na ohromnou sumu tisíc liber (10.000 zl.).

Bude to státi dva tisíce liber p. Fogga, neodsedí-li si svůj trest.

„Složím je," pravil gentleman.

A vytáhl z vaku, jejž nesl Passepartout, balík bankovek, který položil na stůl zapisovatele.

„Tato suma bude vám vrácena, jakmile vyjdete z vězení," pravil soudce. „Zatím jste svobodni na kauci."

„Pojďte," pravil Phileas Fogg k svému sluhovi.

„Ať mi ale vrátí aspoň mé střevíce!" zvolal Passepartout se zuřivým posuňkem.

Vrátili mu jeho střevíce.

„Jsou na mou věru drahé!" bručel. „Každý stojí přes tisíc liber! Nepočítaje, že mě tlačí!"

Passepartout, celý zkroušený, šel za p. Foggem, který nabídl své rámě mladé vdově. Fix doufal ještě, že zloděj jeho neopustí ohromnou sumu dvou tisíc liber a že si odsedí svých osm dní. Pustil se tedy za Foggem.

Pan Fogg najal vůz, do kterého Mrs. Auda, Passepartout a on ihned vstoupili. Fix běžel za vozem, který brzo zastavil na jednom nábřeží města.

Asi na půl míle v přístavu zakotven byl *Rangoon*, mající vlajku odplutí vytaženou na vrchol stežně. Bilo jedenáct hodin. Pan Fogg měl hodinu času. Fix viděl jej vystupujícího z vozu a vstupujícího do loďky s Mrs. Audou a svým sluhou. Policejní jednatel dupl zlostí.

„Ten lotr!" zvolal, „odjíždí! Dva tisíce liber

ty tam! Marnotratný jako zloděj! Ah! budu jej stíhati třeba až na konec světa; půjde-li to ale tak dále, bude po všech ukradených penězích!"

Policejní jednatel měl příčinu k této poznámce. Neboť vskutku, od odjezdu z Londýna Phileas Fogg za cestovné a odměny, za slona, na kauce a pokuty byl vytrousil na své cestě přes pět tisíc liber (50.000 zl.) a percenta ze sumy nalezené, slíbená policejním jednatelům, stále ubývala.

Kapitola šestnáctá.

Kde Fix nevypadá, jakoby rozuměl všemu, co se mu vypravuje.

Rangoon byl jeden z parníků společnosti poloostrovní a východní ustanovených pro plavbu v moři čínském a japanském; byla to loď ze železa, o šroubu, mající hrubou nákladnost sedmnácti set sedmdesáti tun a jmenovitou sílu čtyr set koní. Vyrovnal se *Mongolii* co do rychlosti, nikoliv ale co do pohodlí. Tak nebyla Mrs. Auda tak dobře umístěna, jak by si byl přál Phileas Fogg. Ostatně jednalo se jen o vzdálenost tří tisíc pěti set mil čili jedenáct až dvanáct dní plavby, a mladá paní nejevila se býti choulostivou cestující.

První dni této plavby Mrs. Auda seznámila se blíže s Phileasem Foggem. Při každé příležitosti osvědčovala mu nejvřelejší vděčnost. Flegmatický gentleman poslouchal ji, aspoň zdálo se tak, s největší chladností, aniž hlasem neb posuňkem nějakým byl projevil sebe nepatrnější pohnutí. Pečoval o to, aby mladé paní nic ne-

scházelo. V určitou hodinu přicházel pravidelně, ne-li s ní rozmlouvati, aspoň poslouchati ji. Choval se k ní dle pravidel nejpřísnější zdvořilosti, avšak s přívětivostí a vypočítavostí stroje, jehož pohyby byly vyměřeny k tomu účelu. Mrs. Auda nevěděla takřka, co si má mysliti; ale Passepartout vysvětlil jí poněkud výstřední povahu svého pána. Sdělil jí, jaká sázka žene toho gentlemana kolem světa. Mrs. Auda usmála se; ale celkem děkovala jemu svůj život a ochrance její neztrácel tím, že dívala se naň očima vděčnosti.

Mrs. Auda potvrdila vypravování indického vůdce o dojímavých osudech jejích. Náležela skutečně k onomu plemeni, které zaujímá první místo mezi plemeny tuzemskými. Několik parských obchodníků nabylo v Indii velkého jmění obchodem s bavlnou. Jeden z nich, sir James Džidžibhoy, byl jmenován šlechticem od vlády anglické, a Mrs. Auda byla příbuznou tohoto boháče, který bydlel v Bombayi. Právě strýčka tohoto sira Džidžibhoye, ctihodného Džidžiha, chtěla vyhledati v Hong-Kongu. Nalezne u něho přístřeší a podpory? Nemohla to určitě říci. Pan Fogg odpovídal na to, že nemusí v té příčině znepokojovati se a že všecko urovná se mathematicky! Byla to jeho slova.

Rozuměla mladá žena tomuto strašnému přídavku? Kdož ví. Nicméně velké oči její upřely se na p. Fogga, velké oči její „jasné jako posvátná jezera himalajská!“ Avšak necitelný Fogg rovněž tak uzavřený jako jindy, nezdál se býti člověkem, jenž by vrhl se do toho jezera.

Tato první část plavby po *Rangoonu* odbyta za výborných poměrů. Čas byl příhodný. Celá ta část ohromného zálivu bengalského byla plavbě příznivá. *Rangoon* brzy octl se na výši Velkého

Andamanu, hlavního to ostrova skupiny, jejž malebná hora Saddle-Peack (sedlo), dva tisíce čtyři sta stop vysoká, již z daleka ohlašuje plavcům.

Pluli dosti blízko podél pobřeží. Divocí Papuové ani neukázali se. Jsou to tvorové na nejnižším stupni lidského vývoje, z nichž ale neprávem nadělali lidožroutů.

Střídavé panorama těchto ostrovů bylo rozkošné. Nesmírné lesy palmové, stromů arekových, bambusových, muškátových, ohromných mimos, stromovitého kapradí pokrývaly zemi v popředí a v pozadí obrážely se lahodné obrysy hor. Na pobřeží hemžily se tisíce oněch vzácných vlašťovek (salangan), jejichž jedlá hnízda jsou hledanou lahůdkou v Nebeské říši. Ale rozmanité ty pohledy poskytované skupením andamanským rychle mizely a *Rangoon* rychle blížil se k průlivu malackému, kterým dostati se měl do moře čínského.

Co dělal mezi touto plavbou jednatel Fix, tak nemile stržený v plavbu okolo světa? Při odjezdu z Kalkutty zanechal nejprvé nařízení, aby rozkaz zatýkací, příjde li konečně, zaslán byl za ním do Hong-Kongu, a dostal se ještě v čas na palubu *Rangoona*, nebyv od Passepartouta zpozorován; doufal, že dovede zatajiti svou přítomnost až do přistání lodi. Věru, bylo by mu bývalo za těžko vysvětliti, proč octl se na lodi, aby nevzbudil podezření Passepartouta, který domnívat se musel o něm, že jest v Bombayi. Avšak byl donucen obnoviti svou známost s poctivým junákem průběhem událostí samých. Jak? Uvidíme.

Všecka naděje, všecka touha policejního jednatele soustřeďovala se teď v jediném bodu světa, Hong-Kongu; neboť parník zdržel se jen velmi krátký čas v Singapore, než aby byl mohl v tomto městě něco podniknouti. Zatknutí zloděje muselo

se tedy státi v Hong-Kongu aneb zloděj mu uklouzl takřka na vždy.

V skutku, Hong-Kong byla ještě anglická půda, avšak poslední v tomto směru. Za ním Čína, Japansko, Amerika, poskytovaly p. Foggovi útulek skoro bezpečný. V Hong-Kongu, najde-li tam konečně zatykací rozkaz, který dojista běží za ním, Fix zatkne Fogga a odevzdá jej místní policii. Nebylo závady. Avšak za Hong-Kongem jednoduchý rozkaz zatýkací více by nestačil. Bylo by třeba žádosti za vydání. Z toho by pošlo opozdění, protahování, překážky takové, že by jich zlosyn ten použil, aby na dobro uklouzl. Nezdaří-li se věc v Hong-Kongu, bude, ne-li nemožno, aspoň velmi nesnadno pustiti se do ní znova s vyhlídkou na úspěch.

„Tedy," opětoval si Fix v dlouhých hodinách, které trávil ve své kabině, „tedy buď rozkaz bude v Hong-Kongu a já zatknu svého zloděje, aneb tam nebude, a pak musím stůj co stůj zdržeti jeho odjezd! Nepodařilo se mi to v Bombayi, nepodařilo se mi to v Kalkuttě! Minu-li se cíle v Hong-Kongu, jsem ztracen a veta po mé vážnosti! Musím stůj co stůj šťastně to provésti. Ale jak, bude-li toho třeba, zdržeti odjezd tohoto proklatého Fogga?"

Pro nejhorší případ byl Fix úplně odhodlán, že se vším se svěří Passepartoutovi, že zjeví mu, jakému pánovi to slouží, jehož spoluvinníkem zajisté nebyl. Passepartout poučen tímto odhalením, musí dostati strach, aby sám nepřišel do toho a přidá se zajisté k němu, Fixovi. Avšak byl to přece jen odvážný prostředek, jehož nesmělo se užiti, leč v nedostatku všech jiných. Slovo Passepartouta k pánovi zmařilo by nenapravitelně celou věc.

Policejní jednatel byl tedy velmi překvapen, když přítomnost Mrs. Audy na palubě *Rangoona* ve společnosti Philease Fogga otvírala mu nové vyhlídky.

Kdo byla tato ženština? Jakým sběhem okolností přišla k společnosti Foggově? Musel patrně setkati se s ní mezi Bombayem a Kalkuttou. Ale v kterém koutě poloostrova? Svedla náhoda Philease Fogga a mladou ženu? Či nebyla naopak ta cesta přes Indii podniknuta od toho gentlemana za tím účelem, aby vyhledal tu krasavici? Neboť krásnou byla! Fix prohlédl si ji dobře v soudní síni v Kalkuttě.

Snadno domysliti se, jak to muselo policejního jednatele páliti. Napadlo mu, zda-li není v tom nějaký zločinný únos. Ano! tak to muselo býti! Myšlenka ta utkvěla v mozku Fixově a poznal ihned, jak by mu to mohlo posloužiti. Ať již ta mladá ženština byla provdána čili nic, byla unešena a bylo možno v Hong-Kongu spůsobiti únosci takové překážky, z kterých nemohl by vykoupiti se penězi.

Než nesmělo čekati se na přistání *Rangoonu* v Hong-Kongu. Tento Fogg měl šeredný zvyk, že běžel s jedné lodi na druhou a než by Fix věc zařídil, mohl dávno býti ten tam.

Bylo tedy důležito, aby zpravil dříve anglické úřady a ohlásil příjezd *Rangoonu* před jeho přistáním. Nebylo pak nic snadnějšího, protože parník zastavoval v Singapore, které jest s pobřežím čínským spojeno telegrafickým drátem.

Nicméně dříve než jal se jednati a aby pracoval s tím větší jistotou, odhodlal se Fix vyptati se na všecko Passepartouta. Věděl, že nebylo to věcí příliš nesnadnou vytáhnouti něco z toho mladíka a rozhodl se, že vystoupí ze zapřené, kterou

byl posud zachovával. Nebylo ale mnoho času na zbyt. Bylo 30. října a na zejtří již měl *Rangoon* zastaviti v Singapore.

Ještě dnes tedy vyšel Fix ze své kabiny a na palubu, chtěje „první“ osloviti Passepartouta s projevením největšího překvapení. Passepartout procházel se po přídě, když policejní jednatel padl naň s výkřikem:

„Vy na *Rangoonu!*“

„Pan Fix na lodi!“ odpověděl Passepartout, opravdu překvapený, poznav svého společníka z *Mongolie*. „Jak! opustil jsem vás v Bombayi a nalézám vás na cestě do Hong-Kongu! Což vy také jedete kolem světa?“

„Ne, ne,“ odpověděl Fix, „a hodlám zdržeti se v Hong-Kongu — aspoň několik dní.“

„Ah!“ vece Passepartout, jenž na chvíli zdál se býti zaraženým. „Ale jak to přijde, že jsem vás posud nespatřil na palubě od svého odjezdu z Kalkutty?“

„Víte, byl jsem churav . . . trochu mořské nemoci . . Zůstal jsem ve své kabině . . . Záliv bengalský nesvědčí mi tak jako moře indické. A váš pán, master Phileas Fogg?“

„Jest úplně zdráv a zrovna tak pravidelným, jako jeho cestovní rozvrh! Ani o den se neopozdil! Ah! pane Fixi, vy nevíte ani, že máme u sebe také mladou dámu.“

„Mladou dámu?“ divil se policejní jednatel, který vypadal úplně, jakoby nerozuměl, co mu jeho společník povídá.

Ale Passepartout brzy jej zasvětil do všeho, co byl zažil. Vypravoval o příhodě v pagodě bombayské, o koupi slona za dva tisíce liber, o sutty, o unešení Audy, o odsouzení v Kalkuttě, o propuštění na kauci. Fix, který znal poslední část

příhod jeho, dělal, jakoby nevěděl o tom pranic, a Passepartout nechal unésti se rozkoší, že může vypravovati svá dobrodružství posluchači, který jevil tolik účastenství k němu.

„Ale při všem všudy," tázal se Fix, „hodlá váš pán odvésti mladou tu dámu do Evropy?"

„To, to! pane Fixi, nikoliv! Odevzdáme ji jednoduše do rukou jejího příbuzného, bohatého obchodníka v Hong-Kongu."

„Nedá se nic dělati!" pomyslil si policejní jednatel, zakrývaje své sklamání. „Skleničku ginu, pane Passepartout?"

„Milerád, pane Fixi. Musíme přece připíti si na shledání na palubě *Rangoonu!*"

Kapitola sedmnáctá.

V které mluví se o některých věcech a ještě jiných mezi plavbou ze Singapore do Hong-Kongu.

Od tohoto dne Passepartout a policejní jednatel setkávali se často, avšak jednatel choval se nad míru opatrně k svému společníkovi a nevyzvídal na něm nic více. Jednou neb dvakráte zahlédl p. Fogga, který meškal nejraději ve velkém salonu *Rangoonu* buď ve společnosti Mrs. Audy, buď hraje whist vedlé nezměnitelného zvyku svého.

Passepartout pak jal se velmi opravdově přemýšleti o zvláštní náhodě, která opětně přivedla Fixe na cestu jeho pána. A skutečně bylo to aspoň s podivením. Gentleman tento, velmi laskavý, velmi úslužný zajisté, s kterým setkali se nejprvé v Suezu, který plavil se s nimi po *Mongolii*, který vystoupil s nimi v Bombayi, kde prý

musí zůstati, s kterým shledají se zase na *Rangoonu*, plujícím do Hong-Kongu, jedním slovem, který krok za krokem sledoval p. Fogga, stál opravdu za přemýšlení. Byla to shoda aspoň velmi podivná. Po kom pásl ten Fix? Passepartout byl by se vsadil o své trepky — uschoval je velmi starostlivě — že Fix opustí Hong-Kong zároveň s nimi a bezpochyby na témž parníku.

Passepartout byl by mohl přemýšleti celé století, aniž by byl kdy uhodl, za jakým účelem byl policejní jednatel vyslán. Nikdy nebylo by mu napadlo, že Fogg jest stíhán jako zloděj kolem zeměkoule. Poněvadž ale jest v povaze lidské všeliké věci dávati nějaké vysvětlení, vizme, jak Passepartout, jemuž se náhle rozbřesklo, vysvětloval si ustavičnou přítomnost Fixovu, a v skutku vysvětlení jeho bylo velmi podobno k pravdě. Po jeho náhledu Fix nebyl a nemohl býti ničím jiným, než jednatelem vyslaným za p. Foggem od jeho soudruhů v Reform-klubu, který měl přesvědčiti se, že cesta koná se pravidelně kolem světa dle umluveného plánu.

„Jest to patrno! jest to patrno!“ opětoval si poctivý hoch, velmi pyšný na svou bystrozrakost. „Jest to špehoun, kterého ti gentlemenové vyslali za námi! To není hezké! Pan Fogg jest tak poctivý, tak ctihodný! Dáti jej špehovati jednatelem! Ah! pánové z Reform-klubu, to vám přijde draho!“

Passepartout, plný radosti nad svým vynálezem, rozhodl se ostatně, že neřekne nic o tom svému pánovi, obávaje se, že by tento byl právem uražen nedůvěrou jemu od jeho protivníků projevenou. Avšak umínil si pevně, že u příležitosti dobeře si Fixe jen tak narážkami, aniž by se prozradil.

Ve středu 30. října odpoledne vpluli do průlivu malackého, který odděluje poloostrov téhož jmena od Sumatry. Ostrůvky s velmi příkrými horami, velmi malebné, zakrývaly cestujícím velký ostrov.

Na zejtří ve čtyry hodiny ráno *Rangoon* uspořiv půl dne u porovnání k plavbě obyčejné, zakotvil v Singapore, aby zásobil se na novo uhlím.

Phileas Fogg zapsal tuto úsporu do sloupce zisku a vystoupil tenkráte na zem, provázeje Mrs. Audu, která vyslovila přání projíti se několik hodin.

Fix, jemuž každý krok Foggův zdál se býti podezřelým, sledoval jej tak, aby nebyl zpozorován. Passepartout, který smál se pod kůží vida manévr Fixův, šel jak obyčejně nakoupit prádla.

Ostrov Singaporský není ani velký ani velkolepého pohledu. Hory, to jest profily, scházejí mu. Nicméně jest rozkošný ve své plochosti. Jest to park prorývaný krásnými cestami. Pěkný povoz tažený ušlechtilými koni, kteří přivezeni byli z Nového Hollandu, převezl Mrs. Audu a Philease Fogga do prostřed houštiny z palem o lesklých listech a hřebíčkových stromů, jejichž hřebíčky utvořeny jsou ze samého poupěte polorozvinutého květu. Křoví pepřové nahražovalo zde trnové ploty krajin evropských; sagovníky, velké kapradiny s překrásným větvovím svým měnily obraz této tropické krajiny; muškátové stromy s lesklým listím napájely vzduch silnou vůní. Opice, mrštné a pitvořící se tlupy, nescházely v lesích, snad ani tygři v džunglech. Kdo by divil se, že na tomto ostrově poměrně malém strašné ty šelmy nebyly do jedné vyhlazeny, tomu dlužno odpověděti, že přicházejí sem z Malaky, plovouce přes průliv.

Když byli jezdili dvě hodiny krajinou, Mrs. Auda a její společník — který díval se trochu, aniž by ale co viděl — vrátili se do města, velké to směsice domů netvorných a stlačených, obklíčených rozkošnými zahradami, v nichž roste mangiva, ananas a všecko nejlepší ovoce světa.

V deset hodin vrátili se na parník, provázeni stále nepozorovaně policejním jednatelem, který musel také spůsobiti si útratu za vůz.

Passepartout čekal na ně na palubě *Rangoonu*. Dobrý ten junák koupil několik tuctů mangiv, velkých jako prostřední jablko, tmavě hnědých z venčí, jasně růžových uvnitř, jejichž oloupané ovoce rozplývajíc se na jazyku poskytuje labužníkům nevyrovnanou lahůdku. Passepartout byl celý blažený, že je mohl nabídnouti Mrs. Audě, která děkovala mu s velkou roztomilostí.

V jedenáct hodin *Rongoon*, zásobiv se uhlím, vytáhl své kotvice a za několik hodin ztratili cestující s očí vysoké hory malacké, v jejichž lesích ukrývají se nejkrásnější tygrové na světě.

Asi třináct set mil leží mezi Singaporem a ostrovem Hong-Kongem, malým to anglickým územím patřícím k pobřeží čínskému. Phileasi Foggovi záleželo na tom, aby urazil je nejdéle za šest dní, poněvadž z Hong-Kongu odjížděl parník 6. listopadu do Yokohamy, jednoho z hlavních přístavů japanských.

Rangoon měl velký náklad. Mnoho cestujících přibylo v Singapore, Indové, Ceylanďané, Číňané, Malajci, Portugalové, kteří většinou jeli po druhé třídě.

Počasí posud dosti pěkné změnilo se s poslední čtvrtí měsíce. Moře bylo bouřlivé. Vítr zavál několikráte velkou mocí, avšak na štěstí se strany jihovýchodní, což prospělo plavbě parníku.

Kdykoliv dalo se to dělati, kapitán rozvinul plachty. *Rangoon*, vystrojen jako plachetní loď, plul někdy s oběma svými zadními plachtami a jednou přední a rychlost jeho rostla následkem dvojího působení páry a větru. Takto přejeli za krátkého a někdy velmi unavujícího vlnění pobřeží annamské a kočinčinské.

Avšak vina byla spíše na Rangoonovi než na moři a tomuto parníku museli cestující, z nichž většina onemocněla, přičítati ono trmácení.

V skutku lodi poloostrovní společnosti konající službu v moři čínském mají závažnou chybu ve své soustavě. Poměr mezi jich vnorem do vody při plném nákladě a jich vydutinou byl špatně vypočítán, následkem čehož kladou moři jen slabý odpor. Jejich objem uzavřený, nepřístupný vodě nestačí. Jsou „utopeny“, abychom užili významu námořnického a následkem toho třeba jen několik vln hozených na palubu, aby zvrácen byl jich stav.

Za zlého povětří bylo tedy nutno učiniti dobrá opatření. Někdy muselo se zatočiti k větru při slabé páře. Byla to ztráta času, která nezdála se nikterak dotýkati se Philease Fogga, kterou ale Passepartout byl nad míru popuzen. Lál pak na kapitána, na strojníka, na paroplavební společnost a posýlal ke všem čertům všecky, kdož zabývají se dopravováním cestujících. Snad také vzpomínka na otevřený plyn, který stále hořel na jeho účet v domě ulice Saville, velmi mnoho přispívala k jeho netrpělivosti.

„Máte tedy velký spěch, abyste se dostali do Hong-Kongu?“ tázal se jednoho dne policejní jednatel.

„Náramný spěch!“ odpověděl Passepartout.

„Myslíte, že p. Fogg spěchá, aby dostal se na parník do Yokohamy?“

„Strašně spěchá!“

„Věříte tedy nyní té podivné cestě kolem světa?“

„Úplně. A vy, pane Fixi?“

„Já? Nevěřím v ni!“

„Šibale!“ odpověděl Passepartout, přimhouřiv oko.

Nad slovem tím policejní jednatel se zamyslil. Ten název jej znepokojoval, aniž by vlastně věděl proč. Uhodl Francouz, čím jest? Nevěděl zhola, co si má mysliti. Ale jak by byl Passepartout mohl poznati, že jest policejním jednatelem, kteréžto tajemství znal on sám jediný? A přece osloviv jej tak, Passepartout měl zajisté něco za lubem.

Stalo se pak dokonce, že bodrý ten hoch šel ještě dále, než jindy, neboť nedalo mu to. Nemohl držeti jazyk za zuby.

„Vidíte, pane Fixi,“ tázal se svého společníka s přízvukem zlomyslným, „až přijdeme do Hong-Kongu, musíme se k své litosti s vámi rozloučiti?“

„Inu,“ odpověděl Fix na velkých rozpacích, „nevím! . . . Možná, že . . .“

„Ah!“ pravil Passepartout, „byla by to radost pro mne, kdybyste jel s námi dále. Vidíte! Jednatel paroplavební společnosti neměl by zastaviti se na cestě! Jel jste jen do Bombaye a hle! budete brzy v Číně! Amerika není daleka a z Ameriky do Evropy jest jen skok!“

Fix hleděl pozorně na svého společníka, který ukazoval mu co nejroztomilejší obličej, a dal se s ním do smíchu. Tento ale, jsa jednou v proudu, tázal se ho, „zdali mu to řemeslo hodně vynáší?“

„Ano a ne,“ odpověděl Fix ani nemrkaje.

„Jsou dobré a špatné časy. Ale pochopujete, že necestuju na své vlastní útraty!“

„Oh! co se toho týče, nepochybuju o tom ani dost málo!“ zvolal Passepartout, směje se z plna hrdla.

Po této rozmluvě Fix vrátil se do své kabiny. Byl patrně prozrazen. Tak neb onak, Francouz poznal v něm policejního jednatele. Zpravil ale o tom svého pána? Jakou úlohu hrál při všem tom? Byl spoluvinníkem či nic? Jednatel strávil několik trapných hodin; brzy pokládal vše za ztracené, brzy doufal, že Fogg neví o ničem, a konečně nevěděl, co počíti.

Zatím mysl jeho upokojila se a rozhodl se, že promluví bez obalu s Passepartoutem. Nenalezne-li vše, jak si přeje, aby mohl zatknouti Fogga v Hong-Kongu, a bude-li Fogg chystati se, aby na dobro opustil tenkráte území anglické, poví Fix Passepartoutovi všecko. Buď sluha byl spoluvinníkem svého pána — a tento věděl vše, v kterémžto případě byla věc na dobro ztracena — aneb sluha nebyl súčastněn při krádeži a pak vyžadoval to jeho prospěch, aby opustil zloděje.

Takový tedy byl stav věcí mezi oběma osobami těmi a nad nimi Phileas Fogg vznášel se ve své velebné lhostejnosti. Pohyboval se dle přirozených zákonů dále ve svém kruhu kolem země, aniž by staral se o asteroidy, které kroužily kolem něho.

A přece na blízku nalézalo se — dle mluvy astronomů — těleso rušící, které by bylo mělo spůsobiti jakési převraty v srdci gentlemana toho. Avšak nic takového! Vnady Mrs. Audy neúčinkovaly k velkému překvapení Passepartoutovu a byly-li tu jaké převraty, byly nesnadnější k vy-

počítání než převraty Urana, jež vedly k odkrytí Neptuna.

Ano! byl to úžas pro Passepartouta každý den, který viděl všecku tu vděčnost k pánovi jeho v očích mladé paní! Zajisté Phileas Fogg neměl srdce leda na kolik bylo třeba k jednání hrdinskému, avšak k milování, nikoliv! O starostech, které působiti mu mohly vyhlídky této cesty, nebylo na něm ani stopy. Za to ale Passepartout žil v ustavičných úzkostech. Jednou, opřen o zábradlí strojní komory, díval se na mocný stroj, který přeháněl se někdy, když při silném zakýmácení šroub na prázdno se točil. Pára ubíhala pak záklopky, což budilo zlost rozšafného mladíka.

„Nejsou dosti obtíženy, ty záklopky!“ zvolal. „Neplujeme! Vida ty Angličany! Ah! kdyby to byla loď americánská, vyletěli bychom snad do povětří, ale pluli bychom rychleji!“

Kapitola osmnáctá.

V které Phileas Fogg, Passepartout a Fix jdou každý po svých záležitostech.

V posledních dnech plavby povětří bylo velmi zlé. Vichr stal se velmi silným. Ustáliv se na straně severo-západní, vál proti směru parníku. *Rangoon*, velmi vratký, značně hourácel a cestující právem zlobili se na ty ošklivé vlny, které vichr zdvihal po širém moři.

Dne 3. a 4. listopadu nastala jakási bouře. Vichr zmítal prudce mořem. *Rangoon* musel po celé půldne držeti se v úvětří při desíti obratech šroubu toliko, aby vyhnul se co možná vlnám.

Všecky plachty skasány a přece bylo ještě příliš té strůje, která šustěla při záchvatech vichru.

Rychlost parníku, rozumí se, valně umenšila se a mohlo počítati se, že loď přibude do Hong-Kongu o dvacet hodin později než obyčejně, a snad ještě o více, nepřestane-li bouře.

Phileas Fogg díval se na zbouřené moře, které zdálo se bojovati přímo proti němu, s obyčejnou svou lhostejností. Čelo jeho nezamračilo se ani na okamžik, a přece opozdění o čtyřiadvacet hodin mohlo zmařiti jeho cestu, poněvadž by byl zmeškal parník do Yokohamy. Ale tento člověk bez čiv necítil ani netrpělivost ani dlouhou chvíli. Zdálo se opravdu, že ta bouře byla v jeho programu, že byla předvídána. Mrs. Auda, která rozmlouvala se svým společníkem, v této nepohodě shledala jej zrovna tak klidným jako kdy jindy.

Fix nehleděl na věci stejným okem. Zcela na opak. Bouře líbila se mu. Spokojenost jeho byla by neznala dokonce mezí, kdyby *Rangoon* byl musel uteci se před bouří. Každé opozdění bylo mu vhod, neboť nutilo p. Fogga, aby zůstal několik dní v Hong-Kongu. Konečně nebe se svými vichry a víry bylo mu nápomocno. Byl ovšem trochu churav, ale což na tom! Nepočítal, kolikráte vrhl a když tělo jeho svíjelo se mořskou nemocí, duch jeho plesal nesmírnou radostí.

Co tkne se Passepartouta, každý uhodne, v jaké zlosti málo tajené trávil čas těchto zkoušek. Posud šlo všecko tak dobře! Země i voda jakoby pánovi jeho byly oddány bývaly. Parníky a železnice poslouchaly ho. Vítr a pára spojily se, aby usnadnily mu cestu. Nadešla konečně hodina mýlek? Passepartout, jakoby těch vsazených dvacet tisíc liber musel klopit ze své kapsy, byl na polo mrtev. Ta bouře přiváděla jej v zou-

falství, ten vichr dohánělo jej k vzteku a byl by rád vymrskal to neposlušné moře! Ubohý hoch! Fix skrýval před ním pečlivě své osobní uspokojení a činil dobře tak, nebo kdyby Passepartout byl uhodl tajnou radost Fixovu, byl by Fix dožil se trapné chvíle.

Passepartout po celý čas bouře zůstal na palubě *Rangoonu*. Nemohl vydržeti dole; lezl na stožáry a vzbuzoval podivení plavců, jimž pomáhal při všem s obratností opice. Stokráte tázal se kapitána, úřadníků, lodníků, kteří nemohli udržeti se smíchem, vidouce člověka tak nedočkavého. Passepartout chtěl určitě vědět, jak dlouho trvati bude bouře. Poukázali jej tedy k tlakoměru, který nechtěl stoupati. Passepartout zatřásl tlakoměrem, nic ale nezpomáhalo, ani otřásání ani nadávky, kterými obsypával nevinný nástroj.

Konečně bouře utišila se. Stav moře změnil se dne 4. listopadu. Vítr přeskočil o dva stupně na jih a stal se zas příznivým.

Passepartout vyjasnil se zároveň s povětřím. Plachty na zadním stežni a spodní mohly býti rozvinuty a *Rangoon* pokračoval ve své plavbě s podivuhodnou rychlostí.

Nebylo ale možno dohoniti ztracený čas. Bylo nutno poddati se tomu, a země ohlášena byla teprv 6. v pět hodin ráno. Cestovní plán Philease Fogga udával příjezd parníku na 5. Zatím přijel teprv 6. Bylo to tedy opozdění o čtyřiadvacet hodin a odplutí parníku do Yokohamy bylo nutně zmeškáno.

V šest hodin vstoupil lodivoda na palubu *Rangoonu* a postavil se na můstek, aby provedl loď skrze mělčiny až do přístavu Hong-Kongského.

Passepartout umíral touhou zeptati se člověka

toho, zdali parník do Yokohamy již odplul z Hong-Kongu. Ale netroufal si, chtěje raději zachovati si trochu naděje až do poslední chvíle. Svěřil se s nepokojem svým Fixovi, který — prohnaná liška — hleděl potěšiti jej tvrzením, že p. Fogg bude moci odplouti s nejbližším parníkem. To přivedlo Passepartouta do náramného vzteku.

Ale jestli že Passepartout netroufal si zeptati se lodivody, p. Fogg, nahlédnuv do svého *Bradshawa*, otázal se ho svým klidným způsobem, ví-li, kdy odpluje nějaká loď z Hong-Kongu do Yokohamy.

„Zítra s ranním přílivem," odpověděl lodivoda.

„Ah!" pravil Fogg nejevě nižádné překvapení.

Passepartout, který byl při tom, byl by rád obejmul lodivodu, kterému Fix chtěl zakroutit krk.

„Jak se jmenuje ten parník?" tázal se p. Fogg.

„*Carnatic*," odpověděl lodivoda.

„Neměl odplouti již včera?"

„Ano, pane, měl ale porouchaný kotel a musel odložiti svůj odjezd na zítřek."

„Děkuju vám," odvětil p. Fogg, který odebral se svým odměřeným krokem dolů do salonu *Rangoonu*.

Passepartout popadl lodivodu za ruku a potřásl mu jí srdečně řka:

„Lodivodo, vy jste řádný muž!"

Lodivoda nedozvěděl se asi nikdy, proč odpovědi jeho vynesly mu tento výlev přátelství. Na zahvízdnutí vystoupil zase na můstek a řídil parník uprostřed jonků, tanka, *) rybářských lodí,

---

*) Jonk a tanka jsou zvláštní druhy lodí užívané na pobřeží čínském. *Pozn. překl.*

plavidel všeho druhu, které naplňovaly přístaviště Hong-Kongské.

Za hodinu byl *Rangoon* u nábřeží a cestující vystoupili.

V tomto případě náhoda zvláštní posloužila Phileasi Foggovi, třeba to přiznati. Bez té nutné opravy kotle byl by *Carnatic* odplul 5. listopadu a cestující do Japanska byli by museli čekati osm dní na nejbližší parník. Pan Fogg byl ovšem o čtyřiadvacet hodin pozadu, avšak toto opozdění nemohlo míti nemilých následků pro ostatní cestu.

Neboť parník plující z Yokohamy do San Francisca přes tiché moře byl v přímém spojení s parníkem Hong-Kongským a nemohl odjeti dříve, než připlul tento. Patrně vyjede se o čtyřiadvacet hodin později z Yokohamy, ale za dvaadvacet dní, které trvá plavba přes tiché moře, bude snadno dohoniti je. Phileas Fogg byl tedy až na čtyřiadvacet hodin ve shodě se svým programem třicet pět dní po odjezdu z Londýna.

Poněvadž *Carnatic* měl odplouti až druhý den v pět hodin ráno, měl p. Fogg šesnáct hodin času pro své záležitosti, to jest pro záležitosti týkající se Mrs. Andy. Při vystupování z lodi nabídl své rámě mladé paní a dovedl jí k palankýnu. Tázal se nosičů na hostinec, a ti naznačili mu hostinec *klubu*. Palankýn dal se na cestu, za ním Passepartout a za dvacet minut byl u svého cíle. —

Objednán pokoj pro mladou paní a Phileas Fogg bděl nad tím, aby jí nic nescházelo. Pak pravil k Mrs. Audě, že jde hned vyhledat příbuzného jejího, u kterého měl ji nechati v Hong-Kongu. Zároveň nařídil Passepartoutovi, aby zůstal v hostinci až do jeho návratu, aby mladá paní nebyla samotna.

Gentleman dal se dovésti na bursu. Zde budou zajisté znáti osobnost, jako ctihodného Džidžiha, který náležel k nejbohatším obchodníkům města.

Dohodce, na kterého obrátil se p. Fogg, zna vkutku parského obchodníka. Avšak ten od dvou let nebydlel více v Číně. Nadělav si jmění, usadil se v Evropě — bezpochyby prý v Hollandsku — což vysvětlovalo se četným spojením, jaké měl s touto zemí, pokud provozoval obchod.

Phileas Fogg vrátil se do hostince *klubu*. Ihned dal žádati Mrs. Audu za dovolení, aby směl k ní vejíti a beze všeho úvodu sdělil jí, že ctihodný Džidžih nebydlí více v Hong-Kongu a že bydlí bezpochyby v Hollandsku.

Mrs. Auda z počátku na to neodpověděla ani slova. Položila ruku na čelo a zamyslila se na nějakou chvíli. Pak pravila svým jemným hlasem:

„Co mám činiti, pane Foggu?“

„Velmi jednoduchá to věc,“ odpověděl tento gentleman. „Jeti za ním do Evropy.“

„Nemohu ale zneužívati“ . . .

„Nezneužíváte, a vaše přítomnost pranic nevadí mému programu. — Passepartoute?“

„Milostpane,“ ohlásil se Passepartout.

„Jděte na *Carnatic*, a zamluvte tři kabiny.“

Passepartout plný radosti, že pojede dále ve společnosti mladé paní, která byla k němu velmi laskava, opustil ihned hostinec *klubu*.

Kapitola devatenáctá.

Kde Passepartout příliš živě zastane se svého pána a co z toho pojde.

Hong-Kong jest ostrov, který smlouvou v Nanc kingu po válce r. 1842 uzavřenou dostal se trval-

v držení Anglie. Za několik let kolonizatorský veleduch Velké Britanie založil tam znamenité město a zřídil přístav Viktoria. Ostrov ten leží při ústí řeky Kanton a šedesát mil toliko vzdálen jest od portugalského města Makao, vystaveného na protějším břehu. Hong-Kong musel nevyhnutelně zvítěziti nad Makaem v zápase obchodním a teď největší část průvozního obchodu čínského jde přes město anglické. Loděnice, nemocnice, wharfy, skladiště, gothický chrám, vládní budova — „governement-house“ — makadamizované ulice, vše vzbuzuje domněnku, jakoby některé obchodní město hrabství kentského neb surreyského propadší planetou zemskou, bylo objevilo se zase na tomto místě v Číně, skoro u svých protichůdců.

Passepartout, maje ruce v kapsách, odebral se tedy k přístavu Viktoria, dívaje se na palankýny, na dvoukolé zastřené vozíky, posud oblíbené v říši Nebeské, a na tu směs Číňanů, Japanců a Evropanů, která se valila ulicemi. S malými výminkami byl to zase Bombay, Kalkutta neb Singapore, v kterém octl se bodrý hoch ten na své cestě. Jest to jakýsi řetěz anglických měst táhnoucí se kolem celého světa.

Passepartout přišel k přístavu Viktoria. Zde při ústí řeky Kanton hemžily se lodi všech národů, anglické, francouzské, americké, hollandské, lodi válečné a obchodní, čluny japanské a čínské, jonky, sempasy, tanky, ano i pramice zcela ploché tvořící jako podlahu plovoucí po vodě. Procházeje se, pozoroval Passepartout značný počet tuzemců v žlutém obleku, naskrze velmi pokročilého věku. Vstoupiv k čínskému holiči, aby dal oholiti se, „po čínsku,“ dozvěděl se od tohoto Figara domácího, který mluvil dosti dobře an-

glicky, že ti starci všichni jsou nejméně osmdesát let a že v tom stáří mají výsadu, nositi žlutou barvu, barvu to císařskou. Passepartoutovi připadalo to velmi směšným, aniž by vlastně věděl proč.

Byv oholen, odebral se k přístavišti *Carnaticu* a zde spatřil Fixe procházejícího se po nábřeží, což jej pranic nepřekvapilo. Avšak policejní jednatel jevil ve své tváři známky mocného zklamání.

„Dobrá!“ pomyslil si Passepartout, „gentlemenům z Reform-k lubu vede se špatně!“

A zastavil Fixe se svým veselým úsměvem, jakoby nepozoroval ztrápený obličej svého společníka.

Policejní jednatel měl dobré příčiny proklínati pekelný osud, který jej stíhal. Zatykací rozkaz zase tu nebyl! Bylo patrno, že rozkaz běžel za ním a nemohl dohoniti ho, leda by se zde zdržel několik dní. Hong-Kong byla pak poslední půda anglická na cestě; p. Fogg vyklouzne mu na dobro, nezdrží-li jej zde.

„Nuže, pane Fixi, rozhodl jste se, jeti s námi až do Ameriky?“ tázal se Passepartout.

„Ano,“ odpověděl Fix zatínaje zuby.

„Vida!“ zvolal Passepartout vypuknuv v hlasitý smích. „Věděl jsem dobře, že nemůžete rozloučiti se od nás. Pojďte si zamluviti místo, pojďte!“

A oba vstoupili do kanceláře pro plavbu zámořskou a zamluvili kabiny pro čtyři osoby. Úřadník upozornil je ale, že *Carnatic* jest se svými správkami již hotov a že odpluje dnes večer v osm hodin, a nikoli teprv na zejtří ráno, jak bylo ohlášeno.

„Výborně!“ odpověděl Passepartout, „můj pán přijde tak do pořádku. Sdělím mu to hned!“

V tom odhodlal se Fix k zoufalému kroku. Rozhodl se, že poví vše Passepartoutovi. Byl to snad jediný prostředek, aby zadržel Philease Fogga na několik dní v Hong Kongu.

Vyšed z kanceláře, nabídl Fix svému společníkovi, aby občerstvili se v hospodě. Passepartout měl čas. Přijal pozvání Fixovo.

Hospoda nalézala se zrovna na nábřeží. Vypadala velmi lákavě. Oba vešli tam. Byla to prostranná síň hezky ozdobená, v jejímž pozadí prostíralo se nízké lože vroubené poduškami. Na tomto loži spalo několik osob podlé sebe.

Asi třicet hostí sedělo ve velké síni u malých stolků z pleteného rákosí. Někteří pili anglické pivo, ale neb porter, jiní lihoviny, gin neb brandy. Mimo to většina jich kouřila z dlouhých dýmek z červené hlíny, nacpaných malými, opiovými kuličkami, napuštěnými růžovou vodičkou. Čas od času některý kuřák omámený padl pod stůl a sklepníci popadnuvše jej za nohy a za hlavu odnesli jej na lože k ostatním spolubratrům. Asi dvacet takových opilců leželo tu již, jeden vedlé druhého, v nejvyšším stupni zpitomělosti.

Fix a Passepartout poznali, že vešli do místnosti kuřácké, navštěvované lidmi bídnými, otupělými, vychrtlými, zblbělými, jimž obchodnická Anglie prodává ročně za sto a čtyři miliony zlatých neblahého zboží, které nazývá se opium! Smutné to miliony vybírané z jedné z nejsmutnějších neřestí přirozenosti lidské!

Čínská vláda ovšem pokoušela se zabrániti takovému zneužívání přísnými zákony, ale marně. Z bohatých tříd, kterým užívání opia z počátku bylo výslovně vyhraženo, vniklo užívání to do tříd nižších a šíření jeho nemohlo býti více zastaveno. Opium kouří se všude a ustavičně v říši

Středu. Muži a ženy oddávají se žalostné náruživosti té, a když uvykli si tomuto kouření, nemohou víc obstáti bez něho, aby nedostali strašné křeče žaludeční. Silný kuřák vykouří až osm dýmek denně, umře ale za pět let.

Do takovéto místnosti kuřácké tedy, jež hemží se i v Hong-Kongu, byli vešli Fix a Passepartout, chtějíce se občerstviti. Pássepartout neměl peněz, přijal však ochotně „zdvořilost“ svého společníka, aby mu ji u příležitosti oplatil.

Dali si přinésti dvě láhve portského vína, z kterých Francouz hojně si přihýbal, co zatím Fix, zdrželivější, pozoroval společníka svého s největší bedlivostí. Mluvili o rozličných věcech a zvláště o výborném nápadu Fixovu, jeti po *Carnaticu*. A když přišla řeč na tento parník, jenž odplouti měl o několik hodin dříve, Passepartout vyprázdniv láhve, vstal, aby šel zpraviti o tom svého pána.

Fix jej zadržel.

„Na chvilinku,“ pravil.

„Co chcete, pane Fixi?“

„Mám s vámi promluviti o vážných věcech.“

„O vážných věcech!“ zvolal Passepartout, dopíjeje kapku vína zbylou na dně sklenice jeho. „Nuže, promluvíme o nich zítra. Dnes nemám času.“

„Zůstaňte,“ pravil Fix. „Jde tu o vašeho pána!“

Passepartout na tato slova pohlédl zkoumavě na svého soudruha.

Výraz tváře Fixovy připadal mu zvláštním. Sedl si zase.

„Co tedy máte mi říci?“ tázal se.

Fix položil svou ruku na rámě svého společníka a pravil přitlumeným hlasem:

„Uhodl jste, kdo jsem?“

„Bodejť!“ vece Passepartout s úsměchem.

„Svěřím se vám tedy se vším . . .“

„Teď, když už všecko vím, milý brachu! Ah! to je věru hezké! Ale povídejte jen. Avšak to vám musím říci napřed, že ti gentlemenové dělali si zbytečné útraty!“

„Zbytečné!“ pravil Fix. „Mluvíte dle svého rozumu. Patrno, že nevíte, o jak ohromnou sumu se jedná!“

„Ale jak bych nevěděl,“ odpověděl Passepartout. „O dvacet tisíc liber!“

„O pětapadesát tisíc!“ pravil Fix, tiskna Francouzovi ruku.

„Co že!“ zvolal Passepartout, „pan Fogg byl by se odvážil! . . Pětapadesát tisíc liber! . . Nuže! tím větší důvod, abych neztrácel ani okamžiku,“ dodal vstávaje.

„Pětapadesát tisíc liber!“ počal opět Fix, který donutil Passepartouta, aby si opět sedl, dav přinésti láhev brandy, — „a povede-li se mi to, dostanu odměnu dvou tisíc liber. Chcete z toho pět set liber (5000 zl.) pod výminkou, že mi budete nápomocen?“

„Vám býti nápomocen?“ rozkřikl se Passepartout, jehož oči byly neobyčejně vyvaleny.

„Ano, že mi budete nápomocen zdržeti p. Fogga několik dní v Hong-Kongu!“

„Huj!“ pravil Passepartout, „co to povídáte? Jak že, nedosti na tom, že dají mého pána stíhati, že podezřívají jeho poctivost, chtějí ti gentlemenové klásti mu ještě schválné překážky? Stydím se za to místo nich!“

„Ah! co tím chcete říci?“ tázal se Fix.

„Chci tím říci, že jest to čirá nestydatost!

Jest to okrádání p. Fogga, jemuž chtějí vzíti peníze z kapsy!

„Eh! Na to ovšem, jak doufáme, dojde!“

„Jest to ale zákeřnictví!“ zvolal Passepartout, který přicházel vždy více do ohně následkem brandy, jehož mu Fix naléval, a který pil, aniž by o tom věděl. „Pravé zákeřnictví! To jsou mi gentlemenové! kollegové!“

Fix nechápal více.

„Kollegové!“ křičel Passepartout, „členové Reform-klubu! Vězte, pane Fixi, že můj pán jest poctivý muž a že vsadil-li se, hledí vyhráti jen poctivě.“

„Ale zač pak mě tedy máte?“ tázal se Fix, upíraje své oko na Passepartouta.

„Hrome! za jednatele členů Reform-klubu, který má za úkol kontrolovati cestu mého pána, což jest velmi nečestné! Proto ačkoliv jsem již dávno uhodl vaši vlastnost, chránil jsem se říci to p. Foggovi!“

„On neví o ničem?“ tázal se živě Fix.

„Pranic,“ odpověděl Passepartout, vyprázniv opět svou sklenici.

Policejní jednatel přejel si rukou čelo. Váhal, než ujal se opět slova. Co má činiti? Omyl Passepartoutův zdál se býti upřímným, činil ale záměru jeho nové obtíže. Bylo zřejmo, že mladík ten mluvil zcela od srdce a že nebyl spoluvinníkem svého pána — čehož Fix byl by se mohl obávati.

„Nuže,“ pomyslil si, „když není jeho spoluvinníkem, bude mi nápomocen.“

Policejní jednatel rozhodl se podruhé. Ostatně neměl již času k odkládání. Musel stůj co stůj zatknouti Fogga v Hong-Kongu.

„Poslyšte,“ pravil Fix úsečně, „poslouchejte

mě dobře. Nejsem, zač mě máte, totiž jednatelem členů Reform-klubu...“

„Bah!“ vece Passepartout hledě naň s úšklebkem.

„Jsem jednatel policejní, vyslaný ředitelstvím hlavního města...“

„Vy... policejním jednatelem!...“

„Ano, a dokážu vám to,“ pravil Fix. „Zde jest můj průkaz.“

A jednatel vytáhl ze své tobolky papír a ukázal svému společníkovi pověření podepsané ředitelem ústřední policie. Passepartout ustrnulý hleděl na Fixe, nemoha vyraziti slova ze sebe.

„Sázka pana Fogga,“ pokračoval Fix, „jest pouhou záminkou, kterou jste se nechali obalamutit, vy a jeho soudruhové z Reform-klubu; neboť záleželo mu na tom, aby pojistil si vaši nevědomou pomoc.“

„Ale proč pak?“ zvolal Passepartout.

„Poslyšte. Dne 28. září letos ukradeno v bance anglické pětapadesát tisíc liber osobou, jejíž popis mohl býti zjištěn. Zde jest ten popis a hodí se na vlas na p. Fogga.“

„U všech všudy!“ rozkřikl se Passepartout, udeřiv na stůl svou mocnou pěstí. „Můj pán jest nejpoctivější člověk na světě!“

„Což vy o tom víte?“ vece Fix. „Vždyť jej ani neznáte! Vstoupil jste do jeho služby právě v den jeho odjezdu a on odjel tak náhle pod nesmyslnou záminkou, bez zavazadel, veza s sebou velkou sumu v bankovkách! A vy troufáte si tvrditi ještě, že jest to poctivý člověk!“

„Ano! ano!“ opětoval mimovolně ubohý hoch.

„Chcete tedy býti zatčen co jeho spoluvinník?“

Passepartout popadl se oběma rukama za hlavu. Netroufal si pohlédnouti na policejního jed-

natele. Phileas Fogg zlodějem, on, zachranitel Audy, člověk tak šlechetný a statečný! A přece tolik svědčilo proti němu! Passepartout snažil se odmítnouti podezření loudící se do jeho duše. Nechtěl uvěřiti ve vinu svého pána.

„Co vlastně chcete ode mne?“ pravil k policejnímu jednateli, sebrav se s největším namáháním.

„Toto,“ odpověděl Fix. „Stíhal jsem p. Fogga až sem, nedostal jsem však posud rozkaz zatykací, o který jsem telegrafoval do Londýna. Musíte mi tedy pomoci zadržeti jej v Hong-Kongu.“

„Já, abych . . .“

„A rozdělím se s vámi o odměnu dvou tisíc liber slíbenou od banky anglické!“

„Nikdy!“ odpověděl Passepartout, který chtěl vstáti, ale klesl na sedadlo, cítě, že smysly a síly opouštějí jej zároveň.

„Pane Fixi,“ pravil blábolaje, „kdyby i bylo všecko pravda, co jste mi povídal . . . kdyby můj pán byl zlodějem, kterého hledáte . . . což ale popírám . . . byl jsem ,. . jsem v jeho službě . . . vím, že jest hodný a štědrý . . . Zraditi jej . . . nikdy . . . ne, za všecko zlato světa . . . Jsem z vesnice, kde takový chleb nepekou!“

„Vy tedy odmítáte?“

„Odmítám!“

„Mysleme si tedy, že jsem pranic neřekl,“ vece Fix „a pijme.“

„Ano, pijme!“

Passepartout cítil, že opilost zmocňuje se ho vždy více. Fix, nahlížeje, že musí stůj co stůj odloučiti jej od jeho pána, chtěl jej doraziti. Na stole leželo několik dýmek nacpaných opiem. Fix strčil jednu Passepartoutovi do ruky, jenž ji vzal, dal k ústům, zapálil, několikrát si bafnul a sklesl

hlavu maje omámenou účinkem narkotického prostředku.

„Konečně," pravil Fix, vida Passepartouta omdlelého, „pan Fogg nedozví se v čas, že *Carnatic* odpluje, a odjede-li, odjede aspoň bez tohoto proklatého Francouze."

Pak odešel, zaplativ celý řad.

Kapitola dvacátá.

V které Fix vstoupí v přímé styky s Phileasem Foggem.

Mezi tímto příběhem, který mohl tak těžce uškoditi budoucnosti jeho, p. Fogg provázeje Mrs. Audu, procházel se ulicemi anglického města. Od té chvíle, co Mrs. Auda přijala nabídnutí jeho, že doprovodí ji až do Evropy, musel pomýšleti na všecky potřeby, jež vyžaduje tak dlouhá cesta. Že Angličan jak on cestoval kolem světa s vakem v ruce, ještě ujde; ale ženská nemohla podniknouti takovou cestu v podobných poměrech. Bylo tedy nutno koupiti šatstvo a potřeby cestovní. Pan Fogg vykonal svou úlohu s klidností jemu vlastní a na všecky omluvy neb námitky mladé vdovy, udivené tolikerou úslužností, odpovídal jen ustavičně:

„Jest to ve prospěch mé cesty, jest to v mém programu."

Nakoupivše své potřeby, p. Fogg a mladá paní vrátili se do hostince a obědvali při společném stole; hostina byla výborná. Po té Mrs. Auda, trochu unavená, odebrala se do svého pokoje, stisknuvši po anglicku ruku svému nevyrušitelnému zachraniteli.

Ctihodný gentleman sám pohřížen byl po celý večer do čtení *Timesů* a *Illustrated-London News*.

Kdyby byl býval člověkem, jenž diví se něčemu, byl by se podivil, že nespatřil sluhu svého, když šel spat. Ale věda, že paroloď do Yokohamy odpluje z Hong-Kongu teprv na zejtří ráno, nemyslil na to dále. Druhý den Passepartout nepřišel na zazvonění p. Fogga.

Co si myslil ctihodný gentleman, když se dozvěděl, že sluha jeho nevrátil se do hostince, nemohl nikdo říci. Pan Fogg vzal toliko svůj vak; vzkázal k Mrs. Audě a poslal pro palankýn.

Bylo právě osm hodin a příliv, jehož *Carnatic* chtěl použíti, aby proplul mělčinami, byl ohlášen na půl devátou.

Když palankýn zastavil u vrat hostince, p. Fogg a Mrs. Auda vstoupili do těchto pohodlných nositek a zavazadla vezena za nimi na káře.

Za půl hodiny sestupovali cestující po nábřeží k přístavišti a zde p. Fogg dověděl se, že *Carnatic* odplul již včera.

Pan Fogg, který očekával, že nalezne parník a sluhu svého zároveň, musel obejíti se bez obou. Ale žádná známka zklamání neobjevila se na jeho tváři, a poněvadž Mrs. Auda hleděla naň s úzkostí, odpověděl pouze:

„Jest to nehoda, paní, nic více.“

V tom přiblížila se k němu osoba, která jej bedlivě pozorovala. Byl to jednatel Fix, jenž pozdravil a pravil:

„Nejste, pane, jako já jeden z cestujících *Rangoonu*, včera přibylý?“

„Ano, pane,“ odpověděl chladně p. Fogg, „nemám ale čest . . .“

„Odpusťte, ale myslil jsem, že zde naleznu vašeho sluhu.“

„Víte, kde jest, pane?“ tázala se živě mladá paní. —

„Jak!“ odpověděl Fix, dělaje překvapeného, „není s vámi?“

„Není,“ odvětila Mrs. Auda. „Od včerejška neukázal se více. Odplul snad bez nás po *Carnaticu*?“

„Bez vás, paničko? . . . “ vece jednatel. „Ale dovolte mi otázku, chtěli jste tedy odjeti s tím parníkem?“

„Ano, pane.“

„Já také, paničko, a jak vidíte, jsem celý mrzutý. *Carnatic* dokončiv své správky, opustil Hong-Kong o dvanáct hodin dříve, neoznámiv to nikomu, a teď budeme muset čekat osm dní na nejbližší loď!“

Při slovech „osm dní“ Fix cítil, jak mu skáče radostí srdce. Osm dní! Fogg zadržen na osm dní v Hong-Kongu! Zatím dostane rozkaz zatykací. Konečně štěstí usmálo se na zástupce zákona.

Snadno tedy pomysliti si, jakou smrtelnou ránu zasadila mu slova, jež pronesl Phileas Fogg svým klidným hlasem:

„Jsou ale ještě jiné lodi než *Carnatic*, jak se mi zdá, v přístavu Hong Kongském.“

A p. Fogg, podav své rámě Mrs. Audě, ubíral se k loděnicím hledat loď odjíždějící.

Fix, ustrnulý, šel za ním. Jakoby byl svázán s tím člověkem.

Avšak zdálo se, že štěstí opravdu opustilo toho, jemuž až posud bylo tak dobře sloužilo. Phileas Fogg po tři hodiny chodil přístavem sem tam, jsa odhodlán třeba najmouti loď, která by jej převezla do Yokohamy; viděl ale jen lodi na-

kládající neb skládající, které tedy nemohly vyplouti. Fix počal znova doufati.

Zatím p. Fogg nepozbýval mysli a pokračoval ve svém hledání, kdyby musel až do Makao, když zastavil jej námořník u vchodu do přístavu.

„Vaše Milost hledá loď?“ pravil k němu námořník smekaje.

„Máte loď přichystanou k odplutí?“ tázal se p. Fogg.

„Ano, Vaše Milosti, loď vůdčí, č. 43, nejlepší ze všech.“

„Pluje dobře?“

„Mezi osmi a desíti mílemi při dobrém větru. Chcete ji viděti?“

„Ano.“

„Vaše milost bude spokojena. Jedná se o projížďku po moři?“

„Ne. O cestu.“

„O cestu?“

„Uvolíte se dovézti mě do Yokohamy?“

Po těchto slovech námořník zůstal s rukama klátícíma se, s očima vypoulenýma.

„Vaše milost chce žertovat?“ pravil.

„Ne! Zmeškal jsem odjezd *Carnaticu* a musím býti nejdéle 14. v Yokohamě, abych zastihl parník do San Francisca.“

„Jest mi líto,“ odpověděl lodník „ale jest to nemožné.“

„Nabízím vám sto liber (1000 zl.) za den a odměnu dvou set liber, přistanu-li v čas.“

„Myslíte to opravdu?“ tázal se lodník.

„Zcela opravdu,“ odpověděl p. Fogg.

Lodník ustoupil stranou. Hleděl na moře, patrně zápase mezi chutí vydělati tak ohromnou sumu a bázní pustiti se tak daleko. Fix byl v smrtelných úzkostech.

Mezi tím p. Fogg obrátil se k Mrs. Audě.

„Nemáte strach, paní?“ tázal se jí.

„S vámi, nemám, pane Foggu,“ odpověděla mladá paní.

Lodník přistoupil opět k gentlemanovi a točil svým kloboukem v rukou.

„Nuže, lodníku?“ pravil p. Fogg.

„Nuže, vaše milosti,“ odpověděl lodník, „nemohu dáti v šanc ani své lidi, ani sebe, ani vás tak dalekou plavbou na lodi sotva dvaceti tůn a v této roční době. Ostatně nedostali bychom se tam v čas, neboť z Hong-Kongu do Yokohamy máme šestnáct set padesát mil.“

„Šestnáct set jenom,“ vece p. Fogg.

„To jest jedno.“

Fix oddechl si volně.

„Ale,“ dodal lodník, „snad by dalo se to udělat jinak.“

Fix zase nedýchal více.

„Jak to?“ tázal se Phileas Fogg.

„Kdybychom pluli do Nagansaki, na jižním konci Japanska, jedenáct set mil, aneb jen do Shangaie osm set mil od Hong-Kongu. Při této poslední plavbě nevzdálili bychom se od čínského pobřeží, což by bylo velkou výhodou, tím větší, poněvadž proudy jdou tu na sever.“

„Lodníku,“ odpověděl Phileas Fogg, „musím v Yokohamě vstoupiti na parolod amerikánskou, a nikoli v Shangai neb Nagansaki.“

„Proč ne?“ vece lodník. „Parník do San-Francisca nevyjíždí z Yokohamy. Zastavuje se v Yokohamě a v Nagansaki, ale přístav vyplutí jeho jest Shangai.“

„Víte to jistě, co povídáte?“

„Jistě.“

„A kdy odjíždí parník ze Shangai?“

„Dne 11. v sedm hodin večer. Máme tedy čtyři dni času. Čtyři dni to jest šestadevadesát hodin a s prostřední rychlostí osmi mil za hodinu, budeme-li dobře obsluhováni, vydrží-li vítr jihovýchodní, bude-li moře pokojné, můžeme uraziti těch osm set mil, které máme do Shangaie.“

„A můžete vyplouti? . .“

„Za hodinu. Tolik potřebuji k nakoupení potravy a k vystrojení lodi.“

„Ujednáno . . . Jste patronem lodi?“

„Ano, John Bunsby, patron *Tankadery*.“

„Chcete závdavek?“

„Není-li to vaší milosti nemilé . . .“

„Zde máte dvě stě liber na účet . . Pane,“ doložil Phileas Fogg obrátiv se k Fixovi, „chcete-li použíti . . .“

„Pane,“ odpověděl Fix odhodlaně, „chtěl jsem vás právě za tu laskavost žádati.“

„Dobře. Za půl hodiny budeme na palubě.“

„Ale ten ubohý hoch . . .“ pravila Mrs. Auda, které zmizení Passepartouta nad míru leželo na mysli.

„Učiním proň co mohu,“ odpověděl Phileas Fogg. —

A mezi tím co Fix, rozčilený, zimničně rozechvěný, zuřící, ubíral se na loď, oba šli na policejní úřad Hong-Kongský. Zde Phileas Fogg popsal Passepartouta a zanechal pro něho sumu dostatečnou, aby se dostal domů. Totéž učinil u konsulatního jednatele francouzského a palankýn zastaviv se u hostince, kde vzali svá zavazadla, donesl je ku vchodu přístavu.

Bily tři hodiny. Vůdčí loď č. 43. majíc mužstvo na palubě, potravu uloženou, byla hotova vyplouti.

Tankadera byla velmi pěkná malá goëletta

asi dvaceti tun, dobře přiostřená na přídě, velmi nenucená ve svých pohybech, velmi táblá ve svých vodních čarách. Vypadala jako rychlá yachta. Měď její lesklá, železo galvanizované, paluba bílá jako slonová kost svědčily, že patron John Bunsby uměl chovati ji v dobrém stavu. Oba stežně její klonily se lehce na zad. Měla všeliké druhy plachet a mohla pokryti se celá při zadním větru. Musela překrásně plouti a skutečně vyhrála již několikráte cenu při závodech, „matchs“, vůdčích lodí.

Mužstvo *Tankadery* záleželo z patrona Johna Bunsbyho a čtyř mužů. Tito náleželi k odvážným námořníkům, kteří při každém povětří pouštějí se na moře vyhledávati lodi a znají výborně moře to. John Bunsby, muž asi pětačtyřicetiletý, silný, sluncem a větrem do černa osmáhlý, ohnivého oka, rázného vzezření, odhodlaný, obratný, byl by vzbudil důvěru i v nejbojácnějším.

Phileas Fogg a Mrs. Auda vstoupili na palubu. Fix již tam byl. Pod střiškou na zádi goëletty vedly schody dolů do čtverhranné kajuty, jejíž stěny byly vyhloubeny v podobě výklenků nad pohovkou kolem do kola běžící. U prostřed stál stůl osvětlený visací svítilnou. Bylo to malé, ale čisté. —

„Jest mi líto, že nemohu vám nabídnouti nic lepšího,“ pravil p. Fogg k Fixovi, který uklonil se nepromluvě.

Policejní jednatel cítil se jaksi ponížena, že používá takto úslužnosti Foggovy.

„Věru,“ myslil si, „jest to darebák velmi zdvořilý, ale přece jen darebák!“

Ve tři hodiny deset minut vykasány plachty. Prapor anglický vlál na čele goëletty. Cestující seděli na palubě. Pan Fogg a Mrs. Auda roz-

hlédli se naposledy po nábřeží, zda-li Passepartout se neobjevil snad.

Fix nebyl prost strachu; neboť náhoda mohla i v tato místa přivésti nešťastného mladíka, s nímž byl tak hanebně naložil, a pak by to přišlo k vysvětlení, které by nevypadlo ve prospěch jeho. Ale Francouz neukázal se a dojista ležel ještě v mrákotách omámení.

Konečně patron John Bunsby vyplul do širého moře a *Tankadera* zachytivši vítr do svých stožárových plachet pustila se do běhu skákajíc po vlnách.

Kapitola dvacátá prvá.

V které patron „Tankadery" jest u velkém nebezpečí, že přijde o odměnu dvou set liber.

Byla to dobrodružná výprava tato plavba na osm set mil daleko po lodi dvaceti tůn a zvláště v této roční době. Moře čínská bývají obecně zlá, vysazená strašnému řádění větrů, zvláště za rovnodenní, a byli ještě první dnové listopadu.

Bylo by to patrně bývalo na prospěch lodníka, kdyby byl své cestující doplavil až do Yokohamy, poněvadž placen byl na den. Avšak byla by to bývala velká neprozřetelnost, odvážiti se na takovou plavbu za těchto poměrů a bylo to již odvážlivostí, ne-li nepředložeností, pustiti se až do Shangaie. Ale John Bunsby spolehal se na svou „*Tankaderu*", která splývala po vlnách jako mořský racek, a snad měl pravdu.

V posledních hodinách dnešního dne *Tankadera* plula klikatými mělčinami Hong-Kongskými

a při všech záhybech, ať při samém větru ať před větrem, držela se ku podivu.

„Nepotřebuji, patrone," pravil Phileas Fogg, když goëletta octla se v širém moři, „odporučovati vám co možná největší spěch."

„Račiž to vaše milost přenechati mně," odpověděl John Bunsby. „Neseme plachet, co jen vítr dovoluje. Více by nám neprospělo a umrtvovalo by jen loď, škodíc její rychlosti."

„Jest to vaše řemeslo a nikoli mé, patrone, a spolehám se na vás."

Phileas Fogg, vzpřímen, s nohama rozkročenýma jako pravý námořník, díval se na vlnivé moře, ani nezavávoraje. Mladá paní, sedící na zádi, cítila pohnutí při pohledu na ten okean, zatemněný již soumrakem, na nějž odvažovala se na lodi křehké. Nad její hlavou roztaženy byly bílé plachty, které unášely ji do dálky jako mohutná křídla. Goëletta, povznášena větrem, zdála se letěti vzduchem.

Nadešla noc. Měsíc vstupoval do své první čtvrti a slabé světlo jeho brzy zaniklo v mlhách na obzoru. Mračna hnala se od východu a zakrývala již část oblohy.

Patron byl rozestavil svá výstražná světla, — opatření to nevyhnutelné v těchto mořích hojně navštěvovaných poblíž pobřeží. Srážky lodí nebyly tam vzácné a při rychlosti, s kterou goëletta plula, byla by se roztříštila při nejmenším nárazu.

Fix zadumal se na přídě lodi. Držel se stranou, věda, že Fogg není povahy hovorné. Ostatně příčilo se mu mluviti s tím člověkem, jehož služby přijímal. Pomýšlel také na budoucnost. Zdálo se mu býti jistým, že p. Fogg nezůstane v Yokohamě, že ihned vstoupí na parník do San Francisca, aby dostal se do Ameriky, jejíž nesmírná

prostora pojišťovala mu beztrestnost s bezpečností. Plán Phileasa Fogga připadal mu co nejjednodušším.

Na místě, aby byl odplul z Anglie do Spojených obcí jako obyčejný zlosyn, udělal tento Fogg velikou okliku a objel tři čtvrti zeměkoule, aby tím jistěji dostal se na pevninu americkou, kde klidně utratí million banky, obelstiv policii. Ale až vstoupí na půdu Spojených Obcí, co počne Fix? Opustí člověka toho? Ne, stokráte ne! a pokud nedostane povolení k jeho vydání, neopustí jej ani na krok. Bylo to jeho povinností, kterou vykoná až do poslední čárky. Na všechen způsob jedna šťastná okolnost nastala: Passepartout nebyl více u svého pána a zvláště po tom, co Fix jemu svěřil, bylo důležito, aby pán a sluha nespatřili se více.

Phileas Fogg také myslil na svého sluhu tak podivně zmizelého. Když všecko uvážil, nezdálo se mu nemožným, že ubohý hoch následkem nějakého nedorozumění dostal se přece v poslední chvíli na *Carnatic*. Bylo to také mínění Mrs. Audy, která velmi litovala poctivého sluhu toho, jemuž tak byla zavázána. Možná tedy, že sejdou se s ním v Yokohamě a přijede-li tam po *Carnaticu*, snadno se to dovědí.

K desáté hodině vítr stal se silnějším. Snad byla by žádala opatrnost, skasati trochu plachty; ale patron prohlédnuv si pozorně stav oblohy, nechal plachty tak, jak byly. Ostatně *Tankadera* překrásně se nesla pod plachtami, majíc značný vnor, a vše bylo připraveno k rychlému svinutí, kdyby náhle zdvihl se vítr.

O půlnoci Phileas Fogg a Mrs. Auda vešli do kabiny. Fix byl již šel před nimi a položil se do jednoho výklenku.

Druhý den, 8. listopadu, při východu slunce goëletta byla urazila přes sto mil. Loch často spouštěný ukazoval prostřední rychlost její mezi osmi a devíti milemi. *Tankadera* měla vítr skoro zadní a všecky plachty nesly tak, že tím spůsobem nabyla největší rychlosti. Vydrží-li vítr v tomto směru, vykoná svůj úkol.

Tankadera po celý tento den nevzdálila se valně od pobřeží, jehož proudy byly jí příznivy. Měla je na nejvýš pět mil od svého boku a břehy nepravidelně prorývané někdy objevovaly se, když obzor vyjasnil se. Vítr přicházel se země, pročež moře bylo méně bouřlivé: velmi šťastná to okolnost pro goëlettu, neboť lodi malé nákladnosti trpí hlavně při nadmutém moři, které ruší jich rychlost, či je „usmrcuje“, jak říkají námořníci.

K poledníму vítr poněkud utišil se a patron roztáhl veškeré plachty; avšak za dvě hodiny musel zase část jich skasati, neboť vítr zdvihal se na novo.

Pan Fogg a mladá paní, na štěstí nepodlehajíce mořské nemoci, jedli s chutí sušené pokrmy a suchary lodní. Fix byl pozván, aby pojedl s nimi, a musel pozvání přijmouti, věda dobře, že nemožno plouti s prázným žaloudkem jako s práznou lodí, ale zlobilo jej to! Cestovati na útraty toho člověka, živiti se jeho vlastními potravinami, nezdálo se mu příliš poctivým. Jedl zatím, jen tak v spěchu, pravda — ale jedl přece.

Po tomto obědě vzal ale p. Fogga stranou a pravil k němu:

„Pane . . .“

Toto „pane“ pálilo jej na jazyku a musel zdržovati se, aby nepopadl toho „pána“ za krk.

„Pane, byl jste velmi laskav nabídnuv mi místo na své lodi. Ale ačkoliv prostředky mé

nedovolují mi takovou štědrost, jako vám, chci přece zaplatit svou část . . .“

„Nemluvme o tom, pane,“ odpověděl p. Fogg. „Když ale na tom stojím . . .“

„Ne, pane,“ opětoval Fogg tonem, který nepřipouštěl odmluvy. „Patří to k všeobecným útratám.“

Fix uklonil se, div se nezalkl, a lehnuv si na přídě goëletty, nepromluvil po celý den ani slova více.

Mezi tím loď rychle plula. John Bunsby měl dobrou čáku. Několikráte pravil p. Foggovi, že přijdou v pravý čas do Shangaie. Pan Fogg odpovídal prostě na to, že tak očekává. Ostatně veškeré mužstvo malé goëletty dalo si záležeti. Odměna lákala ty bodré lidičky. A také každé oko bylo svědomitě zataženo! Každá plachta byla pevně přitažena! Ani jediný chybný úvrat nebylo lze vytknouti kormidelníkovi! Loď nemohla by správněji obsloužena býti při regatě královského Yacht-klubu.

Večer změřil patron lochem, že urazili dvě stě dvacet mil od Hong-Kongu, a Phileas Fogg mohl doufati, že až dostane se do Yohokamy, nebude muset zapsati žádné opozdění do svého programu. Tak tedy první vážná nehoda, která jej byla potkala od odjezdu z Londýna, nespůsobí mu dle všeho žádnou nenahraditelnou ztrátu.

V noci k ránu *Tankadera* vstoupila vesele do úžiny Fo-Kienské, oddělující velký ostrov Formosu od pobřeží čínského, a překročila obratník raka. Moře bylo velmi tvrdé v této úžině, plno vírů spůsobených protiproudy. Goëletta velmi umdlela. Krátké vlny zdržovaly postup její. Bylo velmi nesnadno udržeti se na nohou na palubě.

S východem slunce vítr ještě více sesílil se. Na obloze jevily se známky vichřice. Ostatně tlakoměr ohlašoval blízkou změnu v povětří: stav jeho

měnil se za dne nepravidelně a rtuť všelijak kolísala. Bylo také viděti, jak moře na jiho-východu se zdýmá v dlouhé vlny, „které větří bouři“. Předešlý večer slunce zapadalo v červené mlze, uprostřed fosforujícího záření okeanu.

Patron zkoumal dlouho tuto zlou tvářnost oblohy a mumlal mezi zuby nesrozumitelná slova. Jednou octl se u svého cestujícího.

„Smí se vaší milosti říci všecko?“ tázal se po tichu.

„Všecko,“ odpověděl Phileas Fogg.

„Nuže, dostaneme vichřici.“

„Přijde od severu či od jihu?“ tázal se suše p. Fogg.

„Od jihu. Podívejte se. Chystá se to k smršti!“

„Jen když to bude smršť od jihu a popadne nás z dobré strany,“ odvětil p. Fogg.

„Béřete-li to tak!“ doložil patron, „neřeknu ani slova více.“

Předtuchy Johna Bunsbyho nezklamaly. V době roční méně pokročilé smršť dle slov jednoho slavného meteorologisty byla by přešla jako světlý proud elektrických plamenů; ale za zimního rovnodenní bylo se obávati, že rozzuří se vší mocí.

Patron učinil svá opatření. Dal skasati plachty goëletty a ráhna spustit na palubu. Stežně upevněny. Proluky pečlivě zadělány. Nemohla pak ani kapka vody dostati se do vnitř lodi. Jediná trojhranná plachta z velmi silného plátna vytažena tak, aby goëletta měla vítr v zadu. A čekali.

John Bunsby vyzval své cestující, aby sestoupili de kabiny; avšak v tomto těsném prostoru skoro beze všeho vzduchu a při zmítání moře nebylo uvěznění to pranic příjemného. Ani p. Fogg ani Mrs. Auda ani sám Fix nechtěli opustit palubu.

K osmé hodině liják a vítr vrhly se na loď. Za malý kus té plachty vyzdvižena *Tankadera* jako pérko od toho větru, jejž nelze ničím vypodobniti věrně, když se rozbouří. Říci, že jest čtyrykráte tak rychlý jako parostroj hnaný plnou parou, bylo by tolik, co nedostihnouti pravdy.

Po celý den uháněla takto loď k severu unášena ohromnými vlnami, zachovávajíc na štěstí rychlost rovnou rychlosti jejich. Dvacetkráte měla již již přikryta býti některou z vln vysokých jako hory, které zdvihaly se za ní; ale obratné zatočení kormidla pokaždé zachránilo ji před tím. Cestující několikráte postříkáni jsou celí pěnou, což snášeli filosoficky. Fix zajisté klel, ale srdnatá Auda, oči majíc upřeny na svého společníka, jehož chladnokrevnosti nemohla se dosti vynadiviti, osvědčila se býti jeho důstojnou a vzdorovala bouři po jeho boku. Co se tkne Philease Fogga, zdálo se, že ta smršť byla částí jeho programu.

Až posud *Tankadera* stále plula k severu; ale k večeru, jak bylo obávati se, vítr o tři čtvrti přeskočil a usadil se na severozápadě. Goëletta majíc pak bok vysazený vlnám, strašně zmítala se. Moře bilo do ní moci velmi děsivou pro toho, kdo neví, jak pevně spojeny jsou mezi sebou všecky části lodi.

V noci bouře ještě vzrostla. Vida stmívati se a se tmou vzrůstati bouři, John Bunsby pocítil velký nepokoj. Napadlo mu, zdali by nebyl čas, uchýliti se někam a radil se s mužstvem svým.

Po této úradě přistoupil John Bunsby k p. Foggovi a pravil k němu:

„Myslím, vaše milosti, že učiníme dobře, vyhledáme-li nějaký přístav na pobřeží.“

„Myslím také,“ odpověděl Phileas Fogg.

„Ah!“ vece lodník, „ale který?“

„Znám toliko jeden," odvětil klidně p. Fogg.

„A to je . . ."

„Shangai!"

Lodník s počátku na několik okamžiků ani nechápal smysl této odpovědi, co bylo v ní tvrdošijnosti a neústupnosti. Pak zvolal:

„Nuže, ano! Vaše milost má pravdu. Do Shangaie!"

A směr *Tankadery* zachován beze změny na sever.

Noc byla opravdu hrozná! Bylo to se zázrakem, že malá goëletta nepřekotila se. Dvakráte popadlo ji to, a kdyby lana byla povolila, bylo by vše s paluby smeteno bývalo. Mrs. Auda byla utrmácena, nepronesla však ani slova nářku. Několikráte musel p. Fogg přiskočiti k ní, aby ji chránil před mocí vln.

Rozednilo se zas. Bouře rozsápala se ještě jednou s největší vzteklostí. Vítr přeskočil opět na jihovýchod. Byla to změna příznivá a *Tankadera* pustila se na novo po tom rozbouřeném moři, jehož vlny vrážely do vln, jež zdvihal již nový proud větru. Z toho nastal takový příboj, že by byl rozdrtil loď méně pevně stavenou.

Časem bylo pozorovati pobřeží skrze roztrhlé mlhy, ale ani jedinou loď na obzoru. *Tankadera* sama byla na moři.

O polednách objevily se některé známky utišení, které se západem slunce staly se zřejmějšími.

Krátké trvání bouře souviselo s její prudkostí právě. Cestující, úplně strmácení, mohli něco pojísti a odpočinouti si.

Noc byla poměrně tichá. Lodník rozvinul zase své spodní plachty. Rychlost lodi byla značná. Na zejtří 11. při svítání spatřili pobřeží a John Bunsby mohl zjistit, že nejsou ani sto mil od Shangaie.

Sto mil a zbýval na ně již jenom tento den! Dnes večer musel p. Fogg býti v Shangaii, nechtěl-li zmeškati odjezd parolodi do Yokohamy. Bez této bouře, kterou ztratil několik hodin, byl by teď třicet mil od přístavu.

Vítr patrně ulehal, ale na štěstí moře tišilo se s ním. Goëletta pokryla se plachtami, kde jen jaké měla. Všechny nesly a moře pěnilo se pod kýlem.

V poledne *Tankadera* byla jen pětačtyřicet mil od Shangaie. Zbývalo jí ještě šest hodin, aby dostala se do tohoto přístavu před odplutím parníku do Yokohamy.

Na palubě panovaly velké obavy. Chtěli přijíti v čas stůj co stůj. Všickni — vyjímaje zajisté Pnilease Fogga — cítili, jak bušilo jim netrpělivostí srdce. Goëletta musela se udržeti při prostřední rychlosti devíti mil za hodinu a větru stále ubývalo. Byl to nepravidelný proud, svéhlavé dorážení větru přicházející od země. Přešlo, a moře ihned utišilo se za lodí.

Avšak loď byla tak lehká, plachty její vysoké, jemně tkané, zachycovaly tak dobře divoké nárazy, že s přispěním proudu mořského v šest hodin John Bunsby počítal již jen deset mil až k řece Shangaiské, neboť město samo leží aspoň dvanácte mil nad ústím řeky.

V sedm hodin měli ještě tři míle do Shangaie. Strašné zaklení vyjelo z úst patrona . . . Odměna dvou set liber patrně ušla mu. Pohlédl na p. Fogga. Ten byl lhostejný a přece šlo v té chvíli o celé jmění jeho.

V tom také objevil se na hladině vodní dlouhý černý komín s chocholem dýmu nahoře. Byla to americká parolod, která vyplula v pravidelnou hodinu.

„Proklatě!“ zvolal John Bunsby, který zoufale odstrčil kormidlo.

„Znamení!“ pravil suše Phileas Fogg.

Malé bronzové dělo stálo na přídě *Tankadery*. Sloužilo k znamením v čase mlhavém.

Dělo nabito až po samé ústí, když ale patron chtěl přistrčiti hořící uhel k pánvi, pravil p. Fogg:

„Svinouti vlajku!“

Vlajka skasána do polovice stežně. Bylo to znamení tonutí a bylo lze nadíti se, že parník amerikánský spatřiv je, odchýlí se na chvíli od svého směru, aby přiblížil se k lodi.

„Palte!“ pravil p. Fogg.

A rána malého děla bronzového rozlehla se povětřím.

Kapitola dvacátá druhá.

Kde Passepartout jasně nahlíží, že bývá též u protinožců dobře, míti v kapse peníze.

Carnatic vyjel z Hong-Kongu 7. listopadu o půl sedmé večer a plul s celou parou k zemím japanským. Měl plný náklad zboží a cestujících. Dvě kabiny v zádu zůstaly prázny. Byly to ony, jež byly zamluveny pro p. Philease Fogga.

Druhý den ráno lidé na přídě mohli pozorovati, s jakýmsi překvapením ovšem, cestujícího s okem na polo vytřeštěným, s schůzí vrávoravou, s hlavou rozcuchanou, který vyšel z přístřeší druhé třídy a nejistým krokem šel si sednout na kládu.

Cestující ten byl Passepartout sám. Vizme, co se bylo přihodilo.

Několik okamžiků po odchodu Fixovu z hostince dva sklepníci vzali Passepartouta tvrdě spícího a položili jej na lože ustanovené pro kuřáky. Avšak tři hodiny na to Passepartout, pronásledovaný i v těžkých snech svých jedinou myšlenkou, probudil se a zápasil s účinkem omamujícího narkotika. Myšlénka na povinnost nevykonanou setřásla s něho omámení. Vstal z lože opilců a vrávoraje, opíraje se o zeď, padaje a vstávaje, ale stále a neodolatelně stíhán jakýmsi pudem vyšel z hostince, volaje jako ze sna: *Carnatic! Carnatic!*

Parník již dýmal, uchystaný k odplutí. Passepartout měl již jen několik kroků k němu. Pustil se na lávku, přešel a padl bez sebe na přídu, právě když *Carnatic* vytáhl své kotvice.

Několik plavců, lidé to zvyklí podobným výjevům, odnesli ubohého mladíka do kabiny druhé třídy a Passepartout procitl teprv druhý den ráno stopadesáte mil zemských od Číny.

Tak tedy Passepartout dnes ráno octl se na palubě *Carnaticu* a ssál do sebe plnými doušky čerstvý vzduch mořský. Vzduch ten čistý přivedl jej úplně k sobě. Počal sbírati své myšlenky, což nešlo mu bez namáhání. Ale konečně vzpomněl si na včerejší příběh, na důvěrné sdělení Fixovo, na hostinec pro kuřáky opia atd.

„Patrno," pravil sobě, „že jsem byl strašně opilý. Co řekne p. Fogg? Jen když nezmeškal jsem loď a to jest hlavní věc."

Pak vzpomínaje na Fixe pokračoval: „Od toho, doufám, jsme nyní osvobozeni; netroufal si přece po tom, co mi navrhoval, jíti za námi na *Carnatic*! Policejní jednatel stíhá mého pána, ob-

viňovaného z krádeže spáchané v bance anglické! I toto! Pan Fogg jest zlodějem, jako já jsem vrahem!“

Měl Passepartout tyto věci vypravovati svému pánovi? Jest radno sděliti mu, jakou úlohu hrál Fix v té věci? Neučiní lépe, vyčká li návrat jeho do Londýna a řekne-li mu teprv tam, že jednatel policie hlavního města stíhal jej kolem světa, a vysmáti se mu s ním? Ano zajisté. Na všechen spůsob stálo to za uváženou. Nejpilnější věcí bylo, vyhledati p. Fogga a vyprositi si jeho odpuštění za tak nehodné chování se.

Passepartout tedy vstal. Moře bylo nadmuté a parník silně hourácel. Bodrý mladík, nemaje nohy ještě dosti pevné, dostal se jak mohl na zaď lodi.

Na palubě neviděl nikoho, kdo by se podobal buď k p. Foggovi neb k Mrs. Audě.

„Dobrá,“ pravil, „Mrs. Auda ještě teď spí. Pan Fogg nalezl bezpochyby nějakého hráče whistu a podle zvyku svého . . .“

Mezi tou řečí Passepartout sestoupil do salonu. Pan Fogg tam nebyl. Passepartoutovi zbývalo jen jedno: tázati se hospodáře, jakou kabinu má p. Fogg. Hospodář odpověděl, že nezná žádného cestujícího toho jmena.

„Dovolte,“ pravil Passepartout, nedada se odbyti. „Jedná se o gentlemana, velkého, chladného málomluvného, provázeného mladou dámou . . .“

„Nemáme žádnou mladou dámu na palubě,“ odpověděl hospodář. „Zde máte ještě seznam cestujících. Podívejte se do něho.“

Passepartout prohlídl si seznam . . . Jmeno pána jeho tam nebylo.

Hlava se mu motala. Pak najednou projela mu mozkem myšlénka.

„Ah! jsem přece na *Carnaticu?*“ zvolal.

„Ano,“ odpověděl hospodář.

„Na cestě do Yokohamy?“

„Zcela dobře.“

Passepartout byl se chvíli obával, že zmýlil se v lodi! Byl ale na *Carnaticu*, byl jist, že jeho pán tam není.

Passepartout klesl do lenošky. Byla to rána bleskem. A náhle rozbřesklo se mu. Vzpomněl si, že *Carnatic* své odplutí o několik hodin urychlil, že měl o tom zpraviti svého pána a že tak neučinil! Byla to tedy jeho vina, jestliže p. Fogg a Mrs. Auda zmeškali loď!

Jeho vina, ano, ale ještě více vina toho zrádce, který, aby oddělil jej od jeho pána, aby zadržel tohoto v Hong Kongu, byl jej opil! Neboť prohlédl konečně manévr policejního jednatele. A teď p. Fogg byl na jisto zničen, sázka jeho ztracena, on zatknut, uvězněn snad!... Passepartout při této myšlénce rval si vlasy. Ah! kdyby mu někdy padl Fix zase do rukou, s tím by se vypořádal!

Konečně po první chvíli ohromení Passepartout nabyl opět své chladnokrevnosti a uvažoval stav věcí. Nebyl právě k závidění. Francouz nalézal se na cestě do Japanska. Jsa jist, že se dostane tam, nevěděl, jak dostane se odtamtud. Měl prázné kapsy. Ani shillinku, ani haléře! Cesta jeho a stravování na lodi byly napřed zaplaceny. Měl tedy pět neb šest dní času, aby se rozhodl. Jak jedl a pil po čas této plavby, nelze nikterak vypsati. Jedl za svého pána, za Mrs. Audu a za sebe. Jedl, jakoby Japan, kde měl přistáti, byl pouští, prázdnou všelikých věcí k jídlu.

Dne 13. s ranním přílivem přibyl *Carnatic* do přístavu Yokohamského.

Toto místo jest důležitou stanicí tichého moře,

kde zastavují všecky lodi poštovní a cestovní plující mezi severní Amerikou, Čínou, Japanskem a ostrovy malajskými. Yokohama leží v samém chobotu yeddském, nedaleko samého ohromného města Yeddo, druhého to hlavního města císařství japanského, někdy sídla taikuna, dokud byl tento světský císař, a soka Miaka, velkého města, kde sídlí mikado, církevní císař, pocházející od bohů.

Carnatic postavil se k nábřeží Yokohamskému blíže hráze a skladišť přístavních mezi četné lodi všech národů.

Passepartout vstoupil beze všeho nadšení na tuto tak podivnou zemi synů slunce. Nevěděl, co lepšího počíti než obrati si náhodu za vůdkyni a choditi na zdař bůh ulicemi města.

Passepartout octl se nejprvé v městě úplně evropském, s domy o nízkém průčelí, ozdobenými verandami nad krásným sloupením, které vyplňovalo svými ulicemi, náměstími, skladišti, loděnicemi celou prostoru od mysu Smlouvy až po řeku. Zde jako v Hong-Kongu, jako v Kalkutě hemžila se směsice lidí všech plemen, Amerikané, Angličané, Číňané, Hollandďané, kupci, kteří vše kupují a vše prodávají, mezi nimiž Francouz cítil se zrovna tak cizím, jakoby se byl octl mezi Hottentoty.

Passepartout měl ovšem pomoc: hlásiti se u konsularního jednatele francouzského neb anglického sídlících v Yokohamě; příčilo se mu však vypravovati svůj příběh tak těsně sloučený se záležitostí jeho pána, a než by na to se odhodlal, chtěl dříve vyčerpati všeliké jiné pokusy.

Prošed tedy evropskou část města, aniž by náhoda byla mu nějak posloužila, vstoupil do části japanské, odhodlán třeba pustiti se až do Yedda.

Toto domácí oddělení Yokohamy nazývá se Benten, dle jmena bohyně moře, ctěné na sousedních ostrovech. Zde viděti bylo překrásná stromořadí jedlí a cedrů, posvátné brány podivné stavby, mosty zahrabané v bambusových a růžových houštinách, chrámy skryté pod nesmírnou a zádumčivou střechou staletých cedrů, kláštery, v kterých živořili kněží budhismu a vyznavači náboženství Confuciova, nekonečné ulice, kde bylo lze sebrati celé davy dětí růžové pleti a červených tváří, malé to postavy, jakoby vystřižené z některého tuzemského stínítka, které hrály si uprostřed pudlíků s krátkýma nohama a nažloutlých koček bezocasých, velmi líných a velmi lichotných.

Na ulících jen se to hemžilo, stálé chození sem a tam: bonzové — kněží — jdoucí procesím a tlukoucí do svých monotonních tamburin, yakuninové, úřadníci to celní a policejní, se špičatými klobouky tlustě nalakovanými a s dvěma šavlemi v pasu, vojáci oblečení v modré bavlněné oděvy s bílými pruhy a ozbrojení puškami s křesacími kameny, zbrojenci mikadovi vězící v hedbávném opasku, s pancéři a pletenými kabátci, a mnoho jiného vojska všelikého druhu, — neboť v Japansku stav vojanský jest zrovna tak vážený jako v Číně opovržený. Dále chodili tu žebraví mniši, poutníci v dlouhých hávech, prostí občané s vlasy ulízanými a černými jako eben, s velkými hlavami, vysokým poprsím, nohama tenkýma, vzrůstem malým, s pletí barvenou od tmavé mědi až po temnou bělost, nikdy ale žlutou jako u Číňanů, od kterých Japanci liší se podstatně. Konečně mezi vozy, palankýny, koni, nosítky, vozíky s plachtou, „norimony“ s lakovanými střechami, „kangy“ vlněnými, opravdovými talavaškami z bambusu,

viděti bylo pohybující se drobným krokem malých nohou, obutých v plátěné střevíce, v slaměné sandaly neb vyřezávané dřevěnky, ženské nevalně hezké, mhouřivých očí, sůžených prsou, zubů dle módy načerněných, které však s elegancí vykračovaly si v národním oděvu „kirimonu“, jakémsi šatu domácím přepásaném hedbávnou pásní, jejíž široké konce svázány byly v zadu u ohromnou vázanku — což modní Paříženky vypůjčily se, jak zdá se, od Japanek.

Passepartout procházel se po několik hodin tímto pestrým davem, prohlížeje si také podivné a bohaté krámy, bazary, kde nahromaděny byly všeliké cetky japanského umění zlatnického, hostince ozdobené praporečky a korouhvemi, do kterých nesměl vstoupiti, a čajírny, kde pijou se plné koflíky vonné teplé vody se „sakim,“ líhovinou to vytaženou z kysající rýže, a pohodlné kuřnice, kde kouří se tabák velmi jemný a nikoliv opium, jehož užívání jest v Japansku téměř neznámo.

Pak octl se Passepartout v polích uprostřed nesmírných rýžovnic. Zde rozprostíraly se s květy, které stavěly na odiv své poslední barvy a vydávaly svou poslední libovůni, lesklé kamelie, nikoliv jen co keře, nýbrž co skutečné stromy a v ohradách bambusových švestky, třešně, jabloně, jež pěstují se zde více k vůli květu než k vůli ovoci svému a které chráněny jsou šklebivými panáky, vrzajícími čamrhami před zobáky vrabců, holubů, krkavců a jiných žravých ptáků. Nebylo tu velebného cedru, jenž by nezastiňoval nějakého velkého orla, nebylo smutečné vrby, která by neskrývala svým listím nějakou volavku, stojící zádumčivě na jedné noze; konečně všude plno vran, kachen, krahujců, divokých hus a množství jeřábů, kterým Japanci

říkají „Panstvo“ a které jsou jim odznakem dlouhého věku a štěstí.

Bloudě takto Passepartout spatřil několik fialek v trávě.

„Dobrá!“ pravil, „to bude má večeře.“

Ale přivoněv k nim, necítil žádného zápachu.

„Nemám štěstí!“ pomyslil si.

Poctivý hoch ten ovšem z prozřetelnosti byl nasnídal se před odchodem z *Carnaticu* tak hojně, jak jen mohl; ale po celodenní procházce cítil přece velkou prázdnotu v žaludku. Byl dobře pozoroval, že kozy, skopový a vepřový dobytek úplně scházely v krámech domácích řezníků a poněvadž věděl, že jest to bohaprázností zabíjeti voly, sloužící výhradně jen potřebám orby, soudil z toho, že maso jest v Japansku vzácné. Nemýlil se; avšak při nedostatku masa z jatek žaludek jeho byl by se úplně spokojil s kusem kance neb daňka, s koroptví neb křepelkou, kuřetem neb rybou, jimiž Japanci živí se skoro výhradně mimo pokrmy z rýže. Musel ale snášeti zmužile svůj osud a odložil na zítřek starost o své stravování.

Nadešla noc. Passepartout vrátil se do města japanského a bloudil ulicemi mezi mnohobarevnými svítilnami, dívaje se na tlupy kejklířů provádějících své zázračné kousky a na astrology pod širým nebem, kteří shromažďovali davy kolem svých skel. Pak přišel k rejdě poseté ohni rybářů, lákajících ryby září zapálených pochodní.

Konečně ulice vyprazňovaly se. Po davech lidu přišly hlídky yakuninů. Úřadníci tito ve svém nádherném oděvu a uprostřed svého průvodu vypadali jako vyslancové a Passepartout kdykoli potkal takovou skvělou hlídku, opětoval žertovně:

„Hle! hle! zase japanské vyslanectví, které odchází do Evropy!“

Kapitola dvacátá třetí.

V které nos Passepartoutův nadobyčejně se prodlouží.

Druhý den Passepartout, utrmácený, vyhladovělý, pravil sobě, že musí jísti stůj co stůj a to čím dříve, tím lépe. Mohl ovšem k účelu tomu prodati své hodinky, byl by ale raději umřel hlady. Teď anebo nikdy nadešla pro bodrého mladíka toho chvíle, aby použil svého silného, neli zvučného hlasu, kterým jej byla obdařila příroda.

Uměl několik francouzských i anglických písniček a odhodlal se, že to zkusí s nimi. Japanci musí býti dojista milovníky hudby, poněvadž u nich všecko děje se za zvuků cymbálu, tam-tamu a bubnů, a dovedou oceniti vlohy evropského umělce.

Ale snad bylo trochu časně na uspořádání koncertu a posluchači nenadále probuzeni nevyplatili by snad zpěváka mincí s podobiznou mikadovou.

Passepartout rozhodl se tedy, že počká několik hodin, avšak mezi potulováním napadlo mu, že snad jest příliš pěkně oděn na kočujícího umělce a umínil si, že svůj oblek vymění za šat více hodící se k jeho povolání. Tato výměna musela mu ostatně vynésti něco peněz, jichž mohl hned použíti k ukojení svého hladu.

Po tomto rozhodnutí zbývalo jen provésti je. Teprv po dlouhém hledání našel Passepartout domácího vetešníka, kterému vyložil své přání.

Evropský oděv líbil se vetešníkovi a brzy odešel Passepartout zahalen v obnošený šat japanský a s jakýmsi turbanem cípatým na hlavě, jehož barva časem již celá vybledla. Za to ale několik stříbrňáčků cinkalo mu v kapse.

„Dobrá," pravil si, „budu si mysliti, že máme masopust!"

První starostí Passepartouta, takto „pojapančeného," bylo, vejíti do čajírny skromného zevnějšku a zde snědl k snídani zbytek kuřete a několik hrstí rýže jako člověk, který ještě neví, zda bude obědvati.

„Teď," pravil si hojně zotavený, „jde o to, abychom neztratili hlavu. Nemohu více prodati tuto maškaru za jinou ještě japanštější. Musím tedy přemýšleti o prostředku, jak dostati se co možná brzy z této země Slunce, na kterou zachovám si žalostnou upomínku."

Passepartout umínil si tedy, že podívá se na parníky odjíždějící do Ameriky. Chtěl nabídnouti se za kuchaře neb sluhu, nežádaje jiné mzdy za to leč převoz a stravu. Budeli jednou v San Franciscu, dovede si již pomoci dále. Hlavní věcí bylo dostati se přes ty čtyři tisíce sedm set mil tichého moře, ležící mezi Japanskem a Novým Světem.

Passepartout nejsa člověkem, jenž nechá myšlénku usnouti, odebral se k přístavu Yohokamskému. Ale čím více blížil se k loděnicím, tím nemožnějším k provedení zdál se mu záměr jeho, který z počátku, když mu napadl, připadal mu tak jednoduchým. Proč by potřebovali kuchaře neb sluhu na parolodi americánské a jakou důvěru může vzbuzovati v tomto ustrojení? Jaké odporučení mohl prokázati? Na koho se odvolati?

Co takto přemít l, padl zrak jeho na ohromné

ohlášení, jež jakýsi paňáca nosil po ulicích Yohohamských. Ohlášení to anglické znělo takto:

Akrobatická

společnost japanská

ctihodného Williama Batulcara.

Poslední představení

před odjezdem do Spojených Obcí amerických

Dlouhonosů — Dlouhonosů

pod přímou ochranou boha Tingu.

Znamenitá podívaná.

„Do Spojených Obcí amerických!“ zvolal Passepartout, „to právě hledám!...“

Šel za chodícím návěštím a tak brzy dostal se do města japanského. Čtvrt hodiny na to zastavil se před rozsáhlou budovou ozdobenou několika skupeními korouhviček, jejíž zdi zevnější představovaly celou tlupu džonglérskou bez perspektivy, ale v křiklavých barvách.

Bylo to divadlo ctihodného Batulcara, jakéhosi Barnuma, ředitele společnosti kejklířů, džonglérů, paňác, akrobatů, provazolezců, gymnastů, který dle ohlášení dával svá poslední představení před odjezdem z říše Slunce do Spojených Obcí.

Passepartout vešel pod sloupení před domem a ptal se po p. Batulcarovi. Pan Batulcar objevil se sám.

„Co žádáte?“ tázal se Passepartouta, jejž měl z počátku za tuzemce.

„Potřebujete sluhu?“ vece Passepartout.

„Sluhu,“ zvolal Barnum hladě si hustý šedivý vous, deroucí se z pod brady jeho, „mám dva, poslušné, věrné, kteří mě nikdy neopustili a kteří mi slouží za darmo, jen že je živím . . .“

„Hle! zde jsou,“ dodal, ukazuje své dvě mohutné ruce, propletené žilami silnými jako struny na base.

„Nemůžete mne tedy potřebovati k ničemu?“

„K ničemu.“

„Ďáble! byl bych tak rád odjel s vámi.“

„Ach tak!“ pravil ctihodný Batulcar, „vy jste Japanec, jako že já jsem opicí! Proč pak jste se tak ustrojil?“

„Člověk se šatí, jak může.“

„To jest pravda. Vy jste Francouz?“

„Ano, Pařížan, z Paříže.“

„Musíte tedy umět dělat tatrmánky.“

„Ovšem,“ odpověděl Passepartout, cítě se uražena v národnosti své touto otázkou, „my ostatní Francouzové umíme dělat tatrmánky, to jest pravda, ale o nic lépe než Amerikani!“

„Dobře. Nuže, nevezmuli vás za sluhu, mohu vás vziti za paňácu. Rozumíte, můj drahý. Ve Francii ukazují cizí šašky a v cizině zase šašky francouzské!

„Ah!“

„Jste silný ostatně?“

„Zvláště, když vstávám od oběda.“

„A umíte zpívat?“

„Ano,“ odpověděl Passepartout, který byl někdy spoluúčinkoval v pouličních koncertech.

„Umíte ale zpívat, hlavou dolů, s točícím se

talířem na chodidle levé nohy a se šavlí rovně stojící na chodidle pravé nohy?“

„A jak!“ odvětil Passepartout, který vzpomněl si na první cvičení svého mládí.

„Na tom, vidíte, hlavně záleží!“ doložil ctihodný Batulcar.

Engagement bylo tedy ihned uzavřeno.

Passepartout nalezl tedy postavení. Byl najat pro všecko při slavné společnosti japanské. Nebylo to zrovna lichotivé, ale než uplyne osm dní, bude na cestě do San Francisca.

Představení ohlášené s velkým hřmotem od ctihodného Batulcara mělo počíti o třech hodinách a brzy strašné nástroje japanského orchestru, bubny a tam-tamy, hřmotily před vraty. Snadno pochopiti, že Passepartout nemohl „nastudovati“ nějakou úlohu, ale měl svými silnými rameny sloužiti za základ při velkém cvičení „lidského hroznu“ provedeném Dlouhonosy boha Tingu. Tato „znamenitá podívaná“ měla ukončiti celé představení.

Před třetí hodinou obsadili diváci rozsáhlé místnosti. Evropané i tuzemci, Číňané i Japanci, muži, ženy a děti hrnuli se na úzké lavičky a do loží, umístěných proti jevišti. Hudebníci vešli dovnitř a úplný orchestr, gongy, tam-tamy, řehtačky, flétny, bubínky a velké talíře, zuřivě do toho tloukl.

Představení to bylo jako každé jiné vystoupení akrobatů. Dlužno však uznati, že Japanci jsou prvními kejklíři na světě. Jeden ozbrojen svým vějířem a malými kousky papíru, prováděl přepěkné cvičení motýla a květin. Jiný vytvořil z vonného kouře své dýmky ve vzduchu rychle řadu modravých slov obsahujících poklonu obecenstvu. Ten zase metal rozsvícenými svíčkami,

které shasínal jednu po druhé, když přiblížily se k ústům jeho, a které zas rozsvěcoval jednu o druhou, aniž by jen na okamžik přerušil svou zázračnou hru. Onen předváděl pomocí kroužících desk nejsmělejší skupeniny; pod jeho rukou zdály se ty drčící kotouče nabývati vlastního života v svém nekonečném víření; běhaly po dýmkových troubelích, po ostří šavlí, po drátech, pravých to vlasech natažených od jednoho konce jeviště k druhému; točily se kolem velkých vas křišťálových, skákaly po žebříčkách bambusových, rozprchly se do všech koutů, vyluzujíce souzvuky zvláštního dojmu spojováním jich rozmanitých tonů. Džongléři házeli jimi a ony točily se ve vzduchu; metali je jako míče dřevěnými hůlkami a ony točily se stále; strčili je do kapsy a když je zas vytáhli, ony točily se ještě — až na spuštění péra rozlítly se v prskavky.

Bylo by marno vypisovati zde zázračná cvičení akrobatů a gymnastů. Cvičení na řebříku, na tyči, na kuli, na sudech atd. provedena byla se znamenitou zručností. Ale hlavním lákadlem představení byly cviky oněch „Dlouhonosů," provádějících úžasné kousky, jichž Evropa posud nezná.

Tito Dlouhonosové tvoří zvláštní společnost postavenou pod přímou ochranu boha Tingu. Oblečeni jako hlasatelé středověku, měli na svých ramenou dvě skvoucích křídel. Ale čím zvláště vyznačovali se, jest dlouhý nos, kterým obličej jich byl ozdoben, a zejmena způsob, jakým ho užívali. Tyto nosy byly vlastně bambusové hůlky, pět, šest, deset stop dlouhé, některé rovné, jiné ohnuté, jedny hladké, druhé kostrbaté. Na těchto přílepcích, velmi pevně přidělaných, prováděli pak všecka svá cvičení v rovnováze. Asi dvanácte těchto

vyznavačů boha „Tingu“ položilo se na záda a jich soudruzi dováděli na jich nosích, vzpřímených jako hromosvod, skákajíce, přemetajíce se z jednoho na druhého a provádějíce věci k neuvěření.

Na konec ohlášena byla zvláště obecenstvu lidská pyramida, v které asi padesáte Dlouhonosů mělo představovati „vůz Džaggernata.“ Avšak místo aby sestavili tuto pyramidu opírajíce se o svá ramena, umělci ctihodného Batulcara měli státi jen na svých nosech. Jeden pak z těch, kteří tvořili základ vozu, opustil společnost, a poněvadž bylo k tomu třeba jen síly a obratnosti, Passepartout byl ustanoven na jeho místo.

Zajisté, hodnému mladíkovi tomu bylo žalostno u srdce, když — smutná to upomínka na jeho mládí — oblékl na sebe svůj oděv ze středověku, ozdobený barevnými křídly, a když nos šest stop dlouhý přidělán mu byl do obličeje! Konečně ale tento nos byl jeho živností a smířil se s ním.

Passepartout vyšel na jeviště a postavil se mezi své soudruhy, kteří měli s ním tvořiti základ vozu Džaggernatova. Všickni položili se na zemi, nosy obrácené k nebi. Druhé oddělení umělců postavilo se na tyto dlouhé výběžky, třetí vyšvihnulo se nad ně, pak čtvrté, a na těchto nosech, které dotýkaly se jen svými konci, brzy vznášel se pomník ze živých lidí až ku stropu divadla.

Potlesk tu zdvojnásobil se a nástroje orchestru zavířily jako rány hromové, když tu pyramida zavrávorala, rovnováha se porušila; jeden nos dole ubyl a celý pomník sesul se jako domek z karet . . .

Byla to vina Passepartouta, který opustiv své místo, přeskočiv zábradlí bez pomoci svých křídel,

vylezl na gallerii v pravo a klesl k nohoum jednoho diváka volaje:

„Ah! můj pane! můj pane!“

„Vy?“

„Já!“

„Nuže, pak na parník, milý brachu! . . .“

Pan Fogg, Mrs. Auda, která jej provázela, Passepartout spěchali chodbami z domu. Zde ale shledali ctihodného Batulcara, zuřícího, který žádal náhradu za „škodu“. Phileas Fogg uchlácholil jeho vztek, hodiv mu hrst bankovek. A o půl sedmé p. Fogg a Mrs. Auda vstoupili na parník americánský, právě když měl odplouti, za nimi Passepartout s křídly na zádech a v obličeji s nosem na šest stop dlouhým, jejž byl posud nemohl oddělati!

Kapitola dvacátá čtvrtá.

V které vykoná se přeprava přes tiché moře.

Co stalo se před Shangaiem, každý se domyslí. Znamení daná *Tankaderou* byla zpozorována parníkem yokohamským. Kapitán vida vlajku svinutou zarejdoval k malé goëlettě. Několik okamžiků na to Phileas Fogg, vypláceje za svou cestu umluvenou cenu, vložil do ruky patrona Johna Bunsbyho pět set padesát liber (5500 zl.) Po té ctihodný gentleman, Mrs. Auda a Fix vstoupili na palubu parníku, který ihned dal se dále na cestu do Nagansaki a Yokohamy.

Příplav ráno 14. listopadu v pravidelnou hodinu, Phileas Fogg, nechaje Fixe jíti za jeho záležitostmi, odebral se na palubu *Carnatica* a zde dozvěděl se k velké radosti Mrs. Audy — a snad i své, ale aspoň nic z ní nenechal znáti — že Francouz Passepartout skutečně přibyl předešlý večer do Yokohamy.

Phileas Fogg, který měl odjeti týž večer do San Francisca, jal se ihned hledati svého sluhu. Obrátil se, avšak marně, ke konsulárním agentům francouzskému i anglickému a prošed nadarmo ulice yokohamské, vzdal se již vší naděje, že nalezne Passepartouta, když náhoda či snad jakási předtucha uvedla jej do divadla ctihodného Batulcara. Nebyl by jistě poznal svého sluhu v tom podivném přestrojení hlasatelském; ale tento ve svém položení obráceném, spatřil svého pána na gallerii. Nemohl zadržeti pohyb svého nosu. Tím porušena rovnováha a co dále následovalo.

Toto vše dověděl se Passepartout z vlastních úst Mrs. Audy, která vypravovala mu pak, jak dostali se z Hong-Kongu do Yokohamy ve společnosti jakéhosi p. Fixe po goëlettě *Tankadeře.*

Při jmeně Fixově Passepartout ani nemrkl. Myslil, že nenadešla ještě chvíle, aby pověděl svému pánovi, co se stalo mezi policejním jednatelem a jím. Proto ve vypravování o svých dobrodružstvích obviňoval a omlouval Passepartout sebe toliko z toho, že byl náhle opojen opiem v jednom hostinci Hong-Kongském.

Pan Fogg vyslechl chladně toto vypravování, nepodotknuv ani slova; pak povolil svému sluhovi úvěr dostatečný, aby opatřil si na lodi slušnější oblek. A vskutku, neuplynula ani hodina a poctivý mladík, odlepiv nos a odtrhnuv křídla, neměl nic více na sobě, co by připomínalo vyznavače boha Tingu.

Parník plující z Yokohamy do San Francisca náležel společnosti „poštovních paroníků tichého moře“ a nazýval se *General Grant.* Byla to veliká paroloď o kolesech, nákladnosti dvou tisíc pěti set tun, dobře upravený a mající velkou rychlost. Ohromné vážitko zdvihalo a nížilo se nad

palubou, přenášejíc sílu parního stroje na hřídel koles a přeměňujíc zároveň pohyb přímočárný v kruhovitý. *General Grant* byl upraven co goëletta o třech stežních a měl velikou plochu plachet, které mocně podporovaly páru. Parník urazil svých dvanácte mil za hodinu, tak že nepotřeboval k přepravě přes tiché moře více než dvacet a jeden den. Phileas Fogg byl tedy oprávněn k mínění, že přijede 2. prosince do San Francisca a že bude 11. v Novém Yorku a 20. v Londýně — předstihnuv tak o několik hodin osudný den 21. prosince.

Cestujících bylo dosti mnoho na palubě parníku, Angličané, mnoho Amerikanů, pravá výprava kuliů do Ameriky a několik důstojníků vojska indického, kteří použili své dovolené k cestě kolem světa.

Mezi touto plavbou neudála se žádná příhoda námořní. Paroloď spočívající na svých širokých kolesech, podpíraná svými velkými plachtami málo hourácela. Tiché moře ospravedlňovalo dostatečně své jmeno. Pan Fogg byl zrovna tak klidný, zrovna tak málomluvný jako jindy. Mladá společnice jeho cítila se vždy více připoutána k muži tomuto jinými svazky než pouhé vděčnosti. Tato mlčelivá povaha, tak šlechetná celkem, činila na ni větší dojem, než si myslila, a skoro mimovolně podávala se citům, jejichž moc nezdála se účinkovati na záhadného Fogga.

Mrs. Auda brala také velký podíl v podniku gentlemana. Obávala se překážek, které by mohly zmařiti zdaření se cesty. Často rozprávěla s Passepartoutem, který uměl poněkud čísti mezi řádky srdce Audina. Tento bodrý mladík nyní svému pánovi byl slepě oddán; nešetřil vychvalováním poctivosti, velkodušnosti, obětovnosti Philease

Fogga; pak upokojoval Mrs. Audu v příčině šťastného výsledku cesty, ujišťuje teď, že nejtěžší věc jest odbyta, že dostali se z těch báječných zemí Číny a Japanu, že vracejí se do krajin vzdělaných a konečně že vlak ze San Francisca do Nového Yorku a poštovní parník z Nového Yorku do Londýna zajisté postačí k dokonání té nemožné cesty kolem světa v ustanovené lhůtě.

Devět dní po odplutí z Yokohamy Phileas Fogg byl právě projel polovici zeměkoule.

Překročilt *General Grant* dne 23. listopadu stý osmdesátý poledník, pod kterým na polokouli australské nalézají se protinožci Londýna. Z osmdesáti dní vyměřených p. Foggovi uplynulo ovšem již dvaapadesát a zbývalo mu již jen osmadvacet. Avšak nutno podotknouti, že gentleman ten nalézal se v poloviče své cesty toliko „dle vzdálenosti poledníků“, kdežto ve skutečnosti byl vykonal přes dvě třetiny celé dráhy své. Jaká to vskutku nucená zájížďka z Londýna do Adenu, z Adenu do Bombaye, z Kalkutty do Singapore, ze Singapore do Yokohamy! Podél kruhu padesátého rovnoběžníka, totiž londýnského, byla by vzdálenost obnášela asi dvanáct tisíc mil pouze, kdežto Phileas Fogg byl nucen za příčinou spojovacích prostředků uraziti šestadvacet tisíc mil, z nichž dne 23. listopadu měl asi sedmnáct tisíc pět set odbyto. Teď však byla cesta rovná a Fixe nebylo tu více, aby vyvolával na ní překážky!

Stalo se také, že dne 23. listopadu Passepartout dožil se velké radosti. Čtenář pamatuje se, že tvrdohlavec ten vzal si do hlavy nechati hodinu londýnskou na svých znamenitých hodinkách dědičných, prohlašuje za nepravé všecky hodiny zemí, jimiž jel. Ten den pak, ač hodinky své nikdy nepostrčil ni na zad ni ku předu, octly

se tyto v úplném souhlase s hodinami na palubě. Snadno domysliti se, zdali Passepartout si zakládal na svém vítězství. Byl by rád viděl, co Fix by tomu řekl, kdyby zde byl.

„Ten šelma napovídal mi toho celé kroniky o poledníku, o slunci, o měsíci! opětoval si Passepartout. Hm! takoví lidé! Kdyby člověk na ně dal, přivedl by to daleko v hodinářství! Byl jsem jist, že dnes neb zítra slunce nařídí se přece dle mých hodinek! . .“

Passepartout nevěděl toto: kdyby ciferník jeho hodinek byl rozdělen býval na čtyřiadvacet hodin jako u hodin italských, nebyl by měl příčinu chlubiti se, neboť ručičky na jeho hodinkách, když bylo devět hodin ráno na lodi, byly by ukazovaly devět hodin večer, to jest dvacátou první hodinu od půlnoci, — rozdíl to rovnající se úplně tomu, který jest mezi Londýnem a stým osmdesátým poledníkem.

Avšak kdyby Fix byl uměl vysvětliti výjev tento čistě fysický, Passepartout zajisté nebyl by schopen býval, ne-li pochopiti, aspoň uznati jej. A pak, kdyby snad mimo vši možnost policejní jednatel byl se nenadále objevil tuto chvíli na lodi, jest pravdě podobno, že by Passepartout dobrým právem odvety byl jednal s ním o věci zcela jiné a způsobem zcela rozdílným.

Kde ale byl Fix tuto chvíli? . . .

Fix byl zrovna na palubě *Generala Granta*.

Přibyv totiž do Yokohamy, opustil policejní jednatel p. Fogga, jejž chtěl vyhledati zase během dne, a odebral se ihned k anglickému konsulovi. Zde konečně nalezl rozkaz zatykací, jenž běžev za ním již z Bombaye, byl již čtyřicet dní starý — rozkaz, který mu byl poslán z Houg-Kongu po *Carnaticu*, na jehož palubě měl sám býti. Snadno

pochopiti, jak policejní jednatel byl rozmrzelý! Rozkaz zatykací stal se bezúčelným. Pan Fogg byl mimo držebnosti anglické! Teď bylo zapotřebí povolení k jeho vydání, měl-li zatčen býti.

„Buď si!“ pravil sobě Fix po prvním výbuchu zlosti, „můj rozkaz zatykací není zde platen, bude jím v Anglii. Ten darebák vypadá zrovna tak, jakoby se chtěl vrátit do své vlasti, domnívaje se, že obelstil policii. Dobrá. Budu jej provázeti až tam. Z peněz dá snad pánbůh, aby něco zbylo! Ale za cestovné, na odměny, na kauce, na pokuty za slony, na vydání všeho druhu utratil můj panáček již přes pět tisíc liber na své cestě. Než banka jest bohatá!“

Rozhodnuv se, vstoupil ihned na *Generala Granta*. Byl na palubě, když p. Fogg a Mrs. Auda přišli tam. K svému největšímu překvapení poznal Passepartouta v jeho hlasatelském obleku. Skryl se ihned do své kabiny, aby vyhnul se vysvětlování, jež mohlo všecko pokaziti — a díky velkému počtu cestujících, doufal právem, že nebude od svého nepřítele zpozorován, an tu právě dnes octl se tváří v tvář před ním na přídě lodi.

Passepartout popadl Fixe za hrdlo beze všeho vysvětlení a k velké radosti několika Amerikanů, kteří ihned sázeli naň, vysázel nešťastnému policejnímu jednateli znamenitý výprask, jenž dokazoval velkou přednost boxování francouzského před anglickým.

Když Passepartout byl hotov, bylo mu lehčeji a jakoby volněji. Fix vstal v dosti špatném stavu a hledě na svého protivníka, pravil k němu chladně:

„Jste hotov?“

„Ano, pro tu chvíli.“

„Pojďte tedy, promluvíme spolu.“

„Abych . . .“

„Ve prospěchu vašeho pána.“

Passepartout jakoby přemožen tou chladnokrevností, šel za policejním jednatelem a oba usedli si na přídě lodní.

„Štloukl jste mně,“ pravil Fix. „Dobře. Očekával jsem to. Teď ale poslyšte mně. Doposud byl jsem protivníkem p. Fogga, teď ale jsem na jeho straně.“

„Konečně!“ zvolal Passepartout. „Věříte, že jest poctivý muž?“

„Ne,“ odpověděl chladně Fix, „věřím, že jest darebák . . . Pst! nevstávejte a nechte mě domluviti. Pokud p. Fogg byl v zemích anglických, záleželo mi na tom, abych jej zdržel, poněvadž jsem čekal na rozkaz zatykací. Učinil jsem všechno k tomu konci. Poštval jsem na něho kněze Bombayské, opil jsem vás v Hong-Kongu, odloučil jsem vás od vašeho pána, způsobil jsem, že zmeškal parník . . .“

Passepartout poslouchal se zatatýma pěstmi.

„Teď,“ pokračoval Fix, „p. Fogg, jak zdá se, vrací se do Anglie. Buď si, půjdu za ním až tam. Ale od nynějška vynasnažím se, abych odstranil překážky na cestě jeho s takovou pečlivostí a horlivostí, s jakou jsem je posud vyvolával. Vidíte, změnil jsem svou hru a učinil jsem tak, poněvadž to žádá můj prospěch. Dodávám, že váš prospěch jest podobný mému, neboť jen v Anglii dovíte se, jste-li ve službě zločince neb poctivého člověka!“

Passepartout byl velmi pozorně vyslechl Fixe, a byl přesvědčen, že Fix mluvil s úplnou upřímností.

„Jsme přátelé?“ tázal se Fix.

„Přátelé, nikoli,“ odpověděl Passepartout.

„Spojenci, ano, a s vyhražením výpovědi, neboť při nejmenší známce zrady zakroutím vám krk.“

„Ujednáno,“ pravil klidně policejní jednatel.

Jedenáct dní na to, 3. prosince, *General Grant* vplul do zálivu Zlaté brány a přibyl do San Francisca.

Pan Fogg doposud ani nezískal ani neztratil jediný den.

Kapitola dvacátá pátá.

Kde podává se běžný pohled na San Francisco v den meetingu.

Bylo sedm hodin ráno, když Phileas Fogg, Mrs. Auda a Passepartout vstoupili na pevninu americkou, — ač možnoli nazvati tak plovoucí nábřeží, u kterého přistáli. Tato nábřeží, stoupající a padající s přílivem i odlivem usnadňují nakládání a skládání lodí. Zde přistávají clippery všelijakých rozměrů, parníky všech národností a parní čluny o několika patrech, které konají službu po řece Sacramento a jejích přítocích. Zde nahromaďuje se také zboží obchodu sáhajícího až do Mexica, do Peru, do Chili, do Brasilie, do Evropy, do Asie, na všecky ostrovy tichého moře.

Passepartout v radosti, že konečně vstupuje na půdu americkou, myslil, že musí přistání své oslaviti provedením nebezpečného kotrmelce nejkrásnějšího slohu. Když ale dopadl na nábřeží, jehož prkna byla nahnilá, byl by se málem propadl.

Celý poděšený způsobem, jakým stanul na novém světě, poctivý mladík vykřikl strašně, což vyplašilo nesčíslné množství mořských krkavců a pelikánů, obyčejných to hostí na pohyblivých nábřežích.

Pan Fogg, jakmile vystoupil, vyptal se na hodinu, kdy odjíždí nejbližší vlak do Nového Yorku. Bylo to v šest hodin večer. Pan Fogg měl tedy celý den k pobytu v hlavním městě Kalifornie. Poslal pro vůz pro Mrs. Audu a pro sebe. Passepartout vsedl na kozlík a povoz, za tři dollary jízda, obrátil se k hostinci International.

S povýšeného místa, jež zaujímal, Passepartout prohlížel si zvědavě veliké město americánské; široké ulice, nízké dobře vyměřené domy kostely a chrámy gothiky anglosaské, nesmírné loděnice, skladiště jako paláce, jedny ze dřeva, druhé z cihel, na ulicích nesčíslné povozy, omnibusy, koňské dráhy a na chodníku tlačenice nejen Amerikanů a Evropanů, nýbrž také Číňanů a Indianů — z čeho také sebrati obyvatelstvo přes dvakrát sto tisíc duší!

Passepartout byl velmi překvapen tím, co viděl. Očekával ještě báječné město z r. 1849, město loupežníků, paličů a vrahů, sběhnuvších se k hledání zlata, ohromné Kafarnaum všech vývrhelů, kde hrálo se o zlatý písek s revolverem v ruce a s nožem v druhé. Tyto „krásné časy“ však minuly. San Francisco poskytovalo pohled velkého města obchodního. Vysoká věž radnice, odkud hlásní vyčihují lodi, panovala celé té směsici ulic a tříd, v pravých úhlech se křižujících, mezi nimiž rozkládalo se náměstí co zelené sady, pak městu čínskému, které zdálo se přeneseno býti z Nebeské říše v skřínce na šperky. Žádná sombrera, žádné červené košile více dle mody zlatokopců, žádní opeření Indiané více, nýbrž hedbávné klobouky a černé obleky, jež nosil velký počet gentlemanů obdařených horečnou činností. Některé ulice, mimo jiné Montgommery-street — jako Regen-street v Londýně, bou-

levard des Italiens v Paříži, Broodway v Novém Yorku — byly vroubeny nádhernými krámy, které ve svých výkladech nabízely výrobky celého světa.

Když Passepartout přijel k hostinci International, zdálo se mu, že jest v Anglii.

Přízemí hostince zaujímal ohromný „bar“, jakási nalévárna to přístupná každému za darmo. Sušené maso, ústřicová polévka, suchary a chesterský sýr dávaly se tu, aniž by host musel sáhnouti do kapsy. Platil toliko za nápoje, ale, porto neb Xeres, napadloli mu občerstviti se. To připadalo Passepartoutovi „velmi amerikánským“.

Jídelna hostince byla pohodlná. Pan Fogg a Mrs. Auda posadili se k stolu a byli přehojně obsluhováni na liliputanských talířích mouřeníny co nejčernějšími.

Po snídani Phileas Fogg provázen Mrs. Audou opustil hostinec a odebral se do úřadovny konsula anglického, aby dal si vidovati svůj průvodní list. Na chodníku nalezl svého sluhu, který tázal se ho, zdali by před vstoupením na vlak tichomořské dráhy nebylo radno koupiti několik tuctů Enfieldských karabin neb Coltských revolverů. Passepartout slyšel mluviti o Siouxech a Paniech, kteří zastavují vlaky jako obyčejní španělští zloději. Pan Fogg odpověděl, že by to bylo zbytečné opatření, ponechal mu však na vůli, aby dělal, co chce. Pak ubíral se ke kanceláři konsula anglického.

Phileas Fogg neučinil ani dvě stě kroků, když tu „zvláště neobyčejnou náhodou“ potkal Fixe. Policejní jednatel dělal velmi překvapeného. Jak! pan Fogg a on plavili se spolu přes tiché moře a nespatřili se na lodi! Na všechen způsob Fix pokládal si jen za čest, že setkal se opět s gentle-

manem, jemuž byl tak zavázán, a poněvadž záležitosti jeho volaly jej do Evropy, bude nad míru potěšen, že pocestuje dále v tak příjemné společnosti.

Pan Fogg odpověděl, že čest bude na jeho straně a Fix — který nechtěl pustiti jej s očí — žádal jej za dovolení, aby směl s ním projíti si to zvláštní město San Francisco. Bylo mu to povoleno.

Tak tedy Mrs. Auda, Phileas Fogg a Fix chodili ulicemi. Octli se brzo v Montgommery-street, kde sběh obecenstva byl náramný. Na chodnících, uprostřed ulice, na kolejích koňské dráhy přes stálé jezdění vozů a omnibusů, na prazích krámů, v oknech všech domů, ano až i na střechách nesčíslné množství lidu. Lidé s návěštími chodili uprostřed davů. Prapory a korouhve vlály větrem. Křik ozýval se se všech stran.

„Ať žije Kamerfield!“

„Ať žije Mandiboy!“

Byl to meeting. Tak aspoň myslil Fix a sdělil svůj náhled p. Foggovi dokládaje:

„Učiníme snad dobře, pane, nebudeme-li se míchati do té tlačenice. Můžeme tam jen utržiti několik ran.“

„Opravdu,“ odpověděl Phileas Fogg, „a rány pěstí třeba politické jsou přece jen rány pěstí.“

Fix myslil, že musí usmáti se při této poznámce a aby viděli, aniž by strženi byli do tlačenice, Mrs. Auda, Phileas Fogg a on postavili se na poslední stupeň schodů, vedoucích k tarasu na hořejším konci Montgommery-streetu. Před nimi na druhé straně ulice mezi skladištěm prodavače uhlí a krámem obchodníka v petroleji umístila se velká kancelář pod širým nebem, k níž rozmanité proudy davů sbíhati se zdály!

A proč odbýval se vlastně ten meeting? Co k němu zavdalo příčinu? Phileas Fogg to naprosto nevěděl. Jednalo se o volbu vysokého úřadníka vojenského neb občanského, guvernéra státu neb člena kongresu? Mohlo souditi se tak vzhledem k neobyčejnému rozčilení, které zmocnilo se města.

V tom právě stalo se v davech značné hnutí. Všecky ruce byly vyzdviženy. Některé, pevně sevřeny zdály se rychle zdvihati se a padati za křiku kolem — rázný to zajisté způsob hlasování. Dav rozvlnil se a hnal se brzy sem brzy tam. Prapory točily se, zmizely na chvíli a objevily se zas roztrhané.

Dorážení davu šířilo se až ke schodům, při čemž všecky hlavy vlnily se na povrchu jako moře náhle vichřicí rozbouřené. Černých kloboukú patrně ubývalo a zdálo se, že většina ztratila něco ze své pravidelné velkosti.

„Jest to patrně meeting," pravil Fix, „a otázka, pro kterou byl svolán, musí býti palčivou. Nedivil bych se, kdyby jednalo se ještě o *Alabamské* záležitosti, ačkoliv jest již vyřízena."

„Snad," odpověděl suše p. Fogg.

„Na všechen způsob," vece Fix, „dva náčelníci stojí proti sobě, ctihodný Kamerfield a ctihodný Mandiboy."

Mrs. Auda zavěšena do ramena Foggova, hleděla s podivením na tento bouřlivý výjev, a Fix šel optati se jednoho ze svých sousedů na příčinu té obecné rozčilenosti, když nastalo hnutí určitější. Volání „hurrá", promíchané nadávkami, zdvojnásobilo se. Tyče praporů proměnily se ve zbraně útočné. Žádné ruce více, všude jen pěsti. Se střech vozů zastavených a omnibusů zachycovaných mezi jízdou sypaly se rány na všecky strany.

Každý házel tím, co měl právě po ruce. Boty a střevíce lítaly ve velkých oblucích vzduchem a zdálo se, že i několik revolverů přimísilo k výkřikům davu své národní bouchání.

Dav přiblížil se ke schodům a ucouvl na první stupně. Jedna strana patrně byla zatlačena, aniž by prostí diváci byli mohli poznati, zdali vítězství připadlo Mandiboyovi neb Kamerfieldovi.

„Myslím, že bude záhodno, abychom se vzdálili," pravil Fix, který nestál o to, aby „jeho člověk" dostal ošklivou ránu neb připravil se do ošklivé zápletky. „Jedná-li se při všem tom o Anglii a poznají-li nás, jsme ztraceni v té tlačenici!"

„Občan anglický ..." odpověděl Phileas Fogg.

Ale gentleman nemohl dopovědíti. Za ním s tarasu, ku kterému vedly schody, ozval se strašný ryk. Volalo se: „Hurrah! Hip! hip! pro Mandiboye!" Byla to tlupa voličů, která přicházela na pomoc, přepadnuvši přívržence Kamerfieldovy v boku.

Pan Fogg, Mrs. Auda, Fix octli se mezi oběma ohni. Bylo na útěk příliš pozdě. Příval lidí ozbrojených těžkými holemi a zabijáky byl neodolatelný. Phileas Fogg a Fix chráníce mladou paní byli strašně přimáčknuti. Pan Fogg, ne méně flegmatický než obyčejně, chtěl brániti se svými přirozenými zbraněmi, které příroda utvořila na konci ramen každého Angličana, ale marně. Vytáhlý chlap zrzavých vousů, červených tváří, širokých ramenou, který zdál se býti vůdcem tlupy, zdvihl svou strašnou pěst na p. Fogga a byl by notně udeřil gentlemana, kdyby Fix z oddanosti nebyl zachytil ránu za něho. Náramná boule vyskočila ihned pod hedbávným kloboukem jednatelovým, z něhož stala se pouhá placka.

„Yankee!“ pravil p. Fogg mrštiv na svého protivníka pohled hlubokého opovržení.

„English!“ odpověděl tento.

„Shledáme se!“

„Kdy vám bude libo.“

„Vaše jmeno?“

„Phileas Fogg. A vaše?“

„Plukovník Stamp Proctor.“

Po těchto slovech nával přešel. Fix byl poražen a vstal s roztrhanými šaty, ale bez vážného poranění. Jeho cestovní svrchník byl roztržen na dvě nestejné polovice a jeho kalhoty podobaly se spíše oněm spodkům, jichž jistí Indiané — věc to mody — neužívají jinak, než když byli dříve vyřízli zadní část. Ale celkem Mrs. Auda byla ušetřena a jediný Fix měl svou ránu pěstí.

„Děkuji,“ pravil p. Fogg k policejnímu jednateli, jakmile byli dostali se z tlačenice.

„Nemáte zač,“ odpověděl Fix, „ale pojďte.“

„Kam?“

„K nějakému krejčímu.“

Vskutku tato návštěva byla záhodná. Obleky Philease Fogga i Fixe byly na kusy, jakoby ti dva gentlemenové byli se prali na účet ctihodných Kamerfielda a Mandiboye.

Za hodinu byli slušně oblečeni a učesáni. Pak vrátili se do hostince International.

Zde Passepartout již čekal na svého pána ozbrojen půl tuctem kapesních revolverů o šesti ranách a s ústředním zapalovátkem. Když spatřil Fixe ve společnosti p. Fogga, zamračilo se čelo jeho. Ale Mrs. Auda vypravovala několika slovy, co se bylo stalo, a Passepartout se zase vyjasnil. Patrně Fix nebyl více jeho nepřítelem nýbrž spojencem. Dostál svému slovu.

Po obědě přivolán vůz, který měl cestující a

jich zavazadla dovézti na nádraží. Když vstupovali do vozu, pravil p. Fogg k Fixovi:

„Neviděl jste více toho plukovníka Proctora?“

„Neviděl,“ odpověděl Fix.

„Vrátím se do Ameriky, abych jej vyhledal,“ pravil chladně Phileas Fogg. „Nebylo by to slušno, aby anglický občan nechal s sebou takto zacházeti.“

Policejní jednatel usmál se a neodpovídal. Ale jak viděti, byl p. Fogg z plemene Angličanů, kteří netrpíce souboj doma, bijí se v cizině, jde-li o zachování jich cti.

Ve tři čtvrti na šest přibyli cestující do nádraží a nalezli vlak uchystaný k odjezdu.

Když p. Fogg vstoupal do vozu, zavolal úřadníka a tázal se ho:

„Milý příteli, neudály se dnes jakési nepokoje v San Franciscu?“

„Byl to meeting, pane,“ odpověděl úřadník.

„Myslím ale, že jsem pozoroval jakési rozčilení na ulicích.“

„Byl to jednoduše meeting svolaný za příčinou volby.“

„Volby velícího generála zajisté?“ tázal se p. Fogg.

„Nikoli, pane, volby smírčího soudce.“

Po této odpovědi vstoupil Phileas Fogg do vozu a odejel plnou parou.

Kapitola dvacátá šestá.

V které Phileas Fogg jede po rychlovlaku tichomořské dráhy.

„Ocean to Ocean“ (od okeanu k okeanu) — tak říkají Amerikané — a tato tři slova měla býti

obecným pojmenováním „velké trati“, která probíhá Spojené Obce americké v jich největší šířce. Avšak ve skutečnosti „tichomořská železná dráha“ rozpadá se na dvě rozdílné části: „Central-Pacific“ mezi San Franciscem a Ogdenem a „Union Pacific“ mezi Ogdenem a Omahou. Zde připojuje se pět rozdílných tratí, které prostředkují četné spojení mezi Omahou a Novým Yorkem.

Nový York a San Francisco jsou tedy nyní spojeny nepřetržitou kovovou páskou o nic méně než tři tisíce sedm set a šestaosmdesát mil dlouhou. Mezi Omahou a tichým mořem železnice vede krajinami navštěvovanými ještě od Indianů a divochů — širá to prostora území, jež Mormonové počali osazovati kolem r. 1845, byvše vypuzeni z Illinois.

Jindy za okolností nejpříznivějších potřebovalo se šest měsíců na cestu z Nového Yorku do San Francisca. Teď potřebuje se sedm dní.

R. 1862 přes odpor poslanců jihu, kteří chtěli míti směr více jižní, ustanovena trať železnice mezi čtyřicátým prvním a čtyřicátým druhým rovnoběžníkem. President Lincoln, tak bolestné památky, sám ustanovil v státu Nebraska do města Omaha čelo trati nové sítě. Práce ihned začaly a pokračováno v nich s amerikánskou horlivostí, která není ani papírovou ani byrokratickou. Rychlost práce neměla býti nikterak na újmu dobrému provedení dráhy. V preriích postupovalo se o půl druhé míle za den. Parostroj běžící po kolejích včerejších přivážel koleje zítřejší a jezdil po nich, pokud a jakmile byly položeny.

Dráha tichomořská rozvětvuje se několikráte na své trati v státech Jowa, Kansas, Colorado a Oregon. Za Omahou běží po levém břehu Platteriveru až k ústí severního ramene, drží se jižního

ramene, probíhá území Laramie a hory Wahsatsch, objíždí jezero Solné, dotýká se města Solného jezera (Lake-Salt-City), hlavního města Mormonů, vjíždí do údolí Tuilla, vede přes pustinu americkou, hory Cedar a Humboldt, řeku Humboldt, Sierru Nevadu a sestupuje přes Sacramento až k tichému moři, aniž by tato trať stoupala více než sto dvanácte stop na míli, a to i v překročení Skalných hor.

Taková jest ta dlouhá dráha, kterou vlaky probíhají za sedm dní a která dovolovala ctihodnému Phileasi Foggovi — doufal aspoň tak — vstoupiti dne 11. v Novém Yorku na poštovní parník do Liverpoolu.

Vůz, v kterém seděl Phileas Fogg, byl jakýsi dlouhý omnibus, spočívající na dvou vůzkách, každá o čtyrech kolech, což připouští jízdu po křivkách malého průměru. Uvnitř nebylo žádných oddělení: dvě řady sedadel postavených po každé straně kolmo na ose, mezi nimiž ponechán byl průchod k oddělením pro toilettu a jiné potřeby, jimiž každý vůz jest opatřen. Jak byl vlak dlouhý, spojeny byly všecky vozy mezi sebou lávkami a cestující mohli choditi od jednoho konce vlaku na druhý, majíce k používání svému vozy-salony, vozy-tarasy, vozy-hostince a vozy-kavárny. Scházely jen vozy-divadla. Budou ale jednou.

Po lávkách chodili stále prodavači knih a časopisů, nabízejíce své zboží, a prodavači líhovin, pokrmů, doutníků, kterým nescházeli odběratelé.

Cestující vyjeli ze stanice Oakland v šest hodin večer. Stmívalo se již — noc byla chladná, tmavá, s oblohou zataženou, jejíž mračna hrozila rozsypati se v sníh. Vlak nejel s velkou rychlostí. Se zastávkami neurazil více než dvacet mil

za hodinu, kterážto rychlost přece však měla připouštěti, aby projel Spojené Obce v obyčejné době.

Mluvilo se málo ve voze. Ostatně spánek brzy přemůže cestující. Passepartout seděl vedle policejního jednatele, ale nemluvil s ním. Od posledních událostí poměr jejich značně ochladl. Žádné přítulnosti, žádné důvěrnosti více. Fix nezměnil v ničem své spůsoby; ale Passepartout stal se naopak nad míru zdrželivým, jsa hotov při nejmenším podezření uškrtit svého bývalého přítele.

Za hodinu po odjezdu vlaku počal padat sníh — sníh jemný, který na velké štěstí nemohl zdržeti jízdu. Okny bylo již jen viděti nesmírnou bílou plochu, na které dým parostroje rozvinuje své kotouče vypadal šedivě.

V osm hodin vstoupil „stewart“ do vozu a oznamoval, že hodina k spaní odbila. Vůz ten byl „vozem pro spaní“, který za několik minut proměněn byl v ložnici. Lenochy lavic spustily se, polštáře velmi pečlivě složené rozvinuly se duchaplným zařízením, pokojíky byly zřízeny v malé chvíli a každý cestující měl brzy pro sebe pohodlné lože, jež hustými záclonami chráněno bylo před každým všetečným okem. Povlaky byly bílé, podušky měkké. Bylo třeba jen položiti se a usnouti — což každý učinil, jakoby nalézal se v pohodlné kabině parolodi — mezi tím co vlak uháněl plnou parou státem Kalifornie.

V této části území, které rozkládá se mezi San Franciscem a Sacramentem, půda byla nerovná. Tento oddíl dráhy pod názvem „ústřední tichomořské dráhy“ (Central-Pacific) měl nejprvé Sacramento za východiště a postupoval na východ proti oddílu, jenž vycházel z Omahy. Ze San Fran-

cisca do hlavního města Kalifornie trať vedla přímo na severovýchod podél American-riveru, který ústí do zálivu San Pablo. Sto dvacet mil mezi těmito dvěma důležitými městy vykonáno za šest hodin a s půlnoci as, mezi tím co pohříženi byli v prvním spánku, projeli cestující Sacramento. Neviděli tedy pranic z tohoto značného města, sídla zákonodárného sboru státu Kalifornie, ani jeho krásná nábřeží, ani jeho široké ulice ani jeho skvostné hostince ani jeho náměstí ani jeho chrámy.

Za Sacramentem vlak přejev stanice Junction, Roclin, Auburn a Colfax, vjel do horského středu Sierry Nevady. Bylo sedm hodin ráno, když stihli do stanice Cisco. Hodinu na to ložnice stala se opět obyčejným železničním vozem a cestující mohli okny viděti malebné vyhlídky této hornaté krajiny. Trať železnice řídila se dle rozmarů Sierry, zde přiléhajíc těsně k úbočí hor, tam visíc nad propastmi, vyhýbajíc se náhlým záhybům smělými křivkami, vrhajíc se do těsných jícnů, jež nezdály se míti východu. Parostroj třpytící se jako skřínka, se svou velkou svítilnou vydávající rudou záři, svým stříbrným zvonkem, svým komínem, který vyčníval jako chochol, mísil své syčení a hučení v hukot bystřin a vodopádů a vinul kouř svůj kolem černého větvoví smrčin.

Málo neb žádné tunely, ani mosty na dráze. Železnice objížděla úbočí hor, nehledajíc přímou čáru co nejkratší cestu od jednoho bodu k druhému a nečiníc přírodě násilí.

K deváté hodině vjel vlak údolím Carsonským na území státu Nevada, zachovávaje stále směr severovýchodní. O polednách opouštěl Reno, kde cestující měli dvacet minut času k snídani.

Za tímto místem železná dráha běžíc podél

Humboldt-riveru stoupala několik mil na sever sledujíc směr řeky. Pak zatočila se na východ a nepouštěla více běh vody, až stihla do Humboldtových vrchů, kde tato má své zřídlo, skoro na východním konci státu Nevada.

Nasnídavše se, p. Fogg, Mrs. Auda a jich společníci zaujali opět svá místa ve voze. Phileas Fogg, mladá paní, Fix a Passepartout, pohodlně sedíce, dívali se na krajinu měnící se rychle před očima jejich — šíré prairie, hory vroubící obzor, potoky valící své zpěněné vlny. Někdy velké stádo bůvolů, tlačící se k sobě v dáli, objevovalo se jako pohyblivá hráze. Nesčíslné houfy těchto zvířat kladou často nepřemožitelnou překážku jízdě vlaků. Stalo se, že tisíce kusů tohoto dobytka po několik hodin šly přes dráhu těsně za sebou. Parostroj musel pak zastaviti a čekati, až dráha bude zase volna.

Totéž stalo se právě při této příležitosti. Ke třetí hodině odpoledne stádo deseti až dvanácti tisíc hlav zastavilo dráhu. Stroj, zmírniv svou rychlost, pokoušel se vjeti svým bodcem do boku ohromné stěny, musel ale zastaviti před neprorazitelnou hrází.

Bylo viděti ta zvířata — jimž Amerikané říkají nevlastně buffalo — jdoucí svým volným krokem, někdy strašně řvoucí. Byli větší než túrové evropští, měli nohy a ocas krátké, záda vyvýšená tvořící jakýsi svalový hrb, rohy dole roztažené, hlavu, krk a ramena pokryté hřívou dlouhých chlupů. Nebylo pomyšlení na zastavení tohoto průvodu. Když bůvolové ti dali se nějakým směrem, nic nedovede je ani zadržeti ani odvrátiti od něho. Jest to příval masa živého, jejž žádná hráze nemohla by zadržeti.

Cestující roztroušení po lávkách dívali se na

podivné to divadlo. Ale ten, který měl míti nejvíce ze všech na kvap, Phileas Fogg, zůstal na svém místě a čekal filosoficky, až zlíbí se bůvolům udělati mu cestu. Passepartout zuřil nad zdržením, které způsobilo toto nahromadění se zvířat. Byl by rád vystřelil na ně svůj arsenal revolverů.

„Jaká to země!“ zvolal. „Prostí bůvolové zastaví vlak a jdou tu procesím pranic nespěchajíce, jakoby nepřekáželi v cestě! U všech všudy! rád bych věděl, zdali p. Fogg předvídal také tuto překážku v svém programu! A ten strojník netroufá si ani vraziti svým strojem do té hromady dobytka.“

Strojník ani nepokusil se proraziti překážkou a činil tak moudře. Byl by ovšem rozdrtil první bůvoly napadené bodcem parostroje; ale jakkoli tento byl mocný, brzy byl by se zastavil, vyšinul z kolejí a vlak byl by uvázl bez pomoci.

Nejlépe bylo tedy vyčkati trpělivě a hleděti pak dohoniti ztracený čas urychlením jízdy. Průvod bůvolů trval tři dlouhé hodiny a dráha stala se volnou teprv, když stmívalo se. V tu dobu poslední řady stáda přešly železnici, mezi tím co první mizely na jižním obzoru.

Bylo tedy osm hodin, když vlak jel průsmyky Humboldtových vrchů a půl desáté, když vstoupil na území Utah, do krajiny velkého Solného jezera, podivné země Mormonů.

Kapitola dvacátá sedmá.

V které Passepartout prodělá s rychlostí dvaceti mil za hodinu dějepis mormonský.

V noci s 5. na 6. prosince vlak běžel asi padesát mil na jihovýchod; pak obrátil se v stejné délce na severovýchod, blíže se k jezeru Solnému.

Passepartout k deváté hodině ráno šel na čerstvý vzduch na lávku. Povětří bylo studené, nebe šedivé, ale nepadal sníh. Deska sluneční, zvětšená mlhou, podobala se k ohromnému zlatému penízu a Passepartout právě vypočítával cenu jeho v librách šterlinků, když vytržen byl v této užitečné práci objevením se osoby velmi podivné.

Osoba ta, která vstoupila do vlaku na stanici Elko, byl muž vysoké postavy, velmi snědý, s černými kníry, černými punčochami, černým hedbávným kloboukem, černou vestou, černým dlouhým kabátem, bílým šátkem na krku, rukavičkami z psí kůže. Vypadal jako velebníček. Šel od jednoho konce vlaku na druhý a na dvéře každého vozu přilepoval pečetními oplatky psané oznámení.

Passepartout přistoupil a četl v jednom takovém návěští, „že ctihodný William Hitch, misionář mormonský, používaje přítomnosti své na vlaku č. 48 míti bude o 11. hodině dopoledne ve voze č. 117. přednášku o Mormonismu — a zve k ní všecky gentlemeny, jimž záleží na tom, aby seznali tajemství náboženská „Svatých z posledních dnů“.

„Půjdu jistě,“ pravil si Passepartout, který nevěděl o Mormonismu skoro více, než že mnohoženství jest základem společnosti mormonské.

Novinka roznesla se rychle po vlaku, který vezl asi sto cestujících. Z tohoto počtu na nejvýše třicet navnadění lákavou přednáškou, zasedli v jedenáct hodin na lavicích vozu č. 117. Passepartout seděl v první řadě věřících. Ani jeho pán, ani Fix nepokládali to za hodno, by se namáhali.

V určenou hodinu, ctihodný William Hitch vstal a hlasem velmi rozčileným, jakoby se již napřed hádal, zvolal:

„Pravím vám, já, že Joe Smyth jest mučedníkem, že jeho bratr Hyram jest mučedníkem a že pronásledování proroků se strany vlády Spojených obcí učiní taktež mučedníka z Brighama Younga! Kdo troufá si tvrditi opak toho?“

Nikdo neodvážil se odporovati misionáři, jehož horování nalezalo protivu svou v jeho tváři přirozeně klidné. Ale bezpochyby zlosť jeho vysvětlovala se tím, že Mormonismus byl právě podroben krutým zkouškám. A v skutku vláda Spojených obcí přemohla, nikoliv bez namáhání tyto neodvislé fanatiky. Stala se pánem území Utah a podrobila je zákonům Unie, uvězniviši Brighama Younga, obžalovaného ze vzpoury a mnohoženství. Od té doby žáci prorokovi zdvojnásobili namáhání své a očekávajíce činy, stavěli se slovem na odpor nárokům kongresu.

Jak viděti ctihodný William Hitch prováděl proselytismus až i na železnici.

A pak vypravoval, dodávaje svému vypravování ohně napínáním hlasu a prudkými posuňky, dějiny Mormonismu, od časů biblických: „jak v Israeli prorok mormonský čeledi Josefovy uveřejnil letopisy nového náboženství a zůstavil je synu svému Moromovi; jak o několik století později překlad této drahocenné knihy psané písmem egyptským spůsobil Josef Smyth mladší, farmář státu Vermont, který objevil se co mystický prorok r. 1825; jak konečně zjevil se mu nebeský posel v zářícím lese a odevzdal mu letopisy Páně.“

V tom několik posluchačů, jež vypravování misionářovo o minulosti málo zajímalo, opustili vagon: ale William Hitch pokračuje vypravoval, „jak Smyth mladší, ve spolku se svým otcem, svými dvěma bratry a několika žáky založil náboženství Svatých z posledních dnů — nábožen-

ství to, které přijaté netoliko v Americe, nýbrž v Anglii, v Skandinavii, v Německu, počítá mezi své věřící řemeslníky a také mnoho lidí provozujících svobodná umění; jak založena osada v Ohio; vystaven chrám za dvakrát sto tisíc dollarů, město v Kirklandu; jak Smyth stal se odvážným bankérem a dostal od prostého ukazovače mumií papyrus obsahující vypravování psané rukou Abrahamovou a jiných slavných Egypťanů.“

Když toto vypravování stávalo se trochu dlouhým, řady posluchačů opět seřídly a obecenstvo záleželo již jen asi z dvaceti osob.

Ale velebníček nedada se másti tímto utíkáním vypravoval podrobně, „jak Joe Smyth udělal r. 1837 bankrot; jak jeho věřitelé na mizinu přivedeni natřeli jej dehtem a obalili peřím; jak nalezli jej mnohem ctihodnějšího a mnohem ctěnějšího než kdy jindy několik let na to v Independance v státě Missouri a co náčelníka kvetoucí obce, která měla tři tisíce žáků a že pak pronásledován nenávistí pohanů musel prchnouti na daleký západ americký.“

Deset posluchačů bylo tu ještě a mezi nimi poctivý Passepartout, který poslouchal napnutýma ušima. Tak dověděl se, „jak po dlouhém pronásledování Smyth objevil se zase v Illinois a založil r. 1839 na březích Mississipi Nauvoo-la-Belle, jehož obyvatelstvo vystoupilo až na pětadvacet tisíc duší; jak Smyth stal se tam starostou, nejvyšším soudcem a velitelem; jak r. 1843 vystoupil co kandidat presidentství Spojených Obcí, a jak konečně byv vlákán do nástrahy v Karthagu, uvržen byl do vězení a zavražděn tlupou lidí zakuklených.“

V tu chvíli Passepartout byl úplně sám ve voze a missionář hledě mu přímo do očí, přičaruje

jej svými slovy, připomínal mu, že dvě leta po zavraždění Smytha nástupce jeho prorok bohem nadšený, Brigham Young, opustiv Nauvoo usadil se na březích jezera Solného a že zde na tomto podivuhodném území, v té úrodné krajině, na cestě vystěhovalců, kteří brali se územím Utah do Kalifornie, nová osada díky zásadám mnohoženství v Mormonismu nabyla náramného rozměru.

„A hle," dodal William Hitch, „hle proč závisť kongresu obrátila se proti nám! proč vojáci Unie zdupali půdu utahskou! proč náš náčelník, prorok Brigham Young, byl uvězněn na potupu všeliké spravedlnosti! Ustoupíme násilí? Nikdy! Vyhnáni z Vermontu, vyhnáni z Illinois, vyhnáni z Ohia, vyhnáni z Missouri, vyhnáni z Utah, nalezneme ještě nějaké neodvislé území, kde rozbijeme svůj stan ... A vy, milý věřící," dodal velebníček upíraje na svého jediného posluchače svůj vzteklý pohled, „rozbijete svůj stan v stínu našeho praporu?"

„Ne," odpověděl statečně Passepartout, který teď také utekl, nechaje fanatika kázati na poušti.

Avšak mezi touto přednáškou vlak rychle ujížděl a o půl jedné asi dotkl se velkého jezera Solného na jeho severozápadním konci. Odtud bylo lze přehlednouti v širém okruhu kus toho vnitřního moře, které nazývá se také mořem mrtvým a do něhož vlévá se Jordán americký. Podivuhodné to jezero vroubené krásnými divokými skalami s širokými vrstvami potaženými bílou solí, překrásná to hladina vodní, která jindy pokrývala prostor značnější; avšak časem břehy vystupujíce poznenáhla zmenšily její povrch zvětšivše hloubku jezera.

Jezero Solné asi sedmdesát mil dlouhé

a pětatřicet široké leží tři tisíce osm set stop nad hladinou mořskou. Zcela rozdílně než při jezeře asfaltitovém, jehož kotlina jest dvanáct set stop níže, slanost jeho jest značná a voda jeho obsahuje čtvrtý díl váhy pevné látky. Váha poměrná vody jeho obnáší 1170, váha vody překapané 1000 (grammů). Proto nemohou v ní ryby žíti. Ty, jež tam přivádí Jordan, Weber a jiné potoky, brzy zahynou; ale není pravda, že hustota jeho vody jest taková, že člověk nemůže se do ní ponořiti.

Kolem jezera krajina byla ku podivu vzdělána, neboť Mormoni rozumějí orbě: rancha a corraly (ohrady) pro domácí zvířata, pole s obilím, kukuřicí, sorghem, bujné lučiny, všude ploty z planých růží, háje akacií a euphorbií, takový pohled byla by poskytovala tato krajina o šest měsíců později; ale teď půda zmizela pod tenkou pokrývkou sněhu, který ji lehce poprášil.

Ve dvě hodiny slezli cestující na stanici Ogden. Vlak měl jeti dále až v šest hodin; p. Fogg, Mrs. Auda a jich dva společníci měli tedy čas podívati se do Města Svatých po malé poboční dráze, která vybíhá ze stanice Ogden. Dvě hodiny postačovaly pro návštěvu města toho úplně amerikánského a tedy vystaveného dle vzoru všech měst Spojených Obcí, dlouhé to šachovnice s dlouhými chladnými čárami, „s truchlivou smutností pravých úhlů“ dle výrazu Viktora Huga. Zakladatel Města Svatých nemohl ubrániti se této potřebě souměrnosti, která označuje Anglo-Sasy. V této zvláštní zemi, kde lidé zajisté nejsou na výši zřízení, vše dělá se „hranaté“, města, domy a urážky.

Ve tři hodiny procházeli se tedy cestující ulicemi města vystavěného mezi břehem Jordanu

a prvními výběžky hor Wahsatch. Pozorovali tam málo neb žádné kostely, ale jako pomníky dům prorokův, radnici a zbrojnici; pak domy z modravých cihel s verandami a galleriemi, obklopené zahradami, ovroubenými akaciemi, palmami a rohovníky. Zeď z hlíny a křemenů vystavená r. 1853 ohražovala město. V hlavní ulici, kde odbýval se trh, vypínalo se několik hostinců ozdobených pavlany a mezi jinými Lake-Salt-house (dům Solného jezera).

Pan Fogg a jeho společníci neshledali město příliš obydleným. Ulice byly skoro pusty — vyjma však část kolem chrámu, do které dostali se teprv, prošedše několik čtvrtí ohražených kolím. Ženských bylo mnoho, což vysvětluje se zvláštním složením mormonských domácností. Nesmí však mysliti se, že všickni Mormonové mají po několika ženách. Každý dělá, jak se mu líbí, ale dlužno podotknouti, že jsou to občanky Utahské, které zvláště naléhají na své provdání; neboť dle náboženství té země mormonské nebe nepřipouští k požívání své blaženosti ženštiny neprovdané. Tyto ubohé bytosti nezdají se býti ani v dobrém stavu ani šťastnými. Některé, nejbohatší zajisté, měly na sobě kazajku z černého hedbáví u pasu otevřenou pod límcem neb šátkem velmi skromným. Jiné byly oblečeny jen po indiansku.

Passepartout, co mládenec z přesvědčení, díval se jen s jakousi hrůzou na ty Mormonky, jichž několik dohromady mělo úkol oblažovati jediného Mormona. V dobrodušnosti své litoval hlavně manžela. Zdálo se mu to býti strašným, míti pod dohlídkou tolik ženských najednou u prostřed neřestí života, dovésti je tak co stádo až do ráje mormonského s vyhlídkou, že nalezne je tam pro věčnost ve společnosti slavného Smytha, který měl

býti ozdobou tohoto místa rozkoší. Zajisté necítil v sobě povolání a shledal — snad mýlil se v tom — že občanky Velkého Solného města házely po něm pohledy trochu znepokojujícími.

Na velké štěstí pobyt jeho v Městě Svatých nesměl býti dlouhý. Ve čtyry hodiny bez několika minut vrátili se cestující zas na nádraží a zasedli do vozů.

Stroj zahvizdl; v tom ale, když kola jeho rozběhnuvše se po kolejích počaly vlaku dodávati rychlosti, rozlehlo se volání: „Zastavte! zastavte!“

Zastaven vlak již jedoucí. Gentleman, od kterého pocházelo to volání, byl patrně Mormon opozdivší se. Běžel sotva dechu popadaje. Na štěstí pro něho nádraží nemělo ani dveří ani zábradlí. Sběhl tedy na trať, vyskočil na stupátko posledního vozu a padl bez dechu na lavici vozu.

Passepartout, který s pohnutím sledoval jednotlivosti této gymnastiky, šel podívat se na toho opozdilce, který jej velmi zajímal, když dověděl se, že dal se tak na útěk jen následkem jakéhosi výstupu ve své domácnosti.

Když Mormon mohl zase volně dýchati, Passepartout odvážil se na zdvořilou otázku, mnoho-li žen měl, on sám — a ze způsobu, kterým se jich zbavil právě, hádal mu jich nejméně dvacet.

„Jednu, pane!“ odpověděl Mormon, pozdvihuje ruku k nebi, „jednu a na té jsem měl dosti!“

Kapitola dvacátá osmá.

V které Passepartout nemůže zjednati sluchu hlasu rozumu.

Vlak opustiv Velké Solné jezero a stanici Ogden stoupal po celou hodinu na sever, až k Veber-riveru, uraziv asi devět set mil od San Francisca. Odtud počínaje, dal se opět směrem východním přes nerovné pásmo pohoří Wahsatch. V této části území mezi pohořím jmenovaným a Skalnými horami vlastně tak nazvanými měli inženýři američtí co zápasiti s největšími překážkami. Proto také na této trati podpora vlády Spojených Obcí zvýšena byla až na osmačtyřicet tisíc dollarů za míli, kdežto na rovině obnášela toliko šestnáct tisíc dollarů; avšak inženýři, jakož praveno již, nečinili přírodě násilí, obluzovali ji, obcházejíce překážky a aby dostali se k velké kotlině, prokopán na celé trati dráhy toliko jediný tunel čtrnáct tisíc stop dlouhý.

Právě u jezera Solného dostoupila dráha posud svého nejvyššího bodu. Odtud trať její ve velmi dlouhém oblouku sestupovala zas až k rozhraní vodstva moře atlantického a tichého. Ria (řeky) byla četná v této hornaté krajině. Bylo třeba položiti mosty přes Guddy, Green a jiné. Passepartout stával se tím netrpělivějším, čím více blížil se cíli. Ale Fix zase byl by rád již býval z této krajiny plné obtíží. Obával se opozdění, strachoval se nehod a měl více na spěch než sám Phileas Fogg, aby byl už raději na půdě anglické.

V deset hodin večer vlak zastavil v stanici Fort-Bridger, již skoro hned zas opustil, a dvacet mil dále vnikl do státu Wyoming — dříve Da-

kota — projev celé údolí potoka Bitter, kde pramení se část vodstva náležejícího k poříčí Kolorada.

Na zejtří 7. prosince byla zastávka na čtvrt hodiny v stanici Green-river. Sníh padal po celou noc dosti hojně, ale smíšený s deštěm a na polo rozpuštěný, tak že nemohl překážeti jízdě. Nicméně nepohoda znepokojovala stále Passepartouta, neboť napadnutím sněhu a uvíznutím vlaku v závějích byla by cesta zajisté překažena.

„Jaký to také nápad," pravil si, „měl můj pán, že vydal se na cestu v zimě! Nemohl vyčkati pěkné počasí, aby měl lepší poměry pro sebe?"

Ale právě teď, kdy poctivý mladík zaujat byl toliko stavem oblohy a klesnutím teploty, Mrs. Auda zakoušela obavy mnohem větší, jež měly původ svůj v příčině zcela jiné.

Několik cestujících vystoupilo totiž z vozů a procházeli se po nábřeží nádražním stanice Green-river, čekajíce na odjezd vlaku. Mezi nimi pak poznala mladá paní oknem plukovníka Stampa Proctora, onoho Amerikana, který se byl tak hrubě choval k Phileasi Foggovi o meetingu v San Franciscu. Mrs. Auda nechtíc býti viděna, ucouvla na zad.

Věc tato živě zaměstnávala mladou paní. Bylat přilnula k muži, jenž jakkoli zcela chladně osvědčoval jí každým dnem nejúplnější oddanost. Nepochopovala zajisté celou hloubku citu, jejž vzbuzoval v ní ochranitel její, a tomuto citu dávala posud jen jmeno vděčnosti, avšak nevědomky bylo to více než vděčnost. Proto srdce její sevřelo se, když poznala hrubého člověka, kterého p. Fogg chtěl dříve či později pohnati k zodpovídání se z jednání jeho. Patrně byla to jen pouhá náhoda, jež přivedla plukovníka Proctora na tento vlak, ale konečně tu byl a muselo zabrániti se

stůj co stůj, aby Phileas Fogg nezhlédl svého protivníka.

Když vlak opět jel dále, Mrs. Auda použila chvilky, kdy p. Fogg zdříml, aby Fixovi a Passepartoutovi sdělila, jak mají se věci.

„Ten Proctor ve vlaku!“ zvolal Fix. „Nuže dobře, upokojte se, milost paní, dříve než bude bíti se, s F... s panem Foggem, musí se bíti se mnou! Zdá se mi, že při všem tom vlastně dostalo se mi největších urážek!“

„A mimo to,“ doložil Passepartout, „beru jej na sebe, toho celého plukovníka.“

„Pane Fixi,“ pravila Mrs. Auda, „pan Fogg nepřepustí nikomu starost o svou pomstu. Jest s to, pravil to výslovně, aby vrátil se do Ameriky a vyhledal toho hrubce. Spatří-li tedy plukovníka Proctora, nebudeme moci zabrániti srážce, která může míti žalostné následky. Nesmí jej tedy viděti.“

„Máte pravdu, milostpaní,“ odpověděl Fix, „setkání-se mohlo by vše pokaziti. Ať by zvítězil neb podlehl, p. Fogg vždy by se opozdil a...“

„A,“ dodal Passepartout, „to by bylo vhod pánům z Reform-klubu. Za čtyři dni budeme v Novém Yorku. Nuže, jestliže po tyto čtyři dni můj pán neopustí svůj vůz, můžeme doufati, že náhoda nesvede jej s tím proklatým Amerikanem, jejž bůh zatrať. Dovedeme pak zabrániti přece...“

Rozmluva byla přerušena. Pan Fogg probudil se a hleděl na krajinu zasněženým oknem. Ale později a aby neslyšel jej ani jeho pán ani Mrs. Auda, pravil Passepartout k policejnímu jednateli:

„Bil byste se opravdu za něho?“

„Učinil bych vše, abych přivedl jej živého do

Evropy!“ odpověděl prostě Fix, hlasem označujícím nezvratnou vůli.

Passepartout cítil, jako by mu mráz byl běžel po těle, ale přesvědčení jeho stran pána pranic neutrpělo.

Ale pro teď, byl nějaký prostředek, jak udržeti p. Fogga v tomto voze, aby nesetkal se s plukovníkem? Nemohlo to býti věcí nesnadnou, poněvadž gentleman ten byl povahy tak málo pohyblivé a zvědavé. Na všechen spůsob myslil policejní jednatel, že nalezl ten prostředek, neboť za nějakou chvíli pravil k Phileasi Foggovi:

„Jsou to dlouhé a pomalé hodiny, pane, které musíme tráviti takto na dráze.“

„Věru,“ odpověděl gentleman, „ale uplynou přece.“

„Na palubě parolodí,“ pokračoval Fix, „hrával jste whist?“

„Ano,“ vece Phileas Fogg, „zde by to ale šlo z těžka. Nemám ani karet ani spoluhráče.“

„Oh! karty bychom ještě nalezli na prodej. V amerických vagonech prodává se všecko. Co pak týká se spoluhráčů, snad náhodou milostpaní . . .“

„Ovšem, pane,“ odpověděla živě mladá paní, „umím whist. Náleží to k anglickému vychování.“

„A já,“ pravil Fix, „domýšlím se, že umím dobře tu hru. My tři tedy a panák . . .“

„Jak se vám líbí, pane,“ odpověděl Phileas Fogg, potěšen, že může zahráti si svou zamilovanou hru — i na železnici.

Passepartout byl vyslán k průvodčím u vlaku a vrátil se brzy s dvojí hrou karet, známkami, tantesy a deskou potaženou suknem. Nic nescházelo. Hra počala. Mrs. Auda uměla dostatečně whist a dostalo se jí i několik poklon od přísného

Phileas Fogga. Policejní jednatel pak byl hráčem první třídy a hoden zápasiti s gentlemanem.

„Teď," pravil Passepartout sobě, „máme jej v rukou. Nehne se nám."

V jedenáct hodin ráno vlak dostih na rozhraní vodstva obou okeanů. Bylo to v Passe-Bridgeru ve výšce sedmi tisíc pěti set čtyradvaceti stop anglických nad hladinou mořskou, na jednom z nejvyšších bodů, k nimž dostupuje dráha překračujíc hory Skalné. Ještě dvě stě mil asi a cestující octnou se konečně na velkých rovinách, které táhnou se až k atlantickému moři a jež příroda učinila tak příznivými stavbě železnic.

Na svahu moře atlantického vinuly se již první řeky, přítoky první neb druhé řady North-Platte-riveru. Celý obzor na severu a na východě byl zastřen ohromnou polokruhovitou záclonou, kterou tvoří severní část Skalných hor, jimž vévodí štít Laramijský. Mezi tímto polokruhem a železnicí rozkládaly se šíré pláně zavodněné. Na pravo od železnice vystupovala první úbočí mocného pohoří, které táhlo se na jih až k pramenům potoku Arkansas, jednoho z velkých přítoků Missouri.

O půl jedné cestující zahlédli na okamžik tvrz Halleck, která panuje této krajině. Ještě několik hodin a Skalné hory budou překročeny. Bylo tedy lze doufati, že žádná nehoda nestihne jízdu vlaku touto nebezpečnou krajinou.

Sníh přestal padati. Chystalo se k mrazu na sucho. Velcí ptáci, vyplašení parostrojem, uletovali do dálky. Žádná zvěř, medvěd neb vlk neukázala se na pláni. Byla to poušť v své nesmírné holosti.

Po snídani dosti chutné požité ve voze samém p. Fogg a jeho spoluhráči pokračovali ve svém

nekonečném whistu, když pronikavé zahvizdnutí se rozlehlo. Vlak zastavil.

Passepartout vystrčil hlavu ze dveří a neviděl nic, co by zastavení to odůvodňovalo. Nebylo viděti žádnou stanici.

Mrs. Auda a p. Fix mohli chvíli obávati se, aby p. Foggovi nenapadlo vystoupiti z vozu. Ale gentleman pravil pouze k svému sluhovi:

„Podívejte se, co to znamená.“

Passepartout vyskočil z vozu. Asi čtyřicet cestujících bylo již opustilo svá místa a mezi nimi plukovník Stamp Proctor.

Vlak zastavil před znamením červenou stranou k němu obráceným, které zastavovalo cestu. Strojník a průvodčí vlaku sestoupili a mluvili dosti živě s hlídačem, jejž přednosta nádraží v Medicine-Bowu, nejbližší to stanici, byl sem vyslal naproti vlaku. Cestující někteří přistoupili k nim a účastnili se rozmluvy — mimo jiné jmenovaný právě plukovník Proctor se svou nadutostí a svými velitelskými posuňky.

Passepartout přistoupiv k hloučku tomu slyšel hlídače pravícího:

„Ne! není možná jeti dále! Most u Medicine-Bowu jest porouchaný a nesnesl by tíži vlaku.“

Tento most, o němž byla řeč, byl visací, přehozený přes bystřinu asi míli od místa, kde vlak zastavil. Dle výpovědi hlídače hrozil spadnutím, poněvadž několik řetězů bylo přetrženo, a nebylo možno odvážiti se k jízdě přes něj. Hlídač nepřeháněl v ničem, tvrdě, že nelze jeti dále. A ostatně při nevšímavosti Amerikánů možno říci, že bylo by šílenstvím nebýti opatrným, když oni stanou se jimi.

Passepartout, netroufaje si sděliti to svému

pánovi poslouchal se zatatými zuby, nepohnut, jak socha.

„Ah co!“ zvolal plukovník Proctor, „nezůstaneme zde přece ve sněhu!“

„Plukovníku,“ odpověděl průvodčí vlaku, „telegrafovalo se do stanice Omaha pro vlak, ale ten sotva přijede do Medicine-Bowu pod šest hodin.“

„Šest hodin!“ zvolal Passepartout.

„Zajisté,“ odpověděl průvodčí. „Ostatně potřebujeme tolik času, abychom došli pěšky do stanice.“

„Vždyť jest ale jen míli od nás,“ pravil jeden cestující.

„Míli ovšem, ale na druhé straně potoka.“

„A přes tento potok nemůžeme se dostati po lodi?“ tázal se plukovník.

„Nemožná to věc. Potok rozvodnil se následkem dešťů. Jest to bystřina a musíme zajíti si deset mil na sever, abychom nalezli brod.“

Plukovník zaklel několikráte na společnost železniční, na průvodčího a Passepartout, celý zuřivý, nebyl od toho přidati se k němu. Byla to překážka hmotná, proti níž nic nevzpomáhaly tenkráte všecky bankovky jeho pána.

K tomu nespokojenost byla všeobecná mezi cestujícími, kteří nehledě k opozdění měli asi patnácte mil jíti pěšky rovinou sněhem pokrytou. Ozýval se tedy obecný hluk, výkřiky, proklínání, které by zajisté byly vzbudily pozornost Philease Fogga, kdyby gentleman ten nebyl zabrán býval úplně do své hry.

Zatím Passepartout uznával nutnost zpraviti svého pána a se sklopenou hlavou ubíral se k vozu, když strojník vlaku — pravý to Yankee jmenem Forster — pozdvihnuv hlas, pravil:

„Pánové, snad bychom přece mohli přejeti.“

„Přes most?“ tázal se jeden cestující.

„Přes most.“

„S naším vlakem?“ tázal se plukovník.

„S naším vlakem.“

Passepartout stanul a poslouchal dychtivě slova strojníkova.

„Ale most hrozí spadnutím!“ namítal plukovník.

„Nic nedělá,“ odpověděl Forster. „Myslím, kdybychom rozjeli se s největší možnou rychlostí, mohli bychom snad přece přejeti.“

„Ďáble,“ prohodil Passepartout.

Ale několik cestujících dalo se ihned svésti návrhem tím. Líbil se zvláště plukovníku Proctorovi. Ten ztřeštěnec pokládal to za zcela možné. Připomenul, že inženýrům napadlo jeti přes potoky „bez mostu“ s vlaky co nejvíce možná rozehnanými atd. A konečně všickni, jichž týkala se věc, přidali se k mínění strojníka.

„Máme padesátero možností, že přejedeme,“ pravil jeden.

„Šedesátero,“ pravil druhý.

„Osmdesátero! . . devadesátero ze sta!“

Passepartout byl omámen, ačkoliv byl hotov podniknouti vše, aby dostali se přes potok Medicine, ale pokus ten zdál se mu trochu příliš „amerikánským“.

„Ostatně,“ myslil si, „jest tu mnohem jednodušší prostředek a ti lidé naň ani nevzpomněli! . . Pane,“ pravil k jednomu cestujícímu, „prostředek navržený strojníkem zdá se mi trochu odvážným, ale . . .“

„Osmdesátero možností pro nás!“ odpověděl cestující a obrátil se k němu zády.

„Vím to," pokračoval Passepartout obraceje se k jinému pánovi, „ale prosté uvážení . . ."

„Žádné uvažování! Jest to zbytečné!" odvětil Amerikán oslovený krče rameny, „vždyť strojník tvrdí, že přejedeme!"

„Zajisté," vece Passepartout, „přejedeme, ale bylo by snad moudřejší . . ."

„Co moudřejší?" zvolal plukovník Proctor, který na to slovo náhodou zaslechnuté vyskočil. „S největší rychlostí, praví se vám. Rozumíte? S největší rychlostí!"

„Vím . . . rozumím . . ." opakoval Passepartout, jejž nikdo nenechal domluviti, „ale bylo by ne-li moudřejším, když slovo to vás uráží, aspoň přirozenějším . . ."

„Kdo? co? jak? Co to žvaní o přirozenosti? . . ." zaznělo to se všech stran.

Ubohý mladík nevěděl již, jak zjednati si má sluch.

„Bojíte se snad?" tázal se ho plukovník Proctor.

„Já se báti?" zvolal Passepartout. „Nuže, budsi! Ukážu těm lidem, že Francouz dovede býti také Amerikanem, jako oni!"

„Do vozů! do vozů!" volal průvodčí.

„Ano, do vozu," opětoval Passepartout, „do vozu! A to hned! Ale nikdo mi nezabrání mysliti, že by bylo mnohem přirozenější napřed nechat nás přejíti pěšky přes most a pak jeti s vlakem . . ."

Ale nikdo neposlouchal tuto modrou úvahu a nikdo byl by ji neuznal za pravou.

Cestující zasedli opět do svých vozů. Passepartout vrátil se na své místo, neříkaje, co se stalo. Hráči byli úplně zabráni do whistu.

Parostroj silně zahvizdl. Strojník obrátiv páru

pošinul vlak asi na míli zpět — couvaje jako někdo, jenž chce se rozběhnouti ke skoku.

Pak zahvizdl po druhé, jízda ku předu počala: urychlovala se; brzy stala se rychlost strašnou; bylo slyšeti jen jediné hučení parostroje; písty pracovaly s dvaceti pohyby za sekundu; osy kol kouřily ve svých zděřích. Bylo cítit takřka, že celý vlak ujíždějící s rychlostí sto mil za hodinu, netlačil více na koleje. Rychlost pohlcovala tíži.

A přejeli! Bylo to jakoby blesk. Nebylo z mostu pranic viděti. Vlak skočil, možno říci, s jednoho břehu na druhý a strojník mohl splašený vlak svůj zastaviti teprv pět mil za stanicí.

Ale sotva že vlak přejel přes potok, sřítil se most, na dobro porouchaný, se hřmotem do bystřiny Medicine-Bowské.

Kapitola dvacátá devátá.

Kde vypravují se rozličné příběhy, které přihoditi se mohou jen na železnicích amerických.

Týž večer vlak pokračoval ve své jízdě bez překážky, minul tvrz Sanders, projel průsmykem Cheyennským a vjel do průsmyku Evanského. Zde dostoupila dráha nejvyššího bodu na celé trati své, totiž osm tisíc jednu a devadesát stop nad hladinou moře. Cestující potřebovali již jen sjeti dolů k atlantickému moři na ty nekonečné pláně urovnané přírodou.

Zde připojovala se k „velké dráze“ pobočná trať do Denver-city, hlavního města Colorada.

Území to jest bohaté na zlaté a stříbrné doly a přes padesát tisíc obyvatelů již usadilo se tam.

Do této chvíle urazili třináste set dvaaosmdesát mil od San Francisca, za tři dni a tři noci. Čtyři dni a čtyři noci musely dle všeho výpočtu postačiti na cestu do Nového Yorku. Phileas Fogg dodržoval tedy pravidelné lhůty.

V noci jel vlak kolem ležení Walbah. Potok Lodge-poleský běžel rovnoběžně s dráhou podél rovnočárných hranic společných státům Wyoming a Colorado. V jedenáct hodin vjeli do Nebrasky a minouce Sedgwick přijeli do Iulesburghu, ležícího na jižním rameni Platte-riveru.

Na tomto místě stalo se otevření tichomořské dráhy Spojených Obcí dne 23. října 1867, při níž vrchním inženýrem byl generál J. M. Dodge. Zde zastavily oba mocné parostroje vezoucí devět vagonů s hosty, mezi nimiž nalézal se místopředseda M. Tomáš C. Durant; zde rozlehalo se vítání; zde Siouxové a Paniové poskytli divadlo malé indianské války; zde konečně vyšlo v přenosné tiskárně první číslo časopisu *Railway-Pioneer* (Železničný pionýr). Tak slaveno otevření veliké té dráhy, prostředku to osvěty a pokroku, vedené pustinami a ustanovené spojovati mezi sebou města i osady, jichž ještě nebylo. Zahvizdnutí parostroje, mocnější nad lyru Amfionovu, mělo vykouzlit je z půdy americké.

V osm hodin ráno byli již za tvrzí Mac-Pherson. Tři sta sedmapadesát mil leží mezi ní a Omahou. Dráha sledovala svéhlavé zatáčky jižního ramene Platte-riveru po jeho levém břehu. V devět hodin přibyli do značného města North-Platte, vystaveného mezi dvěma rameny velké řeky té, která spojovala se pod ním, aby na dále tvořila

jediný proud — mocný to přítok vlévající se do řeky Missouri trochu nad Omahou.

Překročili stý první poledník.

Pan Fogg a jeho spoluhráči pustili se zase do hry. Nikdo z nich nenaříkal na délku cesty — ani panák. Fix z počátku vyhrál několik guineí, které právě zas prohrával; ale nebyl méně vášnivým než p. Fogg. Po celé toto dopoledne štěstí ku podivu přálo tomuto gentlemanovi. Trumfy a honneury (páni) jen hrnuly se k němu. Právě vymyslil si odvážný plán a chtěl vyhoditi piky, když za jeho sedadlem ozval se hlas řkoucí:

„Já bych hrál carreau . . .“

Pan Fogg, Mrs. Auda, Fix pozdvihli hlavu. Plukovník Proctor stál u nich.

Stamp Proctor a Phileas Fogg hned se poznali.

„Ah! vy jste to, pane Angličane,“ zvolal plukovník, „vy to chcete zahráti piky!“

„A také je zahraju,“ odpověděl chladně Phileas Fogg, vyhodiv desítku barvy té.

„Nuže, já chci, abyste hrál carreau,“ namítal plukovník Proctor rozčileným hlasem.

A sáhal po vyhozené kartě dokládaje:

„Nerozumíte pranic této hře.“

„Snad budu obratnější v jiné,“ vece Phileas Fogg vstávaje.

„Záleží jen na vás, abyste to zkusil, potomku Johna Bulla!“ odsekl hrubý muž.

Mrs. Auda zbledla. Všecka krev hrnula se jí k srdci. Zachytila rámě Philease Fogga, který zvolna ji odstrčil. Passepartout chtěl vrhnouti se na Amerikana, jenž pohlížel na svého protivníka spůsobem nejurážlivějším. Ale Fix vstal a přistoupiv k plukovníkovi pravil:

„Zapomínáte, že máte se mnou co dělat, pane, kterého jste nejen urazil, ale i zbil!“

„Pane Fixi," vece p. Fogg, „žádám vás za odpuštění, ale ta věc týká se mne samého. Tvrdě, že chybuji hraje piky, plukovník dopustil se nové urážky a z té se mi zodpoví."

„Kdy vám bude libo a kde vám bude libo," odpověděl Amerikan, „a se zbraní, kterou chcete!"

Mrs. Auda marně pokoušela se zadržeti p. Fogga. Policejní jednatel nadarmo hleděl obnoviti hádku na svůj účet. Passepartout chtěl vyhoditi plukovníka ze dveří, ale pokynutí jeho pána zadrželo jej. Phileas Fogg vyšel z vozu a Amerikan následoval jej na lávku.

„Pane," pravil p. Fogg k svému protivníkovi, „mám velmi na spěch, abych vrátil se do Evropy a jakékoli opozdění bylo by mi na velkou újmu."

„Nuže! co jest mně do toho?" odpověděl plukovník Proctor.

„Pane," pokračoval velmi zdvořile p. Fogg, „po našem setkání v San Franciscu umínil jsem si, že vyhledám vás v Americe, jakmile vyřídím záležitost, která mě volá do Evropy."

„Opravdu!"

„Chcete sejíti se se mnou za šest měsíců?"

„Proč ne hned za šest let?"

„Pravím za šest měsíců," odvětil p. Fogg, „a dostavím se v čas."

„Jsou to jen samé vytáčky!" zvolal Stamp Proctor. „Hned aneb nikdy."

„Buď si," odpověděl p. Fogg. „Jedete do Nového Yorku?"

„Ne."

„Do Chicaga?"

„Ne."

„Do Omahy?"

„Do toho vám nic není! Znáte Plum-Creek?"

„Neznám," odvětil p. Fogg.

„Jest to nejbližší stanice. Vlak tam bude za hodinu. Zdrží se tam deset minut. Za deset minut můžeme vyměniti spolu několik ran z revolveru.“

„Buď si,“ dpověděl p. Fogg. „Zastavím se v Plum-Creeku.“

„A doufám, že tam i zůstanete!“ doložil Amerikan s drzostí nevyrovnanou.

„Kdož ví, pane?“ pravil p. Fogg a vrátil se do svého vozu tak chladný jako jindy.

Zde počal chlácholiti Mrs. Audu, vykládaje jí, že křiklounů netřeba se nikdy báti. Pak požádal Fixe, aby mu byl svědkem při souboji nastávajícím. Fix nemohl odepříti a Phileas Fogg pokojně pokračoval v přerušené hře, vyhodiv piky s největší klidností.

V jedenáct hodin hvizdání parostroje oznamovalo blížení se k stanici Plum-Creek. Pan Fogg vstal a následován Fixem odebral se na lávku. Passepartout jej provázel, nesa dva revolvery. Mrs. Auda zůstala ve voze, bledá jako smrt.

V tom otevřely se dvéře protějšího vozu a plukovník Proctor objevil se taktéž na lávce, provázen svědkem, Yankeem to jeho druhu. Avšak právě když oba protivníci slézali na trať, přiběhl průvodčí vlaků a volal na ně:

„Nemůže se vystoupiti, pánové.“

„A proč?“ tázal se plukovník.

„Vlak opozdil se o dvacet minut a nezastaví zde.“

„Musím se ale bíti s tímto pánem.“

„Jest mi líto,“ odpověděl průvodčí, „ale odjedeme hned zase. Již se zvoní.“

Zazvoněno skutečně a vlak hnul se dále.

„Jest mi věru velmi líto, pánové,“ pravil tu průvodčí. „V každém jiném případě byl bych vám

mohl posloužiti. Ale když jste neměli času bíti se zde, kdo vám brání, abyste se nebili na cestě?“

„To by snad nebylo vhod tomu pánovi!“ pravil plukovník Proctor úštěpačně.

„Jest mi to úplně vhod,“ odpověděl Phileas Fogg.

„Na mou věru, pravda, jsme v Americe,“ myslil si Passepartout, „a průvodčí vlaku jest gentleman nejlepšího brusu!“

A řka to šel za svým pánem.

Oba protivníci, jejich svědkové vedeni průvodčím šli z jednoho vozu do druhého až na konec vlaku. V posledním voze bylo jen asi dvanácte osob. Průvodčí tázal se jich, zdali by laskavě neučinili na několik okamžiků místo dvěma gentlemenům, kteří mají vyříditi mezi sebou čestnou záležitost.

Jak pak ne! Cestující byli celí šťastni, že mohli posloužiti oběma gentlemenům a ustoupili na lávky.

Vůz ten padesát stop dlouhý velmi dobře se hodil k souboji. Oba protivníci mohli postupovati proti sobě mezi lavicemi a stříleti na sebe dle libosti. Nikdy nebyl souboj snadněji k uspořádání. Pan Fogg a plukovník Proctor, každý ozbrojen dvěma revolvery o šesti ranách, vstoupili do vozu. Jejich svědkové zůstali venku a zavřeli je tam. Při prvním zahvízdnutí stroje měli počíti střílet ... Pak po dvou minutách vytáhne se z vozu, co v něm zbude z obou gentlemenů.

Není věru nic jednoduššího. Byla to věc tak jednoduchá, že Fix a Passepartout cítili, jak jim srdce bije, až div nepukne.

Očekávali tedy umluvené zahvízdnutí, an tu náhle rozlehly se divoké ryky. Výstřely provázely je, ale nevycházely z vozu ustanoveného

k souboji. Výstřely ty naopak šířily se až ku předu a po celé délce vlaku. Výkřiky hrůzy ozývaly se uvnitř vozů.

Plukovník Proctor a p. Fogg s revolvery v ruce ihned vyšli z vozu a spěchali napřed, kde ozývaly se nejhlučněji rány a křik.

Poznali, že vlak byl přepaden tlupou Siouxskou.

Tito odvážní Indiané nezkusili to poprvé; více než jednou byli již zastavili vlak. Dle obyčeje svého nečekali, až vlak se zastaví; asi sto vyskočilo jich na stupátka, vylezlo do vozů jako paňáca vyskočí na koně v běhu.

Tito Siouxové byli ozbrojeni puškami. Odtud ony výstřely, na které cestující, skoro všichni ozbrojení, odpovídali ranami z revolverů. Nejprvé vrhli se Indiané na stroj. Strojník a topič byli na polo ubiti těžkou olověnou holí. Jeden náčelník siouxský chtěje zastaviti vlak, neuměje ale zacházeti se strojem, otevřel příliš páře průchod, místo aby jej zavřel, a parostroj rozehnaný ujížděl se strašnou rychlostí.

Zároveň Siouxové vrazili do vozu, běhali jako vzteklé opice po střechách, vylámali dvéře a popadli se do křížku s cestujícími. Z vozu na zavazadla, násilně otevřeného a vydrancovaného, věci vyházeny na trať. Křik a střelba neustávaly.

Než cestující mužně se bránili. Některé vozy zabarikadované byly obléhány jako pravé pohyblivé tvrze, unášené s rychlostí sto mil za hodinu.

Od počátku přepadení Mrs. Auda chovala se statečně. S revolverem v ruce bránila se hrdinsky střílejíc rozbitými okny, když divoch některý objevil se před nimi. Asi dvacet Siouxů zastřelených spadlo na dráhu a kola vozů rozmačkala jako červy ty z nich, kteří sklouzli na koleje s lávek.

Několik cestujících těžce raněných kulemi neb olověnými holemi, leželo na lavicích.

Než muselo to vzíti konec. Boj ten trval již deset minut a mohl skončiti jen vítězstvím Siouxů, nezastaví-li se vlak. Neboť stanice tvrze Kearney byla již jen dvě míle daleka. Tam nalézala se posádka americkanská; za tímto místem pak, mezi tvrzí Kearney a následující stanicí Siouxové byli by pány vlaku.

Průvodčí vlaku potýkal se podlé p. Fogga, když kule jej skácela. Padaje zvolal:

„Jsme ztraceni, nezastaví-li se vlak nejdéle v pěti minutách!“

„Zastaví se!“ pravil Phileas Fogg, který chtěl vyběhnouti z vozu.

„Zůstaňte, milostpane,“ zavolal naň Passpartout. „To jest má věc!“

Phileas Fogg neměl času zadržeti odvážného mladíka, který otevřev dvéře, aniž by pozorován byl od Indiánů, šťastně proklouzl pod vůz. A teď, mezi tím co boj trval dále, mezi tím co kule fičely mu nad hlavou, nabyv své někdejší obratnosti, své paňácovské mrštnosti, plíže se vespod vozu, chytaje se řetězů, pomáhaje si všelikými závírkami a nápravami, leza od vozu k vozu s podivuhodnou křepkostí, dostal se tak na přední část vlaku. Nebyl zpozorován, nemohlť jím býti.

Zde vise na jedné ruce mezi vozem na zavazadla a tendrem, odepjal od tohoto řetězy závěsné; ale poněvadž tyto byly nataženy, nebyl by nikdy toho dovedl, kdyby trhnutí stroje nebylo mu přispělo, že oko řetězu vyskočilo; vlak odvěšený zůstával znenáhla zpět, mezi tím co parostroj ubíhal s novou rychlostí.

Unášen silou rozjetí vlak ještě několik minut jel ku předu, ale závirky zataženy uvnitř vagonů

a vlak konečně zastavil asi sto kroků před stanicí Kearney.

Zde vojáci z tvrze přivolaní střelbou kvapem přichvátali. Siouxové nečekali na ně, nýbrž před úplným zastavením vlaku celá tlupa vyskákala.

Když ale cestující počítali se na nádraží stanice, shledali, že několik schází při vyvolávání a mezi nimi smělý Francouz, jehož obětovnost je zachránila.

Kapitola třicátá.

V které Phileas Fogg koná prostě svou povinnost.

Tři cestující, mezi nimi Passepartout zmizeli. Padli v boji? Či byli zajati od Siouxů? Nemohlo se to posud vědět.

Raněných bylo dosti mnoho, brzy ale shledalo se, že nikdo nebyl poraněn smrtelně. K nejtíže raněným náležel plukovník Proctor, který statečně se potýkal a jejž kule do slabizny skácela. Byl přenešen do nádraží s jinými cestujícími, jejichž stav vyžadoval bezodkladného ošetřování.

Mrs. Auda byla bez úrazu. Phileas Fogg, který nešetřil sebe, nebyl ani škrábnut. Fix byl raněn do ramene, ale jen lehce. Však Passepartout scházel a slzy řinuly se z očí mladé paní.

Mezi tím všickni cestující byli opustili vlak. Kola vozů byla postříkána krví. Na nábojích a loukotěch visely kusy masa. Bylo viděti v dáli ztracející se dlouhé krvavé pruhy na bílé rovině. Poslední Indiané zmizeli právě na jihu stranou k Republican-riveru.

Pan Fogg, se založenýma rukama, stál nepohnutě. Měl učiniti důležité rozhodnutí. Mrs. Auda, stojíc podlé něho, hleděla naň, ani slova nemluvíc ... Rozuměl tomu pohledu. Jestli sluha jeho zajat, nebyl povinen, všeho odvážiti se, aby jej vyrval Indianům?...

„Vyhledám jej živého či mrtvého," pravil suše k Mrs. Audě.

„Ah! pane... pane Foggu!" zvolala mladá žena, uchopujíc ruce svého společníka, jež pokryla slzami.

„Živého!" dodal p. Fogg, „neztratíme-li ani minuty!"

Tímto rozhodnutím obětoval se Phileas Fogg celý. Prohlásil svou zkázu. Jediný den opozdění bude míti pro něho za následek, že zmešká parník v Novém Yorku. Sázka jeho byla pak na jisto ztracena. Ale při myšlénce: „Jest to má povinnost!" neváhal.

Setník velící tvrzi Kearney byl tu. Vojáci jeho — asi sto mužů — přichystali se k obraně, kdyby Siouxové hnali přímo útokem na nádraží.

„Pane," pravil p. Fogg k setníkovi, „tři cestující zmizeli.

„Mrtvi?" tázal se setník.

„Mrtvi či zajati," odpověděl Phileas Fogg. „Tato nejistota musí přestati. Hodláte pronásledovati Siouxy?"

„Jest to na pováženou, pane," vece setník. „Tito Indiané mohou utíkati třeba až za Arkausas Nemohu opustiti tvrz mi svěřenou."

„Pane," odpověděl Phileas Fogg, „jde tu o život tří lidí."

„Zajisté... mohu ale nasaditi život padesáti lidí, abych tři zachoval?"

„Nevím, zdali to můžete, pane, jest to ale vaše povinnost.“

„Pane,“ odvětil setník, „nikdo nemá zde právo, učiti mě mým povinnostem.“

„Dobře,“ vece chladně Phileas Fogg. „Půjdu sám!“

„Vy, pane?“ zvolal Fix, který byl se přiblížil. „Vy chcete sám pustiti se za Indiany?“

„Chcete snad, abych nechal zahynouti toho nešťastníka, jemuž vše, co zde živého, děkuje svůj život? Půjdu.“

„Nuže, nepůjdete sám!“ zvolal setník, pohnut mimovolně. „Ne! Jste šlechetný muž!... Třicet dobrovolníků!“ dodal, obrátiv se k vojákům.

Celá setnina předstoupila najednou. Setník potřeboval jen voliti mezi těmi statnými muži. Třicet vojáků vybráno a starý šikovatel postavil se v jich čelo.

„Děkuji, setníku!“ pravil p. Fogg.

„Dovolíte mi, provoditi vás?“ tázal se Fix gentlemana.

„Čiňte, jak vám libo, pane,“ odpověděl mu Phileas Fogg. „Chcete-li ale prokázati mi službu, zůstanete zde u Mrs. Audy. Kdyby se mi přihodilo neštěstí...“

Obličej policejního jednatele náhle zbledl. Má odloučiti se od muže, jejž sledoval krok za krokem a s takovou vytrvalostí! Má pustiti jej na zdařbůh do pustiny. Fix pozoroval bedlivě gentlemana a ačkoliv mu nepřál, proti svým předsudkům, přes boj vnitřní v něm právě vzniklý, sklopil oči před tím pohledem klidným a upřímným.

„Zůstanu zde,“ pravil.

Několik okamžiků na to p. Fogg stiskl ruku mladé paní; pak odevzdav jí svůj drahocenný vak

cestovní, odešel se šikovatelem a svým malým sborem.

Než ale odešel, pravil k vojákům:

„Přátelé, dostanete tisíc liber (10.000 zl.), zachráníme-li zajaté!“

Bylo tehdy poledne a několik minut.

Mrs. Auda odebrala se do pokoje v nádraží a zde, samotna, čekala, myslíc na Philease Fogga, na tu prostou a vznešenou velkodušnost, na tu klidnou odvahu. Pan Fogg obětoval dříve své jmění a teď šlo mu o život, vše to učinil bez váhání, z povinnosti, bez dlouhých řečí. Phileas Fogg byl hrdinou v očích jejích.

Jednatel Fix nesmýšlel tak a nemohl zadržeti svůj nepokoj. Přecházel zimničně po nádraží. Byv na chvilku přemožen, přišel zase k sobě. Fogg odešel; pochopil, jakou hloupost to vyvedl, nechávaje jej odejíti. Jak! ten člověk, jejž stíhal kolem světa, s jeho přivolením odloučil se od něho! Jeho povaha dostala opět vrch, obviňoval sebe, žaloval na sebe, vyplísnil sebe, jakoby byl ředitelem policejním hlavního města, jenž mluví do duše jednateli dopadnutému při hloupém kousku.

„Byl jsem nešikovný!“ myslil si. „Jiný byl by ukázal, co jest! Odešel, nevrátí se. Kde jej teď lapit? Ale jak mohl jsem jen nechat se tak oblouditi, já, Fix, já, který mám rozkaz k jeho zatknutí! Věru, jsem hotový osel!“

Tak rozumoval policejní jednatel, mezi tím, co hodiny ubíhaly tak pomalu pro jeho přání. Nevěděl, co počíti. Někdy měl chuti, říci vše Mrs. Audě. Ale věděl, jak by jej mladá paní uvítala. Jak tedy rozhodnouti se? Pokoušelo jej to, aby pustil se přes šíré bílé pláně za tím Foggem. Nezdálo se mu býti nemožným, nalézti jej. Kročeje

malé výpravy byly ještě vytlačeny v sněhu!... Ale brzy všecka stopa zmizela pod novým sněhem.

Tu zmocnila se Fixe skleslost na mysli. Cítil jakousi neodolatelnou touhu nechati všeho. A právě naskytla se mu příležitost opustit stanici Kearney a jeti dále svou cestou, tak bohatou na nehody.

Vskutku k druhé hodině odpolední, mezi tím co padal sníh ve velkých vločkách, bylo slyšeti dlouhé hvízdání, přicházející od východu. Velikánský stín, mající před sebou rudou záři, pomalu se blížil, značně zvětšovaný mlhou, jež dodávala mu příšerného vzezření.

Avšak neočekával se žádný vlak od východu. Pomoc povolaná telegraficky nemohla tak brzy přicházeti a vlak z Omahy do San Francisca měl přijeti až zítra. — Brzy vysvětlilo se to.

Tento parostroj, jenž přijížděl slabou parou, byl týž, který odvěšen byv od vlaku, ujížděl dále se strašlivou rychlostí, unášeje strojníka i topiče omráčené. Běžel tak po kolejích několik mil, pak z nedostatku paliva oheň dodělával; pára došla a hodinu na to stroj znenáhla ochabuje ve své rychlosti, zastavil se konečně dvacet mil za stanicí Kearney.

Ani strojník ani topič nebyli mrtvi a po velmi dlouhé mdlobě přišli k sobě.

Stroj tu již stál. Shledav se v pustině, s pouhým strojem, bez vozů za ním, strojník domyslil se, co se bylo stalo. Jak stroj byl odvěšen od vlaku, nemohl uhodnouti, ale nebylo pro něho pochybnosti, že vlak zůstav v zadu, byl v nouzi.

Strojník nerozmýšlel se tedy, co má činiti. Jeti dále směrem do Omahy, bylo opatrno; vrátit se k vlaku, jejž Indiané snad drancovali ještě bylo nebezpečno... Nic nedělá! Naloženo uhlí

a dříví do peci stroje, oheň rozhořel se, tlak stoupal znova a k druhé hodině odpolední stroj přijížděl po zpátku k stanici Kearney. On to hvízdal v mlhách.

Bylo to velké potěšení pro cestující, vidoucí, jak stroj staví se v čelo vlaku. Mohli pokračovati v jízdě tak nešťastně přerušené.

Když přišel stroj, Mrs. Auda vyšla na nádraží a tázala se průvodčího vlaku:

„Odjedete?“

„Hned, paničko.“

„Ale ti zajatí . . . naši nešťastní soudruhové . . .“

„Nemohu přerušiti službu,“ odpověděl průvodčí. „Máme již tři hodiny opozdění.“

„A kdy pojede jiný vlak od San Francisca?“

„Zítra večer, paničko.“

„Zítra večer! Pak ale bude pozdě! Musíte počkati . . .“

„Jest to nemožno,“ odpověděl průvodčí. „Chcete-li odjeti, vstupte do vozu.“

„Neodjedu“, odvětila mladá paní.

Fix slyšel tuto rozmluvu. O několik okamžiků dříve, když nebylo tu žádného prostředku k odjezdu, byl odhodlán opustit Kearney a teď, když vlak tu byl, uchystaný k odjezdu, když potřeboval jen zasednouti na své místo ve voze, neodolatelná moc zdržovala jej na tom místě. To nádraží pálilo jej pod nohama a nemohl odtrhnouti se od něho. Vnitřní boj počal znova. Zlostí nad nezdarem div se nezalkl. Chtěl bojovati až do konce.

Mezi tím cestující a několik raněných — mezi nimi plukovník Proctor, jehož rána byla těžká — zasedli do vozů. Bylo slyšeti hučení podtápěného kotle a dým valil se komínem. Strojník zahvízdl,

vlak se hnul a brzy zmizel, míse svůj bílý kouř v kotouče sněhové.

Policejní jednatel Fix zůstal.

Uplynulo několik hodin. Počasí bylo velmi šeredné, zima velmi značná. Fix sedě na lavici na nádraží, ani sebou nehýbal. Mohlo mysliti se, že spí. Mrs. Auda přes vichřici každou chvíli vycházela z pokoje jí přenechaného. Šla na konec nádraží, koukajíc bouři sněhovou, chtějíc proniknouti tuto mlhu, která zahalovala obzor kolem ní, naslouchajíc, zdali není slyšet nějaký hluk. Avšak nic neozývalo se. Vrátila se pak, celá skřehlá, aby za malou chvíli přišla zas a vždy marně.

Nadešel večer. Malý sbor ještě se nevrátil. Kde byl teď? Dohonil Indiány? Přišlo to k boji, aneb bloudili ti vojáci ztracení v mlze na zdařbůh? Velitel tvrze Kearney byl velmi nepokojným, ač nechtěl ničím prozraditi svůj nepokoj.

Nastala noc, sníh nepadal tak hojně, ale mráz byl větší. Nejneohroženější oko nebylo by bez hrůzy podívalo se na tu temnou nesmírnost. Úplné ticho panovalo po pláni. Ani let ptáka ani skok zvěře nevyrušoval nekonečný poklid.

Po celou tuto noc Mrs. Auda, mysl majíc plnou smutných předtuch, srdce naplněné úzkostí, bloudila po kraji prairie. Obrazotvornost její unášela ji do dálky a ukazovala jí tisíceré nebezpečí. Co vytrpěla v těchto dlouhých hodinách, nelze vysloviti.

Fix zůstal stále nepohnutě na témž místě, ale on také nespal. Jednou přiblížil se k němu člověk i mluvil na něho, ale policejní jednatel odbyl jej, odpověděv na jeho slova záporným posunkem.

Noc takto uplynula. Za svítání sluneční koule

na polo vyhaslá vystoupila na mlhavém obzoru. Než bylo lze přece viděti na dvě míle daleko. Phileas Fogg a tlupa vojáků odešli na jih . . . Jih byl úplně pustý. Bylo právě sedm hodin ráno.

Setník nad míru starostlivý nevěděl, co počíti. Měl poslati druhé oddělení prvnímu na pomoc? Měl obětovati na novo lidi s tak malou výhlídkou na zachování těch, kteří obětováni byli hned z počátku? Ale váhavost jeho netrvala dlouho a zavolav kývnutím jednoho poručíka svého, dal mu rozkaz, aby vykonal obhlídku na jih — když v tom zazněly rány střelné. Bylo to znamení? Vojáci vyběhli z tvrze a v dálce půl míle zpozorovali malé oddělení vracející se v dobrém pořádku.

Pan Fogg kráčel v čele a vedlé něho Passepartout a oba ostatní cestující, vyrvaní z rukou Indianů.

Strhl se boj deset mil na jih od Kearneye. Několik okamžiků před příchodem vojska Passepartout a oba soudruzi jeho zápasili ještě se svými strážci a Francouz zabil z nich tři pěstí, když pán jeho a vojáci přikvapili jim na pomoc.

Všichni, zachranitelé i zachránění, byli uvítáni výkřiky radosti a Phileas Fogg rozdělil mezi vojáky odměnu slíbenou, mezi tím co Passepartout opětoval, nikoli bez důvodu:

„Na mou věru, musí se říci, že to přijde mému pánovi draze!“

Fix nemluvě ani slova, hleděl na p. Fogga a bylo by nesnadno bývalo, vyzkoumati dojmy, které v něm mezi sebou zápasily. Mrs. Auda pak chopila se ruky gentlemanovy a stiskla ji do svých rukou nemohouc ze sebe slovo vypraviti.

Zatím Passepartout hned po svém příchodu

jal se hledati v nádraží vlak. Myslil, že nalezne jej zde uchystaný k odjezdu do Omahy a doufal, že bude ještě možno dohoniti čas ztracený.

„Vlak, vlak!“ volal.

„Odejel,“ odpověděl Fix.

„A kdy pojede vlak příští?“ tázal se Phileas Fogg.

„Až dnes večer.“

„Ah!“ odpověděl pouze lhostejný gentleman.

Kapitola třicátá prvá.

V které policejní jednatel Fix ujme se do opravdy záležitosti Philease Fogga.

Phileas Fogg byl o dvacet hodin pozadu. Passepartout, mimovolná to příčina opozdění tohoto, byl celý zoufalý. Zničil na dobro svého pána!

V tom přistoupil policejní jednatel k p. Foggovi, a hledě mu přímo do očí tázal se:

„Zcela opravdivě, pane, máte na spěch?

„Zcela opravdivě,“ odpověděl Phileas Fogg.

„Musím jíti dále,“ pokračoval Fix. „Záleží vám velmi na tom, abyste byl v Novém Yorku 11. před devátou hodinou večer, dobou to odplutí parolodi do Liverpoolu?“

„Záleží mi na tom co nejvíce.“

„A kdyby vaše cesta nebyla přerušena bývala přepadením Indianů, byl byste přibyl do Nového Yorku 11. hned z rána?“

„Ano, dvanáct hodin před odplutím parníku.“

„Dobrá. Opozdil jste se tedy o dvacet hodin. Mezi dvaceti a dvanácti jest rozdíl osm. Musel

byste dohoniti tedy osm hodin. Chcete se o to pokusiti?“

„Pěšky?“ tázal se p. Fogg.

„Ne, na saních,“ odpověděl Fix, „na saních s plachtami. Jakýsi člověk nabídl mi tento povoz.“

Byl to onen člověk, jenž oslovil v noci policejního jednatele a jehož návrh Fix odmítl.

Phileas Fogg neodpověděl Fixovi; a Fix ukázal mu člověka onoho, jenž procházel se po nádraží, načež p. Fogg šel k němu. Za chvíli Phileas Fogg a onen Amerikán, jmenem Mudge, vstoupili do chatrče vystavené pod tvrzí Kearney.

Zde p. Fogg prohlížel si velmi podivný povoz, jakési široké to necky postavené na dvou dlouhých trámech napřed trochu do výše ohnutých jako smyky saní, v kterých mohlo seděti pět až šest osob. V třetině necek napřed, trčel velmi vysoký stožeň, na kterém zavěšena byla ohromná plachta. Tento stožeň pevně přivázaný kovovými lany, měl na sobě železné těhlo sloužící k vykasání spodní plachty velkého rozměru. V zadu nalezalo se jakési kormidlo, kterým stroj dal se řídit.

Jak viděti, byly to saně upravené na šalupu. V zimě po zmrzlé rovině, když vlaky nemohou pro sníh dále, tyto povozy převážejí cestovatele náramně rychle z jedné stanice na druhou. Jsou ostatně hojně vystrojeny plachtami — hojněji než smí býti loupežnický kutter hrozící překocením — a při zadním větru ubíhají po prairiích s rychlostí stejnou, neli větší než u rychlovlaků.

Za malou chvíli uzavřena smlouva mezi p. Foggem a majitelem pozemní lodi. Vítr byl příznivý. Vál od západu velmi silně. Sníh byl umrzlý a Mudge zaručoval se, že přepraví p. Fogga za několik ho-

din do stanice Omaha. Zde jezdí již více vlaků a jest mnoho tratí, vedoucích do Chicaga a Nového Yorku. Nebylo nemožno, dohoniti čas zmeškaný. Nebylo tedy příčiny k rozmýšlení, má-li zkusiti se to dobrodružství.

Pan Fogg nechtěje Mrs. Audu vydati svízelům jízdy na volném vzduchu, při mrazu, jejž rychlost učiní ještě nesnesitelnějším, navrhoval jí, aby zůstala pod ochranou Passepartouta na stanici Kearney. Poctivý mladík že by doprovodil pak mladou paní do Evropy lepší cestou a za poměrů příjemnějších.

Mrs. Auda nechtěla odloučiti se od p. Fogga a Passepartout byl velmi šťastným nad tímto rozhodnutím. Nebyl by totiž pro nic na světě chtěl opustiti svého pána, když Fix měl provázeti jej.

Co myslil si tehdy policejní jednatel, bylo by nesnadno říci. Bylo přesvědčení jeho zvráceno návratem Philease Fogga aneb považoval jej za darebáka velmi prohnaného, který vykonav cestu kolem světa myslil si, že bude v Anglii úplně v bezpečí? Snad mínění Fixovo o Phileasi Foggovi skutečně změnilo se. Ale nebyl proto méně odhodlán konati svou povinnost a jsa nejnetrpělivější ze všech, uspíšiti co nejvíce možná návrat do Anglie.

V osm hodin saně byly připraveny k odjezdu. Cestující — mohlo se skoro říci plující — zasedli na ně a zaobalili se těsně do svých pokrývek. Obě ohromné plachty byly vykasány a pod nátlakem větru povoz jel po zmrzlém sněhu s rychlostí čtyřiceti mil za hodinu.

Vzdálenost mezi tvrzí Kearney a Omahou obnáší v přímé čáře — dle letu včely, jak říkají Amerikáné — dvě stě mil na nejvýše. Vydrží-li

vítr, mohli překonati ji za pět hodin. Nepřihodí-li se nic nemilého, musely saně v jednu hodinu s poledne doraziti do Omahy.

Jaká to jízda! Cestující, schouleni k sobě, nemohli mluviti. Zima zvětšená rychlostí byla by jim uřízla řeč. Saně ubíhaly tak lehce po rovině jako loď po hladině mořské — aspoň rozvlněné. Když vítr hnal se prudce po zemi, zdálo se, jakoby saně byly pozdviženy od země za plachty své, jakási to široká křídla ohromného rozepnutí. Mudge při kormidle držel se přímé čáry a otočením opačiny napravoval odchylování se povozu. Všecky plachty byly napnuty. Spodní plachta byla spuštěna a nebyla více zakryta plachtou horní. Vytaženo těhlo a kosatka větru nastavená přidávala svou sílu k síle ostatních plachet. Nebylo lze změřiti ji mathematicky, ale zajisté rychlost saní nebyla menší než čtyřiceti mil za hodinu.

„Nepřetrhne-li se nic," pravil Mudge, „přijdeme v čas!"

A Mudgeovi záleželo na tom, aby přijel v čas ustanovený, neboť p. Fogg věren svým zásadám, navnadil jej značnou odměnou.

Prairie, přes niž saně ubíhaly rovnou čarou, byla rovná jako moře. Vypadala jako ohromný zamrzlý rybník. Železnice vedoucí touto částí území šla od jihozápadu na severozápad přes Grand-Island, Kolumbus, znamenité to město v Nebrasce, do Schuyleru, Fremontu a pak do Omahy. Běžela na celé této části po pravém břehu Platte-riveru. Saně zkracujíce tuto cestu, držely se směru tětivy oblouku, v kterém zatáčela se dráha. Mudge nemusel obávati se, že zdrží jej Platte-river svým malým záhybem před Fremontem, poněvadž byl zamrzlý. Cesta byla tedy prosta všech překážek a Phileas Fogg měl tedy

obávati se jen dvojí věci: porouchání povozu a změny neb ulehnutí větru.

Ale vítr neutišoval se. Na opak. Vál tak prudce, div nezlámal stežeň lány železnými pevně uvázaný. Tyto kovové provazy podobné k strunám zněly, jakoby někdo po nich jezdil šmytcem. Saně uháněly za žalostných zvuků neobyčejně silných.

„Ty struny dávají kvintu a oktávu," pravil p. Fogg.

A byla to jediná slova, jež pronesl na této jízdě. Mrs. Auda pečlivě zaobalena do kožešin a přikrývek cestovních, byla pokud možná chráněna před mrazem.

Passepartout, maje tváře červené jako sluneční koule zapadající v mlhách, ssál do sebe ten ostrý vzduch. V nevyčerpatelné důvěře své počal opět doufati. Místo ráno přijedou do Nového Yorku večer, ale byla ještě poněkud naděje, že se to stane před odplutím parníku liverpoolského.

Passepartout měl i velkou chuť stisknouti ruku svému spojenci Fixovi. Nezapomněl, že policejní jednatel sám opatřil saně s plachtami a tedy jediný prostředek, po kterém bylo lze dostati se v čas do Omahy. Ale bůh ví z jaké předtuchy zachoval svou obvyklou chladnost.

Na všechen spůsob na jednu věc nezapomene Passepartout nikdy, totiž na oběť p. Fogga, kterou bez váhání přinesl, aby jej vytrhl z rukou Siouxů. Tím p. Fogg nasadil své jmění a svůj život . . . Ne! jeho sluha nikdy na to nezapomene!

Mezi tím co každý cestující oddával se svým myšlénkám tak rozdílným, saně letěly po ohromném povlaku sněhovém. Ani nepozorovali toho, když jeli přes nějaký potok, přítoky to Little-Blue-riveru. Pole i potoky mizely pod stejnou bílou pokrývkou. Rovina byla úplně pusta. Mezi

tichomořskou dráhou Unie a poboční tratí, která má spojovati Kearney se Sv. Josefem, tvořila jakýsi neobydlený ostrov. Nebylo na ní ani vesnice ani stanice, ba ani tvrze. Časem přelétl jako blesk nějaký strom šumíci, jehož bílá kostra obýbala se pod větrem. Někdy hejna ptáků divokých letěla stejným směrem. Někdy také několik vlků prairiových v četných houfech, hubených, vyhladovělých, poháněných divokým pudem, závodilo v rychlosti se saněmi. Tu Passepartout s revolverem v ruce byl připraven vystřeliti na ty, kteří by se přiblížili nejvíce. Kdyby v tom nějaká nehoda byla saně zastavila, cestující napadeni těmi divokými dravci byli by octli se u velikém nebezpečí. Ale saně dobře držely, brzy předhonily vlky a za nedlouho celá vyjící smečka zůstala pozadu.

V poledne Mudge poznal dle některých známek, že přejel přes zamrzlý Platte-river. Neříkal nic, ale byl teď jist, že dvacet mil dále bude v stanici Omaha.

A vskutku nebyla ještě hodina, když obratný ten vozka opustiv kormidlo spěchal skasati plachty a uvázal je, mezi tím co saně, unášené neodolatelnou svou prudkostí uběhly ještě půl míle bez plachet. Konečně zastavily se a Mudge ukazuje na hromadu bílých střech pravil:

„Jsme u cíle“

U cíle! V skutku u cíle, na stanici, která četnými vlaky má každodenní spojení s východem Spojených Obcí!

Passepartout a Fix seskočili na zemi a zahřívali své přemrzlé údy. Pomohli p. Foggovi a mladé paní ze saní. Phileas Fogg vypořádal se velkomyslně s Mudgem, kterémuž Passepartout

stiskl po přátelsku ruku a všichni spěchali na nádraží do Omahy.

V tomto značném městě Nebrasky končí dráha tichomořská vlastně tak nazvaná, která spojuje kotlinu Mississipskou s velkým Okeanem. Z Omahy do Chicaga vede dráha pod jmenem „Chicago-Rock-island-road“ přímo na východ, majíc padesát stanic.

Přímý vlak právě měl odjeti. Phileas Fogg a jeho společníci mohli jen skočiti do vozu. Neviděli pranic z Omahy, ale Passepartout přiznal se sobě samému, že není čeho litovati a že nejednalo se o to, aby něco viděli.

S největší rychlostí projel vlak státem Jowa přes Council-Bluffs, Moines, Jowa-city. V noci překročil Mississipi u Davenportu a přes Rock-Island vstoupil do Illinois. Na zejtří 10. ve čtyry hodiny večer přibyl do Chicaga, zdvihajícího se již ze svých spálenišť a mnohem hrději rozloženého než kdy dříve po březích svého krásného jezera michiganského.

Devět set mil jest ze Chicaga do Nového Yorku. Vlaků vyjíždělo dost ze Chicaga. Pan Fogg vstoupil hned z jednoho do druhého. Rychlý parostroj dráhy „Pittsburg-Fort-Wayne Chicagské“ odjel s největší rychlostí, jakoby byl poznal, že ctihodný gentleman neměl času na zbyt. Projel tak jako blesk Indianou, Ohiem, Pennsylvanií, Novým Jerseyem, kolem měst se jmeny antickými, z nichž některá měla ulice a koňské dráhy, ale žádné domy ještě. Konečně objevil se Hudson a 11. prosince ve čtvrt na dvanáct v noci vlak zastavil se v nádraží na pravém břehu řeky před samým přístavištěm parníků trati Cunardovy, jinak nazvané „British and north American royal

mail steam packet Co.“ (Britanská a severoamerická královská společnost poštovních parolodí).

Paroloď *Čína* určená do Liverpoolu odplula před pětačtyřiceti minutami!

Kapitola třicátá druhá.

V které Phileas Fogg pustí se přímo v zápas s nepříznivým osudem.

Odpluvši, odvezla s sebou paroloď *Čína*, jak zdálo se, poslední naději Philease Fogga.

Neboť žádná z jiných parolodí konajících přímou službu mezi Amerikou a Evropou ani transatlantické francouzské parníky ani lodi „White-Star-line-u“ (společnosti bílé hvězdy) ani parníky Společnosti Imman neb hamburské ani které jiné nemohly prospěti účelům jeho.

Tak loď *Pereire* transatlantické společnosti francouzské — jejíž překrásné lodi vyrovnají se co do rychlosti všem jiným bez výminky, vynikajíce nad ně pohodlností — odpluje teprv pozejtří 14. prosince. A ostatně loď tato jako parníky Společnosti hamburské nejela přímo do Liverpoolu neb Londýna nýbrž do Havru a nutný převoz z Havru do Southamptonu byl by zdržel Philease Fogga a tím zmařil poslední jeho namáhání.

Na parolodi Immanské, z nichž jedna, *City-of-Paris* odpluje zejtra, nebylo lze ani pomysliti. Tyto lodi jsou zvláště určeny pro převoz vystěhovalců, jejich stroje jsou slabé, plujou zrovna tolik pomocí plachet jako parou a rychlost jejich jest prostřední. Potřebují k cestě z Nového Yorku do

Anglicka více času než p. Foggovi zbývalo ještě k vyhrání sázky.

O tom všem přesvědčil se tento gentleman úplně procházeje svého *Bradshawa*, jenž udával mu pro každý den program plavby přes okean.

Passepartout byl zdrcen. Zmeškati parník o pětačtyřicet minut, to dodalo mu poslední ránu. Byla to vina jeho, který stále vyvolával překážky na cestě pána svého, místo aby mu pomáhal! A když přehlédl v duchu všecky nehody na cestě, když vypočítal peníze zbůhdarma vydané a pouze k jeho prospěchu, když pomyslil si, že ta ohromná sázka i se značnými útratami cesty nyní zbytečně přiváděla p. Fogga na mizinu, obsypával sebe nadávkami.

Pan Fogg zatím nečinil mu žádné výčitky a opouštěje přístaviště parníků zámořských, pravil pouze:

„Budeme hledat zítra. Pojďte.“

Pan Fogg, Mrs. Auda, Fix, Passepartout jeli přes Hudson po Jersey-city-ferry-boatu (převozní lodi z Jerseye do Nového Yorku) a vstoupili pak do fiakru, který dovezl je k hostinci Sv. Mikuláše v třídě Brodway. Najali pro sebe pokoje a noc uplynula pro Philease Fogga, který velmi dobře spal, rychle, ale velmi pomalu pro Mrs. Audu a ostatní společníky, kterým nepokoj nedovoloval spáti.

Na zejtří bylo 12. prosince. Od 12. sedmi hodin ráno do 21. osmi hodin pětačtyřiceti minut večer zbývalo devět dní třináct hodin pětačtyřicet minut. Kdyby tedy Phileas Fogg byl odjel včera po *Číně*, jedné to z nejrychlejších lodí společnosti Cunardovy, byl by dostal se do Liverpoolu a pak do Londyna v čase žádoucím.

Pan Fogg opustil hostinec, sám, nařídiv svému

sluhovi, aby naň čekal a oznámil Mrs. Audě, by každý okamžik uchystána byla k odjezdu.

Pan Fogg odebral se k břehům Hudsonu a mezi loděmi přivázanými k nábřeží neb zakotvenými v řece vyhledával pečlivě ty, které byly na odplutí. Více lodí mělo své prapory odjezdu a chystaly se vyplouti do moře za ranního přílivu, neboť v tom ohromném a podivuhodném přístavu novoyorkském není dne, kdy by sto lodí neodjíždělo do všech úhlů světa; ale většinou byly to lodi plachetní, které Phileasi Foggovi nemohly hoditi se.

Tomuto gentlemanovi, jak zdálo se, měl zmařiti se poslední pokus, an tu spatřil zakotvenou před baterií, nanejvýš jedno láno daleko, obchodní loď o vrtuli, jemného zevnějšku, jejíž komín vypouštěje velké kotouče dýmu prozrazoval, že chystá se k odplutí.

Phileas Fogg zavolal na člun, vstoupil do něho a několika odrazy octl se u schodou *Henrietty*, parníku se železným trupem, jehož svršek byl ze dřeva.

Kapitán *Henrietty* byl na palubě. Phileas Fogg vstoupil na loď a dal si zavolati kapitána. Ten brzy se objevil.

Byl to muž padesátiletý, jakýsi mořský medvěd, bručivý, jenž nemusel býti příjemným.

„Kapitán?“ tázal se p. Fogg.

„Jsem já.“

„Já jsem Phileas Fogg z Londýna.“

„A já Andrew Speedy z Cardiffu.“

„Hodláte odplouti?...“

„Za hodinu.“

„Plujete do?...“

„Bordeaux.“

„A váš náklad?“

„Kameny v břiše. Žádné zboží. Odpluju s přítěží.“

„Máte cestující?“

„Žádné cestující. Nikdy cestující. Zboží překážející a hubou meloucí.“

„Vaše loď pluje dobře?“

„Mezi jedenácti a dvanácti uzly. *Henrietta* jest dobře známa.“

„Chcete mě převézti do Liverpoolu, mě a tři osoby?“

„Do Liverpoolu? Proč ne do Číny?“

„Pravím do Liverpoolu.“

„Ne.“

„Ne?“

„Ne. Jsem uchystán k odplutí do Bordeaux a odpluji do Bordeaux.“

„Bez ohledu na cenu?“

„Bez ohledu na cenu.“

Kapitán mluvil tonem, který nepřipouštěl odmluvy.

„Ale majitelé *Henrietty* . . .“ počal opět Phileas Fogg.

„Majitelem jsem já,“ odpověděl kapitán. „Loď náleží mně.“

„Najmu ji od vás.“

„Ne.“

„Koupím ji od vás.“

„Ne.“

Phileas Fogg ani nemrkl. Avšak postavení jeho bylo povážlivé. Nebylo to v Novém Yorku jako v Hong-Kongu a kapitán *Henrietty* nebyl jako patron *Tankadery*. Posud peníze gentlemanovy vždy přemohly překážky. Tenkráte peníze neměly úspěchu.

Než musel nalézti se prostředek k přeplutí atlantického moře po lodi — leda snad že by je

přeplul v balloně — což by bylo velmi odvážným a ostatně nedalo se ani provésti.

Zdálo se nicméně, že Phileas Fogg měl nápad, neboť pravil ke kapitánovi:

„Nuže, chcete mne dovézti do Bordeaux?

„Ne, i kdybyste mi dával dvě stě dollarů.“

„Nabízím vám jich dva tisíce (4000 zl.).“

„Za osobu?“

„Za osobu.“

„A jste čtyři?“

„Čtyři.“

Kapitán Speedy počal škrábati se na čele, jakoby chtěl svléknouti je z kůže. Výdělek osmi tisíc dollarů, aniž by změnil svůj cíl, to stálo za to, aby odložil svůj projevený odpor proti všelikým cestujícím. Cestující po dvou tisících dollarech ostatně nejsou již ani cestujícími, to jest drahé zboží.

„Odjedu v devět hodin,“ pravil prostě kapitán Speedy „a budete-li vy a vaši lidé zde . . .“

„V devět hodin budeme na palubě!“ odpověděl neméně suše p. Fogg.

Bylo půl deváté. Pan Fogg opustil *Henriettu*, vstoupil do vozu, odebral se do hostince sv. Mikuláše, vzal s sebou Mrs. Audu, Passepartouta, ano i neodlučitelného Fixe, kterému laskavě nabídl místo na lodi — a to vše vykonal s onim klidem, jenž neopouštěl jej v žádných okolnostech.

Když *Henrietta* vytáhla kotvice, byli všickni čtyři na palubě.

Když Passepartout dověděl se, co bude státi tato poslední plavba, vyrazil ze sebe dlouhé „oh!“ které proběhlo celou chromatickou škálu od shora dolů!

Policejní jednatel Fix myslil si, že banka anglická nevyjde z toho beze škody. Neboť předpo-

kládaje, že Fogg nehodí ještě několik balíčků bankovek do moře, bude ve vaku jeho scházeti přes sedm tisíc liber (70.000 zl.)!

Kapitola třicátá třetí.

Kde Phileas Fogg osvědčí se co pán okolností.

Hodinu na to parník *Henrietta* minul light-boat (loď zastupující maják), který označuje ústí Hudsonu, obejel cíp Sandy-Hookský a vyplul do moře. Během dne jel těsně kolem Long-Islandu, daleko od majáku na Fire-Islandu a ubíhal rychle na východ.

Druhý den 13. prosince v poledne vstoupil někdo na můstek, aby změřil, kde nalézá se loď. Člověk ten musel býti patrně kapitán Speedy! Dokonce ne. Byl to Phileas Fogg, esq.

Kapitán Speedy byl zcela jednoduše zamčen ve své kabině a vydával ze sebe ryk, který svědčil o zlosti, velmi prominutelné, přecházející až do vzteklosti.

Co stalo se, bylo velmi jednoduché. Phileas Fogg chtěl do Liverpoolu, kapitán nechtěl jej tam dovézti. Phileas Fogg přijal tedy cestu do Bordeaux a po třicet hodin, co byl na palubě, pracoval tak dobře bankovkami, že mužstvo, lodníci i topiči — lidé to trochu podloudničtí, kteří s kapitánem byli v dosti špatném poměru — byli jeho. A hle! proč tedy Phileas Fogg velel na místě kapitána Speedyho a proč zkrátka *Henrietta* obrátila se k Liverpoolu. Jenom bylo nade vše patrno, jak p. Fogg řídil loď, že býval námořníkem.

Jak skončí toto dobrodružství, dovíme se

později. Nic méně Mrs. Auda nepřestala býti nepokojnou, aniž by čeho říkala. Fix byl z počátku celý ustrnulý. Passepartout pak pokládal to za božský nápad.

„Mezi jedenácti a dvanácti uzly," pravil kapitán Speedy a vskutku *Henrietta* udržovala se v této prostřední rychlosti.

Kdyby tedy — zase nějaké „kdyby"! — kdyby tedy moře nestalo se příliš bouřlivým, kdyby vítr nepřeskočil na východ, kdyby loď neutrpěla žádnou pohromu, stroj žádné poroucháuí, *Henrietta* mohla by za těch děvět dní od 12. do 21. uraziti ty tři tisíce mil mezi Novým Yorkem a Liverpoolem. Pravda po příjezdu mohl kousek s *Henriettou* po kousku s bankou přivésti gentlemana trochu dále, než on snad chtěl.

První dni plavba konala se za nejlepších okolností. Moře nebylo příliš tvrdým; vítr zdál se býti ustálen na severovýchod, rozvinuty plachty a pod nimi *Henrietta* plula jako pravá zámořská paroloď.

Passepartout byl radostí unešen. Poslední nápad jeho pána, jehož následky nechtěl viděti, jej přivedl u vytržení. Nikdy mužstvo lodní nevidělo chlapíka veselejšího, čilejšího. Prokazoval tisíceré služebičky lodníkům a vzbuzoval jich obdiv svými kotrmelci. Rozdával jim štědře nejpěknější jmena a nejlákavější zpropitné. Dle něho obsluhovali loď jako gentlemenové a topiči topili jako rekové. Dobrá mysl jeho velmi nakažlivá, sdělila se všem. Zapomněl na minulost, trampoty, nebezpečí. Myslil jen na cíl, tak blízký již, a někdy vyskočil netrpělivostí, jako by se byl spálil o pec *Henrietty*. Často také bodrý mladík obcházel Fixe; hleděl naň pohledem, „v kterém toho bylo

tuze mnoho!“ ale nemluvil s ním, neboť nebylo více žádné důvěrnosti mezi bývalými přáteli.

Ostatně dlužno říci, že Fix již pranic nepochopoval! Dobytí *Henrietty*, podplacení mužstva její, ten Fogg řídící loď jako dokonalý námořník, vše to dohromady omamovalo jej. Nevěděl již, co si má mysliti! Ale po všem všudy, gentleman, který začal s krádeží pětapadesáti tisíc liber mohl dobře skončiti s krádeží lodi. A Fix přirozeně přišel k přesvědčení, že *Henrietta* řízená Foggem, nepluje do Liverpoolu, nýbrž do nějakého koutku světa, kde zloděj stav se mořským loupežníkem, usadí se klidně v bezpečnosti! Tato domněnka, třeba to vyznati, byla velmi pravdě podobná, a policejní jednatel počal litovati zcela do opravdy, že zapletl se do této výpravy.

Kapitán Speedy nepřestával řváti ve své kabině a Passepartout, jenž měl stravování jeho na starosti, počínal si při tom s největší opatrností, ačkoli byl velmi silným. Pan Fogg sám dělal jakoby ani neměl tušení, že nalézá se nějaký kapitán na lodi.

Dne 13. jeli přes konec příčiny novozemské. Jsou to ošklivá místa. V zimě zvláště mlhy bývají tam časté, síla vichru strašná. Od včerejška tlakoměr náhle klesl a ohlašoval brzkou změnu v povětří. Skutečně v noci teplota se změnila, zima stala se krutější a zároveň vítr přeskočil na jihovýchod.

Bylo to povětří nepříznivé. Pan Fogg aby neuchýlil se od směru svého, musel skasati plachty a přidati páry. Nicméně rychlost lodi zmenšila se následkem stavu moře, jehož dlouhé vlny vrážely do jejího čela. Byla velmi prudce zmítána, což bylo na ujmu rychlosti její. Vítr poznenáhla přecházel ve vichřici a bylo lze již předvídati, že

Henrietta nebude moci udržeti se nad vlnami. Kdyby museli prchnouti, museli by učiniti tak do neznáma vydáni všem jeho nehodám.

Obličej Passepartoutův zamračil se zároveň s nebem a po dva dni poctivý mladík trpěl smrtelné úzkosti. Ale Phileas Fogg byl odvážným námořníkem, který uměl vzdorovati moři, a plul ustavičně dále, aniž by i jen zmenšil páru. *Henrietta* nemohouc vyšvihnouti se na vlnu, projela skrze ni, při čemž paluba její byla na dobro spláchnuta, ale plula dále. Někdy také vrtule vynořila se, víříc rozlícenými lopatami svými ve vzduchu, když vodní hora nějaká vyzdvihla záď lodi nad moře, ale loď stále plula ku předu.

Nicméně vítr nerostl tak, jak bylo se báti. Nebyla to vichřice, jaká žene se s rychlostí devadesáti mil za hodinu. Vítr zůstával velmi silným, ale na neštěstí vál tvrdošijně od jihovýchodu a nedovoloval rozvinouti plachty. A přece, jak uvidíme, bylo by velmi prospěšno bývalo, přispěti páře na pomoc.

Dne 16. prosince byl pětasedmdesátý den od odjezdu z Londýna. *Henrietta* celkem neopozdila se ještě tak značně. Polovička cesty byla skoro vykonána a nejhorší místa již přepluli. V letě byl by úspěch jistým. V zimě záleželo to na povětří. Passepartout ani nehlesl. Uvnitř měl naději a když vítr nekonal svou službu, spolehal se aspoň na páru.

Ten den ale strojník vyšel na palubu, přistoupil k p. Foggovi a měl s ním živou rozmluvu.

Nevěda ani proč — jakousi předtuchou zajisté — Passepartout cítil jakýsi neurčitý nepokoj. Byl by dal jedno své ucho za to, aby slyšel druhým, co se tam mluvilo. Zatím podařilo se mu

zachytit několik slov, mimo jiná i tato, pronešená jeho pánem:

„Víte to jistě, co povídáte?“

„Jistě, pane,“ odpověděl strojník. „Nezapomínejte, že od našeho vyplutí topíme všemi plnými pecemi a jestliže jsme měli dosti uhlí na plavbu s malou parou z Nového Yorku do Bordeaux, nemáme ho dosti k plavbě s plnou párou z Nového Yorku do Liverpoolu!“

„Učiním opatření,“ odpověděl p. Fogg.

Passepartout porozuměl. Zmocnila se ho smrtelná úzkost.

Uhlí docházelo!

„Ah! jestliže pán můj i tohle překoná,“ myslil si, „jest na mou věru znamenitý muž!“

A setkav se s Fixem, nemohl zdržeti se, aby mu vše nepověděl.

„Vy tedy myslíte,“ odpověděl mu policejní jednatel se zatatými zuby, „že plujeme do Liverpoolu?

„Ovšem!“

„Bloude!“ pravil Fix a odešel, pokrčiv rameny.

Passepartout chtěl oplatit řízně tento název, jehož pravý význam ostatně nemohl pochopiti; pomyslil si ale, že nešťastný Fix musí býti velmi rozmrzelý, velmi uražený ve své samolibosti, když tak nešikovně hnal se kolem světa po nepravé stopě, a nechal to při tom.

A teď k čemu odhodlá se Phileas Fogg? Bylo těžko domysliti se toho. Než patrně flegmatický gentleman odhodlal se k něčemu, neboť týž večer dal sobě zavolati strojníka a pravil k němu:

„Rozdmýchejte oheň a plujte dále až do úplného vyčerpání paliva.“

Několik okamžiků na to komín *Henrietty* vypouštěl celá oblaka dýmu.

Loď plula tedy dále s plnou parou; ale jakož byl ohlásil, po dvou dnech, 18., strojník sdělil, že uhlí dojde během dne.

„Ať nenechá se oheň ochabnouti," odpověděl p. Fogg. „Naopak. Ať přitíží se záklopky."

Ten den k poledni změřiv výšku a vypočítav místo lodi, Phileas Fogg zavolal Passepartouta a nařídil mu, aby přivedl kapitána Speedyho. Jakoby byl rozkázal mu, aby pustil tygra z řetězu. Poctivý junák sestupoval do zadního podlubí mysle si:

„Jistě bude celý vzteklý!"

V skutku, o několik minut později, za křiku a proklínání, padla puma na zadní palubu. Touto pumou byl kapitán Speedy. Bylo patrně, že praskne.

„Kde to jsme?" byla první slova, jež vypravil ze sebe, vztekem se zajíkaje, a věru kdyby vážný ten muž byl dost málo náchylným býval mrtvici, byl by to zaplatil svým životem.

„Kde to jsme?" opětoval s tvářemi krví podlitými.

„Sedm set sedmdesát mil od Liverpoolu," odpověděl p. Fogg s nevyrušitelným klidem.

„Pirate!" vzkřikl Andrew Speedy.

„Dal jsem vás zavolati, pane . . .

„Mořský loupežníku!"

„. . . pane," pokračoval Phileas Fogg, „chtěje žádati vás, abyste mi prodal svou loď.

„Ne! u všech všudy ďáblů, ne!"

„Protože jsem nucen ji spáliti."

„Spáliti mou loď!"

„Ano, aspoň svršek její, neboť nemáme paliva."

„Spáliti mou loď!“ křičel kapitán Speedy, který nemohl více ani slabiky pronésti. „Loď, která stojí za padesát tisíc dollarů (100.000 zl.)!“

„Zde máte šedesát tisíc (120.000 zl.)!“ odpověděl Phileas Fogg, nabízeje kapitánovi balík bankovek.

To mělo zázračný účinek na Andrewa Speedyho. Člověk nesmí býti Amerikánem, aby pohled na šedesát tisíc dollarů jím nehnul. Kapitán zapomněl chvíli na svou zlost, na své uvěznění, na všecky stížnosti své na svého cestujícího. Loď jeho byla dvacet let stará. Mohlo to míti zlaté ovoce . . . Puma nemohla více prasknout. Pan Fogg vytrhl z ní doutnák.

„A trup lodi mi zůstane,“ pravil kapitán hlasem znamenitě mírnějším.

„Trup ze železa i stroj, pane. Platí?“

„Platí.“

A Andrew Speedy, popadnuv balík bankovek, spočítal je a vstrčil pak do kapsy.

Mezi tím Passepartout byl celý bledý. Fixe div neranila mrtvice. Skoro dvacet tisíc liber bylo utraceno a ještě ten Fogg daroval prodavači trup a stroj, to jest skoro celou hodnotu lodi! Ovšem suma bance ukradená obnášela pětapadesát tisíc liber!

Když Andrew Speedy byl uschoval peníze, pravil k němu p. Fogg:

„Pane, nesmíte se tomu všemu divit. Vězte, že ztratím dvacet tisíc liber, nevrátím-li se do Londýna 21. prosince v osm hodin pětačtyřicet minut večer. Zmeškal jsem ale parník novoyorkský a když jste nechtěl mě dovézti do Liverpoolu . . .“

„A dobře jsem udělal, u všech padesáti tisíců

čertů v pekle," zvolal Andrew Speedy, „protože vydělám tak aspoň čtyřicet tisíc dollarů."

Pak dodal vážněji:

„Víte ale co, kapitáne? . . ."

„Fogg."

„Kapitáne Foggu? Vězí ve vás Yankee!"

A učiniv tak dle svého mínění svému cestujícímu poklonu, odcházel, když Phileas Fogg pravil k němu:

„Nyní náleží ta loď mně?"

„Ovšem, od kýlu až k vrcholi stežňů, vše, co jest „dřevo", rozumí se."

„Dobře. Dejte odtrhati vnitřní zařízení a topte tím."

Možno pomysliti si, mnoho-li muselo spáliti se toho vyschlého dříví, aby pára udržena byla při dostatečném napnutí. Ten den zadní mezilubí, vnitřní zařízení, kabiny, postele, svrchní podlahy, vše octlo se v peci.

Druhý den, 19. prosince, spáleny stežně, ráhna, tyče. Skáceli stežně a rozsekali je sekerou. Lodníci vykonali to s horlivostí neuvěřitelnou. Passepartout řezaje, sekaje, štípaje, pracoval za deset. Bylo to vzteklé bourání.

Na zejtří 20. obruba lodní, prkna, honty, větší část paluby spotřebovány. *Henrietta* byla již jen holou lodí jako prám.

Ale ten den spatřili břeh irský a maják Fastenetský.

Nicméně v deset hodin večer loď byla teprv naproti Queenstownu. Phileas Fogg měl již jen čtyřiadvacet hodin na cestu do Londýna! Tolik ale potřebovala Henrietta, aby dorazila do Liverpoolu — i kdyby plula s plnou parou. A pára konečně docházela smělému gentlemanovi!

„Pane," pravil tu kapitán Speedy, který za-

ujal se na konec pro jeho podniknutí, „lituji vás opravdu. Všecko jest proti vám! Jsme teprv před Queenstownem.“

„Ah!“ vece p. Fogg, „jest to Queenstown, to město, jehož světla vidíme?“

„Ano.“

„Můžeme vplouti do přístavu?“

„Až za tři hodiny. Toliko za přílivu.“

„Počkejme!“ odpověděl klidně Phileas Fogg, nedávaje znáti na svém obličeji, že jakýmsi posledním vnuknutím hodlal pokusiti se ještě jednou o překonání nepříznivého osudu!

Vskutku, Queenstown jest přístavem na pobřeží irském, v kterém lodi přicházející ze Spojených Obcí nechávají své poštovní vaky s listy. Tyto vaky odvážejí se do Dublína po rychlovlacích stále připravených k odjezdu. Z Dublína dostanou se do Liverpoolu po parolodích veliké rychlosti — předstihujíce tak o dvanáct hodin nejrychlejší lodi společností zámořských.

Těch dvanáct hodin, jež získá tak pošta americká, chtěl Phileas Fogg získati také. Místo aby na *Henriettě* přibyl do Liverpoolu druhý den večer, bude tam v poledne a bude tedy míti čas, aby dostal se do Londýna před osmi hodinami pětačtyřiceti minutami večer.

K jedné hodině z rána *Henrietta* vplula s přílivem do přístavu Queenstownského a Phileas Fogg, rozloučiv se s kapitánem Speedym silným stisknutím ruky, nechal jej na holém trupu jeho lodi, která stála ještě za polovici toho, zač ji byl prodal!

Cestující ihned vystoupili na zem. Fix v tom měl divokou chuť zatknouti Fogga. Neučinil ale tak! Proč? Jaký boj vnitřní nastal v něm? Nabyl o p. Foggu jiného náhledu? Poznal konečně, že se mýlil? Nicméně Fix nespustil se p. Fogga.

S ním, s Mrs. Audou, s Passepartoutem, který nepřál si více ani času k dýchání, vstoupil do vlaku v Queenstownu o půl druhé ráno, přibyl do Dublina za svítání a odebral se ihned na jeden z parníků — pravé to ocelové válce, samý stroj — které opovrhujíce skákáním po vlnách, plují bez ustání skrze ně.

V poledne bez dvaceti minut, 21. prosince, Phileas Fogg, konečně vystoupil na nábřeží Liverpoolské. Byl již jen šest hodin od Londýna.

Avšak v tom Fix přistoupil, položil mu ruku na rameno a vytáhnuv svůj zatykací rozkaz pravil:

„Vy jste opravdu pan Phileas Fogg?“

„Ano pane.“

„Jmenem králové, zatýkám vás!“

Kapitola třicátá čtvrtá.

Která poskytuje Passepartoutovi příležitost ke vtipu krutému, ale snad novému.

Phileas Fogg byl uvězněn. Zavřeli jej do strážnice Custom-housu, celnice Liverpoolské, kde stráviti měl noc, aby pak převezen byl do Londýna.

Při jeho zatčení chtěl Passepartout vrhnouti se na policejního jednatele. Policajti zadrželi jej, Mrs. Auda, poděšená surovostí skutku toho, nevědoucí o ničem, nemohla nic pochopiti. Passepartout vysvětlil jí vše. Pan Fogg, ten poctivý a rekovný gentleman, jemuž děkovala svůj život, byl zatčen jako zloděj. Mladá paní odmítala takovou možnost, srdce její bylo rozhořčeno a slzy řinuly se jí z očí, když viděla, že nemůže nic učí-

niti, o nic se pokusiti, aby zachránila svého zachranitele.

Fix zatkl gentlemana, protože jeho povinnost kázala mu zatknouti jej, ať byl vinen či nic. Soud o tom rozhodne.

Ale potom napadla Passepartoutovi myšlénka, hrozná ta myšlénka, že on najisto jest příčinou celého toho neštěstí! Věru, proč zatajil toto dobrodružství p. Foggovi? Když Fix byl odhalil i svou vlastnost policejního jednatele i svůj úkol, proč vzal si to na svědomí a nesdělil nic o tom svému pánovi? Tento byv o tom zpraven, byl by zajisté podal Fixovi důkazy své nevinnosti; byl by mu dokázal jeho omyl; na všechen spůsob nebyl by vozil na své útraty toho nešťastného jednatele, jehož první starostí bylo zatknouti jej, jakmile vstoupil na půdu Spojeného království. Vzpomínaje na své chyby, na svou neprozřetelnost, ubohý mladík cítil kruté výčitky svědomí. Plakal, bylo žel pohlednouti naň. Chtěl si rozbiti hlavu!

Mrs. Auda i on zůstali vzdor zimě pod podloubím celnice. Nechtěl nikdo z nich opustiti to místo. Chtěli spatřiti ještě jednou p. Fogga.

Tento gentleman sám byl na dobro a úplně zničen a to právě, když byl již u samého cíle. Zatčení to zkazilo jej bez možnosti nápravy. Přibyv v poledne bez dvaceti minut do Liverpoolu, 21. prosince, měl čas do osmi hodin pětačtyřiceti minut, aby představil se v Reformklubu, tedy devět hodin patnáct minut — a potřeboval jen šest hodin, aby se dostal do Londýna.

Kdo by v tu dobu byl vnikl do strážnice celní, byl by nalezl p. Fogga nepohnutě sedícího na dřevěné lavici, bez zlosti, lhostejného. Nelze říci, že by se byl podal osudu, ale poslední ta rána nedovedla jím zachvíti, aspoň zdálo se tak.

Zdvihla se v něm tajná bouře, hrozná, poněvadž zadržovaná, jaká propukává až v posledním okamžiku s neodolatelnou mocí? Kdož to ví! Ale Phileas Fogg seděl zde, klidný, čekaje . . . nač? Choval ještě nějakou naději? Věřil ještě v úspěch, když dvéře vězení toho zavřely se za ním?

Buď tomu jakkoliv, p. Fogg položil pozorně své hodinky na stůl a hleděl na postupující ručičky jejich. Ani slovo nevyšlo z jeho úst, ale pohled jeho byl zvláště upřený.

Na všechen spůsob postavení jeho bylo strašlivé a pro toho, kdo nemohl čísti v jeho svědomí zahrnuto bylo v těchto slovech:

Jestli poctivý člověk, jest Phileas Fogg zničen.

Není-li poctivý, bude uvězněn.

Myslil tehdy na své zachránění? Napadlo mu hledati, zdali ta strážnice nemá možný východ nějaký? Pomýšlel na útěk? Člověk by tomu skoro věřil, neboť jednu chvíli obešel světnici. Ale dvéře byly pevně zamčeny a okna opatřena železnými mřížemi. Sedl si tedy zase a vytáhl ze své tobolky cestovní plán. K řádku kde stála slova:

„21. prosince, v sobotu, v Liverpoolu“

připsal:

„80. den 11 hodin 40 minut ráno“

a čekal.

Bila hodina na věži celnice. Pan Fogg zjistil, že hodinky jeho šly o dvě minuty napřed.

Dvě hodiny! Kdyby teď vstoupil do rychlovlaku, mohl ještě přijíti do Londýna a do Reformklubu před osmi hodinami pětačtyřiceti minutami večer. Jeho čelo lehce svraštilo se . . .

Ve dvě hodiny třiatřicet minut zazněl hřmot venku, chřestění otvírajících se dveří. Bylo slyšeti hlas Passepartouta, bylo slyšeti hlas Fixe. . .

Zrak Philease Fogga na okamžik vzplanul.

Dvéře strážnice otevřely se a on spatřil Mrs. Audu, Passepartouta, Fixe, kteří běželi k němu.

Fix sotva popadal dechu, vlasy měl rozcuchané . . . Nemohl mluviti!

„Pane, koktal, pane . . . odpusťte . . . Nešťastná podobnost . . . Zloděj byl zatčen, před třemi dny . . . vy . . . jste . . . svoboden! . . .“

Phileas Fogg byl svoboden! Přistoupil k policejnímu jednateli. Pohlédl mu ostře do tváře a jediným rychlým pohybem, jaký kdy učinil a snad kdy v životě svém učiní, stáhl obě ruce své na zad, pak s určitostí stroje udeřil oběma pěstmi svými nešťastného jednatele.

„Dobře mířeno!“ zvolal Passepartout, který dovoliv si krutý vtip, důstojný Francouze, doložil: „Na mou věru! to může nazvati se výborným pěstováním anglickým!“

Fix povalen, ani nehlesl. Dostal jen, co si zasloužil. Ale p. Fogg, Mrs. Auda a Passepartout opustili ihned celnici. Skočili do vozu a za několik minut byli na nádraží liverpoolském.

Phileas Fogg tázal se, jestli nějaký rychlovlak uchystán k odjezdu do Londýna . . .

Byly dvě hodiny čtyřicet minut . . . Rychlovlak odjel před pětatřiceti minutami.

Phileas Fogg objednal tedy zvláštní vlak.

Bylo několik strojů velké rychlosti vytopeno; ale z příčin vozby zvláštní vlak mohl vyjeti z nádraží teprv ve tři hodiny.

Ve tři hodiny Phileas Fogg pověděv několik slov strojníkovi o jakési odměně k vydělání, ujížděl směrem k Londýnu ve společnosti mladé paní a svého věrného sluhy.

Měl uraziti za půl šesté hodiny cestu z Liverpoolu do Londýna — což jest velmi možné, když dráha jest volná po celé trati. Ale museli

činiti zastávky a když gentleman přibyl na nádraží, ukazovaly všecky hodiny londýnské devět hodin bez desiti minut.

Phileas Fogg vykonav cestu kolem světa, opozdil se o pět minut!...

Prohral.

Kapitola třicátá pátá.

V které Passepartout nenechá si opětovati rozkaz svého pána.

Druhý den obyvatelé ulice Saville byli by velmi překvapeni bývali, kdyby jim byl někdo řekl, že p. Fogg přibyl opět do svého obydlí. Vrata i okna byla zavřena. Žádná změna nestala se zvenčí.

Opustiv totiž nádraží, Phileas Fogg nařídil Passepartoutovi, aby nakoupil něco potravin, a odebral se do svého domu.

Gentleman ten vydržel se svou obyčejnou netečností ránu, která jej zastihla. Na mizině a to vinou toho pitomého policejního jednatele! Vykonav jistým krokem dlouhou tu cestu, překonav tisíceré překážky, podstoupiv tisícerá nebezpečí, naleznuv i času, vykonati něco dobrého na své cestě, stroskotal se s úspěchem svým v přístavu o surový čin, jejž nemohl předvídati a proti němuž byl bezbranný: bylo to hrozné! Ze značné sumy, kterou byl vzal s sebou při odjezdu, zbyla mu jen částka nepatrná. Jmění jeho záleželo již jen z dvaceti tisíc liber uložených u bratří Baringů a těch dvacet tisíc liber byl dlužen svým soudruhům z Reform-klubu. Po tolika vydáních vyhranou sázkou nebyl by zajisté zbohatl a jest pravdě podobno, že ani nechtěl obohatit se, — náležeje

k těm lidem, kteří sázejí se pro čest — ale sázka ta prohraná přiváděla jej úplně na mizinu. Ostatně gentleman byl rozhodnut. Věděl, co mu zbývalo činiti.

Jeden pokoj domu v ulici Saville byl ponechán Mrs. Audě. Mladá paní zoufala si. Z jistých slov pronešených p. Foggem porozuměla, že přemýšlí o jakémsi neblahém záměru.

Známo ostatně, k jakým žalostným výstřednostem sáhají někdy zarytí Angličané pod tlakem stálé myšlénky. Proto Passepartout, aniž by dal co znáti, bděl nad svým pánem.

Ale přede vším jiným poctivý mladík běžel nahoru do svého pokojíka a zatáhl kohoutek u plynu, který hořel osmdesáte dní. Nalezl v schránce na psaní účet plynárny a myslil, že jest svrchovaný čas učiniti konec tomu vydání, za které on sám byl odpovědným.

Minula noc. Pan Fogg ulehl, ale spal? Co se tkne Mrs. Audy, ta nemohla ani oka zamhouřiti. Passepartout pak bděl jako věrný pes u dveří svého pána.

Na druhý den p. Fogg jej zavolal a nařídil mu zcela krátkými slovy, aby postaral se o snídaní pro Mrs. Audu. On sám že spokojí se koflíkem čáje a pečení. Mrs. Auda aby ráčila omluviti jej pro snídaní a oběd, neboť všechen jeho čas byl ustanoven k uspořádání jeho záležitostí. Nevyjde. Toliko večer že požádá Mrs. Audu za dovolení, aby směl s ní chvíli promluviti.

Passepartout obdržev denní program, potřeboval jen říditi se jím. Hleděl na svého pána stále lhostejného a nemohl odhodlati se, aby odešel z jeho pokoje. Srdce svíralo se mu, svědomí bylo trápeno výčitkami, neboť dával si rozhodněji než kdy vinu toho nenapravitelného neštěstí. Ano!

kdyby byl varoval p. Fogga, kdyby byl odhalil záměry jednatele Fixe, p. Fogg nebyl by zajisté vlekl s sebou jednatele Fixe až do Liverpoolu a pak . . .

Passepartout nemohl to více vydržeti.

„Milostpane! pane Foggu!“ zvolal, „proklínejte mně. Stalo se to mou vinou, že . . .“

„Nedávám nikomu vinu,“ odpověděl Phileas Fogg hlasem co nejklidnějším. „Jděte.“

Passepartout opustil pokoj a šel k mladé paní, které sdělil úmysly svého pána.

„Milostpaní,“ dodal, „já sám nemohu pranic dělati, pranic! Nemám žádného vlivu na mysl svého pána. Vy ale snad . . .“

„Jaký vliv měla bych já?“ odpověděla Mrs. Auda. „Pan Fogg není žádnému vlivu přístupen! Pochopil kdy, že má vděčnost k němu již již přetékala? Uhodl kdy, co děje se v srdci mém? . . . Milý příteli, nesmíme jej opustiti ani na okamžik. Pravíte, že chce mluviti se mnou dnes večer?“

„Ano, milostpaní. Zajisté jedná se o zabezpečení vašeho postavení v Anglii.“

„Počkejme,“ odpověděla mladá paní, zamyslivši se.

Tak po celou neděli tuto dům v ulici Saville byl jako neobydlený a poprvé od té doby, co bydlel v tomto domě, Phileas Fogg nešel do svého klubu, když bilo půl dvanácté na věži parlamentu.

A proč by gentleman ten, byl ukazoval se v Reform-klubu? Soudruhové jeho neočekávali jej tam. Kdyz včera večer, v osudný ten den v sobotu 21. prosince v osm hodin pět a čtyřicet minut, Phileas Fogg neobjevil se v salonu Reform-klubu, byla sázka jeho ztracena. Nebylo ani třeba aby chodil k bankéři svému a vyzdvihl těch dvacet tisíc liber. Soupeřové jeho měli v rukou po-

ukázku od něho podepsanou a stačilo několik řádek bratřím Baringům, aby těch dvacet tisíc liber bylo přepsáno na jich účet

Pan Fogg nemusel tedy vycházeti a nevyšel. Zůstal ve svém pokoji a pořádal své záležitosti. Passepartout stále přecházel nahoru a dolů po schodech domu ulice Saville. Hodiny pro ubohého mladíka toho ani nehýbaly se. Naslouchal u dveří pokoje pána svého a myslil. že tím nedopouští se pranic neslušného! Koukal klíčovou dirkou a domníval se, že má k tomu právo! Passepartout obával se každý okamžik nějaké katastrofy. Někdy vzpomněl si na Fixe, ale v mysli jeho stala se změna. Nezlobil se více na policejního jednatele, Fix zmýlil se ve Phileasi Foggovi jako celý svět a stíhaje jej, zatknuv jej, konal jen svou povinnost, co zatím on . . . Ta myšlenka zdrcovala jej a pokládal sebe za nejbídnějšího člověka na světě.

Když konečně Passepartout cítil se o samotě příliš nešťastným, zaklepal na dveře Mrs. Audy; vstoupil do jejího pokoje, sedl si do koutka, nemluvě ani slova, a hleděl na mladou paní, stále zamyšlenou.

Asi o půl osmé hodině večer p. Fogg dal optati se Mrs. Audy, zda-li by jej mohla přijmouti a za malou chvíli mladá paní byla s ním sama v pokoji svém.

Phileas Fogg vzal sedadlo a posadil se ke krbu tváří v tvář Mrs. Audy. Obličej jeho nejevil pražádné pohnutí. Fogg po příjezdu byl na vlas stejný jako Fogg před odjezdem. Týž poklid, táž lhostejnost.

Seděl pět minut nemluvě ani slova. Pak pozdvihnuv oči své k Mrs. Audě, pravil:

„Milostivá paní, odpustíte mi, že jsem vás přivedl do Anglie?“

„Já, pane Foggu? . . .“ odpověděla Mrs. Auda zadržujíc tlukot srdce.

„Račte mi dovoliti, abych domluvil,“ pokračoval p. Fogg. „Když napadlo mi odvésti vás daleko z té krajiny, jež stala se vám tak nebezpečnou, byl jsem bohatým a hodlal jsem část jměni svého nabídnouti vám k užívání. Vaše postavení bylo by bývalo šťastné a svobodné. Teď ale jsem na mizině.“

„Vím to, pane Foggu,“ odpověděla mladá paní,“ a tážu se vás nyní já: Odpustíte mi, že jsem šla s vámi a — kdož ví? — že jsem snad, zdržujíc vás, přispěla k vaší zkáze?“

„Milostivá paní, nesměla jste zůstati v Indii a vaše spása nebyla zabezpečena, leč když vzdálila jste se dosti daleko, aby ti fanatikové nemohli vás více dostati do svých rukou.“

„Tak tedy, pane Foggu,“ pravila Mrs. Auda, „nepřestávaje na tom, že vyrval jste mne strašné smrti, měl jste za svou povinnost, zabezpečiti mé postavení v cizině?“

„Ano, milostivá paní,“ odpověděl Fogg, „ale věci obrátily se proti mně. Než prosím vás za dovolení, abych tím málem, co mi zbylo, směl naložiti ve váš prospěch.“

„Ale vy, pane Foggu, co se stane s vámi?“ tázala se Mrs Auda.

„Já, milostivá paní,“ odvětil chladně gentleman, „nepotřebuji ničeho.“

„Jak ale, pane, hledíte tedy na osud, jenž vás očekává?“

„Jak musím,“ odpověděl p. Fogg.

„Na všechen spůsob“ pokračovala Mrs. Auda „nouze nemůže dotknouti se muže, jakým jste vy. Vaši přátelé . . .“

„Nemám přátel, milostivá paní.“

„Vaši příbuzní . . .“

„Nemám více příbuzných.“

„Lituji vás tedy, pane Foggu, neboť samota jest smutnou věcí. Nemáte ani srdce, jemuž byste svěřil svou bolest. A přece říká se, že bída o dvou jest snesitelnější!“

„Říká se tak, milostivá paní.“

„Pane Foggu,“ pravila tu Mrs. Auda, která vstala, podávajíc svou ruku gentlemanovi, „chcete příbuznou a přítelkyni v jedné osobě? Chcete mne ze svou ženu?“

Pan Fogg při těchto slovech vstal také. V očích jeho objevil se jakýsi neobyčejný lesk, rty jeho jakoby se byly zachvěly. Mrs. Auda naň hleděla. Upřímnost, přímost, pevnost a sladkost krásného pohledu ušlechtilé paní, která odhodlala se ku všemu, aby jen chránila toho, jemuž za všecko děkovala, překvapily jej z počátku, pak hnuly jím. Zavřel oči na chvíli, jakoby chtěl zabrániti tomu, aby ten pohled nevnikl hlouběji . . . Když je opět otevřel, pravil prostě:

„Miluji vás! Ano, opravdu, při všem, co nejsvětějšího na světě, miluji vás a jsem celý váš!“

„Ah! . . .“ vzkřikla Mrs. Auda, tisknouc ruku k srdci svému.

Zazvoněno na Passepartouta. Přiběhl ihned. Pan Fogg držel ještě v své ruce ruku Mrs. Audy. Passepartout porozuměl a jeho široký obličej zářil jako slunce v zenithu krajin tropických.

Pan Fogg tázal se ho, zdali není příliš pozdě, aby došel k důstojnému Samuelu Wilsonovi na faru Mary-le Bone.

Passepartout usmál se, co mohl nejroztomileji.

„Na to není nikdy příliš pozdě,“ pravil.

Bylo pět minut přes osm hodin.

„Bude to zítra v pondělí,“ doložil.

„Zítra v pondělí?“ tázal se p. Fogg, hledě na mladou paní.

„Zítra v pondělí!“ odpověděla Mrs. Auda. Passepartout vyběhl z pokoje.

Kapitola třicátá šestá.

V které Phileas Fogg na trhu znova vystoupí.

Jest čas, abychom pověděli zde, jaký převrat udál se ve veřejném mínění Spojeného království, když rozhlásilo se zatčení pravého zloděje banky — jakéhosi Jamese Stranda — které stalo se dne 17. prosince v Edinburku.

Tři dni před tím Phileas Fogg byl zločincem, jejž policie stíhala s urputností, a teď byl nejpoctivějším člověkem, který dokonával mathematicky svou výstřední cestu kolem světa.

Jaký účinek, jaký hluk v časopisech! Všickni, kdož vsadili se pro něho či proti němu a kteří již zapomněli na celou věc, vzkřísili se jako zázrakem. Všecky smlouvy staly se opět platnými. Všecky závazky obživly a, dlužno to říci, sázky počaly s novým zápalem. Jmeno Philease Fogga znova stoupalo na trhu.

Pět soudruhů gentlemanových v Reform-klubu strávilo tyto tři dni v jakémsi nepokoji. Ten Phileas Fogg, na kterého již zapomněli, objevil se zas před jejich zrakem! Kde byl asi teď? Dne 17. prosince — v kterýžto den James Strand byl zatčen — uplynulo šestasedmdesát dní od odjezdu Philease Fogga a žádná zpráva o něm nedošla! Zahynul? Vzdal se zápasu či pokračoval ve své cestě dle umluveného plánu? A v sobotu 21. pro-

since v osm hodin pětačtyřicet minut večer objeví se jako bůh správnosti na prahu salonu Reform-klubu?

Nemožno vylíčiti úzkosti, v kterých po tři dni žil celý ten svět anglické společnosti. Telegrafováno do Ameriky, do Asie o zprávy o Phileasi Foggovi. Ráno i večer posýláno na zvědy k domu v ulici Saville ... Nic. Policie sama nevěděla více, co se stalo s jednatelem Fixem, který pustil se tak nešťastně po nepravé stopě. To však nevadilo, aby uzavíraly se na novo sázky v objemu ještě širším. Phileas Fogg octl se jako kůň o dostihách při posledním záhybu. Nebrali jej více po stu, ale po dvaceti, po desíti, po pěti a starý ochromený lord Albermale bral jej po stejnu.

Tak v sobotu večer v Pall-Mallu a v sousedních ulicích byla tlačenice. Bylo to ohromné shromáždění bursovních zákulisníků, které odbývalo se bez přetržení v okolí Reform-klubu. Volný průchod byl zamezen. Lidé hovořili, hádali se, vykřikovali kurs „Philease Fogga“ jako papírů anglických. Policajti měli mnoho práce, aby udrželi lid a čím více blížila se hodina, v kterou Phileas Fogg měl přijeti, tím pravdě nepodobnějších rozměrů nabýval ruch.

Toho večera pět soudruhů gentlemanových bylo shromážděno od osmi hodin ve velkém saloně Reform-klubu. Oba bankéři, John Sullivan a Samuel Fallentin, inženýr Andrew Stuart, ředitel banky anglické Gauthier Ralph a sládek Tomáš Flanagan čekali s úzkostí.

Když hodiny velkého salonu ukazovaly osm hodin pětadvacet minut, Andrew Stuart vstal řka:

„Pánové, za dvacet minut uplyne lhůta mezi p. Phileasem Foggem a námi umluvená.“

„V kterou hodinu přijel poslední vlak z Liverpoolu?“ tázal se Tomáš Flanagan.

„V sedm hodin třiadvacet minut,“ odpověděl Gauthier Ralph, „a vlak následující přijede teprv deset minut po půlnoci.“

„Nuže, pánové,“ pravil Andrew Stuart, „kdyby Phileas Fogg byl přijel s vlakem v sedm hodin třiadvacet minut, byl by již zde. Můžeme tedy považovati sázku za vyhranou.“

„Počkejme, nepronášejme se,“ radil Samuel Fallentin. „Víte, že náš soudruh jest člověkem výstředním první třídy. Jeho správnost ve všem jest dobře známa. Nepřichází nikdy ani pozdě ani příliš brzy a objeví-li se tu v poslední minutě, nebudu tím pranic překvapen.“

„A já,“ vece Andrew Stuart, který jako vždy byl velmi rozčilený, „neuvěřím tomu, pokud jej neuvidím!“

„Věru,“ podotkl Tomáš Flanagan, „záměr Philease Fogga byl nesmyslný. Ať byla správnost jeho sebe větší, nemohl zabrániti nevyhnutelnému opozdění a opozdění o dva neb tři dni pouze stačilo k zmaření jeho cesty.“

„Všimli jste sobě ostatně,“ dodal John Sullivan, „že nedostali jsme žádnou zprávu od svého soudruha a přece nescházely mu telegrafické dráty na jeho cestě.“

„Prohral, pánové,“ opětoval Andrew Stuart, „stokráte prohral! Ostatně víte, že *Čína* — jediná parolod z Nového Yorku, po které mohl jeti do Liverpoolu v ustanovené lhůtě — připlula včera. Zde pak máte seznam cestujících uveřejněný v *Shipping-Gazette* a jmeno Philease Fogga tam není. Připustíme-li případ nejpříznivější, jest soudruh náš v Americe! Počítám, že nejméně dvacet dní

opozdí se přes umluvenou lhůtu a starý Albermale přijde také o svých pět tisíc liber!“

„Jest to patrno,“ odpověděl Gauthier Ralph, „a zítra potřebujeme toliko předložiti poukázku p. Fogga bratřím Baringům.“

V té chvíli hodiny salonu ukazovaly osm hodin čtyřicet minut.

„Ještě pět minut,“ pravil Andrew Stuart.

Pět soudruhů pohlédlo na sebe. Možno mysliti si, že srdce tlouklo jim o něco rychleji, neboť konečně i pro silné hráče byla sázka značnou! Ale nechtěli nic o tom dáti na jevo, neboť k návrhu Samuela Fallentina zasedli k hracímu stolku.

„Nedal bych svůj podíl čtyř tisíců liber v sázce,“ pravil Andrew Stuart sedaje, „kdyby mi někdo dával zaň tři tisíce devět set devětadevadesát!“

Ručička ukazovala teď osm hodin dvaačtyřicet minut.

Hráči vzali karty do rukou, ale každý okamžik pohlíželi na hodiny. Možno tvrditi, že přes všecku jistotu jejich nikdy minuty nezdály se jim tak dlouhými!

„Osm hodin třiačtyřicet minut,“ pravil Tomáš Flanagan, sejímaje karty, které mu podával Gauthier Ralph.

Pak nastala chvíle pomlčení. Velký salon klubu byl tichý. Ale z venku bylo slyšeti hluk davu, z kterého někdy vynikaly silné výkřiky. Ručička hodin označovala sekundy s mathematickou určitostí. Každý hráč mohl počítati šedesátinné odstavce, které dorážely k uchu jeho.

„Osm hodin čtyryačtyřicet minut,“ pravil John Sullivan hlasem, v němž slyšeti bylo mimovolné chvění.

Ještě minuta jen a sázka bude vyhraná. An-

drew Stuart a jeho soudruzi nebrali více. Nechali karet! Počítali sekundy!

Při čtyřicáté sekundě, nic. Při padesáté, ještě nic!

Při padesáté páté bylo slyšeti jako zahřmění venku, potlesk, hurrah!, ano i proklínání, což šířilo se v nepřetržitém proudění.

Hráči vstali.

Při padesáté sedmé sekundě dvéře salonu se otevřely a ručička neukazovala ještě šedesátou sekundu, když Phileas Fogg objevil se následován vášnivým davem, který vedral se do klubu, a pravil svým klidným hlasem:

„Zde jsem, pánové.“

Kapitola třicátá sedmá.

V které jest dokázáno, že Phileas Fogg svou cestou kolem světa nezískal nic, leda štěstí.

Ano, Phileas Fogg sám!

Čtenář pamatuje se, že v osm hodin pět minut večer — asi pětadvacet hodin po příjezdu cestujících do Londýna — Passepartout byl od svého pána poslán k důstojnému Samuelu Wilsonovi za příčinou jistého sňatku, jenž uzavřen býti měl hned na zejtří.

Passepartout tedy odešel, plný radosti. Odebral se rychlým krokem k obydlí důstojného Samuela Wilsona, který nebyl ještě doma. Passepartout ovšem čekal, avšak čekal aspoň dvacet dobrých minut.

Zkrátka bylo osm hodin pětatřicet minut, když vyšel z domu velebníčka. Ale v jakém to stavu. Vlasy rozcuchané, bez klobouku, běžel,

jak nikdy ještě žádný člověk neběžel, poráženo na cestě lidi, žena se jako vichřice po chodníku!

Za tři minuty byl v domě v ulici Saville a klesl bez dechu v pokoji p. Fogga.

Nemohl mluviti.

„Co jest?“ tázal se p. Fogg.

„Můj pane . . .“ koktal Passepartout . . . „svatba . . . nemožná.“

„Nemožná?“

„Nemožná — zítra.“

„Proč?“

„Protože zítra . . . jest neděle!“

„Pondělí,“ odpověděl p. Fogg.

„Ne . . . dnes . . jest sobota.“

„Sobota? Nemožno!“

„Ano, ano, ano!“ křičel Passepartout. „Zmýlil jste se o den! Přijeli jsme o čtyřiadvacet hodin dříve . . . zbývá však již jen deset minut! . . .“

Passepartout popadl svého pána za límec a táhl jej s neodolatelnou silou.

Phileas Fogg takto unešený, nemaje času k přemýšlení, opustil svůj pokoj, opustil svůj dům, skočil do vozu, slíbil sto liber kočímu, a přejev dva psy a vraziv do pěti povozů, přijel k Reformklubu.

Hodiny ukazovaly osm hodin pětačtyřicet minut, když objevil se v saloně . . .

Phileas Fogg vykonal cestu kolem světa za osmdesát dní! . . .

Phileas Fogg vyhrál sázku o dvacet tisíc liber!

Ale jak člověk tak správný, tak puntičkářský mohl zmýliti se o celý den? Jak mohl mysliti, že jest sobota 21. prosince, když přibyl do Londýna kdežto byl teprv pátek 20. prosince, devětasedmdesáte dní pouze po jeho odjezdu?

Tato jest příčina omylu jeho. Jest velmi jednoduchá.

Phileas Fogg „aniž by to pozoroval“ získal jeden den na své cestě — a to jedině proto, že cestoval stále na *východ*, a byl by na opak ztratil den, kdyby byl cestoval ve směru opačném, to jest na *západ*.

Cestuje na východ, šel totiž Phileas Fogg proti slunci a dni tedy krátily se pro něho o tolikráte čtyry minuty, kolik stupňů ujel v tomto směru. Kruh kolem země dělí se pak na tři sta šedesáte stupňů a těch tři sta šedesát stupňů násobeno čtyřmi minutami dává právě čtyřiadvacet hodin — to jest jeden den nevědomky získaný. Jinými slovy, kdežto Phileas Fogg, cestuje na východ, viděl slunce *osmdesátkráte* vstupovati do poledníku, soudruzi jeho v Londýně viděli je v poledníku jen *devětasedmdesátkráte*. Proto také teprv tento den, který byl sobotou a nikoli nedělí, jak myslil pan Fogg, onino čekali naň v saloně Reform-klubu.

A pověstné hodinky Passepartoutovy — který zachoval stále čas londýnský — byly by to dotvrdily, kdyby vedlé minut a hodin byly ukazovaly též dni!

Phileas Fogg vyhral tedy dvacet tisíc liber. Ale poněvadž utratil na cestě asi devatenáct tisíc, byl výsledek peněžitý nepatrný. Avšak, jak pravено, výstřední gentleman v té sázce hledal jen zápas, nikoliv peníze. A i těch zbývajících tisíc liber rozdělil mezi poctivého Passepartourta a nešťastného Fixe, na něhož nemohl zlobiti se. Toliko, a to k vůli pořádku, strhl svému sluhovi za devatenáct set dvacet hodin plynu shořelého vinou jeho.

Týž večer p. Fogg stejně lhostejný, stejně flegmatický, pravil k Mrs. Audě:

„Jest vám ten sňatek posud vhod, milostivá paní?“

„Pane Foggu,“ odpověděla Mrs. Auda, „já bych měla tázati se tak vás. Vy jste byl na mizině, teď jste bohatý . . .“

„Odpusťte, milostivá paní, to jmění náleží vám. Kdyby vám byl nenapadl ten sňatek, můj sluha nebyl by šel k důstojnému Samuelu Wilsonovi, já nebyl bych zvěděl o svém omylu a . . .“

„Milý pane Foggu . . .“ pravila mladá paní.

„Drahá Audo . . .“ odpověděl Phileas Fogg.

Každý domyslí se snadno, že svatba odbývala se osmačtyřicet hodin na to, a Passepartout, pyšný, zářící, skvoucí, byl při ní svědkem mladé paní. Což ji nezachránil a nezasluhoval tu čest?

Druhý den ale za svitání Passepartout zaklepal silně na dvéře svého pána.

Dvéře se otevřely a lhostejný gentleman objevil se v nich.

„Co jest, Passepartoute?“

„Co jest, milostpane? To jest, že jsem na něco právě přišel . . .“

„Nač pak?“

„Že mohli jsme vykonati cestu kolem světa za osmasedmdesát dní pouze.“

„Zajisté,“ odpověděl p. Fogg, „kdybychom nebyli jeli přes Indii. Kdybych ale nebyl jel přes Indii, nebyl bych zachránil Mrs. Audu, ona by nebyla mou chotí a . . .“

A pan Fogg zavřel klidně dvéře.

Tak tedy vyhral Phileas Fogg svou sázku. Vykonal v osmdesáti dnech cestu kolem světa! Použil k tomu všelikých prostředků dopravovacích, parníků, železnic, vozů, yacht, obchodních

lodí, saní, slonů. Výstřední gentleman osvědčil při tom své podivuhodné vlastnosti: chladnokrevnost a správnost. Ale co dále? Co získal tím trmácením? Co přinesl si z té cesty?

Nic, řekne se snad. Nic, buď si, leda roztomilou ženušku, která — jakkoli pravdě nepodobným zdáti se to může — učinila jej nejšťastnějším člověkem!

Opravdu, kdo nevykonal by za menší cenu cestu kolem světa?

JOSEF JUNGMANN.

Sepsal

Ferdinand Schulz.

Matice lidu ročníku VII. číslo 3.

(Běžné číslo 39.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1873.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze 1873.

S myslí posvátným nadšením proniknutou slavíme letos stý výroční den narození muže, jehožto celý život stal se jedním ze základních žulových sloupův, nesoucích budovu vzkříšení českého. Po všech krajích, kde jazyk český rozvlňuje mocné a lahodné hlaholy své u velebný chorál rodiny lidské; na veškeré prostoře vlastí československých, od královské Prahy až po tichounkou prostičkou osadu, jež skrývá se v osamělém údolí lesním, letos ze srdcí radostných ozývá se vděčné žehnání drahému jménu: *Jungmann.* Národ sedmi milionův, novým životem svým činně a platně zasáhající v dějiny společnosti evropské, slaví letos památku jednoho z největších synův svých, jenž vzav od něho život, od mladictví až po hrob

kmeta věnoval všechny tělesné i duševní síly své zachování, zvelebení a pojištění života jeho. Z té národní dospělosti a moci české, o jejímžto vyvrácení a zničení odvěcí nepřátelé naši v snaženství horečně napjatém opět už po třináct let marně pracují, značná část jest dílem Jungmannovým.

Považujeme za nejjasnější důkaz vysoké duševní zralosti v národě našem, že už můžeme za všeobecného a horlivého účastenství jeho vzdávati poctu památce Jungmannově. Život učence a myslitele, před veřejností pečlivě se tající, nevábí k sobě pozornosti obecné ani v době svého trvání, byť v sobě byl sebe pracnější, vznešenější ba i tragičnější; zaniknuv pak bývá předmětem úvahy jedině několiku duchův, kteří kráčejí podobnou drahou. S hrdostí zajisté tím více oprávněnou můžeme vystoupiti v lidstvu současném, když národ náš letos koná oslavu muže, který v tichosti žil nejvyšším ideálům své doby, a když zná pravou cenu, když umí do-

konale postihnouti velikost svého oslavence. Národ český už dospěl na ten stupeň duševních snah, že slavnost *Jungmannova* jest v něm slavností opravdu *národní*.

Stále se snažíc, aby vznešenému úkolu svému v čtenářstvu českém dostála, Matice lidu ovšem s největší radostí vítá vhodnou příležitost, aby svým spůsobem přispěla k oslavení hrdinného obhájce, neunavného rozmnožitele a důmyslného zvelebovatele jazyka českého, k oslavení vysoce šlechetného, osvíceného člověka, muže, jenž po všechen život svůj byl nejrozhodnějším obrancem svobodného myšlení, bojovníkem opravdového a stálého pokroku ve všech stránkách duševní činnosti. Světlo, jehož jsme za nejnovější doby o Jungmannovi nabyli, rozšířilo starý obraz „tichého genia“ směry velmi důležitými, tak že nyní velebná postava našeho národního velikána ve vší skvělosti před námi stojí a kol kolem zlatou záři svou k nám vysýlá.

Pokusíme se, abychom se čtenáři svými v srozumitelné stručnosti sobě pověděli, *jaký Čech a jaký člověk* byl Jungmann. Z toho pak bude patrno, zač mu povinni jsme vděčností, a čím můžeme honositi se při něm ve společnosti lidstva osvíceného, pravdy a šlechetnosti milovného.

I.

Jak bylo v Čechách, když narodil se Jungmann.

Matice lidu r. 1869 vydala knihu, jménem: „Bohuslava Balbína rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého.“ Máme pevně za to, že čtenáři naši přečetli ji s účastenstvím velmi čilým a že vyvážili z ní pro sebe užitek nemalý. Klademe zde celý obsah její při nich za dokonale známý. Bylať sepsána v poslední třetině století sedmnáctého srdcem přetrpce ubolévajícím nad trýzní a zkázou svého národa, a podává nám věrný obraz jedné stránky těch strašných útrap, jimiž hned na zejtří po bitvě bělohorské počato pokoušeti se o vyhubení a zničení národnosti české. Ovšem že posud přece nemáme ještě ani dokonalého ponětí těch přehrozných muk, jimiž národní kmen náš ve vlasti své byl svírán a škrcen, aby učinil místo kmeni německému. Století sedmnácté v dějinách českých jest nám posud zavřeným temným sklepením, o kterémž toliko víme, že národ náš s nejsurovější ukrutností v něm byl katován na smrt; ale jasný a úplný obraz všech mrzkých a bohopustých ohavností, kteréž na něm tenkráte páchány byly, teprv čeká na mistra svého. Tím časem můžeme o osudech svého národa v onom století domýšleti se věcí nejstrašnějších, všechny jsou pravdivy,

ale plné pravdy ještě jsme nepostihli. Až na světlo vynešeno bude všechno, svět se zhrozí, co jsme vytrpěli, a my sami poznáme celou velikost dějinného zázraku, jenž jmenuje se: vzkříšení české . . .

V století osmnáctém považováno katovo dílo v Čechách už za vykonané, a zařizováno se ve vlasti naší tak, jakoby národa českého v ní už naprosto nebylo. Od roku 1620 do 1700 jazyk německý v království českém velice se vzmohl ukrutným násilím vítězných cizáků a mrzkým odrodilstvím některých tříd domácího pozůstalého obyvatelstva. Šlechta, přední kněžstvo, bohatší měšťanstvo, umělci a mistři řemeslničtí v Čechách byli na počátku století osmnáctého téměř naskrze Němci. Kraje, kteréž s Německem sousedí, měly té doby obyvatelstvo zpoly německé. Měšťan plzeňský, Antonín Frosin, roku 1700 konal putování po Čechách a poznamenal, kde se mluví po německu a kde ještě Čechové žijí. Praví: „Tři díly Pracheňska jsou obydleny samými Čechy, díl čtvrtý, od Budějovic za Kaplici až na hranice jest promíchán Němci. Pracheňsko jest z tří dílů české, část čtvrtá v horách kolem Volar a Krumlova jest německá. Plzeňsko zpoly české, zpoly německé: Čechové bydlí u Klatov, Nepomuku a Rokycan, Němci usazeni jsou u Plané, Teplé a Tejnice. Hradecko jest české; v některých městech, jako v Trutnově a Broumově jakož i v Krkonoších jsou Němci. Boleslavska tři části české jsou, čtvrtá kolem Lípy německá. Čáslavsko úplně české. Litoměřicka polovice k Ústí německá; druhá kolem Mělníka česká. V Zatecku všeckno německé, mimo asi čtyři osady u Loun a u Kadaně. Chrudimsko naskrze české mimo několik vesnic, do kterýchž páni uvedli německé poddané. V Lo-

ketsku jsou samí Němci, toliko asi v dvou osadách mluví se německy a česky. Kouřimsko celé české: těch několik Němcův, kteří sem nedávno uvedeni byli z říše, nečiní žádného rozdílu. Berounsko a Rakovnicko úplně české. Ve Vltavsku též jedině Čechové mimo několik havířův v dolech.“

Tento ovšem jen velmi zhruba a kuse nastíněný poměr obyvatelstva českého k německému ve vlasti naší počátkem století osmnáctého zajisté už byl znamením velikého poškození národnosti české, hledíme-li jen k prostranství, kteréhož v tomto království zaujímala a k důrazu, s nímž vystupovala před válkou třicítiletou, neřku-li když měříme rozšíření a sílu její v této zemi za doby husitské; však ještě nebyl pro ni tak neprospěšen, jak se stal prodlením století osmnáctého. Doba husitská vymetla němectví, pěstované posledními Přemyslovci a Lucemburky, z měst českých nadobro, tak že už po smrti Žižkově nesnadno by bylo bývalo nalézti v království českém jediného obyvatele Němce; když pak působením německé panovnické rodiny Habsburkův a vlivem styků, v něž pustili se předkové naši s lutherským Německem za příčinou některých společných otázek církevních a náboženských, v století šestnáctém jazyk německý v Čechách opět počal domácněti a šířiti se: roku 1615 stalo se věčně památné uzavření valného sněmu českého v Praze na obranu národnosti české, kteréž svědčí, jakou rozhodnou, vítěznou, soukromou i státní moc jazyk český té doby ve vlasti i měl i provozoval, jak pečlivě a důrazně přihlíželi otcové naši k obhájení své národnosti v samém počátku nebezpečí, proti ní vystupujícího. Uzavření českého sněmu z r. 1615 jest pro poznání národních poměrův českých před válkou třicítiletou, pro porovnání

jich se žalostným stavem jazyka českého v době pobělohorské, pro rozhled v dějinách českých vůbec, jakož i pro dotýčné úvahy o životní síle naší národnosti v časích nynějších vysoce důležito, že máme za vhodné, položiti je zde svým milým krajanům v úplném znění pro potěchu a pro poučení. Vyplyneť z něho i pro poznání doby Jungmannovy se strany jaksi protější mocné světlo, v němž veškeré životní úsilí velikého syna udlického tím více se zaskvěje. Už tedy čtěme

„Uzavření českého sněmu r. 1615.

Jakož jsou sobě stavové ku paměti přivedli, kterak vzácní předkové jejich, snaživše se jazyk a národ svůj český vzdělati, rozmnožiti a zachovati, a soudíce to, že se zahynutím jazyka českého i národ český i jméno Čechův by zahynouti musilo, bezpochybně příkladem národův těch, kteříž chtíce sobě spůsobiti u národův jiných slavné jméno, netoliko sami v zemích svých jazyk svůj přirozený sobě zostřovati hleděli, ale i od sousedův svých, s nimiž v přátelství a nějaké smlouvy vcházeli, toho při nich mezi jiným obzvláštně, aby jazyku jejich se učili a v zemích svých užívali, žádali: — to za právo nařídili, aby před soudy v tomto království jinak mluveno a pře vedeny nebyly než jazykem českým. Což jak při předcích našich, kteříž jsou tak na vlasť svou, jakožto praví její synové, laskavi a vzdělání národu i jazyka svého žádostivi byli, vysoce chvály hodné a potřebné jest: tak že naproti tomu při mnohých nynějších obyvatelích království tohoto, potomcích jejich, nemůže se než tupiti, že šlepějí předkův svých nenásledujíce, více se na uvedení

do vlasti své milé všelijakých cizích jazykův a národův vydávají. Čemuž kdyby jednou časně v cestu vkročeno nebylo, že nemohlo by naposledy to než s velikou záhubou i utištěním národu našeho českého býti. Jakož pak na oko se spatřuje, že vždy více a více do země cizozemcův přibývá, kteříž se v ní osazují, své živnosti a obchody vedou, velikých statkův docházejí, na úřady rozličně, obzvláštně v městech, v městečkách do rady, mnozí neumějíce tří slov českých, stranám česky své věci přednášejícím nerozumějíce, a práva království tohoto povědomi nejsouce, dosazováni bývají; ano i v mnohých místech tohoto království před soudy a v místech radních jazyky cizími, což patrně čelí proti Zřízení Zemskému B. 32. i také proti výš připomenutému předkův našich nařízení, se mluví a pře vedou. Ano i na nejedněch kollaturách stavův, ku kterýmž však lidé poddaní osadní větším dílem mimo jazyk český jiného žádného neumějící náležejí, kněží cizozemci jazyka českého neužívající se dosazují a chovají. Ježto tomu na odpor že neslyší se, aby Čechové ze země jinam se táhnouti, osazovati, kdekoli u cizích národů podobného pohodlí užiti, a kde v které cizí zemi jazykem českým buď při právích mluveno, aneb v kostelích slovo boží kázáno býti mělo. Odkudž zřejmé jest, že Čechův ubývati a cizozemcův do království českého zhusta přibývati musí. A protož na tom císař (Matiáš) se stavy jednomyslně se snesl:

1. Aby všickni ti, kteříž z cizích zemí posavad do království českého buď za obyvatele do země aneb do měst za měšťany přijati jsou, děti své i hned z mladosti jazyku českému povinni byli dáti učiti, tak aby jsouce v Čechách rodilí a zrostlí toho, že Čechové jsou, poněvadž jeden ná-

rod od druhého ničím tak jako jazykem rozeznán býti nemůže, skutkem dokazovali.

2. A aby děti cizozemcův také v nově posavad do země přijatých větší příčinu k učení se jazyku českému měli, protož aby dědicové obojího pohlaví, vyšších i nižších stavův, kteříž by jazykem českým dobře mluviti uměli, po smrti rodičův svých napřed před jinými v statcích pozemských dvojnásobně dědili, a tak jim raději statkové pozemští zůstávali; jiní pak, kteří by česky neuměli, aby na penězích neb jináč díly své přijíti a na tom přestati povinni byli.

3. Na potomní však a budoucí časy, od zavření tohoto generalního sněmu aby žádný cizozemec, kterýž by jazyku českého neuměl a potřeby své v něm srozumitelně přednesti nemohl, do země za obyvatele, ani do měst za měšťénína žádným spůsobem přijímán nebyl; *nýbrž aby každý ten, kdož by toho, aby do království přijat byl, žádati chtěl, nejprvé se jazyku českému naučiti povinen byl*: a když by se naučil, tu teprv aby mu se toho dostati mohlo a prvé nic: však s tou při tom znamenitou výminkou, aby žádný takový v nově do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady zemské neb městské i jiné, ani také do žádných soudův dosazováni nebyli; a to jak proto, že není možno cizozemcům tak rychle všech zvyklostí a obyčejův zemí svých, v nichž zrozeni jsou, odvyknouti, aby snad jsouce v nějakých povinnostech potřebováni něco takového do země a dobrých pořádkův našich nevtrušovali a právům království tohoto, podlé nichž samých obyvatelé české země souzeni byti mají, tak na spěch rozuměti a se naučiti; tak ovšem i proto aby starožitní Čechové, jakožto praví, vlastní a přirození vlasti naší sy-

nové, před týmiž v nově do země přijatými cizozemci jako nějakými pastorky jejími, větší podpory a odměny za věrné a platné služby králi i království činěné užiti mohli. Ano i jiní vidouce při dětech odměnu zasloužilosti otcovské a nadějíce se téhož i při synech svých tudy jako ponuknuti byli, tím ochotněji v potřebách obecných se potřebovati dáti, a nižádné péče a snažnosti ke vzdělání obecného dobrého sobě nelenovali.

4. Nicméně jak při sněmích, též při soudech vyšších na hradě pražském, tak i ve všech městech a městečkách JM. Císaře a JM. Králové, též panských, rytířských, městských a duchovních, při právích nemá jinak mluveno, pře vedeny, slyšány, příčiny přijímány a souzeny býti, než to vše jazykem českým.

5. Tolikéž v těch farách, kostelích neb školách, ve kterýchž jest před lety desíti slovo boží jazykem českým kázáno bývalo a dítky témuž jazyku českému se vyučovaly, aby to nyní ještě i budoucně v tom předešlém dobrém spůsobu zůstávalo, a jiní cizího jazyku správcové školní, kněží a kazatelové, kteříž by česky neuměli a nekázali, tam uvozováni a dosazováni nebyli; v nově však vystavené kostely a školy v to nepotahujíc. A jestli žeby kde od těch nahoře jmenovaných desíti let, tak v nově na takové fary neb školy Němci dosazeni byli a cizím jazykem kázali; tehdy aby všickni do nejprv příštího sv. Jiří odtad vybyti a na místo takových kněží, kde pod jednou, tu od arcibiskupa, a kde pod obojí, tu od administratora, i také správcové školní Čechové dosazeni byli. Pakli by se toho od kterýchkoli kollatorův do toho času nestalo, tedy aby jedenkaždý z nich pokuty 1500 set kop grošův českých propadl na tento spůsob: jeden díl tomu, kterýž by

to vyhledal, druhý k zemi a třetí do špitála. A ten, jenž by to vyhledal, vznášeti má tu věc do soudu komorního; a týž soud komorní žádných hojemství straně pohnané dávati nemá, nýbrž hned strany vyslyšeti a spravedlivou výpovědí poděliti, škod pak mezi nima vyzdvihovati nemá.

6. A jakož jistá zpráva se činí, žeby některé osoby ze stavův i také lidu obecného mezi sebou se zavázaly, aby při shledání jich společném žádný jazykem českým nemluvívaly, což na veliké zlehčení jazyka českého se vztahuje: protož jsou se stavové s císařem o to snesli tak: Kdož by koli ten byl, a jsa obyvatel království českého jazykem českým, uměje jej, mluviti nechtěl a jiné též od mluvení českého odvozoval, *aby v zemi trpín nebyl, nýbrž v půlletě pořád zběhlém ven ze země se vystěhovati povinen byl. A pokudž by toho neučinil, aby jako rušitel obecného dobrého dále žádných práv a svobod království českého užívati nemohl.*

7. A naposledy poněvadž se ještě to vyhledalo, že v některých místech v království českém, v městech pražských německého národu lidé obcí německou se jmenují, ježto v témž království o žádné jiné obci mimo obec českou se neví; a jak od JM. císaře, tak ani od slavné a svaté paměti předkův J. Mstí. králův Českých nikdy vysazena ani dopuštěna nebyla a není, ani ve Zřízení Zemském a v právích Království českého žádné zmínky o obci německé se nenachází: protož na tom jsou se všickni tři stavové snesli, aby toho na budoucí časy nikoli nebývalo a nějaká obec nová v Království tomto zvláštní německou se nejmenovala, pod pokutou výš položenou.“

Tyť byly ještě jiné časy, než v kterých už za padesát let rozhořekoval se Bohuslav Balbín!

Obyvatelstva mluvícího v Čechách česky, po velikém vraždění a rozmetání českého národa, ovšem opět přibývalo v době tišší, však vedlé něho zůstalo ve vlasti naší, hrnulo se sem bez vší překážky a rozmáhalo se zde také už obyvatelstvo německé. A co bylo největší, ba vlastní bídou? Mezi lidem *česky* mluvícím bylo až hrůza málo skutečných *Čechův;* s jedné strany nejhlubší národní tupost a *neuvědomělost*, s druhé nejohavnější *odrodilství* a krevní zráda, tak tu ležel národ český svým nejlakotnějším a nejzuřivějším vrahům na pospasy! Několik Čechův, s rozumem a srdcem, v zoufalé žalosti pohlíželo na sříceniny své vlasti. Za padesát let vyhuben byl v Čechách *český duch*, z kořen vyvráven český národ; vedlé zkázy politické a hmotné ještě větší byla zkáza *mravní*. Slyšeno zde ještě českým jazykem mluviti při více než dvou třetinách veškerého obyvatelstva, ale už neviděno český *národ*. Boj počal o náboženství, ale zajel konečně a dobouřil tam, kam vítězové na samém počátku mířili: nikoliv pouhé nekatolictví, ale český národ měl v Čechách býti zničen. To nejjasněji dosvědčili bohužel sami Čechové, kdož po válce třicitileté v Čechách zbyli. Nepěstováno zde potom ani jediná věc, na níž záviselo zachování a zvelebování *české národnosti!* Všechny duševní podpory opravdové bytosti české ležely tu pokáceny, všechen mravní základ její byl tu pobořen: vítězné jesuitství mělo jiné starosti, než aby ze svých Čechův dělalo *Čechy!* Jeremiášský pláč Balbínův zjevným jest toho důkazem.

Vedle neuvědomělých a nečinných Čechův uvědomělí Němci a činní odrodilci vlastního jazyka! Což z toho v Čechách za krátký čas mohlo pojíti? Už počátkem století osmnáctého učiněny

v Čechách takové pokroky jazyka německého, že vycházely odtud i příspěvky k německému písemnictví. Byloť už koncem století sedmnáctého několik německých knih v Praze tištěno; ale rokem 1705 vzmáhalo se vydávání spisův německých v hlavním městě království českého. Šlechta, která té doby bez toho už byla naskrze německá a poněmčilá, vynikala i zde nejvíce. Za ní pospíchalo poněmčilé měšťáctvo zvláště pražské, všechen tak zvaný učený svět a každý, kdokoliv chtěl býti pokládán za člověka vzdělaného. Bylať už tenkráte čeština prohlášena za jazyk *selský*, sprostý, nevzdělaný, a vyhošťována ze všeho veřejného života státního, úřadního, vědeckého, uměleckého, školního, společenského atd.

Uprostřed století osmnáctého uveden jazyk německý do síní vysokých škol pražských. Rokem 1764 počaty zde výklady krásných umění jazykem německým, a odnárodňovací záměry na půdě české dařily se tak znamenitě, že prodlením několika málo let tak zvaní vzdělanci v Čechách o starých pokladech jazyka českého nevěděli už praničeho, ale za to znali a s největším zápalem soukromě i veřejně čítali všechny plody teprv probouzející se tehdáž literatury německé. Zvláště mladí lidé obou pohlaví uchopili se v Čechách jazyka německého, jímž ještě sám tehdejší panovník pruský co hrubým a sprostým na prospěch francouzského ve vší okázalosti byl povrhoval, s takovým nadšením, že i na veřejných ulicích, v zahradách, na procházkách vídáno je pohříženy v duševním požívání Gellerta, Hagedorna, Gleima, Geszner a podobných oné doby básníkův německých, jichžto hlavní snahou bylo, aby v samých Němcích z Němcův teprvé dělali Němce, aby vytiskli ze své vlasti svrchované panství písemnictví fran-

couzského. Nejspíše ani nenadáli se ve své vlastenecké snaze, že dobudou jazyku svému dříve Čech než Němec. Výklady o literatuře německé na universitě pražské velice vzmáhala se známost jazyka německého, obliba ve spisech německých, náklonnost k duchu německému po Čechách v obyvatelstvu, jež nazývalo se vzdělaným. Když nepřátelské snahy, ukládající o úplné bezživotí českého národa, bohužel ovšem jen za pomoci české neuvědomosti a českého odrodilství už tak daleko dospěly, domníváno se, že nadešla chvíle, aby české bytosti zadána byla rána poslední. Zbývalť té doby už toliko *selský stav* v Čechách cizotou sice strašně sevřený ve všech stránkách svého veřejného života, ale v nejvnitřnějším, domácím svém živoření jazykovém posud jen potud stíhaný, pokud sám v duševní temnotě a opuštěnosti své kazil svou mateřskou řeč přibíráním do ní drahně všelijak zkroucených slov z jazyka německého, který jej v městech a v hospodářských úřadech vrchnostenské šlechty obklopoval a pronikal. Když pak už uznáno, že v stavu šlechtickém poněmčovací záměr jest na dobro naplněn a v městském že nemá daleko k svému vítězství, přistoupeno k tomu opovrhovanému „sprostému a hrubému“ stavu selskému, aby z něho učiněno milý a veliký příspěvek k „osvícenému a jemně ušlechtilému“ tělu německému. Hladový stroj poněmčovací, jenž pracoval v Čechách sto a padesát let, spuštěn nyní až do samé národní hlubiny české, když „na vrchu“ byl svůj úkol vyřídil. Když sesekáno vrchol a větve národního stromu českého, napřaženo sekeru na jeho peň a kořeny. Dne 4. prosince 1774 vydán z Vídně rozkaz, aby ve všech zemích dědičných, tedy i v království českém, zřízeny byly školy německé. Podlé toho

rozkazu upraveno už roku 1775 v Praze *německou normální školu*, aby byla vzorem všem německým školám po krajích českých. V každém krajském městě sřízeno *německou školu hlavní*, a po všech menších městech a městysech, jakož i po všech osadách, kde byly fary, založeno *německé školy trivialní* neb obecné. Tak hnáno na jazyk český vražedným útokem třemi proudy němectví. Však poněvadž shledáno, že skolní děti na velikém prostranství uvnitř země české jsou teměř naskrze české, ustanoveno, aby jim jazyk německý už v nejprvnějším čase školním byl vštěpován. Bylot sice už roku 1770 dvorním dekretem nařízeno, že *všichni učitelé v Čechách musejí uměti dokonale německy*, jinak že nesmějí býti ke školám dosazováni, ale aby konečně bylo zjevno, proč na učitelích českých známost toho cizího jazyka tak přísně se vymáhá, vydán r. 1776 rozkaz, *aby řeči německé vyučováno bylo ve školách, i všude tam, kde obyvatelstvo toliko po česku mluví.* Učitelé ovšem ještě sami nebyli dostatečně vycvičeni v němčině a zápasili tudíž s překážkami tím většími při své školní mládeži, aby vládnímu rozkazu vyhověli. Však „na hoře“ ustanoveno se na poněmčovacím plánu v lidu českém zcela pevně a bráno věc velice do opravdy. Správcové normalní školy pražské svoláni k poradě, aby sestavili spůsob, podlé kterého by učitelé po celých Čechách vycvičiti měli české děti v jazyku německém v prvních dvou letech školního učení. Sepsali a vydali „rukovět, kterouž naučení se jazyku německému ve školách původně českých, jakož i při cvičení soukromém, se usnadňuje.“ Tato knížka byla ve Vídni schválena, a dne 5. května 1777 učiněno dvorním dekretem opatření, *„jak by jazyk německý v Čechách dále šířen a pěstován*

býti měl.“ Od té doby počato v království českém učiti jazyku německému po městečkách, městysech a farních osadách ryze českých. Tu zahájeno ono ukrutné moření učelivé a po vzdělání dychtivé mládeže české, kteréž teprv před několika lety zaraženo; tu položen základ té lidomorny, do kteréž uvrženo celý český národ, aby výtečnými dary svého ducha, aby svou pilností a svým důvtipem ve všech oborech lidského života, aby ve vědě i v umění pomáhal zvelebovati a šířiti živel k sobě nejnepřátelštější. Užito nejvznešenější a nejšlechetnější snahy českého národa, snahy po osvětě a vzdělanosti, snahy, kterouž od věkův vyniká v celé společnosti lidské, aby mu připravena byla záhuba nezbytná. Co nedovedly šibenice a krvavé špalky, co nepodařilo se hlubokým smrdutým, vlhkým temným žalářům, co nepořídilo hromadné vyhánění z vlasti, loupení statkův, pustošení všelikých živností a celé země, co za stopadesát let nezmohli ani kati, ani dragouni, ani soudcové, ani policajti, ani jesuité; to nyní měly vykonati — *školy*, to odevzdáno k vyřízení — *učitelům!*

Aby novým ústavům poněmčovacím získáno bylo ještě více síly a důležitosti, aby rodiče seznali, proč vlastně jejich děti musejí záhy a pilně učiti se německy, oznámeno r. 1780, že *do škol latinských*, kteréž byly té doby jedinými středními školami v Čechách, jedinou cestou, po které se mohlo dojíti vůbec k nějakému vzdělání vyššímu, nebude přijat nikdo, *kdoby neosvědčil dokonalé známosti jazyka německého.* Mimo to bylo touž dobou nařízeno, že „*děti v Čechách nesmějí býti přijímány na učení se řemeslům, pokud by se nevykázaly vysvědčením, že aspoň po dvě léta*

chodily do školy normální, totiž že se učily německy."

Takovým spůsobem rozestřena po celém českém národě hustá síť poněmčovacího násilí, jemuž mohl ujíti jedině kdo vůbec do žádných škol vstoupiti nechtěl. Národu našemu dáno na vybranou: „buď nauč se německy a poněmči se, aneb zůstaň ode všelikého vzdělání dokonale odloučen." Patrno, že národní život český na obou stranách byl stejným nebezpečím ohrožen. Kdo vstoupil do škol, nemaje z domova ani nejmenšího ponětí své národnosti, mimo to že odevzdával se duševnímu moření jazykem cizím, už více než zpoly byl národu svému ztracen. Soustava vyučovací od nejnižší školy farní v osadě venkovské až po vysoké školy pražské byla tak promyšlena, propracována a nastrojena, že český syn o své národní zvláštnosti nedověděl se nic pobízejícího, povznášejícího, radostného; kdekoliv o ní při něm zavaděno, vštěpován mu pro ni cit netečnosti, hanby a opovržení. Za to vénována nejpilnější péče, aby sobě zamiloval jazyk a ducha Němcův, aby uměje německy považoval se za člověka vzdělanějšího a vyššího než jsou jeho rodiče na české vesnici, aby ze svazku národnosti české co „nevzdělané a vzdělání neschopné", která mu neposkytuje ani žádné spůsobilosti k nabytí úřadův a k čestnému postavení v životě společenském, naprosto vystoupil a k národnosti německé vším životním snažením, veškerou duševní činností svou se přidal. Vražedné tyto záměry poněmčovací ve školách českých došly bohužel velikého naplnění. Mládež česká, procházející odnárodňovacím strojem od německé trivialky až po universitu pražskou, převážnou většinou svou němčila se. Třeba známost jazyka německého

nebyla při ní dokonalá a správná, duch její bral na sebe povahu německou, snahy její pohybovaly se v kruhu německém; nebyvši nikdy z uvědomění česká, stala se s nadšením a s láskou německá. Poněmčovací sřízení školní, soustavně upravené v Čechách mezi lety 1774—1780, bylo hlavním pramenem, z něhož proudilo se odrodilství a zrada v národě našem. Z těch škol vyšli čeští synové, kteří pak po všechen život svůj osvědčovali se co největší škůdcové svého mateřského jazyka, co nejzuřivější tupitelé a odpůrci národnosti české, co nejochotnější náhončí a jednatelé poněmčovacího plánu v Čechách ve všech oborech společenského života a veřejné správy občanské. Všechny kanceláře státní a vrchnostenské byly v Čechách za dvacet let naplněny takovými odrodilými, zvrhlými Čechy, kteří nehledali vyznamenání v ničem, leda v urážení, hanobení a týrání svého národa, své vlastní krve.

Čech, jenž ani triviální školou farní neprošel, nemohl ovšem na nejnižších školách vesnických nabýti vzdělání jiného mimo trochu čtení, psaní a počítání; sloužilť pak odrodilcům a. Němcům za nejvhodnější terč ohavných vtipův o přírozené hrubosti českého národa, o „selské“ nespůsobilosti jazyka českého k vyšším duševním snahám lidským!

Lidnatosti v Čechách přibývalo v století osmnáctém dosti rychle. Z těch 800.000 lidí, kteří po vražedných záhubách války třicítileté v této ubohé zemi zbyli, roku 1754 napočítáno zde opět už bez mála 2 miliony a r. 1780 půl třetího milionu; z těch byly více než dvě třetiny stale rodu českého. V tom materialu pracováno poněmčovacím strojem velmi pilně a dosti šťastně; ale to vše ještě nestačilo plánům, pro království české se-

staveným; zdáloť se škůdcům a hrobníkům národa českého, že to vše jde ještě velmi pomalu. Aby přibylo pomahačův, na újmu zákonův zemských otevřen cizozemcům úplně volný vstup do Čech a na Moravu, čímž opět veliké množství Němcův do vlastí našich se přistěhovalo, neboť k jiným cizozemcům „lidumilný“ zákon o domácím právu v zemích koruny české nehleděl, jiných cizozemcův sobě zde nepřál. Však už v hlubokém temnu osudův lidských klíčila nová doba českého národa. Když nešlechetná zášť nepřátel dokročovala nejvyššího stupně krvelačné zuřivosti, když po stopadesátiletém řádění na rodné půdě české odvěcí škůdcové plemene slovanského už počali radostně rozhlížeti se s dostoupeného vrcholu svých tužeb, když v Čechách opravdu z celého tisíciletí, co národ český v nich vznikl a buď slavně buď trapně žil, bylo nejhůře: tu už z nejhlubšího lůna sevřeného a strápeného lidu českého znenáhla vzpřímovalo se pokolení nové, v němž opět vrozená jiskra vědomí národního nepřátelským vichrem rozdmýchána byla v mocný žár svaté a hrdinné lásky k vlasti, z něhož vzešli křisitelé života, obranci práv a mstitelé cti českého národa. V druhé polovici století osmnáctého vystoupila v Čechách řada mužův, kteří osmělili se veřejně pověděti, že jazyk šesti milionův lidí v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Uhrách, jazyk náležející mezi nejdokonalejší řeči na světě, jazyk, jenž z dob minulých honosí se takovou hojností plodův vědeckých a uměleckých, jazyk, jenž proslavil se v dějinách osvěty evropské a jehožto známostí svého času i panovníci jiných národův se chlubili, hoden jest lepších osudův, než do jakých uvržen byl. Počato nejdříve spůsobem ryze vědeckým dokazovati tehdej-

ším tak zvaným vzdělancům v Čechách dokonalost a výbornost češtiny, psáno latině a německy obranu mateřštiny pro neuvědomělé a odrodilé Čechy jakož i pro Němce v kruzích učencův. Vedle toho počato obraceti vědecký zřetel k dějinám českého národa, aby s té strany úsilí o vzkříšení českého jazyka nabylo mocné podpory. Mužové, kteří oné doby v první řadě podnikli tu obrovskou práci, učiniti z Čechův opět Čechy a sjednati jazyku a jménu českému opět právo a úctu ve vlastní rodné zemi jeho, mužové, jichžto památka nám i všem příštím pokolením českým jest a bude velice drahá a svatá, jsou Adaukt Voigt, Fort. Durich, F. Procházka, F. Pelcel, J. Dobrovský. Kolem těchto mužův sestupovaly se kruhy jiných nadšených milovníkův vlasti, kteří snahy jejich šířili ohnivým slovem na celém prostranství českém mimo úzkou společnost učencův. Po spůsobu znamenitého spisu Balbínova, jejž Frant. Pelcel r. 1775 v původním jazyku latinském poprvé tiskem byl vydal, aby jím hnul myslemi lidí „študovaných“, spisovány obrany jazyka českého mluvou českou pro všeobecnou potřebu vlastenskou, na povzbuzení všech rodilých a na obrácení všech odrodilých Čechův. V té době slova „vlastenec“ a „vlastenectví“ do jazyka českého položena a po celém národě rozšířena.

Spůsob, jímž tehdejší Čechové uvědomělí k svým krajanům neuvědomělým a k odrodilcům mluvili, byl ohnivý a důtklivý. Byloť zajisté potřebí, v samých základech otřásti tou obecnou myslí českou, buď otupenou a uhnětenou, buď zvrhlou a spustlou. Shledáno, že první *práce vykonána býti musí v lůně národa samého*, pak teprv že bude na čase obrátiti se proti straně, s které všechno neštěstí na národnost českou uva-

leno bylo. Nejdříve musilo býti v Čechách více uvědomělých, svého jazyka milovných, svá práva znajících, svých dějin povědomých Čechův; nejdříve musili Čechové sami poznat, jak se chovají, co činiti jsou povinni a jaký zločin na nich se páše: aby náprava všech neřestí a utrpení byla možna. A v tom ohledu vidíme, že tehdejší přední „vlastenci“, kteří tuto vnitřní *agitační* úlohu na sebe vzali, věděli, jak ji vykonati.

Na příklad položíme zde některé věty z „Obrany jazyka českého proti zlobivým jeko utrhačům, též mnohým vlastencům, v cvičení se v něm liknavým“, kterouž sepsal jeden z nejčinnějších šiřitelův a podněcovatelův národního vědomí českého v oněch časích, Karel Hynek *Thám*. Když byl vyznačil, jak výteční spisovatelé jazykem českým díla znamenitá byli sepsali v stoletích minulých, když jazyk český byl jazykem státu českého, obrací se k současným krajanům svým těmito důraznými a vroucími slovy: „Ó jak užasnou nad těmito jmeny křepcí jonáčkové naši, jižto umějíce něco o učenosti a životech cizozemců žvatlati, už se popínají a umělými býti se domýšlejí, kdežto jim o učenosti a činech krajanů, o příbězích vlasti, kteréž věděti jim náleží, zprosta nic vypravovati nelze.“ . . . „Ejble otců našich pro zachování a vzdělání jazyka svého horlivé snaženství, a hrubé předsevzaté práce, ejhle hrozná nebezpečenství zmužile a hrdinně podniklá! Rděte se hanbou potomkové jejich, daleko, daleko od šlepějí slavných předků uchýlení! Rděte se všichni, jižto ó žel! v jazyku, od předků vždy zachovaném, rozhojněném a zvelebeném nepovědomi jsouce, mrzce jím zhrdáte! Rděte se i vy, kteří jste v střežení jeho nedbanlivými a lhostejnými se prokázali a snad zkouby jeho žádajíce, rozmanitých k vyko-

řenění jeho rad podávali! Ó jak truchlou pro bůh za dnů našich jazyk český vzal proměnu! Nevypravitelná zajisté jest nevážnost a bezsmyslnost jazyka, v němž zplozeni jsme, kteréhož předci chtíce zachovati válečným před nepřátely hájili ramenem, lehce sobě vážiti, zavrci a dokona z vlasti své vyhlazovati. O, kdyby nyní ožili milí předkové naši, kdyby procitl M. Jan Hus z Husince, Karel Žerotín, Daniel z Veleslavína, Jan Amos Komenský, Bohuslav Balbín a jiní, ó jakby se mutili, jakby žalostili, vidouce, že jazyk jich milostný, od nich vždy velebený, za dnův nynějších od samých vlastencův hanebně zanedbán a potupen jest, přeušlechtilé pak jich spisy a práce po různu rozmetány prachnivějí a červivějí! . . .“ „Vás viním ó *kletí zemané* a *šlechtici*, jižto liknavostí a nedbanlivostí jste takměř zvášnivěli. Milost k vlasti vaší, kteráž vždy plápolati má, uhasla, a lásku k vlasti v srdcích krajanů už už se snad zanicující udusila. Vy, kterýmž náleží býti původci a podpůrci dobrého vlasti a slávy jazyka mateřského, tím pak příkladem krajany k podobnému úsilí chvalnému ostnem pobádati, ó žel! kmen jste mijící, Čechům k lhostejnosti podnětu dávajíce a od podnikání prací vlasti platných zúmyslně jich odvozujíce. Škřemenili jste se *bídníci, vlast svou potupivše* a o zem jí udeřivše. Neboť přilnuli jste k libostem, rozkoší a vilností dráždění v nejmrzčí rozmary a prostopášnosti se vydavše, tápáte se v nich a se pohřižujete. Úprava, skvostnost, zpupnost a lakota osedlala vás tak, že není lze něčeho vlasti prospěšného obmýšleti, tím méně co předsevzíti a v skutek uvésti. Ó běda vám! o kterýchž když potomkové někdy uslyší, drkotati budou. O kéž jména vaše v potomství na věky zprách-nivějí, by potomkové pomníce na vás neobnovili

trud a žalost svou. Vám však muži rodem znamenití, milostí vroucí k vlasti zanícení díky naše s ochotností vzdáváme, velebíce šlechetnost mysli vaší, vy ubohých truchlících Čechův jediná jste potěcha, ve vás oni doufají, kteříž slávě od předkův vzaté zlými obyčeji nedáte hynouti, žádné práce k navrácení květu jazyka našeho neliknujíce. Ó jak se blaží, jak plesá země česká, že v lůně svém takových ještě chová vlastenců, kteří úsilím svým nejchvalitebnějším jak sobě, tak všem Čechům v potomství pověsti dobudou nesmrtelné.“ ... „O vzezřete vlastencové, kteří jazyka svého dle příkladu svrchu pravených zemanův opovrhše, žádné dosavad péče o znalost a vzdělání jeho jste neměli! Neboť zdaž zkušenost toho nedotvrzuje, že mnozí z vlastenců z jazyka otcovského ani zbla neumějí a umějíce jej za něj se stydí, drze jej lehčí a hyzdí? Zdaž mnohdykráte shledáno není, že jacísi lidé, zhouby jazyka našeho žádajíce, snažně o vyplenění jeho usilovali, avšak v brzce uzřevše, že všecky jich zlostné obmysly a tajné úklady v drť uvedeny byly, o nic se více nepokoušeli. Tím se dálo, že mnozí pro čest a slávu jazyka našeho k mnohým už pracem ruky přičinivše, tím však byvše zděšeni od chvalného předsevzetí svého upustili a zleněli, nevědouce se jakým štítem proti šermům obecných jazyka našeho odpůrců obhájiti. Neužasni nad tím, vlastenče laskavý, ale pomni, že na větším díle lidé češtině zprosta nepoučení, přeušlechtilých vlastností jejích neznajíce, tak o ní pleští a žvou, jako slepci o barvách bezsmyslné rozsudky činí. *Veškeré však oné zlobivé zběři důtky a útržky marny a ničemny jsou.* Neboť každý v jazycích sběhlý člověk svědčiti musí, že jazyk slovanský neb český takovými jest ušlechtěn vlastnostmi, že v nich cizích jazykův

dalece přesáhá. *Věc jistá jest, že jazyk náš v dokonalosti a jadrnosti nad jiné předčí.*“ ... „*Zmudřete tedy už jednak zhloupělí a pošetilí tvorové*, nechtějte více potupovati a zavrhovati jazyka onoho, o kteréhož užitku rozmanitém a vlastnostech znamenitých dosti už nyní přesvědčeni jste. Neb zdaž tupost a pošetilost vaše tím jasnější nebude, čím urputněji a zlobivěji pravdě světlé na odpor budete? *Běda pak vám, jižto o vyhubení milého jazyka našeho jste se pokusili. Vyhněte z vlasti naši lidé krutí do pustin dalekých, tam pak osamělí strasti toliko a lopoty pocítte, mrzkých poklesek v touhách a úpění pykajíce! Pomněte, bídníci, že zálohy jazyku českému strojíte nadarmo, neboť žijí ještě Čechové, kteří vlast zamilovavše, o rozšíření slávy její vší vůlí a úsilím se snaží*, tak, že krajany přízní a štědrotou svou vzbuzují, aby stužíce mysl a žádných se nehrozíce pohrom perem svým všemožně ji zvelebovali. *A věc jistá jest, že mnozí z našinců za dnů nynějších se vydařili*, jižto nejen slavné příběhy a paměti země české už v zapomenutí přišlé snažně shledávají, spisují a v známost uvozují, ale i učené práce a památky předkův sprvu zavržené, po koutech rozmetané, dílem zetlelé, opět na světlo vydávají. Pročež znajíce také muži cti vlasti své žádostiví, že netoliko rozšíření příběhů a učenosti vlastenské, ale též *vzdělání jazyka přirozeného národy oslavuje, jazyku českému zahynouti nedopustí*, nobrž chrániti ho a obhajovati neobmeškávají.“

Tak v letech osmdesátých minulého století na půdě české hnaly proti sobě dva proudy národních snah: jeden starý divoce rozvlněný, všechen původní život v této zemi už po půl druhá století pustošící, německý; druhý nový, od tichých praménkův svých ještě málo vzdálený, v rozvali-

nách domácí národnosti všechny ještě života schopné kořínky pečlivě vyhledávající a zavlažující, český. Onen měl při sobě veškerou moc ústrojí státního; tento vroucí lásku k vlasti několika soukromníkův: onen poskytoval důstojenství, slávná vyznamenání a hojné odměny hmotné; tento stihán byl ponižováním, úsměsnou potupou a výhrůžkami hmotné bídy. V té době narodil se Josef Jungmann.

II.

Jungmannovo dětství a jinošství.

Z chudiny, z které lidstvu nejvíce blaha bylo vzešlo, má původ svůj i tento náš oslavenec. Narodilť se ve vsi Udlicích, malé rolnické osadě asi tři hodiny cesty od Berouna na bývalém panství křivoklátském, dne 16. července 1773. V pamětech svého života, které spisoval co kmet dvaasedmdesátiletý, vzpomíná též některých věcí z svého dětství. Ačkoliv ničeho v nich nepoznamenal o svém otci, máme přesvědčení odjinud, že to byl člověk velmi přičinlivý, řádný, vyšším snahám duševním nakloněný: vypravilť z chudičké živnosti své rolnické tři syny na universitní studie pražské. Nezhladitelného dojmu zanechala v mysli synově matka. Vypravujeť o ní náš oslavenec z rozličných dob svého života s nejvroucnější láskou a s tklivostí srdce nejšlechetnějšího. „Mne máti má už co zrozeňátko bohu obětovala a k oltáři jeho co kněze budoucího slíbila.“ „Máti moje, svatého obcování osoba, měla přeživou fantasii. Ona když někdo z rodiny umřel, duši jeho jak říkala nejen v soumraku a v noci, ale i ve dne viděla, ba i přes pole jdouc jeho pohledu zbaviti se ne-

mohla. Při tom náuka o očistci jí hluboko vštípena svou hru měla, pročež nejeden nebožtík od ní mšemi, postem, modlitbami, almužnou z očistce vybaven jest. Zlí lidé ji ousměšně přezdívali dušička. Již co mladé holčičce zdávalo se, že jí kdos, a to musil býti ustrašené mysli některý nebožtík, na zádech sedí, an ji záda v pravdě bolívala. V pozdějších letech ta bolest přestala, v stáří pak opravdu se shrbila. Ostatně rozumná, dobrá, pobožná, zpívala denně, ba celý den samé nábožné písně, vše z paměti.“ Duševní povahu matčinu zdědil Josef Jungmann, jak sám v pamětech svých k tomu nasvědčuje. „Já byl v mladosti své pobožný nejživějším citem, což ne tak ze školy jako od matky své jsem odnesl, a po všech proměnách z té strany mnou zběhlých zůstala mně neodňatelná víra v boha, kterému oddán jsem, v něj všecku naději skládaje.“ . . . „Když jsem byl asi šestiletý, připravili mne poprvé k zpovědi a ku přijímání. Ještě v svém 72 roce pamatuji s pohnutím ten blahoslavný cit, který tenkrát mi celé bytí mé oslazoval. Já přijav sv. hostii se cítil čista, svata, blažena, a žádal sobě, abych tu chvíli vzat byl do nebe, kamž náležeti jsem se celým srdcem cítil, a obával se, abych zůstana na světě, neprovinil se snad něčím, čímž bych nabyté milosti boží opět potratil.“ Vzpomíná též svého prvního učitele v Udlicích, Husáka, a pak že co dítě v rodném místě svém *čistou mluvu českou* slýchával, což v paměti jeho tkvělo tím živěji, poněvadž po několika letech přišed do své rodné krajiny, nalezl tam v té věci velikou proměnu. „Povstal tam Jachymov. Jakýsi písařík ke mně se hned přitulil, znamenaje po kabátu, že musím býti z Němec a švandrkuje mnoho s radostí doložil (po německu): Mluvíme zde všichni německy.

Myslil jsem, tys Němec a vidíš po německu. Oddech sobě v kole svých příbuzných, radoval jsem se, že vždy ještě hlaholy tam zní uchu mému vítané. Avšak nebyla čistá ta radost. Už jim ne jako za starodávna kamna hřála, ale dávala *hic;* nebyli to ti sami ale byli *nœmlich* ti lidé atd.“

Škola vesnická za oné doby nevedla člověka daleko; v Udlicích nebylo v té věci lépe než kdekoliv jinde. Však pokračování v učení školním nebylo v těch letech, když Jungmann vyšel ze školy udlické (1784), po celých Čechách už možno jinak, leda cestou vládní soustavy poněmčovací. Do toho vražedného proudu uvržen byl mladý snaženec udlický v řadách prvních. Jak se mu vedlo, když ze školy ryze české uveden byl (1785) do *normální školy* berounské, vypravuje sám takto: „Když jsem vstoupil do německé školy u piaristů v Berouně, desítiletý pacholík, uměl jsem česky čísti, psáti a počítati, zpíval na kruchtě, vrzal na houslích a měl mnoho chuti k učení. Učitel byl mladý piarista, vysokého zrostu, červeného líce, veselé tváři, nesedal na kathedře, nebrž že málo žákův bylo, vždy po škole se procházel drže v pravici rákosku loketní, jakou vyklepávají se šaty, které velmi rád užíval co prostředku nejen k mravnímu vychování ale i co pobudky k pilnosti a napomáhání paměti, při čemž se vždy samolibě ulizoval. Neboť který z nás odříkával lekci, šťastný byl, jestliže bez klofce neb švihu nějakého vyvázl. Což trudno bylo, an my na větším díle pouzí Čechové, *a katechysmus* (jiného jsme nepoznali) *pouze německý a pan učitel pouhý Němec.* Já ještě dobře prošel, maje paměť čerstvou a pilnost neobyčejnou. Uměl jsem celé listy z paměti, ač jsem z nich sotva dvě tři slova rozuměl.“

Toto duševní trápení českých dětí jazykem německým, při kterémž bylo až příliš patrno, že nemá pražádného účelu vědeckého, poněvadž celé učení školní záleželo jedině v bezmyšlénkovém papouškování katechysmu, bylo ještě značně rozmnoženo osobní nevzdělaností ba příkrou surovostí učitele sama. „Rákoskový“ způsob vyučovací a vychovávací netoliko v normálních ale i v gymnasialních školách poněmčovacích, zvláště v těch, kteréž byly ve správě piaristův, byl po vlastech československých obecným pravidlem a trval v ohavnosti své po všechen čas, pokud ono josefinské sřízení školní nebylo vyvráceno nátlakem národního hnutí českého a vlivem volnější doby evropské. Jungmann vypravuje nám, že neobyčejná paměť a železná pilnost jeho odvrátily od něho *rákosku německého učitele* v Berouně. Však rákoska sprostáctví a surovostí německého vychovatele přece zastihla mravného a nad míru přičinlivého pacholíka českého. Takový mizerný Němec, jemuž nebohá česká mládež v nižších a středních školách josefinských odevzdána byla, nemohl sobě vůbec ani pomysliti, že jest nad ní dosazen pro něco jiného, než aby ji duševně a tělesně mořil a trýznil neustále, ať ona dělá co dělá, či ve škole či mimo školu. Nejnevinnější hry a zábavy dětské, nejpřirozenější projevení mladosti byly mu při ní podnětem k hrubým trestům tělesným. Toho zakusil také Jungmann. Vypravuje ze své zkušenosti berounské tento příběh: „Jednou jsem té rákosky přece zle zakusil. Bylo parno. Vybídlo se nás několik žákův koupati se v Litavce, potoku nevelkém. Přišel náhodou pan profesor a skrze olšiny nás viděl. Konec radosti. Druhý den exekuce. Každý hříšník musil kleknouti a rozhrnuv šosy políbiti zemi,

při čemž p. profesor uměle a cvičně jemu na zadek ránu svižnou vyměřil, a to tak dlouho opakoval, až dle zdravého úsudku jeho spravedlnosti zadosti se stalo. Já ubohý nevěděl, kde jsem pro stud a žalost, poznav a slyšev i cítiv ponejprv, že koupati se v Litavce hrozný hřích jest. To mne arci zastrašilo, že jsem po několik let koupání v ohavnosti měl.“

Prošed normální školou berounskou a dle zákonův o násilném poněmčování národa českého vykázav se dostatečnou známostí „úřadního“ jazyka rakouského, který měl státi se jediným mateřským jazykem všech národův v monarchii habsburské žijících, Josef Jungmann r. 1788 přišel na piaristské gymnasium Nového města Prahy. Zde nenašel žádné změny toho pořádku, v jakémž byl vězel v Berouně; všechno učení i zde dle nařízení z r. 1780 bylo německé, majíc za hlavní účel, aby mládež česká v tom jazyku dospívala k dokonalosti vždy větší a větší. Celá pak ta úloha odevzdána byla *paměti*, kterouž jedině při ubohé mládeži pěstováno či spíše namáháno a trýzněno. V těchto smutných časích jedinou radostí, jediným zotavením zdarného syna udlického, byla touha k srdci mateřskému. Vzpomínat ještě co kmet této své tehdejší touhy po domovu velice živě. „Touha po domovu jest dětem, zvláště v samotě venkovské neb dokonce horské vychovaným jako vrozena. Pamatuji ještě ty sladké chvíle, v kterých jsem ze studií co mladý hoch domů se těšíval, domů pospíchával, doma se radovával. Každý koutek v světnici vítal jsem co starý známý, jedině se divě, kterak se vždy menší všecko mi zdálo býti, než za dětinství mého bývalo: světnice užší, stůl nižší, vše menší, že já větší vyrostl. Jeden rok na štědrý den byla tuhá

zima, sníh se chumelil, vítr studený bouřil. Matka moje stojíc u okna pravila: „Běda těm nebohým lidem, kteří dnes na cestách jsou v té nehodě. Nedlouho, ajhle já tu skřehlý, ač radostný přijdu, putovav čtyři míle k žádanému štědrému večeru. Za hodinu nesnáze zapomenuta!“ Vypisuje tak dojemným spůsobem už na krátko před svým hrobem svou neskonalou radost z návratu v náruč matčinu, v dům otcovský, v rodný kraj svůj, Jungmann nemohl opomenouti, aby nesnažil se, ze své zkušenosti a ze svého nezkaleného citu přirozeného vyvážiti naučení všeobecné. Končíť svou vzpomínku těmito slovy: „Vychovatelé! vy kteříž mládeži takových radostí nepřejete, srdci jejich veliké násilí činíte.“

K čemu celou školní soustavou směřováno, aby totiž děti české za několik let uměly lépe německy než česky, toho dosaženo i při Jungmannovi. Nebylo v synu udlickém, skvělými dary ducha hojně nadaném, posud ani *probuzeno*, *tím méně pěstováno vědomí vlastní národnosti*; vyučovací plán německý chopil se jeho výtečných schopností a kořistil z nich jedině k svému účelu. V dospívající mysli, odtržené od půdy své domácí, počal mizeti živý pramen jazyka mateřského, a ve věku jinošském objevoval se už hluboce zapadlým. Neslyše po devět let ve školách ani slova českého, jsa po ten čas nucen a konečně zvyklý, aby o všem, čemu se učil, myslil po německu, rodák z ryze české vesničky, stále žije v samém středu národa českého, octnul se už po odbytých studiích gymnasialních na trapných rozpacích, *kdykoliv sebe menší známosti jazyka českého měl osvědčiti se!* Přiznávát se k tomu sám za jinou příčinou, když vypravuje o jedné své vadě v mluvení, která ovšem též padá na účet

tehdejšího zvráceného školství. „Jedna z mých chyb byla kvapné zajíkavé mluvení, koktání, jehož příčinu hledával jsem v ústrojí chybném od přírody; však že ani v dětském věku ani v dospělém stáří toho nebylo, musím to připisovati jediné vychování školnímu. V těch třídách, kdež jsem se nejvíce z paměti učil, nejvíce jsem té chybě podroben byl, až teprv zrostlý a rozumnější sám jsem se počal v mluvě zdržovati a zdlouhavěji a lépe mluviti, což mi se dařilo, kromě když násilně mysl má pohnuta byla, aneb když jsem sklenici piva neb vína vypil, tu jazyk nestačil a já koktal. *Nejhůře bylo mi, když jsem česky mluviti chtěl, tu mysl rychlá klopejtala přes slova neohebná, nepříručná, s těžkostí hledaná. Němčinu jsem více na snadě měl, ač ne dokonale.* Stalo se, že jsem už filosofii studuje v prázdninách pozván byl od strýce svého, kdež někteří z příbuzných jeho stolovali. Mysl jeho zahřála se veselostí obecnou, připíjením atd. Já počal živěji se míchati v rozmluvu, ale mysl ubíhala tryskem, an jazyk vázl v tenatech; vždy mně devět německých výrazů tanulo na mysl než jeden český. Tu jedna z hostů v prostosrdečné upřímnosti pronesla ta mne ohromující slova: „já vždycky slýchala, že jen v Otročinovsi (odtud byla) koktají, ale nalézám to i v Udlicích.“ Všecko se zamlčelo, *já se pýřil hanbou a zlostí a cítiv nedostatek mateřštiny hned jsem sobě umínil, ji se lépe přiučiti. Od té doby jsem v pravdě stal se Čechem, aspoň vůlí upřímnou.*“

Tu stojíme u *prvního vytrysknutí národního citu* v patriarše novověkého písemnictví našeho, v nejčinnějším své doby buditeli českého vědomí. Až na takové konce uvedlo jej poněmčovací ústrojí školní, že mu pokazilo zdravá mluvidla a uvrhlo

jej v hanbu ve společnosti méně „vzdělané“ než byl on; že jej *zmrzačilo na těle a na duchu!*

Kolik tisíc Čechův, z nichž mohli býti lidé svému národu na prospěch a své vlasti na ozdobu, zůstalo v takovém duševním zmrzačení nevědomky po celý život? Že Jungmann sám v sobě se vzpamatoval co Čech a že nastoupil dráhu vlasteneckou, musíme přičítati toliko vyššímu řízení osudův lidských, kteréž neustanovilo, aby národ český zahynul. Národní probuzení se Jungmannovo jest tím významnější, poněvadž stalo se úplně mimo ta ohniska, z kterých onoho času už vyšlehoval plamen vlastenectví. Z přiznání výše položeného zajisté patrno, že Jungmann co dvacítiletý jinoch (1793) ještě nezabýval se čítáním spisův českých a že ho úplně tajna byla Thamova obrana jazyka českého, vydaná už před desíti lety. Ani tehdejší dosti hlasitě na veřejnost se rozlehající ozvěna vlasteneckých snah ze soukromých společností pražských nedotkla se dřímajícího velikána udlického. Žilť Jungmann ještě v tom věku svém zcela mimo kruh duševní činnosti české; jinak věru není lze pomysliti sobě, že sám vřelý, vnímavý jeho cit byl by odolal kouzelné moci svatého zápalu pro právo a čest zubožené vlasti.

Úmysl jeho: *státi se Čechem*, vzniklý v duchu zahanbeném z příčiny, která s ruchem vlasteneckým nebyla v žádném spojení, došel odůvodnění, utvrzení a vzmocnění svého na vysokých školách pražských. Působiliť na nich oné doby, když Jungmann v ně vstoupil, mezi mládeží českou pro dobro a čest vlasti dva mužové: důmyslný dějepisec Pelcl, od roku 1793 profesor řeči a literatury české, a velebený miláček tehdejšího študentstva pražského, slavný rodák královéhradecký, krajan Balbínův, Stanislav Vydra, profesor mathematiky. V studu-

jícím jinochu, v kterém jen sebe slabší jiskra citu vlasteneckého tlela, v tom těmito dvěma znamenitými učiteli a věrnými syny českými rozdmýchána byla v žár na věky neuhasitelný. Ze školy těchto dvou mužův, jichž povinni jsme vzpomínati s vděčností největší, vyšli Antonín Jaroslav Puchmayer, Šebestyan Hněvkovský a oba bratří Nejedlí, spisovatelé čeští, jimiž novověká doba národního písemnictví počala. Z jejich školy vyšel též Josef Jungmann, jenž ovšem i snahou i schopnostmi, i přičinlivostí, i důrazem, i duševním rozhledem nad všechny současníky své vysoce vynikl.

K studiím krasoumným, k svobodnému badání ve věcech náboženských a ke zkoumání základův pravé lidskosti veden byl Jungmann na universitě pražské profesory Seibtem, Meissnerem a Cornovou. Duch josefinský, ve věcech náboženských k volnějšímu užívání zdravého rozumu se nesoucí, spůsobil blahou změnu na vysokých učeliších v Rakousku. Universita pražská v tom ohledu měla dosti dobré štěstí, že k ní dosazeni byli profesoři, vládní soustavě v tom směru úplně vyhovující. Proti odklizenému vyučovacímu plánu jesuitskému jevil se v novém směru veliký, kvapný skok. Studium svobodných myslitelův, zvláště francouzských vzalo v náboženství a ve filosofii na universitě pražské vrch, a na tyto prameny zpět stopovati jest zdravé rozumové stanovisko, na kterémž Jungmann v otázkách náboženských a humanitních záhy stanul a po všechen život svůj setrval, ač veřejnost zvláště literární nedověděla se o volnosti jeho ducha i v této stránce až po jeho smrti.

Pravili jsme svrchu, že otec Jungmannův, udlický rolník a včelař Tomáš, nesa se vyšším vzletem duševním, tři syny své vypravil na studie.

Však nejšlechetnější a nejúsilnější přičinění jeho nebylo s to, aby duševně velice nadaným a poctivě pilným synům na studiích v Praze sjednalo a pojistilo živobytí lepší, než jakéž tu mají chudí študenti. Chudým študentem byl v Praze i náš Josef Jungmann. Vypravuje o tom sám tímto dojemným způsobem: „Jsou v lidském živobytí události, které těžko náhodě pouhé přičísti, nébrž téměř dlužno za skutky nepochopitelné prozřetelnosti božské považovati. Když jsem z gymnasium do logiky*) vstoupiti měl, žádal jsem užiti ještě jedněch prázdnin v rodném místě. Abych pak o jedinou tehdáž skrovnou výživu svou nepřišel, — vyučoval jsem děvče jakés ve psaní, počtech a počátcích historie atd. — poprosil jsem přítele a spolužáka S*, ku kterému mne náklonnost obzvláštní nesla, a kterémuž jsem ve školách gymnasialních při vypracování úloh atd. platné služby prokazoval, aby v čase prázdnin moje místo přijal a mně opět postoupil. Přišed z prázdnin hlásím se k svému ouřádku učitelskému svědomitě a že ne hůře, než od mého přítele vedenému, toho jsem sobě vědom byl. Avšak co mu scházelo v umění, to doplnil on vrchovatě hladkým jakýmsi chováním a příjemným způsobem, kterým se dívce té a rodičům — jimiž ona vládla — zalíbil. Odbyto mne, že zůstanou už při druhu mém. Kdo vypíše city tehdaž srdce mé rozdírající! Nevděčnost a faleš milovaného přítele, ztráta jediné výživy, odnikud pomoc, odnikud naděje, známosti mi platné neměl jsem, neznámých za pomoc prositi jsem styděl se, — nevěda, kde tu noc hlavu skryji, kam se obrátím, stál jsem na

*) tehdejšího prvního ročníku vysokých škol.

koňském trhu u sochy sv. Václava a plakal hořce. An tu náhle jeden ze spolužáků v přiběhna přímo ke mně, dí: „Nu, že vás pak konečně nalézám, máte hned přijíti k profesoru, který vás hledá.“ Vyražen jako ze sna, pospíchám a co slyším? Slova jako z nebe znějící: „Chceš-li přijmouti učitelství domácí, jdi k M* K*, dostaneš stravu, prádlo a něco na penězích měsíčně.“ Ten komu k popravě na žebříku už stojícímu náhle zahlesne: milost! nemůže větší radost míti, než jsem já tehdáž cítil, ač jsem výhodu tu prací trudnou se čtyřmi bujnými hochy kupovati musil. — Poznal jsem i živě cítil, že v tom pomoc vyšší mi zjevena, vytrhnouti mne z nesnáze, v které jsem nikdy ani před tím ani potom se nenalézal.“

Po odbytých studiích filosofických Jungmann vstoupil na universitě pražské do práv (1797—1799). Měl-li v nich nějaké zvláštní záliby, hledal-li v nich nějaké výhody pro příští své zaopatření životní, a proč s jejich dráhy sešel, vypravuje nám v pamětech svých sám, vyvracuje tím zároveň tvrzení oněch životopisců svých, kteří oblíbili sobě přisuzovati mu náklonnost k učitelství už od mladosti. Praví Jungmann o sobě a stavu svém takto: „Stav a život člověka visí mnohokrát na příčinách malých a nepatrných, a málo který člověk všecky své kroky platnější podle ustanoveného sobě zákona a plánu činí, anobrž jak náhoda neb okamžitá chuť jím pohybuje. Málo kdo v tom ouřadu a stavu stojí, ku kterému povolání má. Já — z vytknuté mi rodiči mými bohoslovné dráhy vyšinuv se — ne z náklonnosti, ale že něco jsem vždy voliti musil, nastoupil studie práv, v kterýchž teprv tenkrát nějakou pochoutku nalézati jsem počal, když jsem je byl opustil a co profesor ke zkoušce appelatorní se připravo-

val, vždy ještě váhaje, kam se ustanovím. Než, měl-li jsem v sobě povolání k učitelství gymnasialnímu? *Nikoliv, jak živo mi nepřipadlo, že bych kdy k učitelskému stavu přikročil, jehož co privatní učitel z mládí jsem se vrchovatě nasytil.* Co mne pohnulo konečně k té dráze? Maličkost. Byl jsem co jurista v posledním roce privatním učitelem logiky v domě barona E*. Neměl jsem v ničemž nedostatku, měl víru a vážnost, jakéž jsem sobě žádati mohl; ale v jednom mne rozeznávalo panstvo co člověka podlejší třídy, aniž vím, stalo-li se to z oumyslného vyznamenání čili z hospodářství přílišného. Všichni oudové baronské rodiny a hosté, byli-li jací, měli stříbrné lžice, nože a vidličky; mně u téhož stolu sedícímu cínovou lžíci a nože s koštěnými střenkami dáváno. To marnost mou mrzelo. Já uchopil se první příležitosti, abych z toho domu dobrým spůsobem vyvázl. Byl konkurs do Litoměřic na místo vystoupléhо Gauby, já zakročil a mezi jedenácti kandidaty štěstí měl místo obdržeti.“ Tak už druhá pranepatrná příčina spůsobila v životě Jungmannově veliký, rozhodný obrat, určila směr jeho duševní činnosti.

III.

Mocný vlastenecký vzlet Jungmannův.

Co šestadvacítiletý muž a co uvědomělý Čech, jenž už s některými básnickými pokusy byl se i přidružil k novému literním pokolení českému (Puchmayer, Rautenkranc, bratří Nejedlí, Hněvkovský atd.), Josef Jungmann r. 1799 přišel za profesora na gymnasium litoměřické. Snahy národní a literní, jimiž byl zahořel v Praze, na-

byly v něm na této vlastenecké samotě tak pevného utvrzení a záhy daly se vzletem tak mocným a velebným, že se staly netoliko základem nové doby písemnictví českého, ale i podnětem k čilejší činnosti duševní po veškerém národě našem. V Litoměřicích dospěl Jungmann *na největšího Čecha své doby*; odtud rozhlédl se po svém národě ve všech silách a potřebách jeho, v jeho útrapách a právích, v jeho pokoření a slávě; zde učinil sobě plán celého života, zde počal a s valné části také vykonal hlavní díla svá, jimiž se stal nesmrtelným. Za kratičký čas vynikl v jasném poznání celé situace české nad všechny starší vůdce, nad všechny mladší spojence své, nad všechny současné účastníky v obnovovacím díle národním.

Se stavem, do něhož byl vstoupil, a na nějž až posud nikdy nebyl pomýšlel, nemohl se dlouho spřáteliti. Považovalť jej toliko za dočasné, prozatímné zaměstnání, na mysli maje, že se vrátí k dráze právnické. Teprv časem, když jeho naděje v lepší nějaké zaopatření životní tou drahou osvědčily se marnými, a zvláště když byl seznal, že profesura k národním a literním záměrům jeho nejlépe se hodí, oblíbil sobě ten úřad a oddal se mu s vroucností citu a s důrazem ducha tak, že ovoce jeho činnosti učitelské zdarem a prospěšností svou ku blaha národa závodí s velikými jeho činy literními. Jungmann co učitel má o vzkříšení národního vědomí, o rozmnožení, zvelebení a zušlechtění jazyka českého zásluhy rovněž slavné a velikolepé, jako co spisovatel. Uměltť mluviti k srdci mládeže půvabem neodolatelným, projímal ducha jejího mocí úchvatnou, byltť jí sám vznešeným vzorem všech cností vlasteneckých a neunavné práce národní, vztyčoval před ní účel

života jejího ve skvělosti okouzlující, připjal ji k sobě svazky nejněžnějšími, vedl ji po sobě rukou nejlaskavější, byl přítelem jejím nejupřímnějším, vychovával ji s pečlivostí nejdojemnější, vzdělával ji na Čechy a na lidi dokonalé; tak že z jeho školy v pravdě nové pokolení odcházelo do života českého, že z jeho učitelské ruky hojně přibývalo skutečných Čechův po vlasti, že pod jeho ochranou vzrostla nová společnost českých spisovatelův, zanícených pro nejvyšší účely národa svého i veškerého lidstva. Jinoch, z něhož nedovedl udělati Čecha Jungmann, byl zajisté prost vší schopnosti, býti dojatu šlechetností a pravdou. Dovedlť oslavenec náš ozdobiti vlastenectví takovou líbezností své osoby, že kdo zamiloval sobě jeho, musil zároveň milovati vlast. I v tom ohledu jest vzorem mezi námi na věky nedostižitelným!

V pamětech svých, sestavených na samém sklonku života, poznamenal o svém pobytu v Litoměřicích takto: „Plat profesorský byl tehdáž velmi skrovný, ale živobytí ne přílis drahé; právnické ouřady rad městských a justiciarů nebyly o nic výnosnější, aspoň per fas (spravedlivým způsobem). Já čekal příhodného místa, čekal, až jsem se přečekal a učitelství sobě oblíbil, zvláště v okolnostech tehdejších. Byli tam starší profesoři, stav můj zpříjemňující, zvláště Titze, profesor rhetoriky (řečnictví) a Klar, profesor poetiky (básnictví), onen rozumem, tento něžným citem výteční, oba učení, v obchodu milí; byli tam dobří známí hudby milovní, s kterými jsem té duševné rozkoše častěji požíval; byl jsem líbými manželstva svazky k místu historicky slovutnému upoután; poznal jsem, že profesura i pilnému úředníku více hodin prázných popřívá než snad jiný ouřad, a hodiny ty byly mi vítány, *an jsem ke*

vznikající tehdáž literatuře české milostí zahořel a všeliké pěkné plány budoucích prací sobě dělal.“

Musíme zvláště vyznačiti, že Jungmann byl muž všestranně a vysoce vzdělaný, náležeje mezi nejosvícenější a nejučenější členy současného vzdělanstva evropského. Duch jeho zajisté netoliko byl proniknut a naplněn staroklasickou jemnou lidskostí indickou a řeckou, a znalý všech životních i světových názorův starořímských, nýbrž se zvláštním zalíbením pěstoval i studium novověké vzdělanosti francouzské a anglické, vládna oběma těmito jazyky co nejdokonaleji; kteréžto skvělé a neobyčejné výtečnosti ovšem dodávaly vlasteneckému snažení jeho vzletu tím většího, zářily z celého života jeho lahodou tím sladší a staly se písemnictví českému štěstím a požehnáním. Už na samém počátku své vlastenecké činnosti *Jungmann objevil se co nejslavnější representace národní idey a národních snah českých v oné době.*

IV.

Vlastenecká a literní činnost Jungmannova v Litoměřicích.

Za nejpřednější potřebu národní uznal Jungmann, probouzeti Čechy samé, aby milovali svou vlast a svůj jazyk, aby nabyli vědomí své kmenovní důstojnosti, aby hájili svého národního života a cti. Za tou příčinou sepsal opětnou obranu jazyka českého už r. 1803, tiskem pak uveřejnil ji teprv 1806 v Hlasateli českém, spise „k prospěchu a k potěšení všech vlastenců“ vydávaném v Praze Janem Nejedlým. Jungmann užil tohoto, oné doby nejrozšířenějšího časopisu českého, jenž

jsa střediště a organem nové společností literní byl psán mluvou jadrnou a prostonárodní, aby opět veřejně hnuto bylo myslí českou. Všechny starší „obrany“ objevovaly se mu pro všeobecné účely v národě už nedostatečnými obsahem i formou. Nová pak doba sama snesla a poskytovala tolik nové a posud nespracované látky, že nová obrana byla nezbytnou nutností. Jungmann vykonal ten úkol velmi podařeně. Ujal se svého předmětu se stanoviska té doby nejnovějšího, položil otázky, jak té chvíle celému národu byly viditelny a podal rozbor jejich spůsobem velmi svěžím, důkladným, zajímavým, mysl čtenářovu hluboce pronikavým. Užilť formy rozmluv mezi obhájci a nepřáteli českého jazyka, aby vyvrátil a potřel všechny výčitky, kteréž oné doby proti právu a veřejnému životu jeho soukromě a veřejně činěny byly. Myšlenková ostrost ba i značná část satiry působily mocí blesku, a jsou příčinou, pro kterou Jungmannova obrana českého jazyka ještě nyní v poměrech už valně změněných má svou velikou praktickou platnost, pro kterou stále jest čtením velmi poučným a užitečným, a zůstane povždy spisem časovým. Bylyť za času Jungmannova jako vždy dva druhy nepřátel jazyka českého: odrodilci a Němci. Proti každému táboru Jungmann sepsal zvláštní obranu řeči české ve spůsobě rozmluvy.

Položíme zde z rozpravy Slavomila s Protivou některé vyňatky, abychom k přečtení celého důležitého spisu své krajany povzbudili.

Protiva. „Ti Čechové, co se při německých mravech, spůsobu a řeči tak výborně mají, žeť i neradi jsou, když jim kdo dřevních jejich českých připomene, musejí býti velmi prosaičtí lidé, že se citlivost jich tak náramné změny, jakou vy v po-

němčení jejich vidite, neleká; zdá se, jakoby je změna ta nic nebolela, ano i příjemnější jim byla, než snad pupě motejlení její.“ — *Slavomil.* „Jsou to hladoleti, jichžto bohem břich jest, a jestliže ten pln, co jim do vlasti a národu? Dejte takovému sobíku jísti, a chcete-li, on vám zapře nejen vlast, ale i matku i otce svého; tak málo se víže přirozeným zákonem. Však on vždycky najde pěknou zástěru hanbě své, buďto pokrče ramenama, dí vám, že tak osud to nese, nebo konečně za filosofa se vydá, jelikož mní, že těmto pěkně sluší, nižádné vlasti nemíti. Aby o své spoluobčany dbal, příběhy národu svého čítal, k tomu ho ani prosbou nepřivedete; a jak by mnedle čítal, ano česky neumí, a v němčině jen jednostranně předky své sezná, ač že ani v němčině nečítají hrubě takoví Nečechové letopisů o národu svém, bojíce se, žeby dočtoucím se, jak šlechetní byli otcové jejich, vlastní svědomí jim odrodilost od nich připomínalo a z hrdin pošlých hubenců spílalo. Což tedy, chtí-li ujíti zjevného na sebe prstem ukazování, zbývá jim jiného, než aby se doma i vně za Němce vydávali, jelikož vidí, že Čechové od dávna tak zdvořilí jsou, a Němců, kteří za dvacet i více let mezi nimi bydlíce česky naučiti se nemohli, beze všeho smíchu snášejí: jednak tu oni zdvořilost mají jenom k cizozemcům, že nechtí uraziti práva hostinství, ale s našinci nevím proč by takovou útrpnost měli? Na ty celá potupa a hrdání jich slušně náléhá, že směli potupiti vlast svou, žežhule! sebírající pérka po pávích, a znající se k stádu cizímu a kyhající s ním.“ *Prot.* „Co na tom, jestliže oni Čechové jsou neb Němci, jenom když šťastní jsou; čili mníte, žeby Němec nemohl tak šťastný býti jako Čech?“ — *Slav.* „Nejsem tak mdlý, abych to my-

slil. Já sobě vážím Němců, co jiného národu osvíceného. Ale mohou-li Čechové pokud to jich poněmčování trvá, šťastni býti, to jiná otázka jest. Pouhý Čech ode všech ouřadů vyloučen jsa, ani mizerným nádenním písákem býti nemůže, nýbrž jako tam u Egyptanů ku pluhu neb šídlu otců svých zaklen jest, ježto zatím cizozemec nadutý v správu zemskou a prospěchy jeho se uvazuje; aneb velkým nákladem a prací k ouřadům ten klíč německý sjednati sobě musí, ve školách, očkovaných sice němčinou, ale k tomu nejvíce hodných, aby i poslední znik vtipu českého udusily; v nichž by i nejbystřejší hlavě za čtvero i patero let nebylo možné se naučiti kromě tomu německému bukvaři, hezky od slova k slovu, jakoby na moldánky hrál. O porozumění věci, pohříchu! dbání není žádného a k posledu vyjde ubožák jak všel, jen o něco tupější. Zda li vás nepřivítali jako mne, Čecha pouhého, s pouze německým slabikářem? Vás-li učitel neujišťoval jako mne tisíckráte, že Němec jsem, že němčina jest má řeč mateřská, ačkoli matce mé německého slova nikdy ani na jazyk nevstoupilo? A co studia? Zdaž i tam, co by se nejvíce učiti mělo, u mládeže se nepředpojímá? Těch zajisté žák český buď pro nesnadnost dvou řečí neznámých, z nichž jedné neučí se tak, jakby se žádalo, brzy se odstraší, a do dílny nebo na pastvu se vrátí, jestliže postudentiv se více mrzkým nebude povalečem, — aneb pak všecku nesnázi zmužile přeskočí a konečně buda výborným Němcem, Čechem býti přestane, a k ouřadům v Čechách Němce jest mnoho lepší. Netrpí-li sama při tom spravedlnost? Zdaž od našich ouřadů pouhý Čech spravedlivosti bezpečně nadíti se může? Prosebný jeho list český buď se zavrhne, buď že žádný mu rozuměti nechce,

do němčiny třebas naopak překládá, jsa podáván od Kaifáše k Pilatovi, an zatím každý škrabák nad ním frní, že německý není. A tak Čech chce-li k svému, vol nevol právnímu příteli, často řekl bych nepříteli a opět na větším díle — Němci, do rukou se vrhnouti přinucen.“ — *Prot.* „Myslím, že Čech uvykna němčině, v umění a vzdělání dříve a snáze prospěje, než aby v svém jazyku od dvou set let, jakž na to sami Čechové naříkají, zanedbaném, vzdělávati se měl.“ — *Slav.* „Že umění s jazyky do země se vnáší, kdož pochybuje? Ale zůstane-li umění to v jazyku cizím, aniž s velkým zástupem se sdělí, tuť myslím méně prospívá, nežli bohatství, které tam pan Stejskal za žito shrabuje a ve sklepě pochovává do truhly železné: tomu Vejskal, synáček otci na lejtka hledící, jen co z domu ho provodí, víka otevřít poběhne a úplnou svobodu i oběh mezi lidmi požitečný spůsobí. — Snáze jest národu sto dobrých spisovatelů vynesti, než celému v jiný národ se obrátiti. Dejte Čechům, co k tomu potřebí, a stojím za to, že za dvacet let divy na literatuře jejich uhlédáte; kdežto oněch padesát let, za které onen našeho národu dobrodinec, že Čechy celé se poněmčí, sliboval, již drahně minulo, a čím dále, tím více viděti jest, že selhal. Tak bůh potrestej všech Čechových nenávistníků, aby zkvétati jej viděli, čím více se nadáli záhuby jeho.“ — *Prot.* „Pravím, že za dvě stě a když to ne, ovšem za čtyři sta let zajisté se zněmčí. Nebo k tomu že přichází, vidíte sám, jestliže vás ta vlastenská láska docela neoslepila. Za posledních třicíti let okolo pomezí na sta městeček a vesnic se poněmčilo; šest krajů jest německých a ti jsou právě nejlidnější, nejvzdělanější, kdež obchod, umění, fabriky a hospodářství v takové

dokonalosti se nacházejí, jakéž v pouze českých ledva jaký stín onde a onde jest znamenati. Němců, přidáte-li Prahu, větší města a úřadníky zemské, tolik nejméně jest co Čechů; a tito, kdož jsou proti oněm? — Sedláci a něco měšťanstva v menších městech; u větších, jak sám pravíte, za češtinu se stydí, tak že v Čechách jazyk český sedlským, a to jen z částky, německý naproti tomu městským a zvedenějším jmenovati se může. Ač že již i pouze čeští sedláci děti své pilně k němčině mají, vědouce, že jinak jim od pluhu daleko staviti se nemožno. A městské dcerky? Co platna těm krása, bohatství? Neumějí li německy, i ten chatrný bradýř jimi pohrdne. Německý jazyk této doby jest krása, vtip, cnost, bohatství i poctivost. Toť hlas sedláka i měšťana; vše nevraží na ty předky naše, že nebyli raději Němci. Jelikož tedy němčina jediné jest spasení vlastenců vašich, i což jim jí nepřejete, a to jim chválíte, čehož by rádi pozbyli? Však věříte-li tomu českému Poutníku, nic vám pilnost vaše neprospěje, protože nad to všecko dobře on pozoroval, že země česká se Slovany jinými toliko na Moravu mezuje a což nejbolestnější rána češtině jest, že i nově zrůstající pokolení v pouhých prvě Čechách nyní již v pravdě německé jest; i jestliž tak, jakož věru jest, není do toho času daleko, kdy se řekne: Kdež Čechové? Byli a není jich více!" — *Slav.* „Že Čechie aspoň skrze Moravu s jinými sbratřenými Slovany se stýká, to má nad zemi maďarskou: může-li však Maďar udržeti se a zkvétati více, než cizozemci sobě představují, proč, chtěje též, nemohl by *Čech? Ale přiznejme se, zhasne-li jméno jeho, on sám toho jest největší příčina.* Nedá-li jemu zdvořilost jeho, aby jako Maďar spolníky své nazýval pří-

pletkami, mělť by ovšem ho následovati v tom, aby miloval jazyk svůj, a zachoval původnost národa svého, která že s újmou jazyka za našich dnů náramně trpěla, toho zapírati bylo by arci o polednách slepým býti; že by ale národ náš v pravdě na počepí byl, a strach šel, aby vše, co Čechem jest, před námi očitě nezhaslo, jak to již jistý lid s plnou hubou a s radostným srdcem provolává, jako nad hrobem Čechie dupaje a křiče: *Ha! tu ležíš! přečkali jsme tě hrdá sokyně!* — to myslím, směšný jest triumf před vítězstvím! Od té chvíle, co do Bojemie Čech nohou vkročil, v neustavném trvá zápase s cizozemci, a tolik vždycky nepřátel proti jazyku jeho doma i vně válčilo, že divil-li se Balbin po tolika vojnách býti jen jednoho v Čechách obyvatele, *my dnes právěji diviti se můžeme, že slyšeti jest i nejslabší hlahol došlé nás od předků slovanštiny.* Než tak dlouho, i sám chtě, umírá národ! Přepjal tedy úsudek svůj ten, kdož pravil, že již německé po nás vyrůstá pokolení, tak abychom my poslední Čechové byli; ó toť mluvil ze žádosti srdce svého! Čili mní, že se vypudí jazyk náš co neduh nějaký, očkováním jiného? *Zajisté, pokud ten veliký obecného lidu zástup česky mluví, plésati nad pohřbem Čecha jest směšno;* právo-li? Tomu by tuším Němci, kdyby jich se to jako u nás týkalo, nejlépe učili. Než děkujme bohu, že není tak zle, aby nemohlo lépe býti. *Lid český jest; panstvo nechť sobě hovoří francouzsky neb chaldejsky,* což na tom? Že lid za to je má, zač se vydávají, — za cizince, a tím méně je miluje, čím méně od nich milován jest. Však jim to špatně sluší, když s poddanými svými skrze tlumače mluví. To-li *slepota a chromota mizerná,* což říci o těch trefných opičkách mezi nižšími,

jenž myslíce, že kdy neumějí česky, hned páni jsou, českou řeč za selskou mají? — Ubožátka! nevědí, že každý jazyk tu kdež doma selský jest a že sedlák jest obyvatel země nejpřednější, jenž by jim právě říci mohl: což mi to ječí okolo hlavy? Já vám dávám jísti: jste-li vy lidé jako já, mluvte, ať vám rozumím!“ — *Prot.* „Toť zajisté zvedenějším Cechům nikdo za ouhonu nepoloží, že německy se učí a s jazykem umění německá sobě osvojují.“ — *Slav.* „Není to jejich ouhona, že umějí německy, ale že neumějí česky! jakž toho dobré a sláva vlasti jejich vyhledává. Kdyby mnedle, cizozemec, čta příběhy země české žádostí pojat byl viděti ten národ, jehož tolik předků, tolik hrdin bylo, který nejsa velký veliké sobě ve světě získal jméno a samým sebou toliko přemožen býti mohl; kdyby pravím připutovav k nám viděl a slyšel, jak mnohý poctivých otců nezdárný synek nemírným veselím v divadle tleská rukama na pochvalu herci německému, který přijda pohostinu opovážil se toho hrubešství, praviti veřejně všem vůbec Čechům, *že v bouřlivém času dokázali se býti pravým národem německým!* jakoby jen Němec hodným býti mohl: — kdyby viděl a slyšel, jak za tak velebné a šlechetné předky tak chatrní potomečkové se hanbí a studem lekají, když Čechy je někdo nazve, viděl a slyšel, jak čím kdo méně Čechem jest, tím větší hodnosti dochází: jak tu soudce protokol sobě do němčiny překládat dáti musí, nebo kraje správce jak důležité země pána rozkazy pouze českému lidu německy vykládá a když vše hubu naň otvírá, mní že to pozornost, a neví že posměch jest; nebo jak tam a tam není Čecha duchovního, by lidu slovo boží česky hlásal, protože v Čechách studující za patnáct let nemá, kdeby se naučil česky, a má-li

neví, že k platnosti to jest; jak Němec kaplan s lidem se modlí až se všecko za břich popadá, a jak na to jeho správce druhý den do školy běží, honem německy učí, a když to hned nejde, všeho tak nechá: kdyby ty a podobné věci na své oči viděl a na své uši slyšel, jako my je vidíme a slyšíme den co den: kdyby viděl konečně ten národ pocestným jedoucím po diležancí podobný a spojený jen místem, bez spolní záležitosti, bez odměnné lásky, bez vlastenectví; podobný oněm čtyřem sochám představujícím čtvero národů, ježto stojí na mostě pražském, aby byly věrným obrazem cizího sobě českého národu, jemuž na dovršení hanby nic jiného neschází, než aby, k čemuž se i již schyluje, jako páni s poddanými, sudí se stranami, tak i duchovní učitelé s lidem skrze tlumače mluvili: — ó což by se pohrdlivým čelem obrátil, nebo smíchy pukal, blahoslavě sobě, že cizokrajný jest, a pospíchal by z té hrdin starých zaškoudlé krajiny, kde patrní vyjevují důkazové, *jaká neřest z toho bývá, když národ znechutě sobě cnost a mravy předků svých, zanedbá i jazyka svého a svízel doma, vně pak potupu sobě připraví.*“

Po tomto mistrném rozboru životní otázky české Jungmann dotknul se svého předmětu ještě s jedné stránky, ku kteréž po všechen život svůj zaujal stanovisko zvláštní opatrnosti. Až posud slyšeli jsme, že hlavní, ba jedinou vinu tak hlubokého a hanebného poklesnutí národnosti české v Čechách přičítá Čechům samým. V tom článku zajisté bylo velmi mnoho pravdy, ač v něm nebyla úplná. Bez podajnosti a odrodilství Čechův samých, kteří po třicítileté válce buď co upřímní neb co zdánliví katolíci ve vlasti byli směli zůstati, jazyk český nikdy nebyl by býval uveden

na takovou mizinu a na takové pokoření, v jakém koncem století osmnáctého se octnul. Vždyť nejsvětější povinností těch katolíkův, — a nikdo jiný z Čechův nesměl v zemi zůstati, — přece bylo, aby zachovali věrnost svému jazyku. *Že* jí nezachovali, proto došlo v Čechách na konce tak velice žalostné, že po půl druhém stu let mohlo býti mluveno o umírání *šesti milionův* (!) Čechův v zemích koruny české. Už Balbín udeřil na odrodilství ve vlasti rukou přísně káravou, Thám tepal do něho palicí dubovou; však Jungmann jal se mrskati je blesky tak žhavými, jakých v té době cizáckého nátlaku a vlády absolutní vůbec užiti mohl. Věda pak, že Čechům může pověděti všechno, čímkoli srdce vře, Jungmann byl příliš dobrý *politik*, aby nebyl uměl *„správně“* zachovati se k vládě samé. I Němcům co národu mohl říci dosti trpkou pravdu, ale s Němci co s vládou musil mluviti jinak, chtěl-li něčeho dosíci. Byltě ducha prudkého a ohnivého, krev v něm vřela a city jen jen kypěly; neostýchalť se nikdy slova proti krajanům svým věrným či zrádným, směle ozval se proti celému plemeni německému; ale k německé vládě, od níž vlastně všechno zlo a neštěstí v Čechách bylo pošlo, dobře věda, že tak pravda jest, přece po všechen život svůj *veřejně* (soukromé a důvěrné smýšlení jeho ovšem bylo jiné), činil své bytosti tuhé násilí a s největší pilností hleděl k ní co k místu nestrannému, kteréž celou při národního života českého má rozhodnouti, kteréž o ničem, co v Čechách po půl druha sta let se děje, ničehož neví, jemuž celá věc teprv oznámena býti musí, a do něhož lze nadíti se dokonalé spravedlnosti. Toto *politické* stanovisko své v otázce české vyznačil Jungmann už v první své obraně jazyka českého, když celou úvahu mezi

odrodilým odpůrcem a věrným obhájcem národnosti české končil těmito slovy: *Prot.* „Jednak pochybuji, aby jazyk český jen na prostřední stupeň dokonalosti se vznesl, pokud (povím otevřeněji, jelikož jen tento němý háj jest svědkem naším) ta hlavní závora jej svírá a znikati mu nedá a dáti nemůže.“ — *Slav.* „Myslíte zemské řízení?“ — *Prot.* „Tak jest! Neboť patrno, že dobré slavného domu panujícího žádá, aby z Čechů Němci se stali; toť by jemu snadnost správy, jednotu a sílu vlády sjednalo.“ *Slav.* „Dvůr náš i s nepřáteli zachází pravotně: my bychom s pravdou předeň jíti se štítili? Ač všichni slavní z tohoto velkého domu panovníci neměli se stejně k Čechům, říci se může, padne-li jazyk česky, že Čechové sami tím vinni budou. *Nebo již-li kdy jednohlasně prosili zeměpána o zachování jazyka svého, již-li jen znáti dali, že jim milý jest? Již-li jim, kdy čeho požádali, odepřel? Zdaž k pokynutí na prosbu svých věrných vždycky nebyl přeochotný?*“

Tu už znamenati bylo netoliko novou, ale velice svěží, jarou a důraznou sílu, která jala se otřásati duchem českým. Tak posud nikdo k Čechům a k odrodilcům nebyl mluvil!

Aby pak zároveň podal přátelům i nepřátelům důkaz, jak ohebná a lahodná, jak zvučná a plynná, jak mocná a jemná, jak k pronešení nejvznešenějších myšlenek a nejněžnějších citův lidských, k vylíčení svrchované velebnosti přírodní velice spůsobilá jest čeština, aby literním činem dosvědčil, že ještě ani to není pravý jazyk český, jímž nejvýtečnější do té doby spisovatelé čeští, Pelcl, Procházka, Kramerius píší; aby skutkem nepopíratelným utvrdil, že ten selský, ze vší veřejné správy zemské a občanské, ze škol i z úřadův

s opovržením vyhostěný, od vlastních synův svých opuštěný a skorem už dvě stě let zanedbaný jazyk český dokonalostí, bohatstvím a spanilostí svou úplně vyrovná se nejslavenějším nyní mluvám evropským, že do něho i bez dalšího vzdělávání a pilování přenešena býti mohou nejpřednější, myšlenkami i řečí, díla z literatur po celém světě velebených a pěstovaných, aniž by v vznešené původnosti své doznala nejmenší újmy: přeložil r. 1805 perlu literatury francouzské, věčně krásnou *Atalu*.

Za půl druha sta let opět poprvé jazyk český zaskvěl se v pravdivé své podobě; ba ovládnut a provanut ušlechtilým, k nejvyšším ideálům lidskosti se nesoucím duchem Jungmannovým i vystoupil nad své vzory z časův minulých. Však Jungmannův český překlad Ataly netoliko má vysokou cenu díla uměleckého; jestiť velikým *činem národním*. Jím vyšlo na jevo, k čemu obnovené vlastenectví české se váže, jaký klenot národnost česká v sobě chová, čeho těch několik spisovatelův českých pro svůj národ hájí. Pomysleme si, že ten jazyk, jímž psán překlad Ataly, ve vlasti své zároveň byl vytištěn ze všech škol a úřadův, že mu odňata všechna veřejná oprávněnost, že byl v opovržení svých i cizích, a že už považován za domírající stopu někdejšího nenáviděného státu a národa českého! . . .

Jungmann ovšem od samého počátku své vlastenecké a literní činnosti byl přesvědčen, že nepostačuje, aby jazyk český pouze se vzkřísil, ale že rovněž nutno, aby pečováno o jeho *šlechtění*. Všemi silami ducha i citu ponořil se v skladiště mluvy mateřské, aby v něm vyhledal a sestrojil jazykové tvary pro vyšší potřeby písemnictví uměleckého a vědeckého. Co zajisté až do jeho

doby psáno po česku, náleží do oboru literatury nazvané prostonárodní; Pelcl, Kramerius a jiní vysoce zasloužilí vlastenci z doby předjungmannovské dbali jedině o to, aby obecný lid ve svém jazyku měl co dobrého čísti a udržovali proto svůj spisovní jazyk na stupni obecné mluvy české. Jungmannovi se vidělo už nutno, aby čeština se vznesla do výše umění a vědy, aby vůbec se stala dokonalým prostředkem k nabytí vzdělanosti takové, jakáž se pěstuje v jakémkoliv jazyku jiném. Sám podal důkaz, že to možno. Vystoupilť ihned s takovou plností, líbezností, lahodou, jasností a silou spisovného jazyka českého, že se znamenitě lišil od všech spisovatelův z pokolení staršího i současného a že se stal vzorem všem, kdož po návodu jeho srozuměli potřebám literatury české a důležitosti svého času. O *šlechtění* svého mateřského jazyka Jungmann pečoval a pracoval po všechen život svůj; jeho přičiněním spisovná mluva naše dala se vzletem vyšším, kterýmž dostihla všechny novější jazyky evropské v dokonalosti slohové.

Buď už na studiích v Praze, buď v nejprvnější době svého pobytu v Litoměřicích Jungmann vstoupil v přátelské spojení s několika rovněž horlivými milovníky své vlasti a svého jazyka mateřského, a žil s nimi, v jiných úřadech a na jiných místech v Čechách postavenými, v pilném dopisování vzájemném. Puchmayer, oba bratří Nejedlí, Rautenkranc, Vetešník byli s ním ve stálých stycích literních; však nejmilejší přítel, s nímž všechny slasti a strasti života svého sdílel, jemuž srdce své otvíral do kořán, jemuž svěřil nejskrytější své myšlenky a city, byl posud žijící slavný vlastenský kmet, velezasloužilý spisovatel český, kněz *Antonín Marek*, nyní děkan v Libuni. Z kor-

respondence, kterouž oba slavní synové čeští už v prvních letech tohoto století mezi sebou měli, nabýváme velmi důležitých a zajímavých zpráv o vnitřním duševním životě Jungmannově, o všem, co v myšlénkové jeho dílně se chystalo a dálo, ale co na veřejnost ani literní ani mimoliterní nikdy vynešeno nebylo. Z tohoto pramene dovídáme se, že Jungmanu co uvědomělý Čech zároveň byl uvědomělý *Slovan*, a že myšlenkou slovanskou co nejmocněji podpíral, posilňoval a tužil národní ideu českou. V duševním sourozenství s velikým Slovanstvem nalézal i povzbuzení i útěchu i naději ke všem svým pracem českým. Slovanské smýšlení Jungmannovo projevovalo se zvláště v tehdejších válkách francouzských a vzalo na sebe rozhodný tvar a směr *politický*. Položíme zde některé vyňatky z přátelských dopisův Jungmannových z Litoměřic psaných Markovi mezi lety 1807—1810; doufajíce, že tím do života svého oslavence hloub nahlédneme.

1807. Jungmann projevuje své nejvroucnější přání, aby všem Slovanům pomáhal, všechna práce, která není slovanská, jej mrzí, i příprava k profesuře na vysokých školách; praví, že Marek jej duchem i známostí jazyka předčí, stěžuje sobě, že v Litoměřicích obcuje se špatnými latiníky a Němci, a prosí Marka, aby k Čechům poučení a zvelebení vždy něco psal, překládaje i okládaje, „zvláště prosím, abyste Hlasatele vzal do své starosti a Nejedlému pro něj něco posýlal.“

1808. Děkuje Markovi, že mu udělal velikou radost, uživ v svém dopise ruského písma.

1809. „Na mne se svaluje všeliké břemeno života lidského; s jedné strany zloba sousedův, magistratu, direktoratu, s druhé malá naděje k do-

sažení cíle předsevzatého *) pro velkou nespravedlnost rakouského ....., který nedávno tři profesory z Vídně do Prahy dál, jako bychom v Čechách sami oslové byli. Oddám se zcela češtině, v které jsem posud nejvíce blahosti zakusil, jak bude co skromného v Praze k dostání, vezmu to, nejistota bytí a osudu mne dáví." **) — Pociťujte všeho, což příroda (dobrá máti) v nadbytku svém k požívání předkládá, neslyše hlasu hlupstva zákonního a jsa člověkem mezi tygry a opicemi.***)" — „Tomsa špatně psal noviny a Rulík je nepíše lépe. *Krameriusa* škoda!" — „Těší mě jistá čáka, že až přestojíme tyto bídy nynější, dobře ve vlasti naší, třeba nás více nebylo, povede se. *Naše řízení jde ke konci.*†) Rakousy jsou v ruce Napoleonově, Vlachy, Tyroly ztraceny, Murat táhne s 80 tisíci k Bonapartovi, Kellermann od Mohuče do Sas. *Čechy a Morava trpět musí.* †) Vyjde Fenix z popela." — „Já vás miluji bez všelikých ohledův a chci-li, abyste pečoval o literaturu naši, nečiním toho pro sebe ale pro vlast, o kterou péče všech nás první jest. *Ach že tak málo dobrých vlastenců jest*, ach, že i ti, kdož nejlepší jsou, osudem zlým nám se berou. Procházka dne 2.

---

*) Ucházel se Jungmann o místo profesora fysiky na universitě pražské.

**) Byloť té doby jednání, aby řád piaristský uvázal se ve správu gymnasia litoměřického, čímž ovšem posavadní tamější profesoři světští byli ve své existenci ohroženi. Jungmann pak od roku 1800 byl ženat, pojav za manželku Johannu Světeckou z Černčic, dceru bývalého krajského ve Vrši a roku 1807 měl už čtyři dítky.

***) *Antonín Marek* byl už toho času knězem, kaplanem v Rožďalovicích.

†) Tyto věty jsou v dopise písmem ruským, aby je nikdo mimo Marka nemohl přečísti, kdyby snad posel psaní ztratil.

pros. umřel.“ — „Durych, Pelcl, Procházka jsou tam, jediný Dobrovský mezi námi. Zatím pomněje na lidských věcí nestálost, tím se kojím, že dokavad národ nepojde, vždy někdo k zvelebení jeho se narodí, ano právě ta smutná mužův tak výborných smrt mne více pamatuje, *že již na nás dochází, o vlast se starati. Kdo z nás může, ten pracuj, abychom možno-li lepší vlasti dochovali potomkům, než nám od předkův zůstavena.* Pojde-li vlast, ať jen za nás, okolo nás, dokud my saháme a stačíme, nepojde.“ — „Mám radost, že zase částka Slovanův z jha německého osvobozena jest v Polště, čáka že i zde více bude.“ — „*Pracujte, co by k osvícení ducha sloužilo; srdce naše již více potravy české mají, než duch.*“ — (Kněz Kareš poslal Jungmannovi k opravě knížku o svátosti oltářní. O tom píše Jungmann k Markovi s tímto poznamenáním): „Já bych přece žádal sobě býti původcem básní (NB. pěkných) než knížky o svátosti oltářní.“ — „Vetešník neustává milovati toho *sirotka*, jejž *vlastí* jmenujeme.“

1810. (Marek projevil jakousi málomyslnost; k tomu odpovídá Jungmann): „Vaše málomyslnost nemůže nám býti pravidlem, poněvadž by z toho následovalo, abychom ničeho nedělali. Česky mluvících lidí vždy ještě 6 milionův jest a ten národ jest starší než Napoleon i F..... a doufáme, že obadva přečká. Národ 200 neb 300 let sklíčený vždy za 30 neb 50 let zotaviti se může. „Za sto neb více let náramná Evropě změna od Rus nastane,“ a to mi ze srdce vypsáno. Já pevně věřím, že ruská mocnost francouzskou přetrvá a nám Slovanům to potěšitelno býti musí, když nářečí všecka slovanská v jedno se spolčí. My od Rusův, Rusové od nás zdokonalení jazyka přijmou. *Co tedy česky píšeme, již pro velikou říši slovan-*

skou píšeme. Od srdce rád bych tuto myšlenku Hlasatelem rozšířil, *ale na ten čas mlčeti dlužno.*“ „Neklesne-li má síla, chci spisování *slováře* na sebe vzíti, ovšem s pomocí jiných vlastenců, mezi které Vás na prvním místě kladu.“ — „*Čechům ničeho nezbývá, než aby podtají, nečitedlno všemožně hleděli zachovati národ na budoucí časy,* jichž věk tento jakoby přinésti chtěl se zdál, ale teprvé jiný další přinésti musí. *Ještě Slované otročí, ale bůh dá i tomu konec. Jen netraťme my ducha i naděje, dochoval se ten národ tolik set let proti tolika nepřátelům, dochová se ještě budoucně. Rusové zrají, odtud potomkům spasení!*“

„To jest dávná srdce mého žádost, abychom se nejvíce s ostatní Slavií spojili a s ní se seznamovali. Výborně pravíte, že nám to k lepšímu, *když nás vláda za Němce považuje.* Bene vixit, qui bene latuit (Dobře žil, kdo dobře se tajil.).“ — „Polákům nastává, jak slyším, brzké vykoupení z otroctva, ale Srbům ubohým se plete. Bůh to divně řídí. Nemesis (pomsta) dříve později nastoupí. Zatím neustávejme. Mne starosti domácí, úřad a i pomalu léta tíží. *A přece v mých prsích láska svatá k Slavii hoří, ven proniknout plamenem nemohouc, a tudy na Vás celou důvěrnost skládám, že Vy, kdož já Čechům býti nemohu, budete.*“ Jest mi *jediný na světě Marek,* k jehož srdci mé srdce přirostlo.“ —

1811. „Co píšete o té *bídě* r . . . . . , jest mi ze srdce vzato. *Kéž bůh sílí to slovanské rámě, aby přece jednou náš slovanský národ vzkvetl!*“ — „Rusům já ovšem nade všecko přeju, ale to mne poněkud zpokojuje, nevyhrají-li oni, že *Poláci vzrostou* a tamti přece nezaskoudrou.“

Několika těmito vlastními slovy Jungmann

kreslí před námi své nejvnitřnější jádro, celou svou velebnou a mohutnou podobu. Tu teprv poznáváme v něm velikého Čecha, Slovana a člověka.

V těchže letech Jungmann dopisoval sobě s Markem a ještě s některými vlastenci také už o velikém novém *slovníku českého jazyka*. Sám už první dobou svého pobytu v Litoměřicích jal se zkoumati všechny až do té doby vydané slovníky české a neustále sbíral slova a způsoby mluvení v lidu. Roku 1808 už děkuje Markovi za „přislaná slovíčka“. Tu vidíme počátek onoho nesmrtelného díla, jehožto velikost po třicíti letech neunavné píle a nadlidské vytrvalosti naplnila svět obdivem. Tu vznikaly a sbíhaly se nejjemnější tichounké pramenky onoho mocného proudu, jímž jazyk český za třicet let z ruky Jungmannovy po vlastech našich se rozvlnil a rozhučel. Ačkoliv Jungmann už roku 1810 v listu k Markovi byl se vyslovil, neklesne-li síla jeho, že chce spisování slováře na sebe vzíti, přece ještě některý čas váhal, než k dílu tak ohromnému se odhodlal. Uvítalť s velikým potěšením zprávu, že Palkovič na Slovensku podobným úmyslem se zanáší, vešel s ním za tou příčinou v dopisování a byl ochoten propůjčiti se mu v té veliké práci svou pomocí. Zajisté ještě téhož r. 1810 psal Markovi: „Žádá Palkovič, abychom jemu v Čechách sbírali slova a způsoby mluvení. Rozhorliž nás myšlenka, že *slovař národní* jest první potřebnost, ale že bez jednoty a úsilí mnohých se nespůsobí.“

Téhož roku 1810 uznáno za potřebí, aby kněží v diecési litoměřické, která jest s dobrých dvou třetin česká, uměli správně česky mluviti; proto „dovoleno“, aby bohoslovci v semináři litoměřickém

se cvičili v pravidelném mluvení své mateřštiny. Jungmann ihned s největší radostí nabídl se za učitele a tak bylo biskupské dovolení co nejslavněji uvedeno ve skutek. Však aby bylo vyznačeno, že jazyk český na učilišti pro vzdělání kněží lidu českému není učebním předmětem řádným, všeobecně povinným a s jinými předměty bohosloveckými k. př. s hebrejštinou, s židovskými starožitnostmi atd. na rovni postaveným, neposkytnuty k výkladům jeho místnosti studijní, ale vykázána mu síň postranní. Jungmann ovšem byl příliš veliký i Čech i člověk, aby taková mizerná nezdvořilost byla se ho dotkla; ale přece nemohl jí neznamenati a dávaje o ní svému Markovi zprávu připojil: „*Já třeba v chlevě česky učiti budu.*“

Jedna též velmi důležitá otázka vlnila se už v oné době myslemi některých předních vlastenců a spisovatelův českých, uznánoť, že by věci národní velice prospělo, kdyby sřízena byla nějaká jednota hlavních zasvěcenců a vzdělavatelův jejích. Šlo o založení *spolku českého*. Jungmann už r. 1809 dával vědomost Markovi, že o čemsi podobném mezi vlastenci se přemýšlí a podotknul, že k tomu potřebí bude i peněžité podpory. Marek k tomu účelu ihned zaslal Jungmannovi 20 zlatých, načež tento odpovídá: „Vy mne zahanbujete, než jsem já ještě rozmyslil, jakou pomůcku *společnosti české* budu moci dáti . . . Kdyby se úsilí těch dobrých Čechův v nivec rozplynulo, ode mne v poctivosti zpět obdržíte, ano kdyby potřeba bylo i od mých dědicův, pročež i moje manželka o tom jest zpravena. Budu vám snad něco více o té společnosti psáti.“ — Z pozdějších skutkův Jungmannových vidíme, že *jemu* tanulo už tenkráte na mysli založení a sřízení takového spolku českého,

jakýmž jest nynější Matice česká; však s jiných stran mezi tehdejšími vlastenci pomýšleno na jakýsi spolek s významem *politickým*. A k tomu Jungmann neradil, aby vládní soustava, žádnému spolčování vůbec nepřející a k snahám českým zvláště nedůvěřivá, slabé kvítko národní práce mocí svou ihned nezničila. Vybízelť všude a vždycky k největší opatrnosti; sdělil Markovi r. 1810, že bude psáti Rautenkrancovi a Puchmayerovi, aby s ním založili *českou společnost dopisující*, a když Marek mu oznámil, že turnovský duchovní správce pan Čebiš, Čech velmi rozhodný a horlivý, společnost vlastenců za jiným účelem rád by střídil, odpověděl: „P. Čebiš by mohl něco dobrého způsobiti, kdyby k *společnosti české* napomáhati chtěl; nebude-li jiná, aspoň ta se přece stluče, která z kousku jistiny *knihy vydávati* by mohla, zvláště *denník* nějaký, třeba jen Hlasatele dále.“ A téhož roku stanoviv za hlavní pravidlo národní politiky české: dobře žil, kdo dobře se tajil, — dotkuul záměrův páně Čebišových také těmito slovy k Markovi: „Tím samým jsem vám psal, aby P. Čebiš do hnízda vosího nepíchal, ale raději, *může-li on podtají a opatrně vlasti české napomáhati*; a tak my všickni dělejme! *Dobrého nám a vlasti z Vídně nikdo neporučí.*“

Ale přes všechnu opatrnost svou ve věcech politických Jungmann přece neubránil se, čeho chtěl zniknouti, nebrž ze všech předních tehdy vlastenců českých první otočen byl sítí tajného vyšetřování policejního. Příčinou k tomu (bohužel) stal se sám jeden z tehdejších vzdělavatelův národního jazyka, muž, jenž o novověké písemnictví české nemalých sobě získal zásluh, ale jenž v životě Jungmannově hraje úlohu velice nechvalnou, *Jan Nejedlý*, od r. 1801 profesor jazyka če-

ského na universitě pražské. Stále pokračuje v šlechtění mluvy mateřské přenášením do ní nejznamenitějších plodův z literatur cizích, Jungmann r. 1811 vydal mistrný překlad slavné básně anglické: „Ztracený ráj.“ V předmluvě k němu přičiněné ohražoval se proti výčitce, jakoby ve svých spisech užíval neznámých slov, zvláště jinoslovanských. Pravilť: „Jsouť tu, jedno nebo dvě. Nechtěj milý vlastenče, aby vznešená báseň všedním jazykem zneuctěna byla; *raději Slovan jsa lepší slovanštině přivykej, a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné spisovné řeči slovanské vstříc pomalu kráčeli, žádej.*“

Myšlenku veliké literární, duševní jednoty slovanské Jungmann postavil v popředí své vlastenecké činnosti a viděl ji uskutečněnu jedině v přijetí jediného spisovného jazyka slovanského, „kterýž by druhými nářečími věčně a nesmírně se bohatil a šlechtil“. Bylit mu v té myšlence pobudkou a vzorem Němci. Však vysloviv ji v předmluvě k svému překladu Ztraceného ráje, nenadál se, že mezi samými vlastenci a spisovateli českými vyskytne se *nešlechetný udavač*. Nemůžeme jinak vyrozuměti, proč Jan Nejedlý se stal záhy tak urputným nepřítelem Jungmannovým, že vášni své obětoval i čest svou i blaho národa, leda soudíce, že vida velikou duševní převahu rodáka udlického nad sebou, ze závisti a z obavy, býti jím v národě zastíněnu, dal se unésti záštím k němu až k mrzké činnosti tajného denuncianta policejního, zradil věc národní a pokálel památku svou ve vlasti šeredou nejohavnější. Jungmann zajisté na samém počátku své národní uvědomělosti přidružil se k němu co upřímný přítel, choval se k němu, jako ke všem lidem dobrým nebo zlým, vždy s největší šlechetností; ale nedovedl

v něm vzbuditi city podobné. Ve svých pamětech sepsaných na krátko před svou smrtí, vypravuje vzhledem k jedinému spisovnému jazyku slovanskému o prvním jeho nepřátelském skutku takto: „To byla má myšlénka a žádost v předmluvě k prvnímu vydání Ztraceného ráje pronešená, *kterouž proti mně uchopiv mstivý Jan Nejedlý tajně policii co nebezpečnou předložil a mne tříletému tajnému vyšetřování policejnímu podvrhl, z kterého jsem jen zákonným povinností svých ouředních zastáváním a neúhonným živobytím dosti cele a šťastně vyvázl.*“

Na jiném místě vypisuje povahu Jana Nejedlého tímto spůsobem: „Jan Nejedlý při obnovení literatury národní na počátku tohoto století měl nemalou zásluhu. Horlivost jeho zdála se převyšovati všeliké očekávání vlastenců, avšak když doktorem a advokátem učiněn, pomalu ochaboval a činnost svou v literatuře stavil, a jakž to bývá ve vědách a uměních, že ku předu nekráčel, pozadu za jinými zůstal. *Nicméně jsa letory kalokrevné, žádostiv cti a nechtěje slávy své zatemniti stal se závistivým, podezřívavým, nepřítelem cizího snažení.*“

Z této povahy J. Nejedlého, jakož seznáme, za krátko pošla ještě větší pohoršení v národě a plynuly stalé svízele a nepříjemnosti Jungmannovi; však ve vlasteneckém a literním směru *národního vůdce* nestala se tím ani nejmenší změna. Nabýváme toho vědomosti též z listův jeho psaných r. 1813 k Markovi, jenž té doby byl kaplanem v Libuni. „Vy tam v Libuni prý *Rusy* máte, pogovorite s nimi. U nás (v Litoměřicích) všecko plno příprav, tolik vojska, tolik náspů a zápraží.“ — „Mé knihy a papíry všecky leží v sklepě v truhlách a čekají sladkého pokoje. Předvčírem při-

šed z Prahy nalezl jsem u sebe ruského generala Tolla. S jeho adjutantem jsem mnoho hovořil. Co nejdříve k hlavní bitvě přijde, tou se náš osud rozhodne.“ — Že jste slyšeli střelbu jednou, víte aspoň, jak jest těm, kteří ji slyšeli častěji a z blízka. Minulou sobotu *) byl jsem na Ostrém, vrchu blíž Oustí n. L. a díval jsem se na boj, v kterém ves Krinice hořela, dílem od našich, dílem od Francouzův zapálena. Celý den chodím jako zmámený, teprv dnes jsem knihy ze sklepa vynesl. Rusové tady zhusta táhnou. Já pilně govoruju s nimi. *Neškodí to Čechům, že se seznámí s Rusy, aspoň vidí, že více Slovanův na světě. Podrží li Alexandr Varšavu, tu my kyrylici přivykati budeme.*“

Z Litoměřic Jungmann vydal na veřejnost ještě jeden spis, v němž svůj český a slovanský program zevrubně vyložil. Bylať to opětná obrana jazyka českého proti nanejvýše podlému a potupnému tvrzení, kteréž v časopise „Bohemia, für gebildete Bœhmen von Bœhmen“ r. 1812 č. 1. o jazyku svém mateřském byl spáchal *Uhl*, profesor na gymnasium píseckém. Jungmann tu opět vystoupil co obhájce národní řeči a bytosti proti odrodilci, jenž, budiž tu o něm poznamenáno, v pozdějších létech svých zase se napravil ba i ostrou písničku o českých odrodilcích byl sepsal. Ve Vídni vydáván byl r. 1813 péčí J. Norb. Hromádka časopis český nazvaný „*Prvotiny pěkných umění*“; v něm Jungmann beze jmena uveřejnil *Bohemaryusovi* odpověď, jejímužto mocnému, úchvatnému působení mezi milovníky i škůdci jazyka českého srozumíme dle některých vyňatkův. Z vlastencův a spisovatelův českých,

*) Psáno dne 24. září 1813.

kteří vyšli z poněmčovacích škol josefinských, dva vynikli ohnivým, důrazným a důmyslným hájením práv a cti své mateřštiny Rautenkranc a Jungmann. Jungmann pak podnikal a rozhodoval *hlavní bitvy*, při kterých šlo o to, aby netoliko byly vyhrány, ale aby jich také bylo vykořistěno v obou válčících táborech. *Obrany Jungmannovy netoliko porážejí nepřítele a zrádce, ale zároveň posilňují přítele a věrného syna národnosti české.*

Jeho odpověď Bohemaryusovi, ač vyšla beze jmena, ihned poznána byla všeobecně za dílo jeho; tak už známa byla moc jeho ducha, spůsob jeho boje, povaha jeho zbraně. Zde některé věty z ní: „Bůh, který se v rozmanitosti svého stvoření kochá, ještě se nezněmčil, ano posavad všem jazykům rozumí a všickni jazykové důvodem jsou jeho přepodivné mocnosti. Lépe vám, kněží čeští, lépe lidu našemu, lépe tomu bezprávně pohaněnému jazyku, abyste desatero kázaní třeba jen prostředních původně sami ze srdce svého vyňali a složili, než jen jedno německé, třeba v sobě výborné, přeložili.“ — „Jestliže Němci jakým takým právem z francziny a angličiny vypůjčovati mohou, toť my Čechové mnohem pěknější, mnohem příhodnější máme zřídlo, z kterého milo vážiti: sbratřené s námi řeči *slovanské*. Těch pováže vlastenec náš, šířiti se musí v srdci. an pomní, že mluví jazykem největšího v známějším nám světě národu, jazykem poli Evropy a veliké části Asie srozumitelným. Tam, tam oči obraťte, Slované milí, odtamtud čeho vám nepřízeň času odňala a získati bránila, berte hojně a bez nedostatku. *Přehledněte, přebeřte, převažte své řeči veškerou zásobu, co ji v knihách, co mezi národem v líbém čistém květu zachováno, toho všeho co zlata šetřte, v jeden sklad národní uveďte a čeho by*

se dostati nemělo, od bratří svých Slovanův bez rozpaků vezmete.“ — „A co medle Bohemaryuse chcete s tím, v samém sobě smutným, vám ale (ó hanba) směšným obrazem utištěného a pošlapaného národního jazyka? Myslíte bouře tropiti, srdce vlastenská rozhořčiti proti králi nám co otci milovanému?“ — „Jen se přiznejte, že vás pouhá strannost a spolu neumělost proti tomu pěknému jazyku zasadila. Čili myslíte, že německy rozprávěje hned vyššim pánem se býti zdáte? V žádné prý společnosti, v žádné besedě a schůzce česky nemluví? Proč? Buď že neumějí, nebo se stydí. Obojí nikomu čestno. Jsa vy pak vzdělanější, tak vzdělán, že jen k vzdělaným Čechům píšete, buďte rozumnější a ukažte na sobě, že stud za národní a k tomu tak slíčný jazyk jest hloupý stud. Mluvte vy česky a hned máte jeden spolek lepší, v kterém se mluviti bude česky; já učiním též v mém, každý v svém a hle! ve všech spolcích český jazyk se rozlehá. *Na nás jen záleží, chceme-li sobě vážiti toho nejdražšího od předků nám zůstaveného pokladu a čest zachovati tomu poctivému jmenu slovanskému, čili dopustiti, aby vždy v nectných hubách valchováno bylo.* Kdyby šlo po vaší hlavě a národ náš všeobecným se zněmčováním svou národnost potratil, byli bychom podobni Mulatům, Barbetům, Mouřenínům, Kalabresům, Mikeletům a jiným mizerným smíšeninám, povrhel mezi národy, bez karakteru, bez cnosti, bez obecného ducha, bez národnosti. Věru, já milerád obcuji s pouhými a jak díme kovanými Němci, milerád s nepokaženými prostými vlastenci a jak pravíme Staročechy; ale to pravidlo dávno se ve mně stanovilo: Varuj se Nedoněmce!“ — „Nestyďme se za sedláky; jsou naši lidé, jsou naši bratři. Nepejchejme nad svůj národ, ale kde

můžeme prospívejme jemu a jsme-li moudřejší, vyučujme jej psaně i ústně v jeho řeči, aby nám rozuměl; a přináší-li zloba času nějaký nátisk na něho, všemožně mu odlehčujme. *Nechtějme jen sami viděti a národ ať ve tmě tápá.* Přejme každému tolik světla, kolik oko jeho snésti může. Tím se nikoli nezahodíme, ale v pochvale u vděčných budeme, přítomný i budoucí věk nás žehnati bude; neboť ta lampa, jakož vy ze žádosti srdce mluvíte, ještě nedohasíná, nýbrž jen knot její oharkem se dusí, kterýž sejmete-li, ona utěšeným světlem opět zasvítí.“ — „Pravda se na věky skrývati nedá, dříve či později na vzdory nepřátelům se vyjeví. My německého jazyka, co se týče jeho vlastnosti, byť i náš pěknější byl, nehaníme, z ohledu literatury vysoce velebíme, přijímajíce vděčně, co nám nesmrtelní Němci k vzdělání poskytují; ale i svůj přirozený, jakož nás tomu sami Němci příkladem vyučují, milujeme, a vědouce dobře, že každý národ jen v svém jazyku nejjistěji a nejrychleji vzdělán býti může, svůj národní jazyk, zvláště že toho velice hoden jest, vydokonaliti usilujeme.“ — „*My Slované a zvláště my Čechové jak jinda tak v těchto časích**) *svou neošemetnou lásku k zeměpánu jsme nepochybnými důvody na jevo dali, a protož od jeho spravedlnosti opět zášitky a otcovské k nám skloněnosti důvěrně se nadějeme.*“ — „Národ maje národní spisovatelstvo, jest pánem nesmírného pokladu. Zachovají-li se v světě jeho knihy, může z popela vlasti vzkříšen býti. *Nezdárný syn, kdo se stydí za rodiče, proklatý spisovatel, kdo svůj národ před cizinou tupí!*“ . . .

---

*) Francouzské války.

V.

Jungmann v Praze.

Vnější stránky Jungmannova života jsou velmi klidny, prostičky. Z nábožného slibu matčina měl býti knězem; přirozená, zdravá povaha těla i ducha, rovněž jako svobodný směr myšlení, jímž se pustil ve studiích na fakultě filosofické v Praze, uvedly v něm slib matčin na zmar. Vystudoval práva a z nepatrné příčiny oddal se stavu učitelskému, v němž za krátko zalíbilo se mu tak, že ustanoviv při sobě býti učitelem svého národa, stal se i učitelem jeho mládeže. Na gymnasium litoměřickém bylo nejvroucnější touhou jeho, aby se dostal na učiliště do Prahy, do ohniska veškerého vlasteneckého i literního ruchu českého. Po patnácti letech přání jeho došlo naplnění. Dne 29. září 1815 stěhoval se do Prahy co profesor gymnasia staroměstského, veda s sebou rodinu čtyř dítek, syna Josefa, dcery Johannu, Annu a Kateřinu. *) Se svou manželkou Johannou byl dostal v Litoměřicích dům, na jehožto základě tam nabyl r. 1805 i práva měšťanského. Ten prodal a koupil si společně s radou Görbrem v Praze na široké ulici dům č. 749, v němž o sv. Jakubě r. 1816 se usadil a do smrti své setrval.

Praha, do kteréž nyní vstupoval, byla už jiná, než z které r. 1799 byl odešel; i v celé zemi změnila se situace národní v některých věcech. Ta změna byla k lepšímu.

V čele veřejné správy zemské stál člen starobylé šlechtické rodiny české, jenž snahám vla-

*) Dvé dítek zemřelo mu v Litoměřicích.

stenským nikoliv nebyl na odpor, a jenž s některými jinými šlechtici, vědeckým směrem o čest a blaho své vlasti horlivě usilujícím, pěstoval přátelství upřímné. Byl nejvyšším purkrabím v Praze František hrabě Kolovrat Libštejnský, a hrabata Kašpar a František ze Šternberka i Fridrich Berchtold žili s ním v přátelství.

Ve spisovatelstvu českém valně prořídlá řada bojovníkův starších doplňovala a množila se novými mladými, rovněž pilnými a snahou svou na mnoze už výše se pnoucími silami, z kterých některé už značně vynikaly pracemi vykonanými. K Dobrovskému, Krameriusovi, Puchmayeru, Hněvkovskému, k Rautenkrancovi, k Nejedlým, k Zieglerovi, k Markovi, k Táblicovi, družili se už Klicpera, Jan Sv. Presl, Purkyně, Vojt. Sedláček, Milota Z. Polák; a v šiku ke službě národní už přistupujícím byli Kollár, Čelakovský, Šafařík, Palacký, Kamarýt, Hanka a j.

Horlivým působením některých, k úřadům učitelským dosazených milovníkův vlasti, na rozličných končinách země odrůstala čilá mládež v nadšeném vědomí národním, záhy zasvěcujíc se k apoštolství vlasteneckému. Karel Thám r. 1802 počal čtení česká na gymnasium staroměstském: téhož roku Rautenkranc jal se svým neobyčejným ohněm vyučovati češtině a šířiti vlastenectví v semináři královéhradeckém; v Plzni prof. Sedláček r. 1815 zahájil při studující mládeži učení se mateřštině.

Správa státní už také seznala, že bez jakési známosti té potlačované češtiny sama nemůže obejíti se v některých oborech svých. Nejdříve shledáno, že důstojníci ve vojště pro pluky české, jichž jakož vědomo, vždy bylo a stále jest pěkný počet, přece musejí umět tu „selskou řeč" spro-

stého mužstva trochu lámat, a prodlením času také srozuměno, že českým ženám, kteréž se učí babictví, dotýčný předmět přece musí býti vykládán po česku. Pročež na školách kadetních už od r. 1752 stále udržován také učitel jazyka českého a r. 1808 nařízeno, kde by žádný důstojník od setniny k tomu úřadu schopen nebyl, aby jiný učitel z městského stavu byl ustanoven. Roku 1810 vyšel zákon, že pro zkoušení bab děkan fakulty lékařské v Praze jazyka českého dokonale povědom býti musí. Dne 1. března 1811 c. k. vojenská rada učinila veřejná prohlášení, že k auditoriatům přijímá jinochy znalé některého slovanského jazyka neb maďarského, což na universitách ohlašováno býti mělo. R. 1812 přikázáno, aby v řízení trestním protokol tam, kde jazyk český samotný v obyčeji, na levé straně česky a na pravé německy psán byl. Téhož roku dovoleno, že *poslední vůle může česká býti* (!) a že toliko takoví svědkové, kteří rozumějí jazyku odkazovatele, mohou vydati svědectví. Však na vysokém učení pražském naskrze vládly jazyky německý a latinský; ba r. 1812 oznámeno, že ani stavitelem zednickým a tesařským nemůže býti ustanoven nikdo, kdo nebyl zkoušen na technice pražské, kde veškeré učení dálo se též jedině jazykem německým. Tím pouzí Čechové i od takových živností odstrčeni byli.

V těchto příznivých i nepříznivých okolnostech jazyk český přece netoliko se zachoval ale i stále vzkvétal; přibývalo vědomí národního, přibývalo Čechův nejen lidí v Čechách. I po městech venkovských nejvíce znešvařených odrodilstvím a tupostí znamenati bylo toho času jakýsi pokrok v duševních snahách národních, k čemuž zajisté nejvíce přispívala mládež domácí, vracející se

občas domů z učilišť, na kterých dostalo se jí probuzení a světla předními tehdy syny národa. Obnovování jazyka i lidu českého musilo počíti a počalo přirozeně při mládeži, která vždy a všude v zdravém stavu svém jest nejúrodnější půdou idey práva a spravedlnosti, nejčinnějším šiřitelem a obhájcem opravních záměrův v životě člověčenstva. S nevýslovnou radostí pohlížíme nyní na ony časy národního vzkřišení českého, kde mládež skutečně ve valné většině své přijala do srdcí svých sémě rozsévané ku blahu národa po vlasti v poměrech velice trapných a dusivých. Tenkráte zajisté bylo k tomu potřebí mysli ještě velice idealní, aby někdo vstoupil v řady milovníkův a obrancův své mateřštiny proti celé poněmčovací soustavě státní. Prohlásiti se Čechem, chtíť býti Čechem, znamenalo tenkráte při lidech, kteří neměli úplného zabezpečení životního už z domova, jako vydati se v plen všem rozpakům, vší nejistotě, všem svízelům existence hmotné. Nynější naše měřitko národních poměrův nehodí se k oněm dobám naprosto. Nyní už možno jest býti Čechem pro veliký užitek hmotný, pro zaopatření tělesného života, dle zásad zcela praktických, soukromých, od potřeb národních zcela odloučených; onoho času každý Čech byl idealista, jenž nehledě k svým prospěchům osobním, ba přímo odříkaje se jich, nasazoval síly své jedině k podpoře mravné osobnosti svého národa. Vzkříšení českého národa k opětnému životu veřejnému, společenskému, státnímu, uměleckému a vědeckému náleželo tenkráte mezi nejvyšší ideály lidstva evropského. A v dosažení těch ideálův netěšili se Čechové pomoci a povzbuzování se strany národův a států cizích, jako jiní té doby v potupě a v uhnětění úpějící národní kmeny

evropské; Čechové musili se vzpamatovati a vzdvihati se sami, a když už i to u nich se dálo, krčili rameny nad „zoufalými“ jejich pokusy nejšlechetnější členové jiných národův evropských. V druhé desítce tohoto století bylo ovšem už snáze státi se v Čechách Čechem než v století sedmnáctém; ale síly a odhodlanosti mravní bylo k tomu potřebí ještě nikoliv menší. Žehnáme nyní z plna srdce té době, kde ve vlasti naší potupené, bolestně sevřené a s opovržením utiskované pokolení nové vedením několika národních věštcův uvěřilo v důstojnost, právo, čest a sílu svého kmenovního života, kde po stech a po tisících duchův, nevidouce kolem sebe než daleko zachmuřený obzor, smělým letem pustili se, aby rozmetali temnotu, která zahalovala hvězdu jejich vlasti. Se svrchovanou vděčností vzpomínáme nyní těch krajanův svých, „kteří nevidouce uvěřili“. Ale co říci o těch hrdinách, kteří nemajíce jiné zbraně leda neobmezenou lásku k svému jazyku a k své vlasti sami první vrhli se v boj proti záchvatnému proudu dějin, kteří zaskočivše cestu času, velitelským hlasem zvolali: „Až sem a nic dále!?“

Jungmann v Praze už shledal zdarné ovoce svého snažení a svých prací. Přišelť sem netoliko co známý, ale i co vysoce ctěný, velebený, milovaný křisitel národa. Jako on toužil po Praze, toužila Praha po něm. Zvláště mladší vlastenecké a spisovatelské pokolení dychtilo po jeho přítomnosti, jsouc mu oddáno vší duší, celým srdcem svým, hledíc k němu co k svému drahému vůdci a vznešenému vzoru. Společnost spisovatelská sestupovala se v Praze před jeho příchodem kol dvou středův: jedni kol Dobrovského, druzí kol Nejedlého. Nejmladší družina, na veřejnosti ještě

neznámá, žila různo, necítíc v obou dotčených mužích dostatečného k sobě půvabu.

Ani Dobrovský, ani J. Nejedlý nepostačovali novým potřebám vlasti, nebyli zejmena dle srdce české mládeže, na níž všeliký pokrok ve věci národní závisel. Zásluhy obou těchto mužův o národnost českou už byly ukončeny. Mimo to dlužno pověděti, že Dobrovský podněcovatelem národních snah českých, křisitelem jazyka českého k novému *životu* nikdy nebyl a J. Nejedlý že jím býti už přestal. Pro tyto otázky právě octnul se Jungmann s oběma na velmi tuhých sporech, které ovšem pro rozvoj národních i literárních ideí byly velice prospěšny, ale Jungmannovi mnohou chvíli velmi ztrpčovaly. Dobrovský po celý život svůj nevěřil, že jazyk český ještě někdy by mohl nabyti nějaké veřejné platnosti státní a společenské; pohlížeť k němu co k jazyku na dobro už odumřelému a studoval jej, vyznačil jeho pravidla, velebil jeho výtečné vlastnosti s týmže interesem pouze vědeckým, s kterýmž ponořil se i do jiných jazykův, skutečně dávno mrtvých. Čeština byla mu pouhým materialem vědy, v které pracujeme bez rozechvění, klidně, beze všeho zřetele k času, k místu neb k osobám, jichž se týče. Ač sám nikdy nebyl dospěl k správnému užívání jí *praktickému*, — čímž stanovisko jeho k ní nejlépe určeno jest, — přece opravil veškerou budovu její vědeckou; ale vše jen pro *vědu*, nikoliv pro životní praxi národa sama. Nemělť naděje, že národnost česká z poklesnutí svého ještě někdy by mohla povzdvihnouti se. Sám rodem Němec měl pro jazyk český velmi mnoho rozumu a důmyslu, ale velmi málo citu a zápalu. Nečiníme mu z toho ani nejmenší výčitky a s velikou vděčností uznáváme vše, co pro vědecké ocenění a vzdělání naší

mateřštiny byl vykonal; ale nemůžeme zamlčeti pravdy. Dobrovský nebyl Čechem; byl Němcem, který nedostižné přednosti jazyků slovanských probádav, nalézal v nich co člověk vysoce učený a vzdělaný své zvláštní zalíbení, ba který studium jazyků slovanských věnoval veškeren život svůj; ale pouhá věda sebe důmysleněji pěstována ani neprobouzela národní vědomí v kruzích s vědou se nezabývajících, ani nevedla život národní v Čechách už probuzených o jediný krok dále. K tomu bylo potřebí důvěry, nadšení, lásky *české* k českému hlaholu, k tomu bylo potřebí *Čecha*! Dobrovský čím starší († 1829) tím nedůvěřivější ke všemu, co čelilo k povzdvižení národa českého, nébrž i s úsměchem pohlížel ke všem opravdovým snahám v tom směru. Ještě r. 1792, vypravuje ve svých dějinách řeči a literatury české, co od polovice století osmnáctého pro opětný rozkvět češtiny se děje, učinil o tom svůj úsudek v tento smysl: „Však vznese-li se jazyk český všemi těmito novými pobudkami, snahami, pracemi a vším tímto účastenstvím několika vlastenecky smýšlejících mužův dříve či později na stupeň dokonalosti poněkud vyšší, než jakého dosáhl v zlaté době za Maksimiliana a Rudolfa II, zůstavuji budoucnosti na rozhodnutí, poněvadž to závisí na tolika okolnostech. Hledě k nařízení z r. 1780, podlé kterého žádnému Čechovi, jenž by nebyl mocen jazyka německého, není dovoleno vstoupiti do škol latinských, považuji to už za sotva možné.“ Ale r. 1824 už nazval Jungmanna, „*přemrštěným vlastencem*“, poněvadž tento byl přesvědčen, že národ český ještě jest schopen něčeho jiného, než aby sloužil za pouhou látku vědeckou.

Jak to dopadalo s J. Nejedlým, když „učiněn doktorem a advokátem“, slovy Jungmannovými

poznamenali jsme už svrchu; „pomalu ochaboval a činnost svou v literatuře stavil.“ Však to ještě nebyl čas, aby ochaboval a odpočinku se oddával český národ.

Tudíž nebylo většího štěstí, než že do Prahy se dostal Jungmann. *Tenť byl muž, jakéhož doba vyžadovala*; tent byl Čech, jenž novému pokolení se stal heslem. „*Jungmannisté*“, tak s hrdostí nazývali se členové nové národní a literní společnosti české, a „Jungmann“ znamenal nadšení, důvěru, lásku k životu českého národa, stálou práci pro dobro vlasti. Vědělť sám, jaký význam snažení jeho má, když r. 1816 v listu k Markovi byl podotknul: „*Dá bůh námi lepší epocha literatury české vznikne.*“ Z této doby zajisté také pochází několik veršův, které v pamětech svých zanechal a v kterých hledě k starším pěstitelům písemnictví českého mluví o *novém věku* těmito slovy:

„Nám se rozumu dostává,
za své vůdství mějte vděk!
S vámi čas starý přestává,
s námi obrodil se věk.“

Maje tak pevné vědomí, že *nový věk* v životě národa českého už nadešel, že nadešel hlavně přičiněním jeho sama, Jungmann přece co nejpečlivěji snažil se, aby vlastencům z věku starého ve všem vyhověl. Nešlo při nich zajisté naskrze o *léta*, ale o *smýšlení*; Jan Nejedlý n. př. byl i o tři leta mladší než Jungmann, ale náležel úplně do věku starého, který už „přestával“. Přestával přirozeným rozvojem věci samé, a proto Jungmann sám se vší šetrností choval se k osobám, aby věci neuškodil. Té doby, když do Prahy přišel, už ozývali se ve spisovatelstvu českém, zvláště

nejmladším, důtkliví hlasové, aby dle vědeckých pravidel, které stanovil Dobrovský, upravena byla česká dobropísemnost. Jan Nejedlý, profesor řeči a literatury české na universitě, hájil onoho způsobu pravopisu, jejž za pravidlo vytknuli vzdělávatelé jazyka v století šestnáctém a sedmnáctém: Bratří čeští.

Bylit Bratří Čeští své doby velice pilní, důmyslní a šťastní šlechtitelé jazyka svého mateřského, a jsme jim co strážcům národnosti v časích už velice smutných povinni nejvroucnějšími díky a pamětí nejsrdečnější; ale celé hlubiny jazyka českého přece neprozkoumali a nepostihli, zvláště v pravopise zanedbali některé stránky v ústrojnosti jeho. Dobrovský vytknul ty nesprávnosti a důsledně celým ústrojím jazykovým provedl pravopisnou soustavu.

Aby čtenářové naši znali věc, která v národním životě českém tolik hluku a pohoršení spůsobila a zvláště Jungmannovi brzy po příchodu jeho do Prahy přes všechnu dobrou vůli jeho tolik mrzutosti nadělala, povíme jim, že spor se točil o hlásku *i* v psaní po hláskách *c*, *s*, *z*. Mnohý z nich usměje se soustrastně, že taková otázka mohla kdy plamenem vyšlehnouti z komnat učenců v na veřejnou ulici, neřku-li že někdo a zvláště takový člověk jako Jungmann mohl míti z ní nějaké nepříjemnosti. A přece bylo tomu tak. Otázka písmene *i* po *c*, *s*, *z* bouřila v písemnictví českém po třicet let a nejpřednější síly s obou stran súčastnily se v jejím řešení; z doby staré J. Nejedlý, z věku nového Jos. Jungmann. Nejedlý bránil pravidla bratrského, aby po *c*, *s*, *z* nikdy nebylo psáno *i*, nýbrž vždy *y*. Jungmann dle pravopisné soustavy důmyslně spořádané Dobrovským tvrdil, že po *c* nesmí býti psáno nikdy *y*,

a po *s*, *z* někdy *i*, někdy *y*, jak pravidly přísnými stanoveno jest. Spor pro širší obecenstvo zcela nepatrný, měl základ velmi důležitý. Nešlo v pravdě o ty nevinné literky *i* a *y*, kteréž se tu octly ve vražedném nepřátelství, ale šlo o zásadu svobodného myšlení, o zásadu pokroku, o rozumný výklad věci. Nejedlý nehájil tak zarputile dobropísemnosti bratrské, jako spíše své vlastní neomylnosti a autority co profesora na universitě pražské proti „novotám“, jež hlásali lidé ve společenstvu mnohem níže postavení. Jungmann pak stavěl všude *věc mnohem výše než osoby*, propůjčoval a hájil práva rozumu všude, snažil se dosíci ve všech otázkách jasna a pravdy co nejdokonalejší.

Však mýlil by se, kdo by pokládal *jeho* za původce bouřlivého sporu o *i*. Jakož praveno, Dobrovský dle celého ústrojí mluvnického a jazykového vytknul pravidla pro užívání *i* a *y*. Jungmann ještě r. 1816 ve shodě s Nejedlým řídil se naskrze dobropísemností bratrskou. Bezpochyby, že tento zřetel přitlumil poněkud zášť a závist Nejedlého k němu, tak nechvalným spůsobem osvědčenou už r. 1811; neboť za čtvrt roku po příchodu svém do Prahy oznamoval Jungmann Markovi: „Pan Nejedlý zdá se poněkud vraceti se k předešlé své lepší povaze, toliko ničeho o novotách v dopropísemnosti slyšeti nechce. *Já o tom s ním se nechci nesnadit*, věda jako každý, že v tom vzdělání naší literatury nezáleží. Kéž bychom měli hodně mnoho pěkných spisův, třebas jen v bratrské orthografii. Já myslím, abychom pro tak nedůležitou věc, jako *i*, roztržek škodných netropili.“

To jest nejprvnější projevení Jungmannovo v otázce, kterou za několik let sám slavně vybo-

joval proti Nejedlému. Však té doby v popředí jejím stál Hanka, stoupenec Dobrovského.

Jungmann měl jiné starosti. Seznalť, že národnost česká neučiní celkem žádného kroku k předu, pokud její jazyk bude vyloučen ze škol a z úřadův. Zkusilť na sobě samém, v jakém trapném postavení národ vězí pod panstvím němčiny na těch místech. Protož už v první obraně své mateřštiny, r. 1803, položil v čelo svých pohožných žádostí: „*aby nám opět do škol a radnic jazyk náš milý uvedli, aby se mládež češtině učiti musila.*“ Přišed do Prahy a vida poměry veřejné správy zemské vzhledem k těm osobnostem, které je representovaly, poněkud příznivé, přidružil se úsilnou snahou svou k těm vlastencům, kteří rovněž s ním seznali, že obnovení národa musí počíti ve školách.

Dne 23. srpna 1816 vydáno bylo z Vídně nařízení, aby pro gymnasia v místech pouze českých aneb kde spolu rodilí Čechové se nacházejí, prefekti a profesoři v jazyku českém zběhlí k úřadům svým dosazováni byli; v týchž gymnasiích žáci, kteří známost jazyka českého z trivialních škol aneb domovním vychováním s sebou přinášejí, aby také v českém překládání a v českých spisech se cvičili; počátkem každého školního roku aby ohlašováno bylo posluchačům práv, že v přijímání k úřadům politickým při jiných schopnostech stejných dána bude přednost těm, kdož umějí česky, poněvadž prý „známost a umění jazyka českého politickému úřadníku, jenž s *poddaným* přímo mluviti a na něho s účinkem působiti má, jest na nejvýše potřebna. Protož mládež studující nyní i budoucně k důkladnému naučení se jazyku českému vzbuzována budiž, a vše to vštěpuj se jí v mysl vší mocí s tím doložením,

že ode všech, kdož k praxi konceptní hlásiti se budou, pohledáván bude co nevyhnutelná výminka důkaz, že dokonalou známost a zběhlost jazyka českého mají.“ Jiným nařízením z dne 20. pros. 1816 stanoveno, aby kandidátům stavu kněžského pomáháno bylo i vlastními učiteli, kdež by ti se vyskytli, k dosažení známosti jazyka českého; posluchačům pak lékařství a ranhojičství oznámeno, že ti, kteří krajskými lékaři, ranhojiči, městskými fysiky a vrchnostenskými lékaři v těch krajinách, kde jediné neb z částky českým jazykem se mluví, pak ti, kteří lékaři a ranhojiči v nemocnicích, konečně ti, kteří profesory lékařské a ranhojičské kliniky aneb porodnictví ustanoveni býti žádají, nemají-li jazyk český za svůj mateřský, dosíci mohou takového úřadu toliko vykážíce se vysvědčením veřejného učitele, že jazyku českému se naučili.

Jak tato veliká změna v poněmčovací soustavě vyučovací náhle se stala a jaké účastenství v ní měl Jungmann, vypravuje sám v listu k Markovi, když byl pronesl k němu radostnou naději, že „námi lepší epocha literatury české vznikne.“ Připojilť vyplnění této naděje k podmínce, „jen jestli to, o čem se pracuje, aby český jazyk sobě každý duchovní, právník i lékař přisobiti musil se zdaří“, a vypsal celý, velice zajímavý průběh věcí takto: „Direktor filosofie zadal ke dvoru navržení o potřebě češtiny. Jeho důkladný spis gubernium dvoru podalo s velikou domluvou a dopisem. Dvůr nemohl zavrhnout důvodův, podal toho na ordinariaty (bohoslovecké), na direktorat medicinský a na dvorní kancelář juridickou. Biskupská konsistoř litoměřická cele pro tu věc byla, ale později přišlo psaní od pražské konsistoře, vlastně od Bretfelda, aby se proti tomu ohlásili,

a tak hned tam obrátili. Toho já se dověděv, nastražil jsem pana J. Nejedlého, aby co možná proti těm Němcům pracoval. Byl tu Tachecy a Piller, těm to bylo nastrčeno, že ono psaní není z vůle zdejší (pražské) konsistoře, nébrž jen Němcův, a tak nevím, budou-li litoměřičtí dosti mužové, aby na svém stáli. Jestliže ten pes (!) Bretfeld také druhých konsistoří nepřevrátil. *My ubozí maličcí pomáháme jak můžeme.* Dej bůh šťastný konec. Co se týče fakulty medicinské, ač Krombholz a jiní Němci proti tomu, přece protomedikus a direktor Matuška z částky na pokynutí Nejedlého proto se ohlásili a tak tedy už jedna rána dobře padla. *Tvrdý* (referent) *také s námi jest, a tak máme naději, že spravedlnost naše prorazí.* O juristech nic nevím, proto že to ve Vídni se jedná, neb snad později k našim přijde; přijde-li blaze. *Krtička* direktor jest Čech a vlastenec. *Snad se za našeho věku ta veliká rána, kterou Josef jazyku našemu zadal, aspoň zahojovati počne a časem dá bůh i zahojí! To však vám jako věc tajnou k potěšení toliko k vědomosti píši, nechte to tedy při sobě, abychom Němce na sebe více nepobodli.* Potom knihy české lepší obchod míti budou, an každý študent vždy něco čísti musí, aby se česky naučil; *polehounku ve všech úřadech češtější lidé zasednou a tak národnost naše vzkvétati bude.* Dejž to bůh!“ — Za tři neděle po tomto listu Jungmann už oznamoval Markovi vydané z Vídně nařízení, kteréž jsme položili s předu a připojil ještě tyto zajímavé podrobnosti: „Matuška, Krtička pro to se prohlásili; mezi ordinariaty pražská a litoměřická konsistoř hanebně, budějovická dobře, královéhradecká výborně se ohlásily.“

Vidouce s jakými nadějemi Jungmann hleděl

vstříc císařskému rozhodnutí stran připuštění jazyka českého do českých škol, snadno se domyslíme, s jakou radostí uvítal šťastný výsledek vlastenských žádostí. Však nadešla mu ihned nová důležitá práce. Nebyloť knihy, z které by mládež česká na gymnasiích, zvláště ve vyšších třídách, byla mohla naučiti se ušlechtilému slohu své mateřštiny, z které by byla mohla poznati dokonalost a krásu svého jazyka, která by jí byla mohla dáti návod, jak vysoce jest spůsobilá čeština k formám uměleckým a vědeckým. A jen takové vyučování češtině při dospělejší mládeži vlastenské měl Jungmann na mysli. Pokrok, který v jazyku českém přičiněním jeho i jiných učencův a spisovatelův národních za novější doby byl se stal, měl už co počátek vyučování uveden býti do síní školních; mládež měla hned počíti poznáváním nejdokonalejšího spůsobu své mateřské mluvy. Tu nezbývalo než aby Jungmann sám přiložil ruku k dílu. Byl k tomu i vyzván vrchním ředitelstvím gymnasialním. Sepsal „*Slovesnost*“ českou s předním zřetelem k vlastenské mládeži; však posloužil jí velice i tehdejšímu mladšímu spisovatelstvu českému. Učinil sbírku nejdokonalejších prací, jimiž nová doba písemnictví českého se honosila. Vzhledem k mládeži šetřil i toho zřetele, že vybral vše k šlechtění a povznešení citu *vlasteneckého*. Správa studijní schválila Slovesnost, aby jí mládež na všech gymnasiích v Čechách, kde podle výnosu z dne 23. srpna 1816 cvičení v češtině dovoleno, užívati směla. Musíme zvláště připojiti, že Jungmann psal Slovesnost už *obnoveným pravopisem Dobrovského*. Tím časem zajisté, než tuto knihu vydal (1820), rozešel se s Nejedlým na dobro. Přátelštější poměry jeho k tomuto muži, o kterých zmínil se Markovi počátkem r. 1816,

netrvaly dlouho. Ještě jednou r. 1816 Jungmann psal Markovi: „Já nechtěje Nejedlého uraziti, posavad nepřistupuji k nové dopropísemnosti.“ Malá šrůtka strhla se mezi nimi už r. 1817. Toho roku totiž Hanka chystal do tisku první svou práci v písemnictví českém, „český pravopis“, dle soustavy Dobrovského. Nejedlý považoval to za smělý a hrubý útok na sebe. Co se tu stalo, vypravuje Jungmann Markovi takto: „Nejedlý přemluviti chtěl Haase, aby netiskl té věci, an prý nikdo toho kupovati nebude. *Já tedy ujal jsem se té knížky a i předmluvu k ní napsal, a proto jsem z milosti Nejedlého vypadl. On bez toho nic sám nedělá, aniž tak snadno dělati co bude; proč tedy v cestě těm, kdož chtějí?*“ Však větší, ba konečná příčina, že Jungmann sám ve svých spisech se odhodlal užívati pravopisu obnoveného a že tudíž dopustil se skutku, jehož mu Nejedlý až do smrti neodpustil, udála se důsledně z povahy Nejedlého roku 1818.

Ten rok zajisté opět vyznamenán jest v životě Jungmannově písmem zlatým. Vídíme tu svého oslavence co hlavního účastníka při zakládání ústavu, jenž na samém počátku jeho vlastenecké činnosti mu tanul na mysli co nezbytné ústrojí v národním životě, jenž po třicet let byl hlavním středištěm a pružinou české myšlenky a jenž v dějinách našeho národa po věky skvíti se bude na nejčestnějším místě zásluhami nehynoucími. Jesti to *Národní Museum České*, jehož jméno za policejní vlády Bachovy ovšem bylo změněno, aby o *národě* českém nebylo při něm řeči. Položíme zde vypsání, jak tento slavný a důležitý ústav náš vznikl, vlastními slovy Jungmannovými, kterýmiž počíná pamětní kniha musejní. Z dopisův Jungmannových k Markovi připojíme pak

některé, k témuž předmětu se táhnoucí výňatky, kteréž nám ostře osvěcují mnohé stránky tehdejších časův v Čechách. V pamětní knize musejní vypravuje Jungmann sám o povstání sboru musejního takto: „Příklad mnohých a rozličných učených společností jak v cizině, tak v monarchii rakouské a na dále i v Čechách z jedné strany, potřeba veliká něčeho podobného u nás pro stav jazyka a literatury české stísněný a ku vznikání jejímu nepříznivý z druhé strany, učené a vlasti milovné krajany naše k učinění nějaké společnosti od mnohých let ačkoli beze všeho téměř účinku povzbuzovaly. Pokusili se o to Pelcl a vrstevníci jeho někteří za panování Josefa II, scházejíce se, jakož pravili v hromadu, na spůsob sousedův v řádných veských obcích; avšak poznavše zjevenou nad tím zemského řízení nelibost, brzo se rozstoupili, nižádné patrné stopy těch prvních k společnosti české kroků nezůstavivše. Na konci 18. století zamýšlená Puchmayerem, Hněvkovským, Nejedlými, Rautenkrancem a některými jinými mladými spisovateli společnost, nejvíce básnická, pouhou myšlenkou zůstala, dílem pro pošlé tehdáž od Francouzův všeliké společnosti podezření a ostuzení, dílem že sbírky básní Puchmayerem obstarávané nedostatek společnosti doplňovati se zdály. Teprvé po sjednaném všeobecném v Evropě pokoji (1814) zvláště pak po příznivém češtině r. 1816 daném nejvyšším nařízení myšlenka o české literní společnosti znova i živěji hýbati se počala. Těžko v pravdě říci, kdo první po mnohých letech opět ji vyjevil, ano každý potřebu její stejně cítil. Pan hrabě Fridrich Berchtold měv v tom s panem J. S. Preslem a jinými Čechy *) radu, vyhotovil již

*) Ó té skromnosti!

r. 1817 navržení obšírné českého národního museum. To navržení s podepsaným *) podali p. prof. J. Nejedlému s tou žádostí, aby dovolení k tomu nejvyšší vlády vymoci hleděl; *on však tři čtvrti roku je u sebe maje ani kroku neučinil.*

Zatím proneslo se, že někteří z pánů stavův chtějí zaraziti podobnou společnost, totiž nynější v pravdě i povstalé české národní musem. O čemž když pan hr. Berchtold doslech, usnesl se s společníky podati plán svůj pánům podnikatelům národního museum s tou žádostí, aby jeho, pokud by se hodil, k svému záměru užili. Vyšlo konečně dne 15. dubna 1818 Frant. hr. Kolovrata provolání k vlastencům .... Jakkoliv plésali *společníci čeští***) nad tak slavně zamýšleným a štastně vyvedeným ústavem, nicméně co nejvíce na srdci jim leželo, t. zvelebování literatury a jazyka českého, toho jen slabou naději v ohlášeném plánu viděti se domnívali. Pročež uvolili se o to J. Ex. p. purkrabího oustně a výslovně žádati. Poselství to vykonali p. prof. Presl se spisovatelem této zprávy***) doprosivše se ku pomoci prof. Millauera. Hr. Kolovrat jim činil dobrou naději k vyplnění jich žádosti, prones při tom: „Wir sind noch eine Nation (ještě jsme národ)!“

K tomu z korrespondence Jungmannovy k Markovi tyto zprávy (1818). „Jedná se mezi *nemnohými* posud z nás o založení národního museum, dej bůh, aby z toho co bylo. Hrabě Berchtold udělal plán.“ — „*Plán k museum leží u Nejedlého již měsíc. Ten váhavý člověk to posud ani*

*) Tu nebylo možno, aby Jungmann zamlčel svého jmena.

**) Rozuměj Jungmann a Presl.

***) Jungmannem.

nečetl. Ze strany orthografie (pravopisu) čekám, bude-li co z museum, potom bych svéhlavosti Nejedlého tu oběť přinesl a psal mu břichaté ypsylon, ale nebude-li z toho nic, a tož jakož vidím nejvíce jeho váhavosti, potom nevezmu na něho ohled, ač jest zlý a utrhačný člověk. — „Němci chtějí také museum založit a nás předejít. Nejedlý váhá.“

Rozmluva, kterouž Jungmann měl s nejvyšším purkrábím o účelu národního museum českého, zvláště pak zvolání Kolovratovo: „Jestě jsme národ“, tak mocně uchvátilo jeho mysl, že v Krameriusových novinách z dne 25. dubna 1818 vydal přečeštěné provolání „k vlastencům“ a že jakož sám praví, *„několik slov ze srdce, tenkrát naději a radosti opojeného“* připojil k němu. Byl Jungmann přesvědčen, že české národní museum dle plánu Kolovratova ve všem vyhoví žádostem jeho ducha a srdce: po rozmluvě s nejvyšším purkrabím nadál se, že národní museum vedle schránky přírodnických a dějepisných památek českých stane se i záštitou českého jazyka, české národnosti. V tom sladkém domnění přidal k provolání Kolovratovu tato slova: „Vlastenci! Ejhle dávná žádost naše, zaražení společnosti pro zachování a zvelebení jazyka českého vyplněna jest. Pod křídlem mocným vysoké šlechty naší vzniká *národní museum, jehož hlavní účel jest zachování jazyka, zachování národa českého.* „Ještě jsme národ“, jsou slova z osvícených úst vyšlá. Ještě jsme národ, ozývá se po všech končinách milé vlasti naší Čechye. S tichou a zatajenou bolestí nesli jsme posavad ten osud, že našemu národu a jazyku všecka vyšší učení zavřena byla; již jsme zkázy jeho želeli; ale nepojde, nikoliv nepojde. Již dobročinným země pána na své

věrné Čechy vzhlednutím ozývá se milý náš jazyk na vyšších stolicích učitelských, již i v gymnasiích jeho zvuky slyšeti a dá bůh i jinde slyšeti bude. Svatý budiž tento ústav národu, z kterého mnoho, přemnoho dobrého očekávati můžeme. Buď nám založení národního museum národní slavností, každý srdcem plesej, každý nějakou oběť na oltář národnosti přinášej. Nechť sebe menší, geniovi vlasti líbezná bude. Několik zlatých nikoho z nás neochudí a v celosti prospěje. Staré rukopisy, knihy neb jiné památky v našich rukou tak dlouho jisté jsou, jak dlouho my je pečlivě chováme, zavřeme oči, lhostejný dědic je vydá záhubě. Museum jich nejjistěji ochrání, buď ono dědicem naším. Učení vlastenci, květe národa! Liknovali jste se vydávati české spisy pro veliký náklad, dílem pro nejistý odbyt. *Museum národní se o vydání jich budoucně postará*, vy mu spisy svými velikomyslně pomáhejte. Okolní národové, jestli kdy nyní s žehravostí samých sebe šetří, národství jest heslo jich vůkol a vůkol. I jest na té době, abychom i my tolikéž učinili, aby i nám vřelo srdce po jazyku svém, *leč že české jmeno na věky zadati, a ztrativše předků slávu potomstvu hanbu zůstaviti chceme!*“

Národní museum české bylo potvrzeno dne 14. června 1822.

Z některých podotknutí, kteráž za příčinou musea Jungmann učinil o J. Nejedlém, seznáváme pravé jádro otázky mezi oběma. K tomu ještě připojme, že Nejedlý r. 1814 Jungmanna ve škole (!) směšným (!) činil pro slovo „příroda“, pravě, že jest Polák a Rus, ale *česky že neumí!*“ Vzhledem k tomu všemu také poznamenal Jungmann v listě k Markovi počátkem r. 1810: „Nejedlý ničeho neváží, cokoliv jsem pokoji v oběť přinášel.“

V těchto letech ještě některé jiné věci národní a osobní mocně buď trpce buď radostně dojímaly ducha Jungmannova, jakož o tom svému Markovi časem podával vědomost. Roku 1817 psal mu: „Také gymnasialní *deník* vycházeti bude německý, s přidáním latinských, řeckých a českých slov (jen na oko). Zat . . . . . N . . ci! *Kdyby těch p . . nebylo, byl bych desetkrát šťastnější. Ve škole co německy řeknu, to vše i česky nastejno, aby se nevzteklí vrahové, ač přece vztékají. Tak jsem vám otevřel ránu srdce svého.* Dá bůh, vždy zvítězíme! Roznášejí se tu s jakousi lží, že Čechye, Morava a Polsko mají spojeny býti v jedno *slovanské království rakouské.* Bodejž to pravda, nechť by již český neb polský jazyk obrali za panující, vždy by slovanský byl. *Bože, jest to tuze pěkná myšlenka; tu buď anděl vynašel, aby mne potěšil, buď ďábel roztrousil, aby mne toužením mučil!*“ . .

Též učiněný v těch dobách nález svrchovaně slavných památek písemných z šedé dávnověkosti české, objevení *rukopisu zelenohorského a královédvorského*, naplnilo mysl Jungmannovu nevýslovným potěšením. Uvítalť oba skvělé důkazy vysoké, převzácné vzdělanosti a ohlasy hrdinských činův našich praotcův s nadšením nejvroucnějším. Poslal hned Markovi opis Záboje a Libušin soud mezi nejprvnějšími přečetl, spořádal a novočeským smyslem vyložil. Za příčinou těchto drahocenných, na velikou pýchu a potěchu naši šťastně zachovaných zbytkův z bohatého, samostatného života českého v časích nejstarších, Jungmann octnul se zase na krutých sporech s — Dobrovským. Tento učenec považoval a co nejdůrazněji prohlašoval oba rukopisy, Zelenohorský i Královédvorský za podvod, za věc padělanou a na ošálení veřejnosti

podvrženou nějakým falešníkem, jejž nazýval „padouchem“.

Poněvadž Jungmann pravosti těch velikých nálezův neohroženě hájil, Dobrovský neostýchal se i *jeho* vyznačovati co strůjce podvodu při rukopise královédvorském. Jungmann zmiňuje se o tom Markovi, v nedostižné šlechetnosti a jemnosti své mysli připojuje božsky naivně: „*Blázen, já mu dám sto zlatých, když on to dovede, a každému jinému!*“ Spor o pravost Libušina soudu a rukopisu královédvorského vedl Dobrovský se všemi obhájci těch národních klenotův, zvláště pak s Jungmannem v rozpravách a korrespondencích domácích jakož i v zahraničných listech literárních a vědeckých, až do své smrti (1829); i odešel v zatvrzení svém. —

Té doby už dávno zdály se snahy českých vlastencův vládě nebezpečny a *policejní* aparát musil se jimi velmi pilně zabývat. Jungmann, jakož svrchu jsme seznali, ovšem toliko z nešlechetné pobídky se strany J. Nejedlého, byl tři leta v tajném vyšetřování policejním pro „panslavistickou, vlastně ruskou propagandu.“ Roku 1819 oznamoval Markovi: „Že policie na patrioty české pozor dává, to nezdá se býti bez důvodu, poněvadž to samé náš prefekt, š . . . . německá, profesorovi Svobodovi mezi výhrůžkami prohodil. Němci ovšem užívají každé zbraně proti nám, ale co tím prospějí? Z druhé strany toho i *neopatrnost našich některých vlastencův* příčina. Purkrabí zajisté není nepřítel náš, a přece řekl Dobrovskému, nepřestane-li Sedláček dráždíti Němcův, že jej dá zavříti. *Hrabě Šternberk při každé příležitosti napomíná, abychom zvolna šli a opatrně.*“ — Ve svých pamětech pak vypravuje o policejní činnosti, pokud jeho sama se týkala, tyto velmi zajímavé

věci: „Přesazen byv z Litoměřic do Prahy co profesor rhetoriky, vběhl jsem jakožto známý český vlastenec v tajné vyšetřování policejní, *an každý Čech vládě podezřelý byl.* Poznal jsem tenkráte v krátké době svět lépe, než před tím po léta. Měl jsem tři zvědače tajných srdce mého citů a domnění, ale mimo to, že v pravdě nebylo, co by ze mne vytáhnouti zlého mohli, všickni tak hloupě sobě vedli, že jsem jejich zámysl v tu chvíli uhodl. — Nejlezlejší a nejnebezpečnější byl Jan Zimmermann křižovník, spoluklášterník mého bratra Jana, scriptor při c. k. bibliotece a censor knih. Ten nejinak než bratříčka mne nazývaje denně téměř ke mně chodil, na procházky vodil, co čtu, co píši, co mluvím pilně pozoroval, příležitost dával, abych nejtajnější svou mysl jemu odkryl, to co by rád byl ode mne slyšel, sám pronášel a posvědčím-li, chtivě hleděl, rozmluvu pokaždé na českou historii, na stav české země a národnosti, na rakouský dům, na císaře a na všecky lapavé předměty obracel. Bylo to šermování, jehož soty všecky šťastně jsem zachytil štítem ducha přítomného a neviny. Na konci unavený již a zoufající nade mnou, když se naposled loučil, ujav mě laskavě za ruku pravil: bratříčku! jak dlouho ještě bude trvati to panování rakouské? — Načež já s podobnou přítvornou laskavostí a přátelstvím odpověděl: bratříčku! modleme se každý den růženec, aby trvalo věčně! — A proč? řekl on, potrhna sebou jako nevěřící. — Proto, dím já, kdybychom je dnes ztratili, že zejtra nás Prušan lapne, pazoury na nás vztahující. — Nevěda co na to říci divně se vrtěl a odšel. Druhý můj strážce byl hrabě Dejm, známý z té strany pán, čehož ani cele netajil, praviv mi, že smí, kdykoli chce, bez opovězení k jeho milosti císařské do

kabinetu jíti. Ten několikráte mne jako zlý kometa jen jako mimo dotek, toliko jednou na prádlo natáhl. Jestliž pravda, pane profesore, řekl on, dobrý Čech nemůže býti dobrým Rakušanem? — Já jsem obojí, pane hrabě, odpověděl jsem. — Nemůže to býti, opakoval on a odstranil se bez dalšího dotazu. I divil jsem se, že tím odbyta věc měla býti a přece byla. — Horší byl vrchní komisař policejní Konrad; ten k jádru hned se dobýval. Přinesa mi pro získání zapovězenou knihu, huboval na řízení, na dvůr, na císaře atd. Já nevinného hrál, jako bych, kam míří, nerozuměl a zdvořile odpíral. Nevěda, na čem jest, poslal svou paní manželku, která neobyčejnou prostořekostí haněla císaře. Já maje dosti té komedie zpřímil se proti ní: milostivá paní, zachovej nám bůh dlouho našeho císaře, on jistě lepší jest člověk než my všickni dohromady. Vrčela ona cosi proti tomu, ale rozmluvy bylo konec, i vyšetřování, kteréž, nepochybuji, že se k mému dobrému skončilo.“ —

Však více než všeliké tytonemotorné a drzé špekulace policejních vyzvědačův trápily Jungmanna dvě věci, jichžto průběh byl sobě na počátku jich myslil zcela jinaký. I to velice skrovničké místečko, kteréž jazyku českému v školách s českou mládeží popřáno bylo r. 1816, bylo trnem v oku všem prefektům a profesorům gymnasialním, kteří buď svému národu se odrodili aneb jsouce z krve německé jaktěživi slova českého ani neuměli. Na odporu těchto lidí zmařen byl prospěch češtiny, jehož z císařského dovolení při mládeži české bylo nadíti se. Už dne 16. února 1821 vydán by z c. k. dvorní komise nad študiemi tento dekret: „Znamenáno, že na některých gymnasiích učení českému jazyku jako řádnému předmětu vyklá-

dáním české grammatiky a Slovesnosti profesora Jungmanna se děje, což proti nejvyššímu ustanovení od 30. března 1818 čelí, kterým se dovolilo Slovesnost tu dle uznání komise studujícím poručiti, *však ne jako řádnou školní knihu v gymnasiích uvésti*, proto že by žáci, kteří toho jazyka neumějí, trpěli újmu času veřejnému učení zákonně vyměřeného.“ Tím opět přestalo cvičení v jazyku českém při mládeži gymnasialní býti pod nějakou ochranou zákona a dálo-li se v gymnasiích království českého od té chvíle až do roku 1848 ještě něco pro češtinu, bylo to zásluhou jedině některého ušlechtilejšího vlastence, který několik hodin za týden úplně mimo školu a úřadní povinnosti své věnoval, aby mládež národa českého na jazyk mateřský činil pozornu, aby lásku k němu v ní vzbuzoval a ji v něm cvičil. Co v tom směru činil Jungmann jakožto učitel, toho zajisté není potřebí zvláště podotýkati. Jen tolik podotkneme, že staroměstské gymnasium pražské jeho činností nabylo po národě slavné pověsti, že mysl vlasteneckou v mládeži nejmocněji budí, nejpevněji utvrzuje, nejjemněji šlechtí, a že z něho vyšel největší počet spisovatelův, kteří ještě za života Jungmannova písemnictví národní zdarně pěstovali a rozšiřovali. Kdo byl žákem Jungmannovým, honosil se tím štěstím a vyznamenáním po celý život svůj!

Výnosem dvorní komise z roku 1821 zařazena byla působnost „Slovesnosti“ po většině gymnasií v Čechách; odrodilcům a Němcům, kteří správu těch ústavův měli v ruce, podařilo se, že nenáviděný jazyk i s hlavní pomůckou jeho od sebe zamítli, buď zradu neb neumělost svou vlastní zastřitivše nežnou péčí, aby mládež přílišným učením přetížena nebyla! Tak se shodli bohužel i s J.

Nejedlým, jenž počátkem roku 1820, jakmile Slovesnost Jungmannova tiskem vyšla, veřejně se pronesl, že nedopustí, aby v školy uvedena byla, poněvadž prý *mládež jí by se kazila.* To byla odpověď profesora jazyka a literatury české na vysokých školách pražských k tomu zločinu, kteréhož Jungmann se dopustil, dle rozumu uživ v Slovesnosti pravopisu obnoveného! Jungmann dověděl se těch jeho slov, však přece i jemu poslal jeden výtisk Slovesnosti s přípisem: „Na důkaz vážnosti.“ Opětné vytištění Slovesnosti z gymnasií po Čechách spůsobilo potěšení také Dobrovskému, jenž ji byl nazval: „*českým netvorem!*“ Jemu nejvíce nelíbilo se při ní, že byla netoliko důkazem víry v životnost jazyka českého, ale i mocným prostředkem k povzbuzení, utužení a zvelebení té životnosti. Když takovým spůsobem vlastenecké a kulturní snahy Jungmannovy potkávaly se s rozhodným odporem veřejným se strany vlády, a buď s nešlechetnými buď se zpozdilými tajnými úskoky a záskoky se strany české samy, nalézaly v srdcích všech ušlechtilých a rozumných synův národa půdu velice kyprou a ozvěnu radostnou.

Láska k Jungmannovi byla společným nejvyšším znakem všech opravdových vlastenců, a těch bohudíky žilo po Čechách ve všech krajích už tak hojně, že dávali duševní směr své době. „*Jungmannisté*“ sami s hrdostí nazývali se tehdejší nejmladší členové českého vzdělanstva, české literární společnosti. K pracem Jungmannovým hleděli s nejživějším účastenstvím, o Jungmannovi vypravovali a dopisovali sobě slovy nejnadšenějšími, dávajíce mu v skrytosti jmena nejsladší.

K předním ctitelům Jungmannovým, oddaným drahému mistru s celým srdcem, náleželi záhy Fr. L. *Čelakovský* a Josef Vlastimil *Kamaryt.*

Jsouť oba z jeho vlastenecké i literární školy, vyrostli z jeho ducha, po boku jeho. Ze vzájemných dopisův jejich, sahajících zpět až do r. 1819, patrno, jakou neodolatelnou, nevýslovně blahou mocí působil na jejich mysl, na celou uměleckou činnost jejich Jungmann. Z dopisův těch dvou přátel nejjasněji znamenáme, jakou pružinou nové literatury české, jakým bohatým zdrojem nového proudu v duševním životě našeho národa byl Jungmann.

Roku 1820 Čelakovský trval na studiích v Linci a Kamaryt v Českých Budějovicích. V Linci žila té doby společnost českých vlastencův a spisovatelův, jejímžto středem byl doktor Klicpera, bratr Václava K. Klicpery, tehdy už předního národovce z mladšího pokolení, básníka a profesora v Hradci Králové. U doktora Klicpery bývaly slaveny besedy vlastencův českých, tam rozmlouváno o vlasti a vzpomínáno všeho, co srdci draho. Na den sv. Josefa 1820 sešli se také, a Čelakovský dávaje toho Kamarytovi vědomost, píše: „O polednách nastala radost u stolu pana doktora samými vlastenci obsazeného.“ Po dokonané hostině *první přípitek pronešen na pozdrav a oslavu Jungmannovu.* Chystaje se z Lince zpět do Prahy, Čelakovský volá: „Aj Libušino věkovité zlaté město, kdož by po tobě netoužil? Tam viděti *našeho zlatinkého Jungmanna.*“ A přibyv téhož r. 1820 na místo své nejvroucnější touhy, nadšeně rozplývá se: „Každodenně volám: *Jen jedna Praha a v ní jen jeden Jungmann! Jungmann, Jungmann! ó, co to jmeno lahodí sluchu mému! Jak blaží a vzdvihá srdce mé!*“ Snaha obou mladých básníkův považovala se za posvěcenu, když Jungmann s ní byl spokojen. Čelakovský k druhému svému příteli, poctivému Čechu Plánkovi, mistru

truhlářskému ve Strakonicích, r. 1820 psal: „Považte, Jungmann mě pochválil, to budu hned o půl střevíce výše kráčeti. Já ho mám rád, celého bych zceloval, kdyby jen se dal;“ a ke Kamarytovi se pronesl: „Jen když se naše básně Jungmannovi a jiným na slovo vzatým líbily!“ Čítání spisův Jungmannových náleželo mezi nejmilejší zábavy přátelské. Kamaryt v odpovědech svých praví, že „jitro hned v prvním uzardění slavívá na oněch místech, kde (s Čelakovským) chodívali, čtouce Ztracený ráj, neb Hlasatele neb jiné výbornosti vlastenské!“ Slovesnost rozšiřovali Jungmannisté po národě velice horlivě. Kamaryt oznamuje Čelakovskému, že jí do Budějovic uvedl deset výtiskův.

Z těch několika slov patrno, čím Jungmann nové vlastenecké a spisovatelské společnosti byl, a jak velice šťastně vzkvétalo jeho dílo, třeba ve školách vládní soustava příkře stála proti němu. Péče jeho o dobro a čest vlasti nemohla býti ani zaražena ani zviklána žádným příkořím a žádnými překážkami. Vzpomínaje všelikých ústrkův, jichž stále doznával ze zloby a zpozdilosti tábora německého a českého, zvolal v listu k Markovi té doby: „Já nicméně neopomenu pečovat o taková díla, která by národu našemu trvalejší prospěch nesla nežli v protokolech zapsaně výklady svatých evangelií.“

Druhá veliká starost Jungmannova v té době týkala se *národního museum českého*. Viděli jsme, s jakými nadějemi a s jakým ohněm postavil se sám v čelo podniku, aby proň vzbudil interes celého národa. Z provolání učiněného k „vlastencům“ dne 25. dubna 1818 zjevno, že Jungmann považoval museum za ústav střízený pro zachování a zvelebení *jazyka* českého. Však záhy seznal,

že ostatní účastníci v tom díle od záměrův jeho právě v tom článku se lišili. Museum dalo se drahou, na které se stalo zajisté velmi činným a vysoce záslužným sběratelem a schranitelem všech přírodnických, dějepisných a archaeologických klenotův a památek království českého, ale jazyku a literatuře českého národa dostávalo se z něho pobudky a podpory až k nepoznání malé.

To těžce nesli všichni Čechové, jimž v Čechách jazyk český byl mluvou mateřskou, a kteří zachování jazyka českého národa považovali aspoň za rovněž tak nutné a důležité, jako zachování dějin jeho a snešení obrazu české přírody. Že Jungmann mezi těmito muži měl v tom směru tužby nejvroucnější, není potřebí teprv široce vypisovat. Třeba pověděti, že tou tvářností, kterouž museum s počátku ve skutečnosti na sebe vzalo, viděl se v svých nadějech velice zklamána. Nedostatek péče o zachování a zvelebení českého jazyka při národním museum českém dal podnět k všelikým novým úmyslům a záměrům ve společnosti, která jazykem českým žila.

Už dne 13. září 1821 pan Václav Pešina, tehdy farář v Blučíně na Moravě učinil návrh, jakož obyčej u jiných národův, aby také čeští spisovatelé podporováni byli jakýmsi zvláštním spolkem, který by co zvláštní ústav se přivtělil k národnímu museum pod ochranou hraběte Kolovrata.

Líbilo se navržení a již počali někteří ohlašovati se k podpoře jeho. Předloženo tedy ředitelství musejnímu, načež dne 16. prosince 1821 dána odpověď, že národní museum české nemůže ještě takové podpory české literatury na sebe vziti, postřadně že ovšem rádo bude každému vlasti prospěšnému podniknutí napomáhati, a když mu

peníze svěřeny budou, je po vůli dárcův k účelům zvláštním obraceti. Potřeba prý tedy, aby přátelé české slovesnosti o tom se srozuměli, a pak národnímu museum vědomost dali. Ujal se té odpovědi pan Pešina a dne 1. března ohlásil, sjedná-li se takový ústav, že on se svými pomocníky 200 zlatých ročně posýlati bude. Tu tedy na tom bylo, aby o vzniknutí takového ústavu někdo se zasadil. Počali tedy opět přátelé české slovesnosti mysliti o tu věc. Purkyně navrhl plán r. 1822. Měla to býti společnost postranní, s museum spojená. Však to nelíbílo se zejmena Jungmannovi, jenž považoval samo národní museum české za povinno, aby sobě svého vznešeného jména, jakož i účastenství a lásky celého národa získalo především svou péčí o zachování a zvelebení českého jazyka. Bohužel, nebylo lze přesvědčiti výbor musejní, v čem hlavně záležeti má účel toho ústavu. Vycházelo na jevo, že tento výbor přece nemá ani nejmenší důvěry v životnost *jazyka* českého a v účastenství Čechův ke knihám českým; že se mu zdá věcí mnohem snadnější, pěstovati vlastenectví české jazykem německým! — Ale Čechové nelenili, ač ovšem teprv po projití celé desítky časové svůj záměr provedli. V době, když neunavným povzbuzováním a hrdinskou prací jejich bylo nade všechnu pochybnost stvrzeno, že život národa českého není žádný klam, žádná nalíčená věc, ale že to s ním jde velmi do pravdy, seznal výbor národního museum českého, že starost o český jazyk též náleží k povinnostem jeho, že bez pěstování českého písemnictví národní museum české nemá v té společnosti, která byla representací českého národa, potřebné náklonnosti, že vůbec v národě českém neudrží sobě tu přízeň a to účastenství, kteréhož

mu Jungmann svou žurnalistickou agitací r. 1818 byl získal. Deset let ještě minulo, než národní museum české upraveno bylo v tom spůsobu, jak je sobě byl myslil a jak je národu českému do nejněžnější péče schvaloval na samém jeho počátku Jungmann. Teprv roku 1830, když Palacký zamýšlel vydávati encyklopédický slovník český, výbor musejní z porad o to odbývaných dne 11. ledna usnesl se zříditi zvláštní *sbor k vědeckému vzdělání národního jazyka a literatury české.* Měl na mysli ovšem především vydání encyklopédického slovníka českého a jmenoval zároveň tři redaktory toho díla: *Jos. Jungmanna, Fr. Palackého* a *J. S. Presla.* Tit byli první členové sboru k vědeckému vzdělání řeči a literatury české, z něhož pak vznikla nynější *Matice česká co zvláštní odbor českého museum.*

Tak po 50 letech naplněny byly nejvroucnější tužby vlastenců a spisovatelův českých, tak konečně stal se pravdou obraz, jejž Jungmann r. 1818 slovy „pronešenými ze srdce nadějí a radostí opojeného“ o národním museu českém „vlastencům“ byl vylíčil.

Když tyto věci se dály a než dle potřeby vlasti vyřízeny byly, Jungmann ovšem dnem i nocí pracoval, aby prospěch národa i desaterými jinými směry pokračoval.

Jedním z hlavních úkolů života, jejž sobě byl vytknul na samém počátku svého pobytu v Litoměřicích, bylo sdělání velikého slovníka českého, v němž by veškeré bohatství, všechna síla a všechna ozdobnost jazyka našeho obsaženy byly. V pamětech svých sám dotýká, že vlastenecké a literní snahy jeho nesly se mnohem výše než kam dospěly, že ideály jeho ve skutečnosti naplněny nebyly, že duch jeho byl mocnější než tělo. „Pře-

klady moje a maličkosti sem tam tištěné měly býti cvičením slohu k většímu původnímu dílu připravujícím; ale zmnožené práce ouřední v Praze, přibývající věk a jiné okolnosti spůsobily, že jsem vyjma Historii literatury a Slovesnost na jednom díle, totiž na Slovníku prestati musil. Jak malá síla jest člověka k vyvedení jen hlavnějších jeho zámyslův!“ Tak rozpomíná se na práce svého dospělého věku mužného, na ideály svého života kmet sedmdesátiletý! Blažený, že s *třemi* svými díly jest spokojen. Jaké asi bylo to větší *původní* dílo, k jehožto vykonání Jungmann se nedostal, nemůžeme na jisto určiti, avšak dle velikolepých příprav k němu činěných snadno můžeme domysliti se, že bylo určeno na souhrnné obhájení a nejskvělejší ozdobu jazyka českého. Díla, kteráž Jungmann ve vší nedostižitelné skromnosti sám za svá hlavní prohlašuje: *Slovesnost*, *Historie literatury* a *Slovník* spadají s jádrem svým mezi léta 1820—1830.

Čelakovský, jenž ze spisovatelův českých, v Praze žijících, byl nejoddanějším ctitelem a nejhorlivějším následovníkem Jungmannovým, nejzdárnějším Jungmannistou, rozpisoval se k přátelům o drahém mistru svém velmi do podrobna. Roku 1821 píše Kamarytovi: „Jungmann, tato hvězda první velikosti, na svém slovníku pořád pracuje a jak se mně zdá, dohotovený hodlá poslati do Petrohradu, kde akademie, která všecky slovanské slovníky kupuje a vydává, jej vděčně přijme.“ Když téhož roku Štěpánek dostal zlatý peníz za své „zásluhy o literaturu českou“, zvolal Čelakovský v listu ke Kamarytovi: „Jaký pak peníz zasluhuje *náš miláček Jungmann*, když ten t . . . . . n dostal zlatý? Ale vždyť jsem si vzpomněl, když byl císař v Praze, že hrála se

česká hra a ta se mu líbila a byla od Štěpánka.“ — Roku 1822. „V pojednání mém o národním básnictví, cokoli jsem o *národnosti* kde řekl, to všecko vymazáno, a já při tom při všem největší skromnosti a mírnosti užíval na vzdor srdci svému. Tam již to s námi došlo. *Pan Jungmann velmi jest tím znepokojen.*“ — „Rozmilý Jungmann počne dávati svobodné přednášky v filologických věcech slovanského jazyka, o věcech poetických a výklad na Rukopis královédvorský.“ — Roku 1823. „Jungmann poslal onehdy do Uher Šafaříkovi moje a tvé básně.“ Roku 1824, devatenáctého března. „Dnes ráno odjel z Prahy kochaný Marek, zdržev se tu po čtyři dni. Ve středu jsem strávil rozkošný večer do půl noci u Jungmanna, v spolku samých hodných našinců. *Bátuška* spůsobil ke cti Markově akademii, hostinu. Byl nad míru vesel.“ — „Až se bude *slovník tisknout*, to bude teprv radost!“ — Vešlo už dávno v milý obyčej mezi Jungmannisty, nazývati Jungmanna *bátuškou*, „*otcem*“. Tím srdečným jmenem vyznačuje ho vždycky Čelakovský ve svých přátelských listech ke Kamarytovi. 1824. „Dobrovský bátušku nazývá „einen überspannten Patrioten.“ — „Bátuška chce vydati svou literaturu na praenumeraci, postarej se o několik předplatitelův.“ — „Něco o předrahém našem bátuškovi, *za kterého bych právě srdce z řader vyňal.* Jest pravý mučedlník za naši dobrou věc. Muž takovýchto zvláštních povah se mi ještě v žití nenaskytl. Přihodilo se mu cosi jemu i nám všem nemilého. Byly totiž zkoušky a vyslýchal jednoho ze svých školáků, kterýžto jinak nedbalec mnoho neuměl, překládaje z latiny na němčinu. Chtěl mu bátuška pomoci a dí, by překládal česky, že snad to lépe půjde. Šlo to ale stejně, ba snad

i hůře, načež báťuška se přinucena viděl, mu druhou klas dáti. I jde ten smělý kluk k prefektovi a snad jím pobídnut i k školnímu direktoru předstíraje, že mu báťuška při zkoušce otázky dával z českého krom předpisu školního, a poněvadž z nich neobstál, že mu dal druhou klas. Byl tedy k Patricovi volán a k direktoru, kde zvláště ten kovaný němec Patrik s hrubou na něj si vyjel: že prý zaměstnáváním se češtinou bez toho školní věci zanedbává a že mu to bez toho nic platno není, že nikam se čeština nevyšine, že daremně bez vší odměny jen čas mrhá, aby prý raději pro němčinu pracoval, atd. Načež on mu moudře odpověděl, že svou zachovalost a pilnost profesorskou nejedním pochvalným dekretem dokázati může a zbývajícím časem jak má nakládati, proto že žádný ani předpis nemá, ani že jej od nikoho nepřijímá. Mimo to udávání u policie trvají stále, a tu zase vosy se shrnuly na Hanku. Což nepochybně tajným působením našeho Janka (Nejedlého) se děje. Dle všelikých okoličností musí to býti člověk šeredného srdce, který pro *y* vlastence a Čechy jinak myslící zničiti usiluje.“ —

Tento příběh a tyto okolnosti, zachované v pamětech Čelakovského, jasně osvětlují situaci, — v kteréž Jungmann a všichni čeští vlastenci ducha pokročilejšího v oněch časích vězeli.

Roku 1825. „Dobrovský starý kutil se svým hrubianstvím (proti Jungmannovi stran pravosti Libušina soudu) zalezl do Jahrbücher für österreichische Literatur.“ — (Posýlaje Kamarytovi desátý arch Jungmannovy historie literatury české): *Bůh posilň Jungmanna! Aby již byla venku, ta mnohým mozkem otřese, anto ani my, kteří se s literaturou zanášíme, ani o polovici jsme nevěděli. Ani sami nevíme, o kolik stupňův jsme*

postoupili výše. Právě takováto epocha dá nejlépe poznati karaktery lidské a šlechetné úmysly, a *z toho hlediště náš Jungmann platí čtvrt, ne-li více celé Čechye.*“ — „Zde obdržuješ poslední archy (Jungmannovy historie); nyní je v pácu roztomilý bačkorový věk jezovitský. Smíchy by někdy člověk puknul, a zas srdečně zplakal nad národem. Ti tuční jezovcové posvítili národu.“ —

Vypravování naše dotklo se už některých jiných mužův, skvějících se netoliko v národě našem a v celém Slovanstvu, ale po veškerém vzdělaném lidstvu vedle Jungmanna zásluhami nesmrtelnými na místě nejčestnějším. Dva z těchto mužův: Palacký a Šafařík, vzhledem k svým vnějším poměrům životním jsou s Jungmannem ve spojení zvláštním, pro duševní dějiny našeho národa velice důležitém. Ani Palacký ani Šafařík nenarodil se v Čechách, onen na Moravě (1798 v Hodslavicích), tento v Uhrách (1795 v Kobelářově). Ale oba přesídlili se do Čech a stali se tu štěstím, požehnáním a ozdobou svého národa. Záhy vynikali vlasteneckými snahami českými, a vstoupili v duševní styky s Jungmannem, jenž z Prahy řídil nejvyšší směr svého národa. Už r. 1818 oznamoval Jungmann Markovi: Šafařík a Palacký vydají prý co nejdříve něco o českém básnictví, ač se jmenovati nechtějí“; od té doby pak pěstoval s nimi pilnou korrespondenci o věcech literarních a vlasteneckých, kteráž byvši uložena u Palackého a Šafaříka, bohužel se ztratila na nenabytnou škodu jedné z nejdůležitějších a nejzajímavějších kapitol národních dějin českých. Máme ovšem pevnou naději, že ty věci dojdou jasného vyložení časem svým z pamětí Fr. Palackého; zatím musíme spokojiti se s resultaty a s některými velmi kratičkými zprávami, kteréž Jungmann

o poměru svém k Palackému a k Šafaříkovi položil do přátelských dopisův k Markovi. Jisto jest, že o přivedení Palackého a Šafaříka do Čech Jungmann má ne-li jedinou zajisté velikou zásluhu. Palacký přišel do Prahy r. 1823; Šafařík za deset let později, 1833. Jungmann dne 23. února 1823 oznamoval Markovi: „*Palacký mi psal, že nemá chuti ku kazatelství*“, a že jej žádá, nebylo-li by možno, aby dostal v Praze nějaké místo vychovatelské. K tomu připojuje Jungmann, že teprv nyní se dověděl, že Palacký není katolík, ale zároveň uvažuje: Prosím Vás, kdo pak by u nás vzal nekatolíka za vychovatele, leda žid“ ... Nicméně vidíme Palackého už téhož r. 1823 v Praze, z čehož domýšlíme se, že Jungmann s přáteli svými, zejmena s Presly a s Hankou nalezl cestu, která by *příštího, posud největšího dějepisce českého, do Čech uvedla.* Za deset let přičinil se Jungmann i k uvedení Šafaříkovu do Čech. „*Z strany Šafaříka ustanoveno mezi námi konečně a jemu ohlášeno, že na 5 let jeho určenými sklady opatrovati se vynasnažíme.*“ Sřízenat pro povolání Šafaříka, jenž toho času byl profesorem na gymnasium novosadském v Uhrách, sbírka mezi vlastenci českými, a Jungmann byl mezi předními sběrateli národních příspěvkův na opatření živobytí tomu muži, který ve vědě slovanské posud nejvýše pronikl, prozkoumav dávnověkost a původnost slovanskou až do nejhlubších kořenův jejich.

Tak vidíme Jungmanna v čele, kdykoliv šlo o sřízení nějakého národního ústavu, kdykoliv o sesílení spisovatelské společnosti české muži ve svém oboru už znamenitými. Nebylt ani Šafařík ani Palacký, pokud mimo Čechy meškali, vlastenci a spisovateli českými v Čechách neznámými; ná-

rodně probuzené občanstvo české vědělo obecně, že jsou to mužové, z nichž českému národu kyne největší užitek a sláva, a tudíž byla propaganda, pro ně spůsobená, velice šťastna a výdatna; jakož uvítání Palackého v domě hrabat Šternberkův a účty vedené při národním museu českém o podpoře Šafaříkově zjevně dokazují. — —

Každému novému důležitému, vlastenskému a literárnímu podniku Jungmann vyznačoval směr, razil v národě cestu a vtiskl znak požehnání. Roku 1823 zaražen první vědecký časopis český „Krok“; Jungmann sepsal do něho úvodní báseň.

Roku 1827 počal vycházeti český Musejník; Jungmann položil do něho jednu ze svých nejvýtečnějších úvah kulturních, „o klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české.“ Roku 1828 založen „Časopis pro katolické duchovenstvo“, list, jenž získal sobě platných zásluh o povzbuzení vlasteneckého smýšlení a vědeckého ducha v katolickém kněžstvu českém. Jungmann učinil k němu úvodní rozbor otázky, potřeba-li knězi českému, aby v jazyku svém mateřském důkladně byl vzdělán.

Kdekoliv zasazeno nové rádlo do půdy národní, Jungmann byl ne-li prvním zajisté vždycky z nejpřednějších pracovníkův, jichžto přistoupení k dílu už znamenalo jeho zdar. A všemi podniky směřoval Jungmann k jedinému nejvyššímu účelu, ke cti a blahu vlasti, k zachování a zvelebení českého jazyka. K mládeži, k učencům, ke kněžstvu, ke každému, k jehož srdci a rozumu jal se mluviti, zvolil vždy nejvhodnější spůsob povzbuzování k vlastenectví a k stálé práci pro rozkvět národa.

V „Kroku“ pravil: „Rozum cvičný a národství v mysli velké, to hrad peven. Jazykem jedno

živ národ; toho smrt — jeho záhuba.“ V úvodu k Časopisu pro katolické duchovenstvo, vypsav, jak velice snadno připravuje se k úřadu kněžskému v Čechách Němec, touží takto: „Jak rozdílný stav jest našince, k témuž ouřadu povolaného! Ledva počav sobě jazyka přirozeného vědom býti, již zase jeho takořka odříci se a německému všecku svou pilnost obětovati musí, právě v tom věku, který ku přijetí všeliké formy jest nejschopnější, věku, kteréhož city a ponětí jsou základem celého budoucího duchovního života. Jaký tu div, jestliže slabé hlaholy mateřštiny postupem času v duši jinochově docela ztemněly, jestliže zásoba dochované až do mužství řeči mateřské v přeouzkých mezech samého téměř dětinství zavřená nikam stačiti nechce, ani k porozumění prostičkých spisův ani k jakémukoliv o věcech domácích neb obecných porozmluvení, ať nedím k řečnické neb kazatelské výmluvnosti. Jaký div, jestliže německy mysliti navykna do českého žití a bytí nikterak se nehodí. Div tu raději, jestliže jinoch takový docela se neodčeštil a jakožto bohužel často bývá předsudkem a nechutí k přirozenému jazyku svému nezavřel: jestliže tu nenabytnou a pozdě uznanou ztrátu co muž aspoň poněkud nahraditi usiluje.“

Úvaha Jungmannova „o klassičnosti v literatuře, zvláště české“, položená v prvním ročníku Musejníka, dalá podnět k sporu velmi zajímavému. V ten čas, když byla sepsána, zajisté už velmi mnoho bylo zlepšilo se v Čechách na prospěch národnosti české, ovšem jedině hrdinskou prací několika věrných a šlechetných synův vlasti, v jichžto čele stál Jungmann. Úspěchy vlasteneckých snah byly patrny a množily se co den. Však pohled na ohromnou práci, která ještě zbý-

vala, nedopouštěl vzniknouti radosti z díla už vykonaného, nébrž někdy i otravoval naději, že vše k dobrému konci přivedeno bude. Jungmann zajisté náležel k těm vlastencům, kteří se dali do práce s nadšenou jistotou, že národ český opět se vzdvihne. Kdyby byl měl o té věci nějaké pochybnosti, nebyl by věru podnikl nic na vykonání její už roku 1800, když ještě bylo v Čechách hůře než r. 1828. Hájilť též té jistoty proti všem nepřátelům jazyka českého, jakož i proti všem váhavým, nerozhodným a málomyslným synům vlasti. V té jistotě záležela největší síla Jungmannova ducha.

A přece i on, rozhlížeje se r. 1828 po národě a písemnictví českém, byl zachvácen mrákotou beznadějnosti. Viděl, že mezi lidem selským a městským národnost česká dosti vzkvétá, ale občanstvo zámožnější, zvláště pak šlechta, že chová se k ní stále ne-li nepřátelsky aspoň netečně. Opětné vytištění jazyka českého ze škol (r. 1821) žalostí rozrývalo zlaté srdce jeho. Z těchto pocitův pak vzala původ svůj žalobná jeho slova v dotčené úvaze, vydané Musejníkem. „Neklamem-li sebe sami vidíme zajisté, v jakém stavu se řeč a literatura česká tohoto věku nachází, až nikdy v horším se nenacházela. Již jsme ke všemu, což vlastenského jest, ochladli a zelhostejněli. *Možnější odcizili se nás a jsou cele Němci, anebo pro obzvláštnost Francouzi. Chudina což může?* A i ta děti své raději k německému nežli k českému slabikáři posýlá. Němčina ve všech stavích den co den se plodí a síří, a přijde brzy na to, že jakož to bývalo v Pomořanech, bez němčiny nikdo ani nejsprostějším řemeslníkem učiněn nebude. Ona a učiliště její z bohatých nadání se radují: česká pravidelná

škola, již od země pána povolená pro chudobu vzniknouti nemůže. *Nám se dostalo (ó, kéž se mýlím) býti svědky a pomocníky konečného mateřštiny zahynutí.*“

Proti tomuto zoufalému hlasu Jungmannovu ozval se sám jeden milovník jazyka a písemnictví českého daleko za hranicemi Čech. V národě anglickém žil toho času*) muž vysoce šlechetný a skvějící se po celém světě slávou neobyčejné vzdělanosti, jmenem John Bowring. Ten prostřednictvím literatur ruské a srbské nabyl vědomosti též o řeči a literatuře české, i zamiloval sobě náš jazyk tak velice, že k šíření o něm vědomosti po širém světě několik velmi ohnivě psaných úvah a delších pojednání po anglicku vydal. Byl ve spojení s Čelakovským, který ho provázel životem a písemnictvím českým. Štěsk Jungmannův vzbudil v něm odpověď vytištěnou v posouzení i Jungmannova díla „Historie literatury české“, kdež i šíře o strašném utrpení a obnovených životních snahách národa českého se rozepsal s nejšlechetnějším účastastenstvím. „Pozorovali jsme ve mnohých spisech českých tón ocháblosti, co se týče příštího osudu řeči mateřské. Máme pevně za to, že onen tón není odůvodněn okolnostmi. Nehledíme na literaturu českou tak sklíčeně. Začíná pučeti mohutnou silou a zachování její nezávisí na dekretech jiných, než na lásce a snaze Čechův samých.“ Tato povzbuzující slova šlechetného Johna Bowringa měla ve vlastencích českých účinek mocný; Jungmann sám v době pozdější, když okolnosti neunavnou prací, nébrž nadlidským přičiněním jeho a ostatních předních vlastencův a spi-

*) Umřel teprv v listopadu roku minulého.

sovatelův českých se zlepšily, při opětném vydání své úvahy o klassičnosti literatury vypustil onen žalostný stesk z r. 1828.

Roku 1829 opět Jan Nejedlý způsobil proti Jungmannovi bouři velikou pro psaní hlásky *i* po *c*, *s*, *z*. Pokud Dobrovský žil, domnělý neomylný obhájce ubohého *y* musil svou žluč tajně přitlumovati, věda, že pouhé jméno všeobecně velebeného učence by jeho námitky k zemi srazilo a potřelo. Ulevoval své uražené autoritě toliko pokoutním soptěním proti mladším „novotářům“ a policejními službami proti předním šiřitelům nenáviděné nauky Dobrovského.

Co v tom oboru nového svedl, zachoval Jungmann v svých pamětech: „Když Hanka té novoty se uchytil, tu hněv jeho (Nejedlého) mezí najíti nemohl, nenazývalť ho jinak, než klukem. Šelť tak daleko, že u vrchnosti hořeňovské, kamž Hanka rodem náležel, vymoci se snažil, *aby soka jeho mladého co poběhlce na vojnu odvedla, což se mu ale nezdařilo.*“ Potom jen tajně žlučí kypěl, až po smrti Dobrovského veřejně vzdvihl zbraň proti Jungmannovi z nejbližší příčiny proto, že časopis pro katolické duchovenstvo, k němuž Jungmann i předmluvu byl sepsal, počal vycházeti novým pravopisem. Mimo to popudilo Nejedlého, že Jungmann společně s Hankou vydal o pravopisu krátký spis, který učiněnou změnu odůvodňoval a vykládal. Tu policejní strážce ypsylonu a své zviklané autority už netoliko se stolice hřímal, ale i vydal německý odpor proti *„novotářům, buřičům, hubitelům vší mravní kázně, nepřátelům náboženství, škůdcům veřejného pokoje, ohrožovatelům společenské a státní bezpečnosti, panslavistům, rusistům atd. atd.“*

Jungmann v svých pamětech za tou příčinou

poznamenal: „I tázán jsa o to od některých přátel, napsal jsem odpověď též německy. Podobně učinil Vinařický. Aby se spisy v sobě nemilé nadarmo nemnožily, snesl jsem obojí odpověď v jedno a vydal pod jmenem: Beleuchtung der Streitfrage atd. (výklad sporné otázky atd.) Tím vzbudil jsem pomstu vrchovatou na sebe. *Hany na mne tajně a veřejně sršely; vybrav (Nejedlý) z mých spisečkův kde mohl jakou průpověď, u policie mne tajně osočil a o mé svržení s profesury se zasadil. Ale zmehlo se mu.*“

Jaké zbraně užíval J. Nejedlý na obranu své neomylnosti a autority, patrno až příliš zřejmě. Jungmann ve své odpovědi rozborem přísně vědeckým celou otázku na dobro a na vždycky rozhodl, policejních žalob Nejedlého, že obhájcové nového pravopisu podrývají veřejnou mravnost, že jsou nepřátelé svatého náboženství, že ohrožují státní pořádek a že v říši rakouské dělají propagandu pro — Rusy, jen lehkým žertem odbývaje, že v nicotě své se sřítily. Však Nejedlý tak zuřil a bouřil, že konečně sám nejvyšší purkrabí (!) musil zapověděti, aby o té věci už nic psáno nebylo. Když tedy nemohl veřejně, soptil dále opět potajmu. Měl‘ mocný vliv v censuře, totiž onom zlopověstném stroji absolutisticky policejní vlády, kterémuž musil býti podán každý spis ještě v rukopise k rozhodnutí, smí-li tiskem vyjíti čili nic. Tohoto stroje užil nyní Nejedlý, aby „novoty“ přece zdržoval, pokud kde možno. *Censura počala dělati obtíže proti novému pravopisu (!) zvláště při spisech určených pro mládež.* I ten spor konečně vznešen až na nejvyššího purkrabí. Ten uslyšev to, dal se do smíchu a zvolal: „Takovou hloupost jsem přece ještě ne-

viděl," a tak i tento poslední pramen Nejedlého zloby ucpán.

O dalším svém poměru k němu vypravuje Jungmann v svých zápiskách takto: „Po několika letech chtěl nás smířiti náš Puchmayer. Navštíviv mne, ptal se, co proti sobě máme a proč se hněváme. Já řku: nic, a já se nehněvám. Nu tedy pojďte k němu, jest tam jeho bratr Vojtěch a Hněvkovský. Volen jsem, pravím, a šel jsem; ale jeho nevlídnost mne zle přivítala. Vidíte, páni, pravil jsem, že na mně neschází. Buďte zdrávi. Opět přestávka. Když počal vycházeti slovník, žádal on Neureutera, by mu opatřil exemplář na lepším papíře; já darem poslal první svazek. Byla naděje, že jej vždy jednou udobřím, ale smrt jeho všemu konec učinila. Já co přítele k hrobu provázel."

Ve sporu o pravopis celá mladší strana spisovatelův českých stála po boku Jungmannově, jakož dosvědčuje sám skutek, že zásady pokroku, kterýchž on hájil, za krátký čas v obecné užívání přivedeny byly. Z dopisův Čelakovského s Kamarytem patrno, s účastenstvím jak velice čilým ctitelé a žáci Jungmannovi pohlíželi ke všemu, co mistr jejich na ustálení pokroku v dobropísemnosti české podnikal a čeho za tu svou snahu doznával. Když poslední bojovník za neobmezenou vládu ypsylonu, Jiří Palkovič, ještě po Nejedlém proti němu se ozval, psal Kamaryt Čelakovskému: „Jungmann prý se také nad tím soužil, co přesporský Jirka nablábolil. Ten muž jest pravý *mučedlník Slavie.*" — Čelakovský pak napsal o J. Nejedlém několik svých nejpeprnějších epigramův a nastupoval vždy dokonaleji v šlepěje Jungmannovy. Byl‘ netoliko stálým svědkem ale i předním účastníkem všech velikých jeho

prací, žil stále v nejsrdečnější blízkosti jeho, učil se rozuměti životu a potřebám národa z vlastních jeho úst. Vzpomínaje roku 1828 v listu ke Kamarytovi těch časův, když r. 1816 poznali Jungmanna osobně, poznamenal: „Když nám Jungmann říkával: *českou dějinu čítejte, odtud nejvíc a jediné nevlastenectví pochází, že sami doma cizinci zůstáváme; Čech neví sám, co jest a co by mohl býti* — tenkrát jsem tomu ještě dobře nerozuměl jako nyní.“ A Kamaryt několika slovy vyznačil, jak blahou, plodnou moc Jungmann v myslech mládeže české stále provozoval. Dotýkaje vlasteneckých a literních poměrův mezi studující mládeží budějovickou, roztouženě volá: *„Jen kousek Jungmanna tam, co by se to jináče vzhůru mělo!“*

Takové vzpomínky a úsudky předních mezi mladšími tehdy spisovateli o Jungmannovi metají nejjasnější záři na požehnanou jeho vlasteneckou a kulturní činnost.

Léta 1830—1840 v životě Jungmannovu netoliko vyplněna ale přeplněna jsou upravováním, řaděním, uhlazováním a tištěním hlavního jeho literního díla, velikého slovníku českoněmeckého. Po třicítiletém nejpilnějším shledávaní a rovnání veškeré onoho času rozložené a přístupné jazykové látky české, za horlivé pomoci téměř veškerého tehdejšího spisovatelstva českého vydán pomocí českého museum *slovník českoněmecký* Josefa Jungmanna v pěti velikých dílech drobného tisku o 4690 stranách. Práce ohromná, jejížto velikost obdivem dojala všechen slovanský a mimoslovanský učený svět. Jí postaven spisovný jazyk český s veškerým bohatstvím svým na skálopevnou půdu. Plesání v národě českém z díla dokonaného bylo Jungmannovi odměnou za hrdinnou od-

vahu a neumořitelnou pilnost jeho. *Čelakovský* propůjčil vroucím citům veškeré uvědomělé národní společnosti české podoby umělecké, zapěv na *oslavu Jungmannovi* jednu z nejvzletnějších svých básní. Klademe zde některé vyňatky z ní, opět plesajíce s básníkem:

Zdráv buď, mistře veleslavený, zdráv náš Ty starosto!
Nesmírné Ty jehož jsi bohatství
Objal nesmírnou pílí a umem divu hodným,
Týmž jazykem Tebe šíře a šíře
Upřímný velebí zástup a pronášeje díky,
Z díla těší se s Tebou zdařeného! —
Základní hle i kámen božnice české
Tvou položen tu rukou, ba Teboutě,
Nezmožený! vstala ze zbořenin sama božnice jasná,
Od čeledí kde šedých do čilého
Odmladu povznáší hlasy (buď trvalá jeho síla)!)
Tváří sbor nejrozmanitějších.
Nuž, bratři, nad zasvěceným tím národu dílem
Zpevněme slib veliký, doby po vše
Věrně stříci naší bohatých mluvy žídel a čistých,
A v davu ve všelikém neustupně
Státi za práva její proti útiskům luzy bujné
I štěkavé závisti nepřátel,
Z lůna dějin září se linoucí mysli tužíce.
Na knihy pak kdykoliv tyto padne
Obrovské zrak náš, u vděčném plápolu zavzní
V srdci radost našem: Ať žije Jungmann!
V srdci radost pozdním se ozývej i mnohočetným
Vlasti synům: Náš ať žije Jungmann!

V nadšeném záchvatu z duševní velikosti dávného přítele i božský pěvec Slávy Dcery, Jan Kollár, kladl vavřínový věnec na skráně svého drahého „Mladoně“:

Ty všech vděkyň spolu pěstoun chovan
Buď ti dána tichý Genie,
Čest ta, které nám si nabyl: Slovan!

Byť i vyschlo lože Vltavino,
Tvoje, dokud stane Slavie,
Jméno, Mladoň, vděčně bude jmíno.

Po vydání Slovníka (1839) tělesné síly starce už šestašedesátiletého značně zemdlely. Věk s tíží svou se dostavil a upracovanost ve službě národa objevovala se opětovanými chorobami. Nadešla nutnost, pomýšleti na odpočinek a klid. Duch ovšem bránil se zákonům hmoty, maje před sebou ještě záměry veliké a cítě se stále svěžím a mohutným; však nemohl odolati řádu přírody a soustřeďoval se v sobě samém.

Po roce 1840 J. už nepodnikal žádnou literární práci novou; jal se toliko upravovati nové vydání své Historie literatury české, rozmnožené velikým bohatstvím fakt a myšlének, kteréž sneslo nejpilnější bádání od r. 1825, a dychtil po úlevě života, žádaje, aby sproštěn byl všech úřadních povinností a hodností svých., v nichž ovšem pro výtečnou spůsobilost a líbezně ušlechtilou povahu svou netoliko přáteli svými ale konečně i vládou byl povýšen. Neustalť zajisté péčovati o další pokrok své drahé materštiny kratšími úvahami vědeckými, a ještě r. 1842 šel požádati školastika Raucha, aby nová oprava pravopisu českého (*í za j* a *j* za *g*) i do škol uvedena byla. Když pak vše, k čemu tělo již nestačilo, byl se sebe složil, uchýlil se do samoty, aby sobě oddechl od neunavné práce pětačtyřicitileté, jakož i od bolestných ran, kteréž osud rodinnému štěstí jeho poslední dobou byl zasadil. Ztratilť Jungmann smrtí

r. 1833 právě o štědrý večer už jediného svého, nadějného syna Josefa a r. 1839 svou nejstarší vroucně milovanou dceru Johannu. Zbyla k útěše jeho něžného srdce drahá choť Janička a dcery Anna a Kateřina. Tyto milé duše sprovázely roku 1845 churavého manžela a otce svého do *Šternberka*, lázeňského místa blíže Prahy. Zde kmet dvaasedmdesátiletý obrátil věštčí zrak svůj do sebe sama, a z nevyvážitelné plnosti svého ducha vybral některé perly, z kterých teprv dověděli jsme se, jaký byl *člověk* mimo literaturu. Jungmann myslil ještě drahně a zcela jiných věcí, než které byl uložil v dílech vydaných tiskem za svého života, a nechtěje odejíti z tohoto světa, aniž by potomstvo kdy mohlo zvěděti, čím on z příčin, ležících buď v ústrojí národní společnosti české samé, buď v soustavě vládní, po všechen život svůj tajiti se musil, užil posledních dnův svých, aby svědomí své, rozložené až do nejhlubších záhybův, nám zanechal ve vypsání tak volném, jakož duch jeho vždy volným se cítil. Na několika proužcích papíru vyzpovídal se nám v samotě šternberské náš předrahý oslavenec ze svých nejskrytějších myšlenek a citův, zřejmě dotýkaje, že chce, aby příští pokolení národa českého jej poznala ve vlastní, pravdivé podstatě jeho. Vrátiv se do Prahy, sám uložil ty drahocenné proužky do knihovny národního museum českého, aby časem svým jich o něm užito bylo. Však bez mála byl by záměr jeho býval zmařen. Dvacet čtyři léta přešla přes jeho hrob, ale o zápiskách jeho na veřejnosti české nebylo ještě ani hlesnuto. Některým lidem, kteří o nich věděli, šlo o to, aby byly chovány v největší tajnosti, ne-li aby byly zničeny. Když jsem r. 1871 některé části z nich tiskem vydal, opováženo se proti mně z tábora

těch lidí spůsobem takovým, pro nějž nesnadno voliti vhodného slova. Nyní už pravda postavena na jisto; my s nejradostnějším obdivem pohlížíme k svému drahému oslavenci, nabyvše o něm z vlastního srdce jeho vědomostí ve stránkách, v kterých jsme jeho až do té doby nebyli znali, a těch několik lidí v němé skrytosti pije svou žluč, že se sbořila nauka, kterouž oni o Jungmannovi co *člověku* v národě udržovati a šířiti sobě oblíbili. Budiž mi dovoleno, abych o zápiskách Jungmannových zde v krátkosti položil, co jsem o nich a z nich byl pověděl při prvním uveřejnění některých jejich částí.

VI.

Zápisky Jungmannovy.

Není ani možno, aby duch, nesoucí se tak mocným vzletem k poznání všeliké pravdy, nebyl zabral se do zkoumání nejvyšších podnětův myšlénkových. Josef Jungmann proslul co humanista; však humanism jeho neměl svůj pramen toliko v přirozené šlechetnosti a dobrotě citu: zakládalť se zároveň na důvodech rozumových, vyvozených z bádání všehomíra. Vydav se na cestu samostatného přemýšlení o posledních příčinách vší jsoucnosti, ovšem ihned seznal, že musí dáti výhost celé soustavě dotýčných ponětí, kteráž mu vštěpována byly od mladosti. Dospívající a dospělý rozum jeho se nesnášel se vznešeným naň „vychováním“ školským a domácím. *V duchu Jungmannově vzešel boj proti celému obsahu náboženství katolického;* pobožnost, kterou dle pravidel tohoto náboženství v mladém, citův plném

srdci, byla vzdělala dobrá matka, přičila se vznikajícímu poznání všech zjevův životních, a po všech proměnách, kteréž v samostatném, k pramenům vší pravdy žíznivě dychtícím duchu se sběhly, „zůstala toliko neodňatelná víra v boha.“ Však byl to už jiný bůh, než o kterém vypravováno mu doma i ve školách. Obrazy jeho v podobách „starce, holuba“ a podobné, před kterými co dítě a co jinoch v pobožném zanícení byl klekal k modlitbě, už neměly proň jiného smyslu leda co rouhavé „zmatenosti“. Jal se trpce kárati lidi, že analogii, která jest ve všech nerostech, rostlinách a živočiších, prostřeli až na samého boha, připisujíce jemu své jakosti vlastní a učinivše jej podobna k sobě. Tvrzení lidské, že bůh stvořil člověka dle své podoby, prohlásil za pramen nesmírných omylův v křesťanství. V té věci postavil toto náboženství na společný stupeň se všelikým pohanstvím, kteréž u rozličných národův vyvodilo sličné i nesličné obrazy božství. Jemu objevil se „nejzdravější obraz božstva — žádný obraz, nýbrž pomysl pouhý moci jeho neskončené.“

Patře na všechny a všeliké ty „nehodné podoby“, kterýmiž lidé neustávají představovati sobě pouhého ducha, promluvil sám k bohu *svému*: „Dobrý stvořiteli! nestojíš o slávu červy tebou stvořenými tobě prokazovanou. Člověk slávy chtivý jest, což dobře jsi střídil, by jej k dobru, ke cnosti vábil. Ty však nejsi člověk, nemáš vášní našich, ctižádosti, by voněl rád kadidlo pochlebníkův, nejsi hněviv, by se nad čím rozhorlil a prosením se udobřil, jako člověk. Tebou neskončeným člověk hnouti nemůže, Ty od věkův do věkův týž zůstáváš v své věčné dobrodějné činnosti.“

Patrno, jak daleko na základě vlastního bádání Jungmann těmito pomysly a výpovědmi byl

se rozešel s náboženstvím, v kterém byl vyučen. *Zjevení, trojice, tudíž hlavně náuka o božství Kristovu a o spasení pokolení lidského skrze Krista neměla místa v jeho duchu: on přestal býti křesťanem dle církevních dogmatik, a zůstal toliko vyznavačem jediného boha*, kteréhož v sobě povýšil na takový vrchol velebnosti, že ani „hřích“ ani „modlitba“ lidí nemohou dotknouti se ho. Na *této* výši moci neskonalé, dobroty lidskými činy nepodmíněné, dokonalosti sobě samé dostatečné, objevil se Jungmannovi bůh co bytost, kteréž *nezáleží na naší poctě, již my nazýváme náboženstvím.* Kdy by bůh žádostiv byl se strany lidí slávy, kteráž zajisté s každým náboženstvím spojena jest, praví Jungmann, že snadno by byl mohl vštěpiti nám jisté puzení, které by nás nevyhnutelně vedlo k poznání pravé jsoucnosti jeho. Ale toho prý na světě zhola není. V tomto názoru Jungmann úplně shoduje s *Voltairem*, jenž ve svých metafysických úvahách napsal podobně.

Jako Voltaire podobně i Jungmann byl čistý *theista*; s tímto velikým myslitelem i zjevně vyslovuje svůj souhlas a horlivě brání ho proti všelikým křivým posuzovatelům a nešlechetným pomlouvačům: „Voltaire má ten osud, že vůbec za nevěřícího i zapřiboha rozkřičen jsa, od málo kohos čítán bývá, a tak, co dobrého pronesl, málo komu k užitku slouží. Poznal jsem jej poprvé ze spisův pátera Zabuczníka, kterýž velmi stranně život i smýšlení jeho vystavil, a tudy jsem jej sobě co člověka plného úsměškův, zloby a bezbožnosti představoval. Změnil se však cele úsudek můj, když jsem později některé jeho spisy zvláště dramatické do rukou dostal. Čím více jsem četl, tím více jsem se jeho duchu, učenosti i mravům, výborným zásadám divil. *Že by boha*

býti zapíral, jest pouhá leč, ano ze všech jeho spisův čistá víra v boha vysvitá, jakož v pravdě viděl jsem *modlitby pěkné z jeho spisův vybrané. On jest čistý bohověrec, a tudy ovšem každému kladného náboženství držícímu se člověku trn v očích a předmět nenávisti těm, kdož od obětnic žíti povoláni jsou. Rozumnější mezi nimi jsou arci jeho mínění, ale co činiti mají? Tučných obroků svých odříci se a s nouzí hodovati?*" S takovou chválou pronáší se Jungmann o Voltairovi a s takovou zničující kritikou o jeho odpůrcích, jichž zajisté dosti byl seznal a slyšel také sobě na blízku. Na jiném místě pak s ohněm při sobě neobyčejným vyznává: „Čtení spisův Voltairových ducha podivným spůsobem povyšuje a jako křídla mu dává, aby se nad obyčejnost a šalebnost tohoto světa vznášel; ona v čtenáři něžný cit šlechetnosti a krásy zplozuje. Voltaire často nepochybné pravdy jen co domysly osobní, co pochybnosti, co otázky přednáší a čtenáře aby sám o věci přemýšlel, vyzývá, a to zvláště když o věcech víry hluboko vkořeněné se týkajících mluví. . . Nemá nikdo rovného spisovatele. . . Voltaire jest šťastný a vtipný básník, rozumný nepředpojatý filosof, pilný historik a nevyrovnaný stylista. Kdo proti jeho spisům bojuje, ten bojuje proti zdravé filosofii, krásochuti a lidskému rozumu!" —

Není nikomu vědomo, že Jungmann by byl vyslovil se o kterémkoliv spisovateli z celého světa se souhlasem větším a s náklonností srdečnější, než učinil o Voltairovi; tudíž nepochybíme, tvrdíce, že tento francouzský filosof měl na rozvoj jeho ducha rozhodný vliv. Svým názorem o božstvu Jungmann zároveň vstoupil v duchovní příbuznost ba v rozumové sourozenství se staršími *theisty anglickými*, o kterých Voltaire byl napsal: „Vy-

týká se anglickým theistům, že jenom rozumu naslouchají a jarmo víry se sebe setřásají; však tato sekta jest mezi všemi jediná, která poklid a mír lidské společnosti nikdy nerušila zbytečnými hádkami. Souhlasíť tito lidé se všemi ostatními ve společné víře v jediného boha a liší se toliko tím, že nemají pevných stanov v chrámu a že věříce v spravedlnost božskou naplněni jsou *největší snášelivostí*. Pravíce, že víra jejich čistou jest věrou a tak starou jako sám svět, nemají nijakých tajných obřadův *a bez urážky svědomí mohou podrobiti se všelikým spůsobům náboženským.*"

Jakou měrou Jungmann svým přemýšlením a svým přesvědčením byl přiblížil se k této společnosti theistův, snadno srozumíme ještě z některých dalších vyznání jeho. K své otázce, co jest nebe, odpovídá takto: „Obraz nebe nám od mladosti líčeného jest takový, že dospělý rozum jemu odporen býti musí. Jest to jakýs palác o několika poschodích, v jehož hlavním sále bůh otec se synem a s duchem svatým trůnuje, an jako u králův pozemských mnohočetní sluhové, cherubíni, serafíni, andělé, svatí ve svých státních odděleních jsou jemu na službu, s rozkazy jeho dolů do světa a do pekel běhají, ač pěšky nicméně rychlostí nepojatou; kde všickni spasení též účastni jsouce věčné té blahosti, jemu tváří v tvář hledí, jemu se diví, jej velebí, se radují atd. . . Co rozum? *Rozum vědomostí člověku možnou vzdělaný* praví, že svět, který obýváme, jest nepatrná koule v neskončeně rozlehlé prostoře, kdež podobných koulí nestejné velikosti bez počtu okolo sebe a spolu okolo jiných větších se otáčí, toliko s to není rozum, aby sobě neskončenost tu představil; avšak tolik pochopuje, že v neskončenosti té nemůže býti zvláštního oddělení nebes, světa

a pekla, jak si je staří představovali a *jak posud sprostá víra je vidí*, nébrž že vše to svět jest nesmírný, na nejvýše moudře, uměle složený, jako v malosti tak ve velkosti vždy se omlazující, a věčně jarý, čerstvý, živoucí. *Aniž zdá se, jakoby ten, kdo jej stvořil, mimo něj*, a *vedle něho neb nad ním stál*, jako hodinář nad strojem hodin učiněných, nébrž musí to býti moc jakás všudy přítomná, všecko pronikající, všecko zachovávající, vše rušící, vše omlazující, a to všecko prostými jednoduchými zákony; kteréhož tak málo sobě představiti můžeme, jako neskončenost samu.“

Propracovav se k takovému vznešenému ponětí božstva, Jungmann s blaženým poklidem a s nejúplnější snášelivostí shlíží na všeliké obřadnictví, kteréž na této zemi se provozovalo a provozuje pro uctění jeho. Opírat se o zkušenost, že ne *všichni* lidé dospěti mohou k *tomuto* poznání pramenu vší jsoucnosti, a proto již ve své obraně Voltaira praví, že jeho učení, byť nejzdravější bylo, vůbec vyznávati bylo by netoliko nebezpečno, an lid obecný nesnadno víru mění, a jakož pohanstva krvavým bojem zastával, tak že by i křesťanství hájil; alebrž i škodno, protože sprosťák pozbuda víry v peklo i v nebe a nemaje vzdělanosti mravní, svým žádostem celou uzdu by pustil. Při té příležitosti opakoval i slova Voltairova podobného smyslu: „Já nevěřím v čerta, ale rád jsem, že v něj věří můj krejčí, aspoň mě neokrade.“

Učiniv pak sobě samému přímou otázku, *má-li mudřec s lidem bohům obětovati*, odpovídá, že *ano*, když jest nebezpečí, že jinak jednaje by byl příčinou nějakého zlého, na příklad že by byl pohoršil jinak věřící. „V tom ohledu, praví dále, mohl Sokrat, v jediného boha pravého věře, bohům athénským veřejně obětovati, aby Athéňanův,

v ně jedny věřící, nepohoršil: *v tom ohledu může mudřec s divochy modlám jich poctu prokazovati, s s mahometanem v mešitě, s křesťanem v chrámě pobožnost konati, jestli že jinak dříve jich poučiti nemůže pravdě.*“ Z těchto slov patrno, že duch Jungmannův byl prost všelikého podnětu k sporům a bojům náboženským, že šetřil náboženského přesvědčení či spíše náboženské víry každé, ba že přesvědčení své pro veřejný poklid a mír společnosti lidské i podroboval přesvědčení cizímu. Však musilo to být v pravdě domnělé *přesvědčení*, nikoliv *vědomý klam* ani *slepý fanatism*; neboť tyto byly přímému a šlechetnému Jungmannovi do duše odporny, jakož nejednou v zápiskách poznamenáno jest. Na příklad: „Jesuita Leitenberger, který dlouhý čas v Americe misionářem byl, v důvěrné rozprávce s Hakenšmidem chirurgem, když tento namítal, že ušní zpověď jest jako tortura duchovní, an člověk tajné své křehkosti vždy se stydem vyjevuje, atd., řekl: — povězte tedy zpovědníku co chcete. — Dal znáti chytrý jesuita, že tu jde toliko o vyplnění zákona církevního; dobrota mravní jinými zákony přijíti povinna. Jest tedy pokrytství jako lež v potřebě, mravní nepravost sice, ale poněkud odpustitelná, dle toho pana jesuity!“ — A na jiném místě opět děje se zmínka o fanatikovi co nepříteli vědy: „Jeden mladý kněz, pater Votýpka psal jizlivě proti Tomkově historii všeobecné a mezi jiným vystavil, že tam o Ježíšovi příliš málo napsáno, a primat papežský nevyhražen, a j. To jest vychovanec pražského semináře téměř v polovici devatenáctého století! Ti páni jsou, co sami často opětují: sicut erat in principio, ita et nunc et in saecula saeculorum — vždy fanatikové, nepřátelé *vědění a umění*. Škoda, že Eva nebyla

bohoslovcem pražským, aspoň jako pan Votýpka, byla by ovoce s dřeva poznání dobrého a zlého jakživa nejedla!“

O záhubném působení theologie či spíše hierarchické moci zvláště na vědu přírodní a na zdravý výklad, jaké místo a jaké účely člověku v přírodě vykázány jsou, dotýká Jungmann ve svých zápiskách také opětovně. Humanism jeho nezastavil se při člověku, ale objal veškeré živočišstvo. Tu pak v interesu i vědy samé potkal se s otázkou velmi trapnou, kterou nám vypisuje takto: „Naši psychologové, *snad nesmějíce s pravdou před theology*, příliš málo zřetel obracejí k živočichům ostatním, *jichžto bytost s naší v jednom pořadí stojí, tak že nic, toliko poslední ohnivo řetězu toho jsme.* Z toho vyplývá, že sebe vysoko, je příliš nízko stavíme. Mysl naše zajisté dokonalejší jest nad jejich, ale jen stupněm tím, že v naší moci jest *slovo*; ostatně jejich bytost uměle, božsky spravena jest a úplná historie jejich dosvědčila by nám, že schopnosti duše jejich jsou tak nepochopitelny jako naše. Již o slonech, opicích, psech a j. co naznamenáno, podivením nás naplniti a pohnouti musí, abychom jich za bytosti ačkoli menšího stupně, ale vždy nám podobné považovali a mravnou k nim povinnost uznali, bychom na př. jim bolesti nečinili atd. Kdo člověka zabije, smrtí se tresce, to spravedlivo; ale kdo psa za živa kuchá neb jinak mučí buď pro nabytí pitevné zkušenosti nebo pro jinou jakoukoli příčinu, nekárá se, rovněž jako by jen dřevo štípal. Jaká tyranstva provozuje člověk nad zvířaty! V tom ohledu víra Indův o stěhování se duše jest chvalitebná a u nevzdělance platný důvod, aby zvířat šetřil, ano jim dobře činil. Když vidím řezníka na tele štváti

pekelné své cerbery, chlapa voly bičištěm bíti, vozku s koněm tyransky nakládati, vždy mu přeji, aby Indem byl.“ —

Toužebné poukázání k lidským účinkům víry „pohanských“ Indův svědčí, že Jungmann za trýznění zvířat se strany obecného, nevzdělaného lidu činí hlavně odpovědnou soustavu úřadně církevních dogmatik evropských, kteréž odtrhnuvše člověka od ostatní přírody, a prohlásivše ji za „hřích“, měly a mají pro ni ještě méně srdce než pro člověka. Indická láska k přírodě, ba celý indický názor života shodoval se s povahou a se směrem ducha Jungmannova co nejúplněji, jakož toho hojná svědectví máme v některých jeho básních. Humanism jeho cítil, kde co v širém světě jest k němu příbuzného. *Zachovati člověka v dobrém, přátelském poměru s přírodou* bylo jedním z předních článků životní snahy Jungmannovy. Protož velice rozhorlil se na bezženství či pravdivěji na *bezmanželství katolického kněžstva.* Vyslovil se o svévolném a nemravném boji tomto proti přírodě takto: „Pud zachovati sebe a plodit sobě podobné tvory jsou dva nejsilnější pudové přírody. První mu se nikdo neopírá kromě některých šálenců, u kterých rozum vášněmi jinými ohlušen; druhý pud, co sama příroda u mnohých národův i mudrcův jejich ve vážnosti, u jiných, zvláště co křesťanství mravy duchovnějšími učinilo, za nečistotu, za nečest, křehhost, hříšnost se pokládá: starý to prý Adam v člověku neb raději pokušení ďábelské. Ovšem, neobmezené oddání se tomu pudu mnoho zlého v tovaryšstvu lidském spůsobiti může, a sama příroda články rodící v tajné místo ukryla; ale chtíti pud ten člověku vzíti, udusiti, jest nesmysl, jako jiné úkony živočišné chtíti staviti. Příroda tak dobře semeno plodící jako krev a jiné

mízy potřebné z pokrmu tvoří, odlučuje a k účelu jí stanovenému vodí. Jejího velení poslouchati netoliko přirozené ale i potřebné jest. Lékaři dovozují, že mírné scházení se s druhým pohlavím k zdraví prospěšno i potřebno. Větu tu za rektoratu prof. Mich. Šustra chtěl zastávati kandidat mediciny, ale JUDr. *Bretfeld a konsistorní asesor se opřel z toho důvodu, že by katolické kněžstvo ženiti se chtělo atd. Pro bůh! Aby nesmyslný, nepřirozený, tyranský, nemravný zákon bezženství, Řehořem VII. daný se nerušil a vážnosti netratil, trpěti musí sama příroda, všemoudrá; pud její potlačovati, aneb raději pokrytsky tutlati a proti ní tajně hřešiti dlužno!* Církev naše (sic!) tu samou věc jedněm co svátost dovoluje, druhým co nečistotu zakazuje. O pomatenost lidská! — Pěkná jest Miltonova chvála manželství.“

Sřízení a dějiny *papežství* vůbec imponovaly českému mudrci velmi málo. Již z vyznání svrchu podaných každý může domysliti se, že Jungmann při slově „papež“ nezachvěl se velebnou hrůzou; však aby nebylo naprosto žádné pochybnosti, jak o římských bozích smýšlel, zůstavil nám toto vyznání: „Pravil kdosi, že komorníkovi svému nikdo není hrdina. Člověk jiným jest v uniformě, jiným v nedbalkách. Pročež historie domácího žití velikých pánův jest velmi sprostá, neslavná, ba často nepěkná, pohoršlivá. Ne bez příčiny jsou zapovězeny tajné historie kabinetův na př. Kateřiny II., Ludvíka XIV. a j. *Ale nejhorší ze všech jest historie papežův, za kterou se celé katolictvo styděti musí.* Byli mezi nimi také hodní mužové, ale těch po řídku; na větším díle rejdil mezi nimi zlý duch žádosti po vládě nebo po rozkoších. Není zbrodně (zločinu), která by se nebyla někdy na dvoře

Jejich Svatostí páchala, nevyjmouc ani travení, cizoložstva, krveprznění. Politika jejich ocelová neustoupila nikdy ani o vlas. Že pak jich duch svatý neřídil, dokázali urputným odporem každému novému nálezu ve vědě přírodní, na př. soustavě těles nebeských, nad níž nic nebesnějšího neukázáno člověku. Ubohý Galilei byl mučedníkem té veliké pravdy. *Dvůr římský jest jedna z největších překážek rozvíjení se pěkného květu věd a umění. Protestanti nás katoliky dávno předstihli, protože u nich mysliti mezi hříchy se nepočítá.*“ ... A teď prosím, aby přátelé či spíše otroci papežství v národě našem pilně sobě višmli, jak Jungmann svůj soud o Římu končí: „*Český národ tu krásnou dobu, kterou odtrhl se od papežství, v uměních nade všechny Evropany vynikal, nikdy pak více neklesl, než když jezuitstvo nad ním zvítězilo!*“ To napsal o papežství Josef Jungmann, nikoliv některý z českých „mladých neznabohův“ a „nepřátel svaté církve“ této doby. Tak vyslovil se o působení papežství v národě našem muž, jenž veškerou tisíciletou duševní činnost tohoto národa seznal, v mysli své objal a nám v obraze podal; nikoliv některý z „mladých nedoukův“ z nynějšího spisovatelstva českého, kterýmžto argumentem novověcí papeženci v české národní společnosti svou chatrnou, ztracenou věc proti všemu zdravému rozumu a proti vší mravnosti sobě oblíbili brániti.

Jungmann zkoumal činnost *zvláštního stavu kněžského* ve všelikých náboženstvích a dospěl k tomuto, z jeho ducha opět tím důležitějšího resultátu: „Pohanští kněží, nalézajíce ve svém náboženství čest a dobré bydlo, zuby nehty drželi se jeho a bránili se proti útokům vznikajícího křesťanství. *Přijavše toto, že onoho udržeti nemohli,*

jen jmeno a některé obřady změnili a jiné přijali, vždy titiž jsouce. Dobré bydlo a čest jim i změněná ta víra podává; pročež nemohou než zastávati jí, mohouce, jak jest vůbec člověk k pověrám nakloněný a smyslný, dověřiti se v pravdě, *že nižádná filosofie nebo rozum vzdělanějších — toho malinkého počtu mírných, klidných — nezboří jim stavení, círoví zvaného, a brány pekelné nepřemohou jeho.*

Úhrnečný pak výsledek veškerého svého badání v dějinách zásluh zvláštních stavův kněžských o dobro lidstva vyslovuje Jungmann ve své úvaze o „násilné vládě světské i kněžské“ tímto zněním: „Pravil Wieland, že nemá žádný spisovatel pera do ruky vzíti, leda že by bojoval *proti dvěma úhlavním nepřátelům člověčenstva: násilné vládě světské a kněžské. Trudno stanoviti, která z nich horší.* První pevnou vůli svou provádí pomocí zbraně tělesné, druhá světskou vládu svou ozbrojuje zbraní duchovní; ona vojsko chová oblekem značné, shromážděné tam, kde potřeba, palaši, bodáky, ručnicemi, děly ozbrojené; ona pouty, žaláři, tvrzemi, šibenicemi vymáhá porobu. Tato má vojsko po různu rozložené, mnohočetné, lid k vyplnění vůle své nebem neb peklem dohánějící, kteréž pohnutky za silnější vůbec platí než tresty a odměny tělesné. *Obě pokrytsky sobě vedou.* Tamta předstírá bezpečnost poddaných, otcovskou péči o tělo a jmění jich; tato náboženství a spasení duší, *kterých aby ani jediná zmařena nebyla, všecky moří a sužuje.* Hrozny jsou obě již o sobě a vedlé sebe stojící; však běda národům, když buď spor a válka mezi nimi vznikne, aneb když, co nejraději činí, obě se spojí, a zdvojenou silou ubohé národy dáví. Jestli první, tu nejlítější vojna povstává: vojín proti knězi, tělo proti

duchu, pravověrnost proti kacířství, nebo raději *domněnky odporné* proti sobě válčí; nic tu není svatého, aniž právo přirozené průchod nalézá: otec proti synu, syn proti otci, bratr proti bratru, svůj proti svému vražednou ruku pozdvihuje, vladaři církevní perunem interdiktův, exkomunikací, křižáctva na světské hromují; světští ujetím tučných obrokův, důchodův, sílu jich mdlíti usilují, při čemž nevinný lid hmotnou i mravnou braní semo tamo strkán, vlečen, sám sebe stírá, hubí, chtěje sloužiti každý svému pánu, nemoha sloužiti oběma. Rozumí se, že po každé obě strany co možná sílu tělesnou i duchovní slučují. Světská vláda vojsko své nějakou domněnkou, byť jen donucená a jak oni dějí přirozená a bohem poručená poslušnost a povinnost poddaných k vladařům, neb smyšlená a lživá povinnost k bohu to byla — podpaluje; kněžská vláda rovně nezůstane při důvodech mravních a duchovních; ale světské rameno s hmotnou zbraní soupeřům svým na odpor postaviti se vynasnažuje. Když však obě síly spojené buď ve dvou k jednomu cíli, neb každá tajně sice k svému ale zjevně k jednomu pracují, tu již bídný národ dvojí (zlo) nese aniž pak naději má vyproštění. A tak národ, nechť ony v pokoji neb ve sporu jsou, vždy úpí a trpí.“

K tomuto s uchvacující silou pravdy Jungmannem nám podanému obrazu násilné vlády světské i kněžské není ani lze ani potřebí připojiti jediného slova. Patrno, že Jungmann velmi hluboko a zevrubně studoval běh světa, zvláště dějiny národa českého.

Ve svých zápiskách Jungmann zaznamenal také některé zkušenosti a úvahy své ve věcech

národních. Kdo by se divil, že někdy pojala jeho tesknota z podniknutí tak úžasného a že mysl jeho někdy zachvěla se jako nad propastí, které žádným úsilím není lze zniknout. Však ani v největší sklíčenosti neopouštěla ho odvaha a síla k dalšímu boji za národ. Zvláštní pozornosti hodno jest, jaký úkol a jakou moc Jungmann přisuzoval *šlechtě* v práci o zachování národnosti české. Další průběh věcí až na časy nynější ovšem byl by jej přesvědčil, jak velice se klamal svým domněním i o síle šlechty i o slabosti češtiny. Vypravování jeho o češtině na Moravě má bohužel až posud svou platnost. Položíme tu dotýčné částky zápisek.

„*Postavení češtiny ku vládě.* Postavení české národnosti a vztah její k zemské vládě jest posud pochybný a nepříjemný. Vláda německá, k usnadnění sobě správy, vždy pracuje, aby národy sobě poddané pomíchala, poněmčila. Uvedši do škol i kancelářův němčinu, nechce zpět postoupiti a každé hnutí a vznikání národnosti jí nemilé jen dotud připouští, dokud úmyslům jejím neškodná býti se zdá. Mnohé stýskání a žaloby na útisk dějící se lidu a mravnosti jeho nedostatkem učení národního co vymohlo? Že učinila otázku, proč němčina tak špatný vznik má v Čechách? Referent Tvrdý ukázal na špatný spůsob učení tomu a navrhl, aby se na *češtinu* štěpovala němčina. Dovoleno tedy, aby v 1. a 2. třídě normální, kde toho potřebí, německá gramatika česky se vykládala, ale v 3. třídě již všecko německy se přednášelo. Tím velmi málo vzpomoženo češtině, aniž pak pomoženo jí býti mělo. Neumělost, liknavost učitelův normálních drží se raději svého starého spůsobu nesmyslného. Na gymnasiích poručeno, aby mládež češtině se také

učila, ale stalo se to tak, že nikdo toho nešetřil, a kdo šetřiti poněkud chtěl, od lítých nepřátel české národnosti mučedníkem se stal. Obmýšlejí někteří vyššího rodu vlastenci žádati realních škol v Čechách pouhých. Nebude-li míti čeština právo své u úřadův politických i judicialních, nic to nespomůže, ano na škodu bude ubohé mládeži, která v němčině snad méně utvrzenou se stane, než rodilí němci a tak ztracena bude. Kanceláře české! Budou-li ty, školy samy od sebe následovati budou pro nevyhnutelnou potřebu. Pro zatím žádoucno jest, aby každý studující stal se ve školách obojího jazyka vědomým, potom aspoň z částky ta urputilost německá k Čechům by přestala. Neujme-li se češtiny brzy šlechta, vždy udušena bude. Ale šlechta? Jeden, dva dobře smýšlející, osm deset buď rovnodušně hledí, buď zjevní jsou nepřátelé; avšak kanceláře naskrze všechněch jich jsou německé, odtud úřadnictvo německé i se svými paními a dcerami. Měšťan (po venkově) dle Prahy se řídí, a ta téměř pouze německá. Sedlák podlé měšťana kráčí, jak daleko může. Již v pravdě němec každý kout v Čechách vyšmejditi může a doma se býti domní. Vláda rakouská udělala mistrovský kus v tom ohledu. Co předešlí věkové krve prolitím, násilím na Pomoří dovedli, to ona po tichu, pod pláštěm otcovské lásky zjednala v svých krajinách slovanských, a na cestě té jest, která ji konečně k cíli dovede. Snažení naše vlastenecké jest takové, jak nám je naši Němci představují, dobře míněné, ale neplodné, marné; chytřejší mezi námi buď nepíší nic, buď německy. My blázni ještě bojujeme ten nerovný boj, my proti proudu plaveme; kdežto s hůry nátisk neustavičný tíží, z dola netečnost, rovnodušnost, nechuť, ano k poněmčení sklonnost národnost hubí.

Nicméně pokud síla stačí, neustávejme brániti se záhubě, pojdeli národ, ať nepojde naší vinou; ať věk budoucí jinak než my smýšlí a pozná, že český Slovan nebyl na skrze zrádcem nad sebou, že i naše Thermopyly ne jedním mžikem vzaty byly. —

„*Čeština na Moravě.* Morava má zvláštní osud, že kněžstvo její vysoké vědy ještě páchne tou nenávistí k slovanskému jazyku, jakouž vyznačili se za času Crhy a Strachoty solnohradští arcibiskupové a poslanci jejich němečtí, liturgie slovanské zhoubcové ukrutní. Nynější arcibiskup olomoucký ze slovanského jazyka jen smích sobě tropí; biskup brněnský (Šafgoč) lítý jazyka českého nepřítel, zapověděl seminaristům svým české a vůbec slovanské knihy čísti, ač veliká kněžstva jeho částka v pouze slovanských osadách působiti má. Přičiněním týchž duchovních vysokých pastýřův spůsobeno to, že v celé Moravě i na praslovanské Hané školy německé za našich dnův se zavedly. Mají oni tu samou filosofii, co naši čeští úřadníci, že lépe jest, aby se lid učil jim rozuměti, než oni jemu. Český jazyk jmenují oni vznešení duchovní husitským, což jestli tak dalece pravda, že husité jej vzdělávali v svých půtkách náboženských, tím více pravda jest, že ten německý jazyk, jehož oni se drží, jest jazyk luteranský, an Luter saskou němčinu spisovnou vůbec učinil. Opět příklad chybné filosofie lidské, kteréž ani svatá theologie napraviti nemůže, byť se nad ní co nad služkou vyvýšovala. *Jest těm pánům činiti o spasitelnou tmu*, v kteréž leží vypadá jako pravda a každá kráva stejně černá. Rozumí se tma křesťanstva poddaného jim samým; nějaká zlodějská svítilna vždy zbývá v potřebě domácí, aniž jim světlo škodno, rovněž jako jedo-

vaté knihy censorům. *O šalebný, pokrytský, úskočný světě!*“

Ubohý Jungmann! Nikdy po věky nemůžeme dosti splatiti drahé památce jeho tu velikou lásku a ta strašná muka, v kterýchž zlaté srdce jeho pro nás žilo! . . .

VII.

Závěrek.

Po kratičké poslední nemoci Jungmann zemřel v Praze dne 14. listopadu 1847 v 74. roce věku svého. Nemožno vypsati žádnými slovy, jak bolestně zachvěla se srdce všech věrných Čechův, jak žalostně dojata byla veškerá slovanská vlast zprávou o jeho úmrtí. Jeho pohřeb byl první nejdokonalejší obraz národní probuzenosti města Prahy v tomto století. Jest uložen k věčnému odpočinku a k věčné slávě na hřbitově volšanském. —

Patříce my nyní na celý život svého drahého oslavence, nejsme s to, abychom velikosti jeho pouhým chladným rozumem postihli. Kdo Jungmannovi rozuměti, kdo Jungmanna dokonale poznati a důstojně oslaviti chce, musí k němu přistoupiti se *srdcem*, a tož se srdcem přetékajícím nejsvětější, nejvroucnější láskou k své vlasti, se srdcem plným nejšlechetnějších citův lidských, s takovým srdcem, kteréž dělají z lidí *spasitele* svých bratří. Pouhý rozum nikdy nemohl by nalezti, vyměřiti a určiti tu dráhu, kterouž nastoupil a prošel Josef Jungmann. Pouhý rozum byl by se soustrastným politováním odvrátil se od té úlohy, kterouž životu svému byl vytknul Jungmann. Ale srdce takové, *jakéž museji míti Če-*

chové, aby naplnili úkol, jejž řízení světa na ně složilo, dovede vniknouti v nejtajnější hlubiny jeho bytosti, rozplesá se pohledem na jeho skutky a v nejvroucnější vděčnosti skloní se před ním.

Obyčejné názvy: dobrodinec, křisitel, ozdoba, chlouba, velikán, hrdina, mučedník, . . . všechny dohromady jsou toliko slabým ohlasem jména, kteréž by v plnosti chovalo jeho život. Nejblíže pravdě stojí při něm jména: *otec a matka*. Čím tito společně svým dětem, tím on sám jeden byl a jest svému národu, své vlasti. Život plný *lásky*, práce a klopot, radostí a útrap, nadějí a tužeb, jistoty a obav, obětí a žehnání, vše pro blaho a čest svého národa, . . . takový byl život Josefa Jungmanna.

Jím počala nová doba v Čechách, jím také byla ukončena. Jmeno jeho naplňuje toto století; nynější pokolení české žije hlavně z práce jeho ducha a jeho srdce. My stojíme výše nežli on, vidíme šíře nežli on; ale jedině proto, že on nás nese! . . Význam jeho v kmeni českém a v celém plemeni slovanském nejpravdivěji naznačil pěvec Slávy Dcery, když nad hrobem jeho ze srdce hluboko rozžalostněného zalkal:

Nesmíš ještě, třesohlasá písni,
Mlčet v pozdních pěvce šedinách,
Žaluj po horách a dolinách,
Co nám vzali osudové přísní:

„Mladoň umřel.“ — I mne bolekřísní
Citové v mé duše hlubinách
Ženou protlačit k té v květinách
Skryté urně se a v lidstva tísni:

Ó ty prachu! hodný, aby máter
Sláva mohylu mu zkopila
Z Krkonošů, Uralu a Tater;

Ó ty duchu! jehož cnostmi všude
Sídla nebes tak se zlidnila,
Že již jiným sotvy místa zbude.

Život zvířat.

Dle nejlepších pramenů

sestavil

Karel Starý.

Část II.

Matice lidu ročníku VII. číslo 4.

(Běžné číslo 40.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1873.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze 1873.

Úvod.

Milý čtenáři! Slíbil jsem ti v loni, že se s tebou letos, dá-li pánbůh zdraví, zase trochu pustím do světa. Tu tedy jsem. A hle, i ty dle úmluvy dostavil jsi se opět k nové výpravě. Buď mi srdečně vítán! Tak je to v pořádku; co se slíbí, nechť se plní, co slovo to skutek.

Jsi tedy opět hotov vydati se se mnou na pouť do dalekých krajů? Dobře máš; stojatá voda hnije a „zahálka je čertův polštář," říkával nebožtík Vopršálek, když se na peci povaloval. Aby se však neřeklo, že se vypravujem na cestu jako vrabci z Čech, tedy bez dlouhých řečí pustíme se do dalšího rejdění. Máme tenkráte před sebou perný kus práce, neboť nám nastává zápas s tou nejhorší čeládkou, která pod širým nebem žije a a tyje, a já, ačkoliv bych ti zase rád slíbil dobrou zábavu na naší procházce, ani při nejlepší vůli toho učiniti nemohu. Ty víš, milý čtenáři, že nejsem nepřítelem žertu, když se slušným spůsobem dá provesti, ale prosím tebe, kterak laškovati s ta-

kovými neznabohy, jako jsou lev, tygr, rys a jiná podobná spřež, která tak rozumí žertu jako mnich čertu? Toť bychom, brachu, se zlou se potázali, kdybychom s takovými lotry zahrávati chtěli!

Ano, milý čtenáři, mezi námi řečeno, já se ti tenkrát ani nemohu zaručiti, že vyvázneš se zdravou kůží; a dejme tomu, že se lov náš šťastně vydaří, nastanou tu i tam okamžiky, v nichž při vší neohroženosti nám vlasy na hlavě hrůzou budou vstávati. To ti pravím důvěrně z té příčiny, abys na mne nenaříkal, až bude zle a nelitoval toho, že jsi nezůstal raději doma při suchých švestkách a křehkých homolkách.

„Co že pravíš? Že ti z toho jde strach, jako z pečeného vrabce?“

Nu dobrá, tím lépe! Kdo nevěří, ať zkusí! Vlastní zkušenost bývá nejlepší mentor. — Již tedy ku předu!

Řád čtvrtý.

Šelmy.

Řekneme-li o někom, že je šelma, šelma prohnaná neb našlapaná, neděláme mu tím právě velikou poklonu. Šelma člověk je milius, který po předu hladí a po zadu škrábe, který nás na nitce zatáhne do bahna a pak se nám vysměje, když vězíme v bryndě až po krk; šelma člověk nám z nenadání podrazí nohy a při tom nám s velikou útrpností podává ruku, abychom vstali a jemu za ochotnou službu poděkovali; šelma člověk konečně číhá na slabosti lidské jako čert na hříšnou duši a lapne-li koho do svých osidel, zamotá jej do nich jako pavouk do své tkaniny všetečnou mouchu. Ano, šelma člověk má, jak říkáme, chytrost liščí, jizlivost vlčí, potměšilost jezevčí, on ryje tajně jako krtek, je nepřístupný jako ježek a vidí-li svůj čas, vrhá se na svou kořist jako kočka na myš; zkrátka a dost: šelma člověk má povahu zvířat, o kterých právě jednati chceme.

Milý čtenáři! Nedivíš se tomu, že já chtěje ti ukázati vlastnosti dravých šelem začínám s člověkem, jako by on náležel mezi přední zástupce tohoto zlopověstného řádu? Nikoliv, člověk nenáleží do tohoto oddělení, alespoň ne dle zubů; ale ohledneme-li se na své osudy a své postavení,

nejsme-li každou chvíli v nebezpečí býti pohlcenu od svých nejbližších spolubližních? Pak ovšem nelze ubrániti se trpké domněnky, že je člověk skutečně dle povahy své v úzkém příbuzenství s šelmami zvířecími, což se objevuje tím zřejměji teprv při pomyšlení, že šelmy dravé vraždí a škrtí přec jen z hladu a z nutnosti, člověk ale — z pánovitosti, přepychu, z vládychtivosti a sám věru nevím, jak se všechny ty jeho cnosti jmenují. Ale nechť! Vypudili jsme vlky, zahnali jsme rysy a medvědy, na lišky máme železa, na myši pasti: snad se nám přece podaří nalezti konečně i zbraň proti šelmám v kůži lidské zašitým. Zatím však čtemež pilně následující pojednání, ve kterých nalezneme všechny prostředky, jakýchž od věku duch lidský vynašel, aby se ubránil návalů svých dravých nepřátel, v jaké míře se mu to podařilo a co mu ještě překonati nutno. Seznáme vlastnosti mnohých potměšilých šelem, jejich slabé i silné stránky a snad se prokmitne v některé otevřené hlavě šťastná myšlenka, z kteréž nám vzejde vítězná zbraň proti těm posledním šelmám, jež ohrožují naši budoucnost.

Všechny dravé šelmy jsou od přírody odkázány na lup; potravou jejich jsou jiná zvířata a jen některé a to ještě v čas nouze berou za vděk také ovocem, zrním neb jinými látkami rostlinnými. Jejich život je ustavičný boj, samá loupež a vražda a věru může se říci, že žádný jiný řád živočichů nebéře se dráhou života tak zločečenou jako šelmy líté.

Matka příroda davši šelmám za podíl boj s veškerým živočišstvem, dala jim i spůsobilost, aby v něm k prospěchu svému mohly obstáti. Všichni dravci ozbrojeni jsou silnými drápy a ostrými zuby; mezi těmito vynikají zvláště dva mohutné

kly čili špičáky, stejnou měrou spůsobilé k zasazování ran, tak jako k držení ulovené kořisti; ostatní zuby, jichž nebývá počet veliký, opatřeny jsou ostrými hrboly a mohou toliko sloužiti k rozkusování potravy, nikoliv ale k jejímu rozžvykování neb rozmělňování, k čemuž ostatně žádný dravec ani času a práce si nebéře, hltaje kusy co možná největší.

K lapání kořisti mají šelmy nesmírně veliké a široké tlamy, jichž čelisti nebo sáňky ovládány bývají mohutnými svaly, na hřebenech a vysedlinách silné lebky upevněnými. Jejich kosti jsou sice pevné, ale ne veliké a při tom lehké; zvláštní pozornosti naší zasluhují na kostře dravčí veliké násadce trnové obratlů krčních a hrudních, na kteréž se upevňují svaly a šlachy šíjové a krční; následkem zařízení tohoto mají šelmy v hlavě a krku sílu ohromnou. Tygr odvleče v tlamě své koně a lev skočí s dvouletým býkem v tlamě přes plot deset stop vysoký. I ostatní svaly těla jsou mohutné a dostačují dravcům k největšímu namáhání. Krtek hrabe a ryje v půdě nepříliš tvrdé tak rychle, že jej člověk s lopatou neb rýčem jen s tíží může dohoniti.

Co do podoby a velikosti těla nelze o šelmách povědíti mnoho všeobecného; v ohledu tom spatřujeme rozdíly velmi veliké; od obrovského lva až k rejskovi nejmenšímu, jaká to rozmanitost tvarů, velikosti a podoby. Jedny mají hlavu kulatou, druhé úzkou a třeba i v malý rypák prodlouženou; některé mají tělo krátké a zavalité, jiné opět štíhlé a dlouhé; valná část jich má nohy krátké a k lezení spůsobilé, menší část pak ubíhá na nohách vysokých, avšak vytrvalého běhu a mohutných skoků velice schopných.

Přihlížejíce k rozdílům těmto rozdělili pří-

rodozpytci celé hejno dravých šelem na několik čeledí a spořádali vůbec celou tu čeládku tak vzorně, že nahledneš-li do klece které koliv, vždy v ní nalezneš několik povedených lupičů. Do první klece čili čeledi zavřeli malé *dravce hmyzožravé*, kteří i v knize této první místo obdrželi; druhá klec chová v sobě veškeré *kočky* čili jinak řečeno, *šelmy kočkovité*, s nimiž učiníme sobě i my tenkráte důkladnou známost; v třetí kleci jsou *šelmy psovité*, v čtvrté *kunovité* a v poslední konečně *šelmy medvědovité*, s kterýmiž, dá-li pánbůh zdraví, zase někdy jindy s dobrou neb zlou vůlí se setkáme.

Duševní vlastnosti dravců nejsou nikterak zastíněny tělesnou jejich spůsobilostí; oni jsou lstiví, chytří, učeliví a není divu, že se každý velmi brzy stává pravým mistrem svého řemesla; mimo to jim dodává uvědomění vlastní síly veliké odvahy a statečnosti ducha, ku kteréž ostatní ssavci nikdy povznésti se nemohou; mnozí z nich jsou hrdopychové, jejichž vědomí stálého vítězení zvrhá se konečně v nenasytnou krvechtivost, v neukrotitelnou zuřivost, tak že se jim v ohledu tomto jen jediný ještě tvor, t. j. člověk rovnati může.

Síly tělesné i duševní šelem podporují obyčejně i bystří smyslové; o nich může se říci, že v celé říši tvorstva není k nalezení smyslů dokonalejších. Nejsou však všichni dravci obdařeni čidly stejně výbornými; nikoliv, jedni mají výtečný čich, druzí velebystrý zrak a opět jiní vyznamenávají se přejemným hmatem neb sluchem; dva smyslové bývají obyčejně nad jiné dokonalejší a dle nich řídí se nezřídka i spůsob života; jedni žijí pod zemí, jiní ve vodách a opět jiní loví na zemi neb po stromech a to buď za bílého dne — *dravci denní* — aneb v noci — *šelmy noční*.

Aby sobě v provozování svého loupeživého řemesla vzájemně nepřekážely, vedou šelmy obyčejně život samotářský a jen v době páření se vyhledává druh druha; řídké jsou případy, že by samci podporovali matky v krmení a ošetřování mláďat; obyčejně považuje manžel vlastní děti své za vítanou kořist a blíží-li se k pelechu jejich, vítá jej manželka vždy s vyceněnými zuby.

Na honbu vycházejí dravci zřídka kdy společně, nejčastěji loví každý pro sebe; lev, tygr, jaguár honí každý na svou pěst a jen vlci podnikají výpady loupežné v celých smečkách, proto že se tímto spůsobem snadněji mohou zmocniti i zvířat velikých; někteří vrhají se na svou kořist v otevřeném boji, jiní opět hledí se jí zmocniti úskokem, číhajíce na ni v záloze; každý používá schopností a sil svých spůsobem nejpřiměřenějším a s prospěchem nejbezpečnějším.

Šelmy dravé jsou s malými výminkami pravěcí nepřátelé veškerého lidstva a boj, jejž člověk před mnoha tisíci léty proti nim započal, posud není ukončen. Obratnost a síla, chytrost a odvaha jsou zbraně, jimiž dravci člověku s velikou houževnatostí na odpor se staví a jejž tento posud s veškerým svým ostrovtipem a s celou zbrojnicí svých vražedných vynálezů překonati nedovedl. Jen malý jest počet dravců, jež člověk ochočením v služebnost svou uvedl; někteří loví se pro maso a pro tuk, jiní pro pěkné kožešiny; nejvalnější však část dravců a to těch největších nenávidí a pronásleduje lidstvo pro veliké škody, jež mu na statcích jeho spůsobují, a to vším právem.

Mezi malými šelmami jsou ale také některé, jež člověku mnohonásobně prospívají, kteréž on ale z nerozumu a z nevědomosti hubí a pronásle-

duje; to není v pořádku. Z příčiny té jest třeba, bychom důkladně naučili se rozeznávati přátele od nepřátel a nezabíjeli těch, kteří nám dobrodiní prokazují. Není zajisté nerozumu hanobícího důstojnost lidskou ve větší míře, než zničovati němou tvář, která ani v nejmenším neubližuje člověku. My Čechové zejmena, kteří v průmyslu, v umění, v řemeslech i v polním hospodářství s jinými národy o palmu vítězství zápasíme, zahoďme již také jedenkráte všeliké ty nerozumné předsudky a pověry a jakož národ v pravdě osvícený hajme, co hájení je hodno a šetřme toho, co šetrnosti zasluhuje. Nechť ať pochodeň osvěty, kterou jsme po vlastech slovanských rozžehli, daleko široko světlo své rozlévá a záře její ať zapudí poslední mraky nerozumu a zatemnělosti lidské! —

A. Dravci hmyzožraví.

K poznání prvního oddělení dravých zvířat zastavíme se ve své vlasti; nač shánětí se potom v krajinách cizích, čehož doma máme důstatek. Dravci tito, s nimiž honbu počneme, jsou zvířátka malá a velmi slabá, z kteréž příčiny schválně jsem je strčil do předu, abys, milý čtenáři, dostal chuti k dalším šarvátkám. Zkušený jenerál vede na počátku vojsko své jen k půtkám lehounkým, aby nováčkům prach zavoněl a starým harcovníkům hnáty pozvolna se rozviklaly; a teprv když jsou vojáci již plní odvahy a důvěry a každý mní se býti hrdinou, odhodlá se na život a na smrt k boji rozhodnému. Tak i já tebe, milý spolucestovateli, napřed mínim hravým bojem pěkně navnadit a teprv až uvidím, že jsi důstatečně ostřílen, přikvačím na tě s prací klopotnou a s honbou divokou. To povídám jen proto, abys

nemyslil, že jsem v úvodu zbytečně na tebe pouštěl strašáky.

Dravci hmyzožraví, ku kterým *ježka*, *rejska* a *krtka* počítáme, jsou tedy těla malého, ale zavalitého s krátkými nožkami a s čenichem nezřídka v rypák prodlouženým. Co do povahy duševní jsou to chlapiska mrzutá, plachá, nedůvěřlivá, nevlídní samotáři, urputní rváči, hltaví a velice odvážliví zbojníci. Žijí nejvíce pod zemí a v děrách; za dne se skrývají a teprv když noc tmavým rouchem svým přírodu zahalila, nastává jejich loupežné slídění a rejdění; v ohledu tomto podobají se netopýrům, s nimiž se dělí o noc i o potravu; jako netopýři mají i dravci hmyzožraví čelisti ozbrojené zoubky velmi ostrými, jejichž špičky neotírají se na koncích, ale zapadáním do žlábku protější čelisti jen stále se brousí a přiostřují. Je to veliké štěstí pro nás, že jsou zoubky tyto jako krupičky; kdyby měly velikost zubů lvích, vyhlížel by chrup rejska neb krtka mnohem strašlivěji, než drtící tesáky nejlítější saně. Přidáme-li k tomu ještě ohromnou sílu, žravost a odvahu těchto dravčích trpaslíků, nelze ubránit se přesvědčení, že by nám bylo činiti s šelmami nejstrašlivějšími, kdyby náhodou velikost jejich těla byla ve shodě s velikostí jejich nenasytné dravosti. Smyslové dravců hmyzožravých jsou velmi nestejné dokonalosti, taktéž liší se i jejich spůsoby života; protož lépe bude, přihledneme-li již blíže k povahám jednotlivým.

Ježek. (Obr. 19.)

Je krásný letní den a dá se očekávati, že bude teplý a tichý večer. Až se bude slunce chýliti za hory, vyjdeme si na první procházku; byl

by to věru hřích, kdybychom zůstali mezi čtyřmi zdmi za takového rozkošného večera! Vždyť i ten malý cvrček, který po celý boží den v díře dřepěl, vystrkuje k večeru hlavu na svět a cvrká až se hory zelenají. Nemysli však, milý příteli, že tě na této vycházce budu baviti povídáním, jaké pohádky bublavý potůček pod večer kvítkům na louce vypravuje aneb co ta stará lípa na návsi těm hejskům, mladým topolům a jasanům šeptajíc vykládá, nikoliv; ač jsou věci takové velmi sladounké a mnohé mladistvé očko snad by smýšlené lahůdky tyto s velikým zápalem sledovalo, přece necháme potůček bublati, žáby kuňkati, měsíček svítiti, a rovnou cestou zaměříme tamto na onu stráň, která hustým křovím jsouc porostlá až k samému lesu se táhne. Vím tam o jednom hezkém místečku a na tom místečku se uvelebíme. Pospěšme si, abychom tam brzy dorazili. Hle, tu je to; není-liž to roztomilý kouteček? Ale nyní ticho — ani muk více! — — Slyšíte to temné chrastění suchého listí? To je on! „Ale pro pána krále, kdo pak?“ Jen strpení, hned uvidíte. Hle, již se hrne! Neznáte snad tohoto kulatého chlapíka s krátkým rypákem? Tohoto čiperného kuliferdu v tom ježatém kožichu? „I jakž bychom neznali, vždyť je to ježek, náš domácí štětináč.“ A jak pěkně vběhl nám do cesty!“ Avšak pozor, náš host se nyní zastavil a zdá se, že čenichá neplechu. Nic se, brachu, nelekej, tenkráte se ti ani chlupu na těle neskřiví; padl jsi do rukou svým přátelům; ti si tebe náležitě prohlídnou, trochu se s tebou pobaví a pak můžeš jíti svou cestou dále. Jak že? Ty nám nedůvěřuješ? O ty opatrný filosofe, jen se svinuj, však ty nám tímto vtipem přece neuklouzneš.

Jaká to pěkná tmavošedá kulička, jen že

trochu pichlavá! Ale to nic nedělá, však my si přece pomůžeme. Pohladíme jej několikrát po hřbetě, stlačíme trochu zježené ostny, a hle již ho máme v hrsti i bez rukavice. Kamkoliv pohledneme, všudy zježené bodliny, jen tuto na spodní straně viděti lze malou prohlubinu, v které se neobrněné části těla jeho, totiž hlava, nohy a malý ocas skrývají; vše ostatní jest jen kulatá hrouda plná ostrých hrotů, varujících každé stvoření: „Nedotýkej se mne, neboť jsem krytý na všech stranách, bodnu, kamkoliv na mne sáhneš!“ Takto svinutý ježek je, milý příteli, veškeré domluvě nepřístupný; dělej co dělej, dobrým slovem ho k vystrčení hlavy nepřivedeš. Jen tenkráte když jej hodíš do vody aneb alespoň řádně skropíš, dá si říci a vytáhne nohy k dalšímu útěku. To též by učinil, kdybychom mu ostrý kouř tabákový foukli skrz bodliny do nosu, neboť má veliké podkuřování v ošklivosti veliké.

Ve svinutí tomto záleží celá obrana ježkova; zubů svých nikdy neužívá proti nepříteli, ačkoliv, kdyby chtěl, kousnouti by mohl notně do živého, I tenkráte, když na své večerní procházce přes kořen neb kámen brkne, což při jeho neohrabanosti dosti často se stává, aneb se stráně náhodou dolů se svalí, svine se okamžitě v ježaté klubko a sletí se skály dolů, aniž by sobě v tom nejmenším ublížil. Ano pozorovalo se, že spadl ježek se zdí hradebních 20 stop vysokých a že pak rozvinuv se, běžel klidně dále, jako by byl ze žertu kotrmelec udělal.

Síla svalů kožních, pomocí kterých se ježek svinuje a své ostny ježatí, je věru úžasná a člověk na rukou dobře chráněný může jen s největším namáháním opět hřbet mu narovnat. Velmi pěknou podívanou poskytuje také dobrovolné roz-

vinutí se ježkovo. K účelu tomu položíme ho do trávy a sedneme si vedle něho na zem; nesmíme však ani dýchati, jinak nás nechá opatrný štětináč velmi dlouho čekati nadarmo. Zvláštní cukání neb škubání kůže bude nám znamením, že má ježek toho čumění až po krk a že by zase rád šel svou cestou. Hle, již pošinuje se zlehounka přední a zadní část pancíře, jedna nožka za druhou se objevuje a ježek postaviv se pevně na nohy vystrkuje opatrně špičku svého rypáku z bodlinaté pokrývky. A nyní pozor! Ačkoliv zajisté duše ježkova žádného při tom nemá účastenství, jeví se teď zdánlivě na tváři jeho celá řada pocitů duševních od nejkyselejší nevole až k nejsladšímu úsměchu. Ještě je kůže na čele hustě vráskovaná a zdá se, jakoby hrozný hněv spočíval na něm, neboť i oči skrývají se posud pod svraštěným obočím. Čím více však vylézá čenich ze svého úkrytu, tím více ztrácejí se vrásky na zakaboněné tváři a tím více mizí z čela stopy hluboké nevole. Konečně je rypák natažen, čelo hladounké, obočí srovnané a udivenému zraku našemu objevuje se čiperná tvář pana ježka v celém svém blahobytu a z očeк jako trnky černých kmitají se paprsky potutelného šibalství.

Kdybychom se ho nyní opět nemile dotkli, schoulil by se na novo a mnohem déle by pak setrval v poloze této. My však necháme jej cupati dále a podíváme se raději, kam má namířeno a jaké nápady se zlíhly v jeho kotrbě. Hle jak opatrně očenichává na své cestě všeliké předměty; je viděti, že má notné laskominy, neboť mu při tom slídění neustále tekou slíny z huby. Hleďte, již něco vyšťoural; novorozený chroust letní právě vylézal ze země, chystaje se k návštěvě mladistvých květů některého stromu; bez okolků popadl

jej náš ježek za hlavu, chňap a chrust — a učinil na vždy konec jeho choutkám zlodějským. Sotva že milého chroustíka odpravil, již opět něco vyčenichal bystrý jeho rypáček; veliká můra, lišaj borový, jejíž housenka na borovicích dobře se vykrmila, právě si rovnala křídla k večernímu výletu, když ji náš hrdina popadl a do žaludku svého poslal na zkušenou.

Rychlým krokem ubíhá dále ježek z lesa ven do blízkých polí, kde snad jej očekává tučnější pečinka; hle, již se opět zastavil; veliký hřib stojí mu v cestě. Aj, kdož by to byl řekl, že on také v houbách si libuje; a však nikoliv, hřib mu nevoní, za to ale tím lépe malí slimáci, kteří kořen hřibu ožírali. Když byl houbu zbavil cizopasníků, rychlým obratem zmocnil se malé kobylky, která bezstarostně v trávě dřímala a zlámal jí vaz, než se chuďas trochu zpamatovala. Tu překvapil v mrvě brouka chrobáka, jemuž také jinak říkáme, tu zase vytáhl ze země dlouhou dešťovku; na jednom místě vyčenichal cvrčka v díře, na druhém zase velikou krtonožku, již lidé štírem nazývají, a vše se mu dobře hodilo do žaludku.

A však pozor! Nyní zabrousil náš lovec do mladé pšenice a zdá se, že větří nějakou zvěř vysokou; v skutku již se zastavil před dírou pod drnem ukrytou. Přičichl k ní, obrátil se na levo, obrátil se na pravo, a opět přistrčil nos k díře vítané. Dobrá, revír zdá se býti obsazen. Bez dalších rozpaků vrazí ježek rypák do díry a rozrývá velikou sílou a rychlostí chodbu tajemnou; celá hlava jeho až po samé uši je v kypré hlíně zahrabaná. Slyšeli jste to úzkostlivé pisknutí a spojené s ním temné zachrochtání. Nuže to bylo dostatečným znamením, že náš štětináč myšku v loži

zastihl a bezpochyby s celým její hnízdem na onen svět sprovodil.

To všechno jsou však pouhé titěrnosti a porovnání se rvačkami, jež svádí někdy strýc ježek s velikými hady, ani jedovatou zmiji nevyjímaje; při půtkách těchto dává na jevo takovou odvahu a mysl statečnou, takovou vytrvalost a sílu tělesnou, že bez odporu zasluhuje věc ta našeho povšimnutí.

Již dávno zvěstovali někteří pozorovatelé, že prý je ježek proti jedu pojištěn, ač nikdo nevěděl, u které assekurační společnosti; byli také mnozí, kteří neslýchanou věc tu za smýšlenku bláhových lidí pokládali a přímo každému do očí se vysmáli, kdo se opovážil nerozumu toho zastávati. Tu konečně uveřejnil přírodozpytec *Lenz* r. 1832 následující události a zavřel huby všem, kteří je dříve zbytečně roztahovali. Slyšme, co *Lenz* vypravuje.

„Dne 24. srpna dal jsem březí ježici do veliké truhly, v níž se třetího dne vylíhlo šest mláďat, samých buclatých ježáků; mladí tito občané přinesli si již na svět malinké ostny a měli se jak náleží k životu, neustále viseli na matce, která je ošetřovala s velikou láskou a pečlivostí. Abych vyskoumal choutky staré ježice, dával jsem jí do truhly všelikou potravu: brouky, červy, dešťovky, žáby, ano i slepáky a úžovky. Ježice požírala vše s velikým apetitem, jen žáby, jak se mi zdálo, chutnaly jí méně, ačkoliv žádné z nich milosti nedala. Myši však byly jí lahůdkou nejmilejší; ovoce žrala také, ale vždy jen tenkráte, když neměla ničehož jiného; a když jsem jí po dva dni dával jen pouhé ovoce, zůstávala hladovou a následek toho byl, že dva nadějní ježáci z nedostatku mléka hladem zhynuli.

Velikou odvahu duševní osvědčovala moje ježice vždy naproti zvířatům jiným a zdálo se mi, jakoby ani strachu neznala. Tak jsem k ní jedenkráte pustil osm křečků najednou, jež člověk jeden nalovil a mně jimi dárek učinil. Křečkové, jak známo, jsou chlapi urputní a rváči od řemesla; člověk sám se s nimi musí míti na pozoru. Tak tedy; sotva ježice nezvané hosti spatřila, zježila ihned své husté bodliny a s rypákem k zemi položeným hnala se bez rozpaků na toho nejbližšího; při tomto prudkém útoku slyšeti bylo temné bubnování jako na poplach, kteréž vycházelo z hrdla rozlobené ježice, z jejíž ostnů na hlavě udělal se chochol věru strašlivý. S větším hrdinstvím než rozumem postavil se přepadený křeček na odpor a musí se mu dáti svědectví, že se držel dosti statečně. Avšak, což mu pomáhalo všechno soptění a kousání na všechny strany, když si při něm jenom hubu popíchal. Brzo krvácel z mnohých ran a byl by přes všechnu svou udatnost v boji zahynul, kdybych sám mu nebyl přišel na pomoc. Odehnaná ježice však vrhla se nyní na ostatní křečky s takovou zuřivostí, že jsem je horempádem musil odstranit, aby mi z nich ze všech masa nenadělala.

Tato rvačka s křečky byla však jen věcí vedlejší, hlavní zkouška teprv nastávala.

Dne 30. srpna pustil jsem do obydlí ježice, právě když kojila svá mláďata, velikou jedovatou zmiji; den před tím usmrtil had tento myš velmi rychle a protož jsem byl přesvědčen, že má jedu důstatek. Ježice čenichala brzy neplechu a řídíc se vždy více svým čichem než zrakem, zdvihla se ze svého hnízda a blížila se místu, kde se zmije nalezala; tato ležela svinutá v kotouč a ani sebou nehýbala. Ježice počala podivného hosta očeni-

chávat a při tomto ohledávání dostala se konečně až k hlavě hada; tento počal syčeti a vztyčiv hlavu do výšky, kousl ježici několikrát za sebou do hlavy a do pysku. A div divoucí, ježice si těchto pro každého živočicha smrtelných ran ani nevšimla a jen stále hada očenichávala, na některých místech i jazykem těla jeho se dotýkajíc, jakoby hledala, kde by se ho vlastně měla chopiti; při tomto ohledávání kousl ji had také jednou do samého jazyka, načež ježice jej rychle popadla za hlavu a ačkoliv se bránil a svijel zoufale, rozdrtila mu lebku i s jedovatými zuby, jakoby byly z marcipánu; když byla sežrala hlavu, pustila se do ostatního těla, jež snědla až na polovici; pak se odebrala ke svým mláďatům a kojila je dále. K večeru sežrala zbytek hada a ještě jednu mladou zmiji k tomu. Na ranách, kteréž byla v strašlivém tomto zápasu obdržela, neobjevil se ani otok ani zánět a vůbec nebylo pozorovati, že by mnohonásobné toto uštknutí bylo mělo nějakých sebe menších následků. Dne 1. září svedena jest bitva nová; chytil jsem ještě silnější zmiji než byla první a opět jsem ji vložil do truhly k ježici; tato přiblížila se ihned k hadovi a když jej počala očenichávat, byla šeredně od něho uvítána; jedna rána za druhou jen se sypaly na hlavu její, ale jak jsem opět s úžasem pozoroval, s výsledkem velmi chatrným. Totéž pozorovala i zmije a cítíc mimo to, že je na hubě od ostnů ježkových poraněna, uznala za prospěšnější poradit se s Vaňkem; za tou příčinou nechala ježka a plazila se v truhle co možná nejrychleji sem a tam, východ nějaký vyhledávajíc; ježice jí byla stále v patách, ale kdykoliv se k hlavě hada přiblížila, dostala po každé takovou facku do tváře, že musila vždy na okamžik ustati v dalším pronásledování. Konečně

zahnala hada do kouta, v němž mladí ježkové se krčili; nyní byla zmije zaskočena a nevěděla kudy kam; v zoufalosti otevřela tlamu dokořan a s napnutými zuby čekala na svého soupeře; tento nedal se ničím odstrašiti a zamířil přímo na její hlavu; zmije sebou švihla a tak mocně vrazila své jedovaté zuby do huby ježkovy, že mu až na ní viseti zůstala. Byla to nejhroznější hubička, kterou jsem kdy viděl. Ježek však jakoby nic setřásl zmiji s hlavy a na novo jal se ji honiti, při čemž ještě utržil několik ran. Tak trval boj ten celých 12 minut; oba soupeřové krváceli; ježice od zubů hadových, tento pak od ostnů ježkových, do kterých mnohá rána na zmar byla zasazena. Konečně chopila ježice hada za hlavu; tento však se jí vymknul a na novo dal se na útěk. Nyní jsem skoro z útrpnosti vzal zmiji za ocas a vytáhl ji z truhly; ona ale ihned otevřela tlamu, aby mne kousla, při čemž mohl jsem dobře pozorovati, že jsou zuby její posud v dobrém stavu; hodil jsem ji tedy nazpět do bedny, načež ježice přispíšivši sobě popadla ji za hlavu, rozdrtila ji a v krátké době sežrala celého hada jako v případu prvním. Stará zůstala i s mladými ježky úplně zdráva a zlých následků nepozoroval jsem pražádných.“

Z pozorování těchto vychází na jevo, že je ježek proti jedu zcela bezpečný, anoť mu uštknutí jedovaté zmije, kteréž by v krátké době usmrtilo zvíře třicetkrát větší, nikterak neuškodilo. Náš hrdina není však pouze pojištěn proti jedovatým hadům, ale i proti jedovatým zvířatům vůbec; on požírá také beze škody španělské mouchy, které na kůži lidské puchýře vytahují a psu neb kočce v prášku s potravou dané smrtelné otrávení způsobují.

Ze všeho toho, co jsme až posud na ježkovi pozorovali, je viděti, že náleží on k zvířatům užitečným, neboť zhubí do roka nesmírné množství polních myší a všelikého hmyzu škodlivého; pomlouvají ho sice mnozí, že prý také vybírá mladá ptáčata, ano i koroptve z hnízd, což však kdyby i pravda bylo, není tak hrozným proviněním a snadno může se mu prominouti, neboť je hřích ten nepatrný, hledíc k užitku, jejž člověku čistěním lesů a polí poskytuje.

Ježek je dobrák od kosti a jak to již na tom světě bývá, sveze se často na záda jeho mnohá neplecha, kterou jiný zbůjník byl vyvedl. Kdosi vypravoval svým sousedům, že mu ježek přes noc 15 kuřat zadávil, z nichž jedno pak buď úplně sežral anebo odnesl. K potvrzení pravdivosti svého výroku podal důkaz tento: „Po spoustě v kurníku učiněné naličil jsem kolem něho několik želez a když jsem je pak ráno ohledával, pomyslete si, nalezl jsem v jedněch chyceného ježka; tedy to jistě byl ten darebák, který mi kurník vydrancoval.“ Co říkáte, soudní čtenářové, tomuto důkazu?“ —

Ježek je ovšem podivín, ale takového lotrovství schopen není; on je občan nad míru skrovný a při tom duše poctivá, která se dosti klopotně životem protloukati musí. Společnost nemiluje a také se pro ni nehodí. Jen v letě žije krátký čas ve společnosti své paní, jinak je samotář a hotový poustevník. Ježek i ježice mají vždy oddělená obydlí a každý má svůj vlastní pelech, kterýž bývá ukryt v nejhustším křoví, pod pařezem neb hromadou roští a dosti pohodlně upraven. Jest to vlastně veliké hnízdo, vystlané suchým listím, mechem a senem a umístěné v jámě asi 1 stopu hluboké; žumpa tato, kterou si ježek s velikým

namáháním vlastními pazoury vyhrabává, mívá dva východy, jeden k východu, druhý k západu slunce; fučí-li mu však některým otvorem vítr do pelechu, ucpe jej a udělá si na jiné straně chodbu výhodnější. Jestli se mu zalíbí někde v obilí, pak nehrabe nikdy díru do země, ale spokojuje se s mělkým hnízdem; na zimu odstěhuje se bez toho do lesa.

Obydlí ježice není nikdy příliš vzdáleno od obydlí ježkova; ano mnohý zamilovaný rytíř sdílí na jaře delší dobu s ježicí lože svatební a nemůže se od ní ani odloučiti; i pod jeho tuhými štětinami tluče srdce plné lásky a něžnosti a způsobuje často v jeho chladném a odměřeném chování převrat nemalý. Zamilovaný ježek je, jako každý zamilovaný vůbec, stvoření velmi směšné a kdyby se mohl shlédnouti v zrcadle, zajisté by sám sobě musil se dáti do smíchu. V dubnu a květnu klokotá i jemu slavík v zeleném loubí a ježek by s chutí k zpěvu tomu basoval, kdyby to jen trochu bylo možná; matička příroda však udělala z ježka dobrého lovce, ale špatného muzikanta. Hluboké bručení ve spojení s tony nesmírně chraplavými a kvikajícími, doprovázenými s hlučným mlaskáním je všechen zpěv, kterým ježek svému roztouženému srdci ulevuje, anoť temné bubnování, podobné vzdálenému hučení hromu jen zlost ježkovu neb velikou nevoli zvěstuje. Zvuky kvikavé ozývají se často z prsou ježkových v době páření, neboť i ježek má někdy se svou paničkou veliký kříž a hrozně se musí namáhati, aby její vrtochům ve všem všudy vyhověl. Jindy zdá se, jako by měl ve svých kostech podagra, ale v *této* době se svou starou si hraje, honí se za ní, škádlí ji a provádí s ní ty nejsměšnější kratochvíle, jen aby si ji naklonil a přízeň její

vydobyl. Často také nezvaní soupeřové vkrádají se do jeho revíru a jemu se zdá, že panička laskavým po nich hází očkem a že se nedrží v mezích povinné věrnosti; zkrátka, chuďas ježek div starostí a žárlivostí někdy nezšediví.

Konečně je po všem. Za sedm neděl mívá ježice 3—6 někdy až osm mláďat, jež přivádí na svět v pohodlném hnízdu pod hustým křovím neb v hustém obilí na poli. Novorození ježkové mají délku dvou palců, jsou z počátku celí bílí a téměř nazí; ostny jejich objevují se teprv později a však velmi záhy; již 24 hodin po vylíhnutí jsou bodliny tyto čtyři čárky dlouhé. Za čtyry neděle mají mladí ježkové již barvu tatíkovu; schouliti se v klubko a stahovati kůži z čela až přes nos naučí se teprv později. Matka je kojí velmi dlouho, snáší jim však také, aby tužší potravě zvykali, červy, plže, slimáky, jakož i spadané se stromů ovoce a vodí je pod večer na procházku. Vůbec jeví stará ježice k mláďatům svým na svobodě velikou lásku, což se však v zajetí nepozoruje; ježice chovaná v domácnosti sežírá obyčejně svá mláďata, třeba měla jiné i nejlepší potravy důstatek; věc tato je v pravdě podivu hodná a nesnadno ji lze vysvětliti.

Do podzima dospívají mladí ježkové v takové míře, že se každý o svůj žlab sám může starati a dříve nežli nastává studené počasí, založil si již každý z nich hezky na sádlo a mimo to také nějaké zimní obydlí; toto bývá obyčejně veliká hromada slámy, mechu a suchého listí u vnitř s teplým a pohodlným pelechem. Látky tyto snáší ježek podivu hodným spůsobem na svém vlastním hřbetě; na místech, kde je napadaného listí nejvíce, svalí se ježek na záda a válí se notně sem a tam, při čemž napíchá si na svůj

ježatý kožich takové množství stlaní, že jej pod ním ani vidět není. Podobným spůsobem odnáší prý domů hrušky, jablka a jiné ovoce, jež v sadech spadané byl nalezl; věc tato, ač mnohonásobně popíraná, zdá se býti pravdivou, ježto ji vypravují svědci v každém ohledu hodnověrní.

Na počátku zimních mrazů zaleze ježek do svého obydlí, v němž pak spí sen spravedlivých bez přetržení až do jara; zimní jeho spánek je tak pevný, že jen po velikém trýznění se z něho probuzuje; ano ztuhlým ježkům byly uříznuty i hlavy, aniž by se byli při této kruté operaci probudili. V březnu následujícího roku vylezají mladí i staří opět na svět a první jejich snahou jest, aby sobě ztracené přes zimu sádlo opět nahradili; mladí ježkové jsou teprv v třetím roce plodní a dosahují pak v dobrých poměrech stáří až desíti let.

Ježka ochočiti je věcí velmi snadnou; třebať jen dáti ho na místo vhodné a nakládati s ním po lidsku; brzy zvykne si na nový domov a po krátké době přestává se i lidí báti; v potravě není vybíravý a žere vše, co se mu podává bez okolků; maso zvířat živých jest mu však nejmilejší. Rád pak batolí se po domě, na dvoře, v stodolách a kulnách, jež vyčistí brzy od všelikého hmyzu; kdo má v domě šváby, nenalezne zajisté nad ježka horlivějšího jich hubitele; také myši loví velmi bedlivě a hodí se velmi dobře do skladů zboží, v nichž se kočka chovati nemůže, proto že svým čpavým močem všeliké věci snadno pokazí. Mléko s chlebem chutná ježkovi výborně a udělá-li se mu někde v koutku příhodný útulek, zapomíná brzy na svobodu, leda by mu někdy na jaře napadlo zabrousit si v noci někam do polí. Víno a kořalku pije velmi rád a opije se snadno až

na mol; v stavu opilosti počíná si pak velmi směšně, potácí se a brká brzy na tu, brzy na onu stranu a konečně stává se bezcitelným v takové míře, že s ním můžeme dělati, cokoliv je nám libo. Jedinou opičkou skrotí se a ochočí každý divoký ježek úplně; neboť když se pak vyspí, můžeme jej hladiti, aniž by mu přišlo na mysl vzdorovati neb zježovati bodliny svého kožichu. —

Ježek, jejž jsme v domácnosti chovali, vypravuje jeden pozorovatel, potuloval se neustále z místa na místo, nikoliv však dobrovolně, nýbrž z té příčiny, že si jej sousedé jeden za druhým k chytání myší a švábů vypůjčovali. Nemotora ten byl velmi krotký a vycházel i za dne na procházku, nejraději ovšem k místce, na kteréž jej mléko s houskou očekávalo; byl-li v noci ve světnici, šramotil neustále, tak že byl těm, kdož milovali spánek pokojný, hostem velmi nemilým. Také nemůže se o něm říci, že by čistota byla náležela k hlavním jeho cnostem a zápach pižmový, jejž vydával, nebyl každému nosu právě příjemný; přes to všechno obveseloval nás svou pitvorností a svou dobráckou povahou; mohlo se na něm, jak se říká, dříví štípat, z ničeho si nic nedělal. Někdy chodil také na procházku do zahrady, kde strkal nos svůj do každé dírky a do každého koutka, neustále po kořisti pátraje; na cestě obracel kameny ano i suché listí, zda-li by pod nimi nebylo něco na zub. Slyšel-li blížící se kroky lidské, svinul se do klubka a setrval v něm tak dlouho, dokud vše zase neutichlo. Ve světnici si lidí nevšímal a běhal mezi nimi bez vší ostýchavosti a bázně. Toto roztomilé zvířátko skončilo život svůj smutným způsobem. V zahradní kulně bývala obyčejně celá hromada redbale naházených vidličnatých

tyček, na něž se fasolové lodyhy upínaly. Tato hromada líbila se našemu ježkovi velice a když si chtěl odpočinouti od štrapace denní a noční, zalezl jen do ní a každý ho tam s bezpečností mohl nalézti. Když pak jedenkráte po několik dní nikde po ježkovi nebylo ani památky, hledali jsme jej a nalezli skutečně zase mezi tyčkami, ale — mrtvého; on se byl chuďas oběsil! Příčina této nečestné smrti nebylo zoufalství, ani nešťastná láska, ale smutná náhoda; ježek chtěje totiž vylézti na hromadu tyček spadl dolů a podivným spůsobem zůstal v jedné vidlici za hlavu viset; nemoha si nikterak pomoci, musil se náš čiperný ježounek do smrti uškrtit. Všichni jsme litovali hodného poctivce, neboť jsme jej měli velicí i malí v lásce veliké. — Kromě nerozumných lidí, kteří ježka zbytečně usmrcují, má náš hrdina ještě mnoho jiných nepřátel. Psi jej nenávidí velice a jak mile ho shlédnou, snaží se všemožným spůsobem vraziti mu tesáky své do týla; této radosti nedopřeje jim ježek ovšem tak snadně a leží bez pohnutí v kotouč schoulený, když si psi své huby o jeho ostny do krve rozbodávají. Jen některý ve všelikých rvačkách otužený ohař neb jezevčík popadne ježka do huby a nic nedbaje bodlin do dásní a patra se vrážejících, zakousne chuďasa bez milosrdenství. *Brehm* vypravuje: „Jeden z mých přátel měl stavěcího psa, pěknou čubici, která každého ježka udávila. Když jí stářím zuby otupěly a ona hrdinské kousky své mladosti více prováděti nemohla, nezmenšila se přece její nenávist k ježkům. Nemohouc pancíř ježkův prokousnouti, popadla milého pichlouna do huby a nesla jej až na blízký můstek, kdež jej do vody pustila.“ Také ferina lišák prý každého ježka dostane, spůsobem ovšem

velmi hanebným; převrátí prý schouleného ubožáka na záda a pak mu stříká svůj smradlavý louh zrovna do nosu; ježek nemoha snésti takového zneuctění, v zoufalství se rozvine, aby se nějak zbavil čpavé tekutiny — v tom však jej darebácký lišák popadne za hlavu a po ježkovi je veta. Zdá se však na štěstí, že celá tato povídačka jest jen — mysliveckou latinou (lží), alespoň mnohým se nezdá býti pravdě podobnou.

Ostatně má ježek ještě většího nepřítele nežli jest pes a liška; nepřítel ten zove se výr, jehož drápy tak jsou dlouhé, že pronikají přes všechny ostny ještě hluboko do kůže; blíže hnizd výrů nalezá se často několik koží ježkových, které padly za obět tomuto dravému arcilotru. „Jednou šel jsem, vypravuje *Lenz*, s několika hochy u večer lesem. Tu spatřili jsme nad hlavami letícího výra, jenž nesl v drápech něco hroudě podobného. Hoši dali se do křiku a hle, sova se lekla a pustila kořist svou. Byl to veliký ježek, krvácející z několika smrtelných ran, neboť brzy bylo po něm.“ Takovýmto spůsobem zhyne do roka mnoho ježků, zejmena v mládí, dokud nejsou všech světských chytrostí a šmejdů úplně zkušení; nejvíce jich však pochází v některých letech tuhou neb jinak nepříznivou zimou; kolikrát bylo již pozorováno, že celá rodina ježků zmizela přes zimu bez vší stopy; zhynuli chuďasové zimou a vlhkem.

Maso ježkovo jedí mnozí lidé a chválí si jeho dobrou chuť a velikou tučnost; sádlo ježkovo platí za velmi zázračné a hojivé; naši lékárníci vyprodají do roka množství sádla vepřového — za sádlo ježčí, jezevčí, medvědí a jaké si kdo přeje, a je dobře; — víra tvá tě uzdravila! Kůži ježkovu potřebují také pověrečné baby k podkuřování nádchy a hospodáři z ní na některých mí-

stech dělají odstaveným telatům náhubky, aby je kráva k sobě nepřipouštěla. Takoví hospodáři, jsou-li u nás ještě nějací, měli by si dáti raději podšíti čepice kožešinou ježkovou, aby jim jeho bodliny ten zastaralý nerozum z hlavy vypíchaly; vůbec měla by se každému surovci, jenž ježka buď z nerozumu, buď z lakoty neb hloupé pověry zabije, dáti kůže jeho z trestu alespoň na 14 dní — za podušku.

V Sibiři a ve všech východních zemích asijského Ruska žije našemu ježku podobný *ježek ušatý* (obr. 20), který má však větší uši a delší čenich, čímž se podstatně liší od našeho pichlavého hrdiny. —

„Aj hle, kterak ten čas uplynul — ponocný již troubí desátou; — člověk se rozhovoří a tu máš, než se naděješ, je noc na krku. Abychom nezapomněli — zítra, je-li vám líbo, sejdeme se k večeru zase tamto u lesíka, kde má strýc *Nedbal* pod rybníčkem louku a na ní plno krtin; vybídl jsem ho na zejtří, aby se přišel přec zase jednou podívati na tu svou louku, že tam uvidí něco pěkného. Nu, ten bude hřešit, až zhledne tu spoustu. Chcete-li viděti hezký vzorek hospodáře, přijďte se na něj podívat; zatím dobrou noc!“

Krtek. (Obr. 21.)

Druhého dne šli jsme k večeru na určité místo. Přidal se k nám tentokráte strýc *Brázda*, mlynář *Mastný*, *Rozsypal* a několik ještě jiných sousedů; jakmile jsme se blížili k háji, za nímž se palouk *Nedbalův* nalezal, již jsme slyšeli pana strýce zlořečiti: „Ty šelmo lotrovská, ty kůže neplechá, ty prašivá potvoro, ty — musíš zhynouti! Žádná milost takovým škůdcům, takovým rejpalům

a zhoubcům našich luk. Pác — tu máš mrcho odměnu — jest-li jsem tě trefil, budeš míti dost.“

„Proč pak tak hřešíš, kmotře *Nedbale*“, ozve se tu od břehu strýc *Brázda*, „co pak se ti přihodilo?“

„Co se přihodilo? — Tu to vidíš: louka plná hlíny, jedna krtina na druhé, tráva na mnohých místech schne, půda se pod nohama boří — to aby vzal ďas takové hospodaření a s ním všechny krtky, které mi letošní otavu z polovice sežrali!“

„To je vidět,“ namítá *Brázda*, že jsi, brachu, již dlouho na louce ani nebyl; některé krtiny již deštěm rozmokly a hle tu některé již i také tráva prorůstá; kdybys své polnosti procházel každý týden, jako to dělá tuhle mlynář *Mastný*, neměl bys těch krtin ani pětinu. Ostatně se mi zdá, že svým láním a jednáním činíš původcům těchto hromádek trochu křivdy; četl jsem kdysi v hospodářských listech, že prý krtkové nejsou tak zlí, jak se mnohým zdá a že prý by jich měli hospodáři šetřit. Avšak — nu jen se nedurdi — tu máme znalce, ať nám vypravuje, co učenci o krtkovi usoudili. Zahoď, Nedbale, motyku a pojď si k nám tuhle do stínu na chvilku přisednouti, uvidíš, že toho nebudeš litovat.“

Nedbal si dal říci; a když se celá společnost na mechu rozložila, spustím asi takto:

Krtek je zvíře, které náleží mezi šelmy.

„Ba že náleží,“ přisvědčoval radostně Nedbal, „a k tomu ještě mezi ty nejhorší!“

„Vida, to bych nebyl myslil,“ namítá důvtipnější Mastný, „že by krtek byl příbuzný naší kočky; vždyť ryje pod zemí jako sysel a křeček, má přední nožky jako lopaty, ukusuje rostlinám kořeny a nemůže tedy náležeti mezi šelmy dravé.“

„A přece,“ hájím se já, „je krtek dravcem

tak dobrým jako je tchoř, kuna a třeba i naše kočka.“

„Ne, pane,“ rozhoršen povídá Nedbal; „to můžete povídat někomu jinému a ne nám, není-liž pravda, sousedé? My jsme již na to trochu staří, abyste nás měl za blázny a věšel nám bulíky na nosy.“

„Třesky plesky, milý Nedbale, jest rozum nad rozum, ale zkušenost jest lepší; neptej se starého, říkávají, ale ptej se zkušeného. Zde jako i jinde v přírodovědě neplatí to, co syn dědí po tátovi, ale ono, o čemž se moudří lidé přesvědčili. Možná, že každý z vás, milí hospodáři, již sprovodil několik krtků ze světa; jest-li pak jste ale také některému z nich nahlédli do svědomí, t. j. do břicha aneb alespoň do otevřené huby?“

„To, že jste neučinili? Nu vida; kdybyste tam byli jen dost málo nahlédli, mohli jste pozorovati, že nežere krtek kořínky ale červy, a že má v hubě zuby velmi ostré a špičaté, které se stokrát více podobají zubům kočičím než syslovým.“

„Co z toho následuje?“

„Z toho jde na jevo, že není krtek bejložravec, jak se mnozí domnívají, ale dle přirozenosti své dravec až do kosti, že nežere kořeny rostlin, ale za to tím více červů, pondrav a jiné neplechy a že tedy konečně není zvířetem škodlivým, ale spíše užitečným a prospěšným.“

„Tomu že nevěříte, Nedbale, a kdybych se krájel?“

Nu krájet se nebudu, ale zda-li věříte čili nic, povíte mi až na konci této rozpravy, která snešena jest z mnoha pozorování nejen přírodozpytců, ale hlavně krtkářů a hospodářů, kteří na tisíce domnělých těchto škůdců nalapali a tedy příležitost měli seznámiti se s životem těchto

malých rýpalů mnohem důkladněji než leckterý přírodozpytec.

Vypisovati tělo krtkovo pokládám za věc zbytečnou; znát každý jeho válcovitou zavalitou podobu, jeho modro-černý, hustý a měkký sametový kožíšek, jakož i jeho pohyblivý rypáček; přední nožky jsou krátké, lidským rukoum podobné a ozbrojené širokými, tupými pazourky; mnozí lidí se domnívají, že je krtek slepý, ale tomu není tak; mát on očka bystrá jako dvě lesklé perličky, ale obyčejně tak srstí pokrytá, že o nich není ani památky; také uši má krtek malé, bez zevnějších boltců, ale opatřené koženou obrubou, kterou si otvory ušní dle libosti může zavříti neb otevříti. Samičky bývají štíhlejší, samečkové zavalitější, mláďata pak mívají srst do šeda přecházející; chyceni byli již také krtkové se srstí bíle skvrnitou, neb s bělavými prouhami po těle, ano i zcela bílí neb zažloutlí, praví to běláci (albíni) v pokolení krtků.

Vlast krtkova je velmi rozsáhlá; vyjmouc nejteplejší a nejstudenější krajiny, rozrývá tento malý vrtal celou Evropu, střední a severní Asii a jen některé ostrovy, jako na př. Irsko jsou prosty jeho podzemní činnosti; i krtek americký není prý nic než odrůda krtka našeho. Kdekoliv se krtkové usadili, jest brzy viděti jejich činnost, neboť krtek musí pracovat, mnoho pracovat, aby sobě vydělal ten svůj vezdejší chlebíček. Jiní dravci stíhají kořist svou na volném vzduchu, pohybují se neobmezeně dle libosti, užívají k prospěchu svému i čichu i zraku i sluchu svého — a krtek? Krtek chudas hrabe v temnotách podzemních a hledaje, čím by naplnil hladový svůj žaludek, musí pracně prorývati každou píď půdy, již chce proskoumati a prorážeti jako havíř každý coul tvrdé země,

v níž jen skrovná mu kyne naděje na tučnou pochoutku. Ano, málo kterému živočichu jest zápasiti s takovými obtížemi při dobývání potravy jako krtkovi a jest věru s podivením, že malý tento živočich přece s to jest protloukati se životem, jehož udržení spojeno jest s takovým namáháním a s takovým množstvím všelikých trampot a svízelů. Jiný by sobě zoufal aneb alespoň lál a spílal svému osudu, ale krtek není takový slaboch; statečnému tomuto občanu jest práce životem a užívaje s rozumem schopností svých vykonává otužený pracovník divy vytrvalosti a umění, jež abychom lépe seznali, sestoupiti musíme do jeho říše podzemní. Přede vším povšimneme sobě jeho stavitelského umění; krtkovo obydlí je skutečně dílem mistrovským a založeno vždy dle určitého dobře promyšleného plánu.

Na suchém vyvýšeném místě, pod stromem, keřem neb pod hrází v hloubce asi dvou stop nalezá se jeho residence, již on sobě sám bez přispění cizího vlastnonožně zbudoval. Obydlí toto jest tak mistrně vyvedeno, že věru nevím, jest-li vám, milí posluchači, věc tu náležitě vyložiti dovedu. Myslete si v zemi prostranný, okrouhlý pelech, vystlaný mechem, senem a suchým listím, aby v něm bylo pohodlné místečko k odpočinku po práci a namáhání; na dně této spací komnaty nalezá se chodba na počátku svém hloub do země, později ale opět do výšky vedoucí, která se brzy spojuje s chodbami jinými, o nichž dále řeč bude; chodby této používá krtek k útěku, kdyby se nebezpečí se shora blížilo; kolem spací komory a zároveň s ní v stejné výšce nalezá se ve vzdálenosti 6—10 palců pěkná kruhovitá chodba, do níž však nevchází se z komory samé, nýbrž z jiné taktéž kruhovité chodby, která je o něco menší,

nalezajíc se jen o několik palců výše nad chodbou spodní; ze spací komnaty vedou do hořejší chodby na třech stranách troje schody do výše, tak že krtek pronásledován jsa ze zdola snadno z pelechu svého uteče do chodby hořejší; z kruhovité chodby této vede pak pět neb šest rozličných šikmých děr do chodby spodnější, z které teprv konečně vybíhá 8—10 chodeb na všechny strany do okolí; krtek tedy chtěje prchnouti horem ze svého obydlí, dostane se napřed do kruhovité chodby hořejší, z této pak teprv jedním ze šesti průchodů do chodby dolejší, načež může teprv v kterém koliv směru hledati svou spásu. Všechny tyto díry z dolejší chodby se rozbíhající spojují se však opět v menší neb větší vzdálenosti s chodbou hlavní, která běží třeba několik set stop pod zemí na místa, v nichž má krtek teprv svůj hlavní honební revír, jejž navštěvuje několikrát za den; veškeré chodby a průchody jsou náležitě upěchovány a vyhlazeny a při tom tak prostranné, že se krtek v nich pohodlně může pohybovati. Hlavní obydlí krtkovo prozrazuje se obyčejně velikou hromadou vyhrabané hlíny, anyť chodby z něho vedoucí ničím nejsou na venek vyznačené, ježto krtek v nich vyhrabanou hlínu na všechny stěny pevně přimačkal a je takto důkladně tělem svým vyhladil a upevnil. Hlavní chodba, totiž ta, která z pelechu dolů vybíhá, slouží krtkovi jen k pohodlnějšímu spojení s revírem a zabloudí-li do ní polní myš, žába neb nějaké hádě, musí se míti na pozoru, aby se s její obyvatelem nesetkali. Znalci ji poznávají dle prouhy suché trávy aneb dle rýhy, v které půda je maličko prohloubena.

„Co tomu říkáte, kmotře Brázdo?“ s úsměvem táže se mlynář Mastný.

„Inu brachu, mně zůstává rozum stát," odpovídá Brázda, „kde se to vše v tom zvířátku béře?"

„Já nejsem dnešní," dodává soused Nedbal, „a protož se mi zdá, že tohle se malují jen straky na vrbě a že je na tom pravdy, co na žábě vlasů."

Celá společnost dala se nevěřícímu Tomáši do smíchu, já pak nedbaje vtipu jeho pokračoval jsem dále.

Třikráte za den, ráno, v poledne a večer opouští krtek svou pohodlnou komoru a rychlým krokem ubírá se do svého hájemství, jež bývá často až na 50 kroků od residence vzdáleno; šestkrát za den musí tedy proběhnouti hlavní chodbu svého kutiště a kdo nalezl tuto, může snadno i stavitele jejího v několika hodinách lapiti. Z veškerých ostatních chodeb, jež krtek za příčinou lovu ve svém revíru vyhrabává, vyhazuje hlínu na povrch země a naznačuje tím směr a místo své každodenní činnosti. Činnost tato je k úžasu veliká, neboť je krtek velice žravý a zpotřebuje ohromně mnoho než se nasytí; zkouškami dokázalo se, že zpotřebuje denně tolik masa, mnoho-li sám váží, a nedostane-li po 12 hodin ničehož na zub — zhyne hladem.

Ale nejen starost o hojnou potravu dělá krtkovi vrtochy, ale ještě více starost o vodu; k účelu tomu dělá si zvláštní chodby, jež vedou až k blízkým potokům a není-li těchto, vykopává si krtek na příhodném místě hlubokou studeň, v níž se dešťová voda nahromaďuje. Zkušený jeden krtkář nalezl často na nejhlubší poloze chodeb krtkových kolmé díry do země, které obsahovaly vždy vodu, třeba se na pohled vyschlými býti zdály. Jak velice je krtkům vody třeba, vypravuje tentýž lapač, toho důkazem mi bylo, že

jsem v chodbě, která k vodě vedla, za svého živobytí nejvíce krtků nachytal.

Toto rytí v zemi a dělání chodeb nepřichází ostatně krtkovi tak za těžké, jak by se člověku zdálo; rypák jeho je vrták výborný a přední jeho lopatkovité tlapky jsou dva umělecky zřízené rýče, jež s velikou rychlostí odhazují hlínu zpět, při čemž ovšem oči a uši položením svým a hustou srstí úplně před prachem a pískem jsou chráněny. Nahrabanou hlínu nechává krtek vždy tak dlouho za sebou ležeti, až mu v další práci počíná překážeti, načež udělá díru na povrch země, kterouž pak hrne hlínu ven; v práci této pomáhá si hlavně hlavou a předním tělem, a jelikož se takto přiblížiti musí více k povrchu, bývá alespoň tak opatrný, že nechává vždy 5—6 palců hlíny nad sebou, aby mu člověk neb jiný nepřítel přece nemohl tak snadno dostati se na kožich.

Přírodozpytec *Oken* choval krtka přes čtvrt roku ve veliké bedně pískem a hlínou naplněné; vězeň tento pohyboval se v písku tak rychle jako ryba ve vodě a byl hned tu, hned tam; půda se před ním a za ním jen zpropadala. Oken krmil zajatce svého masem a sice syrovým i vařeným; oboje bylo krtkovi stejně vhod, ale o chleb neb řípu, o brambor a cibuli nikdy ani zubem nezavadil. K tomuto krtku vložil Oken po čase ještě jiného rýpala, domnívaje se, že jim bude veseleji, když budou míti společnost, ale chyba lávky; starší obyvatel bedny vrhl se zuřivě na svého nového příchozího kamaráda a jako na uvítanou zakousl se mu do huby; nastala rvačka velice urputná a zuřivá, která se posléz skončila útěkem mladšího zápasníka; starší obyvatel však nespokojil se svým vítězstvím, ale jal se pronásledovati vetřelce na všechny strany a byl by jej jistě zaškrtil, kdyby

mu Oken nebyl přišel ku pomoci; tento strčil poraněného krtka do vysoké sklenice, kterou pak na noc postavil do bedny ke krtkovi staršímu, domnívaje se, že se tento k soupeři do sklenice nedostane; avšak ráno byl mladší krtek přec jen mrtev; v noci dostal se ze svého bezpečného úkrytu, načež mu starší rváč brzy zlámal vaz. A však i tento nalezen jest druhého dne mrtvý v bedně; příčina jeho smrti nepocházela, jak se po bedlivém ohledání ukázalo, z poranění těla, ale spíše z přílišné zlosti a velikého vysílení po předcházející rvačce.

Ačkoliv je krtek zvíře na pohled neohrabané, jsou přece pohyby jeho jak na zemi tak i pod ní mnohem obratnější, než by si je člověk představiti mohl; na pevné půdě běhá krtek tak rychle, že ho člověk sotva může dohoniti, a v chodbách podzemních rovná prý se běh jeho rychlosti klusajícího koně.

„Jak to všecko mohou lidé věděti?"

Velmi dobře; vytrvalostí a důvtipem dokáže člověk velmi mnoho, když chce. *Lecourt* (čti Lekúr) skoumal rychlost tuto spůsobem ne méně zvláštním jako zajímavým. Do hlavní chodby krtkovy, kterouž dříve důkladně ohledal, nastrkal stébel, na kteréž upevnil papírové praporečky; když pak krtka v revíru zpozoroval, rozestavil stráže k praporečkům a zatroubil na roh; krtek hlomozem tím neslýchaným poděšen utíkal co mohl zpět do svého obydlí a zpřerážel na cestě všecka stébla, která mu v útěku překážela; praporečky padaly jeden za druhým a rychlost utíkajícího hrdiny dala se pak snadno pozorovati.

Ale nejen na zemi a v ní je krtek rychlý, nýbrž také ve vodě; častěji bylo již pozorováno, že on se přeplavil přes široké řeky, ano i přes

úžiny mořské, z čehož lze viděti, že je krtek chlapík odvážlivý a velmi podnikavý; tak pozoroval jedenkráte *Bruce* u Edinburgu několik v moři plovajících krtků; bylať mu věc ta velice podivná, a pročež ustanovil se na tom, že vyskoumá účel této neobyčejné plavby; a hle, krtkové směřovali na nedaleký ostrůvek, kdež sobě novou osadu založili. Také ve velikém rybníku byl již krtek pozorován; ploval rychle jako vodní myš s rypákem opatrně do výšky zdviženým; ježto krtek dále i potoky a řeky podrývá a pak na druhém břehu dále pracuje, může se říci, že není na světě překážek, jež by mohly zameziti krtkovo dobrodružné toulání. Zaznamenán jest též podivu hodný případ, že se krtek náhle octnul v zahrádce pevného hradu, jenž byl postaven na vysoké skále, a kamž jen přes vysoké zdi mohl se dostati. Jak se do tohoto skalního hnízda přepravil, sám pánbůh ví; někteří se domýšlejí, že ho tam čáp zanesl a pak náhodou upustil. Podobný případ pozoroval také *Tšudy* v údolí Isernthalském ve Švýcarsku. Údolí toto je na několik hodin cesty kolem do kola obklopeno spoustami skalnatých a ledových hor a cesta do něho vede jen přes holé skály a sněhem pokryté vrcholy a přece se i v tomto ukrytém koutku světa nalezají četné rodiny krtků. Věc tato dá se jen vysvětliti tvrzením *Brehmovým*, že krtkové nejen v letě z jednoho místa na druhé se stěhují, ale také v zimě pod sněhem daleké cesty vykonávají, když je nouze o potravu k tomu donucuje.

Hlavní potravou krtků jsou žížaly (červi) a pondravy chroustů čili kundráti v zemi žijící. Žížaly znají také velmi dobře svého úhlavního nepřítele a hledí se dle možnosti zachrániti před ostrým jeho zubem. Zaráží-li se do kypré půdy

kůl, vylezají žížaly horem pádem ze země ven, ješto se bez pochyby domnívají, že toto otřásání půdy pochází od pracujícího krtka, jejich zuřivého hubitele. Vedle žížal a pondrav žere krtek také brouky, zejmena chrousty a chrobáky (h.... valy), krtonožky a všelikou jinou havěť, které se dopíditi může; plžové, slimáci a stonožky (berušky) chutnají mu však nejlépe, jakož na zajatých krtcích mnohonásobně bylo pozorováno.

Nelze sobě mysliti, že by krtek hledaje potravu rozrýval zemi beze všeho plánu, jen tak na „zdařbůh“ a ješto malá, srstí pokrytá očka málo mu asi pod zemí při práci prospívají, musí to býti hlavně čich a snad i sluch, které mu při hledání potravy nejlepší služby konají. Také skutečná pozorování nestaví se na odpor domněnce této. Položí-li se zabitá myš na zem, kde se právě krtek zdržuje, vyleze tento po krátké době na povrch, aby se zmocnil vítané kořisti. Kdo mu o té myši asi pověděl? Byl to zajisté jen čich, jenž mu pod zemí pracujícímu o této kůstce zprávu podal. Čichem veden hrabe krtek brzy mělce, brzy hluboko v zemi, což se zajisté řídí dle toho, v jaké hloubce žížaly a pondravy právě se zdržují. *Blasius* viděl, kterak krtek žábu za nohu popadl a dolů pod zem tahal, při kterézto smutné náhodě žába žalostivě ječela a tím přírodozpytce na zajímavý tento děj upozornila. Také myši, ještěrky, hadi a slepýši propadli nešťastnému osudu, kdykoliv náhodou do chodeb krtkových zabloudili; ano krtek neušetří ani soudruha svého a sežírá jej s nejlepším apetitem, když se mu podařilo přemoci jej v boji krvavém.

Flourens, který by rád byl vyskoumal, co krtkům nejlépe jde pod vousy, vložil dva do nádoby hlínou naplněné a dal jim tam k večeři

pěkný kus sladké řípy. Druhého dne šel se podívat, jak se jeho chovancům daří, a hle, řípa byla nedotknuta, ale z jednoho krtka nalezl jen pouhou kůži; maso i kosti byly ty tam. Flourens hodil nyní již opět hladovému krtkovi živého vrabce; sotva krtek vrabce shlédl, již se k němu blížil; vrabec ale nemínil kožich svůj lacino prodati a klofnul krtka několikrát statečně mezi oči; krtek ustoupil, ale po chvilce měl již opět na vrabce laskominy; ale nyní byl chytřejší a šel na vrabčíka od zadu; byv na novo šeredně uvítán, dopálil se a s velikou zuřivostí vrhl se na bránícího se vrabčáka, roztrhl mu břicho a rozšířiv díru svými tlapkami, strčil celou hlavu hluboko do těla jeho, načež v krátké době sežral s velikou hltavostí asi polovici své kořisti. Flourens mu dal napotom do bedny sklenici vody; krtek spozorovav žádoucí nápoj, postavil se ku sklenici na zadní nohy a pil s velikým chvatem; napiv se jak náleží, pustil se ještě jednou do zbytku vrabce, z něhož brzy nezbylo nic než kůže a peří. Nyní zdálo se, jako by byl krtek úplně sytý; ale po malé chvíli počal opět nepokojně rejditi po svém obydlí, prohledával všechny kouty, čenichal brzy zde, brzy tam a bylo viděti patrně, že hledá zase něco na zub; hozeného do bedny vrabce čerstvého popadl ihned a rozpárav mu břicho sežral jej asi na polovici, načež odešel k vodě zapíjet hojně chutnou pečinku. Když se napil, vyhlížel nabubřený jako soudek a měl jak se zdálo pro dnešek dosti.

Druhého dne dojedl vrabce a vedle něho sežral do dvou hodin s poledne celou žábu; když pak k večeru opět po potravě se sháněl, dostal k večeři žábu ropuchu; jakmile na ni narazil, nafoukl se jako holub a neustále odvracel od ní ry-

pák, jako by mu dotknutí její působilo velikou ošklivost; nedostal však ničehož jiného a na noc zůstal při ropuše. Druhého dne byl krtek mrtev; pošel hladem, aniž by se byl ropuchy dotknul; taktéž zůstaly všechny mrkve, saláty a kapusty nedotknuty; krtek o nic ani nezavadil. Každý krtek, jejž jmenovaný badatel krmil masem, ptáky, žabami, stonožkami atd. vydržel při životě velmi dlouho; jednou dal Flourens deset živých krtků pospolu do světnice a pozoroval jejich počínání skrz strop. Již po několika hodinách počal jeden krtek druhého honiti, nastaly kruté rvačky a pračky a po třech dnech zbyl z desíti krtků jen párek, jehož členové by se byli zajisté také na vzájem pohltili, kdyby se jim nebylo dostalo v hojnosti potravy jiné.

Lenz zavřel čerstvého krtka do bedny, jejíž dno jen asi na dva palce hlínou bylo pokryto; chtěl totiž dobře viděti, jak si krtek při všelikém svém konání bude počínati. Lenz mu dal do vězení chleb, housku, kapustu a okůrku, ale krtek všeho toho ani si nepovšimnul; za to však pustil se s největší chutí do žížal, které mu tam byly hozeny; podobným způsobem vzal za vděk s chrousty, housenkami, plži a můrami; zkrátka a dost, chutnalo mu vše, co bylo z masa. Po osmi dnech vložil mu Lenz do bedny velikého slepýše; krtek objevil se okamžitě na povrchu, zdvihl rypák a bez okolků s velikou drzostí zasadil slepýšovi ránu do těla; nečekal však na výsledek, nýbrž ihned zmizel opět pod zemí, neboť slepák počal sebou zmítati velmi nehorázně. Když se po chvilce upokojil, vyrazil krtek opět jako lotr ze svého úkrytu a vrazil mu čtyry řady svých zubů s velikým chvatem do těla, načež utekl jako dříve; tento zákeřnický výpad opakoval se několikrát a bylo

vidět, že se krtek čím dále tím více stává odvážlivým; konečně popadl slepýše blíže hlavy a nepustil ho více; učiniv po dlouhém, úsilovném namáhání do těla jeho zuby svými otvor, rozšířil jej ihned předními nohama, vrazil hlavu do vnitřnosti a vyrval kořisti své posud sebou zmítající napřed játra, potom srdce a konečně ostatní vnitřností, jež sežíral s ohyzdnou hltavostí; vůbec počínal si krtek při celé této krvavé práci jako vzteklý, ničehož kolem sebe si nevšímaje; když byl s vnitřnostmi hotov, dal se do ostatního těla, z něhož konečně nezbylo ničehož než hlava, ocas, kosti a kusy kůže.

To se událo z rána okolo sedmé hodiny; v poledne měl krtek již opět hlad; dostal tedy velikého plže zahradního a tři pupy motýlů; vše to slupl jako nic a nebyl by se dal pobízet, kdyby se mu ještě bylo předložilo. O páté hodině pustil Lenz k němu hada úžovku, domnívaje se, že mu tato ukáže, kudy vede cesta do jejího břicha, ale chyba lávky; na místě co se měl pustit had do krtka, pustil se krtek do hada a počínal si při tom zrovna tak jako při škrcení slepýše; do rána nezbylo z celého hada dva a půl střevíce dlouhého ničehož než trocha kostí a kusy kůže.

Brehm vložil také krtka do bedny asi na půl střevíce hlínou naplněné; krtek zmizel v ní jako rtuť a nebylo pozorovati, kam má vlastně namířeno. Brehm tedy maje něco za lubem, urovnal a přitlačil hlínu na celém povrchu a do jednoho kouta položil kousek hovězího masa; po malé chvilce, co by tak asi sto napočítal, počal se písek pod masem pohybovati a okamžitě zmizelo maso, jakoby se bylo propadlo. Brehm opakoval žertík ten ještě několikrát, uschoval maso tu i tam, ale po každé uhodil krtek, na kterém místě se pa-

mlsek nalezá; maso nepotřebovalo ani kviknouti a krtek je přece nalezl; z toho soudil Brehm, že umí krtek hráti výborně na slepou bábu a že čich je hlavním jeho vůdcem při hledání masa i pod zemí. Jak výtečné toto čidlo jest, vědí ostatně všichni krtkáři a rádi otírají kusy drnů a nalíčené pasti, jež v ruce měli, zabitým krtkem, aby tím zápach lidský zakryli a jiné krtky do pasti snáze vlákali.

Rypáku (nosu) svého užívá krtek nejen při rýpání v zemi ale také při jiných záležitostech; dostane-li se náhodou na povrch půdy, běhá rychle sem a tam všude půdu rypákem skoumaje, kde by nástrojů svých hrabacích s nejlepším prospěchem mohl užiti. Méně dokonalé čidlo má krtek v jazyku; musíť se o něm říci, že není v potravě vybíravý, ale že z hladu pouští se do všeho co se mu na zub hodí; jen když je to maso, zní jeho heslo a velmi málo mu na tom záleží, je-li to maso z červa nebo některého spolubratra; jenom ropucha mu nevoní a to pro ostré a štiplavé šťávy, jež se prýští z bradavičnaté kůže tohoto zvířete.

Mnozí lidé se domnívají, že je krtek slepý, což však není pravdivé; on má oči a že jich dovede k prospěchu svému užiti, o tom může se každý přesvědčiti, kdo hodí krtka do vody; sotva že se vzpamatoval, protírá si oči tlapkami, odhrnuje s nich srst a brzy je viděti, že pluje k cíli nejbližšímu, jejž skoumavým okem vypátral; v takových případech jsou oči jeho vyvalené a jako z jam svých vystouplé, což by ovšem svědčilo o velikém namáhání, s kterým zraku svého užívá.

Všichni pozorovatelé života a spůsobů krtkových shodují se v tom rozumu, že je krtek šelma sice malá, ale nad jiné dravá a urputná a že v krvechtivosti, v hltavé žravosti a nenasytnosti

nezadá ničehož ani tygrovi; s žádným zvířetem na světě nežije v přátelství a jen samička nalezá v krátké době páření milost před očima jeho; ukáže-li se však v jiné době v jeho revíru, pustí se do ní bez rozpaků a nezláme-li mu ona vaz, učiní on to jistě jí a je po všem; procesy krtkové nikdy mezi sebou nevedou. Kdo zvítězí, je pánem a sežere druhého až do posledního chlupu. Tato nemilosrdná povaha je také příčinou, že každý krtek hospodaří pro sebe jako starý, morousovitý mládenec; ve svém brlohu žije dle své chuti a náklonosti, pracuje, kdy se mu líbí a nemá-li hladu, spí neb odpočívá. „Tři hodiny" říkají rolníci krtek střídavě spí a tři zase jako kůň pracuje, aby naplnil svůj jícen bezedný. Společnost nemiluje a návštěv nepřijímá; učiní-li mu však nějaká ještěrka neb rejsek přece vizitu, rozpárá jim na poděkování břich a pak je slupne třeba k svačině; jmenuje li se však host nezvaný lasička neb jedovatá zmije, tu často krtek pustí chlup a někdy i ten poslední, neboť těmto dvěma lupičům nemůže odolati i s veškerou svou odvahou a houževnatostí.

Tak žije krtek v práci a ve zdraví po celý rok; jenom doba lásky, které se ani tento podzemní samotář vyhnouti nemůže, přerušuje na nějakou dobu jeho poustevnický život; i krtka žene láska k činnosti mimořádné a svádí jej k rozličným hloupostem, kterýchž on jindy zajisté nerad si připomíná.

V jarních nocích opouštějí láskou trápení rejpalové a milostné rejpalky své podzemní pustoty a toulají se po polích a lučinách na vzájem se vyhledávajíce. Jelikož, jak známo krtkářům, mnohem více samců než samiček se nalezá, stává se nezřídka, že krtek dlouhým hledáním utrmácený

s horoucím ohněm v srdci na místě s družkou líbeznou, setká se s kolegou stejnými vášněmi rozháraným; oba samci se pocelují, ale seznavše omyl svůj vrhají se u velikém vzteku na sebe, aby si jeden na druhém schladil, když ne lásku, alespoň zlost. Rvačky tyto byly již mnohokráte pozorovány a vedou se s neobyčejnou zarytostí a neustupností částečně pod zemí, částečně i nad ní; aby se pod zemí náležitě mohli popadnouti, rozšiřují oba soupeři, jako pohunci, když si před pračkou plivají do dlaní, úzkou chodbu v pole válečné a učinivše opatření toto popadají se s takovou slepou vztekloští, že lidé, kteří přilákáni byli podzemním hlomozem na bojiště krvavé, oba rváče ze země vykopali a na louku vyhodili, anižby tito od boje byli upustili; raději dali se utlouci, než aby jeden druhému byl ustoupil.

Pokousaný, rozedraný s hlavou krvavou odebírá se po takovém zastaveníčku ženich vítěz dále na námluvy, až se mu konečně poštěstí nalezti cíl svých tužeb horoucích. Však i tu si počíná jako pravý chramosta a dle surové a rabiátské své povahy hledí se domoci vyplnění svých tužeb spíše násilím než lichocením; prchající samičku pronásleduje až do jejího obydlí a sotva se tam ohřál, počíná si již jako ve svém; především snaží se ukrýti svou vyvolenou před zraky a nosy jiných dobrodruhů; k účelu tomu vyhrabává zvláštní chodby, v kterých uzavírá aneb lépe řečeno, zazdívá lásku svou, aby mu s nějakým hejskem neupláchla a střeží ji s takovou bedlivostí, že každého blížícího se krtka hned z daleka přepadává, jen aby mu nemohl vlézti do zelí. Zatím však uzavřená samička opětně se dostala na svobodu, což když žárlivý pan manžel spozoruje, pustí se s velikým chvatem za ní a zastihnuv ji ještě v čas,

odvádí nevěrnici s malou ovšem šetrností zpět do podzemního vězení, kde konečně se nabaží tělesní jeho chtíčové lásky až k úplnému vysílení.

V krátké době po páření počnou oba manželé rýti společné chodby a samice vyhledává sobě vhodné místečko pro hnízdo, jež zakládá nejraději tam, kde několik chodeb se sbíhá, aby v době nebezpečí snáze mohla prchnouti. Toto hnízdo bývá jednoduchá žumpa vystlaná rozkousanými kořínky rostlin, listím, mechem, slámou a jinými vhodnými látkami, jež samička na povrchu země byla nasbírala; umístěno bývá v dosti veliké vzdálenosti od vlastního obydlí, jsouc s ním spojeno jedinou chodbou. Po čtyrech nedělích rodí krtice 3—5 velmi malých, holých a slepých mláďat, jež ošetřuje a hájí proti nepřátelům s velikou statečností; bylo-li hnízdo její náhodou vykopáno neb vyoráno, popadá jedno mládě za druhým a odnáší je někam do díry. V krmení mláďat podporuje ji pan manžel dosti vydatně a přináší dle možnosti žížaly, pondravy a všeliký jiný hmyz, jejž mladí páni s velikou žravostí pohlcují.

Po pěti týhodnech dosáhla mláďata již poloviční velikosti starých, neopouštějí však posud hnízdo, leda na povrch země, kdež se na teplém sluníčku vyhřívají, dovádějíce a laškujíce mezi sebou jako malá kotata. První pokusy jejich v hrabání bývají velmi nedokonalé; rozrývají ť půdu bez ladu a skladu a často tak mělce a neprozřetelně, že je člověk na povrchu země může pozorovati; také nedělají žádných krtišťat a počínají si při veškerém svém činění velmi neobratně. Ale rýpalské jejich umění roste zároveň s věkem a v následujícím roce jsou již mladí krtkové dokonalí mistrové svého řemesla.

Ačkoliv mláďata krtků od dubna až do srpna

se objevují, nelze přece přiložiti víru k domněnce některých krtkářů, jako by se krtkové do roka dvakrát neb i vícekrát pářili; spíše nutno míti na zřeteli obtíže, s kterými páření krtků je spojeno a mnohá krtice zajisté musí dlouho čekati, než se jí dostaví očekávaný manžel.

Krtkové nepodléhají spánku zimnímu, ale jsou v zimě i v letě v neustálé činnosti; v zimě táhnou se jen hloub do země, kamž i žížaly a pondravy se stěhují a práce jejich zůstává více nepřístupná zraku lidskému; přece můžeme však i v zimě někdy spatřiti na sněhu neb na zamrzlé půdě krtišťata nově vyhrabaná; praví se také, že si krtkové na zimu snášejí zásoby červů na určité místo, aby v zimě neměly posty tak dlouhé; věc tato je ovšem možná, nikoliv ale dokázaná. —

Z toho, co jsem vám tuto o krtkovi pověděl, vysvitá tuším dosti zřejmě, že on je zvíře zcela jiné, než se lidé domnívají a že jej posuzuje málo kdo moudře a spravedlivě. Krtek zbavuje pole, louky i lesy tisíců škodlivých pondrav, které by byly stokrát větší škodu učinily ukusováním a ohryzováním kořenů, než ji činí krtek vyhazováním krtin; kde se tyto snadno dají rozházeti, tam by se měl krtek vždy co dobrodinec rostlinstva šetřiti, ještě je nejen od škodlivého hmyzu osvobozuje, zároveň ale také osvěžuje, neboť jest vyhrabaná hlína rostlinstvu dosti dobrou mrvou. Jinak jest tomu v zahradách spořádaných a vzácnějšími rostlinami okrášlených; v těchto dělává krtek zahradníkům mnoho mrzutostí, ještě nezřídka i sazeničky vyhazuje a pěkně upravené záhonky na rub obrací; v případech podobných je lapání krtků ospravedlněno; kdo by je však hubil na své louce nebo na poli, nerozumně by jednal a sám proti sobě, ještě jest dokázáno, že ryje

krtek nejhojněji v takových půdách, v kterých se nalezá nejvíce pondrav, chroustů, pup, motýlů a mur, krtonožek a jiných podobných škůdců; kde je půda čistá, odtamtud se krtek sám vystěhuje a netřeba hospodáři, aby ho z ní násilím vypuzoval. Ovšem že krtek při své rychlé práci také mnohé rostlině kořeny buď urýpne neb pošramotí, ale úmyslně a schválně toho nečiní nikdy, ještě mu, jak víme, kořínky k ničemu se nehodí. Vedle nerozumných lidí má krtek ještě mnoho nepřátel. Tchoř, lasička, sovy, ostřížové, krkavci a čápové číhají uaň na krtišťatech a obratnými hmaty vytahují jej ze země ven; také liška, kuna a ježek starají se o to, aby se pokolení krtků příliš nerozmnožilo; pes a kočka loví krtky též, nechávají však uškrcené ležeti. Kůže krtkovy dají se sice vydělávat, nemají však valné ceny; Rusové je prodávají do Číny, kde jsou pytlíky a vaky z kožíh krtkových velmi oblíbené. — —

„Nuže, co tomu říkáte nyní, strýčku Nedbale? Budete ještě láti krtkům co zlým škůdcům svých polností?“

„Je-li tomu všemu tak, jak vy pane povídáte,“ připouští Nedbal, „toť ovšem není krtek takový šereda, za kterého my jej u nás považujeme. Avšak mám za to, že jste nám celou hodinu nevěsil bulíky na nos a protož buďte ubezpečen, že co se mne týče, krtky ode dneška pronásledovati nebudu.“

„Vy jste jim asi, Nedbale,“ usmál se Mastný, „pokud já vím, nikdy příliš neubližoval!“

„To je pravda,“ míní Nedbal, „já jsem jaktě živ ani jednoho ze světa nesprovodil, ale měl jsem přec vždy náramný vztek, když mi krtci z louky udělali kopaninu. Ode dneška si však pomyslím, vzal vás ďábel, vy rejpalové a když vy mi tu tak

pěkně hospodaříte, nebudu hospodařit já a bude dobrá.“

„To zase já nemyslím tak, milý kmotře Nedbale,“ s výčitkou dodává Brázda, „abychom krtkům na loukách úplné hospodaření ponechávali; my musíme také krtkům trochu pomáhat a častěji krtiny od čeledi nechávat rozhazovati, aby působení jejich nám se obrátilo k užitku. Pak teprv může býti heslem naším: „Šetřme krtků a nedávejme jim ubližovati!“

„Ve všem s vámi souhlasím, sousede Brázdo,“ dodává Rozsypal.“ Ano budeme šetřiti krtky, neboť jestli jsem dobře rozuměl, oni nám čistí pole a louky od těch neřádných pondrav, co nám vloni tolik škody nadělaly, převracují a nakypřují půdu a co vy snad ani, pane profesore, nevíte, mně zavedli na jedné louce také drenáži, t. j. nadělali mi umělých trubek v zemi, jimiž mi záhy z jara veškerá zbytečná voda z lučiny ubíhá a louka záhy se vysušuje; jindy jsem tam měl bahno, nyní po několik let tam mám pěknou louku. Protož ať si říká kdo chce co chce, já do smrti budu říkat: „Nechť žijí krtkové sobě ku slávě a nám k užitku!“

Rejsek malý. (Obr. 22.)

Nepozoroval jsi nikdy, milý příteli, že kočka chytivši myš nechala usmrcenou ležeti? Nebyla ti věc tato podivná? Kdybys byl myš tu poctil svou pozorností, byl bys pozoroval, že to není obyčejná myš domácí, ba ani myš polní, že je to zvířátko zcela jiné, třeba se na první pohled myší býti zdálo. Dále bys byl viděl, že tento asi tři palce dlouhý živočich má tělo velmi útlé; ocásek krátký a hlavu prodlouženou v rypáček; kdybys

pak byl konečně ze zvědavosti nahlédl do jeho huby, byl bys se podivil, jak špičatými a ostrými zoubky jeho ústa jsou ozbrojena, které se nikterak nepodobají širokým a dlátovitým zubům myši domácí. Také to není myš, ale je to *rejsek*, jehož srst bývá červenohnědá, vespod bělošedá, do hněda přecházející. Kdo by tomu ještě nevěřil, mohl by si k zvířátku tomu přičichnout a nepříjemný zápach po pížmu čili mošusu byl by mu posledním důkazem, že mu není činiti s myší, nýbrž se zvířetem zcela jiným; pro tento nepříjemný zápach nechávají také kočka i pes zabitého rejska ležeti, ačkoliv i oni jako člověk zpočátku se domnívají, že lapili myšku domácí.

Rejskové zdržují se v mnohých krajinách a to nejvíce na polích a v zahradách při vesnicích, kde se na blízku nalezá potok nebo rybník. V zimě stěhují se do stodol, kulen, chlívů, ano i do obydlí lidských, skrývajíce se v děrách myších a pronásledujíce jejich majitele s největší urputností. Na polích usazují se rejskové rádi v děrách syslů a polních myší, neb se uvelebují v opuštěných stavbách krtků, v nichž pak žijí jako pašové v největším pohodlí. V půdě kypré ryjí mělké chodby hlavně pomocí svého rypáku, nebo tlapky jejich jsou k tomu velmi slabé.

Jako ježek a krtek jest i rejsek vlastně zvíře noční, které za dne nerado opouští podzemní skrýše své; je-li však přece nuceno vyjíti za dne na povrch země, bývá prý jasným světlem slunečním tak oslepeno, že nemůže více nalezti cestu k svému domovu; alespoň domnívají se znalcové, že rejskové, kteří často v letě po cestách v kolejích neb v jamách mrtvi nalezeni bývají, svitem slunečním překvapeni a tak oslněni byli, že ne-

mohouce obydlí své nalezti žízní neb hladem zahynuli.

Přírodozpytec *Lenz* choval několik rejsků v bednách hlinou naplněných, aby skoumal jejich mravy a spůsoby a to, co o nich zaznamenal, zní asi v ten rozum:

Rejsek je zvířátko na pohled velmi něžné a hezké, ale v pravdě je to dravec tvrdé šíje a neobřezaného srdce; nikdo by v něm nehledal takovou míru nezřízené žravosti a krvechtivosti, kterýmiž vlastnostmi on nad jiné se vyznamenává. Rejsek sežere denně větší myš nežli je sám a v hladu nešetří ničehož, ani svých vlastních mláďat. Je málo zvířat na světě, která by byla tak nevlídná a nespolečenská jako jsou rejskové. Vyjímaje dobu páření nežijí ani různá pohlaví mezi sebou v míru, ale sežírají se jak říkáme na potkání. Kdo s koho, ten s toho jest jediným zákonem jejich a útrpnost neb milosrdenství nenalezá se ani dle jmena v rejstříku jejich cností. Často již zastihli lidé dva rejsky v nejkrutější rvačce tak do sebe navzájem zakousané, že se podobali klubku po zemi se kutálejícímu. Znalcové zjišťují, že dva buldoci nervou se s takovou slepou vzteklostí jako dva rejskové. *Brehm* praví o nich: „Kdyby měli rejskové velikost a sílu lva, vyhubili by v krátké době veškeré tvorstvo na povrchu zemském a musili by konečně sami hladem pojíti.“ Ale to je stará zkušenost: „Když je chlapík na píď dlouhý, má kuráže na loket.“

Rejsek slídí neustále po potravě a rypáček jeho pořád šuká sem a tam; zdá se, že rejsek jako honící pes čichem poznává stopu všeliké zvěře, kterouž pak dále pronásleduje; co vyslídí a může přemoci, to je ztraceno; mouchami, červy

moučnými a žížalami nemůže se ani nasytit; louská je jako člověk ořechy po celý den a přece má hlad. Chtěl-li jsem, praví *Lenz*, rejska nakrmiti, musil jsem mu dáti celou myš neb ptáka, jež sežral až na kosti; tak se mi podařilo vykrmit jich několik na tlusto; nechávají-li se však o hladu, hynou již v několika hodinách. Lenz jim dával také chleb, mrkev, řípu, mák, ovoce a j. v., ale oni se ničeho nedotkli a raději pošli hladem, než by byli kousek potravy rostlinné pozřeli; jenom do hodně mastných koláčů se někdy také zakousli, ač to bylo zajisté jen k vůli máslu, jež jim lahodně do nosu čpělo; naleznuvše v pasti myš neb soudruha svého rejska, počali se ihned namáhati, kterak by se na něj nejsnáze dostali, aby ho z bratrské outrpnosti zaškrtili a sežrali. *Welcker* pustil rejska nití za nohu uvázaného do pole, aby lépe mohl stopovati jeho činění; rejsek byl hladový a vydal se tedy přímo na lov; netrvalo to ani co bys se otčenáš pomodlil a již vyslídil myš v díře, do kteréž také bez rozpaků vklouzl, nic nedbaje, bude-li tam vítán čili nic. Sotva že však v díře zmizel, nastal pod zemí pískot a šramot veliký a z díry vyrazí s největším chvatem hraboš polní; nebyl ale sám nýbrž s rejskem na zádech; tento se myši zakousl do týla a ssál jí nyní krev z těla, jako to činí rys, když se zavěsí na hrdlo prchající laně. Po krátké době byla myš mrtva a rejsek dal se před mýma očima do žraní; že byl za nohu na niti uvázán, pranic nekazilo apetit jeho a brzy nezbylo z celé myši téměř ničeho než kost a kůže.

Tato ohromná žravost rejsků přichází člověku velmi vhod, neboť je jisto, že přes všechnu svou nepatrnost a maličkost zahubí do roka nesmírnou sumu polních myší, hmyzu, pondrav a jiné ne-

plechy, která lidem na polích jen škodu působí. Při honbách svých počíná si rejsek velmi obratně a srdnatě; veškeré pohyby jeho jsou rychlé a svižné; je-li třeba, leze i po šikmých kmenech stromů na horu aneb plove přes širokou řeku. Ze všech jeho smyslů nejvíce vyvinut jest čich a zdá se, jako by rejsek jen výhradně na čidlo toto se spoléhal; nezřídka stalo se již, že rejsek byv z pasti na svobodu puštěn, zpět do ní se vrátil a na novo se chytil; běžel bezpochyby čichem jsa veden po své vlastní stopě a dostal se opět tam, odkud byl vyšel; zraku jako by ani neměl a i sluch nezdá se býti příliš jemný; hlas rejsků podobá se hvízdavému cvrlikání, kteréž však jen za úplného ticha možno jest slyšeti.

Při páření, které se děje v dubnu neb květnu, vyhledávají se obě pohlaví taktéž pomocí čichu; po obou stranách těla rejsků nalezají se totiž žlázy, z nichž se prýští smrdutá mastnota, jejíž pižmový zápach sděluje se okamžitě každému předmětu, o který rejsek byl zavadil; spůsobem tímto nalezají samečkové velmi snadno stopu svých družek a setkávají se s nimi na společném rejdišti; ještě však často několik rejsků zároveň po jednom předmětu se shání, a po dobrém nikdo odstoupiti nechce, přechází brzy spor ve rváčky krvavé, které ovšem pro slabochy se končí smutně, pro vítěze pak vesele, neboť mu teprv nyní nastává doba sladkých rozkoší.

Brzy na to staví si každá samička hnízdo, které se obyčejně nalezá na konci chodby, pod kořeny stromu neb ve zdi. Hnízdo to je velmi uměle zbudováno a několika děrami opatřeno; veškeré látky, z nichž pelech je zřízen, jsou tak pěkně spořádané, uhlazené a spojené, že se podobá, jako by rejsek při stavbě svého hnízda

z mechu, sena a srsti užíval slíny co malty čili spojiva, což, jak známo, také veverky činívají. V měkkém a ouhledném tomto koutečku metá samička v květnu neb červnu 5—10 mláďat, která jsou pravá ubožátka: nahá, slepá, hluchá a o nic větší nežli malý fasol. Matka se o ně stará z počátku s velikou pečlivostí, brzy ale ochabuje láska její mateřská a mladí rejskové chtěj nechtěj jsou nuceni opustit rodné hnízdo a protloukati se světem na svou vlastní pěst. Jsouce takto bez milosrdenství vystrčeni do světa neznají napotom také žádné outrpnosti a mají-li k tomu síly, neušetří ani svých vlastních spolubratrů ani kohokoliv jiného. Málo jich však dospívá k úplnému vzrůstu, neboť valná část mladých rejsků hyne všelikými nehodami a nepřáteli. Smutnou věcí při tom jest, že mezi tyto poslední náleží také mnozí lidé; leckterý člověk považuje rejska za jedovatého a mnohý opět v něm vidí pouhou myš, která nezasluhuje slitování. Psi, kočky, kuny, lasičky loví rejsky také, poněvadž je bez pochyby považují za polní myši; nechávají ale zadávené ležeti, ješto jest jim zápach rejsků odporný. Jedině draví ptáci, čáp a zmije pohlcují rejsky bez rozpaků a hubí do roka veliké množství těchto malých, ale člověku na všechen spůsob užitečných zvířátek.

Rejsek vodní. (Obr. 23.)

Rejsek vodní je pravý bratříček rejska předešlého, jest však o něco větší, neboť obnáší délka celého těla pět palců, z nichž ovšem téměř dva palce na ocas dlužno odpočísti. Kožich jeho bývá na zádech leskle černý a tak hustý, že jej voda

nikterak nemůže proniknouti; spodní část těla, břicho a hrdlo jsou šedivé neb zcela bílé.

Rejsek vodní rozdělil se s rejskem polním svým panem bratrem velmi rozumně o otcovské dědictví; jeden volil panství nad pevnou půdou, druhý pak vládne nad vodami evropskými a částečně i asijskými. Čisté horské potoky, jejichž prameny ani v tuhé zimě nezamrzají, potoky křovinami zarostlé a tekoucí přes lučiny, pole neb skrz sady ovocné jsou rejska vodního oblíbeným domovem; také zdržuje se rád při rybnících s čistou vodou, jejichž hráze olšemi neb vrbami jsou porostlé. Často vyskytuje se také ve vesnicích blíže mlýnů a neváže se vždy jen na vodu; rád si zapytlačí také po polích neb lučinách bratrových, zalezá pod kupy sena a zabloudí nezřídka i do stodol, chlívů a sklepů, když se v nich zdržuje hojnost drobné zvěře; avšak voda jest mu přece živlem nejmilejším, v něm umí se rejsek prohánět, až milo jest se podívati; tlapky jeho jsou výborná vesla uspořádaná ovšem spůsobem velmi jednoduchým; prsty jeho jsou totiž po stranách porostlé řadami tuhých štětin, které v klidu těsně k noze přilehají, při plavbě však tak se rozšiřují, že dělají z tlapek zručné lopatky, jimiž výborně dá se veslovati; mimo to hodí se také dobře k běhu na pevné půdě a v čas potřeby k odhazování hlíny v děrách podzemních. Rejsek vodní je pionýř, který se zná dokonale i v stavbách vodních i v pozemních.

Obydlí své rád si zakládá v tom spůsobu, aby vždy jedna chodba z něho vybíhala pod vodu, druhá pak nad ní v pevném břehu; nelze-li se vyhnouti, podniká rejsek stavby tyto sám a sám, ačkoliv mnohem raději používá k účelu tomu opuštěných chodeb krtkových neb myších, jež si pak

upravuje dle libosti a vlastního rozumu; v podzemním tomto obydlí rejsek spí a v čas potřeby nalezá v něm také bezpečnou ochranu. O jeho životě vypravuje *Brehm* následující pozorování:

„Na místech hlučných zdržuje se rejsek vodní téměř po celý den ve svém brlohu a teprv k večeru vychází na hlavní lov do okolí; kde se však cítí důstatečně bezpečným, bývá i za dne činným zejmena na jaře v době páření; na otevřeném potoku nerad plove, ale ubíhá buď pod vymletým břehem neb pod vodou na dně potoka, tak že obyčejně jeho útěk ujde zraku lidskému. Rejsek vodní je zvíře velmi čilé, chytré a obratné; pohyby jeho jsou jisté, rychlé a vytrvalé; on plove a potápí se výborně, umí na vodě číhati neb odpočívati bez nejmenšího pohybu, maje buď jen hlavu vztýčenou, buď celé svrchní tělo nad hladinou vynořené; plove-li, je toto rozšířené a jako na plochu smáčknuté, při čemž celá srst jeho pokryta se vidí bílými perličkami, které nic nejsou než malé bubliny vzduchu, jež se v kožichu jeho zachytily; vystoupí-li z vody, sběhne tato z těla jeho jako z voskovaného platna a když se trochu otřese, je kožich jeho suchý, jako by jej právě vytáhl ze sušárny. Při rychlé plavbě vesluje rejsek vodní zadníma nožkama tak úsilovně, že by člověk soudě dle pohybu vody mnohem většího plavce očekával. Je-li unaven, vylezá rád na kusy dřeva z vody vyčnívající aneb na větve olší dolů se klonící; zde pak sedí tiše, zíraje opatrně na všechny strany, zda-li je všudy jisto a bezpečno, při nejmenším šustu ale vrhá se jako šípka do vody a zmizí s takovou rychlostí, že, není-li náhodou střelec zcela na blízku, nezasáhnou broky ručnice jeho nikdy opatrného šelmu, neboť vrhá se tento do vody v tom okamžiku, když kohoutek

klapne a zachrání se tudíž obyčejně ještě v pravý čas; pod vodou však nevydrží nikdy dlouho, nýbrž v malé vzdálenosti vypluje opět na hladinu a s povýšenou hlavou pátrá, zda-li již nebezpečí minulo.“

Při své nepatrné velikosti těla jsou rejskové tito dravci věru neobyčejní, a možno říci, že žádný jiný dravec ani lva nevyjímaje neodvažuje se na kořist poměrně tak velikou jako tento malý lupič; nejen hmyz všeho druhu při vodě a ve vodě žijící ale také raci, žáby, ryby, ptáci a menší čtvernožci stávají se kořistí této odvážlivé šelmy. Žába, která k díře jeho zabloudila, náhle cítí se chopena za nohu a než se spamatuje, vtáhne ji rejsek do díry, kdež je brzy veta po jejím životě; neopatrný konipásek, jenž k vodě se přiblížil, v tom okamžení bývá přepaden, když ničehož netuše o hrozivém nebezpečí poprvé zobáček svůj do vody pohroužil; polním myším, které náhodou do děr rejskových se dostaly, nevede se lépe, neboť majitel jejich rytíř loupeživý vraždí vše co, mu pod zub přichází; nemá-li jiného, loví i rybí v potocích, mřenky, piskoře a hořavky, jež velmi chytře vhání do děr nebo výmolů, odkud mu více uteci nemohou; usadiv se při vchodu na stráž, zakalí rejsek před sebou vodu, a když se některá rybka k němu přiblíží, lapne ji s velikou obratností; ano rejsek vodní, tento trpaslík mezi šelmami odvažuje se i na kapry dvou- a víceliberní a to nikoliv bez úspěchu, třeba se věc ta na pohled nemožnou býti zdála.

Jedenkráte nalezeni byli v rybníce kapři, kterým neznámé jakési zvíře vyžralo oči, mozek, ano i kusy masa z těla; nikdo nevěděl, kdo by to byl mohl učiniti a hádalo se brzy na to, brzy na ono zvíře; někteří připisovali zločin tento žabám, jiní

rakům a opět jiní jiným živočichům; z krátka a dost vypukla z toho mezi učenci i neučenci dlouhá hádka; a čím méně kdo věděl, tím více nadělal řečí; vlastní původce těchto zlořádů se však přece všemi dišputacemi na světlo nepřivedl; jednomu učenci sice napadlo, že by to mohl býti rejsek, ale ten dostal co proto; rejsek a čtyriberní kapr, jaký to nesmysl!

O něco později dal si statkář, jemuž právě tyto škody v rybníce se děly, do sádky (haltýře) před okny svého obydlí několik kaprů, kteří v rybníce ušetřeni zůstali, aby si na nich čas od času mohl pochutnávati; v lednu udeřily tuhé mrazy a veškeré vody v okolí pokryly se ledem, jenom silný pramen u sádky zůstal volný. Statkář pohlížel s vnitřním uspokojením na výbornou sádku a neměl ani tušení, co se děje uvnitř. Aby se ještě více potěšil, šel se jednoho dne podívat, jak se daří vykrmeným okáčům; otevřel dvířka a div leknutím nezkoprněl; na vodě ležel jeden z nejpěknějších jikrnáčů mrtev, maje mozek úplně vyžraný. Hádalo se opět sem a tam, ale nikomu nepadlo na mysl, kdo by mohl býti škůdcem tak odvážlivým. Po několika dnech přišel podobným spůsobem o druhého a brzy na to o třetího kapra; statkář byl zlostí celý bez sebe a nemyslil jinak, než že ďábel sám mu chodí do zavřené sádky kapry vyžírat. Jeho paní neříkala ničehož, ale bedlivým okem pozorovala po celý den prožluklou sádku; konečně k večeru viděla plovati po vodě černou myš, která dostavši se až sádce, vylezla po stěně nahoru a tu malým otvorem do vnitř vklouzla. Sotva že se to stalo, pospíchala paní, nic dobrého netušíc, k milé sádce a rychle otevřela dvéře; přišla však již přece pozdě, neboť myš seděla již na kaprovi a s velikým chvatem mu vyžírala oko;

jako obyčejně vyběhla za svou paní také domácí kočka a tenkráte v pravý čas, jako na zavolání; nebo sotva že paní obyzdnou myš ze sádky vyplašila, skočila na ni kočka a mžikem oka ji zakousla. Přes všechnu utrpenou ztrátu měl nyní statkář přece radost velikou, že se dostalo lupiči náležité odplaty a že bude nyní konec dalším starostem o sádku; ještě kočka myš lapenou nesežrala, zaslána jest jistému znalci živočišstva, který v ní ihned seznal rejska vodního. Nálezem tím vypátrán jest zároveň škůdce blízkých rybníků a tajemná hádanka, která ještě mnohým v hlavě ležela, rozřešena jest spůsobem neočekávaným.

Nebyl to však jediný rejsek, jenž byl na kapry v sádce dostal laskominy; po prvním přišlo jich ještě několik a statkář s dobrou se potázal, že na radu zkušeného přírodozpytce vložil do sádky na prkno jedem napuštěnou hlavu rybí, která lupičům později přišlým dobrým spůsobem na věčnost posvítila.

„Kolem našeho rybníka," vypravuje jiný pozorovatel, „bylo husté stromoví obydlené četnými rodinami veselých špačků. Když mláďata po větvích posedávala a dobře jsouce krmena hojný trus do vody pouštěla, srazily se všechny ryby z celého rybníku na místo, kde jim mana ze stromů přímo do huby padala. Díval jsem se častěji na tento rybí shon po dárkách mladých i starých špačků a mnohou chvíli jsem se bavíval tímto vzájemným krmením. Nebyl jsem však sám, který na věci té nalezal zalíbení; měl jsem spolupozorovatele, o němž se mi ani ve snu nezdálo; byl to černý rejsek, kterého sem odněkud přinesl zlý duch sám. Když jsem totiž jedenkráte v tichosti opět přihlížel z břehu hemžení-se ryb, spozoroval jsem k nemalému podivení svému malou černou

hlavu, která blíže místa se objevila, kde kapři čuměli, na štědrost špačků čekajíce; hlava ta se kmitala sem a tam a podobalo se, jako by se chtěla přiblížiti kaprům, ale ne přímo, nýbrž s oklikami. V tom vynoří se před ní jiná hlava, která ale náležela velikému kaprovi, jenž se také na čekání dostavil; bylo to pro něj nešťastné okamžení; černá hlava se ve vodě vztýčila, kmitla sebou a hlučné šplouchnutí vody bylo vše, co po výjevu tom následovalo; po chvilce vyrazil kapr z vody ven a viděl jsem patrně černou myš, která mu na příklopu žaberním seděla a rypák svůj do těla jeho zarývala. Ještě několikrát vylítla ryba z vody ven, ale nic naplat, strašlivého jezdce nemohla se zbaviti a s úžasem viděl jsem, kterak pohyby její stávají se pořád slabšími, až konečně neobjevila se více; bez pochyby, že ji rejsek přece usmrtil, někam pod břeh zatáhl a tam co se mu líbilo z ní sežral. Všechny ryby byly tak polekány, že se po dlouhé době teprv počaly opět ukazovati blíže povrchu vody.“

Jinde bylo také pozorováno, že skočil rejsek vodní na záda mladé kachny, byl ale na štěstí starou kachnou pozorován a ještě v čas zapuzen; lekl se zajisté více jejího křiku než jejího hněvu a neobjevil se více.

Z toho ze všeho je viděti, že je rejsek dravec urputný a velice odvážlivý; z té příčiny nebudeme se také za něj přimlouvati a kde činí zjevnou škodu, nechť se mu dostane přiměřené odměny. Proto jest on však přece zvířetem velmi zajímavým a v mnohém ohledu i paměti hodným. Laškování dvou zamilovaných rejsků poskytuje pozorovateli zvláštní zábavu. Za stálého hvizdavého sykotu pronásleduje sameček v dubnu neb květnu neustále upejpavou samičku, která jej dráždí

a popuzuje až k vrtohlavosti zdánlivou povolností, ale skutečným odmítáním. S hlavou do výšky vztýčenou očekává plovajíc na vodě jako by toužebně svého manžela: tento nedává také na sebe dlouho čekati, ale vynořiv se z vody spěchá s největším chvatem k vábivé družce; tato jej nechává přijíti až do malé vzdálenosti a když se roztoužený ženich již již chystá k jejímu objetí, zmizí mu zlomyslně před samým nosem a vynoří se z vody opět na místě zcela jiném; zklamanému samci nezbývá než na novo se trmáceti za svůdným předmětem své chtivosti. Tento aneb podobný výjev opakuje se často mnohokráte a teprv po dlouhém zdrahání podává se samička svému vyvolenému na milost a nemilost.

Asi po třech nedělích přivádí na svět 6—8 mláďat v hnízdu, jež si sama ve břehu vyhrabala a mechem, senem a listím vystlala. Po dalších 5—6 nedělích bývají mladí rejskové již tak dospělí, že si mohou potravu sami vyhledávati, která záleží z počátku jen ve všelikém hmyzu. Povídá se, ač to není úplně zjištěno, že samička po prvním metání na novo se páří a tedy do roka dvě rodiny odchovává.

Nepřátelé rejska vodního jsou titéž jako rejska obecného; za dne nemusí se ovšem ničehož obávati, ale v noci je mu hůře; kuny, kočky, lišky a sovy číhají na něj a činí mu provozování řemesla velmi nesnadným; kočka nechává zakousnutého rejska vodního vždy ležeti a pozorovatel může častěji ráno na břehu rybníka neb potoka nalezti rejska, jemuž kočka v noci kožich spražila; že i štika, kde se nalezá, rejskům pardon nedává, může se dle povahy její s velikou bezpečností očekávati.

V zajetí jeví rejskové vodní velikou žravost;

při tom jsou velmi divocí a kousaví; neustále zdvihají rypák do výše, sbírajíce vítr, zda-li ničehož není na blízku, co by se na zub hodilo; žádný však nevydrží dlouho ve vazbě, ale hyne již po několika dnech, aniž by známa byla příčina této neobyčejné choulostivosti.

B. Selmy kočkovité.

Kdo neviděl ve skutečnosti ani lva, ani tygra neb jaguára, ani levharta neb rysa, musí sobě alespoň připomenouti kočku domácí, chce-li si v mysli učiniti náležitý obraz všeobecných vlastností této veliké čeledi zvířat nad jiné zajímavých a pamětihodných.

Všechny šelmy kočkovité podobají se v stavbě těla ne méně jako v duševní povaze jedny druhým a liší se od sebe jen velikostí těla a barvou srsti. Druh podoben jest druhu jako jedno plémě lidské druhému a kdo seznal náležitě vlastnosti rysa, nemusí daleko se sháněti po vlastnostech levharta neb tygra. Věc tato svědčí zajisté o vysokém stupni dokonalosti, na kterém se nalezají dravci tito a věru může se říci, že šelmy kočkovité nejsou pouze nejdokonalejšími dravci vůbec, ale také po člověku nejdokonalejšími tvory v oboru celého živočišstva. Tak krásný rozměr mezi jednotlivými částěmi těla, taková lepotvárnost v postavě, taková ohebnost, síla, pružnost a měkkost v těle nenachází se více při žádné čeledi zvířat. Na kočkách je vše půvabné a pěkné; jejich okrouhlá hlava, měkké a foremné tělo na přiměřených nohách, jež se zakončuje dlouhým hadovitým ohonem, jejich krok i skok musí se každému líbiti ne méně jako pěkná pestrost barev, kterouž se mnohé z nich vyznamenávají. Ano dravé šelmy jsou krásná zví-

řata, velice krásná a nádherná, ale musejí býti za pevnými železnými mřížemi, aby si je mohl člověk bez úzkosti prohlížeti.

V pravdě strašlivá je zbraň šelem kočkovitých; jejich veliké, kuželovité kly čili špičáky v obou sáňkách jsou čtyry dýky, které nejen protínají ale také drtí, v čemž je trhák s ostatními ostrými stoličkami náležitě podporuje. Věru člověk hrůzou trne, pohledne-li jen mimochodem do otevřené tlamy dlouhou chvíli zívajícího lva; nedopouštěj pánbůh padnouti do těchto bílých tesáků! Pamětihodnou vlastnost má také jazyk šelem kočkovitých; on jest totiž posázen malými rohovitými bodlinami, které sedí na zvláštních bradavičkách nazpět jsouce zahnuté; lízne-li lev jen několikráte ruku lidskou, prýští se z ní krev a dráždí takto lva k činu hroznějšímu.

Avšak ještě strašlivější zbraň než v zubech jest v ostrých pazourech jejich; tyto sedí na prstech do výšky zahnutých ve zvláštních pouzdrech, upevněny jsouce silnými svazy a šlachami, pomocí kterýchž hluboce vnikají do těla nebohých kořistí; rány učiněné tygrovými pazoury podobají se ranám střelným a jdou obyčejně až na kost; tyto pazoury mohou všechny kočky dle libosti buď napnouti, buď do pochvy zpět vtáhnouti; ostré tyto hroty nedotýkají se nikdy půdy a neubrušují se ani na nejtvrdší zemi; na předních nohou je jich po pěti, na zadních po čtyrech; běda tvoru živému, do jehož těla se zatnaly strašlivé tyto řady hákovitých pazourů! Spodní část prstu opatřena jest masitými někdy i hustě srstnatými šlapadly; proto také bývá chůze koček tak lehká, že ji ani slyšeti není.

Šelmy kočkovité jsou nejvíce zvířata velmi silná a obratná; jediným udeřením tlapy porážejí

k zemi živočichy větší než jsou samy, jež pak odnášejí neb odvlékají bez valného namáhání sil svých. Každý jejich pohyb prozrazuje ohromnou pevnost svalů a při tom přece lehkost, svižnost a uhlazenost; chodí dobře, ale ne rychle, při tom velmi opatrně a tiše; jsou to vybroušení diplomati v říši tvorstva, hladcí, úlisní, obratní, při tom smělí, bezohlední a nemilosrdní. Běh jejich jest houpavý a rychlý; je-li třeba, dělají také skoky, jež přesahují 10—15kráte délku jejich těla; skoky tyto bývají tak vypočítané, že se šelma zřídka kdy chybí cíle svého; některé druhy lezou také po stromích výborně a jsou-li nuceny plovati, plovají také dosti bezpečně, ačkoliv se vodě vždy co možná vyhybají.

Z čidel šelem nejlepší pověsti požívají sluch a zrak. Výtečný jejich sluch prozrazuje jim každý sebe slabší šustot v okolí a vede je ke kořisti, kterou zrakem svým zastihnouti nemohly. Kočka domácí slyší velmi dobře, kde se myš nalezá a uchvátí ji tlapkami svými pod slámou neb senem, třebať jí ani neviděla. Ne méně dokonalý jest také zrak šelem kočkovitých. Větší druhy mají zornici oka (panenku) kulatou, menší ale podlouhlou a mohou ji dle libosti zúžiti neb rozšířiti. Zornice kočky domácí podobá se za dne úzké skuline, v noci pak je kulatá a velice rozšířená, při čemž odráží se světlo od zadní plochy oka jejího tak mocně, že toto, jak známo, po tmě svítívá.

Hmat koček též je dobrý a má hlavně sídlo své ve štětinatých vousech a chlupech po obou stranách huby; alespoň jeví kočka domácí, když se jí vousy ustříhají, velikou nejistotu v mnohém konání a často lze pozorovati, že se nalezá po tomto oholení ve velikých nesnázích; ostatně mají kočky i v tlapkách velmi dobré nástroje hmatu a

celé jejich tělo jeví neobyčejně velikou citlivost. S jakou rozkoší protahuje se kočka na teplém jarním slunéčku a naproti tomu nemůže se jí zajisté učiniti nic protivnějšího, jako když se pokropí nějakou nečistou tekutinou.

Méně dokonalé jsou chuť a čich šelem kočkovitých, ačkoliv známo jest dostatečně, že má kočka velmi mlsnou hubu a že umí výborně činiti rozdíl mezi pokrmy mastnými a nemastnými; mléko a krev chutnají všem bez výminky, jakož i pokrmy přisládlé a slabě solené; také čich koček nezdá se býti špatným, ačkoliv podivná záliba některých v rostlinách silně zapáchajících neukazuje na čich příliš vybroušený.

Duševní schopnosti koček jsou veliké, přece ale ne takové jako jsou schopnosti psů. Všeobecný jejich charakter duševní je smíšenina klidné rozvahy se lstí, chladné vypočítavosti s krvechtivostí a snadnou popudlivostí; tygr skoumá velmi pozorně sílu a množství nepřátel svých a vyhybá se boji všemožně, nevidí-li v něm jistého vítězství. Kočky ochočené jeví rozum ve svém konání a často i k člověku velikou přítulnost a vděčnost; rády mají lichocení a mazlení se; měkká ruka lidská může je hladěním a šimráním přivesti v nejsladší opojení. Upříti však se nedá, že i při těch nejkrotších vypukne často bez patrné příčiny přirozená dravčí povaha, a to je také příčina, pro kterou mnozí lidé pokládají kočku domácí za zvíře falešné.

Šelmy kočkovité obývají ve všech dílech světa; teplé pásmo země chová však druhy největší a nejlítější. Pustiny a lesy lidu prázné jsou obyčejným jejich domovem, ačkoliv přicházejí nezřídka i k obydlím lidským, aby v nich aneb u nich kořistily. Za dne zdržují se pravidelně

v úkrytech a jsouce z nich vypuzeny dávají se na útěk; jejich živost a život počínají teprv s nastávajícím soumrakem; v té době opouštějí skrýše své a toulají se daleko široko po krajinách aneb si vyhledávají vhodné zálohy, z nichž by na kořist svou s prospěchem mohly vyraziti; po celou noc trvá jejich loupežné slídění a teprv k ránu opět vracejí se ze svých honebních revírů. Stálé a určité skrýše nemívají, alespoň ne na dlouho a ulehají často na nejvhodnějších místech tam, kde je ranní červánky zastihly.

Maso zvířat teplokrevných jest jim potravou nejmilejší; zdechlinami opovrhují a vrací-li se přece k nějaké mrtvole, bývá tato obyčejně zvěř od nich samých zadávená. Mnohé druhy vyznamenávají se nenasytnou krvechtivostí a kdyby to možné bylo, živily by se jen samou krví svých obětí; krev je jim nápojem téměř omamujícím a přivádí je až do vytržení, při kterém si počínají, jako by byly slepé a hluché.

Způsob lovu, číhání, útoku a konečného napadení kořisti je při všech stejný, neb alespoň velmi podobný; každá šelma kočkovitá plíží se tiše a loudavě po lese neb pustině, zírajíc pozorně na vše strany a naslouchajíc bystře každému hnutí; ani nejmenší šust neuchází její pozornosti, ale spíše vábí ji k místu, z něhož vychází. Tělem k zemi stlačeným plazí se tiše a opatrně ku své oběti, a když je v přiměřené vzdálenosti, padne na ni náhle jedním neb několika skoky, vrazí jí své ostré pazoury do vazu neb do žeber a porazivši ji k zemi, kousne rychle do šije neb do hrdla několikráte za sebou; napotom pootevře tlamu, aniž by ulovenou kořist ze svých kleští pustila a pozoruje, zda-li se ještě hýbe čili nic; při nejmenším jejím pohybu zakousne se šelma

na novo do krku, čekajíc opatrně, až poslední jiskra života v těle uhasne. Mnohé šelmy vrčí a kňučí při vraždění zvěře a dávají tím na jevo částečně hněv svůj, částečně snad i svou spokojenost nad podařeným útokem; některé také mají zalíbení v ukrutném si pohrávání s ulovenou a na polo uškrcenou kořistí; ponechávajíce jí zdánlivě příležitost k útěku, popadají ubohou vždy na novo, jak mile by se osvoboditi chtěla, a prodlužují takto nešťastné své oběti úzkosti smrtelné. I největší z šelem vyhýbají se boji se zvířaty, od kterých jest se nadíti vydatného odporu; taktéž bojí se člověka a jdou mu vždy z cesty, nejsou-li k souboji přímo vyzvány neb donuceny; jestli však náhodou seznaly, jak snadno jest jim člověka přemoci, pak stávají se jeho nejzhoubnějším nepřítelem a vyhledávají jej úmyslně, jen aby sobě na masu jeho pochutnávaly, jemuž dávají napotom přednost před masem všech ostatních živočichů. Jestli se některé šelmě první skok a útok nepodařil, nepokouší se o druhý a jako zahanbena nechává přepadené zvíře bez pohromy uklouznouti.

Ulovenou kořist odvlekají obyčejně šelmy dravé na tiché místo, kdež ji zvolna a pohodlně sežírají; je-li hájemství jejich na zvěř bohaté, stávají se velmi vybíravými a mlsnými; sežravše jen nejchutnější část ulovené zvěře, nechávají ostatní ležeti, což je vždy vítanou pochoutkou menším dravcům, kteří hlavně na drobty a odpadky tabule panské odkázáni bývají. Je-li však potravy po skrovnu, vrací se i velicí dravci druhého dne k zbytkům posledního oběda a ohryzují kosti, jež hyény neb zdivočilí psi posud neodvlekli.

Šelmy kočkovité mívají ročně 1—6 mláďat, ku kterým se chovají s velikou něžností; láska lvice neb tygřice je v případu tomto zrovna tak

dětinná jako láska kočky domácí, když svá koťata v hubě odnáší aneb s nimi si zahrává; menší druhy musejí mláďata svá uschovávati před zrakem zuřivých samců, kteří sežírají vlastní potomky své s tou samou zálibou jako mláďata zvířat jiných. Samice velikých druhů nemají příčiny báti se podobných necností svých manželů, ačkoliv v nich také nenalezají valné podpory v krmení neb ošetřování mláďat. Lvice neb tygřice majíc samojediná obstarávati potravu pro sebe a pro svou rodinu stává se nesmírně odvážlivou a bývá obyčejně pravou ránou morovou pro celé své okolí. Menší druhy šelem i v této době člověku spíše prospívají než škodí, neboť hubí veliké množství hlodavců (myší), jejichž přílišnému rozmnožování nejvydatnějším spůsobem v cestu se staví.

Šelmy kočkovité, třebať bychom na ně s hrůzou neb s hořkostí v srdci pohlíželi, jsou přece až posud v mnohých krajinách potřebným ano i nutným kroužkem v dlouhém řetězu veškerého živočišstva; neboť jenom ony kladou meze neobmezenému rozšiřování se mnohých býložravců, jimiž by snad konečně celý povrch zemský ku škodě všeho ostatního tvorstva se zaplavil. Jenom tam, kde člověk úplného panství se zmocnil, zlomena jest moc a síla mohutných dravců a zhoubná jejich činnost nahrazuje se jen skvělými pokroky lidské vzdělanosti. Před léty byli lvové v Řecku, medvědi, vlci, rysové a divoké kočky v naší vlasti, a kam se poděli? Ustoupili neb podlehli novověké vzdělanosti, novým zbraním a společnému úsilí, kterýmžto mocnostem spojeným neodolá ani největší druh šelem na dlouho.

Lev berberský čili africký. (Obr. 24.)

Jakž bychom mohli, předvádějíce řadu vyznamenaných šelem, počíti jinak než pánem všeho tvorstva čtyrnohého, s královským *lvem africkým*! Jediný pohled na přiložený obraz dostačí zajisté, bychom s obdivem a úctou poklonili se tomuto mohutnému tvoru, do něhož příroda vložila vše, co měla velkolepého, mocného a velebného. Lev již dle starodávných pojmů a zkušeností povýšen jest za krále všech ssavců a ve znaku národním pokládán jest za nejslavnější symbol (znamení) udatnosti a hrdinství v národu. „Pročež ty královský lve český, jenž se stříbrem skvíš na poli krvavém, propůjč mi část sil svých, abych důstojně dovedl líčiti velkolepý obraz tvého živého bratra, jemuž klaní se posud všeliký živočich v pustinách afrických, vlej pružnost do ocelového péra mého, aby dobře rylo v paměť národa tvého hrdinnou duši tvou s uvědoměním vlastní síly a mohutnosti!“ —

Kdož by uzřev poprvé lva a velebnou jeho postavu, nezvolal s námi: Jaké to mohutné zvíře, jaká to hlava, jaká prsa, jaké to tělo! Jaký to pohled na šest set lvů, jež Pompejus k zápasům římským z Afriky byl přivedl! Jaký to hrůzy plný útok, jejž učinilo stádo lvů na vojsko krále Xerxesa! Věru, člověk by musil míti srdce z kamene a čivy z ocele, aby se nezachvěl při pomyšlení, že by lev, jejž spoutaného vidí za mřížemi zvěřince, mohl prolomiti stěnu vězení svého a postaviti se naproti němu tváří v tvář! Jak slabé a málomocné je tělo lidské naproti silnému lvu, z jehož postavy, držení těla a z celého vzezření hledí nám vstříc neodolatelná síla, sebevědomí, chladná rozvaha a hrdinná mysl. Vysoko vztýčená

jsou jeho prsa, ještě výše pne se čtyrhranná hlava, velebný a královský je jeho pohled, důstojné a úctu zbuzující veškeré jeho chování!

Skoro všechna zvířata ztrácejí v zajetí na své přirozené živosti, síle a osobní důstojnosti, jediný lev zůstává i za mřížemi lvem. Když před krmením všichni dravci nedočkavostí a hladem zuří a šeredně se vztekají, leží lev ve své kleci na oko tiše a jen krátké švihy mocným ohonem prozrazují vnitřní vášeň násilně tlumenou.

Pohleďme nyní okem přírodozpytců na tělo lví a na znaky, jimiž se liší od ostatních druhů své čeledi. Tělo lva je poměrně kratší než trup jiných koček, avšak za to složitější a silnější; na zadní části je pokryto srstí krátkou, přiléhající barvy červenožluté neb žlutohnědé; hlava, krk a pléce ozdobeny jsou při samcích hřívou silnou a hustou, která splývá až na záda a přes prsa až na přední nohy; je to královský plášť, jímž oděno je tělo lví a jenž dodává postavě jeho nádherného vzezření a to tím více, anať hruď sama je nesmírně široká, boky pak malé a do těla vtažené. Hříva tato je u lvů z rozličných krajin rozličně barvená a snadno jest poznati, z kterých končin ten neb onen lev pochází. Lev perský má hřívu černohnědou, lev senegalský (obr. 25.) silnou a světlou; lev indický je plavý a bez hřívy, lev pak jihoafrický vyznačuje se hřívou hustou a tmavou.

Hlava lví vidí se býti velmi široká a téměř čtyrhranná, oči jsou malé, hnědé se zornicí kulatou; na konci ocasu je hustý chvost, v němž se skrývá rohovitý hrot. Veškeré údy těla jsou silné a složité a žádný jiný dravec nemá tlapy tak veliké jako lev; výška jeho obnáší v zádech $2^1/_2$ stopy, délka těla $5^1/_2$ stopy, ohon pak je $2^1/_2$ stopy dlouhý; novorozená mláďata jsou téměř tak veliká jako

kočka domácí a pokrytá vlnou šedou, černě skvrnitou neb pruhovanou; v prvním roce mizí tyto černé skvrny úplně, v druhém roce je již barva jejich plavá a teprv v třetím roce počíná samcům narůstati hříva na znamení mužné dospělosti.

Panství lvů bylo druhdy mnohem rozsáhlejší než je nyní; lvové bývali jindy také v Evropě a sice v Řecku a Macedonii, v celé Africe a jihozápadní Asii a sice v množství tak velikém, že bylo Římanům možno, zaopatřiti si jich na sta a prováděti s nimi rozličné hry a krvavé souboje, jež byly lidu obecnému nejmilejším divadlem. Nyní jsou lvi již z mnohých krajin vypuzeni a musejí neustále ustupovati osadám lidským, zhoubnou zbraní střelnou hájeným.

Lev berberský jest ze všech lvů nejznámější a také nejmohutnější a proto jsme si jej tuto zvolili za předmět svého dalšího pozorování; nalezá se posud v celé téměř severní a střední Africe ačkoliv ne všude v stejném množství. Z Alžírska vypudily ho teprv v novější době boje Arabů s Francouzy, zejmena pak pověstný lovec *Jules Gerard* (Žil Žerár), jenž za několik let vlastní rukou 25 lvů zabil a o jehož honbách v tomto pojednání častěji zmínku učiníme.

Vyjmouc dobu od páření až k určité dospělosti malých lvíčat žije každý lev sám o sobě; krajiny s širokými nížinami při řekách jsou mu nejmilejším sídlem, neboť na místech takových schází se každého večera největší množství všeliké zvěře k pastvě a k napájení. Každý lev má své hájemství, ačkoliv se nikdy nepozorovalo, že by vedle spůsobů jiných dravců se sousedem pro kus masa do bojů a svárů se pouštěl; naopak se

často spojí několik lvů k společným honbám a dělí se pak svorně o kořist ulovenou.

Lev naleznuv krajinu tichou a na zvěř bohatou vyhrabe si na vhodném místě pod hustým křovím malou prohlubinu, lože své, do kteréhož ukládá se vždy teprv k ránu, trvaje v něm napotom přes celý den až do soumraku. Chce-li se člověk se lvem za dne setkati, musí jej psem vyhledati a násilně z lože vypuditi. Je-li však lev hladový a krajina bezpečná, opouští někdy také za bílého dne noční svůj úkryt a vyhledává místa vyvýšená, z nichž by revír svůj snáze mohl přehlednouti. Často již stalo se, že lidé za svitu slunečního viděli lva sedícího na pahrbku neb na skále, odkud s velikou pozorností pohlížel na vše, co se v okolí dálo; zdá se býti pravdě podobno, že hladový lev takto si vyhlíží místo a příležitost, kterak by pod večer nejsnáze mohl uloviti nějaký kus dobré zvěřiny. Lev jsa povahy rozvážlivé a trochu pohodlné, nerad namáhá se dlouho zbytečně a jde nejraději tam, kde jej bez velikých obtíží jistá kořist očekává; z příčiny té nemiluje také dlouhých cest a potulek, ale hledí vždy k tomu, kterak by s nejmenším namáháním hlad svůj ukojil; proto také ve východním Sudanu pravidelně se táhne za stádem pasoucího se dobytka, jejž kočující tuzemci z místa na místo přehánějí; ženou-li dobytek svůj na step, je jim lev neustále v patách, obrátí-li se do lesů, vrací se i lev za nimi; král pouště považuje stáda hovad za své poddané, od nichž ovšem vybírá daně velmi kruté a krvavé. —

Jsme uprostřed Afriky na veliké travnaté stepi, na kteréž po celý téměř rok tisíce kusů hovězího dobytka se pasou. Slunce sklání se k západu; před sebou vidíme velikou serybu, t. j.

místo ohražené plotem 8—10 stop vysokým, čtyry stopy tlustým a z trnitých akacií spleteným. Právě sem přihánějí pastýři na noc stáda jim svěřená, tu ovce, tam skot, tu zase velbloudy, vše v množství takovém, že ani na počet hádati si netroufáme. Když se stádo na patřičné místo rozvedlo, zavře se brána a člověk i dobytek chystá se k nočnímu odpočinku. Jen tamto bečí ještě několik ovcí, matek to volajících ztracené beránky, kteří také z houfu se ozývají; když se konečně matky s mazlíky svými shledaly, umlkají znenáhla i tyto poslední zvuky a kus za kusem ulehuje na tvrdou zem, aby si odpočinul po denním namáhání. Lidé vykonavše poslední práce ztrácejí se jeden po druhým v krytých stanech, v nichž i majetník stád se svou rodinou se chystá k nočnímu odpočinku. Smečka silných psů vykonává noční hlídku; tu i tam zaštěká některý z nich čenichaje blížící se hyénu, brzy umlkají ale i tito strážcové noční a po ležení rozhostí se úplné ticho. — V tom zaduní země náhle rachotem hromovým — na blízku zařval lev, panovník pouště. Okamžitě nastává v celé serybě zmatek a hluk. Jako bez smyslu vrhají se ovce proti trnité ohradě, hledajíce spásu v útěku; kozy bečí úzkostlivě a býci s kravami srážejí se v hromady, aby spojenými silami očekávali útok mocného dravce; srdnatí psi, kteří bez rozpaků se vrhají na hyénu neb levharta, skučí nyní úzkostlivě a utíkají se do ochrany svého pána, jenž sám ozbrojen jsa pouhým kopím neví si ani rady ani pomoci a s třesoucím se srdcem očekává, co se dále díti bude; více a více blíží se lev k ohradě, což se poznává dle zmahajícího se hluku a útěku dobytka na té neb oné straně trnitého plotu, přes nějž hladový lev snadnější přechod vyhledává. Konečně nalezl

vhodné místo; v ohromném skoku přeletí trnovou ohradu a jako blesk padne na dvouletého běhouna; jediným udeřením mocné tlapy klesne tento k zemi; dříve však ještě než k zemi dopadl, rozdrtil mu smrtelný zub lví několik obratlů krčních. Vrče leží lev na své kořisti, oči jeho svítí ohněm bojechtivosti, ohon šlehá prudce do vzduchu a hlava pouštějíc na okamžik skonávajícího skota zdvihá se hrozivě do výše; ještě jednou popadá lev v smrtelném zápasu vinoucí se oběť svým rozdrcujícím chrupem, ještě jednou a naposled škubne sebou křečovitě ubohé zvíře a — je po všem. Lev přesvědčiv se opětně, že kořist jeho více nedýše, chystá se na zpáteční cestu; tato však nevede jinudy než opět přes vysoké ohražení. Celé jeho ohromné síly je zapotřebí, aby s dvouletým běhounem v tlamě přeskočil trnitý plot, jejž proraziti nelze. Avšak, co nedokáže lev, když chce. Děsný skok — temný pád, až se země otřásla, a lev zmizel odnášeje jako kočka myš svou ulovenou kořist. —

Milý čtenáři! Ty asi budeš se domýšleti, že toto vypisování se vylíhlo v blouznivé hlavě některého písmaře, ale tomu není tak; ono pochází z úst lidí, kteří podobným výjevům mnohokráte byli na blízku a jejichž hodnověrnost vůbec jest uznaná a zaručená. Přírodozpytec *Brehm*, jenž sám dlouhou dobu v Africe se zdržoval, vypravuje také, že viděl chumáč hřívy lví v trní na plotě 9 stop vysokém a že nalezl jámu v zemi vyrytou, kamž lev se svou kořistí dopadl; konečně také stopoval na půl mile vzdálenosti dráhu, po kteréž lev svou kořist vlekl, a nalezl i místo, kde se dravec do žraní byl pustil. — Jest věru ku podivu, jaký účinek má hlas lví na všechno tvorstvo; zařve-li lev na blízku, umlkne pes i skučivá hyéna,

opice a antilopy prchají v největším kvapu, velbloud se třese jako osyka, kůň se vzpíná a plaší, ano i ptáci rozletují se s křikem na všechny strany; ozve-li se lev zcela na blízku, padá na menší zvířata tak veliký strach, že si počínají jako smyslů zbavená a v pomatení tomto stávají se nejsnadnější obětí svého královského pána.

Ti, kdo slyšeli řvání lvů na poušti, vypravují, že nemožno jest popsati strašlivý tento hlas, jemuž ničeho není na světě podobného; nejvíce ještě připomíná člověku krátké rachocení hromu. Arabové, kteří pro lva mají desatero jmen, mají pro hlas jeho jen jediné slovo „*rad*“ t. j. hrom. Také prý není možno poznati, z které strany hlas ten přichází, neboť lev prý jej vyráží z prsou svých do země, ve kteréž pak hřmění to rozbíhá se silou stejnou na všechny strany. Sotva jeden lev zařval, řvou všichni lvové, kteří ho slyšeli a tak se stává, že cestovatelé na poušti někdy s úžasem mohou naslouchati hroznému tomuto koncertu, jejž provozují mocní králové pustin afrických.

Lev zná dobře moc a sílu svého hlasu; tímto řvaním podaří se mu vyplašiti zvěř z bezpečného úkrytu a přiměti ji k útěku, na kterémž se jí snáze může zmocniti. Je-li lev s lvicí pospolu, řve lvice vždy napřed a sice v tom okamžiku, ve kterém se zvedá ze svého lože. Vždy po půl hodině střídá se řev lvice se řvaním lvovým, až se jim dostane kořisti aneb až se přiblíží k serybě, kterouž oloupiti chtějí. Když se nasytili, počnou řváti znova, což trvá v delších přestávkách někdy až do rána. Také samotný lev řve, když lože své opouští, přichází ale také často v největší tichosti až k samé osadě; v letě za velikého parna

řve lev buď málo aneb umlkne zcela; nejvíce ozývají se lvové v době páření.

Lev hledá sice hlavně potravu svou mezi zvěří divokou a mnohý kanec, zebra neb antilopa (druh jelenů) stává se jeho obětí; kde to však býti může, nechává plachou zvěř na pokoji a obrací svůj zřetel k majetku lidskému, totiž k hovězímu a skopovému dobytku, jehož uchvácení mu bývá mnohem snadnější a pohodlnější; z příčiny této rád se loudá za stády bravu a skotu na pastvinách aneb se usadí v houští blíže vesnic, z kterých pak jedině vybírá svou krvavou kontribuci. Navštíví-li pak osadu — a to se děje v každé noci — bývá vždy hostem velmi drahým a nebezpečným, jehož vypuzení neb zahnání spojeno je pro neozbrojené obyvatelstvo s velikými obtížemi, neboť lev dává při svých loupeživých výpadech velikou chytrost a opatrnost na jevo, jakož vysvitá z příkladu následujícího.

V husté porostlině, asi půl hodiny cesty od obydlí hollandského osadníka *Van Vicha* vzdálené, usadil se lev. Měl tam dobrý úkryt a hojnost vody a proto se mu skrýš, z které mohl pohodlně činiti výpady na všechny strany, velice líbila. Brzy pozoroval náš osadník, jenž — mimochodem řečeno — též dobrý střelec byl a hlavně lovem slonů se živil, jakého má nebezpečného souseda a měl se velice na pozoru. V první noci zuřili psi jeho jako vzteklí, ale lev se nedal viděti; totéž opakovalo se v noci druhé. Již myslil *Van Vich*, že dravec psy zastrašen poradil se s Vaňkem, ale nebylo tomu tak; lev není zaječí pytel, jak se náš Hollandan domníval. Třetího dne z rána shledalo se, že jeden silný vůl zmizel a že ohrada, v kteréž dobytek byl zavřen, násilně byla proražena. Lev totiž zastrašiv psy

řvaním, přeskočil plot ohrady a popadnuv vola chtěl s ním opět přes plot se dostati, tento však sřítil se pod tíží obou zvířat a učinil odchod lvovi mnohem pohodlnější. Hollandan seznav s úžasem, jak se věci mají, věděl ihned, že musí lvovi na kůži, nemá-li přijíti o celý svůj majetek. Bez odkladu vzal tedy jednoho spolehlivého člověka sebou a šest svých nejlepších psů a pustil se po stopě za lvem. Stopa jej vedla k zmíněnému úkrytu a brzy byl *Van Vich* přesvědčen, že se dravec posud v něm nalezá. To mu však prozatím málo prospělo, neboť v porostlině byla rokle asi půl míle dlouhá a 300 loket široká naplněná hustou trávou a trnitým křovím, do kteréhož vniknouti zdálo se mu věcí nemožnou. Postaviv Hotentota na jeden konec rokle, šel sám na konec druhý a pustil psy do křoví, aby lva vyhnali. Tito jej brzy vyslídili a doráželi naň velmi statečně; bylo slyšeti, kterak se lvem se potýkají, brzy ustupujíce, když se na ně rozdrážděný dravec obořil, brzy zase ku předu postupujíce, když lev do svého úkrytu zpět se bral. Celkem však vydávali psi pořád na jednom místě, a bylo viděti, že nejsou s to dravce vyhnati; když pak konečně štěkot jejich pořád slabším se stával, uznal osadník náš za dobré, zavolati je zpět. Ale přes všechno hvízdání a volání nevrátili se než dva ohaři a jeden z nich byl ještě strašlivě porouchán — ostatní zadávil lev.

Můžeme si mysliti, jak asi bylo okolo srdce zklamanému osadníkovi. První pokus k zapuzení nebezpečného souseda byl tedy úplně zmařen a Hollandan naříkaje na všechny bestie celého světa vracel se zkormoucen s nepořízenou domů. V noci čekal opět v boudě u ohrady na lva, ten ale nedal se ani viděti ani slyšeti. Následujícího ve-

čera odebral se *Van Vich* s Hotentotem ještě jednou k oné prožluklé rokli; blíže místa, o kterém se domnívali, že se v něm lev skrývá, vylezli oba muži na strom a číhali celou noc, kde by se co hnulo; nepozorovali však ničehož. Přišedše ráno domů slyšeli teprv, že lev byl v noci ve dvoře a že odnesl nejlepšího koně. Holanďan zuřil a plakal, nadal všem Kafrům a Hotentotům pro jejich zbabělost a nedbalost — což to bylo platné — kůň byl přece ten tam. Po dlouhém hořekování upokojil se konečně a s poklidem duše vstoupil také do jeho hlavy nový plán; tento byl však velmi povážlivý a mohl vzniknouti jen v takové chrabré duši, jakou měl náš osadník. Neohrožený tento muž ustanovil se totiž na tom, že sám a sám bez pomoci psů a lidí vleze do křoví, tam si lva vyhledá a s pomocí boží jej zabije.

Van Vich byl lovec starý a zkušený, s dvojkou svou uměl zacházeti jako nikdo v celém okolí, ale proto přece byl úmysl jeho velice odvážlivý a téměř bezrozumý, neboť čert, jak se říká, nespí nikdy. Druhého dne z rána asi o 10. hodině dal se *Vich* na cestu, zanechav doma i svého věrného Hotentota, neboť se domníval, že by jej mohl výpar z černocha, jenž je mnohem silnější než výpar těla u našinců, snadno prozradit a tím celý plán mu pokazit. S největší opatrností šel tedy k nešťastné rokli po stopě, kterouž kůň po zemi vlečený v písku zanechal. Brzy byl v hustém křoví; nyní záleželo všechno na tom, aby bez nejmenšího hluku dále postupoval, což nebylo při velikém množství suchých větví na zemi ležících věcí tak snadnou. Náš lovec brzy učinil několik kroků ku předu, brzy plazil se po zemi jako had, konaje vše s takovou opatrností, že ani malé ptáčky nad sebou nepoplašil, kteří vedle opic jsou

na podobných výpravách největšími zrádci člověka; neboť jak mile havěť ta člověka blížícího se spozoruje, dá se hned do pronikavého křiku; ptáci do výstražného kvikotu, opice pak bubnují na poplach s takovým hlomozem, že šelma dravá hned ví, že se blíží nepřítel. *Van Vich* dostal se takto asi na 50 kroků do houští a již měl příčinu domnívati se, že se lupič lev nalezá na blízku; neviděl ho, neslyšel ho, ale tajemný cit mu to pravil a tak tomu v skutku bylo; zíraje na vše strany brzy spatřil mezi stromy zbytky svého milého koně a jako zkušený křovák věděl dobře, že nebude také lev daleko. Schoulil se tedy za hustým křem a uložil se tak, aby mohl pohodlně a bez hluku dýchati a — pozorovati. Když tak nějakou dobu číhal, zdálo se mu konečně, že se několik velikých listů před ním ve vzdálenosti asi 20 kroků častěji pohybuje; obrátiv veškerou svou pozornost k místu tomu, shlédl část hlavy lví, která čenichajíc neplechu s velikou bedlivostí pohlížela na tu stranu, kde on se za křovím skrýval. Bylo patrno, že lev blížící se nebezpečí již spozoroval, ještě ale nevěděl, na kterém místě se ono nalezá. *Van Vich* dobře věda, že nastal pro něj rozhodný okamžik, ležel nepohnutý jako socha, aby podezření lvovo ještě více nevzbudil; střelit po čele lvím nechtěl, neboť by to byla musila býti rána velmi dobrá, která však pro množství větví a listů v cestě stojících nebyla zcela jistá.

Po delším pátrání zdál se býti lev opět upokojen, neboť se klidně zase složil do křoví. Náš lovec se nyní opatrně pozdvihl a vystoupiv z křoví na volnější místo, pokud toho měl k výstřelu zapotřebí, natáhl oba kohoutky. Hluk, který při všem tom nutně učiniti musil, neušel pozornosti

lvově; tento vstal okamžitě, ale obrátil se k střelci na neštěstí opět čelem; když nebylo zbytí, vzal náš hrdina místo mezi očima lvíma na mušku a spustil. Rána padla, byla ale, jak se při menší vzdálenosti a při silnějším náboji stává, příliš vysoká; lev svalil se sice na znak, vzchopil se ale opět, a vztýčiv se do výše, zařval, až se země zatřásla, při tom však ukázal neohroženému střelci bok; v tom okamžení padla druhá rána a koule vjela lvovi do komory. Teď bylo vyhráno; smrtelně raněn učinil lev skok ku předu, padl ale do křoví a brzy na to bylo po něm. Ještě před západem slunce visela kůže jeho nad vraty domu *Van Vicha* a všichni černochové kde jaký byl jásali nad vítězstvím svého pána, ještě více ale nad kořalkou, která jim na oslavení toho dne byla darována. —

Při výpadech na divoká zvířata, na sajky, žirafy, zebry a bůvoly, počíná si lev zcela jinak než při lovu krotkého dobytka; lev ví, že jej zvěř větší a že je dosti rychlá, aby mu uteci mohla; proto číhá a čeká v úkrytech při drahách neb při vodě, odkud vyráží na zvěř okolo běžící neb k napájení-se přicházející; často také spojuje se několik lvů k společné honbě, kteří pak si vzájemně nadhánějí zvěř po větru a zcela dle pravidel dobrých lovců. Zvíře, které si lev za kořist vyhlídl, podléhá obyčejně prvnímu útoku; ohromná tíže, která mu náhle na bedra padne, smrtelná úzkost, jež se ho zmocňuje a rány, jež mu obratle krční a tudíž i michu rozdrcují, — vše to dostačuje téměř k okamžitému usmrcení menších zvířat. Jestli se však lvovi při výpadu skok nepodařil, neobnovuje ho nikdy, ale vrací se s hanbou zpět do svého úkrytu, zvolna a krok

za krokem, jakoby vyměřoval vzdálenost, ve které by se mu byl skok mohl zdařiti.

Každou kořist zanáší lev dle možnosti až do svého denního úkrytu a tam teprv dá se do žraní; při tomto odnášení ulovených zvířat objevuje se celá ohromná síla tohoto královského zvířete; považí-li člověk, že lev s dvouletým běhounem jako kočka s myší tryskem ubíhá, že s tříletým volem přes ploty a propasti skáče; že dospělého koně na půl míle po zemi vleče: tu si teprv může učiniti pravý pojem o síle tohoto velikána; jenom zcela vyrostlý bůvol a velbloud jsou mu příliš těžcí, ačkoliv se nezřídka i o zabití jejich pokouší. *Brehm* viděl u Melbesu v Kordofanu dráhu přes sto střevíců dlouhou, po které vlekl lev zabitého velblouda, načež jej ale zanechal, sežrav jen část hřbetu jeho.

Má-li na vůli, vybírá si kořist vždy jen ve zvěři větší, ačkoliv prý v nouzi, jak se s určitostí vypravuje, také za vděk béře kobylkami.

Dobří pozorovatelé sdělují nám, kterak rozeznati lze lva nebezpečného od lva neškodného; pohybuje-li ocasem, mrskaje jím boky své, je to znamení zlé; neboť je lev hladový a bojechtivý a tu nechť se má člověk na pozoru; visí-li ale ohon jeho klidně k zemi, může člověk pokojně jíti vedle něho, neb zahnati jej házením kamenů, aniž jest se mu báti čeho zlého; to také je asi příčina, proč se lvovi připisuje zvláštní velikomyslnost.

Život lva obsahuje dle *Gerarda* dvě zcela od sebe oddělené doby, ve kterýchž je dravec tento vždy jiným zvířetem; doby tyto jsou den a noc; proto že lidé již častěji lva ve dne potkali, jejž mouchy a parno z lože vyhnaly aneb žízeň k potoku pudila a který celý rozespalý sem a tam se potácel maje žaludek dobře naplněný, tvrdili

množí bezpečně, že lev se do lidí nepouští. Tomu však není tak, ačkoliv je jinak věcí jistou, že člověka přec jen mimořádně přepadává. Podobá se, že vysoká a neobyčejná postava lidská v něm vzbuzuje úctu a nedůvěřlivost ve vlastní sílu a lev, jak známo, nerad se pouští do boje nejistého; v Sudanu, kdež se v mnohých krajinách lvové zdržují, není alespoň známo, že by tam byl lev kdy člověka roztrhal; tam padá ročně mnohem více životů lidských za oběť krokodilům a hyénám než lvům, jenž prý dle mínění tuzemců je zvíře bohabojné, které nerado lidem ubližuje. „Dvakrát," praví Arabové, „vyhne se lev člověku, poněvadž ví, že je člověk stvořen dle obrazu božího, k němuž i on jako zvíře spravedlivé se chová s náležitou úctou; jestli ale člověk, nedbaje zákonů božských, které velí, aby se všetečně v nebezpečí nevydával, lovci po třetí kráčí vstříc, zhyne za své rouhání se ustanovení božímu."

V jiných krajinách má prý se věc jinak; v jižní Africe jakož i v Alžírsku a jinde byli lvi lidojedi, kteří se jen výhradně masem lidským živili. Lev seznav totiž náhodou, jak snadno jest mu zvítěziti nad člověkem nedostatečně ozbrojeným a jak sladké jest maso jeho, nechce napotom než lidi loviti a stává se takto pro celou krajinu postrachem a trýzní největší. Lidé, kteří nuceni jsou tráviti noc pod širým nebem, udržují obyčejně kolem ležení svého po celou noc velké ohně, kterých každá šelma se bojí a štítí; jinak lev lidojed; ten nedbaje plamenů skáče přes ohně do ležení a tam člověka spícího přepadává; praví se také, že lidé barvy černé stávají se častěji jeho kořistí než lidé pleti bílé.

Z mnohých případů, kde lev lidi roztrhal,

uvádím jeden z Živy od r. 1855, jenž svým časem pro svou zvláštnost mnoho hluku nadělal.

„Bylo to několik let po dobytí Konstantiny (město v Alžírsku) od Francouzů. Mezi osobami, jimiž vězení přeplněna byla, nalezali se také dva bratří k smrti odsouzení, kteří příštího dne měli býti odpraveni. Byli to pověstní loupežníci, kteří mnoho životů lidských měli na svědomí; poněvadž o síle a odvaze jejich mnoho se vypravovalo, dal je bej (arabský sudí) tak spoutati, že pravá noha jednoho s levou nohou druhého společným kruhem sevřena byla. Jak si pomohli, není známo, z rána ale bylo vězení, když kat pro ně přišel, prázdné. Oba bratři k sobě spoutaní uprchli, schovali se ve dne mezi skalami, v noci pak utíkali dále. O půl noci setkali se se lvem. Z počátku házeli po něm kamením a křičeli co mohli, aby jej zaplašili, ale dravec, jenž jim cestu zalehl, nehnul se z místa. Když hrozby jejich a nadávky nic nepomáhaly, jali se jej konejšiti prosbami; tu však na ně lev náhle skočil a poraziv je k zemi zadávil staršího; mladší ležel jako mrtvý na zemi ani sebou nehýbaje, když lev bratra pozvolna sežíral; když se dravec dostal až k noze železným kruhem spoutané, ukousl ji nad kolenem. Nasytiv se odešel ke studánce, aby se napil. Ubožák, který na živě zůstal, obával se nikoliv bez příčiny, že se lev opět vrátí, až žízeň svou uhasí; zdvihl se tedy a utíkal co mohl v opačnou stranu; na štěstí našel hlubokou jámu na obilí, do níž ihned skočil. Při tom musil ovšem přikovanou nohu bratra svého vléci za sebou. Brzy na to slyšel lva zuřivě řváti a okolo jámy pobíhati.

Konečně se rozednilo; lev se vzdálil a nešťastný uprchlík vydrápal se ven ze své skrýše. Sotva se to však stalo, spatřil několik jezdců be-

jových, kteří ho hledali. Ti jej chopili, jeden z nich posadil ho za sebe na koně a tak přiveden jest uprchlý vězeň nazpět do Konstantiny. Bej, nechtěje věřiti, co jezdci vypravovali, dal si uprchlíka předvolati, který pořád ještě nohu svého bratra přikovanou nosil a vyslechnuv podivnou tu událost daroval mu život přes obyčejnou svou ukrutnost.“

Také se tvrdí téměř všeobecně, že lev, jenž zvířata okamžitě usmrcuje, člověka nevraždí hned, když jej k zemi porazil, ale teprv později a sice mocným udeřením tlapy do prsou; totéž vypravuje také *Livingstone*, proslulý cestovatel i misionář africký. Při honbě, kterou s pomocí obyvatelů vsi Mabotsy ve východní Africe na lvy jedenkráte učinil, byli tito obklíčeni na malém stromy porostlém pahorku.

„Nalezal jsem se,“ tak vypravuje *Livingstone* sám, „vedle domácího učitele, jehož jmeno bylo *Mebalve*, když jsem na vršku, jejž honci pořád více uzavírali, spozoroval ležícího lva. Mebalve shlédl ho též a poněvadž byl blíže než já, střelil po něm; koule zasáhla sice skálu, nikoliv ale lva, jenž po ní kousl jako pes po holi, načež se zdvihl a proraziv několika skoky kruh střelců, utekl. Totéž učinili ještě dva lvové a bylo po honbě. Šli jsme tedy k naší vesnici zpět; tu proti všemu nadání shlédnu opět lva, jenž ležel na skále, kryt jsa nízkým křovím. Jsa od něho jen asi na 30 yardů (35 kroků) vzdálen, vypálil jsem na něj obě hlavně své kulovnice. „Je trefen,“ zvolali honci a chtěli k němu běžeti. Já ale vida, že má ohon vztýčený, zabránil jsem tomu; „počkejte jen, pravím, až svou ručnici opět nabiju;“ když pak kouli do hlavně vrážím, slyším za sebou děsný výkřik; ohlednu se rychle a k velikému úžasu

svému vidím lva, chystajícího se ke skoku zrovna na mne. Bylo již pozdě, neboť dříve než jsem mohl kulovnici svou k nové ráně zdvihnouti, skočil lev a popadl mne za rameno. Svalil jsem se na zem a odevzdával duši svou do vůle nejvyššího; lev strašlivě vrče zatřepal se mnou jako třepavá jezevčík s německou myší, když ji ulovil. Toto prudké otřesení mne jaksi omámilo; necítil jsem ani bolest ani úzkost, ačkoliv jsem byl dobře vědom toho, co se děje, hleděl jsem jen zbaviti se tíže, která mne hrozila udusiti; po chvilce otevřu oči a vidím, že lev pohlíží na Mebalva, který naň mířil; obě rány mu však nešťastnou náhodou selhaly; lev zanechav mne, skočil na učitele a popadl jej za stehno; v tom přiblížil se jiný lovec, jemuž jsem jedenkráte život zachránil, chtěje rozdrážděného dravce prohnati kopím. Lev vida to, pustil opět Mebalva, skočil však ihned na onoho muže a popadl jej za rameno, jež sice prokousl, ale nerozdrtil. V tomto okamžení do konaly koule svou úlohu, které jsem mu dříve do těla byl vehnal; lev pustiv lovce padl k zemi a po malé chvilce byl mrtev. Tu teprv ohledávali jsme rány své; ramenní kost má byla rozdrcena a v ramenu mém bylo jedenácte ran, které vyhlížely, jako by je byly koule vyvrtaly. Po dlouhém hojení zůstala ruka má navždy chromá; moji dva nešťastní druhové vystáli též mnoho bolestí se svými ranami a mají s nimi až podnes trýzeň, neboť se jim často na novo otevírají.“

„Co tomu říkáš, laskavý čtenáři? Jsi asi tomu rád jako já, že není u nás podobných dravců, kteří by nám na potkání ne-li vazy tedy alespoň hnáty lámali. Avšak tu přestávají všechny žerty.“

Lev, o kterém jsme právě mluvili, byl by se zajisté lidí nedotknul, kdyby oni ho byli nechali

na pokoji; ale postřelený král pouště nedává se na útěk, jako to jiné šelmy činívají, ale brání se hrdinsky až do posledního dechu svého. Že lev dává někdy člověku pardon, vysvitá z následující události. „Pastýř *Kock*, vypravuje *Sparman* ve svých cestách po jižní Africe, potkal se jedenkráte blíže lesa se lvem; střelil na něj, avšak chybil, načež rozdrážděný lev jal se ho pronásledovati. Kock utíkal dokud mohl a když byl konečně bez dechu, vyskočil na hromadu kamení a chopil se oběma rukama hlavně své pušky, chystaje se k zoufalému boji. Avšak co se nestalo? Lev vida vztýčenou postavu lidskou zarazil se a ulehl asi 20 kroků před Kockem; po chvíli však se zdvihl a kradl se opatrně zpět, couvaje z počátku krokem a napotom skokem.“

Dáti se před lvem na útěk, bývá věcí vždy velmi povážlivou, neboť lev běhá tak rychle, že s to jest dohoniti i jezdce, jenž nemá koně dobrého. Kdo setkav se se lvem má dosti statečnosti v srdci svém a zůstane neohroženě naproti němu státi, hledě naň upřeným zrakem, nemá tak snadno čeho se báti; k tomu patří ovšem železné nervy, které nejsou dány každému. Pamětihodno jest též, že lev děti jen velmi zřídka přepadává. Jsou případy známy, že lev přiloudiv se k obydlím lidským s dětmi si zahrával, aniž by jim byl ublížil. *Lichtenstein* vypravuje:

Přišli jsme k obydlí jakéhosi *Van Vicha* (nám je již známý), pod jehož střechou jsme na chvíli odpočinouti chtěli. Van Vich přijal a pohostil nás velmi ochotně a mimo to vypravoval nám všeliké zkušenosti ze svého života, zejmena pak o boji se lvem, (kteroužto událost my jsme již slyšeli) načež jal se pokračovati: Jest tomu něco přes dvě leta, co jsem na tom samém místě,

kde nyní odpočíváte, přetěžkou zkoušku musil podniknouti. Zde na prahu dveří seděla moje žena, děti hrály sobě kolem ní; já sám byl jsem zaměstnán na druhé straně domku svým vozem. Bůh ví, jakou náhodou se to stalo, ani jsem dříve nikdy nic podobného nepozoroval, zkrátka, za bílého dne objevil se na našem dvorku veliký lev, jenž si ulehl několik kroků před dovadějícími dětmi. Žena má spatřivši hrozného dravce křikla leknutím, zůstala však na místě, neboť se strachem nemohla hnouti; děti utekly se do klínu jejího. Výkřikem upozorněn spěchám ku dveřím a můžete sobě pomysliti mé ustrnutí, když jsem spatřil na práhu ženu svou s dětmi a před nimi ležícího lva. Lev obrácen jsa ke mně zády nespozoroval mne, přece však zdálo se mi vysvobození nemožným. Mimovolně ustoupil jsem zpět přemítaje v pobouřené mysli, co činiti nám. I napadlo mi, že bývá okno mé komůrky, která leží na zad, otevřeno, a že bych se snad mohl zmoci zbraně, v koutě u okna stojící. A v skutku bylo tomu tak. Okno bylo pootevřeno a po malém namáhání byla puška v mých rukou; ještě větší štěstí však bylo, že byly také dvéře komory otevřeny, tak že jsem od okna celé nebezpečí přehlednouti mohl. Natáhl jsem kohoutky; lev zaslechnuv klapnutí pohnul se — snad již ke skoku; i neváhal jsem déle. Zavolav na ženu, aby sklonila hlavu, střelil jsem ve jmenu božím přes hlavy svých dětí lvovi do čela a to sice tak šťastně, že dravec padnuv na hřbet v krátké době skonal. —

Dejme tomu, že byl tento lev syt, nesmíme přece zapomenouti, že jiné druhy šelem kočkovitých v podobných případech nemohou odolati své krvechtivosti a že dáví bez potřeby; lev v tomto ohledu činí čestnou výjimku, což je zajisté zna-

kem ušlechtilejší jeho povahy. Třeba dravec je lev jen přece zvíře úcty hodné, mohutné tělem a ušlechtilé duší; lev co dravec nemůže se živiti senem, tak jako se nebude beránek nikdy krmiti masem. Porovnáme-li lva s ostatními šelmami dravými, shledáváme vždy, že jest on zvíře hrdé, velikomyslné a statečné. Lev je jen tenkráte lupičem, když to býti musí a jen tenkráte zuřivcem, když je nucen hájiti se na život a na smrt. Hlad dělá z ovce vlka, jakž by také neměl změniti a pohoršiti duši lví? „Kdo se lvem," praví Brehm, „bližší známost si učinil, kdo se s ním jako já po dlouhá leta každodenně zabýval, tomu asi bude se tak díti, jako se stalo mně; bude ho ctíti a milovati v té míře, jak vůbec člověk věrné zvíře milovati může."

Záhy chycený lev zkrotne úplně jako pes; jeho paměť jest tak živá jako paměť psa; svého bývalého pána poznává po letech okamžitě a nezná-li jej více dle postavy a tváře, pozná jej jistě po hlase, tak jako člověk dávno nevídané přátele spíše po hlasu než dle podoby poznává. Zvláště dobrou paměť má lev pro dobrodiní mu prokázaná a povídky, jako jsou o lvovi Androklovu, jenž za vytažený z nohy trn napotom otroku tomuto život zachránil, a podobné jiné mají mnoho pravdivého do sebe, ač je mnozí za smýšlenky chtěli prohlásiti. Lev je velkomyslný, ne-li každý, tedy mnohý; slabších šetřiti, jim provinění odpouštěti, ano jim napotom i dobře činiti, to se zove u nás velikomyslností a té je lev schopen. Praví se, že lvu nelze přece zcela věřiti, anať povaha jeho dravčí přece často náhle vypukne, když se toho člověk nejméně naděje; to je pravda, lev má své vrtochy, avšak nedokonalá zvířata nemají rozmarů žádných; lidé také mívají rozmary a vr-

tochy, děti a ženské vždy, z mužů jen někteří povahy méně silné a rozvážné. Ješitný lev není a v uměleckých kusech nedá se vycvičiti; k hračkám je příliš vážný a hrdý; on dělá to, co se mu líbí a jak se mu to líbí, v čemž opět se jeví mužná jeho samostatnost; schopností má lev dostatečných, ale on nečiní ničehož k vůli zábavě jiných. Vyčítá se mu též nesmělost; nesmělost a lev nehodí se však k sobě; chladná povaha není nikdy bázlivá a jestli lev člověku ustupuje, není to bázlivost ale rozum a nechuť k zbytečnému prolévání krve. Lev se nebojí ničehož a nemá se také proč báti; člověk bez dokonalé zbraně střelné je naproti lvovi úplně málomocným. V kleci chová se lev vždy s větší důstojností než tygr, levhart a jiné kočky; lichocení, hladění po srsti a hravé laškování mají lev i lvice rádi jako všechna dokonalejší zvířata. Taháme-li lva za bradu, upne se oko jeho na nás s hněvivým pohledem, připomínajíc nám, že není rádno žertovati s pány. —

Lev žije obyčejně na svobodě v stálém manželství se lvicí, což nečiní žádný jiný dravec; on zůstává po dlouhou dobu při lvici, když tato lvíčata ošetřuje, chodí s ní na lov, podporuje ji v přinášení a ubíjení zvěře pro mladé a chrání je v nepřítomnosti matky. Tyto vlastnosti ukazují, že se povaha lva liší od povahy jiných šelem kočkovitých v značné míře a že je lev přístupný také pocitům a skutkům šlechetným.

Doba sbydlení lvů se lvicemi řídí se dle podnebí; v Alžírsku na př. stává se ke konci ledna. V době snubní provází na počátku vždy několik mladších ženichů každou lvici, která však málo si všímá jejich záletnictví; za to ale rvou se ženiši tím více jeden s druhým o přízeň její s výsled-

kem ovšem velmi pochybným; neboť jak mile uslyší lvice řváti svého manžela, ozve se mu aneb zavede záletníky své až k němu, jenž je brzy jednoho po druhém spořádá tak, že jim obyčejně přecházejí všechny další laskominy na ženění; kdo nejde po dobrém, musí po zlém a ještě dostane na cestu za vyučenou. Setkají-li se však při jedné lvici dva zcela dospělí lvové, pak nastává boj, který poskytuje bezděčnému pozorovateli hrůzy plné avšak vzácné a velikolepé divadlo, jež nezřídka končí smrtí obou soupeřů. Lvice leží při souboji svých ženichů zcela klidně na blízku a když konečně vítěz k ní se blíží a pokorně vedle ní se natáhne, líže mu na důkaz své náklonnosti rány, jež pro ni v boji byl obdržel; nový párek zůstává pak o samotě a žije věrně jeden druhému. Za 15—16 neděl vyhledá si lvice zakrytou rokli neb temnou huštinu lesní co možná blíže vody, aby nemusila daleko choditi pro pokrm a pro nápoj; v pelechu málo prohlubeném přivádí pak na svět jedno až šest, obyčejně pak jen dvě neb tři mláďata, která mají velikost malých koček. V prvních dnech po slehnutí nehne se matka ani na okamžik od mláďat a lev musí se úplně o její výživu starati; teprv později opouští lvice čas od času lvíčata, aby buď sama se nasytila, buď jim nějakou hračku opatřila; v době této bývá lev buď u pelechu samého buď dlí někde na blízku, aby v čas nebezpečí mohl rychle přispěti k ochraně svých potomků.

Mladí lvové přicházejí na svět s očima sice otevřenýma, ale s tělem velmi nemotorným; teprv v druhém měsíci naučí se běhati a stávají se pak hravými jako naše koťata. Lvice pečuje o své mazánky s pravou láskou a něžností mateřskou a dojemný jest pohled na ni, když si buď sama

s mláďaty po dětsku zahrává aneb když lvíčkové jako koťata kolem ní své hry a šprýmy provozují a ona vážně a laskavě na ně pohlíží. Výjevy tyto byly již často pozorovány, neboť mívá lvice i ve zvěřincích často mladé a počínání její dá se pak velmi snadno pozorovati; litovati se však musí, že jen velmi zřídka lze v zajetí zrozené lvíčky odchovati; hynou obyčejně v třetím měsíci, když jim zuby počnou vyrážeti; zpočátku mňoukají jako kočky a teprv později stává se hlas jejich plnější a také silnější. Asi v šestém měsíci je lvice odstavuje, ačkoliv je dříve již vodí na malé procházky a loupežné výpady. Ku konci prvního léta dosahují lvíčata velikosti silných psů, a jsou již tak silná a obratná, že kozy, ovce, sajky sami uloviti a zadáviti dovedou.

Proto že mladí lvové mívají dosti velikou cenu, odvažují se zmužilí Arabové unesti je lvici z hnízda v té době, když je počíná odstavovati. K účelu tomu musejí především vyčíhati místo pelechu a za druhé čas, kdy lvice mláďata opouští, kam se ubírá a jak daleko starý lev se zdržuje. Naleznuvše konečně příhodnou dobu přikradou se opatrně k opuštěným lvíčatům, obalí je do šatů, aby křičeti nemohla a pak je s největším chvatem odnášejí k jezdcům, kteří na kraji lesa čekají a s nimi v nejprudším cvalu pryč odletí. Taková výprava bývá ale často velmi nebezpečná; neboť zaslechne-li lvice to nejmenší vřísknutí, vrátí se okamžitě zpět a pak běda lidem, kteří se opozdili, neb jinak na svou bezpečnost zapomněli. — V dubnu roku 1840, vypravuje Gerard, vytáhlo asi 60 Arabů s úmyslem, vybrati lvici z hnízda několik mláďat. Zajetí lvíčat šťastně se podařilo, když ale lovci kvapně se vzdalovali, objevila se náhle lvice a dala se do nich. Jednoho po-

padla za levé rameno; tento však ji pravou rukou vpálil do břicha dvě rány z bambitky; lvice jej pustila, ale v tom okamžení vrhla se na jiného, jenž ji střelil do samé tlamy; přece však jej lvice porazila vytrhnuvší mu kus masa z žeber, načež teprv na něm ležíc skonala. —

Teprv po dvou letech stáří svého počnou se lišiti mladí lvové od lvic, neboť se jim v této době počíná objevovati na plecích první hříva; nyní mívají takovou sílu, že koně neb vola jediným kousnutím do hrdla usmrtit a ploty šest střevíců vysoké přeskakovati mohou. Ve stáří od jednoho roku až do dvou let stávají se celému okolí nejvíce záhubnými, neb lví rodina dáví dobytek nejen pro nasycení, nýbrž také pro cvičení; dosti často se stává, že mladý lev pro svou nešikovnost několik kusů dobytka poraní než jeden usmrtí a starý lev pomáhati musí. Po třech letech opouštějí mladí lvové své rodiče na vždy a hledají si sami družky aneb se toulají dobrodružně po poušti. Úplné dospělosti dosahují lvové teprv osmým rokem; pak ale jsou v celé své síle a mohutnosti; lvice bývají o třetinu menší než lvi.

Stáří, jež lev vůbec dosáhnouti může, udává se na 30, na 40, ano také až na 70 let. Co takový lev za svého živobytí škody nadělá, snadno může si každý představiti. Tuzemci, jejichž stáda tisíce kusů počítají a kteří od mladosti si zvykají na daň, již sobě od nich lvové vybírají, počítají si také škody od lvů způsobené zcela jinak než osadníci evropští, jimž ztráta jediného kusů již je škodou velikou. Dle výpočtu Gerardova způsobilo asi 30 lvů, kteří se v provincii Konstantinské zdržovali, ročně na skopovém, hovězím a jiném dobytku asi 70.000 zl. škody, tak že by v průměru na vydržení jednoho lva ročně 2333 zl. při-

padalo. Proto také hledí zejmena přistěhovalci lvy co možná brzy vypuditi a někteří z nich vydobyli sobě jejich pronásledováním veliké slávy. Tuzemci však jsouce náboženství mohamedánského, dávají si od svých kněží napsati zaříkací amulety, jež pak přibíjejí na svá obydlí, aby jich lev z uctivosti před slovem božím ušetřil, kdyby náhodou k nim někdy zabloudil. Jaký účinek na lvy takové svaté věci mají, vysvitá z příběhu, jejž vypisuje přírodozpytec *Brehm*.

„Za mé přítomnosti v jižní Nubii činil lev kolem města Mucherefu veliké škody; za každé téměř noci přicházel k městu neb k blízkým osadám a odnášel z ohrad neustále ovce i krávy, ačkoliv byly tyto dobrými amulety chráněny. Konečně zdála se tuzemcům hříšnost tohoto lupiče přece trochu velikou a usnesli se mezi sebou, že ho budou stíhati. Čtyři Arabové ozbrojení puškami a dvanáct nejsrdnatějších mužů nubických ozbrojených kopími vytáhlo za jednoho krásného jitra na lov; šli rovnou cestou k huštině pralesa, do které lev obyčejně kořist svou odvlékal. Lev se z počátku velice divil této neočekávané návštěvě, byv ale trochu nešetrně z lože svého vyburcován, postavil se klidně naproti lovcům a očekával, co se díti bude; v tom však vypálili Arabové zároveň své čtyry pušky a za koulemi hrnulo se na lva celé krupobití hrotů a pik; lev krvácel z mnoha ran, ale žádná nebyla smrtelna; nečekaje dalšího útoku vrhl se nyní na své nepřátele; jednoho z lovců porazil na zem, druhého, jenž se k němu s pikou blížil, pohladil tlapou tak upřímně, že odletěl stranou více než na deset kroků a ostatní — ti, ani ti již již chystali se k útěku a byli by své soudruhy jisté smrti zanechali, kdyby mladý jeden člověk všech ostatních

patnáct nebyl zahanbil a vysvobodil. Tento muž měl za zbraň dlouhou a těžkou hůl „nabut" zvanou a s drzostí, jako by chtěl špačka poraziti, šel v osudném tomto okamžení přímo na zuřícího lva; tento pohlížel jaksi udiveně na smělého odvážlivce, ale dříve než se nadál, přiskočil mladík a celou silou svou udeřil ho těžkou holí zrovna mezi oči. Lev zavrávoval a padl k zemi, načež měli zbabělí Nubové snadnou práci; s velikou kuráží bili a píchali do lva tak dlouho, až se více nehýbal.

Arabové zbraní střelnou důstatečně opatření honí lva rozličným způsobem. Zkušeností poučeni vědí velmi dobře, že mohou lva přemoci jen přesilou a dobrým řádem honebním. Proto se po dlouhém vybízení a rokování sejdou všichni branní muži z okolí a ve třech řadách obstoupí křoví, ve kterém se lev ukrývá; první řada lovců musí lva z úkrytu vyhnati, kterážto záležitost se koná dle arabského způsobu křikem a nadávkami: „Ty pse," spustí jeden Arab za druhým, „ty, jenž z čubky pocházíš a čubky plodíš, ozvi se, kde jsi? Ty vrahu našich stád, ty lupiči našeho dobytka, ty syn ďáblův jsi a zloděj a darebák. Když jsi takový hrdina, ukaž se nám za dne, ty noční tuláku. Chystej se k boji, zbabělče, stojíť proti tobě muži, synové hrdinské odvahy a válečného ducha." Nepomáhají-li nadávky, vystřelí se tu i tam do křoví, až konečně některá koule přece lvem pohne a jej z poklidu vyruší. Zařvav hněvivě vyrazí obyčejně z huštiny ven, plamenné blesky oka svého na vše strany metaje. Odevšad jej vítají Arabové divokým křikem; udiven a jako zaražen nad neobyčejným tímto výjevem učiní lev několik kroků ku předu a hněvivě pohlíží kolem sebe na davy lidstva se všech stran jej obklopujícího a k uvítání jeho náležitě připraveného. Když se takto lev rozhlíží, jak by s nejlepším

prospěchem boj započal, vypálí první řada střelců; lev skočí ku předu, ale uvítán koulemi druhé řady, která ihned první v palbě vystřídá, padne obyčejně bez dalšího zápasu. Honba tato, ač méně nebezpečná, vyžaduje přece dobrých střelců, nebo se stává, že lev mnohými koulemi prohnán přece ještě s velikou silou a zuřivostí do boje se pouští. Gerard tvrdí, že v roce 1853 dvě stě dobře ozbrojených Arabů z podobného boje uteklo; když lev jednoho muže zadávil a šest jiných strašlivě porouchal, dali se ostatní s vypálenými puškami na útěk.

Arabové chytají lvy také do hlubokých jam, jež pokrývají větvemi a opatřují nějakou vnadou; padne-li lev do jámy, shlukne se lid z celého okolí, načež nastává křik a hluk pekelný; každý křičí, co hrdlo stačí, nadává, tupí a hází kameny do jámy; nejvztekleji však si počínají při takových případech ženy a děti. Konečně zastřelí muži lapeného a utýraného lva; tento očekává smrt klidně; s okem nepohnutým a s hlavou hrdě vztýčenou přijímá smrtelné koule; ani jediný stesk nevychází z prsou jeho; žádný jiný dravec neumírá tak hrdě a důstojně. Teprv když se již tělo jeho nehýbe, odváží se někdo k sestoupení do jámy a přiváže provazy na nohy jeho, načež vytahují ostatní s velikým povykem zabitého dravce; dospělý lev váží 4 až 5 centů.

Také na čekání střílí se lvové; Arabové vyházejí na příhodném místě jámu a pokryvše ji co možná pevně nechávají jen několik děr k pozorování a střílení; před jámu položí se čerstvě zabité zvíře a ukrytý v jámě střelec číhá na všechny strany a očekává příchod lva; tento způsob lovu je jak patrno, velmi nespolehlivý a dá se s pro-

spěchem učiniti jen tam, kde by lvů bylo množství veliké.

Ze zabitého lva dostane každý arabský chlapec kousek srdce, aby byl udatný a silný; ze hřívy lví pak dělají amulety, jež nosí muži i ženy na těle s domněním, že lví zub nikdy nedotkne se toho, kdo srst jeho při sobě nosí. Zabití lva bývá pro celou krajinu velikou událostí, která spojena jest s nevšední slavností. Za hlučné střelby doprovází lid střelce vítěze do nejbližšího města, kdež se mu dostává odměny vládou ustanovené 50 franků (20 zl.); pak se lev stáhne a kůže prodá se kožešníkovi za 40 až 60 zlatých: maso se vysekává půl franku (20 kr.) za libru, jež Evropané rádi kupují. Takovým spůsobem získá lovec asi 300 franků, což je pro Araba jměním znamenitým, jehož ale opět tak rychle pozbývá, jak ho byl získal.

Mladí lvové, jichž se každým rokem několik v Alžírsku na prodej vyskytuje, prodávají se po 20 až 60 zlatých.

Lev v mládí chycený a rozumně chovaný stává se velmi krotkým; on poznává brzy svého pána a miluje ho tím více, čím více se tento s ním zabývá. Člověk si sotva může představiti zvíře pomilování hodnější než ochočeného lva, jenž v krátké době zapomíná na svobodu a na své lvovství oddávaje se člověku celou duší svou. Z mnohých příkladů, Bruncvíkova lva sem nepočítaje, budiž uveden následující. Pověstný lovec lvů Gerard nalezl jedenkráte v pelechu dvě lvíčata, jež odnesl v tom úmyslu, aby je zkrotil a odchoval; byli to lev a lvice; lvice byla zpočátku velmi divoká, vrčela a kousala, ačkoliv ještě hrubě ani zubů neměla; lev pak byl mírný a zkrotl brzy tou měrou, že mu dovoleno bylo běhati po Al-

žíru zcela svobodně; k pánu svému měl velikou lásku a poslouchal vždy na slovo jako dobrý pes. Když roztomilé toto zvíře dorostlo, daroval je Gerard pařížskému zvěřinci. Teprv po dvou letech přišel opět do Paříže navštívit bývalého chovance. Lev poznal ihned svého přítele a samou radostí nevěděl co počíti; skákal na něj, lízal mu tvář a ruku a rozčílil se tak, že po opětném rozloučení za několik dní žalostí a smutkem pošel. Také *Brehm* měl v Africe lvici, o kteréž vypravuje „Štěpnice z roku 1869“ následující události: „Tato lvice jmenovala se Bachída a náležela dříve egyptskému místodržiteli ve východním Sudanu. Na náš dům v Chartunu zvykla sobě brzy a běhala po dvoře zcela volně. Brzy chodila za mnou jako pes, lichotila se mi každou chvíli a stávala se mi jen tím obtížnou, že lezla v noci ke mně do postele v tom úmyslu, abych s ní hrál a dováděl. Se všemi zvířaty na dvoře se spřátelila, ačkoliv těmto přátelství její nebylo příliš milé, neboť je plašila, škádlila a děsila, kde jen mohla a to z pouhé kratochvíle; obyčejně přitiskla se někde k zemi aneb zalezla do nějakého úkrytu, odkud pak vyskočila jako kočka na myš buď na nějaké zvíře neb na člověka, a měla z toho velikou radost, když je notně poděsila. Za tou příčinou se jí všechna zvířata méně neb více bála, jediný čáp marabu neměl k ní pražádné úcty ba ani nejmenšího rešpektu. Kdykoliv se jí zachtělo s ním zažertovati, dal se čáp urputně do ní a vrážel jí svým ostrým zobákem tak upřímné rány do těla, že milé lvici nezbylo obyčejně ničehož, než aby horempádem utekla; tak byla dobromyslná, že jí ani nenapadlo postaviti se urputníkovi tomu na odpor. Když jedenkráte pro svou nezbednost notný výprask dostala, přišla v malé

chvíli zpět a lichotila upřímně svému karateli, aby jej udobřila ; nikdy nejevila zlomyslnou neb mstivou povahu a falše a lsti neznala.“

Nemůžeme věru, ač se pojednání naše již příliš protahuje, opomenouti konečně případ svědčící o veliké dobromyslnosti našeho hrdiny, o němž svého času daleko široko se vypravovalo. V pařížském zvěřinci žil před časem krásný lev s malým psíkem v jedné kleci v nerozdílném přátelství. Stalo se to spůsobem následujícím. Člověk bezcitný jeden hodil psíka do kletky lvovy, chtěje surovou smyslnost svou pobaviti divadlem, kterak asi lev na ubohé zvíře se vrhne a je zuřivě rozsápe. Avšak stalo se jinak, nač mizera ten ani nepomyslil. Lev ukázal se totiž milosrdnějším člověka; vida velikou úzkost třesoucího se psíka, slitoval se nad ním a nejen života mu přál, ale učinil se mu přítelem tak oddaným, že jej opatroval jako oko v hlavě. Dával mu nejlepší kousky svého oběda, dovolil mu spáti na svém těle a když mu byla zima, zahříval jej hustou svou hřívou. Když pak po roce psíček pošel, měl z toho lev veliký zámutek, churavěl a odmítal po několik dní veškerou potravu, tak že se bylo obávati o život jeho. —

V kočujících po světě zvěřincích můžeme dosti často viděti, jak majetníci lvů k těmto do klecí vstupují, je za hřívu tahají, bičem popohánějí, na ně sedají, ano i hlavu svou do tlamy lví beze strachu vkládají. Lev má tolik rozumu, aby pochopil, že celá ta na pohled strašná věc jest pouhou hrou a trpí ji, neboť rozumí žertu; jen nesmí trvati žert ten příliš dlouho, aby jej neomrzel a tím nepopudil k odporu. V jednom zvěřinci dělal lev své umělé kousky jen tenkrát, když byl dříve dobrými slovy k tomu požádán;

vstoupil-li pán do klece s bičem v ruce, rozhněval se lev velice a nedal se nikterak přinutit k provozování svého umění. Když jedenkráte pán jeho neprozřetelně před ním na podlahu dupnul, by ho k rychlému skoku popohnal, obrátil se k němu lev hněvivě a jednou tlapou jej porazil k zemi. Muž ten padnuv na mříž byl po několik minut bez sebe; zpamatovav se však opět vyšel bez dalšího úrazu z kletky lvovy s tím však naučením že musí po druhé jednati se lvem slušně a zdvořile. Tak jeví se lev ochočený.

Lvové, kteří v Evropě na svět přišli a přiměřeně odchováni byli, podobali se ve svém chování dobře zvedeným psům a byli tak krotcí, že se i na divadlech objevovali. Krocení lvů znali již starší Římané. Markus Antonius a jiní jezdili po Římě ve vozích, jež lvové tahali. Zuřivec Nero udělal si jedenkráte žert; pozval totiž své nejlepší (?) přátele k obědu a když tito při víně byli v nejsladším rozmaru, otevřely se dvéře sálu a do jídelny vešlo několik lvů a lvic, jež se udiveně k hostům blížili; že těmto ihned všechen humor zašel, netřeba dokládati. O bojích chycených lvů s lidmi v divadlech již jsme zmínku učinili. Chytání těchto lvů bylo prací velmi choulostivou; nejvíce se jich nachytalo do jam, načež se hledělo k tomu, aby hlava neb celé tělo houněmi se obalilo, pak teprv bylo možno lva spoutati a ven vytáhnouti. Že při těchto hříčkách mocných pánů mnoho sprosté krve vyteklo, rozumí se samo sebou; když se páni klouzají, musejí a museli vždy za ně sprostáci nohy lámati. —

Jsme u konce. Myslíš, milý čtenáři, že jsme ti podali úplný obraz vlastností našeho hrdiny? Nepodali. Máme mnoho vyobrazení lvů, ale žádný dokonalý; duši jeho nevyznačil ještě žádný umě-

lec ve výrazech tváře; motýla vykresliti je věcí snadnou, vykresliti neb vymalovati lva věcí velmi těžkou a snad i nemožnou. Tak se vedlo i nám. Obraz náš zůstal nedostatečný a neúplný a přiznáváme se k tomu zkroušeně. Ale právě tato obtíž při vypisování lva, nedokazuje-liž ona velikou dokonalost duševní mocného krále všeho tvorstva? —

Puma. (Obr. 26.)

Amerika má také svého lva, avšak lev ten je pouhým trpaslíkem naproti lvu africkému, s nímž nemůže se měřiti ani co do velikosti, ani co do síly a postavy. Tělo *kuguára*, jak jej také nazývají, je štíhlé, $3^1/_2$ až 4 stopy dlouhé a podobá se jen barvitostí krátké a měkké srsti lvu africkému čili lépe řečeno lvici, ješto mu nádherný plášť v podobě dlouhé a husté hřívy úplně schází. Zvíře toto bylo druhdy po celé severní i jižní Americe rozšířeno, nyní však jest již z mnohých krajin vypuzeno, neboť kde se lidé usadili, netrpí rádi takových nebezpečných sousedů.

Obydlí své volí si puma dle povahy krajin; lesy a zejmena kraje lesů jsou jí nejmilejší, ačkoliv ráda také brousí po velikých rovinách jihoamerických hustou a vysokou trávou porostlých, v nichž se shání po všeliké kořisti. Je-li pronásledována, utíká vždy k lesu, kdež úprkem vyskočí na strom, s toho na jiný a brzy skryje se mezi větvemi tak dobře, že ji člověku nelze zrakem vypátrati. Tímto skákáním se stromu na strom liší se kuguár nejen od lva, ale i od všech ostatních šelem, zejmena pak od svého souseda jaguára, který dle spůsobů našich koček jen po pni na stromy leze, ale nikdy jako veverka s jednoho na

druhý neskáče. Ostatně žije kuguár jako pravý tulák nemaje ani stálého obydlí ani určité skrýše. Ve dne spí buď na stromě neb v křoví, v noci pak vychází na lov, při kterém proběhne třeba několik hodin cesty; kde jej ranní červánky zastihnou, tam zůstane, uloživ se na místě co možná nejbezpečnějším. Kuguár je jako všechny kočky šelma velmi obratná a svižná; veškeré pohyby jeho jsou lehké a jisté, skoky pak na 3—4 sáhy jsou mu pouhou hračkou. Oko jeho je veliké a klidné, čich slabý, sluch ale výborný. Všechna drobnější zvěř až do velikosti ovce a srnky stává se jeho kořistí, vyjmouc psy, před nimiž má puma náramný rešpekt; také opice honívá kuguár se stromu na strom a to sice tak dlouho, až se mu podaří lapiti některou za ocas; před člověkem béře vždy útočiště k zaječímu prostředku a jen v největší tísni staví se mu na odpor. Na svou kořist vrhá se z úkrytu velikým skokem; chybil-li se jí, učiní za ní proti obyčeji jiných šelem ještě několik skoků a pronásleduje ji ač nikdy dlouho.

Když se mu podařilo zmocniti se nějakého zvířete, prokousne mu krk a ssaje krev jeho vždy dříve, nežli se dává do žraní. Menší zvířata požírá najednou, z větších jenom předek, ponechávaje si zbytek na druhý den; aby mu jej však supové nevyslídili, pokrývá lup svůj pískem, listím neb trávou. Jestli se druhého dne žádný výpad podařiti nechce, vrací se puma k včerejší kořisti; masa však již zapáchajícího netkne se ani v největším hladu.

Ve své krvechtivosti podobá se puma více tygrovi než lvovi, neboť krev jí jde nade všecko a pro krev vraždí mnohem více, nežli sežrati může. Na jednom statku zadávil kuguár přes noc 18 ovcí, nedotknul se však masa ani jedné z nich, ale roz-

trhnuv každé hrdlo vypil krev její, nechávaje vše ostatní ležeti. Darebáctví takové dopálilo hospodáře velice; i nemeškal a udělal na drzého lupiče hned druhého dne honbu; kuguár byl pomocí psů v blízkém lese vystopován a bez obtíže zastřelen; žaludek jeho nalezen jest posud krví naplněný, masa však v něm nebylo ani za mák.

Podivno jest, že kuguár, napiv se krve, je jako opilý a nikdy daleko od místa loupeže vzdáliti se nemůže, ještoprý jej spaní přemáhá. Dle zpráv *Azarových* uškrtila puma za jednu noc již také 50 ovec na témž místě, což je zajisté lotrovství neslýchané.

V době páření, která v jižní Americe v únoru neb březnu nastává, vyhledá si samec nějakou lvici, již však opět po krátké době opouští, staraje se o své plemeno asi tak, jako náš kocour o své potomstvo, jež, může-li, z nesmírné lásky otcovské nejraději sežere.

Asi po třech měsících rodí puma 2—3 slepá mláďata, jež ukrývá v husté trávě neb v dutém stromě; že by se příliš o ně starala, nezdá se býti pravdě podobno, neboť je často opouští a daleko široko se toulá o sebe hlavně pečujíc; naleznou-li pelech její lidé nebo psi, nehájí mláďat svých, ale zbaběle dává se na útěk.

Honba na kuguáry není nebezpečná, ovšem ale velmi obtížná; kuguár byv pomocí psů v lese vystopován, dává se po stromech na útěk a člověku těžko jest jej pronásledovati pro neschůdnost půdy, jakož i pro umělost, s kterou se puma ukrývati dovede. Snáze se jí dostane lovec na kožich, vyslídí-li ji na planině, doprovázen jsa silnými a cvičenými psy; tito obklopí dravou šelmu se všech stran a buď ji sami roztrhají aneb jim člověk přichází na pomoc.

Gauchové tito pověstní jezdci provozují honby na „*leony*“ na rovinách laplatských s velikou zálibou. Vyštvavše pomocí psů lupiče na šíré pole ubíjejí jej metanými z ruk koulemi (bolasy) neb jej prchajícího dohánějí na svých rychlých koních a dostihnuvše dravce házejí mu na krk dlouhou oprátku (lazo); chyceného leona vláčejí pak za koněm v trysku uhánějícím tak dlouho, až je uškrcen.

Jak se kuguár k člověku chová, setká-li se s ním náhodou, vysvitá nejlépe z udalosti této: Cestující Angličan střílel na pampách (rovinách) divoké kachny; aby se snáze dostal k ráně, aniž by si zvěř vyplašil, lezl po zemi po čtyrech maje hlavu a tělo zahalené vlněným huňatým šatem. Když se takto zakuklen po zemi škrábe, slyší náhle krátký řev a brzy na to cítí, že mu něco skočilo na záda. Uděšen zdvihne se ze země, shodí houni s těla a s ní zároveň k nemalému překvapení svému mladého kuguára, který bezpochyby v domnění, že má před sebou berana, skočil mu na záda. Udiveně zíral kuguár nyní na Angličana, jehož oholenou bradu bezpochyby jaktěživ ještě neviděl, a tento zase upínal zraky své na potvoru, kterou mu sem sám ďábel v cestu postavil. Angličan měl lehkou pušku nabitou jen ptačími broky a proto sebou netroufal hnouti, aby mu šelma na hrdlo neskočila; této však ani do hlavy nevstoupil úmysl podobný, neboť bála se zuřivých zraků anglického lovce. Prohlídnuvši tedy sobě důkladně jeho dlouhé licousy ustoupila asi na deset kroků, načež se opět zastavila, ohlížejíc se, zda-li jí nezdvořilý Angličan nechce dáti něco na památku; když se však tento k ničemu neměl, učinila několik rychlých skoků a zmizela ve vysoké trávě. —

Chycený kuguár počíná si velmi zuřivě a obyčejně raději hladem hyne, než by se dal člověku na milost a nemilost. Mladí kuguáři naproti tomu stávají se velmi krotkými a přítulnými; jako psi běhají po domě a po dvoře a sami vyhledávají si pána svého, otírají se o něho, lízají mu ruce a kladou se pokorně k nohoum jeho. Když je tento hladí, předou jako kočky, ve strachu frkají nosem a v nevoli vrčí jako pes; řvaní nebylo od nich nikdy slyšáno; nemilými stávají se ochočené pumy jen tím, že pána svého, mají-li jej upřímně rády, zvláštním spůsobem pozdravují; blíží li se tento k nim, ukrývají se rády v nějakém zákoutí, z něhož pak z nenadání naň vyrazí; pocit při takovémto pozdravení není prý člověku tuze příjemný. Azara měl ochočenou pumu, která za ním po celém městě běhala, aniž by se psy neb jinými zvířaty do rvaček se byla pouštěla; tyto procházky po městě tak se jí zalíbily, že často ze dvora přes zeď na ulici vyskočila a sama po městě se prohánělа; když pak se toho toulání nabažila, sama vracela se domů zpět. Maso, které k žrádlu dostávala, často dříve do písku zahrabávala; než pak se do žraní dala, odnesla svůj oběd k vodě a pěkně ho vymáchala; očištěné maso vedle spůsobu koček olízala a aniž by je na kusy trhala, s hlavou na stranu obrácenou ponenáhlu celé sežvýkala. Po žrádle pila hojně a neměla-li nápoje důstatek, dostávala apetit na krev, zejmena na krev slepičí. Se psy, kočkami, s domácími lidmi žila v přátelství a ráda si s nimi zahrávala; ptactvo však a drůbež nemohla viděti, aby se do nich nepustila; choutka její na slepice a kuřata byla tak veliká, že jí nikdy přes všeliké tresty odolati nemohla.

V severní Americe vydělávají se kůže kuguárů a maso jejich se jí; má prý chuť masa tele-

cího a osadníci v státu karolinském je považují za zvláštní lahůdku; což ostatně není nic nového, neboť jsou u nás lidé, kteří by kočičí pečeni také za divokého zajíce nevyměnili. O gustu s někým se hádati je věcí velmi nevděčnou. —

Tygr. (Obr. 27.)

Lev, tygr, jaguár jsou mocnáři v čeledi šelem kočkovitých a každý z nich má své panství v jiném dílu světa. Lev zvolil si hlavně Afriku, tygr Asii, jaguár pak, o němž dále pojednáme, dostal za podíl Ameriku. Evropa naše, aby jí srdce litostí nepuklo, obdařena jest jakožto popelka jen rysem a kočkou divokou, které náležejí k šelmám nejmenším. Která z oněch prvních tří šelem je největší? Bez odporu lev berberský, ač mu asi tygr bengálský v ničem nezadá. Kdo z nich je nejsilnější? Možná, že lev, možná také, že tygr, kdož to může na vlas posouditi? V jednom voze byli tito velikáni sotva kdy zapřaženi a boj mezi lvem a tygrem byl asi na svobodě sotva kdy pozorován; z ochočených zvířat zakrnělých a hladem utýraných nedá se pak žádný správný rozsudek o věci té učiniti. Kdyby se nás však někdo tázal, kdo z nich je dravec nejhroznější, bez rozmýšlení povíme a důkazy stvrdíme, že tygr čili saň a že jí není k tomu ani třeba devíti hlav, jež Bruncvik za onoho času všechny zporážel.

Lev je přes loupeživý život svůj přec jen zvíře mírné a rozvážlivé, tygr ale a jaguár jsou šelmy nesmyslné, bezohledné a vzteklé, pravé to povahy lotrovské, z kteréž příčiny je považujeme za největší nepřátele všeho ostatního tvorstva na zemi. Všeliká zvěř divoká i dravá ustupuje ponenáhlu člověku, nikoliv ale tygr; tygry úplně vyhubiti ne-

podařilo se posud v žádné zemi, ano jsou spíše známé případy, že tygrové vypudili z mnohých míst lidi, kteří jim nižádným spůsobem odolati s to nebyli, což věru není ani k uvěření. Z pustin, které lidé proměňují v úrodné kraje, stěhují se obyčejně všeliké šelmy ustupujíce ze zemí lidnatých do krajin neobydlených; tygr naopak; on neleká se člověka ani jeho tažených dvojek; jemu je sousedství lidské právě vhod, jelikož z něho může kořistit ve prospěch svůj. V Indii bylo již mnohé místo, mnohá vesnice od lidí opuštěna, proto že se životům lidským stala nejvýše nebezpečnou; tygrové přicházeli do osady i za bílého dne a odnášeli, kdo jim náhodou padl do rány; pozůstalí lidé, nechtíce jeden za druhým od tygrů býti sežráni, utekli z vesnice a usadili se na místech méně nebezpečných; v opuštěných domech zahnízdili se pak tygrové, činíce odtud zase výpady na jiné strany.

Neuchýlíme se zajisté pravdy bezpečné řkouce, že je člověk naproti tygrům posud úplně málomocným; seznání toto, ač ne příliš lichotivé, nemůže nám býti závadou, abychom nepohledli blíže na tohoto arcilotra a nejnebezpečnějšího škůdce zvířat a lidí.

Tygr je dokonalá kočka s ohromnou kulatou hlavou, z níž hrozivě do světa zírají dvě jedovaté oči s podlouhlými zornicemi, s dlouhými bělavými vousy na tvářích, se srstí krátkou a hladkou barvy rezavě žluté a s příčnými tmavými prouhami přes tělo; toto je vyšší, táhlejší a štíhlejší než tělo lví a dosahuje průměrně délky 7—8 stop, z nichž připadá na ocas $2^1/_4$ stopy; byli však již zabiti tygrové, jejichž délka 9 stop obnášela.

Mláďata mají tutéž pestrou barvitost, kterouž se tělo starých tygrů vyznačuje, jen že jsou barvy

jejich vesměs světlejší. Člověk by myslil, že kočka takto pěkně a strakatě zbarvená velice se bude líšiti od všelikých předmětů a tím že snadno každému do oka padne, ale není tomu tak. Barva srsti všech zvířat, zvláště pak šelem kočkovitých velice je přispůsobena barvě obydlí jejich; kdo viděl různobarevné křoviny indické, pestré traviny a strakaté rákosové huštiny, velice se podiví shodě barev jejich se strakatinou srsti tygrovy a známo jest, že i zkušení lovci snadno přehlednou tygra v křoví ukrytého, třebať se nalezal v nepatrné vzdálenosti.

Vlast tygrova je velmi rozsáhlá a neobmezuje se pouze na horké a teplé pásmo asiatské, ale sahá od ostrova Javy a Sumatry přes Indii až do jižní Sibiře, kdež tygr mnohem větší zimy snáší než u nás panují. Nejhojněji však nalezají se tygrové v přední a zadní Indii, tedy v pásmu teplém, kdež hojnost lidí a zvěře zabezpečuje jim živobytí dobré a rozkoší plné. V těchto nešťastných krajinách skrývá se tygr ve vysoké trávě, v rákosi bambusovém na břehách řek a zejmena rád se klade do stínu větevnatého kře, jenž se zove korynta; větve této křoviny bývají nejenom rozmanitě spletené, ale sklánějí se také až k samé zemi, tvoříce takto husté a stinné loubí, jež poskytuje tygrovi vhodný úkryt a příjemný chládek. Pod koryntou odpočívá tygr tak často, že lovci na honbě vždy na toto křoví obzvláštní zřetel mají, obávajíce se, aby tygr v něm v záloze nečíhal.

Z úkrytu svého vychází tygr denně na lov; vedle spůsobu koček plazí se tiše jako had až na několik kroků ku své oběti, kterouž pak zachvacuje náhle v mohutném skoku. Veškeré obraty a pohyby těla jeho jsou nesmírně rychlé a jisté; on leze hbitě na stromy a plove přes největší řeky konaje vše s úžasnou silou a odvahou.

Tygr není vlastně pravé zvíře noční, neboť vychází na lov v každé době denní a nezdá se, že by mu světlo sluneční příliš překáželo; přece ale loví nejraději za soumraku po západu neb před východem slunce; k účelu tomu ubírá se na čekání k polním a lesním cestám, k městům a vesnicím aneb se klade v zálohu u řek, ku kterým lidé i zvířata pro vodu přicházejí. Žádný tvor není jist před strašlivým tímto lupičem, který se pouští i do mladých slonů a nosorožců a to nikoliv bez úspěchu; jen starých slonů a nosorožců se štítí, dobře věda, že boj s těmito velikány je velmi nebezpečný a výsledek nejistý. Avšak tygr nemívá laskominy pouze na zvěřinu ale také na drůbež, zejmena na pávy, kteří v něm mají svého úhlavního nepřítele; nezřídka stává se, že ptáci lovcům tygra prozrazují, lítajíce s křikem kolem místa, kde se šelma ta skrývá neb po zemi plazí; tutéž přátelskou službu prokazují mu opice, ačkoliv tyto drvolezky nemusejí se tygra příliš strachovati.

Připlaziv se až k samé oběti vrhá se tygr na ni v několika neb v jediném skoku a dopadnuv zatíná pazoury své do šíje neb do hřbetu své kořisti s takovou mocí, že i silná zvířata klesají zdrcená okamžitě k zemi. Rány, které tygr zasazuje, jsou ohromné, neboť za drápy vnikají do masa i prsty. *Johnson* viděl rány od tygra učiněné, které byly pět palců hluboké; a rány tyto třebať byly mnohem menší, hojí se velmi obtížně a zdlouhavě, proto že rána trhaná mnohem bývá horší než rána učiněná nástrojem ostrým. Síla tygrova je ohromná. Tygr, který při pochodu vojska na velbloudá výpad učinil, přerazil mu jednou ranou kost stehenní; koně, voli, jeleni vzdávají se veškeré obrany tak jako člověk bez-

branný; jediní bůvolové činí mu odpor a shluknuvše se brání se mohútnými rohy dosti vydatně; z příčiny té považují pastýři indičtí hřbet bůvolů za jediné bezpečné místo při útocích tygrových; jinak není jezdec jist svým životem ani na koni ani na slonu, neboť i na tohoto obra zvířecího vyskočí tygr, aby s něho srazil člověka. Stalo se, že vyskočil tento dravec na hřbet slonův a strhl sedícího tam Angličana k zemi; popadnuv oběť svou za stehno dal se na útěk. Vše to stalo se v jediném okamžení. Přátelé nešťastného muže chopili se sice ihned zbraní svých, báli se však vystřeliti, aby koule nezasáhly na místě šelmy nebohého soudruha; nezbývalo ničehož, než ponechati jej hroznému osudu. Velikým leknutím a pádem se slona byl Angličan omráčen a zpamatoval se teprv, když mu trní obličej rozrývalo. Poznal okamžitě své hrůzyplné postavení, přece ale sebrav ducha odhodlal se k zoufalé obraně. Za pasem měl dvě bambitky a těchto hleděl se především zmocniti; konečně podařilo se mu chopiti se jedné a vypáliti ji na ubíhajícího tygra; rána vyšla, ale šelmu nezasáhla, která tím zuřivěji zakousla se do těla své oběti; nebohý ten člověk trpěl bolesti strašlivé, přece však po krátkém namáhání zmocnil se pistole druhé, kterou zasadil na prsa tygrova a — spustil. Koule projela šťastně srdcem zuřivé šelmy, která brzy na to mrtva k zemi klesla. Rány z bambitek přivedly přátele statečného muže k místu, kde boj se skončil. I nalezli tygra již mrtvého a vedle něho soudruha svého taktéž bez sebe ležícího; podařilo se jim však přivésti jej opět k životu a ježto se mu dostalo brzy důkladné pomoci lékařské, uzdravil se zase, jen chromá navždy noha upomínala ho často na nejstrašlivější okamžik celého života. —

Drzost této nejkrutější šelmy kočkovité přesahuje všechnu míru. *Forbes* tvrdí, že kdyby se tygr nebál ohňů, lidé by na mnohých místech ani z jedné osady do druhé přecházeti nemohli. Pro veliká parna ve dne panující cestují lidé v Indii obyčejně v noci a opatřují se na nebezpečných místech pochodněmi a bubny, aby ohněm a hřmotem tygry plašili, a přece stává se často, že dravec tento i z velikého zástupu lidí tímto hlučným způsobem cestou se ubírajících kořist svou odnáší ničím zastrašiti se nedávaje. Forbes sám se přesvědčil, že ani celé tlupy ozbrojených mužů nejsou před výpady bezpečné, ant tygr za jednu noc tři vojáky zadávil a odnesl. Mnohdy přichází až do vesnic, ano i do měst za bílého dne a zachvátiv člověka opět na útěk se dává, aniž by lidé mohli sobě pomoci. Z jedné osady, vypravuje *Buchanan*, odvlékli tygři za dvě léta osmdesát lidí; v jiné vesnici řádili ještě mnohem hůře a protož se z ní pozůstalí obyvatelé vystěhovali, v níž se napotom zahnízdili tygrové. Výpady tohoto lotra bývají tak náhlé a neočekávané, že se lidé teprv obyčejně zpamatují, když lupič se svou kořistí již zmizel. Stíhání bývá marné; byť se i poštěstilo vyrvati tygrovi obět uchvácenou, bývají rány, od tesáků jeho způsobené tak veliké, že nelze na jejich vyhojení ani pomýšleti. Ten kdo z pazourů jeho šťastně vyvázl, může si to pokládati za veliké štěstí; taktéž řídké jsou případy, že by tygr s člověkem se byl setkal, aniž by mu byl ublížil; veliké přesycení a snad i leknutí mohou někdy býti příčinou, že tygr na svou sílu zapomíná, což je ovšem událostí vzácnou.

Nejhůře jsou v tom lidé, kteří hledají výživu svou v plodinách lesních, jako jsou na př. v Indii sběratelé dříví sandálového, kteří po delší neb

kratší době pravidelně od tygrů bývají zadáveni; taktéž zlé živobytí mají pastýři, kteří nejen o svá stáda ale také o sebe v neustálém strachu se nalézají. Podobně skoro vede se roznášečům psaní po zemi. Forbes praví, že by bez bubnů a pochodní ani jeden listonoš při životě nezůstal; každá taková pěší pošta doprovázena bývá několika lidmi, kteří na bubny tlukou a pochodněmi házejí a přece často stává se, že tygr listonoše zadáví.

Na obtížném přechodu řeky Gumeah v Guzeratě byl jednoho času po čtrnácte dní pravidelně listonoš tygrem uchvácen, jen jednou zachránil se statečný posel spůsobem téměř zázračným, zanechav tygrovi v pazourech brašnu s psaními. V úžině zvané Kutkum-Sandi zahnízdila se tygřice se svými mláďaty a zaškrtila v době několika měsíců každého dne několik lidí, mezi nimiž asi 12 listonošů. Zuřivá tato saň přerušila mezi několika provincemi (kraji) poštovní spojení, tak že vláda byla nucena vypsati velikou cenu na hlavu její; bylo to marné, neboť nikdo nechtěl se odvážiti boje s šelmou touto.

Má-li tygr veliký hlad, neleká se ani ohňů, ano vůbec ničeho, neboť je schopen všeho. Tygr prorazil na ostrově Javě střechu chýše, v níž sedělo osm Javanů kolem ohně, popadl jednoho z nich a odnesl jej touž cestou, kterou byl přišel. Na ostrově Singaporském je množství tygrů tak veliké, že neuplyne ani týhodne, aby nebyli tygři několik lidí zaškrtili.

A jakož se tygr nebojí ohně, neleká se také vody. Dva přátelé *Mökern* a *Tirer* plouli na loďce z Kalkuty na ostrov Sangar. Když se přiblížili ku břehu, vystoupil Tirer, hodlaje jíti kus cesty pěšky, ant přítel jeho na loďce podél břehu

jej doprovázel. Sotva však učinil několik kroků, zpozoroval plazícího se tygra; bez rozmýšlení skočil do vody, neboť byl plavec výborný, domnívaje se, že se spůsobem tímto nejsnaze zachrání. Zmýlil se však velice, neb tygr skočil do vody za ním a jal se Tirera pronásledovati s takovým spěchem, že brzy byl mu v patách. V smrtelné úzkosti potopil se Tirer, hledě pod vodou co možná daleko se dostati. To tygra pomátlo; jak mile mu kořist zmizela s očí, obratil se ku břehu zpět. Tirer byl zachráněn, neboť když opět vyploul nad vodu, byl tygr již na cestě zpáteční a přítel s loďkou na blízku. *Brehm* vypravuje:

Tygr spatřiv na řece loď s lidmi, pustil se za ní a brzy ji dohonil; lidé vidouce, jaká návštěva je očekává, křičeli a tloukli po šelmě co mohli; to však tygrovi nevadilo; zachytiv se boku lodice vyskočil na palubu; lidem nezbývalo ničehož než skočiti opět do vody, což se také s velikou rychlostí stalo. Nyní byl tygr sám a sám na lodi; usedl pyšně na přední její části a nechal se pěkně proudem nésti. Když však po chvíli spozoroval, že by se takto žádné kořisti nedodělal, skočil opět do vody a brzy na to zmizel v houští.

Síla tygrova je ohromná; on odnáší, čili lépe řečeno vleče ve své tlamě i koně ano i menšího bůvola veliký kus cesty a jeví při tom velikou opatrnost; velmi nerad táhne svou kořist přes širokou cestu neb planinu, a to z té příčiny, aby směr svého útěku neprozradil. Velikým zvířatům, na př. volům skáče na záda, zaryje své drápy do těla a kousne do vazu; ze zabitého zvířete ssaje vždy nejprvé krev; napotom je odvleče do svého úkrytu a zůstane při něm na stráži až do večera; pak teprv dává se do žraní, které trvá třeba po

celou noc; vždy počíná s kýtami a končí hlavou; od žrádla častěji odchází, aby se napil; tygr jest velmi žravý, ano žravější než vlk sám a pohlcuje více než snésti může; po žrádle oddává se spaní a líném trávení s jakousi panskou rozmařilostí. Tygrové, kteří zakusili masa lidského, stávají se napotom jako lvi v Africe pravými lidožrouty; lov bezbranných a neohrabaných lidí je mu mnohem pohodlnější než s ostražitými a silnými zvířaty.

Po všech těchto věcech nemůže nám býti divno, že se Hindové bojí tygra více než ďábla, pokládajíce jej za vývrhel pekla, jenž poslán jest na zem, aby lidstvo sužoval a hubil. Na mnohých místech bojí se lidé tygra v té míře, že z něho učinili božství, jemuž nelze se protiviti a jehož skutky jsou zaslouženým trestem, jejž posílá Brahma (bůh) na hříšné pokolení lidské. Na místě, kde byl člověk tygrem zadáven, postaví se vysoká tyčka s barevným šatem, každému cestujícímu co znamení výstražné; jest-li napotom tygr na témž místě někoho zadáví, považuje se usmrcený za hříšníka, jejž stihl jenom zasloužený trest boží za zlé jeho skutky. V Siamu rozlušťovaly se ještě před 60 lety rozličné soudní pře velmi krásným způsobem. Když soudce nevěděl, komu ze dvou podezřelých by měl přiložiti vinu, dal oba uvrhnouti v klec, v které k podobným účelům spravedlnosti byl chován tygr; kterého z obžalovaných tygr dříve sežral, ten byl vinným a proces byl u konce.

Některá knížata indická zapovídají až podnes poddaným svým tygry honiti a zabíjeti a to jen za tou ušlechtilou příčinou, aby jejich vlastní honby, které dle libosti tu i tam pořádají, byly hojně vydatné, hlučné a veselé; neboť jest to za-

jisté rozkoš královská, když v každé chvíli tygr z houští vyskočí a nový zoufalý boj mezi ním a lovci se svádí; proto musejí se knížecí úřadníci o to starati, aby byla v lese hojnost zvěře t. j. tygrů, bez ohledu na to, že se jednodenní rozkoš jejich pánů musí zaplatit sty životů lidských. Při jedné takové honbě, kterou jistý nábob (kníže) svým hostům na počest uspořádal, bylo zaměstnáno 5000 lidí, z nichž 80 zaplatilo tuto knížecí zábavu svými životy. Při takových honbách bývá mnoho hluku ale málo skutků.

Mökern vypisuje honbu na tygry, kterou nábob audský předsevzal, spůsobem následujícím: Kníže vydal se na honbu s celým plukem lovců pěších a jízdných, s velikou zásobou střeliva, s tisícem slonů a s nepřehlednou řadou vozů, velbloudů, koňů a volů. Ženy seděly v krytých vozech; s nimi veženo jest množství tanečnic, zpěváků, kejklířů a muzikantů, jakož i všelikých jiných věcí, jichž k honbě na tygry nevyhnutelně jest třeba. Nedaleko severních hranic knížectví zastřeleno bylo veliké množství rozličné zvěře; v huštině spozorovali lovci tygra, jenž okamžitě dvěma sty slonů obstoupen jest; když pak tito postupovali ku předu, vyskočil tygr jako blesk na hřbet jednoho slona, na němž seděli tři střelci. Slon ucítiv hrozného dravce na svých zádech, zatřásl tělem a okamžitě letěli střelci i tygr jeden za druhým do křoví. Všichni, kdož výstupu tomu byli přítomni, domnívali se, že jsou lidé ti ztraceni; oni však po malé chvilce vylézali jeden za druhým s uděšenými sice tvářemi, ale s kůží zdravou a jen trním trochu poškrábanou. Nabob poručil, aby se větší množství slonů naproti dravci postavilo a tento ponenáhlu zatlačen jest k místu, kde jej kníže několika ranami skolil. Po vítězství

tomto nastaly hry a radovánky všeho druhu a trvalo to několik dní, než se celá armáda zase ku předu hnula.

Také velikých a pevně pletených sítí užívá se k honbám na tygry a sice k účelu tomu, aby se vehnali na místa, kde se vznešení páni nalézají. K účelu tomu upevňují se v zemi vysoké tyčky bambusové, mezi nimiž napínají se sítě. Proti těmto sítěm nahání se tygr pomocí slonů a velikých zástupů lidstva, a aby se mu zpátečná cesta zamezila, střílí a bubnuje se za ním, hořící pochodně se po něm házejí, zkrátka, provádí se hlomoz pekelný. S nejlepším výsledkem užívá se však k vypuzení tygrů z huštin velikých raket (prskavek), které se vypalují tak, aby v neveliké výši nad křovím lítaly a hořely. Jakmile prskavka nad huštinou lesní zafičí, padá na všechnu zvěř, tygra nevyjímaje, veliký strach; takový svítící, prskající a jiskry na všechny strany soptící ďábel je tygrovi zjevem hrozným, jemuž odolati nemůže. Brzy je viděti, kterak se tráva neb křoví pohybuje, což je lovcům znamením, že se šelma chce dáti na útěk; se všech stran obklopen lidmi a slony žene se tygr ku předu; brzy vrazí na roztažené sítě, jež nemůže ani přeskočit ani prorazit; vida nezbytí ubíhá podél nich a dostane se tak až ku střelcům na dřevěné věži jej očekávajícím. Že taková honba spojena jest s nákladem velikým, s výsledkem ale pochybným, snadno každý nahlédne; jsou to vlastně jen choutky a kratochvíle indických knížat, která se jinak baviti neumějí. To jsou Evropané do Indie se přistěhovavší a zejmena Angličané jinší chlapíci. V jediné provincii kandešské v Dekanu zastřelili Angličané za 4 leta 1032 tygrů; anglická vláda platí deset dukátů střelného za hlavu tygrovu a následek toho je, že

mají osady anglické od tygrů zcela pokoj. Dle anglických zpráv zhynulo v r. 1871 v celé Indii dravou zvěří 18.788 lidí; vláda vyplatila za první pololetí v roce 1872 za škodlivou zvěř střelného 12 596 rupií. Zabitá zvířata záležela z 194 tygrů, 464 levhartů a pardálů, z 256 medvědů, 254 vlků a 236 hyén. To uvádíme jen na ukázku, aby čtenář viděl, jaké množství dravé zvěře posud v některých zemích se nalezá.

Mnozí z indoanglických osadníků vyznamenali se již svým hrdinstvím a svou odvahou v pronásledování tygrů, žádný ale v té míře jako Jindřich *Ramus*, o kterém se praví že za svého živobytí 360 tygrů zabil. Evropané provozují honby na tygry bez velikého hluku, ale dle stálých a přísných pravidel loveckých, jež jim zkušenost za nejlepší odporučila. Důstojník vojenský *Ryce* zabil 68 tygrů spůsobem, jejž sám následovně vypisuje: „Spolehlivou dvojkou opatřen, přítelem Elliotem, asi 40 honci a smečkou dobrých psů doprovázen, vnikl jsem do huštiny, o které jsem zprávu obdržel, že se v ní tygr zdržuje. Napřed šel šikari čili vůdce honců a dával pozor na stopu tygrovu, po které jsme se až k němu dostati měli. V pravo a v levo vedle něho šli jsme s Elliotem stále s natažených dvojkami v rukou; za námi šli nejspolehlivější služebníci taktéž se zbraní, aby byla ihned po ruce, kdyby jí bylo třeba. Tyto následovalo čtvero neb šestero hudebníků s bubnem, s cimbály, s troubami a pistolemi, kteří měli dělati a dělali také hlomoz co možná největší; hudebníci byli chráněni muži, ozbrojenými dlouhými pikami, kteří je doprovázeli po obou stranách; v zadu byli konečně házeči, kteří stále metali kameny přes hlavy ostatních do huštin, aby tygra vyplašili. Celý houfec byl vždy těsně sražen.

Nikdy neosmělí se tygr učiniti útok na lidi, kteří svůj příchod tak hlučně oznamují. Tygr je velmi odhodlaný a statečný, když se jedná o přepadení osoby, ničehož netušící; jakmile se však vidí pronásledována, vybybá se boji a nejraději dává se na útěk, ant lev v případech podobných vždy s velikou statečností na odpor se staví.

Byl li tygr poraněn, vrhá se pak v slepé zuřivosti na své nepřátele, kteří jsou životy svými jen tehdy bezpečni, když jdou pospolu spůsobem právě vypsaným. Avšak nesnadno jest udržeti vždy pořádek tento, ježto honci buď ze strachu, buď z přílišné horlivosti a bojechtivosti rádi se rozptylují. Avšak slyšme dále, co se stalo s Ricem.

Brzy byl tygr vystopován; Rice po něm střelil, ale poraněná šelma dala se na útěk; v čele své tlupy prolezli Angličané houští kříž na kříž, aby uprchlíka nalezli avšak nadarmo; mělo se za to, že tygr již vyváznul a hledání dělo se více s kvapem nežli s opatrností. Někteří honci vylezli na stromy, ano i Angličané sami vzdálili se od svých lidí asi na 20 kroků, hledajíce v trávě stopy tygrovy. V tom pronikne vzduch strašlivý řev; tygr vyskočil z jeskyně v trávě ukryté zrovna naproti Riceovi; rychlostí blesku hodí tento zbraň v líc a vypálí obě hlavně na hlavu tygrovu; kouřem a snad i koulemi odražen odskočí tento na stranu a jedním rázem vrhne se na Elliota, jemuž ani k vystřelení času nezbylo. Než se Rice obrátil, ležel již přítel jeho na zemi pod nohami rozvzteklené šelmy. Bylo to okamžení hrůzy plné. Zatím dorazili honci k oběma střelcům a s chladností pochvaly hodnou podal šikari Riceovi novou nabitou dvojku. Tento vystřelil na novo avšak bez výsledku; s druhou ranou musil zadržet, neboť tygr popadl Elliota za rameno a vlekl jej do je-

skyně. Následující rána musila býti rozhodnou, neměl-li Elliot zahynouti. Statečný Rice neváhal dlouho, ale šel k dravci až na několik kroků a roztříštil mu ranou dobře mířenou lebku. Na štěstí vyvázl Elliot tenkráte svým životem, ačkoliv bylo rameno jeho strašlivě rozerváno.“

Paměti hodné jest, že tak mohutnému zvířeti jako je tygr i sebe menší poranění bývá smrtelné; příčinou zjevu toho je veliké horko, jež každý zánět zvyšuje, ještě více ale množství hmyzu, jenž vajíčka svá do rány vkládá; následkem toho vyvinuje se i z malé rány zlý vřed a horečka, jež tygra v krátké době usmrcuje. Je-li však tygr raněn čili nic, málo kdy se může pozorovati, proto že se kůže na ráně stahuje a výtok krve zamezuje; tělo zabitého tygra počíná již za několik hodin nahnívati a chce-li kdo koží jeho se honositi, musí sobě stažením jejím pospíšiti.

Doba sbydlení nastává tygrům obyčejně tři měsíce před počátkem jara a jest tudíž dle podnebí velmi nestejná; v tomto čase mnohem častěji než jindy bývá slyšeti temné řvaní toulajících se samců, kteréž se dá nejlépe vyjádřiti slovem „ha-ub“. Kolem každé tygřice shlukne se několik samců, kteří mezi sebou urputně se rvou, než se dostane vítězství nejlítějšímu ze všech. V bojích těchto hyne prý mnoho mladších tygrů, z kteréž příčiny jsou také tygřice hojnější než samci. Po stu dnech metá tygřice pod nějakou koryntou 2—3 mláďata, která jsou jako všechna koťata zvířátka velmi roztomilá. Péče o mladé šelmy béře tygřice sama na sebe a neopouští v prvních dnech mláďat svých, leč tenkrát, když má hlad; později vychází s nimi na lup a stává se pak tím hroznější, anať loví pro zábavu a pro cvik svých chovanců.

Často podaří se lidem zmocniti se mladých tygrů, pak ale slyšeti je po mnoho nocí zoufalé řvaní tygřice, která loudá se kolem osad hledajíc ztracená mláďata; nalezne-li jejich stopu, pak nezná žádného nebezpečí a jako slepá vrhá se na lupiče svých dětí. Tyto samy přivádějí matku svým mňoukáním na pravou cestu a pak běda těm, v jejichž příbytku mladí tygrové se chovají; řvaním svým přivolá tygřice manžela a často i jiné tygry, kteří pak oblehají celou osadu tak tvrdošíjně, že chtěj nechtěj jim člověk mláďata vydati musí, jinak by celou vesnici umořili a vyhubili.

Ze zabitého tygra mají lovci užitek dosti značný; předně dostane se jim střelné, kteréž je na mnohých místech dosti veliké, napotom prodají kůži za drahé peníze, neboť Kirgisové dávají za jeden kožich tygra pěkného koně; zuby jsou pověrečným Indům ochranným prostředkem proti tygrům samým; kdo je nosí na krku, toho tygr nesežere; tuk, jazyk a játra jsou prý (?) výborným lékem v mnohých nemocech.

V mladistvém věku chyceného tygra lze poněkud ochočiti, ačkoliv i když zkrotl, nikdy tak přítulným a bezpečným se nestává jako lev. Indická knížata uměla krotiti tygry v té míře, že se jich mohlo užívati k honbě na jinou zvěř; také nechávali bojovati tygry s jinými zvířaty, zejmena se slony, proti kterým jsou tygrové přece slabí a málomocní. Slon žene se na tygra se zdviženým chobotem (rypákem), popadne ho kolem těla a vymrští šelmu vysoko do povětří; když pak opět padne na zem, skočí naň a rozdrtí mu údy svými tlapami. Římský císař Heliogabal měl tygry tak krotké, že se jimi ve voze po městě dal tahati. Avitus dal v divadle pět tygrů zabíti, což bylo Římanům zábavou před tím nikdy nevídanou.

Nyní mívají krotitelé zvěře ve svých zvěřincích tygry, s nimiž provozují v klecích všeliké kousky umělé; nebezpečí jest však při tom vždy dosti veliké a mnohý majitel zvěřince zaplatil již životem odvážlivost svou, chtěje krotit dravce nevrlého.

Jako pravá kočka dává i ochočený tygr svému ošetřovateli jakousi náklonnost na jevo, nechává se klidně od něho hladiti, ano opětuje i lichocení, jehož se mu od známé osoby dostává, a však úplné důvěry nezasluhuje nikdy, jakož stvrzuje příklad následující. Mladý tygr, jenž byl k svým opatrovatelům vždy se choval přátelsky, otevřel sobě náhodou dvéře své kletky a utekl. Dříve ještě než strážníci spozorovali neopatrnost svou, obdrželi již zprávu, že tygr ten zadávil koně, při čemž tak zdivočil, že musil býti zastřelen, anoť se všechno chlácholení ukázalo býti marným.

Mladý tygr jednoho času z Indie do Anglicka přivežený byl svému pánu v té míře oddán, že snášel trpělivě i tělesné tresty, kterých nezřídka zasluhoval pro všeliké výbuchy své nezřízené krvechtivosti. Ztrativ pána svého truchlil velmi; když pak jej po dvou letech opět spatřil, poznal okamžitě svého bývalého ošetřovatele a jevil ze shledání toho takovou upřímnou radost, že muž ten nepokládal za nebezpečné vstoupiti k tygrovi do klece, kdež se mu dostalo nejlaskavějšího lichocení. Teprv po několika hodinách upokojil se tygr v té míře, že jej mohl muž ten opět opustiti; k ostatním strážníkům nejevil tentýž tygr nikdy podobné přítulnosti.

Podobných příkladů jest však velmi po řídku a mohou se takové úkazy věru pokládati za výjimku. Starých tygrů nižádným spůsobem nelze

ani zkrotiti ani ochočiti; ti jsou a zůstávají povždy zvířecími arcilotry.

Jaguár čili onsa. (Obr. 28.)

Dopis Filipa Všudybyla ze Lhoty svým přátelům v Čechách a na Moravě.

Nejmilejší přátelé!

Na sto tisíckrát vás pozdravuji a vědomost vám dávám, že jsem chvála pánubohu živ a zdráv, ale měl jsem na mále — jen o chlup a bylo by mé hříšné tělo ani neodpočívalo v počestné zemi, ale v hladovém žaludku potvorné šelmy, kterou zde jmenují „onsa“ nebo také „tygr americký“.

Již častěji slyšeli jsme na svých cestách po jižní Americe o této proklaté šelmě a po každé svrběla mne dlaň, když jsem slyšel, že tam a tam koně neb kus hovězího dobytka zadávila a měl jsem sto chutí stáhnouti tomu dravému honsovi kůži přes uši; dlouho jsem jej však ani okem nespatřil. Tu jednoho dne, právě když jsem ty vřešťouny honil, přijdu po dlouhém trmácení k široké řece; nemoha dále usadil jsem se pod strom do stínu a právě, když jsem ohmatával brašnu, zda-li tam něco na zub od snídaně nezbylo, vidím zrovna naproti sobě na druhém břehu vycházeti z huštiny zvíře, které jsem posud nikdy neviděl. Mělo podobu obrovské, krásné kočky a mohl jsem na pěkném jeho kožichu oči nechati. Celé tělo od hlavy až k ocasu bylo totiž pokryto srstí bledě červeno-žlutou a na ní nalezaly se dlouhé řady kruhovitých skvrn, z nichž každá sestavena byla zase z několika skvrn menších tmavo-žlutých a černě lemovaných s jednou neb dvěma černými tečkami uprostřed; na hlavě, na krku a na nohách byly skvrny ty plné, za to ale větší a hustší;

i ocas byl pěkně skvrnitý, měl však na konci několik černých kroužků; zkrátka byla vám to kočka jako malovaná, jen se mi zdálo, že je k zahrávání trochu veliká. Ač jsem jaktěživ zvíře to neviděl, poznal jsem přece, že to není než onsa čili jaguár, největší to šelma v celé Americe. Abych ji nepoplašil, seděl jsem jako ukovaný a pozoroval jsem s utajeným dechem, co bude dělati. Tichým a loudavým krokem blížila se k vodě a bylo viděti, že číhá, kde by se co hnulo; chvílkami se zastavovala, načež vždy pozdvihla hlavu, v níž dvě oči jako žhavé úhly svítily, a ohlížela se na všechny strany. Brzy spozorovala několik morčat, která se o něco níže při řece napájela; sotva že je onsa shledla, honem přitiskla tělo k zemi a hotovila se ku skoku nepohnutým okem sledujíc každý pohyb ničehož netušících zvířat; k štěstí svému obrátila se morčata na opačnou stranu a panu jaguárovi prozatím sklaplo; ale šelma ta není tak hloupá, jak jsem si myslil; rychle se zdvihla a tiše jako stín kradla se do houští zpět, v němž okamžitě zmizela. Litoval jsem, že jen tak na krátko jsem ji mohl pozorovati a skoro jsem se mrzel, že jsem na ni nevypálil, abych se mohl doma pěkným kožichem pochlubit; již jsem se chtěl zdvihnouti — v tom objevila se hlava jaguára na novo v křoví avšak na místě jiném. Ta ferina, v malém oblouku obešla morčata a byla jim nyní na boku pravém; chytře jim zaskočila cestu a již bylo viděti, že jí některé neujde. Tato ohlodávala blíže vody nějaké rostliny a nezdálo se, že mají tušení, co je očekává; jako had vinul a kroutil se jaguár mezi křovinami, hledaje cestu, kterou by se jim mohl nepozorovaně přiblížiti; konečně doplazil se až za nejbližší strom; přitisknuv se k zemi vyletěl náhle jako střela a jedním skokem octnul se mezi mor-

čaty, z nichž jedno vřeštíc úpělo pod jeho tlapami; ostatní rozprášily se úzkostlivě hrochtajíce na všechny strany. Jaguár pohnul nyní tlapou a jedním rázem roztrhl morčeti břicho. Honem jsem se zdvihl, abych mu lapenou kořist trochu osolil, avšak bylo to marné; šelma skočila s lapenou kořistí do křoví a zmizela zraku mému. Mrzutě vracel jsem se domů. Tam jsem vypravoval svému principálu, co jsem viděl a sdělil jsem mu při tom svůj úmysl, že mám chuť zítra na tu šelmu si vyjíti; ten však kroutil povážlivě hlavou a radil mi, abych posečkal, až se s domácími lidmi o té věci uradí; jedinému člověku že není radno s jaguárem si něco začíti. Poslechl jsem, ale nerad a mrzel jsem se nad zbytečnou opatrností svého vůdce. Co budu míti z kůže, když nás na ni bude celé hejno — já bych ji byl měl nejraději sám; nevídáno, abych nedovedl takovou kočku odpravit.

Odpoledne, když vůdce náš pozoroval, že se stále škaredím, zaklepal mi na rameno řka: „Pane Filipe!“ — „Co račte vašnosti,“ odpovídám já. — „Pojďte se mnou vypít tuhle do loubí kofílk čokolády, mám dobrou; dnes ráno sám jsem ji připravoval.“

„Musím vašnosti říci,“ odseknu já, „že bych šel raději na honbu než na čokoládu, ačkoliv se nedám také na ni pobízet; ale kůže jaguára byla by mně mnohem milejší.“

„Dostaneš ji, Filipe,“ smál se profesor, „dostaneš, ale jak draho nevím, možná, že ji přeplatíš.“

„A kterak by to mohlo být,“ povídám, „vždyt dvě koule a lot prachu tak veliké ceny nemají?“

„Filipe,“ praví profesor, „při každé koupi musí býti dva, jeden co kupuje a druhý co prodává.

Vy chcete kůži kupovat, zda-li pak ale víte, že je na prodej? Poslyšte, vy tu mrchu neznáte; posaďte se tuhle do stínu a zapalte si cigaru, něco vám o ní povím; snad si to pak rozmyslíte, než si s ní něco začnete. Jaguár, jejž zde Španělové *tygrem*, Portugízové však *onsou* nazývají, zaujímá v Americe první místo mezi dravci kočkovitými. Jak jste již pozorovati mohl, jeví se v celé jeho postavě více síly než ohebnosti, více pádnosti než lehkosti; to pochází odtud, že je tělo jeho kratší než tělo tygrovo a že má jaguár poměrně krátké nohy; přes to všechno ale zmýlil by se každý zpropadeně, kdo by myslil, že boj s jaguárem je pouhou hračkou; třeba jeho chůze byla jaksi lenivá, jsou v čas nouze pohyby jeho velmi hbité a rychlé; síla svalů jeho je ohromná a dá se porovnávati jen se silou lva a tygra. Čidla jeho jsou bystrá a stejnou měrou dokonalá; placké oko, jež v noci svítí a po tmě vidí, prozrazuje divokou a zuřivou povahu; sluch je též výtečný, čich ale méně dostatečný jako u všech koček vůbec; zkrátka jaguár je tělesně i duševně tak ozbrojen, že jej nutno pokládati za dravce nejen zvěři ale i člověku nejvýše nebezpečného.“

„Vy tomu nevěříte? Tedy poslyšte. Zde v Americe stávají se všeliká zvířata, koně a hovězí dobytek nevyjímaje, častou kořistí jaguárů, kteří jsou tak silní, že si zabitá zvířata i na bezpečná místa odnášejí. Nedávno zaškrtila onsa blíže obydlí jednoho osadníka koně a vlekla ho na 60 kroků přes zorané pole, pak s ním skočila do hluboké a rozvodněné řeky, vytáhla jej na druhém břehu opět z vody a dále do houštiny, kdež jej sežírala. V rovinách majnašských neuplyne ani jednoho roku, aby nebylo několik lidí zachváceno a od jaguárů odneseno: tito přichá-

zejí si do vesnic pro psy, jichž maso jim velice chutná a jeden starý Indián mi vypravoval, že pamatuje sám na jednom místě při řece dvacet vražd lidských; byli to nejvíce poslové, na které si jaguáři při vodě počíhali.

V horách peruánských zdržuje se jaguár nejraději při obydlích lidských, jež v noci obchází a kde se co dá, odnáší. Jeden Indian probudil se v noci ze spaní bolestným kvikotem svého vepře; vyběhnuv z chatrče viděl jaguára vlekoucího ze dvora prase, jež za hlavu držel. Indian nevěda sobě jiné rady přiskočil a popadnuv vepře za zadní nohy držel co mu síly stačily; při tomto směšném zápasu křičel co hrdla měl na svou ženu, aby mu šla na pomoc; když tato konečně s hořícími loučemi z chalupy se vyhrnula, ulekl se jaguár, pustil hlavu prasete a utekl. — V městě St. Fé byl před lety kněz u kostelních vrat od jaguára roztrhán a do města samého často již zabloudil jaguár na svých nočních potůlkách; v noci se někde ukryl a ve dne pak vraždil zvířata a lidi.

Jaguár se nebojí člověka ani na vodě, o čemž svědčí případ následující: Jeden jaguár ploval přes řeku, na kteréž zakotvena stála veliká loď; několik lodníků shledli v dáli plovoucí šelmu a domnívajíce se, že s ní budou míti ve vodě krásnou švandu a z ní pěkný kožich, skočili tři z nich na malou loďku a pluli milému jaguáru vstříc. Když se k němu přiblížili asi na sáh, zastavili loďku a jeden z nich střelil na šelmu a šťastně chybil; tato však rozpálivši se hněvem velikým skočila k loďce a zavěsila se na ní chtíc vrhnouti se na muže, jenž na ni byl vystřelil. Lodníci uvítali jaguára dosti statečně a bili vesly a pažbou ručnice na hlavu jeho; ale dravec vzteklý nic nedbaje ran na hlavu padajících, vyskočil přece na

pramici a byl by jistě odměnil se některému z lodníků, kdyby tito jsouce dobří plavci v tomtéž okamžiku nebyli střemhlav skočili do vody. Jaguár opanovav člun usadil se v něm jako velitel a plul po vodě dolů, mezi tím co lodníci ku břehu se pachtili.

„To byli," doložím já, „divní kubíci; tři proti jednomu a ještě uteci."

„Byli to," odpovídá profesor, „zkušení lidé, kteří nic moudřejšího učiniti nemohli, nechtíce se seznámiti se zuby rozdurděné šelmy, neboť rozdrážděný jaguár nezná žádných ohledů. Jeden Indián loví na břehu želvy; potká onsu a mrští po ní svým kopím; vida však, že se chybil cíle, nemešká a horem pádem skočí do řeky; v skoku tomto však přece zasáhl jaguár tlapou hlavy jeho a rázem strhl mu z ní celou kůži i s vlasy; ač bylo poranění toto veliké, dostal se muž ten přece na druhý břeh řeky a zachránil si život. — Černoch vyšel si doprovázen jsa Indiánem a třemi psy na honbu; tito vyhnali z houští jaguára a zaštěkali jej na šikmý kmen vývratu; černoch přiblížil se asi na 20 kroků, dal pušku k líci a vypálil na šelmu; tato však nejsouc poraněna smrtelně dvěma skoky vrhla se na střelce a porazila jej k zemi; člověk ten byl by se zajisté stal obětí vzteklé šelmy, kdyby Indián, vida nebezpečí, nebyl přiskočil a potvoře nůž do žeber vrazil. Tento odhodlaný čin byl sice dosti rychle vykonán, přece ale zbylo šelmě dosti času, aby černochovi nejen ruku u ramena překousla ale i kusy masa z lopatky strhala. —

Z těchto příkladů, milý Filipe, vidíte tuším již dostatečně, že jaguár není kočka, s kterou by se zahrávati dalo, a kdybyste si na ni chtěl vyjíti, musil byste býti velmi opatrný, aby vás trochu

nepošimrala. Vím sice, že jste dobrý střelec a že se nelekáte každého slepičího trusu, ale radil bych vám, abyste si to dříve třikrát rozmyslil, než se na takovou honbu vydáte.

„A což vy, pane profesore,“ tážu se pichlavě, „vy, jenž tak rádi s všelikými zvířaty známost si činíte, zůstanete doma, až já na tu šelmu zabrousím?“

„Vidíte, pane Filipe,“ usměje se profesor, „vy jste přec jen šlakovitá šelma a umíte člověka tak zaskočit, že nemožno dobrým spůsobem se vytočit.“

„Sláva,“ volám z plného hrdla, „to jsem chtěl a nyní vím bezpečně, že té mrše, která umí lidem kůži s hlavy svlékat, také trochu za uši vytaháme.“

„Filipe,“ horlí na to profesor, „vy prodáváte kůži z medvěda a ještě jste ho ani neviděl; honit opice a honit jaguáry je veliký rozdíl; skoro se obávám, abychom toho nepykali.“

„Ale čeho pak se budem obávat? Nedorazíte-li vy ji, dorazím ji já a když bude mít čtyry koule z našich lebedovek, to by v ní musil být čert zašitý, aby neměla na věčné časy dost.“

„S kuráží, milý Filipe, tak mnoho nepořídíme jako spíše s opatrností a zkušeností, kterážto vlastnost poslední však nám schází; proto musíme si vyhledat mezi zdejšími lidmi dva obezřetné lovce, kteří by nám slovem a skutkem nápomocni byli. Nyní jděte připravit, co za dobré uznáte, já pak půjdu do blízké vesnice vyhledat tam spolehlivých pomocníků; zítra ráno vyrazíme.“

I zavýskal jsem radostí jako u nás o posvícení a chutě dal jsem se do příprav k zejtřejší švandě.

Druhého dne z rána vydali jsme se na lov; šest dobrých psů nás doprovázelo; jeden z Indianů, jež profesor objednal, ozbrojen byl dlouhým

kopím, druhý vidlemi; velikou oklikou ubírali jsme se k lesu, v němž jsem včera byl jaguára pozoroval. Přišedše do lesa pustili jsme feny a sami seřadili se takto: Napřed šel jsem já, po mém boku levém kráčel Indián s vidlemi, po pravém muž s kopím; profesor šel dva kroky za mnou. Sotva jsme tak asi půl hodiny křovím se drali, již jsme slyšeli, že psi naši statečně vydávají, což nám bylo znamením, že jsou na nějaké stopě; zahnuli jsme k místu, odkud štěkot jejich vycházel. Mně počalo bušit srdce a nohy se mi chvěly nedočkavostí. „Já řku, Filipe, to není nic; v zimnici nezastřelíš ani kotě, tím méně kočičího arcilotra a vida oba muže vedle sebe chladně a klidně kráčeti, upokojil jsem se, ale přec nemohl jsem ubránit se čas od času jakémusi vnitřnímu zachvění. Bolestné zakňučení jednoho z našich ohařů bylo nám znamením, že ho šelma jaguár již pohladil. Rychlejším krokem postupovali jsme ku předu; Indiáni připravovali své zbraně, já pak prohlídnuv dvojku natáhl jsem kohoutky; profesor učinil, jak jsem zaslechl totéž, k čemuž byl také již svrchovaný čas, neboť v blízkém křoví ležel náš nejlepší pes s roztrženou drápkou; ostatní byli obstoupili silný strom a více řvali než štěkali; na šikmém kmenu ve výši asi dvou sáhů od země seděl jaguár a zuřivě pohlížel na vztekající se feny; zdálo se, že nás ani nepozoruje, tak že jsme se mu se strany mohli přiblížiti až na 20 kroků. „Stůj," praví Indián s vidlemi a již jsme stáli. „Měřte dobře," šeptá za mnou profesor; „i vezmu dvojku v líc, ale tisíc hromů do toho — ruce se mi třásly jako osyka a hezky dlouho to trvalo než jsem spustil. Šelma na kmenu zařvala a vztekle poskočila ku předu; spustím po druhé — ale v tom jako zuřivý ďábel skočil jaguár na zem a

druhým skokem byl u mne; pravím vám, tři kroky přede mnou; z očí jeho sršely blesky vzteku, tlama s vyceněnými tesáky ušklíbala se na mne jako brána horoucího pekla.

„Filipe, je zle, vzdychl jsem si, a maně napřáhl jsem před sebe pušku vystřelenou. Jaguár doskočiv k nám, vzchopil se na zadní nohy a právě když jsem myslil, že mne popadne, vstrčil mu Indian dlouhé své vidle před prsa; sotva se to stalo, přiskočil druhý jako šipka a vrazil mu piku hluboko do komory; jaguár se svalil na zem, ale ještě neměl dosti; zatím přihnali se psi a jeden mu skočil na hrdlo; jaguár však odmrštil ho tlapou tak, že pes daleko odletěl a již byl zase na nohou; v tom vyšla rána ze zadu a jaguár zařvav naposled s roztříštěnou lebkou válel se po zemi; profesor mířil lépe než já; přistoupil jsem k němu a podal jsem mu chvějící se ruku; byl prý jsem bledý, jak se mi později vysmíval, jako stěna, což já nikterak upříti nemíním; člověk není sice z tvarohu, ale je přece nováček v takových šrůtkách a musí přestáti tu zimnici školáckou, které se nikdo vyhnouti nemůže. Pak jsme šli odehnat psy, kteří by byli nejraději zabitou šelmu na cucky roztrhali; čtyři z nich byli čilí, ale dva nemohli z místa; onen s rozpáraným břichem a ten, který později na jaguára skočil; chuďas měl přeražený kříž a srdce mne bolelo, když jsme mu zkracovali další trápení. Indiáni byli radostí celí bez sebe a skákali kolem zabitého lupiče, jejž poctívali těmi nejvybranějšími nadávkami. Profesor vyňal z brašny láhev rumu a to byla druhá příčina, proč Indiáni výskali. Přál jsem jim té radosti, neboť se drželi statečně; kdyby byli práskli do zaječích, nevím, jak by to bylo se mnou dopadlo.

Když jsme viděli, že šelma více nedýchá, změřili jsme ji; od tlamy až k ocasu měla čtyry stopy 7 palců; ocas 2 stopy, dva palce; váha těla mohla obnášet asi dva centy. Ježto maso jaguára nikdo nejí, stáhli jsme kůži a Indiáni vyřezávali pak z těla kousky sádla, jež považují za výborný lék; mimo to si jím natírají také těla, aby byli silní a neohrožení jako je jaguár sám. Kůži dostal jsem já, ačkoliv na mou kuši nevím, jest-li jsem si jí zasloužil. Když jsme se ubírali vítězoslavně domů, myslil jsem, že mne bude profesor nabírat, on ale ani nemuk; bezpochyby mu také nebylo do žertu, když ta mrcha na nás zuby cenila a proto byl rád, že celá věc ještě tak šťastně dopadla. Já pak od té chvíle neměl jsem více mnoho chuti na jaguáry, ačkoliv mne šelmy tyto jinak velice zajímaly. Také jsem se divil tomu, že dravec ten, dříve než se do člověka dává, na zadní nohy jako medvěd se staví, kterážto věc, jak mi prof. pravil, je právě onou zvláštností této šelmy, na které se celý spůsob honby zakládá; neboť muž s vidlemi je jaksi určen, aby dravce zadržel, když se na zadní nohy postaví, čímž usnadňuje ránu druhému lovci. Žádná jiná šelma kočkovitá neužívá podobné obrany, kterouž teprv zase při medvědu shledáváme.

Jsou jednotliví lovci, jal se mi jedenkráte vypravovati profesor, kteří sami vycházejí na lovení jaguárů. Jistý Indián z města Vajady zabil sám a sám přes sto jaguárů, než také hodina jeho uhodila. Obyčejně ovinul si levou ruku až po loket ovčí kožíš a ozbrojil se dlouhým na obě strany broušeným nožem. Takto připraven vyhledal si s dvěma neb třemi psy jaguára a hleděl jej tak rozdrážditi, aby se s otevřenou tlamou proti němu postavil; v tomto okamžiku podal mu

Indián levé, ovčí koží ovinuté rámě a když se tento do něho zakousl, vrazil mu nůž do levého boku. Po ráně této padne jaguár obyčejně na zem, načež se na něj vrhnou psi a trochu ho zaměstnávají; nebyla-li rána smrtelná, zdvihne se šelma na novo, odežene psy a vrhá se znova na svého protivníka, jenž jí nyní druhou ránu zasadí. Takovýmto způsobem ubijejí odvážliví tuzemci mnoho „tygrů“ a jsou obyčejně jmenem „matador des tigres“ (zabiják tygrů) po celé zemi ve veliké vážnosti.

Nejjistější ale také nejpotměšilejší je starý způsob zbraně proti jaguárům, jehož z dávných dob užívali Indiáni a užívají až podnes s výsledkem nejlepším. Udělají sobě z rákosu bambusového dlouhou foukačku a ze žebra palmového listu malé tenké šípky, jež napouštějí krutým jedem, zde „urari“ nazvaným. Pomocí psů vyženou tygra z lože a když jej tito zaštěkali na strom, střílejí Indiáni z dosti veliké vzdálenosti po něm šípkami. Jaguár nevšímá si téměř ani zbraně, která mu sotva kůži poškrábe a obrací celou pozornost svou na psy, pod stromem dovádějící; ale po několika minutách počne již účinkovati strašlivý jed; údy jaguárovy chromnou, síly umdlévají a v krátké době na to padá šelma v křečích se svíjící na zem.

Paraguajští střílí také jaguára na čekání; k účelu tomu uvážou k stromu, kudy jaguár k vodě přichází, malé prasátko a sami vylezou na strom; přijde-li jaguár přilákán jsa kvikotem selete na dostřel, dostává se mu náležitého uvítání; ti, kteří jsou výborní jezdcové, vyhánějí také jaguára z rákosí na planinu a honí ho týmž způsobem, jako onsu čili pumu.

Ještě jaguáři v stádech dobytka veliké škody způsobují, nenávidějí je tuzemci velice a hledí je

hubiti všemožným spůsobem; za tou příčinou ubývá dravců těchto rok od roku a na mnohých místech je jich zajisté již velmi málo. Ku konci minulého století vyváželo se každého roku do Evropy 2000 koží jaguárů, nyní sotva desítina čísla toho. Z mnohých míst střední a jižní Ameriky je šelma ta úplně vypuzena a nalezá se dle zpráv cestovatelů ještě nejhojněji při řekách: Panama, Paraquay a Uraquay. Jako onsa nemá i soused její jaguár žádného stálého hájemství, ale toulá se z místa na místo; na lup nevychází ani za jasného dne, ani v temné noci, ale loví nejraději v pološeru; na stáda dobytka odvažuje se jen z nouze a má-li jiné zvěře důstatek, nechává lidské majetky na pokoji. Vypravuje se o něm, že loví také myši, želvy, ptáky a ryby; tyto poslední vyhazuje z vody tlapou na břeh, jakož dosvědčuje přírodozpytec *Renger*. Malá zvířata pohlcuje s kostmi i s kožÍ; z velké zvěře sežírá jen část, načež odchází a na blízku se ukládá; z rána druhého dne neb i k večeru jde ještě jednou k své kořisti a žere poznovu, má-li totiž co. —

„A kam by se podělo ostatní maso?“

Ostatní maso pohlcují supové, jichž je zde tolik jako v Čechách vran; tito ohyzdní ptáci jsou denními hosty jaguárovými, rvouce se o to, co z jeho tabule zbylo, ačkoliv se často ani dočkati nemohou, až se hostitel jejich nasytí.

„Nedaleko San Fernanda,“ vypravuje *Humboldt*, „viděli jsme největšího jaguára na celé naší výpravě. Ležel natažen v stínu, opíraje jednu tlapu o tělo vodního vepře, jejž právě byl ulovil. Kolem něho lítalo množství supů, číhajících, zda-li co zbude z večeře amerického panovníka lesů. Ještě měli bez pochyby hlad, doráželi až k samému jaguáru a mnoho nescházelo, že by se mu

před samým nosem byli do večeře pustili; po každé však, když se dravec pohnul, rozlétli se na všechny strany. Pleskání našich vesel zapudilo onsu, neboť vstala a ukryla se v křoví; ihned vrhli se supové na zbytky její večeře; ona však skočila mezi ně, popadla zbytky vepře a odnesla si je do houště, načež jsme ji více nespatřili.“

Jaguár, který ještě člověka neseznal, vyhýbá se mu již z daleka a v pustinách není příkladu, že by byla šelma ta člověku ublížila; jinak je tomu na místech, kde lidé obývají neb při řekách, po kterých lodě častěji plují; tam přivyká jaguár člověku, pozbývá před ním bázně a bez okolků pouští se do něho; také tato šelma žere nejraději lidi, jakmile si jednou na lidském mase pochutnala; při tom se shledalo, že maso lidí barevných je jí milejší než maso lidí pleti bílé; nalezá-li se mezi černochy neb Indiány Evropan, může spáti bezpečně, nebo přijde-li onsa, padne zajisté desetkrát spíše na tyto než na něho.

Někdy bývají jaguáři také v dobré míře, jakož stvrzuje udalost následující, již vypravuje A. *Humboldt.* Dvě děti, osmiletý chlapec a desítileté děvče, hrály si blíže vesnice. Z nenadání objevil se u nich jaguár, aniž věděly, odkud by byl přišel a dal se s nimi do hraní, skákaje a honě se s nimi s velikým zalíbením. Když byl takto po delší dobu děti obskakoval, stal se dotěrnějším a jal se hráti s chlapcem jak to činívá kočka s myší, při kteréž zábavě udeřil jej tlapou do hlavy, poprvé dosti mírně, po druhé však s takovou prudkostí, že chlapci krev po tváři se řinula; děvčátko uviděvši druha raněného, chopilo se suché větve a počalo jí veškerou svou silou práskati do jaguára, který skutečně následkem toho dal se na útěk. Zdá se, že slabost dětí zbudila v této šelmě

důvěru ve vlastní bezpečnost, ant s nimi do hry se dal; děti ovšem netušily, jaký to nebezpečný kamarád k nim se byl přidružil a rodiče jejich byli šťastni, že hra ta hůře se neskončila. —

Každý jaguár zdržuje se v jedné krajině tak dlouho, dokud mu dává hojnost potravy; jestli jej ale lidé tuze znepokojují, stěhuje se na místo jiné, při čemž táhne třeba skrz krajiny nejlidnatější a vraždí psy a koně, aniž by sobě všímal člověka; staří jaguáři nejraději se zdržují blíže obydlí lidských, neboť vědí, že se jim tam snáze dostane kořisti než v pustinách.

Větší část léta žije každý jaguár sám o sobě; teprv v srpnu a září vyhledávají se obě pohlaví a nyní ozývá se řvaní samců mnohem hojněji než jindy; řev tento záleží v silném „hu“ pět neb šestkrát za sebou opakovaném a možno jej slyšeti až na půl hodiny cesty. Mimo tuto dobu sotva se kdy ozve jaguár, leda by nastati měla změna počasí. Když na př. studený vítr dlouho panoval, oznamují jaguáři do půl noci řvoucí blízký příchod větru teplého. Paraquajští, kteří při těchto změnách mnoho trpí pakostnicemi, domnívají se, že také jaguáři mají suché loupání v kostech a že tudíž řvou bolestí. Pět až šest neděl zůstávají oba manželé pohromadě a jsou pak tím nebezpečnější, proto že jeden druhého v boji podporuje. Tak zhynul v Entreriích nejslavnější „matador“ tím, že naň vyskočil z houští samec, právě když se tento s tygřicí potýkal. Asi po třech měsících metá tygřice ve vyhrabaném pelechu někde pod vyvráceným stromem dvě mláďata, kteráž odnáší v tlamě na místa jiná, když se jí první úkryt nezdá dosti bezpečným. V nebezpečí hájí matka svou rodinu s největší statečností. Po šesti týhodnech vycházejí mláďata s matkou již na lov, zů-

stávají však ještě v houští, odkud výsledek matčina lovu pozorují; později účastňují se také lovu a když mají velikost prostředních psů, opouští je matka a od té doby jsou nucena živiti se sama. V státu Paraquajském a v osadách na řece Paraně odchovávají se mladí jaguáři nezřídka v domácnostech; byvše chyceni buď náhodou buď úmyslně krmí se mlékem a vařeným masem, aby v dospělejším věku prodáni byli do zvěřinců evropských. Jaguáři, krmeni pouhou potravou rostlinnou, hynou v krátké době; krmeni však masem syrovým stávají se velmi zlými. Jinak jsou to zvířata velmi hravá a zábavná, milují společnost zvířat jiných, zejmena koček a psů, s nimiž provozují rozličné kratochvíle. Jakmile spozorují nějaký předmět se pohybující a byť by to byla koule neb stéblo slámy, ihned chystají se k skoku, tisknou své tělo k zemi a vrhají se dosti nejapně na předmět své zvědavosti. Mají-li hlad, žízeň neb dlouhou chvíli, mňoukají zvláštním způsobem; blíží-li se jim cizí osoba, když žerou, vrčí zlostně a jeví v takové době největší popudlivost; žerou ležíce na zemi a objímajíce maso tlapami, jež ohryzují z kostí hlavou ku straně nakloněnou, aby mohli užiti k práci té silných zubů třenovních; čerstvé vody jest jim stále zapotřebí.

Vděčnosti a uznalosti za prokázaná dobrodiní jaguár nezná a nejeví také nikdy vytrvalé náklonnosti k svým ošetřovatelům. Když je mu více než rok, vypukne v něm často uspaná zuřivost a pak s ním není žádných žertů více; pak musí za mříž aneb dostane kouli do hlavy.

„Toto všechno, co jsem o jaguárovi slyšel, psal jsem vám proto, abyste z toho dobře porozuměli, jaký jsem já hrdina a že umím již více než knedlíky jísti. Tu kůži z jaguára dal jsem

si vydělat a až přijdu domů, zavěsím ji na vrata, aby se na ni mohla celá Lhota podívat; to budou lidé koukat a staré baby — ty se budou křižovat. Škoda, že je sedlář nebožtíkem, ten by ji byl zajisté vycpal a pak teprv byste mohli posoudit, jaká je to nekřesťanská potvora. Opice Líza, o které jsem vám vloni psal, měla synáčka, tátovi jako by byl z oka vypadl; nedávno byly křtiny, Jan Kudláček a Jan Šebesta byly za kmotry; dali jsme mu jmeno „mrně“, proto že neustále mrní a kviká. Kubíka bych rád oženil, nevíte pro něho o žádné nevěstě? Líza mu dala kvinde a on chudas je v náramné dešperaci. — S tím vás všechny do ochrany boží poroučím a zůstávám až do smrti

Váš

Filip Všudybyl
ze Lhoty.

Psáno v hlavním městě „Buenos Ayres“ na den sv. Petra a Pavla r. 1873.

Kočka divoká. (Obr. 29.)

Píšíce životopis divoké kočky nesmíme zapomenouti, že k veliké litosti (?) své stojíme nad jejím hrobem, ježto jí myslivci v Čechách již dávno odzvonili. Divokým těmto příbuzným našich mourků a macků přestaly Čechy již asi před třiceti lety býti zemí zaslíbenou, neboť od té doby, pokud víme, žádná kočka divoká u nás nebyla zastřelena. A kdyby se přec někde ukázala, byl by to nějaký toulavý dareba z Karpat, z Alp neb od někud z Němec, kde se na Harcu a v lese durinském posud nalezají.

Pravý kocour divoký je zvíře opravdu příšerné a vzhled jeho je strašlivější než kterého koliv jiného dravce; bývá skoro jednou tak veliký jako kocour domácí a dosahuje nezřídka velikosti lišky a váhy 15 až 18 liber. Hlavu má méně okrouhlou a spíše širší a kratší než kočka domácí, ohon kratší, po celé délce stejně tlustý a hustě srstnatý. Za zvláštní znak považují se černý pruh podél hřbetu a černé kroužky na ohoně a bělo-žlutá skvrna na hrdle. Srst je hustá, dlouhá a měkká, červeno- neb žlutošedá s temnějšími prouhami; břicho je bělavé, huba a tlapy jsou černé.

Kdybychom mohli říci, že tento šeredný chlap, jak asi mnohý čtenář se bude domnívati, je pradědkem našich koček domácích, snad by nám mnohý přítel a ctitel kočičí za životopis tento byl trochu povděčen; ale učenci rozhodli jinak řkouce, že kočka divoká není pramátí našich lízinek a protož my sotva budeme moci získati tomuto dravci valné přízně při svých čtenářích, což ostatně, bez obalu řečeno, nespůsobí nám mnoho žalu nebo litosti. Jen toho chceme ještě leckomu připomenouti, že kočku divokou dobře dlužno rozeznávati od koček *zdivočilých* domácích, které dosti hojně po lesích se potulují; jest zajisté známo, že mnohý kocour morousovitý, dostav doma výprask dobře zasloužený, ze vzdoru vypovídá služby člověku a dává se na vandr, to jest, pouští se do polí a lesů, kde na svou pěst vede život nevázaný a loupeživý, až ho opět přejdou vrtochy aneb mu některý myslivec schladí žáhu broky zaječími nebo srnčími.

Kočky divoké žijí buď jednotlivě aneb v párech v osamělých skalnatých lesích, kde se skrývají buď v děrách skalních aneb v dutých kmenech buků a dubů; nemají-li těchto, zahnízdí se třeba v doupatech liščích a jezevčích; také byly již po-

zorovány blíže jezer a potoků, kdež číhají na ryby a vodní ptáky, které lapají s obratností a chytrostí neobyčejnou. Za dne skrývá se kočka divoká buď ve svém doupěti aneb leží natažena na silné větvi některého stromu bedlivě pozorujíc, co se kolem ní děje. Tak ji často zkušený myslivec překvapuje a má-li bystré oko, může viděti, jak příšerný dravec po spůsobu kuny lesní jiskřícíma očima pohyby jeho sleduje. Chce-li jí pak kožich spražiti, nechť se má na pozoru a dobře ji vezme na mušku, neboť jsouc postřelena vrhá se zuřivě se stromu a vrčíc a prskajíc blíží se rychle s ohonem zdviženým a hřbetem zakřiveným nešikovnému střelci, jemuž pak z vděčnosti nejraději skočí do obličeje. Psů se nebojí a sama s nimi dobrovolně pouští se do boje. Tak ubránil se v jurském pohoří divoký kocour třem psům loveckým najednou, leže na hřbetě a rozdávaje tlapami svými krvavé rány na všechny strany; dvěma vrazil své dlouhé pazoury do čenichů tak, že jim další chuť ku rvačce zašla a třetímu zakousl se do hrdla, že by ho byl málem zadávil; vytím pošramocených psů přivolaný myslivec zastřelil rychle kocoura, neboť shledal, že je nejvyšší čas k zachránění psa, který jsa těžce raněn byl by zajisté v krátké době vzal za své. — Na hlavní svou každodenní honbu vychází kočka divoká teprv za soumraku, přepadávajíc pravou chytrostí kočičí ptáka v hnízdu, zajíce v loži, králíka v díře a veverku na stromě. Větším zvířatům skáče nejraději na záda a hledí jim překousati hlavní žíly na krku; nepodaří-li se jí skok první, nepokouší se o druhý, ale vyhledává sobě raději kořist jinou. Hlavní její potravou jsou myši a ptáci, ačkoliv se odvažuje také na mladou zvěř srnčí ano i na jelení kolouchy, k jejichž udávení síla této šelmy úplně dostačuje. *Tšudy* vy-

pisuje, že nalezeny byly v žaludku zastřelené kočky divoké zbytky 26 myší, z čehož je viděti, že by mohla býti užitečným členem hospodářství lidského, kdyby své choutky jen na tuto havěť chtěla obmeziti; ale to prý ne; bažanti jsou jí milejší a dostane-li se náhodou do bažantnice, podáví v krátké době veškeré její obyvatele až do posledního, neboť jako pravý dravec kočkovitý vraždí i ona více, než k svému nasycení potřebuje.

V zimě stěhuje se z místa na místo a zabloudí někdy až do vesnic. Před několika lety zastřelil učitel v Nusdorfě v Němcích divokého kocoura v stodole, jemuž se zalíbilo stráviti tam zimu pod teplými došky.

Kterak honba na divoké kočky se může státi člověku osudnou, k tomu podává *Brehm* doklad následující. Hajný nalezl v lese na sněhu stopu divoké kočky; pln radosti ze šťastné náhody šel ihned po ní a napřed již těšil se, že dostane nejen pěknou kožešinu, ale i střelné, kteréž bylo dosti veliké. Stopa ho brzy přivedla k velikému buku, na kterémž, jak se podobalo, kočka se ukryla. Hajný prohlížeje větev za větví nespatřil ničehož; kočka se tedy bezpochyby zahnízdila v dutém kmenu. Připraviv svou ručnici, vyndal lesní kladivo a uhodil jím několikrát do stromu, co nejbedlivěji přihlížeje, zdali se kde co pohne. Nepozoroval ničeho. Učiní tedy opětně několik silných ran a rychle přiloží pušku k líci, aby náležitě uvítal dravce, kdyby se mu z díry ven zachtělo. Vše na zmar; kočka se hnouti nechce. Zatluče tedy po třetí na strom a — v tom okamžení — skočí mu kočka na rameno; jedním rázem strhne mu čepici s hlavy a zatnuvši pazoury předních tlap do hlavy, kousá jako vzteklá do silného šátku na krku. Ubohý hajný pustí leknu-

tím pušku z ruky, zapomíná na obranu a jen rukama sobě kryje krk a tvář hledě uchrániti se kousání zuřivé potvory; při tom volá syna na pomoc, jenž se nalezal na blízku. Kočka voláním jeho ještě více dražděna zasazuje mu hluboké rány do rukou a do tváře a trhá bez ustání šátek kus po kuse s krku. Úzkostliveji volá hajný o pomoc, neboť se ho počíná hrůza zmocňovati. V tom ucítí hluboké kousnutí do krku a bez smyslů klesá k zemi. V tomto stavu nalezl ho brzy na to syn a zuřící kočku na něm, která mu přehryzovala svaly šíjové. Hoch popadne kladivo, aby kočku srazil s těla ubohého otce; kočka vrčí, founí a zakousne se na novo do krku své oběti, nehodlajíc vzdáti se své kořisti. V tom okamžení zastihne ji však rána kladivem a druhá jí roztříští hlavu. Hajný byl osvobozen, ale bohužel jen na krátkou dobu; přivolaní synem lidé odnesli raněného domů, zavázali rány a přivolali lékaře. Tento zkřísil sice raněného a vyslechl strašlivý jeho boj, ale život mu zachovati nemohl. Ještě toho dne zemřel hajný za velikých bolestí.

Tato smutná událost a mnohé jiné podobné ukazují zajisté důstatečně neobyčejnou sílu a odvahu tohoto urputného dravce, o jehož živobytí není jinak mnoho známo a to pro bedlivost, s kterou se šelma tato před zraky lidskými ukrývati umí.

Divoké kočky páří se v únoru a metají v dubnu pět neb šest slepých koťat, které se podobají kočkám domácím. Hnízdo své mívá stará v dutých stromích neb v děrách skalních. Po krátké době prohánějí se koťata již po větvích stromů a stará jim snáší ptáky, krtky a myši; blíží-li se někdo, přikrčí se k větvím, od jejichž kůry nesnadno jest je rozeznati. O jejich něžnosti vy-

pravuje *Lenz* asi následovně. V roce 1856 nalezl tesař nedaleko za naším domem na stráni, kde se mnoho divokých králíků zdržovalo, díru, o které se domníval, že se v ní skrývá asi tucet zajíců. Jal se tedy kopati a hle, na místě králíků nalezl v pelechu — tři mladé divoké kočky. Mňoukáním jejich přivolána byla také matka, vidouc ale, co se děje, netroufala si přispěti jim ku pomoci. Tesař mladé čertíky strčil do pytle a odnesl domů domnívaje se, že je bude možno ochočiti a odchovati na spůsob koček domácích; avšak chyba lávky; mladí dravci jen founěli, škrábali a kousali, ale nežrali ničehož; ani mléko, ani maso, ani cokoliv jiného nechtěli přijmouti a tak pošli po několika dnech hladem a vztekem.

Ze všeho toho je viděti, že jsou kočky divoké sběř nectná a šeredná, a že nám toho pranic nemusí býti líto, pakli předkové naši lupiče tyto z českých lesů a polí na dobro vypudili. Proto také s radostí opouštíme tohoto satanáše, abychom tím déle s naším mourkem domácím pobaviti se mohli.

Kočka domácí. (Obr. 30.)

Na své pouti po zemi nebude nám tuším na škodu, zastavíme-li se konečně opět u domácího krbu, dílem abychom si odpočinuli a tělo své zotavili, dílem pak abychom zase trochu o domácích věcech si pohovořili. Hle, tu na peci za kamny dřímá sen spravedlivých kočka domácí! Což abychom u ní ještě učinili malé zastavení a prohlídli sobě také to plemeno kočičí, zasluhuje-li našeho povšimnutí? Vizmež tedy.

Kočka domácí je blízká příbuzná kočky divoké, nikoliv ale potomek z její krve. Kočka do-

mácí je o třetinu menší, ocas má slabší, ale za to delší a ku konci tenší, hlavu více ploskou a střevo pětkráte delší těla, anoť střevo kočky divoké jen třikrát délku těla obnáší. Náš mourek není tedy z krve domácí, ale spíše z krve cizopanské a velice pravdě se podobá, že pochází přímo z kota nubického (viz obr. 31.) Rüppel nalezl totiž v Nubii na západní straně Nilu u Ambukolu divoké kočky, které nejen velikostí svého těla a svou postavou, ale také svou barvitostí velice se podobají našim kočkám domácím. To však není ještě všechno; v starých egyptských hrobkách, které na sta, ano i na tisíce let př. Kr. stavěny byly, nalezají se pečlivě uložená těla balzamovaných koček, které se podobají kočkám nubickým neméně jako obrazy koček na mnohých stavbách a pomnících Faraonů. Z tohoto nálezu vyvozují mnozí učenci oprávněnou domněnku, že domácí kočka nejdříve chována byla v Egyptě a že není potomek kočky divoké ale kota nubického, jenž se až posud v Arabii na západní straně moře červeného téměř ve své původní podobě udržel.

Staří Egypťané byli jak známo velicí ctitelové přírody a její darů. Vedle vola apise ctili ptáka ibise, jenž jim půdu od všelikého hmyzu čistil, jakož i kunovitého dravce ichnevmona, jenž zlým krokodilům vejce vypíjel, a není pochybnosti, že zbožňovali i kočku, kteráž polnímu hospodářství škodlivé myši lovila a hubila. Kdy a v které době kočku a její vlastnosti seznali a co domácí zvíře chovati počali, o tom těžko je říci něco určitého. Okolo roku 430 př. Kr. píše řecký dějepisec *Herodot* o kočce, již *ailurus* jmenuje, a po něm *Diodor* ve smyslu asi tomto: Kočka byla v Egyptě zasvěcena bohyni Bubastis a egyptské město stejného jmena bylo učiněným rájem kočičím. Kočky

chovány tu byly v chrámech, jsouce výborně krmeny a všelikými spůsoby poctívány; když některá umřela, dostalo se jí slavného pohřbu a tělo její jest napuštěno mastmi vonnými (balzamováno), aby nevzalo porušení, načež se uložilo do zvláštní hrobky k účelu tomu ve městě Bubastis s velikou prací a umělostí vystavené. Vznikne-li, praví Herodot, v Egyptě požár, nestarají se lidé o domy, ale o kočky; svolají a obstoupnou je se všech stran, aby žádná neutekla a v ohni zkázu nevzala. Pojde-li kočka sama sebou, ustříhají si všichni obyvatelé téhož domu svá obočí na znamení velikého smutku a zármutku.

Kočku zabiti, sděluje *Diodor*, bylo pokládáno za veliký zločin, kterýž smrtí trestán býval. Jeden Říman zabil v Egyptě buď z nevědomosti buď nešťastnou náhodou kočku, z čehož pošlo takové pohoršení, že lid shluknuv se, ukamenoval do smrti neprozřetelného Římana; ani přímluvy krále Ptolomea ani strach před Římem nebyly s to zameziti ukrutnost tuto. Proto také se dával každý Egyptan, když nalezl někde mrtvolu kočky, ihned do velikého křiku a pláče, aby tím svou nevinnost dokázal a všeliké podezření od sebe odvrátil.

Z Egypta rozšířil se chov koček na východ po Arabii, Syrii a později po Řecku a Italii. *Aristoteles* popisuje okolo r. 330 př. Kr. kočku domácí tak dokonale, že ji bezpochyby před očima měl. V Evropě zdomácnila kočka teprv stěhováním se národů, ano v severní Evropě nebyla před 10. stoletím po Kr. ani známa; posléz dostala se do Anglicka a do Švédska; anglické (vališské) zákony z 10. století ustanovují ceny koček domácích, jakož i tresty, jimiž byli stíháni ti, kdož kočku buď ztýrali, buď uřezáním ocasu neb uší zohavili, neb konečně násilně zabili. Kdo na kní-

žecích sýpkách kočku ukradl neb zabil, musil za ni položiti nestříženou ovci i s jehnětem aneb v náhradu dáti tolik pšenice, mnoho-li bylo třeba k úplnému zasypání kočky na rovné půdě, když se pověsila za ocas čenichem země se dotýkajíc. Z toho je viděti, že byla kočka domácí tenkráte velmi drahá, čehož by zajisté nebylo bývalo, kdyby byla pocházela z kočky divoké, kteráž se nacházela tenkráte po všech lesích ve veliké hojnosti, a jejíž mláďata obdržeti nebylo zajisté věcí příliš obtížnou.

Nyní nalezá se kočka ve všech zemích, v nichž vzdělanější člověk má své stálé bydliště; zejmena od té doby, co se německé myši po světě rozšířily, stala se kočka všudy předmětem vzácným a hledaným. V Evropě jsou kočky ve všech zemích; v Americe rozšířily se též brzy a rozšiřují se až po dnes, neboť v novější době bylo veliké množství dobře zaplacených myšilovek zaveženo až do Kalifornie; v Asii a Australii jsou kočky také dosti hojné; jedině v Africe scházejí posud na mnohých místech úplně. Někteří národové asiatští, jako na př. Maudové vedou s kočkami rozsáhlý obchod a to z té příčiny, že prodávají Giljakům jen samé kocoury, nikdy ale kočky, tak že tito neustále staré zboží novým doplňovati jsou nuceni; kupci dávají na výměnu za živé kocoury kůže sobolí a obě strany jsou s obchodem tímto velice spokojeny.

Ve vzdělaných zemích je kočka jediným dravcem své čeledi v domácnosti všeobecně chovaným; myšilovka stala se vedle psa nezbytným doplňkem každého hospodářství polního. Třeba však byla kočka v službě člověka po tisíce let, nepodrobila se mu přece nikdy úplně, ale vždy zachovává si jistou míru samostatnosti, podávajíc se člověku

jen potud, pokud za dobré uznává. Kocour třeba nejpečlivěji ošetřovaný vypovídá přece často službu člověku a zmizí na mnoho dní ano i na mnoho týdnů, aniž by byl svou paní žádal za dovolení; totéž činí i kočka za ženichy se potulující. Čím více se člověk s kočkou zabývá, tím přítulnější stává se mu a rodině jeho; čím méně si však v domácnosti lidé kočky všímají, tím méně stará se i ona o lidi a drží se ne jich, ale jen domu, ve kterém se narodila. Přestěhuje-li se rodina z jednoho domu do druhého, zůstanou kočky obyčejně zpět, když si jich tato málo hleděla a stávají se i s myšmi majetkem nového pána. Kde je kočka ponechána sama sobě aneb dostává-li kocour pro mlsnou hubu svou často výprask, dá se, jak říkáme, někdy na vandr, odstěhuje se do lesů a zdržuje se v nich na polo zdivočilý třeba po celé léto; nastává-li zima, vrací se zpět k obydlí lidskému a je-li to kočka, přivádí sebou i mláďata, jež byla v lese odchovala.

V jižní Americe žijí kočky, jak *Renger* vypravuje, v úplné neodvislosti od člověka a shání po polích a lesích starajíce se samy o své potřeby; i ty, o kterých možno říci, že jsou domácnosti uvyklé, toulají se po polích a lesích, loví ptáky a menší ssavce a hledají přístřeší u člověka jen v počasí deštivém, kteréž nemohou dobře snášeti; chce-li kdo ve státu paraquajském kocoura při domě udržeti, musí jej dát vykleštit, načež prý teprv zanechává toulání konaje v hospodářství svou povinnost; přece však nelze říci, že by byly i v krajinách těchto kočky domácí úplně zdivočily, neboť hynou všude, kde se jim od člověka pražádné pomoci nedostává; v deštivém počasí, kteréž v teplých krajinách naši zimu zastupuje,

berou obyčejně všechna kotata za své a tím postavena je hráz jejich úplnému zdivočení.

Nyní se tážu: Proč pak se to plemeno kočičí po celém světě tak hojně rozmnožilo? Rozmnožilo se snad jen proto, že je hubitelem myší? Nikoliv. Co je v městech koček, které snad jaktěživy ani myš neviděly! Proč pak se chovají kočky v mnohých rodinách, které ani vlastního domu ani hospodářství nemají? Odpověď nemůže býti jiná, než ta, že kočky lidského přátelství zasluhují! „Aha," ozve se mnohý, „teď uslyšíme chvalořeč na ty potvorné kočky, až se budou hory zelenat." Velice se mýlíš, milý ty brachu, jestli se domníváš, že bych já šel pro kočku do ohně; povím ti upřímně, že nemám kočky tuze rád a že kdyby všickni lidé tak smýšleli, málo by se hejčkalo a válelo po světě koček zbytečných. Ale chci a musím býti spravedliv a prosím i tebe, nemůžeš-li kočky dobře vystáti, abys se mnou se spojil a své náhledy a zkušenosti, kdyby se neměly s mými shodovati, alespoň s nimi porovnával a mně pak řekl, jak daleko jsem trefil do pravého.

Jeden pozorovatel povah lidských a zvířecích praví, že muži, kteří milují kočky, také mají velikou lásku k pohlaví ženskému; naproti tomu ženy, které milují psy, mají také rády mužské. Co tomu říkáš? „Že to není pravda?" Inu já o tom také nejsem pevně přesvědčen, ačkoliv se nedá upříti, že kočka se svými vlastnostmi představuje více ženskost, pes pak mužnost a že tedy na věci té přece něco pravdivého býti může.

Mnozí lidé, k nimž staré panny a panice nepočítáme (?), milují kočky z té příčiny, že jsou to zvířata hezká, čistotná, lichotivá a jinak velmi půvabná. Co se proti tomu dá namítati? Ničehož; ano musí se říci, že je tělo kočičí dílo přírodní

znamenité dokonalosti; vše na něm je souměrné, pravidelné a přiměřené; žádná jeho část není ani příliš veliká ani příliš malá; vše na něm je měkké, pružné a okrouhlé. Nejkrásnější je na kočce hlava a může-li kdo vykresliti hlavu pěknější, nechť to učiní. Čelo je mírně klenuté, ucho malé ale vždy napnuté a třeba byla kočka dravcem nočním, není oko její ani tak ohromné jako oko soví ani tak titěrné, jako oko netopýří; slušně zaokrouhlen a vždy čistý je nos kočičí a třebať i huba otevřená nás úžasem naplňovala, nejsou přece rozměry její na pohled nikterak přílišné; po obou stranách huby bočí se dlouhé, poněkud dolů zahnuté vousy, které dodávají tváři kočičí, jako kníry obličeji starého husara, vzezření mužného, rázu bojovného a úctu vzbuzujícího; kočka bez vousů byla by hladkolící panenka bez významu v tváři a bez rešpektu; jsou-li zježené, činí kruh tak veliký, jaký jest objem těla a tykadly těmito prý kočka ihned vyměří, zda-li jí možno proklouznouti úzkou skulinou neb hustým křovím.

Podobnou souměrnost jako hlava jeví i celé ostatní tělo, kteréž mimo to vyniká ještě jinými znamenitými vlastnostmi, jimiž se žádné jiné domácí zvíře honositi nemůže; tak teplé a měkkounké tělo nemá ani beránek a zdá se, jako by nemělo ani kostí v sobě a uhnětené bylo z nejjemnějšího těsta, tak roztažitelné jsou jeho klouby, tak lehké, pružné a půvabné jsou veškeré jeho pohyby a obraty. Odměřeně jako mudrc klade kočka v chůzi tlapku za tlapkou, do níž ostré pazoury pečlivě jsou vtaženy a krok její bývá tak tichý, že jej i nejbystřejší ucho nepozoruje; nožky její obuty jsou v punčochy z hedbávného sametu, které zanechávají stopy jen v padlém sněhu neb v měkkém blátě. Kočka je tichošlápek zname-

nitý, který jen tenkráte krok svůj zrychluje, když je buď polekán neb pronásledován; běh její není sice rychlý, ale vždy důstatečný, neboť ji pravidelně zachrání před nepřítelem; kočka jako dobrý jenerál neztrácí nikdy ducha přítomnosti a na útěku používá chytře každé skrýše, každé vyvýšeniny k svému prospěchu; pomocí svých pazourů vylézá snadně na každý strom a na každou střechu, udržuje se v rovnováze na ostré hraně prkna neb na tenkém bidle a v čas nouze dostane se i po rozpukané zdi nahoru; je-li však třeba, octne se snadno jediným skokem na kamnech neb na plotě 6—8 stop vysokém.

Svrchovaná obratnost kočky ukazuje se nejlépe při skoku a pádu buďsi úmyslném aneb nuceném. Ať si kočka letí jak letí, vždy padne na nohy a měkké polštáře na tlapkách zmírňují výdatně veliký mocnější náraz; jako ryba ve vodě otočí se kočka ve vzduchu, mající padnouti na záda a kdybys ji jen na dvě píděpustil od země, nedocílíš toho, aby na hřbet dopadla; s rychlostí blesku přesmykne své tělo a již stojí na všech čtyrech s jiskřícíma sice očima, ale pevně a bez pohromy. Jak může kočka takový rychlý obrat vykonati, je věru nepochopitelné; v delším padání je patrno, že používá napnutého ocasu co vesla a že jím řídí směr svého letu, ale při malých vzdálenostech nemůže si člověk nikterak vysvětliti možnost jejího obratu. I plovat kočka umí, ale voda není její živel a vyhybá se mu jako žid ledu; jen tenkráte, když proti své vůli byla nucena zakusiti nemilou lázeň, používá svého plaveckého umění; jinak se vody štítí, jakož i deště a mokra, jemuž se vždy vyhýbá s patrnou úzkostlivostí.

Kočka sedá jako lev na zadku opírajíc se o přední tlapky, při čemž ohon kolem nich ovi-

nuje; ve spaní se složí do kotouče a líhá na straně s hlavou obyčejně pod přední nohy vtaženou. Ráda ukládá se na měkká a teplá místa, nemá to ale ráda, když ji něčím přikryjeme; čerstvé seno jí bývá milým lůžkem, proto že miluje jeho vůni; kožich její načichne často v té míře, že vonívá po celé léto.

Duševní schopnosti kočky shodují se s vlastnostmi tělesnými; kočka má výborný zrak, hmat a sluch, jen čich její zdá se býti méně dokonalým, jakož se každý snadno může přesvědčiti. Kočka sice čije velmi dobře, přinesla-li se do světnice vepřová pečeně neb jiný vonný pokrm a hned je s kamen dole u stolu, ale přec to není čich psí, jenž ji k tomu navádí. Dáme-li do škatulky zabitou myš, musí kočka přijíti velmi blízko, aby ji ucítila a přišla-li ke skřínce, ještě pohybuje hlavou sem a tam, jako by si nedůvěřovala a jiným čidlem přesvědčit se chtěla. Ještě jiný doklad. Naše kočka měla ve zvyku, přinášeti do světnice každou myš, kterou ulovila, buď aby se uměním svým pochlubila, buď aby s kořistí svou nějakou dobu ještě pohrávala; naše světnice byla chatrná a dílem ve zdi, dílem v podlaze bylo dosti děr, do kterých se myš mohla ukryti. To se také častěji stávalo. Když totiž kočka v plném vědomí, že ji myš upláchnouti nemůže, někam se poohledla, vklouzla myš do díry a byla ta tam. Kolikráte jsem dobře věděl, v které díře myš se ukryla, ale naše milá kočka, vidouc, že prohrála, chodila pitomě sem a tam, čichala sem a tam, ale nevěděla ničehož; konečně pak ulehla na čekání před dírou zcela jinou než byla ta, která myšce život zachovala. V ohledu tom je pes jinší kos; i sebe mizernější pinč čije velmi dobře, v které díře na poli myš vězí a hrabe jen tam, kde o jistém vý-

sledku jest ubezpečen. Znamenité čidlo je zrak kočičí; kočka vidí dobře ve dne a v noci také; ona může svou zornici dle potřeby súžiti aneb rozšířiti; při jasném světle podobá se tato úzké skulině v oku, ve tmě však rozšiřuje se zornice co nejvíce a oko kočičí ssaje téměř světlo do sebe, lesknouc se září zelenavě žlutou, která již mnohého bázlivce polekala.

Velmi jemný jest také hmat kočičí; celé tělo této zdánlivé křehotinky je velmi citlivé a jako choulostivé a rozmařilé, ale ve skutečnosti pevné a houževnaté. Na důkaz toho následující událost. Měli jsme kocoura, jehož zamilované místečko na kamnech byl kranec nad plotnou; právě když se nejvíce topilo, spával na něm mourek nejpevněji, nic nedbaje, že pod ním Vesuv soptiti počíná. Zrovna pod ním totiž na plotně býval veliký železný hrnec, v němž se voda ohřívala. I stalo se, že když kocour v nejlepším spánku z jedné strany na druhou obrátit se chtěl, zapomínaje na místo, na kterém spal, tu o hrůza — pác — ležel dole v hrnci, potopen v horké vodě. Silné zasyčení vody po žhavé plotně vystříknuté, ještě silnější vřísknutí a ohromný, zoufalý skok do prostřed světnice byl výjev následujícího okamžení, jenž ovšem byl k smíchu všem domácím, zejmena nám hochům, nikoliv ale opařenému mourkovi, jenž dlouho potom ještě tlapky otřásal a kožich olizoval, nežli vše zas bylo v pořádku. Výjev tento, pokud vím, třikráte se opakoval, vždy však po delší době. Teplo kamen bylo mocnější pohnutkou než upomínka na strašlivou událost, která vždy po nějakém čase padla v úplné zapomenutí.

Jak velice miluje kočka měkké a teplé! Spíše svůj život dává v šanc, nežli by se vzdala svého pohodlí. Jak ráda uvelebí se na měkké peřině

neb pohovce a je-li zima třeba v peci neb troubě na kamnech, jen když je tam hezky teplo. S jakou rozkoší a s jakým blahocitem protahuje se a vyhřívá na teplém jarním sluníčku, jehož paprsky ji téměř opijejí! Je-li však celé tělo kočky citlivé, tím více jsou to vousy na hubě a její dlouhý ohon; dotkneme-li se jen jediného vousu jejího, škubne okamžitě hlavou a ztráta její ozdoby na hořejším pysku přivádí ji do velikých nesnází; také v měkkých tlapkách má kočka dobrý hmat, jakož i v konci ocasu svého; tento její přívěsek je pln nejjemnějšího citu a mluví-li opice očima, mluví kočka svým ohonem, jímž vyjadřuje své nejtajnější úmysly a pocity duševní. Nejlepším čidlem kočičím jest však sluch; kočka dříme sladce na seně, ale nejjemnější písknutí malé myšky hluboko pod slámou vyburcuje ji okamžitě ze spánku příjemného. „Nedávno, vypravuje *Lenz*, usedl jsem před domem na lavici, chtěje něco čísti; sotva jsem se však ve stínu umístil, přišla jedna z mých koček a dle spůsobu svého předouc a se lichotíc vyskočila mi na klín, odkud se mi drápala po rameně a po hlavě. Překáželo mi to v čtení; vzal jsem tedy milou kočku, položil ji do klínu a přidržel jednou rukou, aby se utišila; to se také stalo. Asi po desíti minutách zdálo se mi, že lízinka pevně usnula. Já četl tiše dále naslouchaje chvilkami veselému zpěvu švitořivého ptactva. Spicí kočka měla hlavu a tedy i uši obrácené k severní straně. Právě když jsem zase hlavu pozdvihl, abych své oči trochu zotavil, mrštila sebou kočka na mém klíně a učinila ohromný skok nazpět; když pak s podivením za ní pohlížím, vidím na severní straně malou myšku běžeti po hladkých kamenech, na kterých pražádného šustotu spůsobiti nemohla. Změřil jsem vzdálenost, ve které kočka myš za

sebou běžící slyšela; obnášela plných 6 sáhů a dva střevíce.“

Z toho je vidět, jak jemný je sluch kočičí, jenž zvířatům těm nahražuje částečně zrak a čich. Proto také nemá kočka ráda hlomoz a křik, nemiluje také hudbu, zejmena pak pronikavé vříškání dýchavičného kolovrátku; burácení hromu účinkuje mocně na její sluch, tak jako blesk na její zrak a proto bojí se obou prchajíc do děr neb do sklepů, když bouře zuří a hrom bije.

Mluvíme-li o smyslech kočičích, nesmíme zapomenouti také na chuť; o kočce se praví, že má mlsný jazýček; je to pravda a však bývá toho člověk sám hlavní příčinou. Kočka je dravec a přirozený pokrm její je maso; shání-li se tedy po mase, neb po tom co masem zavání více než po jiných věcech, je to její přirozený pud a kočka za to nemůže. Není-li však masa, zvyká si na všechny pokrmy lidské, žere vše co se jí poskytuje a má konečně dobrý chleb s mlékem ze všeho nejradši. Dá-li se však kočce také někdy maso, počne ihned opovrhovati ostatními pokrmy a baží jen po pečeni. Jako tygr, který si jen jednou pochutnal na mase lidském, nic pak nechce žráti než maso člověčí: tak i kočka okusivší pečeně dává jí přednost před ostatními pokrmy a dopouští se k vůli této choutce nedovolených krádeží, které se jí za mlsnost pokládají; mlsnými stávají se i děti, avšak kdož je toho příčinou? Ony samy? —

Kde je hojnost myší a ptáků, neprosí se kočka člověka o nic a nalapá si sama, čeho jí k výživě třeba; kde je mnoho potoků a v nich dosti rybyček, naučí se kočka i ryby loviti a je pak na mřenky, pstruhy a okouny celá posedlá. Divná to věc; zvíře teplo a sucho nade vše milující sedá pak po celé dny na kameně neb v křoví u ryb-

níka a číhá s horoucí chtivostí a s jiskrnýma očima na laškující rybky. Často zvedá se s myšlénkami v souhlasu přední tlapka a jako by chtěla lovit, dotýká se vody; avšak tato je mokrá a studená a kočka zatřepá nohou a táhne ji zpět. Kočka je rybám ráda, ale do vody nic. Konečně padl komár vedle samého břehu do potoka; ihned přižene se ostroploutvý okounek a chňap — popadne rychle třepetavého komára; v tom však již mrštila kočka přední nohou, voda vystřikne na břeh a neprozřetelný okounek již dělá kotrmelce na hrázi a velice se tomu diví, kterak jen pak mohl z vody tak nešikovně vyletěti? Avšak divení to netrvá dlouho; jako šipka vyskočí kočka, popadne chudasa do tlapek, přimáčkne ho k zemi, že se ani hnouti nemůže a pak vrazí ostré zuby své do měkkého břicha jeho. —

Laskominy koček na ryby bývají tak veliké, že i jinak zvedení a opatrní mourkové při pohledu na ně se zapomínají a možno-li, třeba i z pekáče kuchařce kus kapra vyfouknou.

Jiné kočky zase nesmírně rády loví ptáky a číhají po celý den při lomenici na střeše neb také na zemi na poletující zpěváky. Hle, tam sedla při louži na bláto hnízdo stavící lašťovka; nic netušíc plní zobáček měkkým stavivem. V tom vyletí kočka, sám čas ví odkud, chňap a chřust — a lašťovička přestala na vždy hnízdo stavěti. — Vidíte tamto za komín? Od rána tam číhá kocour na vrabce a neustále pozoruje planoucím okem pohyby těchto větroplachů. Nyní pozor; na hřeben střechy přiletěl vrabčík a otírajíc na obě strany nečistý zobák o kraj šindele, zcela bezpečně cvrliká: „Čím, čím, čím.“ Kocour se zdvihl a s tělem ku střeše stlačeným plazí se po břiše od zadu k poskakujícímu vrabci. V tom

šust a skok — a vrabec šťastně odletí; avšak také kocour letí — ale se střechy dolů, přes dvě patra až na tvrdou dlažbu. Jen se pod ním zakouřilo, když na zem dopadl a na okamžik celý zpitoměl, tak nehorázný byl to pád. Díky však solidní konštitucí kočičí! Po chvilce se šeredně zklamaný mourek sebere a tlapkami potlučenými potřásaje utíká rychle po schodech nahoru, aby na oblíbeném místečku za komínem přemýšlel o své nešikovnosti a o darebácké povaze všech umouněných vrabčáků.

Jiný obrázek. Kočka krade se vedle jetele na ovesniště; je tam mnoho myších děr a micka ví, že jí pečinka nemine; pozorně pohlíží zkušená lovkyně po strništi sem a tam; nikde nic, o myších ani památky; to však micku nemýlí, ale s chytrostí nevšední umístí se mezi několika děrami; mohla by si sice sednouti u díry krajní a měla by přehled přes všechny ostatní, ale toho náš chytroušek neučiní. Kdyby si sedla před některou díru, mohla by ji myška snadno shlednouti a buď pak by ani nevylezla aneb vylezši zase na zpět ustoupila; kočka tedy usadí se mezi děrami a sice tak, aby vylézající myš zadem k ní byla obrácena a tím snáze mohla býti lapena. Tak leží nepohnutě s očima přimhouřenýma jako by dřímala; i pohyblivý ocas nyní jako by byl zdřevěněl; mohla by myš ze zadu přijíti a ohonu se leknouti, pročež musí tento tiše odpočívati. Dlouho nečeká, mát havěť myší rtuť v krvi a nerada se dlouho opozdí v děrách podzemních; sotva však která hlavu z díry vystrčí — hop — již je ta tam. Dvacet myší uloví takto dobrá kočka za den a co ulovila, hned také sežírá. Vyleze-li myš z díry před ní, uchvátí ji jedním skokem a vyleze-li za ní, také. Kočka neslyší pouze, že se myš za ní sype z díry ven,

ona slyší též, jako by to viděla, na kterém místě právě myš se nalezá; s největší rychlostí se otočí a již se svíjí hryzka škodlivá pod jejími tlapami.

S jakou obezřelostí kočka na myši výpady činí, ukazuje i případ následující: Můj otec šel jedenkráte na sýpku a kočka za ním; když byl přišel k veliké truhle, za kterou se nalezala hromada ovsa, zpozoroval myš, která hlavou k němu obrácená po ovse ubíhala; otec ohlednul se po kočce; ta však myš viděti nemohla a pro všeliký hluk ji také nešlyšela. Vzal tedy macka do ruky, posadil jej na truhlu a ukázal mu myš na ovse. Nyní očekávai, že kočka učiní horempádem skok a myš lapne, ale nikoliv; mourek byl zkušený lovec a shlednuv myš okamžitě skočil na zem, jako by se byl obával, aby ho hryzka nespozorovala; tiše jako stín bral se pak kolem hromady a obešel ji asi z polovice; když pak byl myšce právě za zády, učinil skok a teprv jí zlomil vaz.

Naučí-li se kočka v polích loviti, pak dělá v honebních revírech veliké škody; brzy nespokojuje se s myšmi a skřivánky, ale loví také mladé ušáky a nedospělé koroptve; honba tato zalíbí se jí v té míře, že se ničím více nedá upoutati na domov a jenom prach a olovo je s to učiniti konec její loupeživému řemeslu.

Duševní povahu koček mnozí lidé zajisté nepoznali; ještě více však bude těch, kteří ji špatně poznali aneb vůbec zneuznali. Kočka je *falešná*, stojí psáno v každé čítance, kočka je *lstivá* a *ukrutná*, kočka je *nevěrná*, kočka je *mlsná* a *zlodějská*, stojí tištěno v knihách mnohých. Nu dobrá, podíváme se tedy hezky z blízka na tyto hříchy kočičí. Tedy za prvé: Kočka je *falešná*. Proč říkáme, že je kočka falešná? Proto, že ji vždy porovnáváme se psem, jenž na sobě, jak se říká,

nechává dříví štípati. Kočka je dravec; porovnávejme ji nyní trochu se člověkem, který není dravec. Kočka prý člověka, když si s ní dlouho zahrává, přec jen konečně škrábne. Což tomu bývá mezi lidmi jinak? Jak často začíná se žertem a končí se čertem! Kočka je jako mnozí lidé povahy z horka nakvašené a brzy i žert ji buď dopálí neb omrzí. Co se snad člověku nezdá býti mnoho, je kočce až po krk a jaký div pak, dává-li nevoli svou na jevo. Kdyby takhle na př. lev začal si s člověkem zahrávat, oč se vsadím, že by nám žerty jeho brzy šly za nehty, ač by lvu jen pouhou hříčkou se zdály a byl by to div, když bychom se proti nim vzpírali? Nemějme tedy kočce za zlé, jest-li si nenechává všechno líbit, co s ní rozmarné děti prováděti chtějí, vždyť sami často nejsouce v dobré míře nejednáme jinak.

„Jak že pravíte? Kočka že je přece falešná? Že se k člověku tlačí, lísá a při nejbližší příležitosti zas jej opouští?“ To je pravda, avšak ne vždy. Padá mi tu na mysl událost, kterou vypravuje P. de *Damas*, polní kaplan u vojska francouzského. Když v roce 1854 Francouzi proti Rusům bojovali, přinesl jeden francouzský voják (zuav) sebou do Krimu kočku, kterouž velice miloval. Na celé daleké cestě byla mu věrnou společnicí, na noclehu a odpočinku vedle něho spávajíc a na pochodu na jeho torbě sedávajíc, až konečně nastal den, na kterémž udatný vojín do ohně musil; na hlas polní trouby staví se v šik a chápe se zbraně; kočka dle obvyklého spůsobu umístí se v zadu na torbě. Střelba z děl začne, ona se ale neleká; nastávají šarvátky; voják žene se na nepřítele, běží, vrhne se na zem, aby praskající pumě se vyhnul; vyskočí, shýbne se a opět se vztýčí a opět bojuje — milá kočka při všem tom sedí a drží se na torbě jako

přikovaná. Konečně zařičí kulka a vojín kácí se na zem. Tu skočí kočka ze svého místa, vyhledá ránu a líže ji stále a při tom tak opatrně, že krvácení její zastaví a tím snad vojínu život zachraňuje. Když konečně lékař přišel a viděl, co se stalo, rozhlásil památnou tuto událost po celém táboře a raněnému vojínu dovoleno bylo nejen kočku při sobě míti, ale také vzíti svou ošetřovatelku sebou do nemocnice cařihradské, kamž brzo na to odnešen býti musil. Co tomu říkáš, laskavý čtenáři? „Jedna lašťovka, že nedělá jaro?“ To je pravda, ale jak máme nazvati to, co tato kočka učinila?

Při posuzování vlastností koček nesmíme zapomenouti, že kočka není jako pes otrokem člověka a že zachovává vždy menší neb větší samostatnost, poutajíc se jen potud na lidi, pokud se jí líbí neb vlastní prospěch ukazuje; zkrátka řečeno, kočka je svým vlastním pánem a jsouc si vědoma své zbraně a svých schopností, užívá jich vždy k udržení své neodvislosti a samostatnosti. Kočka je sobecká, ona myslí vždy jen na sebe, na svůj prospěch, ale faleš nechci jí připisovati; méně dobrá a podajná povaha nemůže se považovati ani za faleš ani za lstivost. Poznal jsem nejednu kočku, která byla téměř vzorem laskavosti a upřímného přátelství k člověku. Lichotila se pánu svému, běhala za ním, skákala k němu do postele, líhala mu na krku neb na prsou, ano líbala ho v ústa neb tvář, zkrátka chovala se k němu vždy s největší laskavostí. Když se jí činilo násilí neb když se naschvál dráždila, nic se nebránila aniž se na odpor stavěla, ale co možná brzy od člověka odskočila a ven ze světnice utekla. Zdálo se, jako by byla chtěla člověku říci: „Nechme toho raději, z žertu přichází se často do opravdy; já

se snadno rozhněvám a pak za sebe nestojím, neudělám-li ti nějakou mrzutost. To bych však přece nerada a proto raději odejdu, abychom toho oba pykati nemusili.“ Není-li v tom veliký rozum a krásná rozvaha? Tak ani mnohý člověk nejedná!

Má-li kočka někoho opravdu ráda, ten zajisté nic neví o její falši; ale kočka miluje jen toho, kdo s ní upřímně smýšlí a ji nikdy neklame. Mnozí lidé však mají hloupý zvyk, škádliti vše, co jim živého do ruky padne; oni škádlí psy, kočky, děti, lidi a mají z toho náramnou radost, když se poškádlený hodně zlobí a vzteká, tak že se moudrému člověku při počínání takovém až žaludek obrací. A jaký je toho následek? Že se nejen děti, ale také zvířata stávají nedůvěřlivými, zlostnými a zlými, ano i lstivými, ještě se nemohou nikdy nadíti, zda-li škádlivý člověk neb potom kdokoliv jiný míní to s nimi upřímně čili nic, a dle toho zařizují také své jednání. Co dělá člověka falešným, činí i dokonalejší zvířata falešnými; neklamejme a nebudeme klamáni.

Je-li některá kočka falešná, pak je také mnohý pes a mnohý člověk falešný, ale všeobecnou vlastností koček faleš nikdy není a nebyla. Vypráskejme každého škádlivce ze dveří ven a pak bude méně zlých koček, psů, ano i zlých dětí a bude svatý pokoj. Při tom nesmíme ovšem konečně také zapomenouti, že mívají kočky též někdy své rozmary a vrtochy; ale to právě svědčí o jejich dokonalosti, neboť nižší zvířata vrtochů neznají.

Někdy snáší kočka trpělivě lecjaké s ní nakládání, jindy ale je zase nevrlá a nedůtklivá; sotva že ji proti srsti pohladíme, již seká tlapou po ruce.

Proč kočka někdy takto si počíná, těžko je říci, neboť kdo zná všechny domácí záležitosti a tajnosti duše kočičí? Dosti často také se stává, že kočka jsouc škádlena, na počátku kousne neb škrábne svého pokušitele jen zlehka, jako na výstrahu, a teprv, když tento výstrahy nedbá, kousne aneb škrábne jej do živého. „Tu to máš, myslí asi sobě, nejsi-li rozumnější nežli já, trp, snad mne po druhé necháš na pokoji.“

Kočka je *lstivá;* ano jest tomu tak; lstivě číhá před myší děrou, lstivě se krčí, aby ji viděti nebylo, lstivě čeká, až celá myš z díry vylezla, aby ji tím jistěji lapiti mohla, lstivě plazí se brázdou na ubohého skřivánka; lstivě také čeká, až kuchařka z kuchyně odejde, aby jí kousek másla vyfoukla, ano kočka dopouští se ještě mnohých jiných věcí, jež velmi lstivě provádí. Avšak všecka tato lstivost není tak hrozná, jak se mnohému zdá a zajisté nechybíme mnoho, pak-li na místě slova „lstivě“ postavíme slovo *chytře.* Dravec, jenž od přírody ustanoven jest k lapání menších zvířat, nemůže si počínati jinak, nemá-li zahynouti hladem. Kdyby kočka jako pes více schopností svých užívala ku prospěchu člověka než k svému vlastnímu, zajisté bychom o ní říkali, kterak jest hodná, čiperná a chytrá a do nebe bychom vynášeli vlastnosti její, ale že je kočka hlavně chytrá jen pro sebe, jmenujeme chytrost její lstí, nic se neohlížejíce, že dobrému lovci a bojovníku spíše lest slouží ku cti než k hanbě. A pak, co by řekl hospodář o kočce, která by pro svou poctivost neb neohrabanost ani jednu myš uloviti nedovedla?

Kočka prý je *nevěrná*; ano, ale komu. Nevěrná je kočka hospodáři, který, když se mu lichotí o kousek chleba žebrajíc, nohou ji odkopne; nevěrná je kočka hospodyni, když tato o ni nic ne-

dbá, leda že jí notně vyšvihá, když hladem nucena kousek slaniny ohryzla; nevěrná je kočka domu, kde ani lásky ani soucitu nenalezá a nechce-li bídou zahynouti, jinde útočiště hledati je nucena. Ano to je ta nevěrnost kočičí. o jiné nevíme; zdali ji zavinil více člověk anebo zvíře, nechť sám každý rozsoudí.

A jako s nevěrností má se věc i s ostatními hříchy kočičími; kočce se obyčejně křivdí velice tím, že se porovnává se psem, což nikterak není správné, tak jako bychom žáka s prostředními schopnostmi vždy jen porovnávali s tím nejvýbornějším; takové porovnávání musí vždy jen dopadnouti v neprospěch slabšího, ačkoliv i on může se státi potřebným, ano i velmi dobrým členem společnosti lidské. Porovnávejme kočku také někdy s tygrem, jímž skutečně v malém vydání jest a uvidíme pak, jestli s vlastnostmi jejími můžeme býti spokojeni, čili nic.

Jako mezi lidmi jsou i mezi kočkami povahy a letory velmi rozdílné a nikdy nepodobá se jedna druhé na vlas. Každá přináší si něco na svět, co se v apatyce neprodává a dle toho, jakož i dle vychování, jehož se jí dostalo, řídí se její hodnota; některá nestojí za šňupku tabáku, jiná zase zbuzuje svou uměloství a bystrostí v člověku obdiv; někdo má kočku chytrou a důvtipnou, jiný zase na mozku obmezenou; některá kočka loví ve dne v noci s neunavností vzornou, jiná zase válí se od rána až do večera na peci a myší jako by pro ni na světě ani nebylo; některá myšilovka přichází s ukradenou v kuchyni rybkou vždy a vždy zase do pokoje a nemůže pochopiti, že to, co platí o myši, nemůže platiti také o ukradené rybě; jiná opět sežírá to, co ukradla, v největší tajnosti a sama vyskakuje na kliku, aby sobě otevřela místo,

do něhož byla náhodou zavřena; zkrátka každá kočka má nějaké zvláštnosti a není možno souditi z jedné na druhou; přece ale může každý, kdo poznal povahu kočičí v její základech, dobře posouditi, zdali to neb ono konání jest jí podobno neb povaze její přiměřeno.

Základní tyto rysy povahy kočičí před oči svých čtenářů jako v obrázku postaviti, vzali jsme si za úlohu a z toho hlediště nechť každý naše pojednání posuzuje; ne o jedné, nýbrž o všech kočkách mluvíme a protož nenalezne-li zde každý čtenář obraz své vlastní kočky, neklaď to na rub naší nevědomosti, nýbrž všeobecnosti naší rozpravy. Konstituce koček je celkem španělská, teplá, suchá a nevázaná; letora flegmaticko-cholerická (těžko-horkokrevná), jen v mládí sanguinická (lehkokrevná); talenty její jsou prostřední, hlavní charakter: *touha po neodvislosti.* Kočky jako čert nerady podrobují se zákonům a jeví vždy snahu po anarchii a nevázanosti; v tomto kuse podobají se kozám; kozy pásti je těžká věc, ještě těžší ale kočky hlídati. K předním vlastnostem kočičím náleží *čistota.* Kočka je čistotná panenka a pravý opak prasete. Neustále se líže a hřebelcuje drsným svým jazykem, každý chlup od hlavy až k patě musí leželi na svém místě a nejmenší skvrna nesmí hyzditi měkký kožíšek. Kam nemůže dosáhnouti jazyk, tam dostane se jistě tlapka slinou navlažená, která umyjí tvář, nos, oči a uši s důkladností příkladnou; při svém fintění nezapomíná kočka ani na špičku svého ocasu a nemá-li ničehož na práci, tedy se alespoň líčí a mydlí. Jestli k zastrašení psa srst svou zježila, bývá pak první prací její, když se opět cítí v bezpečnosti, uvésti do pořádku po celém těle rozcuchanou frizuru. Musí-li po dešti přes dvůr neb přes

ulici, jak obezřele, jak choulostivě klade měkké tlapky na nejčistější kamínky a zavadila-li přece o bláto, otřepává potom na suchu dlouho zamazanou tlapku a když se za kamny na teplém místečku uvelebila, dává se i hned do drhnutí, utírání a lízání, až je vše zase v pořádku. Věru může se říci, že je kočka vzorem čistoty a že by leckterá umouněná panenka z ní dobrý příklad si bráti mohla.

Čistota zajisté byla základem štěstí mnohé myšilovky; neboť vlastnost tato je činí schopnými přijetí do panských salónu, v nichž se pak povalují po měkkých kobercích a hedbávných poduškách, užívajíce rozkoší nejvzácnějších, a jsouce miláčky paní a pánů nejvznešenějších. A věru zdá se, že je kočka spíše stvořena pro město než pro ves, spíše pro paláce než pro chalupy.

Jak lenivě a rozmařile se protahuje, když se ze sna probudila; jak nedbale si vykračuje po lesklých podlahách a jak uměle umí se pohybovati mezi drahocennými vázami a křišťálovými sklenicemi, aniž by kdy kterou skácela! Jak pěkně dává se hladiti od hebounkých ruček a jak slušně umí se mazliti a protahovati na klíně urozené dámy! Ano kočka má od přirozenosti mravy uhlazené, chování dvorné, a její čistá nožka nepošpiní ani nejbělejší ubrousek, leda někdy v zimě, když musí sapouchem z pece vylézat aneb komínem na střechu se dobývat; to však jí nikdo za zlé pokládati nesmí, neboť kdo vymétá komíny nemůže míti bílé rukavičky; v městech se ani toho nedopouští, proto že se zahrabati může v měkkých peřinkách, jež jí útlocitné velitelky na postýlku přichystaly.

I tam, kde je kočka ve svém živlu, totiž při vraždění a žraní, nezapomíná na slušnost. Jak

hltavě žere pes a jak nespůsobně! Kočka nikdy nevrhá se na žrádlo jako vlk, ale zvolna blíží se jemu, očenichává pokrm a okouší, načež teprv s chutí dává se do něho; při žraní mlaská a klade hlavu na stranu, začínajíc vždy od kraje a olízávajíc, co je na vrchu nejchutnějšího. I v žrádle jeví se panské její spůsoby a nespůsoby; pes jako sprosťák vždy si popálí hubu horkou kaší, kočka ale obchází ji opatrně, čeká až vychladla a teprv potom ji zdlouhavě pojídá. Jako vznešené paničky milují také kočky kolínskou vodu, pižmo, pačuli a všeliké voňavky a rády se válí po rostlinách silně páchnoucích, jako je marulka kočičí, kozlík, ožanka a j. v.; ano kočky omamují se těmito rostlinami a jejich kořeny tak mocně, že si počínají pak jako blázni, úplně jsouce opilé a smyslů zbavené.

K čistotě koček připojuje se i jejich *stydlivost;* kočka při jistých výkonech tělesných neukazuje se nikdy veškerému světu jako pes, ale vyhledává nejtajnější úkryty a zahrabává trus svůj do děr, do sena neb do obilí a hledí vždy co možná ukryti se zrakům lidským; nikdy kočky jako psi neurážejí cudnost po ulicích a návsích a chovají se v ohledu tom zcela jinak, ačkoliv i svatby jejich s velikým povykem se odbývají.

Jako jest jemný kočičí mrav tak je i jemný jejich *hlas;* zejmena hlásek kotat je velmi něžný a může se říci i dětský; každá kočka má svůj osobní přízvuk, jedna rozumí druhé a poznává žádost její po hlase; mladé kočky pláčou, když se jim něčeho chce, jako děti. Prosí-li starý kocour za něco, vychází z útrob jeho hlas cituplný, nyjící a celou škálu tónů probíhající; volá-li kočka ztracené kotě, jak plačtivě a toužebně zní pak toto její *mňou* a nepodobá se ani za mák onomu

mňoukání, jímž ženichy k sobě přivolává. A s čím porovnati se může její tajemné *předení*, tento podivný zvuk, o němž přírodozpytci posud nevědí, jak se vyluzuje. Předením vyjadřuje kočka vnitřní svou spokojenost aneb tichou prosbu, aby se směla uložiti do teplého klínu; předením uspává sebe i svou paní — starou babičku — a opřádá každého posluchače sladkou dřímotou — spánkem magnetickým.

Zvláštní též je vrčení koček, když žerouce se bojí, aby se jim buď ulovená kořist neb oblíbený pokrm zase neodňal; poněvadž v jednom i v druhém případě stejně vrčí, podobá se, že mezi lupem a darem nečiní rozdílu, což se ovšem shoduje s loupeživou jejích povahou.

Zvláště zajímavá je doba *kočičí lásky*, která bez urputných rvaček a všem známých kočičích koncertů nočních nikdy nebývá. Přede vším rvou se kocouři mezi sebou o přednost, kteréžto pračky spojeny bývají s krvavými fackami mezi oči a se strašlivým vřískáním poraněných macků. Když konečně nejsilnější kocour své soupeře na hlavu porazil a bojiště opanoval, usadí se vítězoslavně mezi kočkami, které se z okolí k nočním rejům dostavily. Avšak běda mu, opováží-li se přiblížiti se k některé z rozdrážděných milostenek; notnou fafkou do hlavy uvítá jej každá z jeho nevěst; i sedí nerozhodně mezi nimi, bručí basem hlubokým a čeká, až se některé srdce obměkčí. Kočky zpívají při tom ve sboru v tonech vysokých; jedna v tenoru, druhá v altu, třetí v diškantu v nejrozmanitějších klíčích a stupních; zpěv ten stává se čím dále tím divočejším a mezi tím lítají facky na všechny strany až radost se podívat; nejvíce jich obdrží zamilovaný ženich, jemuž konečně nezbývá ničehož než násilím do-

máhati se práva manželského. — Divná to věc. Všeho musí dravec mocí dobývati i té krátké lásky svých upejpavých nevěst! —

Čemu se při kočkách dále divíme, jest jejich *neohrožená a statečná mysl.* Mnohá kočka neleká se ani největšího psa řeznického. Jak mile ho shlédne, skřiví hřbet v ježatý oblouk a stáhne všechny čtyry nohy co možná dohromady; z očí její šlehají blesky hněvu a ošklivosti a veškerá srst se na těle zježí; může-li, vyskočí na kamna, na stůl neb na skříň, aby měla více s vrchu na svého nepřítele a z daleka prská mu do očí; konečně skočí za strašlivého founění a prskání na hlavu psa, seká ho tlapami mezi oči a hledí mu je vyškrábat. Se strašlivým jekotem dává se obyčejně pes na útěk; David porazil Goliáše ne silou, ale udatností a chytrostí.

Je-li kočka v koutku neb má-li jinak záda krytá, vzdoruje třeba pěti psům a neobratní hafani ničehož s ní nepořídí, leda že každý z nich něco do obličeje utrží; oko proti oku, pazour proti zubu odolá kočka i nejzuřivějšímu útoku, obrněna jsouc statečností naproti síle, lstivostí proti převaze. Kočka je výborný generál; mohla by z koutka snadno přes všechny psy skočiti, ale ona ví, že je v něm bezpečnější, než na útěku. Když konečně psi s nepořízenou odtáhnou, zůstane kočka zcela klidně sedět a myslí si asi: Vy zbabělí štěkalové; ještě deset takových útoků bych vydržela a všem bych vám oči vyškrábala; konečně vyskočí na plot neb na střechu, sedne na samý kraj a dlouho ještě pohlíží na přebíhající psy, jako by se těšila ze svého vítězství, dobře vědouc, že psi ani šplhati ani na střechy skákati nemohou.

Na rovině pronásledovaná kočka obrátí se

okamžitě proti psu a chystá se k zuřivé obraně; ona to cítí velmi dobře, že by ji pes bez milosti uškrtil, kdyby ji mohl popadnouti za krk. Přijde-li pes do kuchyně, v níž se kočka cítí pánem, skočí mu jako blesk na hlavu a vypráská ho ven s takovou prudkostí, že nebohému strážci domu na vždy zachází chuť, vejíti si do kuchyně pro nějakou tu kůstku.

Na neohroženosti koček zakládá se také přirozená jejich náklonnost k rvačkám mezi sebou; jako rozpustilí kluci perou se kočky rády, nechtíce trpěti jedna druhou ve svém revíru. Někdy i za dne rvou se po střechách, malují se šeredně a zakousnuvše se jedna do druhé kutálejí se se střechy dolů ještě v pádu se hřebelcujíce a fackami častujíce. Hlavní jejich bitvy ale svádějí se v noci a to nejvíce mezi kocoury z řevnivosti a pro vnadné nevěsty.

Některý kocour přichází v měsících únoru a březnu pravidelně každého rána domů s rozškrábanou tváří a s rozcuchaným kožichem; ulehne, jako by měl toho dost a zdá se, jako by se chtěl dáti opravdu na pokání; ale sotva se mu utržené rány jen trochu zacelí, zmizí opět s kamen jako rtuť a padá co starý hříšník do nových neřestí; často ho není viděti po mnoho týhodnů a již se domnívají domácí, že ho čert vzal a nic za něj nedal, an tu jako by nic za jednoho krásného jitra milý kocour opět dříme na svém oblíbeném místečku.

Kočka má přec více smyslu pro domácnost, ale kocour je vždy učiněný vagabund. Nemysli však nikdo, že by kočka co do urputnosti zůstávala za kocourem; někdy vynikne stará kočka nad všechny kocoury svého okolí a stává se pravým ženským rabijátem. S neobyčejnou zuřivostí

pouští se do každé jiné kočky, rve ji a pronásleduje, nebojíc se ani nejsilnějších kocourů; v krátkém čase dobude si při všech zápasech nejpěknější pověsti co amazonka plemena kočičího a jmeno její je postrachem všem sousedním mňoukalům a mňoukalkám.

S bojovnou myslí koček spojena jest také veliká *přítomnost* ducha; kočku sice zaplašíš, ale nepoděsíš; kůň a pes se lekají předmětů neobyčejných, nikoliv ale kočka; ona takové bázně nezná; kůň a pes mají více rozumu, kočka ale více neohroženosti; kočka se nediví ničemu, nic jí také nepoleká; přítomnost ducha jeví se ve všem. Chceš-li ji náhle svrhnouti s peřiny neb s větve, okamžitě zatne pazoury a zmaří úmysl tvůj; hodíš-li ji hřbetem na zem, přesmykne se v letu a padne na nohy; chceš-li ji shoditi se sebe, zadrží se tvého oděvu a ničehož s ní nepořídíš. Jen trestu bojí se kočka, když něco zlého spáchala; pes vytrpí trest u nohou svého pána a sotva s místa se hne; kočka ale v podobných případech vyrazí třeba oknem ven a aby ušla metle, odvažuje se třeba toho nejhoršího; i tu umí použíti veškerých svých předností a výhod. Známe jen jeden případ, v němž se kočka sama nad sebou zapomíná; jen v lovu ptáků a myší zapomíná se nad svou bezpečností a nad svým tělem, neboť nemajíc křídel chce lítati a nemajíc vesel chce plovati; pro vrabce spadne se střechy vysokého domu a k tomu ke všemu ještě třeba do louže neb do rybníka; pro myš skočí třeba do ohně a béře-li jí paní ulovenou kořist, vrčí zlostně a okrvácí snadně ruku, která ji tak často hladívá. Touha po kořisti ji činí slepou a hluchou a náruživá krvechtivost zbavuje ji všech smyslů a veškeré rozvahy. Kočka je v ohledu tomto pravý

tygr, pravá šelma kočkovitá; blíží-li se kotěti několik neděl starému pes, již zdvihá hřbet, ježí srst a plyvá mu do očí; ono se zrodilo co malý čertík, co hotový dravec.

Abychom dobré vlastnosti koček úplně vylíčili, musíme upozorniti také na jejich *měřický* talent. Kočka zná prostornost těles a jejich vzdálenost; má-li učiniti skok, skoumavým okem měří vzdálenost, porovnávajíc ji se svou silou a dlouho se rozmýšlí, nežli se k němu odhodlá; když se jí jednou podařil, vykonává jej po druhé hravě a nikdy více ji tentýž neuvádí v rozpaky; když se jí ale poprvé nepovedl, zkouší po čase svou sílu a hbitost na novo; na stromy vylézá až do vrcholů; na vršku však cítí velmi dobře nebezpečí, ve které se vydala; často volá i o pomoc a když tato odnikud nepřichází, dává se na zpáteční pochod, opatrně, pomalu, zadkem napřed, by se stále svými pazoury držeti mohla. Kočka vůbec miluje výšku a hlava její je bez závratě.

Méně dobře vyznává se kočka v *čase*; ona sice velmi dobře čije, když je poledne a přichází k obědu, nikoliv ale pravidelně; mnohem lépe zná *prostory* a *místnosti* v domě a v nich každou díru myší; své vědomosti geografické neobmezuje však pouze na dům rodinný, ale shání po celé vsi a zná ve všech sousedních domech sýpky, komory a půdy, sklepy, kůlny a všechny díry a průsmyky v nich; ona má více paměť místní než časovou; proto se často drží také známé jí budovy více, než její obyvatelů. Vystěhuje-li se její paní, nevšímá si toho kočka a vrací se často z nového bytu do starého, jenž je jí známější a snad proto milejší. Nepochopitelná věc je, kterak kočka, jsouc třeba v pytli na několik hodin cesty od-

nešena, zase domov svůj nalézá, do něhož pravidelně se také vrací.

Člověka poznává dobrá kočka po oděvu a po hlase, z čehož lze se domnívati, že také zná barvy a že má dobrý sluch pro rozličnost tónů a hlasů.

Obyčejně má se za to, že se kočka ničemu nenaučí; tomu však není tak. Když se rozumně vychovává, bystří se i její schopnosti a ona přiučí se všeličemu. Měli jsme kočku, která sama na kliku u dveří skákala a na ní se tlapami zavěšovala, aby si dvéře otevřela, což se jí nezřídka také podařilo; když byly dvéře jen přivřeny, odstrčila je tlapkou a vyklouzla tiše ze světnice; nemohla-li do světnice, škrábala na dvéře tak dlouho, až se jí otevřelo. Znám kočky, které paní své vstříc přicházejí, ji předením a lichocením vítají a všemožným spůsobem svou lásku projevují; ony činí velmi dobrý rozdíl mezi domácími lidmi a cizími a dávají si od dětí velmi mnoho líbiti, ačkoliv nikdy ne tolik jako pes. S paní svou chodí na procházku po zahradě a po polích a dají si říci, že i cizí dámy na kus cesty doprovázejí, od nichž se pak loučí lichocením a dobromyslným předením. Je-li pán kočky zároveň také milovníkem ptáků, zvykne jim kočka v té míře, že se jí i na hlavu mohou posaditi, ačkoliv ji to stojí zajisté velikého sebezapření. Ukážeme-li kočce poprvé kanárka v kleci, hoj, jak to s ní škubne; oči její svítí jako žhavý uhel a puls se jí zrychluje o 20—30 tepů za minutu; kolikrát skočí ze země na klec, kolikrát strčí tlapu skrz drátěnou mříž, aby žlutému zpěváku vaz zlomila, ale přece dá si konečně říci, že mu ani pírko na těle nezkřiví. Ano kočka učiní i více, jakož lze viděti z události následující. Jedna kočka žila s kanárem svého pána v důvěrných poměrech a trpěla, aby

tento na její záda sedal a s ní si zahrával. Jedenkráte, když byly dvéře pokoje otevřeny, skočila z nenadání na kanárka po zemi poskakujícího, popadla jej do huby a vyskočila s ním na stůl; lidé domácí se dali do křiku, v tom však spozorovali velikou cizí kočku, která se do světnice byla vloudila; nyní teprv nahlédli, proč kočka kanára popadla a chválili její moudrou opatrnost; neboť když byla cizí kočka ze světnice vyhnána, pustila domácí lízinka ptáčka zase na svobodu, což ovšem ve všech, kdož to viděli, vzbudilo veliké podivení.

Kočky domácí spřátelí se však také s jinými zvířaty. Přísloví: „Mají se rádi jako kočka a pes“ nenalézá obecného stvrzení. Četl jsem o jedné kočce, která byla tomu ráda, když ji domácí pes po světnici v hubě nosil a o jiné, že svému kamarádu psu pomáhala, když se tento s jinými psy zapletl do rvačky, načež tento byl opět kočce nápomocen, když jí kocouři nedali pokoje. — Domácí kočka padla jednou nešťastnou náhodou do hnojnice a ješto byla jáma hluboká, nemohla ven. Křičela tedy o pomoc; domácí lidé přišli, vytáhli ji a ješto byla hanebně parfymovaná, vylili na ni putnu vody. Kočka utekla a sedla si v zahradě ke zdi, kde sluníčko pěkně hřálo. Brzy přišlo několik koček, které se sousedních střech nářek topící se kamarádky slyšely a nehodu její viděly, do zahrádky, obklopily zuboženou sousedku a lízaly jí soucitně mokrý kožich, až jej úplně vysušily. Není-liž to krásný příklad zvířecí lásky k svému bližnímu? —

Přírodozpytec *Giebel* poznamenal, že kocour jeho *pétr* zvaný několikrát krotkého konipáska ze dvora do světnice přinesl, když tomuto se podařilo dostati se na svobodu; totéž stvrzuje *Brehm*. Jednomu ptáčníku uletěl čermáček a po několik

dní byl ten tam; tu k nemalé radosti ptáčníka přinesla domácí kočka milého uprchlíka, jejž byla v zahradě poznala a v domnění, že pánu svému potěšení způsobí, také lapila.

Kočka spřátelí se s mnohými zvířaty, nejčastěji ale s člověkem; ona uznává převahu lidskou nad sebou a když jí něco schází, hledá nejraději pomoc jeho. Jak často přicházejí mladé kočky k člověku a volají o pomoc, když jim nastává doba kotění; vděčně přijímají každé ošetření, jehož se jim poskytuje; má-li se na jejich těle vykonati lékařská operace, na př. odejmutí nohy, když jim byla v železích na tchoře nalíčených rozdrcena, podávají se člověku trpělivě a přijímají z rukou jeho vděčně pomoc i uzdravení. „Naše kočka, vypravuje jeden pozorovatel, měla jednou čtyry koťata, jež bedlivě ukrývala před zraky všetečnými. Když bylo těmto asi 14 dní, přiběhla kočka jednoho rána k mé paní a žalostivě mňoukajíc dávala na jevo, že něčemu chce; pozorovavši, že si jí všímáme, běhala za stálého volání od paní ke dveřím a ode dveří zase ku paní, z čehož jsme konečně vyrozuměli, že chce, aby paní šla za ní; kočka přestala bědovati a neustále se ohlížejíc, vedla paní mou na půdu, kdež z hnízda svého jedno, na to druhé, třetí a čtvrté kotě přinesla a k nohoum mé paní položila. Koťata byla bídná a velmi vyhladovělá; nyní jsme pozorovali kočku a shledali jsme, že nemá více mléka a že tedy, aby svá mláďata při životě zachovala, vzala útočiště k pomoci lidské, jíž se jí také v plné míře dostalo.“ — Přírodozpytec *Lenz* vypravuje několik velmi zajímavých událostí, které neméně svědčí o rozumu a chytrosti koček domácích. Jistý pán měl kocoura, jenž dle starého návodu nebral sám ničehož se stolu. Pán ten obdržel také

psíka, který měl velmi špatné manýry, skákaje na stolice a stoly a sežíraje, kde se co dalo. Kocour pozoroval několikrát toto nezbedné chování psíka s tváří velmi mrzutou a bylo viděti, že by rád pokáral malého nezbedu. Sedl tedy blíže stolu a když pes opět vyskočil na stolici, aby odtud na stůl se mohl dostati, předešel jej kocour skokem na kraj stolu a když pes taktéž nahoru chtěl vyskočiti, vytal mu tak upřímnou facku mezi oči, že se milý psík ihned poroučel dolů a od té doby více na stůl lézti se neopovážil. —

Velmi rozumná byla také kočka, kterou v domě svém choval nadlesní K. Hrozbou a mírným šlehánim metlou brzy přivedena byla k tomu, že ptáky, kteří byli umístěni v klecích u okna, nechávala na pokoji. Když měla kotata, dostávalo také jedno z nich nesmírný apetit na slavíka v kleci prozpěvujícího. Vyskočilo tedy na stolici, z této na okno a právě když se chystalo vydrápati se na klec, vyskytla se tu ruka lidská, která mu několik štulců za uši vlepila a jej na zem shodila. Stará kočka viděla úmysly mláděte a také odměnu za ně; když byl nadějný synáček vyplacen, přiběhla k němu a olizovala mu bolavou hlavu. Tentýž pokus dostati se na ptáky a tatáž pokuta za něj opakovaly se ještě dvakráte; kotě nemohlo své laskominy přemoci a kráčelo stále cestou hříšnosti. Konečně si ho vzala stará do prádla; neustále ho měla na očích a když se mu zase na okno zachtělo, skočila za ním a vypohlavkovala neposlušnému tvrdohlavci jak se sluší a patří. Ale kotě bylo hříšník zatvrzelý a ani toto hromobití nepřivedlo je k rozumu; když vidělo příhodnou dobu, vylezlo na pult při okně a odtud rovnou cestou zaměřilo na nejnižší klec. Ale stará

kočka prohledla i tenkráte zámysly svého synáčka, vyskočila za ním a tolik mu jich nasázela, že ho zajisté hlava dlouho po tom ještě brněla. To účinkovalo; od té doby měli ptáci pokoj a kotě také. —

Láska koček k mláďatům bývá velmi značná, ačkoliv ne vždy stejně zřejmá. Padesátý pátý den po sbydlení rodí kočka 3—6 koťat slepých, jež teprv devátý den oči otvírají; první okotění bývá ku konci dubna, druhé v srpnu. Stará zkušená kočka připravuje již napřed pro mláďata hnízdo na ukrytém místě, nejvíce v seně a skrývá koťata svá tak dlouho, pokud možno zejmena před kocourem, který je ze samé lásky otcovské ihned sežírá, když je nalezá. Čenichá-li matka neplechu, odnáší koťata jedno po druhém na jiné místo; při tom béře každé mládě v týlu za kuži a nese je tak opatrně, že toho ani nepozorují. Dokud koťata ssají, opouští je stará jen za tou příčinou, aby si potravu opatřila. Mnohá mladá kočka, blíží-li se doba kotění, neví co počíti a vyhledává pomoci lidské; taktéž neumí s mláďaty zacházeti a musí ji tomu lidé neb jiné kočky naučiti; často nechává mláďata svá mrznouti ano i hladem pojíti a sama se válí po teplých kamnech. *Brehm* vypravuje, kterak stará kočka mladé při kotění pomáhala a na místě neobratné matky koťata lízala a zahřívala. Jiná kočka byla si zvykla nositi ulovené myši za ocas do světnice; když pak měla první koťata, nosila je podobným způsobem, totiž za ocasy. Toto přenášení však nechtělo se nikterak dařiti, proto že se koťata pazoury svými půdy chytala a někdy tak pevně držela, že matka nechtíc mláděti utrhnouti ohon, musila je pustiti. Tu pak ukázala paní nezkušené myšilovce, kterak by koťata odnášeti měla; kočka tomu porozuměla,

dovtípila se a od té chvíle nosila mláďata jako jiné kočky.

Blíží-li se kočce, dokud má koťata, pes neb jiná kočka, vrhá se na ně s největší zuřivostí, ano i svou paní nenechává ráda pelech prohlížeti.

Naproti tomu jeví k všelikým zvířatům slabým a pomoci potřebným velikou útrpnost, což zajisté jí slouží k veliké cti. Známe případy, že kočka štěňata, mladé králíky, zajíce, veverky, ano i mladé myši ssáti nechávala, je za své chovance přijala a také odchovala; jedna kočka přijala i koťata jiné kočky za své, krmíc je zároveň se svými mláďaty. Když pak brzy na to pravá matka se nalezla a po mláďatech svých se sháněla, zanešena jest k hnízdu, v němž koťata její v opatrování jiné kočky se nalézala; mělo se za to, že se nyní obě kočky pustí o mláďata do rvačky, ale nestalo se tak. Obě matky spojily se ihned v krmení a chování mláďat a odchovaly celé hejno nadějných myšilovek v úplné svornosti a v nerozdílném přátelství. — Přišla-li kočka o svá mláďata, dlouho je napotom hledá a plačtivým hlasem volá, než se opět ukonejší.

Malá koťata jsou v skutku zvířátka velmi roztomilá a nemá-li člověk co dělati, může se s nimi baviti po celé dny; ony dovádějí, skákají a zahrávají sobě od rána až do večera a rozmanitost jejich her, směšných posuňků a kousků věru nemá konce. Máme všechny ty možné hry vypisovati? Nikoliv, jsouť každému známé; jen jedné věci chceme se ještě dotknouti a ta jest — bezpříkladná trpělivost matky. Vážně a spokojeně sedí stará kočka mezi svými nezbednými výrůstky a třebať se zdálo, že si jich nevšímá, sleduje přece jejich hry a ještě více to, co se kolem nich děje, s největší pozorností. Co si jen koťata s tím je-

jím ocasem nahrajou a natropí? Sotva jím pohne, ihned lapají po něm, chytají ho a válí se při tom jedno přes druhé; sotva jej některé zachytilo, drchá a pouští ho na novo, aby jej opět mohlo chytati a muchlati; směšná ta hra nemá konce; jedno kotě při tom honu shlédlo svůj vlastní přívěsek a již se žene po něm; tento ale prchá stále do kolečka a milé kotě se točí čím dál pořád rychleji, až se na hromadu svalí zároveň se svými kamarády. Někdy se mu podaří chopiti se konečku svého ohonu i nemešká a chutě kousne do něho; zabolí to, kotě zavřeští a přece kousne do něho znova, neboť ještě neví, že je to vlastní jeho oháňka.

Co se hne, to musí kotě lapiti; není-li to ocas matčin neb jeho vlastní, může to býti klubko, stéblo, kulička dřevěná, vše jedno, jen když se věc hýbe neb se pohybovati dá. Hle, tamto popohání vítr na zemi suchý lupen; ihned shrbí se koťátko, číhá, plazí se blíže a hops — vrhá se naň; lapne ho tlapkami, nechává jej opět odlétnouti, aby na novo jej mohlo chytati. Ve hře zobrazuje se kotěti budoucí jeho život; ve hře cvičí se k budoucímu svému povolání; nyní lapá ještě mouchy, brouky a koule, brzy ale bude loviti myši, krysy, ptáky a je dáviti a usmrcovati. „Co z kočky je, nemůže než myši loviti.“

Již záhy z mládí prozrazuje se pohlaví koťat; mladí páni vyznačují se svou klackovitostí, všetečností a svou náklonností k rvačkám; hlas jejich je trochu silnější a hlubší než hlas slečinek, proto že brzy budou zpívat bas; hlavy jejich jsou větší a brady kulatější nežli jejich mladých sestřiček. —

Ze všeho toho jde na jevo, že jsou kočky zvířata dosti rozumná a že zasluhují v plné míře

lidského přátelství. My si obyčejně koček nevšímáme, poněvadž je nepokládáme za hodny pozornosti své; ale kdo jedenkráte žil v starém, chatrném domě, v němž myši české i německé podle vůle své hospodařily, ten teprv pozná pravou cenu kočky domácí. Již přítomnost dobré kočky zapuzuje myši, neboť jim zvíře, kterému oči po tmě tak svítí a které jim z nenadání skáče na záda, nahání nesmírného strachu a ony raději opouštějí stavení, než by s takovou nestvůrou žily pod jednou střechou.

Přírodozpytec *Lenz* činil mnohé pokusy s kočkami a shledal, že kočka denně do 20 myší sežere a že při tom zůstává úplně čilá a zdravá; z toho může si každý na prstech vypočítati, že když je mnoho myší, kočka jich do roka k sedmi tisícům může sežrati, ty co poškrtí a nežere sem nepočítajíce. „Kdo má kočku," praví Lenz, „která děti škrábe a kouše, která hrnce a sklenice roztlouká, máslo a maso krade, drůbež škrtí, myší ale neloví, ten nech ji uváže kámen na krk a hodí do rybníka; kdo má ale kočku, která s dětmi si hraje, nikde v domě škody nedělá, ale raději myši chytá, ten udělá dobře, když ji co svého dobrodince bude ctíti a ošetřovati." —

Život koček je velice tuhý a téměř neumořitelný. Jak dlouho snáší kočka hlad a žízeň! Jedna kočka přišla mezi balíky konopí, aniž se o tom vědělo; konopím naplněná loď vyplula z Petrohradu a čtyry neděle na to, když v Leithu balíky opět z lodi vynešeny byly, žila kočka ještě. Jak brzy zhojí se jim i nejnebezpečnější rány. Jednu kočku dostali psi do prádla a rozpárali jí břicho; všechny vnitřnosti za sebou vlekouc běžela kočka přes ulici do domu, kde se ukryla v měděném kotlíku; ležela tam při silné zimě celý den a ce-

lou noc a když byla nalezena, byla již více mrtva než živa. Jedna hodná babička smilovala se nad ubohou, vyprala jí střeva, strčila je zpět do břicha, jež pak zašila, jako se zašívá roztržený pytel. Kočka zotavivši se, počala ránu lízati a za pět neděl vylízala se tak, že mohla sousednímu psovi i s úroky splatit kapitál, jenž byl příčinou jejího úpadku. Kočku ubiti, uškrtit neb utopiti je téměř nemožné; zdá se, jako by byla duše k tělu přiklížena — tak houževnatý je život její.

Mezi četnými nemocmi objevuje se nejčastěji prašivina, která se dle Lenze hojí sirkovým květem, jenž se sype na mazaný chleb; dobře prý jest i zdravým kočkám nasypati někdy květu toho na chléb, aby byly chráněny před neduhem tímto.

Odrud kočičích je málo, rozličných barev však řada nepřehledná; světle šedivé nazývají se *ciperské*, strakaté, tmavošedě skvrnité jsou nejhledanější a jmenují se *zebry*. Podivno jest, že trojbarevné kočky bývají vždy jen pohlaví ženského; černé kočky bývají v báchorkách společnicemi čarodějnic a sedí v starých sklepích na ukrytých pokladech; bílé kočky jsou nejvíce zakleté princezny, jež pak některý dobrodružný rytíř neb udatný krejčí vysvobodit musí. Kožich koček černých bývá často velmi elektrický a tře-li se po tmě suchou rukou, vyprskují z chlupů malé jiskřičky. Kůže kočičí a kůže liščí mají v sobě nejvíce elektrické moci. Proč? Kdož to může povědít? —

Kočka *angorská* (viz obr. 32.) zdá se býti původu jiného než kočka domácí; má krásnou bílou, měkkou a dlouhou srst a chodidla i pysky barvy masové. Ve svých spůsobech života liší se velice, neboť jest líná, ospalá, velmi ješitná a

chytrá. Na ostrově Manském (mezi Anglickem a Irskem) žije zvláště památná odrůda koček bezocasých, jež jmenují se také *kočky manské*. *Kočka kartouzská* má dlouhou měkkou srst jako vlnu a barvu modravě šedou. *Kočky čínské* mají podobnou srst, ale dlouhé svislé uši; dávají se na krmník a jedí se v Číně jako u nás králící.

Kočka dosahuje stáří až 20 let.

Umříti kočku viděl sotva kdo; blíží-li se její poslední hodinka, zalezá do děr a hledá samotu; pes plazí se i v tomto případu k člověku, žádaje na něm pomoci neb alespoň soustrasti; kočka nikoliv; jako v celém živobytí zůstává i v smrti zvířetem samostatným a neodvislým. —

O ostatních šelmách kočkovitých, jichž je ještě několik, povíme si něco, dá-li se nám pánbůh toho dočkati, v roce budoucím.

891.86
M427
1873

AUG 30 1957